

**Demokrasi
Şehitlerimiz**

Adnan Menderes
Başbakan

Fatin Rüştü Zorlu
Dışişleri Bakanı

Hasan Polatkan
Maliye Bakanı

Bayar Gerçeği

Süleyman YEŞİLYURT

Türkiye Diyanet İslâm Araştırmaları Kütüphanesi	
Dem. No:	514
Tas. No:	956 YE

ANKARA 1997

Bu eserin yayın hakları yazarına aittir.

Baskıya Hazırlık
SİREM Ltd. Şti.
Tel: 232 09 66 • ANKARA

Baskı
ZİRVE Ofset Ltd. Şti.
Tel/Fax: 229 66 84 • 231 71 68

YAYINCILIK

ANKARA
SERAJANS
Stratejik Araştırma ve
Kültür Yayınları
Tuna Cad. Bayındır Sok. 12/8-10
PK.538 Yenışehir/ANKARA
Tel: (312) 433 35 30 - 433 35 31

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	15
Bayar'ın Soykökü Ve Hayatı	19
İzmir Yılları	24
İzmir Şömendifer Mektebinin Kurulması	29
Birinci Dünya Harbi ve Rum Tehciri	33
Ege'de Boşalan Yerlerin Doldurulması	37
Galip Hocayı Yaratan Şartlar	41
Milli Mücade Yılları	47
Son Mebusan Meclisi Seçimleri	52
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması	58
İş Bankası'nın Kurulması, İktisat Vekili Bayar	66
Bayar Soyadının Doğuşu	79
Başbakan Celal Bayar	82
Demokrat Partinin Kuruluşu ve Çok Partili Hayata Doğru	110
1946 Genel Seçimleri	129
Demokrat Partinin Muhalefet Yılları	142
Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi	145
Milli Şef İnönü'nün Molla Başbakanı	160
Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi	162
İktidara Doğru	165
Demokrat Parti İktidara Geliyor	172
Celal Bayar Cumhurbaşkanı	179
Ezan'ın Arapça Okunması	182
Köylü Tarım Makineleriyle Tanışıp Tarlasında Traktörü Görüyor	183

Muhalefet Hırçınlaşıyor.....	187
1951 Ara Seçimleri	190
Atatürk'ün Anıtkabir'e Nakli	193
Demokrat Parti Yurdun Her Yerine Hizmet Götürüyor.....	196
1954 Seçimlerine Doğru	198
İstanbul'un İmarı ve Demokrat Partinin Hizmetleri	199
Ordu'da ilk kıpırdanmalar ve İsmet Paşa'nın Tahrikleri.....	202
6-7 Eylül Hadiseleri	207
Demokrat Partiden Kopmalar	209
1957 Sonrası	214
Uşak Olayları	218
Topkapı Olayları.....	221
İhtilale Doğru	223
Dokuz Subay Hadisesi	226
Londra'da Meydana Gelen Uçak Kazası	231
Muhalefet Şiddetini Tamamen Arttırıyor	234
Tahkikat Komisyonu	236
Milletvekili Suphi Baykam'ın İnönü'ye Yaptırdığı Sokak Eylemi	239
28 Nisan Olayları	242
29 Nisan Ankara Olayları	247
İnönü Her Çareye Başvuruyor.....	253
555 K Kızılay'da Buluşalım.....	255
Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Sakladığı Mektup.....	258
Herşeye Rağmen Demokrat Parti Hükümeti Vatandaşa Hizmet Götürüyor	263
Harbiye Öğrencilerinin Sessiz Yürüyüşü	264

İhtilalin Ayak Sesleri	266
Ordu İhtilalle İdareye El Koyuyor	268
Çankaya Köşk'ü Tanklarla Kuşatılıyor.....	276
Menderes Ankara'ya getiriliyor.....	282
İçişleri Bakanı Namık Gedik'in Şüpheli İntiharı	284
Bayar'la Menderes'in Son Konuşması.....	287
İhtilalin Başlı Belli Oluyor.....	288
Bayar'ın Kızı Nilüfer Gürsoy Gürsel'le Görüşüyor	289
Bayar'ın Kasası Açılıyor	293
İsmet Paşa İhtilalin Olacağını Biliyordu.....	294
Profesörler Gürsel'i Ziyaret Ediyor	298
Bayar Büyük Bir İftira İle Karşılaşıyor.....	300
Yassıada Hayatı Başlıyor	305
Bayar Yassıada'dan İlk Mektubunu Gönderiyor	306
Tutukluların Odalarına Dinleme Cihazları Yerleştiriliyor.....	309
Bayar'ın Filme Çekilme Olayı	312
Bayar İntihara Teşebbüs Ediyor	315
Yassıada'da Çekilen Filmler Sinemalarda Gösteriliyor	318
Demokrat Parti Kapatılıyor	320
Yassıada Duruşmaları Başlıyor.....	323
Yassıada Savcıları.....	324
Bayar İlk Duruşmaya Çıkıyor.....	326
Bu Nasıl Mahkeme Böyle.....	329
Cemal Gürsel'in Gayrimüslim Temsilcileri	330
6-7 Eylül Davaları Duruşmaları.....	334
Topkapı Hadiseleri Davası	336
29 Nisan Kızılay Hadiseleri Davası	339

Menderes'e Yassıada Kumandanı'nın Odasında	
Hakaret Ediliyor.....	342
Başol'un İhtilalcilerle Ankara'da Görüşmesi	345
Yassıada Mahkeme Heyeti İsmet Paşa'ya İmtiyazlı	
Davrandı	347
Ürperten İtirafılar	349
Ethem Menderes'in İğrenç İftiraları.....	352
Anayasayı İhlal Davası.....	356
Bayar'ın Savunması	358
Fatih Rüştü Zorlu Dövülüyor	364
Emin Kalafat'a Yapılan sözlü Tacizler	367
Menderes 27 Mayıs Bayramını Kutluyor.....	368
1961 Anayasası'nın Kabulü, Kararlara Doğru	372
Kararlar Okunmadan İdamlar İçin Gizli Hazırlıklar	
Yapılıyor	375
Kararlar Okunuyor	376
Ölüm Cezaları	378
Menderes İntihara Teşebbüs Ediyor	379
45 Devlet Adamı İmralı'ya Götürülüyor.....	382
İnönü İhtilalci Subaylarla Görüşüyor	383
İmralı'yı Basan Subayların Sayısı İkiyüz'den	
Fazlaydı.....	385
Polatkan'nın İdamı	387
Zorlu'nun İdamı	388
Menderes'in Son Anları	391
Menderes İmralı'da İnfaz Ediliyor	395
Yassıada ve İmralı Boşalıyor	398
Kayseri Günleri.....	401
1961 Seçimleri	402

22 Şubat Darbe Girişimi.....	408
Reşide Bayar'ın Ölümü	411
Bayar'ın Sağlık Durumu	414
Bayar Kayseri'den İkinci Defa Tahliye Oluyor.....	422
Demirel Adalet Partisi Genel Başkanı Oluyor	424
Adalet Partisi İktidara Geliyor	428
Gürsel'in Ölümü	432
Bayar Demokratların Siyasi Hakları İçin Mücadele	
Veriyor.....	433
İnönü Bayar'a İadei Ziyarete Bulunuyor.....	442
Nilüfer Gürsoy'la Demirel'in Yolları Ayrılıyor	443
Bayar Tabii Senatörlüğü Reddediyor.....	447
Demokrat Partililerin Siyasi Hakları Yeniden İptal	
Ediliyor	449
İnönü'nün Ölümü	458
Bayar ve Demokratlar Nihayet Siyasi Haklarına	
Kavuşuyorlar	461
İkibuçuk Lira Değer Biçilen İstiklal Madalyası	463
Büyük Liderlere Tarihin Her Döneminde İftiralar	
Atılmıştır.....	464
12 Eylül 1980 İhtilaline Doğru	467
Bir Kültür Abidesi.....	470
Hayatının Son Yıllarında Hep Köyünü Özlüyordu	472
Bayar Hayata Veda Ediyor.....	474
Sonuç.....	483

ÖNSÖZ

Yüzüç senelik uzun bir ömrü, Türkiye sevdası ve ülkesinin insanlarına vakfeden mümtaz şahsiyet, büyük Devlet adamı Celal Bayar'ı yakın tarihin gündeminde tutmak kaçınılmaz bir durumdur. İttihat Terakki'den Atatürk'ün son Başbakanlığına, Cumhurbaşkanlığı'ndan ölümüne kadar Bayar'ı anlatırken abartılardan uzak kalıp, doğru kaynak bilgilerin ışığından faydalanarak komünizmin amansız düşmanı, demokratik ve milliyetçi fikirlerin ebedi savunucusunu yeni nesillere tanıtabilmek, bir yazarın ruhunda yaşattığı en erdemli duygulardır. Genç Türkiye Cumhuriyeti Bankacılık ve iktisadi kalkınmayı, Milli Mücadelenin "Galip Hocası" Bayar'la tanırken, çok partili demokratik hayata geçiş olayı da, onun Türk Milletine bahşettiği anılaşmış armağanlarından en unutulmazıdır. Şöyle maziye hatırlayıp elli yıl geriye dönecek olursak, Bayar'ın tek partili Şeflik sisteminin en acımasız dikta yıllarına kafa tutarak, İsmet Paşa'nın Halk Partisi'ne karşı verilen dörtlülük takrir beyannamesinden sonra Demokrat Partiyi kurduğunu görürüz. Bayar'ın önderliğinde Demokrat Parti kurulmamış olsaydı, Türk Milletinin Milli Şeflik sistemini yıkabilmesi ve demokrasiye geçişi uzun yıllar alırdı.

1960 ihtilalinden sonra başta İsmet Paşa olmak üzere, diğer yetkililerin Bayar'ı irticanın başı olarak göstermeleri, ona karşı yapılan saldırıların en affedilmezidir.

Artık bazı yıkılamayan tabuların tamamen yıkılması gerektiğine inanı.aktayım. Soldaki aydın geçinen yazarların karalamalarının yanında, sağ kesimde klasik bilgilerle Bayar'ı anlatmaya çalışan üstadlarımızın da yazmak istediklerini yazamamaları, bazı yakın çevreleri incitmekten kaçınmak gibi bir saklantının göstergesidir. Bu eserimi hazırlarken Bayar ailesine iltifatkar tutumlar takınmam söz konusu olmadığı halde çok önemli hassas konulara değinirken, zaman

içerisinde böylesi büyük bir Devlet adamına yapılan haksızlıkları gerçek belgeleriyle yazmaktan imtina etmediğimi açıklıkla söyleyebilirim.

Yakın tarihe şöyle bir göz atacak olursak, Bayar'ın hiç bir zaman ihtirasların adamı olmadığını görürüz. Atatürk'ün son Başbakanı olduğu halde, onun ölümünden sonra İsmet İnönü'nün askerleri yanına alıp, Cumhurbaşkanı seçilmesini asla tenkid etmedi. Bugün bile, Atatürk'ün yakın silah arkadaşı olduğu, sözde aydın çevrelerce her fırsatta lanse edilen İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra banknotlara ve pullara kendi resimlerini bastırarak, büyük bir ihtirasın müzmin karakteristiğini sergilemiştir.

Çok acıdır ki, oniki senelik Cumhurbaşkanlığı'nda Atatürk'ü Etnoğrafya Müzesi'nde tutan İnönü, bugün Anıttepe sırtlarında onunla aynı coğrafyayı paylaşmaktadır. Ortada bir gerçek varki, İnönü'nün oniki senede yakın silah arkadaşına yapamadığını, Celal Bayar gesesini gündüzüne katıp gerçekleştirek, 1953-10 Kasım'ında Atatürk'ün naaşını, Etnoğrafya'dan Anıtkabir'e nakletmiştir. Bu durum karşısında silah arkadaşı İnönü'nün vefasızlığı, son Başbakan'ı Bayar'ın vefası inkar edilebilir mi? O halde "**Bayar'ın Atatürk için yaptırdığı**" ve muhteşem bir törenle açtığı Anıtkabir de İnönü'nün yatmaya hakkı yoktur. Vefanın, vefasızlığa karşı ezilmesine asla müsaade etmemeliyiz. İsmet Paşa Atatürk'ü gerçekten sevmiş olsaydı, Bayar'ın otuzsekiz ayda tamamlattığı Anıtkabir'i, "oniki senelik Cumhurbaşkanlığı'nda çoktan yaptırdı. Demek oluyor ki, aralarında yaşanan son yıllardaki kırgınlıklar, vefasızlıkları doğurmuş. Ancak Celal Bayar'ın büyük vefasını aydın geçinen bazı karanlık zihniyetler halâ anlayamayıp, asılsız iftiralarla onu karalamaktan çekinmiyorlarsa, bu hazin durum bir büyük Devlet adamının kader çizgisinin talihsizliğidir. 1960 ihtilalinden sonra Demokrat parti, idam kararları neticesinde üç demokrasi şehidi verdi. Tabii ki Adnan Menderes'in çok partili dönemin en büyük Başbakanı olduğunu inkar edemeyiz. Onun aziz hatırası önünde saygıyla eğilmek Türk insanının vatandaşlık görevidir. Eserimizin başlangıcında klasik anlatımların dışına çıkarak, bazı yıkılamayan tabuları yıkmamanın söz konusu olduğundan bahsetmiştim. Burada hiçbir yerden telkin almadan içimden geçenleri aynen aktarıyorum. Menderes'in memleketimize yaptıklarını Türkiye Cumhuriyeti'nin insanları olarak asla inkar edemeyiz...

Gelelim çok önemli hassas konumuza:

Bayar olmasaydı, Demokrat Parti kurulur muydu?

Bayar olmasaydı, Menderes Başbakan olur muydu? Yakın tarihin siyaset bilim konuları üzerindeki detaylarına inen bir araştırma yazarı olarak, şu kadarını kesinlikle söyleyebilirim ki, Bayar olmasaydı İsmet Paşa'nın tek Parti döneminde, Demokrat Partinin kuruluşu asla gerçekleşmezdi. Bu durum karşısında Partinin diğer üç kurucusundan Fuad Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı, Refik Koraltan'ın Meclis Başkanlığı ve rahmetli Adnan Menderes'in Başbakanlığı söz konusu olmazdı. Demokrat Partinin 1946'da kurulup, 1950 - 14 Mayıs'ında iktidar olmasıyla, Bayar kurucular arasında kabine kurma görevini Menderes'e tevdi etmeseydi, Türk Milleti böylesine değerli bir Başbakanı tanımaktan mahrum kalmış olacaktı. Yaşanan tarihi gerçekleri çarpıtamayacağımıza göre, Celal Bayar'ın Türk Milletine çok Partili demokratik hayatı ve Adnan Menderes gibi değerli bir Başbakanı armağan ettiğini kabullenmemiz gerekir. İhtirasla kişilik onuru fevkalade değişik durumlar olduğundan, burada Türkiye'nin II. ve III. Cumhurbaşkanları'nın karakteristik örneğini gösteren çok önemli bir duruma değinerek, bu iki insan arasındaki değer yargılarını sizlerin engin görüşlerinizle başbaşa bırakıyorum. İhtiras ve onurun kimin yanında olduğunu belirginleştirmek istediğim iki Devlet adamı, Bayar ve İnönü'den başkası değildir.

1961 Anayasa'sına göre, eski Cumhurbaşkanları seçimlere katılmadan ömür boyu Senatörlük görevini sürdürebiliyorlardı. Anayasa gereği devrin Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, Celal Bayar ve İsmet İnönü'yü Senato'ya davet eder. Bu davete hiç tereddütsüz icabet eden İsmet Paşa, Anayasa'nın amir hükmüne uyarak ölünceye kadar, Senatörlüğü kabullenmekte bir mahzur görmez. Ancak hayatının her döneminde milli iradeye yürekten inanan Celal Bayar, seçilmediğim "**Meclis'te**" oturmam diyerek, müzmin bir siyasi ihtirasa karşı, gerçek insanlık onurunun en büyük örneğini vermiştir. Siyasi hırs ve ihtirası uğruna millet iradesinin onayını almadan tayinle ömür boyu Senatörlük yapan İnönü, hayatının son demlerinde bir dönemler limonota tepsisini taşıyan Genel Sekreterine Halk Partisi li-

derliğini kaptırınca, politika sahnesinden kendi partisinin mensupları tarafından zorla alaşağı edilmişti. Siyasette ihtiras yerine milli irade ve vefaya inanan Bayar, 1960 sonrası yeniden siyasi haklarını elde etmesine rağmen, ömür boyu Senatörlüğü kabul etmediği gibi, kendinden sonraki siyasilere yol göstererek, ebedi liderlik sultasına son verip onurlu, şahsiyetli ve seviyeli bir Devlet adamının nasıl olabileceğinin demokrâtik öncüleri arasında yer almıştır. Tarihe mal olmuş iki Devlet adamını mukayese ederken, İnönü kompleksinin olması gibi bir durum asla düşünülemez. Milli iradeye kalpten inanan Bayar karakterindeki bir Devlet adamının, Yassıada davalarının önceden kararlaştırılmış ön yargılı mahkemelerinde dahi, metanetinden hiçbir şey kaybetmeyip başeğmediğini de kimseler inkar edemez. O Bayar ki, Yassıada'dan İmralı'ya idam sehпасına giderken, deniz hücumbotunda Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yla memleket meselelerini tartışmaktaydı. Bir diğer siyasi müzmin ihtiras İsmet İnönü ise, dünya tarihinde eşi menendi görülmemiş pişkinlikle, eski Alay Komutanı Cemal Gürsel'in Başbakanı olarak ihtilalcilerin emrine givivermişti.

Hani nerede kaldı İnönü zaferleri, nerede Milli Şeflik?

İsmet Paşa Cumhurbaşkanı iken, Erzurum'lu Abidin efendi'nin oğlu Cemal Gürsel Albay rütbesiyle Alay Komutanı'ydı. 1960 ihtilalinden sonra Gürsel Cumhurbaşkanı, dönün Milli Şefi İsmet Paşa ise onun emrinde bir Başbakan. Bu dramatik durum Devlet adamlığından ziyade, ebedi bir siyasi hırsın dinmeyen tezahürü değil midir? Dünya siyasi tarihinde Cumhurbaşkanlığı'ndan Başbakanlığa ilk dönüşü yapan İsmet Paşa'ya da böylesi durumlar yakışırdı zaten.

Gelin görün ki, bugünün sözde aydın yazarları Bayar'ın siyasi onurunu anlamayıp, İnönü'nün bitmeyen ihtirasına çanak tutmaktadırlar. Ne yaparlarsa yapsınlar güneşi balçıkla sıvamak istemeleri, Türk Milletinin gerçekleri öğrenmesine mani olamaz.

Ortada hazin bir hakikat daha var ki, Bayar'ın inşa ettirdiği Anıtkabir'e, ölümünden sonra Cemal Gürsel'i dahi defneden ihtilalciler, ülkenin manevi değerlerini babalarının çiftliği gibi kullanmaktan çekinmediler. Zaman içerisinde yanlış kararlardan geri dönülerek, Gür-

sel ve devrim şehidi tabir edilenlerin gömütleri Anıtkabir'den kaldırıldığına göre; Bayar'ın yalnızca Atatürk için bu millete armağan ettiği, Anıtkabir'deki İnönü imtiyazına son verilmesinin zamanı çoktan gelip geçmiştir. O halde hakkaniyeti yerine getirip, İsmet Paşa'yı ait olduğu yere nakletmek Türkiye'yi idare edenlerin başlıca görevi olmalıdır. Ebedi ihtirasın mimarına prim vermek, hangi dönemde olursa olsun söz konusu olamaz. Bu tarihi yanlış düzeltilmezse, zaman içerisinde düzelterek birileri mutlaka çıkacaktır.

Celal Bayar'ı haksız isnadlarla irticanın başı gösterenlerden bir tanesi de Cemal Gürsel Paşadır. O Cemal Gürsel ki 1961 Anayasa'sını Yahudi dönmesi Sıddık Sami Onar'a hazırlattığı yetmiyormuş gibi, gayrimüslim din adamlarını kendisine Devlet Temsilcisi seçmekte bir mahzur görmemiştir. Yahudi din adamı Erol Dilek, Rum Ortodoks Kaludi Laskari, Kurucu Meclis üyesi sıfatıyla Gürsel paşa'ya Devlet Temsilciliği yaparlarken, kendi patrikhaneleri'nin görevlerini de yürütmekteydiler. Ayrı din gruplarından olan bu temsilcileri atama yoluyla parlamentoya sokan Gürsel Paşa, irticanın başı olarak gösterdiği Bayar'a yaptıkları haksızlığın yanında, kendileri asıl irticai hareketin ağababası sayılmazlar mı? İsmet Paşa'nın ebedi kini, askerlerin Halk Partisi'nin muhalif politikasına bulaşmaları, bir devrin Cumhurbaşkanı'na ve onun kurduğu Demokrat Partiye yapılan haksızlıkların en acımasızıdır.

Böylesine zulüm ve mesnedsiz iftiralarla karşı karşıya kalan, Atatürk'ün son Başbakanı ve Türkiye'mizin ilk sivil Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı doğumundan ölümüne kadar yazabilmek, oldukça zor ve insana huzur veren mutlu bir imtihandır.

Bayar gibi büyük bir Devlet adamının yüzüç yıllık, her faniye nasip olmayan uzun hayat serüvenini objektif ölçüler içerisinde yazarken, bu eserin hazırlanmasında yakın alakalarını esirgemeyen değerli büyüklerime sonsuz saygılarımı sunarım...

Ankara 1997 Ağustos

Kırk küsur sene Vekil, Başvekil ve Reiscumhurluk yaptım. Hayatımın unutulmaz tarihi devresini büyük Atatürk'le beraber geçirdim. Milli Hakimiyete, Demokrasiye ve bilhassa Demokrasinin dejenere olmamasına emek harcadım. Bu arada, milletimiz için refah kaynağı olacağına inandığım büyük mali ve sanayi tesisler kurdum. İçte ve dışta memleketime itibar ve emniyet temin ettim. Evet, böyle oldu. Bunda ısrar ederim!..

Ancak hiçbir zaman, para ve servet adamı olmadım!..

Celal BAYAR

Yıllar ve asırlar geçtikçe insanların dünyaya bakış açısıyla, değer yargıları da değişiyor. Ancak ülkelerine hizmet etmiş büyük Devlet adamları değil asırlar, çağlar geçse de unutulmaz adamlar arasında yer alırlar. Milli Mücadelenin Galip Hocası, Atatürk'ün son Başbakanı ve Türkiye'nin ilk sivil Cumhurbaşkanı Celal Bayar da ülkemiz siyasi tarihinin unutulmazları arasında yeralan ölümsüzlerdendir. Kolay değil, Gemlik'in Umurbey köyünden yola çıkarak, uzun ve çileli mücadelelerden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin idaresine yön vermek, her faninin üstesinden geleceği işler olamaz. Bu eserimizde Celal Bayar'ı doğumundan, ölümüne kadar anlatırken, onun ülkemiz adına yaptıklarına sevinecek, uğradığı affedilemez haksızlıklara da hayli üzüleceksiniz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda harcı olan böylesine değerli mümtaz bir şahsiyetin, ihtilalle Cumhurbaşkanlığı görevine son verilmesi, milli iradeye vurulmuş en büyük darbedir. İsmet Paşa'nın seçimle yıkamadığı Bayar ve dava arkadaşlarını, Ordu'yu kışkırtarak devirtmesi, hangi dönemde olursa olsun kimselerce inkar edilemez.

Demokrat Parti ve onun kurucusu Bayar, "Devri-Sabık" yaratmayıp, Halk Partisi kurmaylarıyla İnönü'den hesap sormazken, ihtirasın zirvesindeki adam İnönü, Türkiye'ye on altın yıl yaşatan Demokratlara iyi niyetlerinin karşılığını çok ağır ödetmişti. İsmet İnönü ihtilalcilerin akıl hocası olmasaydı, Milli Şeflik payesinden sonra, askerlerin tayinle getirdiği Başbakanlık makamına adeta koşarak oturmazdı. Bütün bunların yanında, Celal Bayar'a Yasıada'da yapılan hakaretimiz film çekme olayı, onun gibi şahsiyetli ve onurlu bir Devlet adamını intihara teşebbüse kadar sürükleyen dramatik vakialardır.

Gürsel Paşa'nın o günlerdeki Başbakanı İnönü, Demokrat Partililere ve onun yöneticilerine yapılan ağır ithamlara seyirci kalmış-

sa, bu davranışları tayinle geldiği şaibeli koalisyon iktidarından, iktidarsızlığa düşme telaşının başlıca korkusudur. Kimseler tarihi ve onun hakikatlarını yanıtamaz. Doğumundan ölümüne kadar gerçek bir onur abidesi olan Bayar, Yassıada davalarında da sağlam ve tutarlıydı. Askerlerin atadığı, kararları önceden belirlenmiş meşru olmayan Yassıada mahkeme heyetine hiç taviz vermedi.

Bayar'ın filme çekilme olayından sonraki intihar teşebbüsüne detaylı bir şekilde kitabımızın içeriğinde değineceğimi hatırlatırken, 27 Mayıs'ın darbeci subaylarının kişilik haklarına ne kadar saygısız olduklarını da belirtmeden geçemeyeceğim.

İnsan onurunu herşeyin üzerinde tutan Bayar, intihar teşebbüsünden sonra kısmen de olsa sağlığına kavuşunca, Ada Kumandanı Tarık Güryay'a yanındaki sivil şahsın kim olduğunu sorduğunda, efendim sizi tedavi edecek doktorunuz cevabını alır.

Odasında nekahet döneminde sağlığına kavuşmasını bekleyen Bayar'a Ada Kumandanı'nın doktor diye takdim ettiği, ihtilalci subaylardan Orhan Erkanlı'dan başkası değildir.

Ayıp, ayıp, yüzlerce–binlerce kez ayıp!..

Bir ülkenin Cumhurbaşkanı'na doktor diyerek, ihtilalci bir subayın gönderilmesi yeryüzündeki alçaklıkların en affedilemezidir. Yukarıda belirttiğim durumlar Ada Kumandanı Tarık Güryay'ın kendi el yazılarıyla belgelidir. Despot, bilgisiz ve kaprisli Tarık Güryay'ın, Orhan Erkanlı'yı Bayar'a sizi tedavi edecek doktorunuz diye tanıtması, hangi insanlık kaidesine sığar. 27 Mayıs darbesini yapanlar, ülkeyi böylesi seviyesiz insanlara teslim ettiğiniz için Türkiye bugünlere geldi. Doların ikiyüzseksenüç, markın altmışyedi kuruş olduğu, köylünün çarıktan kurtulduğu bir devri hazmedemediniz.

Türkiye'yi aydınlıktan karanlığa götürmenin öncülüğünü yapan ihtilalciler, şimdi mutlumusunuz? Bir Celal Bayar'ı, bir Menderes'i ve bir Demokrat Partiyi yeniden bulabilmek asla mümkün olmayacaktır. O halde gelecek nesillerin sizi beddualarla anacağını sakın unutmayın. Bir hazin vakıa da Demokrat Partinin devamıdır deyip, onun mirasını sahiplenilenlerin yetersiz olduklarıdır. 1960 ih-

tilalinden sonra Demokratların gölgesine sığınıp, kırk yıldır politika üretenler, Bayar ve dava arkadaşlarının bıraktığı manevi değerlere bir türlü sahip çıkamadılar. Yassıada davalarının muhbiri Tayyar Sadıklar'ı Milletvekilliğine aday gösteren zihniyet, Demokrat Partinin devamı olamaz. O halde yeni bir şahlanışla hayata geçirilecek olan Demokrat Parti, 1946 ruhunun manevi değerlerine sarılarak, devamı diyenlerin cılız politikalarına son vermelidir. Bayar, Menderes, Koraltan, Köprülü, Gedik, Zorlu ve Polatkan'ın kemiklerini sıplatmaya kimsenin hakkı yoktur. "Yeter! Söz Milletindir" sloganını mutlaka yaşatmalıyız. Aksi halde Türkiye mutsuzlukların ülkesi olmaktan kurtulamaz. Senelerdir ülke idaresinde yetki sahibi olanlara, mügalatayı bırakıp Bayar'ın kurduğu Demokrat Partinin tüzüğünü incelemelerini tavsiye ederim. Türkiye'nin iktisadi kalkınmasını beceremeyenlerin, iktisatçı Bayar'dan öğrenecekleri çok şeyler vardır. Onun engin dünya görüşü ve İktisat Kongresi'nde aldığı tarihi kararları, dikkatle izlemenin ülkemize büyük faydalar sağlayacağı inancındayım. Yoksa, bu işin başka türlü izah tarzı var mı demekle, memleket idare edilemez.

Bayar ve onun dava arkadaşlarının dünya görüşleriyle yeterince ilgilenmeyip, Demokrat Partinin manevi, mirasıyla Çankaya'nın doruklarında oturmanın büyük sessizliği, dünya umurunu düşünmenin tartışmasız basiretsizliği.

Asla unutmayınız ki, Demokrat Partiyi ve onun kurucusu, Atatürk'ün son Başbakanı Türkiye'nin ilk sivil Cumhurbaşkanı Bayar'ı ne kadar vefasız olursanız olun, tarih sahnesinden silemezsiniz. Onun sırtından belli makam ve mevkilere gelenler, politik kariyerleri sona erdiğinde bir daha hatırlanmamak üzere unutulacaklardır. Ancak Bayar gibi şahsiyetli, onurlu, milliyetçi ve karizmatik bir liderin varlığının asırlarca sürmesine ihtilaller, ihanetler, vefasızlıklar hiçbir zaman engel teşkil etmez. Çünkü o Türk tarihinin şerefli mazisindeki yerini çoktan almıştır.

Unutulmazlar arasına girenlerin, unutulması mümkün olamaz.

S.4.

BAYARIN SOYKÖKÜ VE HAYATI

Takvim yaprakları 1883 senesinin 16 Mayıs'ını gösterirken, zeytinliklerle içiçe olan Gemlik'in Umurbey köyünde rüştiye başöğretmeni Abdullah Fehmi bey'in üçüncü çocuğu Mahmud Celal "**Bayar**" dünyaya gelir.

Barkofça'daki vazifeli günlerinde Plevne'li Remzi efendi'nin kızı Emine hanım'la evlenen Abdullah Fehmi bey'in Celal "**Bayar**"dan önce Behzad ve Asım adında iki oğulları daha doğmuştu. Büyük oğul Behzad Edirne Askeri lisesinde iken, Asım ise Heybeliada Deniz lisesinde öğrencilik yaptığı yıllarda, yatılı okullarda pek yaygın olan verem illetinden kurtulamayıp gencecik yaşta hayata veda etmişlerdi.

İki oğullarını çok kısa aralıklarla kaybeden Abdullah Fehmi bey ve Emine hanım, Mahmud Celal'i son ve tek çocukları olarak yanlarından hiç ayırmadılar.

Dedesini, ve anneannesini hiç göremeyen Celal bey, annesinden aldığı bilgilerle, dedesinin çiftlik sahibi olduğunu annesinin dört kardeşinin en küçüğü, iki ağabeyinden birinin Yemen'de, diğerinin eşkiya takibinde şehid düştüğünü, aile büyüklerinden duyduğu anlatımlardan öğrenmişti.

Celal Bayar'ın babası Abdullah Fehmi bey, 1876-1877 Osmanlı-Rus harbi esnasında Anadolu'ya gelenler arasındadır. Ailenin soy kütüğüne baktığımızda, şer'i sicillerdeki kayıtlara göre, Bayar'ın babası Abdullah Fehmi bey kadı ve müftü yetiştiren Medreset-ül Kuzzat'la, öğretmen yetiştiren Darülmuallemi bitirmişti. Fıkıh ve kelam takririne mesağ veren "**Mükremetlu**" ünvanına sahipti. Gümilcine, Şumnu, ailenin yerleşim yeri olan Plevne ve Berkovitsa'da rüştiye hocalığı ve başöğretmenlik, Şumnu vilayetinde ise müftülük yapmıştı.

Celal bey'in 1883 senesinde doğduğu zamanlarda, Gemlik il-

Atatürk ve Celal Bayar

çesinin onyedi köyünden yalnızca ikisinde rüştiye "Orta mektep" varken, Rumlara ait beş, Ermenilerin de iki okulu bulunuyordu.

Bayar anılarında o zor günleri şöyle anlatmakta:

"Babamın medrese ile muallim mektebini bitirmiş olması, din mevzuları yanında zamanın bilgilerini de öğrenmeme imkan vermekteydi. O günlerin şartları içerisinde büyük şans denilebilecek iki kıymetli şahsiyetin, babamın arkadaşı olan Serkoçça'lı Abdullah bey'le, dayım Mustafa Şevket bey'in Umurbey'e gelmeleri, ancak büyük şehirlerde mümkün olan mevzu ve bilgilerle tanışmamı temin etti.

O çocukluk çağlarımda Serkoçça'lı Abdullah ve dayım Mustafa Şevket beyler bana, insanların doğruluğuna ve hayrına inandıkları hizmetleri, kendilerinden saklamamalarının kanaat ve medeni cesaret şartı olduğunun güzel örnekleri oldular".

Bayar kendi hatıratında bahsettiği bu saygın insanlardan Çırağan Sarayı baskını, Sultan V. Murat'ın talihsizlikler içerisinde biten kısa saltanatını, yeni Osmanlılar'ın Birinci Meşrutiyet mücadelesine nasıl başladıklarını öğrendi. Bu iki yakınından aldığı temel fikirlerle, kökeni milliyetçilik ve hürriyet olan dünya görüşünü kavramanın bilincine erişmiş olması, Bayar'ı ta o günlerden demokrasi mücadelesine yönelten hususlardır. Dayısından öğrenmeye başladığı Fransızcası, babası Abdullah Fehmi bey'den ön bilgilerini aldığı Arapça ve Farsça, o zamanların Umurbey köyünde verilen eğitimden çok daha üst düzeydeydi. Gemlik'te yaşantısını sürdürdüğü günlerde, Rum azınlıkların çoğunlukta olduğu ilçede bakkallık yapan Nuri bey'le tanıştı. Mülkiye Mektebinin üçüncü sınıfına kadar tahsil yapan Nuri bey, "Harbiye, Tıbbiye Mülkiye" okullarının gizli teşkilatlarına katıldığından, yakalanacağını anlayınca ortadan kaybolup, bir müddet sonra ailesinin yaşadığı Gemlik'e yerleşerek bakkallığa başlamayı uygun görmüştür.

Bayar "Servetifûnun, Mekteb, Malumat" gibi dergileri ilk kez Nuri bey'de görüp tanıdı. Mülkiyeli Bakkal Nuri bey, Bayar'ın kültür ufkunu açan saygıdeğer bir dost ve ağabeydi.

Gemlik günlerinden sonra Bursa'da halkın vakit geçirdiği tek yer

Darülmuallim: Öğretmen okulu

olan Tahtakale semtinin mahalle kahvesinin üstünde kiraladığı mütevazi evine yerleşen genç Mahmud Celal, her anını değerlendirmeye büyük gayret göstermiştir. Hayatının hiçbir dakikasını boş geçirmeyen, yaşının üzerinde taşıdığı olgunlukla azim, irade ve çalışkanlığı, daha o günlerde genç Mahmud Celal'in geleceğin büyük adamı olacağının sinyallerini vermişti. Bursa'ya has kozacılığı bilim halinde öğreten "Darultalim'i Harir" in derslerine dışarıdan devam ederek bu okulu bitirir. Katolik Fransız rahiplerinin "College" Français de L'assomption okullarına katıldığı gece dersleriyle Fransızcasını üst düzeyde ilerletip, geliştirdi. Fransız basınının kitap ve dergilerini rahatlıkla okuyup, teleffuz etmeyi kavradı.

Gemlik günlerinde okuduğu yabancı dergi ve kitaplarla kültür ufkunu bir hayli geliştiren Mahmud Celal bey, Ziraat Bankasında görevli iken ciddiyeti, çalışkanlığı, yüksek bilgi düzeyiyle kendisini sevdiren kabul ettirmeyi başardı. Kısa zamanda Bankadaki servislerin hizmet şeklini kavrayarak, Bursa'da şube açan "Deutsch he Orientbank"ın imtihanını kazanıp, naklini oraya yaptırır. O yıllarda bankacılık ve finans sektörünü azınlıklar yönlendirdiği halde, Mahmud Celal bey Bursa'daki Bankanın imza yetkisine haiz olan yegane Türk olarak tanındı. Takvim yaprakları 1903 senesini gösterirken henüz yirmi yaşında olan Celal bey, İnegöllüzade Rafet bey'in kızı Reşide hanım'la evlenir. Reşide hanımmefendi ülkenin zor günlerinde, kocasının İttihat Terakki'den Cumhuriyetin kuruluşuna kadar vatanın selameti için vermiş olduğu mücadeleleri genç yaşına rağmen sabırla destekleyip daima arkasından gidilecek bir liderin eşi olmanın sorumluluğunu taşıdı. Hayatının daha sonraki yıllarında, bir Devlet adamı eşinin nasıl olabileceğinin en mazbut örneklerini vererek, gösterişten ve ihtirastan uzak kalıp, doğasında varolan gerçek Türk hanımefendisi sadeliğinin ne demek olduğunu katıldığı her topluluğa kabul ettirdi.

Genç Mahmud Celal'in Bursa'da Bankacılık görevini yürüttüğü zamanlarda, devrin tanınmış muharriri Süleyman Nazif Vali muavini,

DARÜTTALİMİ HARİR: O dönemlerin Bursa şehrindeki kozacılık okulu.

nl ittihatıllardan Ahmet Rıza bey de Ziraat müdürü idiler. Celal bey'in bu değerli ŗahsiyetler hakkındaki dŗnceleri hayli önemliydi:

"Her hareketleri gzltındaydı. Ben ikisini de yaŗım ve mevkiim itibariyle mesafeli tanıdım. Ŗphesiz ki bu tanışma mutlak gizlilik içindeki İttihat ve Terakki'ye katılmam ve bir müddet sonra da en se-la-hiyetli mevki Katib'i-Mesullğe gelmemden sonra olsaydı, İkinci Meŗrutiyet'in bu iki önemli siması üzerinde ŗahsen de kanaatım ola-bilecekti."

Bu mühim ŗahsiyetlerden hayli etkilenen Mahmud Celal bey bir müddet sonra üzerine bayrak rtlmŗ masanın yan tarafındaki Kuran-ı Kerim'i sağ eline, diğer kenardaki tabancayı sol eline alarak, baŗları kukelatalarla kapalı  teŗkilatının önünde Allah'ı, namusu, ŗerefi üzerine yemin edip gizli kuruluŗ İttihat ve Terakki Cemiyetine ėirer.

Bu merasimde tek kelime konuŗtuktan sonra, verilen emirleri tam olarak yerine getirmezse cezasının ölüm olduğunu tekrar ederek, İt-tihadı olduğunu kabullenmiŗti.

Yirmi yaŗında İttihat-Terakki'ye katılan Mahmud Celal bey engin dünya grŗ, bilgi ve alıŗkanlıęıyla aradan bir yıl geçmeden, yirmidrdnde en üst makam olan Katib'i Mesullğe yükselir.

Babıali'nin ünlü kırmızı konağında kurulan İttihat Terakki, Mah-mud Celal bey ve doktor Nazım'ın gayretleriyle kısa sürede Bursa'da teŗkilatlanmasını tamamladı. 23 Temmuz 1908'de ilan edilen İkinci Meŗrutiyet, henüz birinci senesini doldurmadan patlak veren 31 Mart vakiasını bastırabilmek için, Selanik'ten yola çıkan hareket ordusuna destek verebilmek gayesiyle, Celal bey'de ayni gün topladığı g-nlller alayıyla Mudanya'dan İstanbul'a gitme hazırlığını tamamlar. Kanlı ayaklanma hareket ordusunun desteğiyle bastırılınca, Bursa'da hazır kıta bekleyen gönüllüler alayı ŗehir merkezi ve yakın bl-gelerde İttihat-Terakki'nin bir kolu olarak faaliyet gösterir. Beldenin temel gelir kaynaklarından birisi olan kozacılığa fazlasıyla eğilen Celal bey, Türk reticileri bilinlendirirken, azınlıkların önünü kes-mek dŗncesindeydi. O günlerde Bursa "**Hüdavendigar**" ŗehrinde kozacılık mesleği bilinçsiz Türk reticisinin elinde olduğu halde Rum,

Ermeni, Yahudi ve Lavanten aracılar, ucuza kapattıkları ham ipeği zahmetsiz bir ameliyeden sonra yüksek fiatlarla ihraç etmekteydiler. Vaziyet böyle olunca, Türk üreticiler karın tokluğuna talim ederken, hiçbir emeği olmayan aracı azınlıklar havadan kazanç sahibi ol-maktaydılar. Bu ve benzer durumlar karŗısında Mahmud Celal bey'in ŗikayetleri ŗyleydi:

"ok dertlendiğim zaman, ümitsizliğe dŗecek kadar kabul ede-mediğim garabetlerden birisi, zararı kendimize olan haksızlıkları red-detmede gösterdiğimiz cesaretsizlikler olmuŗtur. Böyle anormallikleri, haksızlık yapısı ortada olduğu ve acı acı ŗikayet ettiğimiz halde, "mev-cudu da kaybetmek" temelsiz korkusu veya "böyle gelmiŗ böyle gider" nemelazımcılığıyla gözlerimizi yumup kabullenmiŗsizdir.

Devlet bürokrasisinde, gösterdiğimiz bu duyguya temelsiz de olsa sebep icad edilebilir, fakat ticaret ve iŗ hayatında asla hoŗ görülemez. Ben birŗeyler yaptıysam tamamen aksi istikamette giderek baŗladım."

Mahmud Celal bey'in iktisadi hayatımızı daha o günlerde yakından "**analiz eden**" engin dünya grŗ, ilerleyen yıllarda Cumhuriyet Tür-kiye'sinin ekonomisine yön veren baŗlıca temel nedenler olmuŗtur. Katı Devletçilik zihniyetinin kalıplaŗmıŗ dar grŗlerinden uzaklaŗıp, karma piyasa ekonomisini benimsemek fikirleri onun iktisadi dünyasının aydınlık ufuklarıdır. alıŗanın ve üretenin hakkını azınlıkların tekelinden çıkarıp, asıl sahibine dnŗtren bir dünya grŗn ta o günlerden benimseyip ha-yata geçiren Mahmud Celal bey'in, karma ekonomi teorisini, ülkemize ar-mağan eden ilk iktisatımız olduğunu inkar edemeyiz.

İZMİR YILLARI VE TALAT PAŞA'NIN MAHMUD CELAL BEY'E VERDİĞİ AĞIR GÖREV

İttihat ve Terakki'nin genç Katib'i-Mesulü Mahmud Celal bey, Talat Paşa'dan aldığı çağrıyla İstanbul'a giderek, hayal bile edemeyeceği fevkalade önemli bir vazifenin sorumluluğunu yükledi. Babıali'deki İttihat-Terakki'nin umumi merkez binası olan **Kırmızı Konak'ta** Talat Paşa ile ilk defa karşı karşıya geldiğinde, yirmidokuz yaşındaydı. Bu tarihi karşılaşmada Talat Paşa'nın yanında Parti Katibi Umumisi Midhat Şükrü "**Bleda**" bey'le, İzmir Valisi Rahmi bey'de bulunmaktaydılar. Mahmud Celal bey merkezi İzmir olmak üzere, Ege bölgesinde iktidar partisinin kaderini, Katib'i-Mesul olarak sırtlayacaktı. Saruhan "**Manisa**", Aydın, Karesi "**Balıkesir**", Menteşe "**Muğla**" ve buraların müstakil sancakları olan Uşak-Bilecik-Çanakkale havalisine kadar uzanan vatan topraklarının İttihat-Terakki Partisi adına yegane sorumlusuydu.

Böylesine önemli görev hakkındaki gerekli bilgileri, Parti genel sekreteri Midhat şükrü bey'den alıp, kısa sürede temaslarını tamamladı.

Mahmud Celal bey, Talat Paşa'ya veda etmek için makamına gittiğinde, Osmanlı halkının gönlünde vatan kahramanı olarak efsaneleşen, Harbiye Nazırı Enver Paşa'yla ilk kez tanışıp, ülke meseleleri hakkında görüştü.

Aralarındaki fikir alış verişlerinden, ufukta bir dünya harbinin görüldüğünü öğrenmişti. İstanbul'dan ayrılıp Bursa'ya dönen Celal bey, o güne kadar içinde bulunduğu ağır görev sorumluluğundan hiç bahsetmediği eşine, durumları yavaş yavaş açmaya başlar. İyi ve kötü günlerini birlikte paylaştığı değerli eşi Reşide hanım, bir süre daha Bursa'da kalacak, sonraki günlerde İzmir'e Celal bey'in yanına geçecekti.

İttihat Terakki'nin Bursa sorumluluğundan, Talat Paşa'nın emriyle İzmir Katib'i Mesullüğü'ne tayin edilen Celal bey, Bandırma yolu üze-

rinden trenle hareket ederek, o günlerin kozmopolit şehri Gavur İzmir'e ulaşır. İzmir'e ilk gelişinde yolda ve şehirde gördüğü acı izlenimlerini Bayar yetmiş yıl sonraki anılarında şöyle anlatmakta:

"İzmir'in bilhassa nefsi şehir çehresini kavrayabilmek için belediye hudutları içerisinde görüp yaşamaya mahal yoktu.

Çok acıdır fakat hakikattir, biz bu güzel şehrin tek ve hakiki sahipleri bile ona **Gavur İzmir** diyorduk. Bu tabiri de, kendimizden olmayan manasına kullanıyorduk. Aslında hakikatlara, tarihimize, milli benliğimize yakıştırdığımız bu yersiz teşhis de, karşımızdakilerin maharetli telkini, oyunu idi. Aslında bu teşhis ve değişen devirlerin gerçeklerine lâıyk oldukları yeri vermemiş olmanın bedeli idi: Fakat itiraf edeyim, Bandırma'ya o günün tabii gelen şartları içinde bir yabancı bandıralı geminin yolcuları arasında çıkıp, yine o yabancıların işlettikleri trene binerek İzmir'e doğru yol alırken kendi vatanımda olup olmadığımı anlamamın **genç bir inkılapçı** olarak mukayesesini yapmak arzu, hatta ihtiyacını duydum:

Trenimiz Soma'da bir süre durdu. Kasabada pazar vardı. İstasyona yakın kalabalık içinde bembeyaz giyinmiş Rum-Ermeni-Musevi kadınlarla, alış-veriş yapanların büyük bölümü bunların yakınları idiler. Her aradığımızı bulabileceğimiz dükkanlar, azınlık denilen bu insanların. Pazar yerinde bizimkiler, çevreden getirdikleri ancak ev ve tarlada üretilen muhteviyatı sınırlı yiyecek maddeleri satan perişan kişilerdi. Türk satıcıların büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktaydı. Gördüm ki, şehirlerin içlerine girildikçe, köylerimizdeki gibi Türk kadını hayatın içinde değil. Kafesin ardına itilmiş. Oysa ki, kadınlar köylerde günlük hayatın içinde, erkekler kahvehanelerde idi. Kendi neslimin içinde bir Alman Bankasında yedi yıl, imza selahiyetli tek Osmanlı delikanlısı idim. Kafamda ekonomik hakikatlar ve hükümler vardı. Bir ülkeye nazari olarak sahip olmakla, hakikatte sahip olmak arasındaki farkı kavrayacak bilgi ve tecrübe sahibi idim.

Yolboyu gördüklerimi bu kıstas içerisinde değerlendirdim. Daha sonra buralardan ve başka vatan köşelerinden her geçişimde, nelerin yapılabilmiş olduğunu o günlerin manzarası ile karşılaştırarak hükümlendirmişimdir. Şahsım adına da bunların **Türklük** namına yerini

almasında, şahsi emeğimin ölçüsü nispetinde ya huzur duymuşum veya dertlenmişimdir.

Trenimiz Karşıyaka'ya gelince akşam saatleri idi. Karşı kısımda Kordonboyu pırıl pırıl elektrikler içerisinde ışıldıyordu. Böylesi aydınlık, koca Osmanlı İmparatorluğunun payitahtı İstanbul'da dahi yoktu. Ne bu ışıklı şeridi dolduran insanların, ne de çevreyi böylesine karanlıktan arındıranların **ırkım, dinim, kendi vatandaşlarım ve milletimden** olmadığını görünce gözlerimdeki yaşlara mani olmadım. Hatta mani olmak arzusunu duymadım. Ağlamak lazımdı, ama çare bulmak ahdinin bedeli olarak... Çünkü bu topraklar bizim öz vatanımızdı ve ben buraya bu hizmet bayrağını açacakların başına geçebilmek ahdi ve kararı ile gelmiştim. Sizlere hemen söyleyeyim ki İttihat ve Terakki'nin yapısı böyle bir hizmete müsaitti. Zaten böylesine hizmeti omuzlayabilmenin itiraf edilmemiş milli hasreti olarak iktidara talip olmuştu. Baştakiler, fert olarak cesur oldukları ölçüde, arkadaşlarının istiklal ve haysiyet içerisinde yaşamaları kararındaydılar. Artık Milletlerin hakiki istiklalleri de, ekonomik alanda tecelli etmedikçe hazin nazariye olduğunu ispatlayan, acı gerçeklerin içinde idik. Unumuzdan şekerimize kadar yiyeceklerimiz, kefen bezimizden gelinliğimize kadar her sahadaki zaruri ihtiyaçlarımız yabancı sermayenin malı idi. Tarladaki cılız ürüne, ağaçtaki hasta meyveye bile sahip değildik. O da yol boyu keyif, neşe refah, huzur içinde gülüp oynayan, zamanlardır bizleri buradan tümenden ve toptan kovmak yolunda olduklarını, ahlak, vicdan, insaf dışı binbir olayla ispat etmiş şu parazit yabancılarındı. Balkan harbi faciaları içinde aldığımız derslerin izlerini ruhumda ve kafamda taptaze hissederek İzmir'de iktidar kudretinin bir numaralı adamı olarak işe başlıyordum. İttihat ve Terakki'nin böylesine hizmeti kucaklayıp başaracağıma imkan vereceğine bütün kalbimle ve mantığımınla inanarak...

Ve, yine inanıyordum ki, böyle düşünen elbette sadece ben değildim. Çok evvelden görebilmiş olanlar da muhakkak vardı ve harekete geçmiş olanlar da...

Tayin edildiğim mevkiim, Basmane istasyonunda karşılanmama imkan verecek selahiyet ve kudretime rağmen, o zamanların tabiriyle

mütenekkiren yani kimselere tanınmadan, bilinmeden gelmeyi tercih etmiş olarak, Kordonboyu'nun büyük otellerinde değil de, yarı han, yarı otel Kemeraltı çevresinde bizimkilerin mütevazı yerlerinden birine indim."

Talat Paşa tarafından İttihat Terakki'nin İzmir Katib'i-Mesullüğüne tayin olunan Celal bey'in uhdesine aldığı görev, Vali'nin yetkilerinin çok daha üstündeydi..

Yol boyu düşündüklerini yıllar ilerledikçe hayata geçiren Celal bey'in hatıratından da anlaşıldığı gibi:

"Kendi vatandaşlarının ekonomik ızdırabına yanıp tutuşurken, Türk Milliyetçiliği fikirlerinden asla taviz vermediği bütün açıklığıyla ta o günlerde belirginleşen, benliğindeki vatan sevdasının milli duygularıdır."

İmparatorluğun bütün bölgelerinde yaşanan acı hadiseler, kendi varlığımızı kavrama ve kendi benliğimize dönme yolunu açmıştı. Ülkemizdeki azınlık unsurların insanımıza vermiş olduğu zararlar, Türklüğün kuvvetli olması ihtiyacını hissettirmekteydi. Oldukça geç kalınmasına rağmen 25 Mart 1912'de kurulan **"Türk Ocakları"** milli bir silkinişin fevkalade olumlu işaretlerini verirken, vatan topraklarımızda mutlu yaşayan azınlıkları da fazlasıyla tedirgin ediyordu. Türk Ocaklarının kurucularından tek ses yükselmekteydi: **"Bu sahte etiketi söküp atacağız"** sloganı yurdun her tarafına yayılırken, Celal bey'in önderliğinde Gavur İzmir'de daha etkili olmuştu. Türk'ün üzerinde bir sis bulutu olarak görülen, helenizm hülyaları içerisindeki yerli Rumların ve lavantenlerin taktıkları Gavur İzmir etiketi, mutlaka yok edilecekti...

Milliyetçilik davası şuurunun büyük kuruluşu **Türk Ocakları**, kendi bünyesi altında devrin seçkin şahsiyetlerini toplayarak, hürriyet mücadelemizin ilk ateşini yakmıştır. Etniki-Eterya'nın açık alanı ilan edilen Ege bölgesinin kurtuluşuna öncelik veren Türk Ocakları heyeti, İzmir'e gelerek teşkilatlanmada gecikmedi. Heyette Ali Canib, Ağaoğlu Ahmed, Samih Rifat, Hamdullah Suphi, Sadri Maksudi, Mustafa Necati, Vasıf Çınar, Akagündüz ve devrin en büyük fikir adamlarından Ömer Seyfettin'de bulunmaktaydı.

Türk Ocaklarının İzmir şubesinde alınan kararlar gereği, İstanbul'a döndüklerinde azınlık Bakanların mutlaka değiştirilmesi temin edilecekti.

Kabinede bulunanlardan Orman ve Madenler Bakanı Aristidi Paşa Rum ve İzmir Mebusu'ydu. Ticaret ve Ziraat Bakanı da Ermeni'ydi. Türk Ocakları heyetindekiler bu durumları Maliye Bakanı Cavid bey'i ziyaretlerinde anlatıp, vatan evlatlarının yetkili görevlere getirilmesini istediler.

Nihayet 24 Ocak 1913 tarihli kabine değişikliğiyle Said Halim Paşa'nın Başkanlığında Bakanlar kurulu son şeklini almıştı. Harbiye Nazırlığına "Milli Savunma" Enver Paşa, İçişlerine Talat Paşa, Bahriye "Denizcilik Bakanlığına" Cemal Paşa getirilmişti. Diğer Bakanlıklara, ise ülke yönetiminin tek yetkilisi olan İttihat Terakki'nin merkezi ummisindekiler atanmıştı.

Talat Paşa Yerebatan'daki konağında kabine arkadaşlarının onuruna verdiği yemekte:

"Arkadaşlarım, şimdi hizmette kusur ettiğimizde ardına saklanacağımız hiçbir mazeret kapısı kalmadı. Şimdiye kadar bazen Sadrazamdan, bazen bizden olmayan gayrimüslim nazırlardan şikayet ediyorduk.. Amma bundan sonra böyle bir özür sebebi de yok. Allah da bizi affetmez, millet te, tarih de"..

Talat Paşa artık böylesine özür kapılarının kapandığını açıklarken, ufukta görünen dünya harbine rağmen kabine arkadaşlarına ve o günlerin Gavur İzmir'ini ağır şartlarda emanet ettiği İttihat Terakki'nin genç Katib'i Mesulü Celal bey'e çok güvenmekteydi. İzmir'e ilk geldiği günlerde Celal bey'i duygulandırıp ağlatan acı olaylardan bir tanesi de, birinci Kordon'da Rum-Yunan Alemhe birahanesi önündeki korkunç kalabalıkta Türk'ten gayri her çeşit gayrimüslim ve lavantenin bulunmasıydı.

İzmir Valisi Rahmi bey yetersiz bir idareci olduğundan, Talat Paşa'ya göre Celal bey hem Rahmi bey'i idare eder, hem de verdiği görevleri layıkıyla yerine getirirdi. Genç Katib'i Mesulün kafasına takılan önemli konulardan bir tanesi de, ülke içerisindeki trenlerin azınlık teknisyenler tarafından kullanılmasıydı. Bu duruma bir çare bulmalıydı ve bulacaktı da..

İZMİR ŞÖMENDİFER MEKTEBİNİN KURULMASI

Balkan harbinin bitiminden sonra, Celal bey'in Milli Mücadeleden nihai zafere kadar uzanan fedakarlıklarıyla dolu İzmir günleri, yılların ihmaliyle gözardı edildiğinden yeterince anlatıldığı söylenemez. Bu tarihi hatayı düzeltmek, yakın tarihi inceleyen araştırma yazarlarının görevidir. O karanlık ve ümitsiz günlerdeki Ege bölgesinin Gavur İzmir'inde Katib'i-Mesul Celal bey olmasaydı, istiklal harbimizin kahraman askerlerini taşıyacak trenleri çalıştırabilmemiz hiçbir zaman gerçekleşmezdi.

Haçlı ittifakının, koca çınar Osmanlı İmparatorluğunun üç kıtası içerisindeki Ege'ye yönelik ihtiraslarının en önemlisi, demiryollarının bu bölgede döşenmiş olmasıdır. Ta 1870'lerde başlayan bu sinsi zihniyet İngilizlerin imtiyazında olmak üzere Aydın demiryolları ottoman Aldin Raliway'e verilerek, 1880 senesinde ilk tren bu vilayetimize ulaşmış. Fransızlar kasaba **"Turgutlu"** ve Bandırma hattını İngilizlerden aldıktan sonra, demiryollarımız üzerinde, çok uluslu bir yabancı şirketler topluluğu ortaya çıkmıştır. Sermaye ve imtiyaz hakkı tamamen yabancı şirketlerin olan demiryollarında, Türkler amelelikten başka işlerde çalıştırılmıyorlardı. Hristiyan ve azınlıklar ise o zamanki adı şömendifer olan trenlerin, her türlü teknik işlerinde görev almaktaydılar. Haçlı zihniyeti öylesine ard düşünceli ve sistemli çalışmıştır ki, istasyonlarda kurulan büfelere Türk sokmamak için, yerli Rum ve Ermeniler işin erbabı gösterilerek, imtiyaz sahibi yabancı şirketler kendi seçtikleri azınlıklara görev vermişlerdir.

Yabancıların imtiyazından demiryollarını mutlaka kurtarmak isteyen Celal bey, zaman zaman, kıyafet ve hüviyetini değiştirerek demiryollarının uzandığı en küçük kasabalara kadar giderek bu işletmenin teknik inceliklerini yerinde görmeyi prensip edinmişti. İzmir, Aydın, Bandırma arasındaki lokomotif-vagon tamir atölyelerini inceleyip, gereken bilgileri topladıktan sonra nihai kararını verir.

Ülkenin can damarları ihanet şebekesinin elinde bırakılamaz.

Peki öyle ise çare nedir?

Tek çare, Türk çocuklarının bilgilendirilip yetişeceği bir şömendifer mektebini açmaktır. Yabancı şirketlerin menfaatlerine dokunan mektep açma düşüncesine ilk tepki kendi Hükümetimizin Nafia Nezaretinden geliyordu. Nezaretin Ermeni asıllı hukuk müşaviri Solakyan ve İstanbul Darülfünun'u Hukuk Müderrisi Diran Kemenkian demiryollarını döşeyen İngiliz-Fransız-Alman Devletlerinden izin almadan, böyle bir mektebin açılmasının mümkün olamayacağını mütealasını veriyorlardı.

Celal bey'in şömendifer mektebi açma girişimini, Osmanlı Meclisi Mebusanı'na İzmir Milletvekili Rum Karolodi ihbar etmişti. Şu acı kadere bakınız ki, İzmir'den Milletvekili seçilen Rum Karolodi tarih bilgini olduğu bahanesiyle, her ay Yunanistan'a giderek Atina Üniversitesi'nde Bizans tarihi okutuyordu. Bizim Meclisimizde Mebusluk payesine kadar ulaşan Rum Vasilyadis Karolodi Mebusan'da gündem dışı söz olarak, bu vatanın öz evladı Celal bey'i şikayet etmekten çekinmemişti. Bizans tarihi hocası Karolodi asıl vatani Yunanistan'ın ve diğer haçlı ülkelerinin menfaatlerini savunurken şunları söylüyordu:

"Osmanlı, toprakları üzerinde yaşayan insanların aralarında meslek, iş, ihtisas taksimi neticesi kurulmuş bir Devlettir. Türkler, asker, memur ve bir bölümü de çiftçidirler. Türk'ten gayri olanlar da ticaret, sanayi ihtisas ve öğrenim isteyen öteki meslek sahibidirler. Asırlardır bu böyledir. Sürüp giden düzeni İzmir'de bir adam çıkmış köküünden değiştirmeye kalkışmıştır. Bugüne kadar arzu halinde kalmış Devletin temelinde yönelik düşünce, şu anda fiili müdahale halindedir. Sizleri kesinlikle uyarıyorum. bazı müfrit, fanatik hayalperestlerden himaye gören bu adama dur denilmezse çöküş mukadderdir."

Babıali'de Meclis tutanaklarına geçen Rum Karolodi'nin hırçın konuşmasındaki mesnedsiz şikayetler, Celal bey hakkındaydı. Türk Ocaklarının çatısı altında değerli fikir ve dava arkadaşlarıyla çıkardığı **"Halka doğru"** dergisinde, Celal bey ülkenin kurtuluşu hakkındaki düşüncelerini açıklamaktan çekinmiyordu. Hükümetin karşı

çıkması ve bütün olumsuzluklara rağmen şömendifer mektebini kurmayı kararlaştıran Celal bey, Aydın Müftüsü Rahmetullah efendi'ye durumu anlattıktan sonra, onun fetvasını alarak işe koyuldu. Bu tarihi karar alınırken mektep binası kurulmuş vaziyetteydi. Eczacıbaşı Süleyman Ferid bey, Tokadizade Şekip bey, Girit'li Raşid bey, Mevlevi Şeyhi Nuri Çelebi efendi, Anadolu gazetesi imtiyaz Sahibi Haydar Rüştü, Erkanı Harbiye reisi Tayyar Paşa'nın bulunduğu kurucular, Kolordu Kumandanı Pertev Paşa'nın tasvibi ile mekteb idaresinin başına Almanya'da demiryolları üzerinde ihtisas yapmış olan istihkam Binbaşı'sı İskender bey'i getirerek talebe kaydına başlamışlardı. Celal bey, mektebe Ege bölgesinin çocukları ve Zeybek evlatlarını da alıyordu. Babıali Meclisi telaşlanarak, Nafia Müsteşarı Muhtar bey ve maiyetindeki heyeti acele olarak İzmir'e gönderir.

Müsteşar talihsiz beyanatında:

Bir Mektep açılması gerekiyorsa, bunu Maarif veya Nafia Vekaleti düşünür demekteydi.

Yeni açılan mektebe kısa zamanda üçyüzden fazla talebe kaydı yapılmıştı. Öğretim kadrosu hızla tamamlandığından, şömendifer mektebinde makinistlik, gardıfrenlik, kondoktörlük gibi teknik konuların yanında işletmecilik de öğretiliyordu. Müsteşar Muhtar bey ve heyetinin İzmir Basmane Garı'na gelişlerinde, talebeler hocalarının gösterdiği tatbiki çalışmaları yapmaktaydılar. Basmane Garı'nda törenle karşılanan Muhtar bey'in şömendifer mektebinin açılışına gösterdiği tepki üzerine, Nalband Ali Pehlivanoğlu Hüseyin Efe, Müsteşarın yanına gelerek:

"Böyle bir mektep açılması lazımsa onu bizler düşünürüz." beyanatı bulunan gazeteyi Muhtar bey'in gözüne doğru yaklaştırarak:

"Senelerdir aklınız neredeydi? Celal bey'in kurduğu mektebimizi kapattırmayacağız. Üçyüzseksen talebe için karşınıza geldim. İşte cevabımız."

Diyerek, elindeki kırbaçla Nafia Müsteşarı Muhtar bey'in yüzüne iki defa vurdu. Bu olayın ardından da şimşek gibi bir tokat çakarak, belinden çıkardığı tabancasıyla heyecanlı kalabalığın arasına karışmayı başardı. Bu hadise İzmir Valisi Rahmi bey'le, İzmir İttihat Te-

rakki Katib'i Mesulü Celal bey'in arasını açarak, uzun zaman sür-tüşmelerine neden olmuştur.

Hüseyin Efe'nin doğrudan adli makamlara teslim edilmek kayıt ve şartı ile İzmir dışında saklatılması durumuna tepki gösteren, Vali Rahmi bey'e Celal bey şöyle demektedir:

"Millet kendi Devletini, hayrına inandığı müessese ve teşebbüslerin yanında ve başında görmek istiyor. Bu, bize gurur vermelidir. Yarın bir harp olursa bu Rum kadro, Türk askerini veya onun ihtiyaç maddelerini emniyetle taşıyor mı? Böyle bir ihtimali de bir tarafa bırakalım! Kendi vatanımızda şömendiferciliği kendi çocuklarımızın ifa etmesi hakkımız değil midir?"

Birinci dünya harbinin zor yıllarında Türk çocuklarını Şömendifer Umum Müdürü Behiç Erkin'in büyük gayretleriyle bilgilendiren mektep, Milli Mücadelede kahraman ordularımıza küçümsenmeyecek faydalar sağlamıştır.

İzmir Valisi Rahmi bey ve Nafia Müsteşarıyla haklı olarak sür-tüşen Celal bey, içinde bulunduğu durumları Talat Paşa'ya açıklamak zorunda kalmıştı.

Talat Paşa'ya, şömendifer okulunun açılışı engellenirse insanlı-ğından ve Türklüğü'nden utanarak, Türk vatandaşlarına olanları bil-dirip istifa edeceğini söyler.

Bu gelişmelerden sonra Talat Paşa, ağırlığını çok inandığı Celal bey'den yana koyarak, mektebin faaliyetlerinin devam etmesini sağ-ladı. İstiklal harbinin zor ve umutsuz günlerinde bu mektepten yetişen vatan evlatları sayesinde, kömürün olmadığı zamanlarda lokomotiflerde odun yakılarak, topraklarımızın palikaryaların elinden kurtuluşu için şart olan temel hizmet yerine getirildi.

Balkan harbi inanılmaz hatalar, gafletler ve ihanetler içerisinde sona ererken, Rumeli'nin tamamına yakını elden çıkmıştı. Ege böl-gesinin şehir, kasaba ve köyleri Rumeli'nden gelen yüzbinlerce mu-

BEHİÇ ERKİN: Milli Mücadelede Şömendifer Umum Müdürlüğü, daha sonra Ba-yındırlık Bakanlığı, Prag ve Peşte Büyükelçiliği görevlerinde bulundu.

hacir Türk'le dolmuştu. Celal bey, evsiz barksız Türklere yer aç-açım derken, Ege topraklarının büyük bölümünün yerli Rumlara ipo-tek edildiğini farkeder. Maadi "**Madenler**" Bakanı Ermeni Hal-laçyan'ın gizlice karşısına çıkıp engelleme yapacağını bildiği için ilk tarımsal üretim tüketim kooperatifini İzmir'in Balçova bölgesinde kur-muştu. Gerçek vatanseverliğinin yanında, bilgi dehası bir iktisatçı olan Celal bey, azınlık unsurların bütün engellemelerine rağmen, ta-rımsal üretim tüketim kooperatiflerini üç senelik zamanda bütün Ege'ye yaydı. Bu kooperatiflere o günlerin tabiriyle "**Katib'i Adillik**" yani noterlik yetkisi verilmişti. Daha önceleri bu tür hizmetler, ya-bancılı konsolosların uhdesinde bulunmaktaydı. Bu kooperatiflerin aktif görevleri neticesinde, Ege topraklarının Rum halkına ipotek edil-diğini yakından müşahade eden Celal bey, yeniden Talat Paşa'ya sı-ğınmıştı. Talat Paşa'nın desteğiyle, İzmir Milletvekili Seyit bey'in metnini hazırladığı değişikliği, Meclis'in onayına imkan veren ka-rarnameyle kanunlaştırarak, o zor günlerde Rumlara ipotekli binlerce mülk ve arazinin kurtulmasını sağlar.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ VE RUM TEHCİRİ

1914 senesinin ortaları, dünyayı yerinden sarsacak cihan harbinin beklentileri içerisinde geçmişti.

O yıllarda, uzun zamandır tahtta olan İmparator Francois Joseph, bir aşk macerası yüzünden Mayerling'de intihar eden büyük oğlunun yerine, torunu Fransuva Ferdinand'ı Bosna-Hersek'in merkezi Bos-nasaray'a Velihad olarak göndermişti. Umumiyetle Türkler ve Müs-lüman Boşnakların yaşadıkları bu bölgede Avusturya Velihadı, gayet sessiz bir şekilde karşılanmıştı.

Sırp fanatikler ise bu sükunetten memnun olmadıklarından, ulus-lararası bir terörist örgüte mensup Gabriel Prençib isimli genci gün-lerce eğittiler.

Nihayet planlarının gerçekleşeceğine inandığı anda, aldığı emir-

leri tatbik eden Sırp genci Gabriel Prençip, Avusturya-Macaristan Velihadını karısı Çita ile birlikte arabasının içinde vurarak öldürür.

Tamamen siyasi bir cinayetten ibaret olan bu vahim hadisenin, dünyayı tam dört yıl ateş ve kan gölüne sürükleyeceğini başlangıçta kimseler kestiremezdi. Taraflar birbirlerini protesto ederken, Belgrad telaş içerisinde olmasına rağmen cinayeti kabullenip üstlenmenin sorumluluğuna yanaşmadı. Viyana sert bir nota vererek, İngiltere Fransa ve Rusya'ya duruma karışmamalarını, hesaplarının Sırbistan'la kendi aralarında olduğunu hatırlatır. Sırbistan'la askeri anlaşmaları olan Rusya'nın, bu ülkeyi savunması söz konusuydu. Henüz donanmasını İngiltere üzerine çıkaramamış olan Almanya, savaşı istemediği halde kan bağı bulunan Avusturya'yı da, açık açık desteklemekteydi. Tarafların anlaşmazlıkları, dünyayı cehenneme çevirecek olan birinci cihan harbini doğuran sudan sebepler olmuştu. Bir anda kendisini harbin içerisinde gören Türkiye, Almanya'nın müttefiki oluvermişti. İttihat Terakki'nin liderleri harbe girmeye mecbur ve mahkum olduklarını söylemekteydiler. Harbe katılmadıkları anda, Rus askerleri İstanbul'u işgal edecek, İngilizlerle Fransızlar Çanakkale boğazını geçerek, silah, araç ve mühimmatlarını en kestirme yoldan Ruslara aktaracaklardı. Nasıl diğer Devletler bir "**Velihad**"ın öldürülmesi yüzünden kendilerini harbin içerisinde bulmuşlarsa, Türkiye'de Rusya tarafından rahat bırakılmayacağını düşündüğünden, dört yıl sürecek olan bu kanlı ve uzun maceraya adeta sürüklenmişti.

Bu harb oldu bittisinden sonra, Enver Paşa'nın başkanlığında Harbiye Nazırlığında gizli bir toplantı yapılır. Toplantıda alınan kararlar gereği, pilot bölge seçilen Ege'nin Rumlardan arındırılması kesinleşir. Ege bölgesi ve sahil kesiminde yerleşim halinde olan Rumlar tahliye edilmezse, Çanakkale Boğazı'nın savunulması imkansız olacağından, tehcir işlemi mutlaka yapılmalıydı. Özellikle önce İzmir, daha sonra da Ege'nin diğer bölgelerinden karşı adalara gönderilmek üzere, Rum tehciri başlatılır.

Atina dünyayı ayağa kaldırarak, haksız ve adaletsiz bir gasp işleminin Ege'deki yerli Rumları yok etme noktasına geldiğini açıklar.

Atina'ya göre, Ege'de Devleti ele geçiren çeteler, yerli Rum halkı

zor kullanarak yerlerinden yurtlarından etmekteydi. Türk barbarlığının, Helenizm uygarlığının mirasçılarını yokettiklerini haykırıp, yaygara yapmaktaydılar.

"Bütün bu sansasyonları yaratan Atina, Patras isyanlarından bu yana Türklere Rum azınlığın verdiği tarifi imkansız zarar ve ihanetleri unutmuş görünüyordu".

Atina'nın koparmış olduğu gürültülere rağmen, İzmir'den 35.000, Urla-Çemşe'den 3000, Foça'dan 20.000'e yakın Rum kısa sürede karşı adalara göç etmişti.

İngiliz, Fransız ve Rus Büyükelçileri, Babıali'ye ultimatom niteliğinde bir nota çekerek, Rum tehcirinin derhal durdurulmasını istemektedirler. Bu gelişmeler üzerine Sadrazam Said Halim Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya göçe derhal son verilmesini, mutadının dışında bir üslupla, aksi halde istifa edeceğini bildirir.

Talat Paşa İzmir'in dışarılarında Celal bey'i, bugünkü Aliğa rafinerisinin olduğu bölgede, göçün vukuatsız bitirilmesi çalışmaları içerisinde bulmuştu.

Celal bey, Rum tehciri esnasında Talat Paşa'yla karşılaşmasını şöyle anlatır:

"Tam yedi gündür yollardaydım. Küstah, haddini bilmez, insafsız komşusunun haksızlıklarına katlanmış insanımız, sömürüye dur deyince bırakıp gidiyorlardı. Palikaryalıklarının gereği bunu fırsat sayıp, dünyayı ayağa kaldırmalarını istemiyordum.

Talat Paşa'nın yola çıktığını, faaliyetimi daima himaye etmiş olan umumi Merkez Katib'i Mesulü-Mithad Şükrü bey'den öğrenmiştim. İzmir'e dönüşümde buluşacağımızı tahmin ettiğimden, kendisine son durumu izah için göç muntikasını adım adım dolaşıyordum. Karşılaşmamız ani olmuştu.

Bugünkü rafinerinin yerinde dağınık evler vardı. Kıyıdaki basit mendirek, havaların uygun gitmesiyle çok işe yaramıştı. Vali Rahmi bey ve Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Cafer Tayyar Paşa'yla, asker-sivil şahsiyetlerin ayrılışına her türlü yardımın yapılması kararını almıştık. Tahriklere ve taşkınlıklara göz yummuyorduk. Bize meydan okumalarının temelinde şu hesaplaşma vardı:

– Döneceğiz ve sizleri çok gerilere atacağız."

Üzerim perişan ve bedenim ter kokusu içerisindeydi. Paşa'yı istasyonda beni beklerken buldum. Elimden tuttu, Devlet büyüklerine mahsus katarın kompartmanına aldı ve biraz merak, biraz ümid, ama iyi bir haber alma hasretiyle dolu bakışları ile:

– Celal ne oluyor? Anlat, dedi...

– Sonuna şahidsiniz, görüyorsunuz paşam...

"Gayrimeşru, haksız, zulme dayalı tasallutları hak ve meşruiyet çizgisine getirildiğinden dolayı, Yunan topraklarına kendi rızalarıyla zorlanmadan gidiyorlar. Kedilerini ve çiçek saksılarını da beraberlerinde götürerek. Siz onların şamatalarına bakmayınız. Devletlerin Konsolosları günlerdir aralarında, ne Karolodi efendinin iddiası gibi tazyik var. Ne de tehdid. Gayrimenkulleri için, avukatlarına ve papazlarına vekalet vererek satış hakkı tanıdılar. Taşınacak her şeylerini aldıkları gibi, cepleri senelerce süren istismarlarının parasıyla dolu. Ama bu paraların sorulmasından endişeli gidiyorlar, cevabını verdim.

Talat Paşa, buram buram ter kokan bedenimi uzak tutmama mani olarak, gözleri yaşla dolu halde kucaklayıp alnımdan öptü:

– Mis gibi hizmet kokuyorsun. Büyük hizmet.. Silah zoruyla yapmayacağımızı burun kanatmadan başardın. Berhüdar ol...

Bu; halkın bağrından çıkmış olan büyük insanın hükmü, bana, hayat boyu benimsediğim inancımın mükafatı olarak daima hatırladığım hakikatlardır.

Ben, fertler ve milletlerin kararlarında temel değerlerin siyaset değil, ekonomi olduğunu kabul etmişimdir. Ömrüm boyunca millette bu tercihimin ispatlarını vermeye çalıştım."

1914 senesi yaz aylarında İzmir'e gelen Enver Paşa, Rum göçü hakkında Celal bey'den bilgiler aldıktan sonra, gösterdiği üstün gayretlerden dolayı şükranlarını iletir. Mahmud Celal bey hatıralarında bu kıymetli şahsiyet hakkında şöyle demektedir:

"Enver Paşa çok nazik, muhatabı ile oldukça mesafeli bir insandı. Hakkımdaki olumlu duygularına teşekkür ederek, dedim ki:

– Paşa hazretleri, bu giden Rumlar ayrılırlarken tekrar geri döneceklerini yüksek sesle haykırarak gittiler. Bu emellerinin ebedi hayal olduğunu ispat etmeliyiz.

Enver Paşa'nın bu sözlerimden fevkalade duyulduğunu gördüm.

– İnşallah el ve gönül birliğiyle dedi."

EGEDE BOŞALAN YERLERİN DOLDURULMASI

İttihat Terakki'nin önderlerinin desteği ve İzmir Katib'i Mesul'ü Celal bey'in büyük gayretleri neticesinde, Yunan adalarına tehcir olunan Rumlar, o güne kadar Ege bölgesindeki önemli iş sahalarını kendi tekellerinde tutmaktaydılar.

Burada yaşayan Türkler Celal bey'in yönlendirmesiyle, sessiz ve derinden kendi varlıklarını ispatlama mücadelesinin bilinci içerisinde girdiler. Türklüğün milli haysiyet ve şahsiyetiyle, İzmir ve çevresindeki Rum hegemonyasından arındırılan insanlarımız, asırların gaflet ve ihmallerinden sonra, kendi özüne dönmeyi başarmışlardı. 1917 senesinde birinci dünya harbinin en şiddetli anlarına gelindiğinde, yani Rum hicretinin tamamlanmasından sonra, Devletimiz bütün zorluklara rağmen ciddi bir nüfus sayımı yaptırır. Celal bey, o yıllarda gerçekleşen Rum göçündeki büyük başarıyı şöyle ifade etmekte:

"Nefsi İzmir'de açık bir nüfus tesbiti yapmak, büyük akisler yaratılabilir. İzmir zaten Ege Rumluğu'nun transit merkezi durumundaydı. Harbe rağmen lavanten kalabalık yerindeydi. Yabancıların ellerindeki fabrikalardan, bilhassa ordunun ihtiyacı olan mamülleri imal edenler, rayiç bedeller verilerek kiralanmış veya yaptıkları toptan satın alınmıştı.

Harbe ve Devletin cidden mahdud imkanlarına rağmen, gösterilen müsamahaya güç inanılırdı. İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, Portekiz ve Japonya'ya kadar uzanan savaşmakta olduğumuz Devletler te-balarının haklarını tarafsız İsviçre, İsveç, İspanya konsoloslarının genişletilmiş kadroları ile koruyorlardı. Nefsi İzmir'de onların gözleri önünde, tenkid konusu olabilecek hareketlerden sakınıyorlardı. Fakat

bizim için büyük merak, Ege kıyı şeridi üzerinde ne kadar Rum kaldığını resmen tespit etmekte. Asker ve sivil makamların elbirliğiyle yaptıkları sayıma, İttihat Terakki'nin nahiye ve köylere kadar yaygın olan teşkilatı da katıldı. Neticeler alındıkça, çetin bir savaşın sonucunu almanın haz ve endişelerini hissediyorduk.

Arzuları üzerine Talat Paşa'ya hususi malumat veriyordum. Bir tek cümle ile ifade etmek icabederse, netice mükemmeldi..."

Rum tehcirinin ardından yapılan, nüfus sayımındaki neticenin mükemmelliğine rakamlarla bakacak olursak, Celal bey'e hak vermemek elde değil:

1894 Senesinde Bergama'da 23735 Türk, 8416 Rum varken, 1917'de bu sayı 70000 Türk'e yükselirken hiç Rum kalmamıştı. Ermeni nüfusu ise 1500'den 1011'e düşmüştür.

Menemen kasabasında ise 1894 yılında 20309 olan Türk Sayısı, 1917 sayımında 22769'a yükselirken, 7779 olan Rum nüfusu 4089'a, 1500 olan yabancı uyruklular 50'ye, 508 Ermeni 140'a düşerken, 100 olan Yahudi sayısı 428'e çıkmıştı.

Çeşme'de 1894 senesinde 2307 Türk, 7200 Rum bulunmaktaydı. Bu sayı 1917'de 7985 Türk'e yükselirken 197 Rum'a inmişti. Daha önce 500 nüfus olan Ermeniler ise hiç kalmamıştı.

Foça'da 1894'te 2284 Türk ve 8435 Rum bulunmaktaydı. 1917 sayımına gelindiğinde Türklerin nüfusu 8147'ye yükselirken, Rumların kalmadığını görmekteyiz.

Rum tehcirinden sonra bu durumların en belirgin olumlu örneği Aydın'da yaşanmıştır. 1894'te çoğu Yunan'lı olmak üzere Aydın'da 18000 gayrimüslim bulunurken, 1917'de 3125 Türk'e karşılık, 8052 Rum olarak değişebilmişti.

1917 nüfus sayımından da anlaşıldığı gibi Ayvalık'ın haricinde yaranın kökü büyük ölçüde kazanmıştı.

Talat Paşa Celal bey'le memleket meselelerini konuşurken, bundan böyle ne yapmayı düşünüyorsun? Sualini sormuş. Celal bey'de bu soruya ailesinin kaderini anlatan ifadelerle şu cevabı verir:

"Rumeli'nden kopmaya mecbur bıraktığımız evlad-ı fatihan yersiz-yurtsuz. Himmet ve imkan bekliyorlar. Zaten bu tercih onların terkettikleri vatan topraklarının iklim ve ihtisas zaruretidir.."

Celal bey'in ifade ettikleri, asırlardır süregelen ihmallerin neticesinde Türk'ün uğradığı haksızlıklara son verilmesinin sonsuz özlemiydi. Onun gönlündeki dinmeyen hürriyet sevdası, Türk insanını öz vatanına kavuşturup mutlu yaşamasını sağlamanın temel unsurlarından oluşmaktaydı.

Artık Ege'de Rumlardan boşalan yerlere, Balkanlarda kaybedilen vatan topraklarından kopmaya mecbur bırakılan evlad-ı fatihanlar yerleşiyordu. Bizimkiler göç edip giden Rumlar gibi değillerdi. Onlar, para, altın ve mücevherlerini yanlarında götürürlerken, emniyet içerisinde tahrik edici maşrlar söyleyerek ayrılmışlardı.

Bizim evlad-ı fatihanlar canlarını zor kurtarırlarken, aile fertleriyle tam olarak gelebilenler pek enderdi.

1914 senesinde birinci dünya harbi patlak vermeden önce Ege'nin şirin kasabalarından Ayvalık'ın nüfusunun yalnızca 184'ü Türk'tü. Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Sadrazamlığı zamanında Metropolit İkonomos'a verilmiş olan fermanla, Ayvalık Valisi'nin Türk, fakat Ayvalık'lı Rumlar tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştı. Türk Vali'yi Rumların seçmesi ne kadar acı bir durumsa, Ayvalık Ordu Kumandanı'nın şehir dışında oturması ve azınlıklardan vergi alınmaması, ülke adına telafisi imkansız zararlar vermekteydi. Böylesi ihmal ve gafletlerin neticesinde, Ayvalık şehri süratle Rumlaşmaya yönelmişti.

Vatan topraklarımız üzerindeki 22 zeytinyağ, 15 sabun fabrikası, 6 un değirmeni, 80 bağhane 6 eczacı, 20 doktor ve 10 avukat arasında bir tek Türk yoktu. Yunan harfleriyle dergi, kitap ve gazetelerin basılmasının yanında, matbuat tamamen Rumlara aitti.

Bu durumlara daha fazla tahammül edemeyen Celal bey, Türk Ocağı Başkanı Doktor Fazıl Doğan bey'i destekleyerek onun Ayvalık'ta ilk Pirina zeytinyağı fabrikasını kurmasını sağlar.

Fazıl Doğan'ın bu cesaretli davranışıyla Ayvalık Türkleri silkinşe geçerek, Rum göçünden sonra sayılarını üç yılda, 180'den 3125'e çıkarmanın grurunu yaşamışlardır.

"Ege'nin bütün şehir, köy ve kasabaları, birinci dünya harbinin zor yılları içerisinde 1914'ten, 1917'e kadar Rumlardan arındırılmış sa, bunda en büyük başarı İttihat Terakki'nin İzmir Katib'i Mesulü Celal bey'indir. Bu güne kadar Celal bey'in Milli Mücadele yılları ve Rum tehcirindeki fevkalade gayretleri yeterince anlatılmamış sa, bu türden vefasızlıklar bir büyük Devlet adamına karşı yapılan en büyük ihmalkarlıktır. Celal bey "Bayar" büyük Devlet adamlığının yanında, son derece mütevazı olması nedeniyle ucuz kahramanlıklar yapmadığından, onun İzmir günleri maksatlı olarak hasıraltı edilmiştir. Esasen bizler bu kusuru siyasi tarihi yanlış veya üstü kapalı yazan matbuat baronlarında aramalıyız. Solda aydın geçinen yazarlarımızla, hatta ve hatta milliyetçi geçinip dünya umurunun tufeylisi olan bazı kalemlerimiz Celal Bayar'ın Ege Rumluğuna son verip tehcirin hemen ardından sahil şeridindeki kasabalarla, köylere Türkleri yerleştirdiğini yeterince anlatmamışlarsa, bu görevi yeni kuşak araştırma yazarlarının üstlendiğini sakın unutmasınlar.

Bazı üstadlarımızın Bayar'la ilgili eserlerinde Celal bey'in İzmir günleri ve Rum tehcirindeki başarıları pek bilinmez gibi, yazılarını okudukça hayli üzülüyorum. O günleri en yakından yaşayan sizler, bu türden anlatımlarınız yerine, yaşananları gerçek detaylarla yazmış olsaydınız, inanın bizlere sil baştan tarih yazdırmazdınız...

Büyük geçinen siyaset bilim araştırmacılarımız, Milli Mücadele yıllarındaki askeri başarılarımızı en ince detaylarına kadar anlatırlarken, Celal bey'in ekonomi politliğini ve Ege'nin Rumlardan temizlenip sivil Türk halkının nasıl istiklal mücadelesine katıldığını, her nedense bir tercih hatası gibi saklar dururlar. Celal bey Türk insanına iktisadi kalkınma bilgileri vermesinin yanında teşkilatçılıkdaki büyük maharetiyle, Ege'deki zeybekleri ve Kuvayi-Seyyareyi yönlendirmemiş olsaydı, salt orduyla zafere ulaşmak akim kalırdı. Atatürk'ün son Başbakanı ve Türkiyemizin ilk sivil Cumhurbaşkanı, Celal Bayar'ı anlatırken ona her satırda iltifatlar yağdırmak ge-

rekmez. Ancak onu artılarıyla, eksileriyle değerlendirirken, mütevazı dünyasında ülkesinin kalkınmasından başka birşey düşünmediğini görürüz. Devlet adamlığının yanında, Bayar'ı ileriki bölümlerimizde anlatırken, onun asla ihtirasların adamı olmadığını tanıyacağız."

GALİP HOCAYI YARATAN ŞARTLAR

Birinci dünya harbinde Türklerin Almanların yanında yer alması ve harbin aleyhimize sonuçlanması, 30 Ekim 1918'de Limni açıklarındaki Agamemnon gemisinde imzalanan Mondros mütarekesiyle tescillenmişti.

Bu mütarekeyi imzalayan hayeti temsiliye: Bahriye Nazırı Rauf bey, Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşad Hikmet bey, Bahriye Kaymakamı Yarbay Sadullah bey'den oluşmaktaydı. Mondros heyetinin başkanı, Hamidiye Kahramanı Rauf bey, anılarında birinci dünya harbinin sonu olan bu mütarekeyi şöyle anlatmaktadır:

"Nasıl bir ruh ezikliği içerisinde olduğumuzu izah etmek imkansızdır. Sabahın erken saatlerinde Mondros limanına varmıştık. Destroyerden bir flika ile uzaktan ancak bordası gözüken Agamemnon zırhlısına yanaşınca, ibretle irkildim ve İngilizlerin mütareke müzakerelerini neden bu gemide yaptıklarına intikal ettim. Bu tercih İngiliz ceberrutluk ve kininin unutulmaması şartının ispatı idi. Düşmanımız Çanakkale harbinde, ismi daima minnetle hatırlanan "Hasan Mevsuf" bataryasından atılan mermilerle yaralanmıştı. Bordasının yaması, bütün dikkatli çabalara rağmen hala saklanamayan zırhlısında Osmanlı heyetini kabul ediyor. Şüphesiz ki dilediği gibi tanzim ettiği mütareke şartlarını, yara aldığı teknenin salonunda imzalatarak, her milletin düşünemeyeceği garip bir intikam alıyordu."

Amiral Galthrop'un bu gemiyi hatırlarlar demesinde bir bakıma haklılık payı vardı. İngiliz heyetindekiler Agamemnon gemisinde, Rauf bey'in başkanlığında imzaladıkları mütareke şartlarının dışına çıkarak, ülkemizin adeta ölüm fermanını ilan etmişlerdi. Sömürgeci İngilizler Fransız-İtalyan ve hamisi oldukları Yunanlılara vatan top-

raklarımızı, güvenliğini sağlama teminatı altında, peşkeş çekmekten zevk almaktaydılar. Balkan harbinin acı izlerinden sonra, birinci dünya harbinin ilk yıllarından Mondros mütarekesine kadar binbir gayret ve fedakarlıklarla Ege'yi Rumlardan temizleyip, Türklerle dolurmanın mutluluğunu yaşayan Celal bey, İzmir ve çevresinin yeniden Yunan-Rum egemenliğine girmesi tereddüdünün üzüntülerini yaşıyordu. Talat Paşa'nın söylediği gibi:

"Silahla yapılamayana yapıp, Rum göçünü sağlayarak büyük iş başarmıştı". Ancak Celal bey'in korktuğu kısa sürede başına gelir. Mondros mütarekesinin hemen ardından Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmaları gün gibi yakındı. Rumlar karşı adalara göç ederlerken bir tek adam sonumuzu hazırladı diyerek isyankar sözler sarfetmişlerdi. Evet o bir tek adam dedikleri, İttihat Terakki'nin İzmir Katib'i Mesulü Celal bey'den başkası değildi. Yunan İzmir'e girecek olursa, Vali ve Ordu Kumandanı'ndan önce, Rum tehcirinde büyük rolü olan Celal bey'den hesap soracaktı. Osmanlı Mebusanı'ndaki Rum Mebuslar, İngilizlerden aldıkları destekle göçün yegane sorumlusu olarak onu göstermişlerdi. Artık Celal bey hedefteki adamdı. O hayatının her döneminde zor günlerin insanı olduğuna göre, bu işlerin de üstesinden gelmeliydi. Ve gelecekti de...

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkma hazırlıkları yaptığı günlerde, İngiliz Lloyd George ile Venizelos, Ege'de gerçekleştirecekleri hainane taarruzun planlarını yapmaktaydılar. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Yunan Başbakanı Venizelos'a fazla bir sempatisi olmadığı halde, Lloyd George Ege'nin Yunanlılara verilmesini ısrarla istemekteydi. İtilaf Devletlerinin **"Müttefik Yüksek Konseyi"** İtalyanlar'ın Ege'yi istemelerine fazla kulak asmayarak, İzmir ve çevresini Yunanlılara teslim etmeyi düşünüyordu. Türk heyetinin bütün direnmelerine ve bu adaletsiz kararın Mondros mütarekesine aykırı olmasına rağmen, işgalci İngilizler Başkanları Wilsonu'da Yunan destekçisi yaparak, palikaryaların İzmir ve havalisine asker çıkarmalarına izin verdiler.

Müttefik Yüksek Konseyi heyetinin vermiş olduğu yanlı kararla, Yunanlılar 15 Mayıs 1919 günü yirmibin kişilik bir askeri kuvvetle

İzmir'e çıktılar. Yunanlıların İzmir'e girmesinde, tehcirden arta kalan yerli Rumların büyük destekleri olmuştu. Celal bey ve Türk Ocağı yetkilileri Mondros mütarekesinden önceki zamanlarda, karşı adalara Rum tehcirini gerçekleştirmiş olmasalardı, İzmir'in kıyı kasabalarında Türk direniş hareketinin oluşması, imkansız bir hal alacaktı.

Yunan'ın İzmir'i işgali esnasında işlenen cinayet ve katliamların baş sorumlusu, hain Papaz Metropolit Hrisostomostur. Domuz kasabı yerli bir Rum'un oğlu olan Hrisostomos, zaman içerisinde Türk insanının ekmeğini yiyip, sevgisini ve şefkatini görmüştü. Yunan ordusu İzmir rıhtımına indiğinde, onları takdis eden bu hain papaz, İstanbul Fener Rum Partikhanesi'nden aldığı direktiflerle, katliam programının Ege bölgesi baş sorumluluğunu üstlenmişti. Türk askeri ve sivil yetkililerin isimlerini Yunanlılara veren Metropolit Hrisostomos, İzmir Katib'i Mesulü Celal bey'i Rum göçünün baş sorumlusu ilan edip, mutlaka yakalanmasını istiyordu.

İşgalcilerin her yerde aramalarının yanında, Celal bey kukla Damat Ferit Paşa Hükümetinin de takibine alınmıştı. Celal bey'in yakalanması için başına **"BİN ALTIN"** ödül konulur. Yerli Rum ve Yunanlılar karşı adalara tehcir edildikleri günlerin hincını almak için, Celal bey'i her yerde aramaktaydılar. İttihadçıların önderlerinden Enver, Talat ve Cemal Paşalar, yurdu terkederek bir bakıma zorunlu sürgüne gitmişlerdi.

O karanlık günlerde güzel İzmir'imiz Yunan işgali altında acıların en büyüğünü yaşamaktaydı. Yunan askerleri İzmir rıhtımı önünde geçit töreni yaparlarken **"Zito-Venizelos"** diyerek bağırırken, hain papaz Hrisostomos'ta onların bayraktarlığını yapıp, sevinç içerisinde caddelere dökülen yerli Rumlara, Türkleri dövdürüp hırpalatıyordu. Yıllar yılı ebedi hıyanetlerini sürdüren yerli Rumlar'la, karşı adalardan kopup gelen palikaryaların Yunan'a katılmasıyla, Türk Milleti tarihi boyunca yaşamadığı işkence ve kanlı cinayetlere muhatap olmakla, karşı karşıya kalmıştı. Yunan askerleri Hükümet Konağı önünden kışlaya giderken, Amiral Calthorpe işgalin zarar vermeyeceği teminatını söyleyerek bir kandırmacanın tatbiki içine girer. Bu sahte teminat üzerine masum halkımız, karşı direniş gös-

termemeyi kabullenmişti. Yunan Kumandanı hayatlarını korumak kaydı ile kışladaki subay ve erlerin teslimini istediğinden, hayatının hatasını yapan Ali Nadir Paşa ve maiyetindekiler karargahlarından dışarıya çıkmaya başladılar. Ali Nadir Paşa kışla kapısından çıkar çıkmaz bir Yunan subayı tarafından yere yatırılarak çiğnenir. Aslında kahraman askerlerimizin büyük ölçüde katledilmelerinin yegane sorumlusunu, Ali Nadir paşa olarak gösterebiliriz. Bu paşamız kışladan çıkmayı kabullenmeyip, emrindeki askerlere direnmelerini söylemiş olsaydı, palikaryalar zaman kaybedeceklerinden, çevre vilayet, kasaba ve köylere ulaşabilecek olan masum vatandaşlarımızın büyük bölümü katliamdan kurtulmuş olacaktı. Ali Nadir Paşa'nın bu talihsiz kararı karşısında dışarıya çıkan Erkanı harb Miralayı Fethi bey, Zito Venizelos "**yaşasın**" demediği için Yunan askerlerinin dipçik darbeleriyle katledilerek şehadet mertebesine ulaşır. Türk birlikleri Patris vapuruna götürülürken, yerli Rumlar ve tehirden dönenler ellerindeki sopalarla arkalarından gelerek, kahramanlarımıza hakaretler yağdırıyorlardı. Askerlerimizin kafalarından feslerini çıkarıp, çiğnemekteydiler.

İzmir Valisi ve şehrin ileri gelenleri boyunlarına süngü dayanarak, rıhtımdan gemiye kadar yürütülüp tutuklandıkları halde, yerli Rumlar'la işgalcilerin asıl aradıkları, başına "**BİN ALTIN**" konulan Mahmud Celal bey ortalarda yoktu. Rumlar için asıl önemli olan İzmir Valisi ve diğer yetkililer değil, büyük göçle onları Yunan adalarına sürgün eden, İttihat Terakki'nin İzmir Katib'i Mesulü Celal bey'di. Rum tehcirini yaşayanların ve yerli Palikaryaların tahrikleriyle, Yunan işgalcileri asker ve sivil binlerce masum Türk'ü katlederek, yollarda sürüyüp denize atmaktaydılar. İzmir'in işgalinden önce Mart 1919'da şehirden ayrılan Celal bey, yakın dostu Gökçen Efe'nin Adagide köyüne yerleşmişti. Bazılarının sandığı gibi işgalin ne geçici, nede belli bölgede kalmayacağının idrakı içerisindeydi. İstiklal ve hürriyetin tek çaresinin silahla gelene silahla karşılık verme olduğu düşüncesiyle, bütün elverişsiz şartlara rağmen memleket savunması için eli silah tutan vatanseverleri, teker teker etrafında toplamaya başladı. İzmir'in işgal yıllarında otuzbeş yaşın olgunluğuna erişen Celal bey'in etrafında topladığı yiğitlerin, henüz ülkede nizam ordusunun ve

milli istiklali gaye edinmiş bir Devletin olmadığı günlerde vatan savunmasını üstlenmeleri, bugünkü nesillerin bilmesi gereken önemli konulardır. Düzenli bir ordunun varlığı bile söz konusu değilken, refikası Reşide hanımefendi'nin kendi elleriyle biçip diktiği hoca mintaniyla, köy ve kasabaları dolaşarak Yunan'a karşı direniş için halkı uyandırıp, isimsiz kahramanları çevresinde toplayan Milli mücadelenin "**Galip Hocası**" Celal bey'in büyük teşkilatçılığını, hürriyete açılan pencerenin resmi geçidi olarak görmemizden doğal bir şey olamaz.

Onun şahsiyetini ve kişiliğini yakından tanıyanlar, bu çeşit kılık, kıyafet içine girmesinin vatanımızın kurtulması açısından, birer geçici örtü olduğunu bilmekteydiler. Kıyafetini asıl kişiliğine uygun görmeyenler de harp yıllarının acımasız zor günlerinde ondan şüphe duydular. İstemeyip reddedenler olduğu gibi, hocalığını ispatlaması için imtihana çekenler bile oldu.

Kendisini tutuklamak gayesiyle taa İstanbul'lardan gelen Jan-darma Umum Kumandanı Ali Kemal Sırrı Paşa'nın elinden kurtulmak için Ege bölgesinin Hacı İlyas köyüne yerleşmişti. Bu köyde kendisinden şüphelenenler, köy hocasının tavsiyesi ile Celal bey'i imtihana tabi tutarlar.

Önce köyün muhtarı bir soru sorarak: "*Hoca efendi, bize Hazret-i Ömer'in nasıl Müslüman olduğunu anlatırmısın?*"

Celal bey'in babası devrinin hayli tanınmış din ulemalarından olduğu için, aileden gelen çok üst düzeyde bir din eğitimi birikimi vardı. Celal bey bildiklerini muhtara anlatmaya başladı:

"Hafızamı toparladım ve bildiklerimi, bir hata yapmamaya dikkat ederek sıraladım. Asıl hoca, benimkisi kadar umumi bilgiye sahip olacak ki, itiraz etmedi. Köylüler de bir iman ve ruh intibahının insan bünyesindeki bu güzel tecellisini, anlatış tarzımı beğendiler sanırım. Çünkü ağlayanlar bile oldu. Gariptir... Bende de şu imtihan mevzuu, her kişi hak ve doğruluğuna inandığı yolda olursa, hedefine erişeceği yolundaki inancımı takviye etti."

İttihat Terakki'nin sonu ve İzmir'in işgalinden sonra zaman zaman

Ege köylerinde, önce zeybek daha sonra hoca giysileriyle de dolaşan Celal bey, nizam ordusu kuruluncaya kadar Akhisar Cephesinde Milis Kumandanlığını da yürütmeye başladı. İzmir'den ilk kaçış günlerinde, yakalanmaması için Gökçen Efe'nin eniştesinin zeybek kıyafetini giymişti. Üzerine uygun gelen bu elbiseyle dışarıya çıkışında, yolda kendisini gören iki kadından biri diğerine:

"Bu nasıl efe zeybeği? Baksana teni bembeyaz." demiş...

Celal bey de, güneş tenini efeleştirip karartıncaya kadar dolak sarmıştı.

İttihat Terakki'nin Katib'i Mesulü olarak, Celal bey'in saygın şahsiyetinin köylere kadar yaygınlaşması o günleri yaşayanlar tarafından bilinen bir durumdur. Celal bey, Rumlardan boşalan kasaba ve köylere yeri yurdu olmayan Türk evladı fatihanları yerleştirmişti. Onun Türk insanını Rumlardan boşalan bölgelere götürüp, perişan durumlardan kurtarması, unutulacak hizmetler değildir. İzmir'in işgalinden sonra zor yıllarını, vatan evlatlarını etrafında toplayarak köyde, kentte ve kasabalarda geçirmeyi uygun görmüştü. Adı, fotoğrafı, siması, en küçük jandarma ve zaptiye karakollarına kadar bildirildiğinden, yakalandığı anda tutuklanacaktı. Galip Hoca ismi ve kıyafetiyle Demirci Efe'nin yanına geldiği günlerde, Jandarma Umum Kumandanına yakalanmamak için tam bir köy hocası görünümüne bürünür. Durum anlaşılıp yakalansaydı, Denizli'den İstanbul'a tutuklanıp götürülecekti. Nitekim, Demirci Mehmet Efe gibi vesveseli ve ani kararları olan bir şahsiyeti uzun zaman şüphelendirmemiştir. Ancak dönemin Jandarma Umum Kumandanı'nın Denizli'ye Celal bey'i yakalamaya gelme vakiasından sonra, çok sayıda ölümlere yol açacak kararlar önünde, asıl şahsiyetini ifşa etme tehlikesine rağmen, onun fedakar tavrı önünde; Demirci Mehmet Efe'yi, Hoca seni gerçek kişiliğinde tanıdıysak tanıdık, itirafına mecbur bırakmıştır.

Zaman içerisinde İngiliz siyasi temsilcisi Amstrong'un Menteşe Mebusu Hoca Esat (İleri) efendiye **"Kimdir bu adam?"** sorusuna; Esat efendi, o bu mücadelenin galibiyetle sonuçlanacağını Türk insanına anlatıp inandığı dava için çalışmakta olduğundan, kendisine halk tarafından **"Galip Hoca"** adı verilmiştir, cevabını verir. Celal bey o günkü

şartlar içerisinde, Galip Hoca kimliğiyle etrafındakilerin milli hislerine tercümanlık yapan, fevkalade güven duyguları telkin edebilen, kendisine inanılacak bir insan olarak tanınmıştı. Asıl hüviyetini bilenler de bulunmasına rağmen vatan ve milleti uğruna birkaç hadise dışında, **"Galip Hoca"** görevini layıkıyla uygulamıştır.

MİLLİ MÜCADELE YILLARI

Vatan topraklarının kurtuluş mücadelesinin kritik günlerinde Ege'de yapılan Balıkesir Kongresi, Erzurum Kongresinden otuzsekiz gün önce toplanmıştı. Bu Kongrede milli hudutlarımız olarak benimsediğimiz Anadolu topraklarının tamamı üzerinde, bölge farkı gözetilmeksizin, hürriyete kavuşuncaya kadar verilecek mücadelenin ahdi yapıldı. Beş gün arka arkaya yapılan kongre toplantılarında, Demirci Mehmet Efe'nin büyük destek ve yardımları olmuştu. Celal bey bulunduğu bölgede bir müddet daha kalacak olursa, işgal makamlarının tazyikiyle İstanbul Hükümeti'nin kendisini tutuklatıp, Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'ne vereceğini kestirebiliyordu. Çerkez Ethem kuvvetlerinin Salihli Cephesini kurduğu günlerde Celal bey, Reşad ve Reji müdürü olan Ali Turhan beyler'le buluştu. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami bey'in tavsiyeleri ile Akhisar Cephesini de kurma başarısını göstermişlerdi. Bu arada Akhisar, Sındırgı arasında süratle bir müdafaa hattı tesis olundu. Balıkesir Kongresindeki heyet üyeleri, cephenin kuruluşu için görevlendirdikleri Celal bey'i Akhisar Cephesi Kumandanlığına tayin ettiler. Akhisar Cephesi Kumandanı olduğu zamanlarda, en ücra köylere kadar yayılan bozguncu propagandaların önüne geçebilmek için, mahalli ulema ve oraların tanınan eşrafını ön plana geçirmeyi başarmıştı. Milis müfrezelerinin başına efeleri geçirerek, böylelikle kendisi de nizam ordusunun sivil **"Alay Kumandanı"** olmuştu. Akhisar Cephesinde düzenin sağlanmasından sonra Celal bey, Salihli'de Çerkez Ethem'in kurmuş olduğu milli cepheyi de kontrolü altında tutmayı başaramıştı.

O kritik günlerde Aydın'ın düşmesi, İzmir'in kaybindan sonra

doğan büyük acıyı, şahlanan bir uyanışa çevirme yolunda yakılan ateş oldu. Aydın'ı ele geçiren Yunanlılar, ardından Bayındır ve Tire'yi de işgal ettiler.

Celal bey hatıralarında o ızdıraplı günleri şöyle anlatmakta:

"O ana kadar fasılasız devam eden menfi telkinlere kayıtsız kalarlar, şimdi karşı çıkıyorlardı. Halk, İstanbul Hükümeti ile mahalli ihanetin düşmanın emrinde olduğunu kavrama şuuru sahip olmaya başlamıştı."

Aydın'ın işgalinden sonra başlayan ayaklanmada, Beybabazade İncoğlu Hamid Şevket bey, emrinde bulunan Ödemiş askerlik şubesinin cephanesini deposunu açtırarak, bütün silahları halka dağıtır. Bu durumun bir şikayet konusu olmasını istemeyen 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik bey, Harbiye Nezaretine şu telgrafı göndermişti:

"Ödemiş'teki efradın tamamının firarı dolayısıyla depodaki silah ve cephanenin Rum çetelerin taarruzuna karşı, köylerin muhafazası için kaza Kaymakamı'nın riyasetindeki bir heyeti tevdi için emin bir mahalde gizlenmesi emri verilmiştir."

Aslında Ödemiş Kaymakamı görevini bırakıp İstanbul'a gitmiş, kaymakamlık mührünü de Hamid Şevket bey almıştı.

Hamid Şevket, Rasim ve Tahir beylerin kurdukları Ödemiş Müdafaa-ı Milliyesi, Yunan Kumandanı Albay Çavelas'a delegeler göndererek, eğer Ödemiş'i işgal etmeye kalkışarlarsa, silahla karşı koyulacağını bildirirler. Çavelas Aydın'daki iki Yunan efzun taburunu zoraki yürüyüşle saflarına katarak, Celal bey'in daha önceleri **"Galip Hoca"** olarak saklandığı Hacı İlyaslar üzerine yürüdü. Bir kaç gün içerisinde hazırlanmış olan küçük savunma hattımız, Yunanlıları iki gün oyaladıktan sonra Tire istikametinde güvenli bir bölgeye çekilmişti. Yunanlılar Ege'nin iç kısımlarına doğru adım adım ilerlemekteydiler. Bütün direnmelere rağmen Yunan askerleri Ödemiş'i işgal etmişlerdi. Yunan'ın Ege kasabalarına saldırmalarının ardından, Yörük Ali Efe Kumandasında toplanan milis kuvvetleri, 15-16 Haziran 1919 gecesi, Menderes nehrinin karşı kıyısına geçerek, şö-

mendifer köprüsü üzerindeki Yunan müfrezesini sessizce çevirdiler. **"Malkoç baskını"** adı verilen bu başarılı taarruzda, hiç biri kurtulmaksızın, bütün Yunan askerlerini yoketmişlerdi. Bu baskının sonunda şömendifer köprüsü havaya uçurularak, Yunanlıların takviye kuvvet alma imkanları bir süre için durdurulmuş oldu.

Şahlanan Türk haysiyetinin, işgalcilere varlığını kabul ettirebilmesi için bir darbe daha vurulması gerekiyordu. O da, Aydın'ımızın kurtulması ve düşmanın kovulmasına bağlıydı. Celal bey hatıralarında Aydın'ı Yunan'dan kurtaran kuvvetlerin, işgalcilerin iddiası gibi, yirmibin değil, hatta ikibin'i dahi bulmadığını söyleyip, şöyle ifade eder:

"Gerçek böyle olmamakla beraber şehirden çekilmek zorunda kalan kadın ve erkek vatandaşlarımız, Aydın ovasına yayılmışlardı. Köylerden gelen kabilelerde bunlar arasında yer almış, her ağaç dibi kalabalık bir aile yuvası haline gelmişti. Bütün ova ve Menderes kıyıları mahşeri bir insan kalabalığı ile örtülü bulunuyordu. Aydın şehrine hakim tepeden bakan düşmanın, bu manzarayı görünce kendisine karşı hazırlanan kuvvetin ikibin değil, yirmibin kişiden de fazla olduğunu tahmin etmesi pek mümkündür."

Aydın'ın onyedili günlük aradan sonra yeniden kurtarılışı, Yunanlıların İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı'nda tarifi imkansız bir panik başlatmıştı.

Telaş içerisinde bulunan Atina Hükümeti ve Paris'teki Venizelos, İzmir'deki ırkdaşlarının arzularını yerine getirerek, bir tümen kuvvete ek olarak çok güvindikleri Yunan Kraliyetinin **"Hassa Efzun"** alayını da gönderirler.

Aydın'ı kurtaran kuvvetlerimiz, bu sevinçlerinin pek uzun sürmeyeceğini tahmin ediyorlardı.

Yunanlıların şehirden çıkartılmasıyla birlikte, kaçarken bıraktıkları silah ve cephanelerin ele geçirilmesi, Aydın halkını sevince boğmuştu. Aydın'ın kurtuluşundan, Yunan'ın püskürtülme hadisesine kadar olayların içinde olan Celal bey, hatıralarında:

"Bu kısa kurtuluş, bizim için ebedi kurtuluşun ümit kapısı oldu. Gayemiz de bu idi" der.

Yunanlıların ikinci taarruzu Kuvayı-Milliyecilerimizin tahminlerinden daha uzun sürede oldu. Celal bey o günlerde Yunanlılarla yakkinen ilişkisi olan ve onlara yataklık eden işbirlikçi birkaç vatan haini bedbahta haber göndererek:

"Söyleyin, insan gibi davransınlar. Nasıl olsa geleceğiz. Ve topraklarımızı son karışına kadar kurtaracağız. Sabrımız tükenebilir" demişti. Mustafa Kemal Paşa'nın **"23 Haziran 1919"**da Ordu'dan azledilmesi, bütün ülkeye bildirildikten iki gün sonra, Çerkez Ethem'in Salihli Cephesi ile Celal bey'in Akhisar Cephesi üzerine şiddetli bir Yunan taarruzu başladı. Dört gün süren Yunan saldırısı karşısında, kahramanca direnen cephelerimiz düşmanı püskürtmeyi başardılar. Türk cephesi Yunanlıları durdurmakla mücadele ederken, boşluktan yararlanıp bu durumu fırsat bilen İtalyanlar, Antalya istikametindeki ilerleyişlerine hızla devam edip, 28 Haziran tarihinde Burdur'a girdiler.

İki ayrı noktada bulunan Salihli ve Akhisar cephesi, adlarını bulundukları coğrafi merkezlerden almışlardı. Yunan işgaline karşı koyan cephesi bir bölümü de efelerin yönetimindeydi. Bu cephesi kuvvetleri **"Milli Alay"** olarak adlandırılmıştı. Büyük kısmı askerlik çağı geçmiş yaşlılar ve delikanlılardan oluşan milislerimiz, Yunan işgali altında yaşadıkları bölgelere, yakın yerlerde görev yapmaktaydılar. Zaman zaman münavebe ile aile ocaklarına gidip geliyorlardı. İhtiyaçlar çok güç şartlarda karşılanabilmekteydi. Bu milli davayı sırtlayanlardan bir kısmı, ellerinde silah, kendi bölgelerindeki teşkilatlar ile diğerleri arasında her konuda yardımlaşma gayreti içerisinde bulunmaktaydılar. **"Milli Alay"** adını verdikleri bu kahramanların başlarında Mahmud Celal "Bayar", Refik Şevket "İnce," Hacim Muhiddin "Çarıklı", Hilmi "Ergene", Mustafa Necati, Vasıf "Çınar", Mahmud Esat "Bozkurt", Hamdi "Akosman", Mustafa Fevzi "Saruhan", Abdülaziz Mecdi "Tolon", Hasan Basri "Çantay", Vehbi bey, Abdulgafur "Karesi" gibi, çeşitli mesleklerden üstün fedakarlık ve gayretleriyle temayüz etmiş büyük şahsiyetler vardı.

Başlarında resmi bir Devlet olmadan, vatanın hürriyet davasını kucaklamış olan bu kahraman insanlarımıza İstanbul'daki Padişah

yanlılarıyla İngiliz işbirlikçileri karşı çıkmakta gecikmediler. Hükümete yapılan tazyikler, bu adamların icraatlarına son verilmesi yönündeydi. Padişah yanlısı olup, işgalcilerin emir ve düşünceleri doğrultusunda yayın yapan **"PEYAM-SABAH"** gazetesinde, Sabık Dahiliye Nazırı Ali Kemal Kuvayı-Milliyecilere adeta kin kusmaktaydı:

"İttihat ve Terakki Komitesinin şikayet ve çapulculuk devrinde faal vazife deruhte etmiş ve Katib'i Mesullük gibi valiler fevkinde makamda iken, İzmir Rumları'nın akibetini tayin etmiş bir adamın o günkü şikayetini şimdi eline silah olarak halkı işgal edip devam ettirmesi, ancak bizim bedbaht memleketimizde görülecek hadiselerdir."

Evet, hain gazeteci Ali Kemal, diğer adıyla Artin Kemal olan bu zat, Padişah ve işgalcilere yaranmak gayesiyle yazılarında, halkı uyardıran Celal bey'e haksız isnadlarda bulunmakta. Olayların başlangıcından bu yana anlattığımız gibi, İttihat Terakki'ye katılmasından Milli Mücadele yıllarına kadar olan bölümümüz de, Celal bey'in dava arkadaşlarıyla birlikte omuzladığı vatan hizmetleri inkar edilemez. İşgale rağmen o ülkesinde kalan son yetkili **"İttihadçı"** olarak yurt dışına çıkmayıp, bütün tehlikelere göğüs gererek, başına konan **"BİN ALTIN"**a aldırış etmeden, bazen **"Zeybek"** bazen **"Galip Hoca"**, kıyafeti ile köy ve kasabalarda dolaşarak, bir milletin şahlanışına etken olmuştur. Katib'i Mesullük gibi bir görevden sonra İzmir'i terkedip köylerde, dağ ve ovalarda vatanı için mücadele veren bir insana rastlamak, ancak Celal bey karakterindeki müstesna kişilere mahsustur.

Akhisar cephesindeki mücadele dolu günler devam ederken, İzmir'in işgalinden dört gün sonra Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, Amasya tamimi, Erzurum ve Sivas Kongrelerini tamamlayarak bilahare Ankara'ya hareket etmeyi uygun görür. Üç ay yirmialtı günlük zaman, müsait olmayan elverişsiz şartlara rağmen yeni kurulacak Devletin temellerinin atılmasına yeterli olmuştu. Mustafa Kemal 27 Aralık 1919'da seğmenlerin mavzer atışları ve davullu zurnalı karşılamaları içerisinde, Dikmen sırtlarından Ankara'ya girerken, İstanbul Hükümeti ve son Padişah Vahidettin hayli tedirgin durumdaydılar. Ya Ege? Topraklarını istila eden düşmanı, kendi imkanlarıyla Devlet yardımını olmaksızın efeleri, milisleri, kadını ve yaşlısıyla bertaraf etme telaşındaydı. Yokluklar içerisinde verilen mücadelede, patlak veren iç iş-

yanlar ve Yunan işbirlikçilerinin affedilmez ihanetleri de ayrı bir dert konusu oluvermişti...

SON MEBUSAN MECLİSİ SEÇİMLERİ

Düşmanın tam teçhizatlı 120.000 kişilik ordusunun ve modern silahlarının yanında, Türklerin Ege'nin üç cephesinde 17.000 kişilik kuvveti bulunmaktaydı. Kullanılan top ve tüfek mermileri dahi birbirine uymuyordu. Türk askerinin tartışmasız üstünlüğünün simgesi olan yeterli süngüye bile sahip değildik. Milislerimizin birçokları, yakın köylerde barınan sık sık evlerine gitme ihtiyacı duyan çaresiz kişilerdi. Orta yaşlı gönüllüler, üç kıtada on yıldır bitmeyen harplerde eriyip bitmiş durumdaydılar. Cephede çocuk denecek yaşta olanlar bile vardı.

Düşman taaruzu üç cephede birden bütün şiddetiyle devam etmekteydi. İşgal altındaki İzmir'de o günlerde Rumca yayınlanan gazetelerin manşetleri yalan haberlerle doluydu.

Top yekun imha tehlikesi altında bulunan Rumları kurtarmak ve Türk meskun yerlerine saldıran eşkiyadan, beldeleri yaşanabilir duruma getirebilmek için müttefik ülkelerden alınan talimatla, Yunan ordusunun mütareke hükümleri gereğince ileri harekate başladığı açıklanmaktaydı. Manşetten verilen bu haberler, tamamıyla yalan ve seviyesiz iftiralardı.

Rumca yayınlanan diğer gazeteler Türklerin Ege'de Rum bırakmadığını, tamamını öldürdüklerini, yada zorla sürdüklerini yazmaktaydılar. Asıl eşkiya kendileri olan yerli Rum ve Yunanlılar, Ege'yi işgallerinden sonra askerlerin yanı sıra, birçok günahsız vatan evladını acımadan katletmişlerdi. Yunan ilerleyişini durdurabilmek için milislerimiz her cephede ölümü göze alarak, hürriyet mücadelesi için savaşılmaktaydılar. Ödemiş-Bozdağ-Alaşehir istikametinden gelerek, cephemizi ikiye bölecek olan düşmanın ilerleyişini durdurabilmek için Bozdağ'lı Postlu Mestan Efe'nin kızanları Miralay İs-

kandalis kumandasındaki Yunan Efzun alayını pusuya düşürdüler. Bu pusuda düşman o kadar ölü vermişti ki, düz arazide gecellemek zorunda kalan Efelerimiz, Yunan cesetlerini üstüste yığarak kendilerine siper olarak kullandılar. Karşılarında muazzam bir kuvvetin varolduğunu sanan Yunan kumandanı, Ahmetli kasabasını boşaltarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Arkalarından takviye gelen Makedonya tümeni ile Ahmetli'yi yeniden işgal eden Yunanlılar, beraberlerinde getirdikleri dört zabıt, onbir nefer ve dokuz milisimizin göğüslerine ibret olsun kin yaf-tası yapıştırarak, kasaba meydanında astılar. Üç cephede aralıksız devam eden Yunan taaruzu karşısında kuvvetlerimiz, her şeylerini ortaya koymalarına rağmen adım adım geri çekiliyorlardı. Cephelerimiz için esas kayıp, bir süredir devam eden Bolu-Düzce-Hendek-Yenihan ve Zile isyanlarıdır. Anzavur Ahmet isyanının iki kere üstüste bastırılmasından sonra, Yozgat'ta başgösteren Çapanoğlu kardeşlerin ayaklanması Ankara'yı fazlasıyla tedirgin etmekteydi. En çetin çarpışmalardan bir tanesi de Saruhanlı yakınlarında gerçekleşir. Celal bey'in Akhisar Cehpesi Kumandanı olduğu günlerde, Saruhanlı'da ilk Yunan tayyaresi düşürülürken bir **Seyyar Hastahane** de ele geçirilmişti. Bu türden bölgesel başarılar yüzünü aşkını işgal ordusu önünde netice almasa da, istiklalimizin geleceğinin umut ışıklarıydı.

Nazilli, Akhisar, Saruhanlı ve Soma böylesine dişe diş mücadeleler neticesinde elden çıkmasına rağmen, Yunanlıların ilerleyişi, Sakız Adası Harp Meclisi'nin hedef olarak gösterdiği **Milen Hattı'na** erişebilmekten çok uzaktı.

1920 senesinin başlarından itibaren, ülkemizin geleceği üzerinde derin izler bırakacak olan önemli olaylar birbirini kovalamaya başlar. Ege'de Yunan ordusu **Milen Hattı'na** ulaşmadan durmaya mecbur kalırken, Ankara'da İstanbul Mebusan'ına temsilci gönderme pazarlıkları başlamıştı. Nihayet 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclisi Mebusan'ına girenlerin büyük bölümü Türk Milliyetçileriydi. Bunlar, **Felahi-Vatan** ülkenin kurtarılması adını almış grubun etrafında toplandılar. Böylesine mükemmel durumun en tipik örneği de Ege'de oluştu. Yunan'ın İzmir'e ayak basmasından bu yana düşmana karşı direnen Mahmud Celal bey "**Bayar**", Refik Şevket "İnce" bey, son Osmanlı Mebusan Meclisine Saruhan "Manisa" Mebusu "Mil-

letvekilli" olarak seçildiler. Başlarında Hamidiye kahramanı Rauf Orbay'ın bulunduğu Felahı Vatancılar, o günlerin şartları içerisinde benimsenmesi imkansız hudutlar tespit etmişlerdir.

Metni hazırlayan sekiz kişilik komisyondakilerin hepsi de Milletvekiliydi. Gizli Karakol Cemiyeti'nin kurucusu Kara Vasıf, Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi, Saruhan Mebusu Celal "**Bayar**", Edirne Mebusu Şeref, Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, Aydın Mebusu Cami, İstanbul Mebusu Reşad Hikmet beylerdir. Hazırlanan metin, Mebuslar Meclisi'nin 28 Ocak 1920 tarihindeki gizli celsesinde oy birliğiyle kabul edilmişti.

Meclisin 17 Şubat 1920 tarihli toplantısında, gündem dışı söz alan Edirne Milletvekili Şeref Aykut, gizli celsede kabul edilen metni okuduktan sonra, metnin dünya parlamentoları ve basınına duyurulmasının teklifi oya sunularak, Meclis'ten kanunlaşarak çıkması sağlandı. Birinci Millet Meclisi'nin kabul olunduğu karar bu idi. Hem de İstanbul Meclisi Mebusanı'nda alınan kararlar kanunlaşmıştı. Celal bey'in geniş yer verdiği hatıralarında, Osmanlı Meclisi'nden Ankara'ya geçiş nedeni ise şöyle anlatılmakta:

"Mondros Mütarekesi'nden sadece beş gün sonra İstanbul Limanı'na müttefik harp gemilerinin demirlemesi ve karaya asker çıkarılmasıyla, başlamış fiili işgalin Misak-ı Milli'nin kabulünden sonra resmileşmesidir. Biz Milli Meclis ve Ankara'nın tek yer haline gelmesi için bu resmi işgali adeta destekledik ve yol verdik. Fikir, Felahı vatan grubunun başında olan Rauf bey'indir.

Benim binbir mihnet ve tehlike içinde olsa da İstanbul'dan çıkabilmem, Mustafa Kemal Paşa'nın belli kişilere işgali neredeyse günü ve saatiyle bildirmesi ve Meclis'in toplandığı Fındıklı Sarayı'nın denize bakan cephesinin pervazlarına tutunarak, birinci kata inmemle mümkün oldu. Ankara'nın gizli Müdafası Milliye Grubu'nun İstanbul teşkilatından Yüzbaşı Muhlis bey bir kayık içerisinde bekliyordu. üstüne bir gemici gamselası (yağmurluğu) geçirdiler. Salacak sahillerine çıktık ve ara yollardan Üsküdar'a Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi bey'in evine geldik. Geceleyin buradan özbekler tekkesine, bir gece sonra da Kısıklı Esad Paşa çiftliğine eriştim. Yine tercihen

geceleeri demiryoluna yakın yerlerden Geyve'ye Ali Fuat Paşa'nın karargahına eriştikten sonra, Bursa'daki ailemi almak, daha sonra Ankara'ya ulaşmak için yola çıktım."

Celal bey'in anılarında, İstanbul'dan Ankara'ya geçişinin hayli zor ve maceralı olduğu anlaşılmakta. Bu meşakkatli geçişten önceki günlere şöyle bir dönecek olursak, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 13 Mart 1920 tarihinde son normal toplantısını yaptığını görürüz. Bu toplantıdan üç gün sonra İstanbul fiilen işgal edilince, evlerinde uyur halde olan Milletvekilleri'nden seksen kadarı tutuklanır. Anadolu hareketinin öncülerinden ve Meclis'teki Felah-ı Vatan grubunun başkanlarından olan Rauf bey, üç aydır İstanbul Mebusanı'nın toplantılarına muntazaman katılmaktaydı. İngilizler yapmış oldukları baskınlarda evinde bulunamayan Rauf bey'i bir türlü yakalayamazlar.

Bir kaç ay önce Sivas Kongresinde alınan kararlarda ve Misak-ı Milli'nin kabulünde, aktif rolü olan Rauf bey'i İngilizler mutlaka ele geçirmek istiyorlardı. Osmanlı Meclisi'nden kaçmayı gurur meselesi yapan Rauf bey "**bırakın gelsin alçaklar**" demekteydi. Meclisi biz dağıtmayalım, dağıtacaklarsa işgalciler dağıtsın gibi sözler sarfetmekten çekinmiyordu. İngilizlerin denetimi altında olan padişah Vahidettin, Rauf bey'in başkanlığında bir heyeti acele saraya istetir. Yıldız Sarayı'nda yapılan bu görüşmede, padişah kendilerine daha öncülü konuşmalarını tavsiye etti. Anlaşılan Vahidettin işgalci İngilizler'den korkmaya başlamıştı. Anadolu'yu temsil eden Felah-ı Vatan grubunun milliyetçi Mebusları Padişah'a karşı koyarak, sultanım daha bu kafirlerin karşısında ne kadar susacağız demekteydiler. Vahidettin ürkek bir tavırla, dikkatli davranın bunlar çok kuvvetli, istedikleri anda Ankara'yı zaptederler gibi sözlerle, Mebuslara ikazlarda bulunmaktaydı. Rauf bey, biz Misak-ı Milli'de Saltanat ve Hilafeti koruyacağımıza dair söz verip tamim yayınladık, bu sebeple sizden aynı şeyleri koruyacağınıza dair söz alabilirmiyiz deyince, Padişah sinirlenip ayağa kalktıktan sonra Mebuslar heyetine yol gösterir. Bu soğuk hava içerisinde, heyet Yıldız Sarayı'ndan Meclis'e gelmişti. Kısa bir süre sonra kalabalık bir İngiliz müfrezesi Meclis'i basarak, Rauf ve Kara Vasıf beyleri tutuklamışlardı.

"Meclisin Fındıklı Sarayı'nun denize bakan cephesinin Per-vazlarına tutunarak, birinci kata inip yakalanmayışı, Celal bey'in anı-larında belirtilmektedir."

Meclis baskınında, aralarında Mebus ve idarecilerin bulunduğu yü-zelli kişilik grup, iki gün içerisinde bir İngiliz zırhlısına bindirilerek, Malta adasına sürgün edilmişlerdi. Artık Anadolu'nun İstanbul Mec-lisinde hiçbir Milletvekili kalmamıştı. Bu duruma sinirlenen Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da bulunan bütün İngiliz subaylarını tutuklatır. İs-tanbul Meclisi birkaç gün arayla yeniden toplandığında, Sadrazam Salih paşa İtilafçıların isteği olan, Mustafa Kemal ve Ankara'daki diğer Ko-mutanları suçlamayı kabul etmeyerek görevinden ayrıldı. Yeni Ka-binenin kurulması Tevfik Paşa'ya teklif edilir. O bu görevi reddedince, Padişah Damat Ferit'i yeniden Sadrazamlığa getirmişti. İşgalci İn-gilizlerin isteğiyle son derece bağımlı bir Kabine kuran kukla Damat Ferit, ilk iş olarak son Osmanlı Meclisi-Mebusanı'nı dağıttı. Anadolu di-reniş hareketinin Mebusları'nın bir çoğu sürgüne gönderilirlerken, Sa-ruhan Mebusu Celal bey memleketine yapacağı büyük hizmetlerden do-layı, herşeyi göze alarak İngilizlerin elinden kurtulmayı başarmıştır.

"Rauf "Orbay" anılarında her nekadarkaçmayı gururuma ye-diremedim demişse de, işgal altındaki topraklarda vatanın kurtuluş mücadelesi için düşmana yakalanmamak, sürgüne gitmekten çok daha faydalıdır. Vatanseverliğinden hiçbir zaman şüphe edilmeyen Rauf bey, tutarsız çıkışları yerine teşkilatçı bir politika izlemiş olsaydı, Malta'da geçen sürgün yıllarının heba olan zamanlarını, memleketin kurtuluş mücadelesine vakfederdi. Rauf bey'in tam aksine Celal bey, İngilizlere esir olmayıp, akılcı bir davranışla Anadolu'ya geçme şan-sını yakalayarak, vatan hizmetinde ne kadar büyük bir teşkilatçı ol-duğunu ispatlamıştır. Hamidiye kahramanı Rauf bey'in fevri çıkışları kendisini Milli Mücadele'den yoksun bırakıp sürgünde zor anlar ya-şatırken, Celal bey'in akılcılığı ülkemizin hayrına olan büyük işler yapmasını sağlamıştır. Tabii ki burada iki büyük Devlet adamını kar-şılaştırmak gibi bir durum söz konusu olamaz. Anlatmak istediğimiz o zor günlerde Rauf bey çok faydalı hizmetler verebilecekken, bunlardan iradesi dışında mahrum kalmasıdır."

İstanbul Meclis'i Mebusan'ı Damat Ferit tarafından kapatıldıktan sonra, artık Ankara'da kurulacak Meclis'in temellerini atmak zorunlu bir hal almıştı. Milliyetçi fikirlerinden taviz vermeyen Rauf bey ve diğer Felah-ı Vatancı Milletvekilleri'nin İngilizler tarafından Malta'ya sürülmesi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını hayli üzmüştü. Ankara, Anadolu'nun bu çorak kasabası ülkenin geleceği için ümit verirken işgal altındaki İstanbul'dan vatanını seven herkes, kaçmak ve Ana-dolu'da düşmana karşı istiklal mücadelesi vermek istiyordu. İzmit'e doğru uzanan yollar, İngiliz atlı Piyadeleri öncülüğünde kontrol edi-lirken, diğer dağlık bölgeler ise Osmanlı'yı arkadan vuran, yerli Rum çeteleri tarafından tutulmuştu. Bu şartlarda Anadolu'ya geçmek hayli zor bir meseledir. Yollar, dağlar, tepeler telaşla İstanbul'dan kaçan in-sanlarla doluydu. İzmit ve Adapazarı çevresindeki Türk çeteler, silahlı Rumlar ve İngiliz askerleriyle çarpışarak, Osmanlı Payitahtı İs-tanbul'dan Anadolu'ya hicret eden vatan evlatlarına yol açmaktaydılar. Altıyüz senelik koca çınar Osmanlı İmparatorluğu çatırdarken, son Meclisi Mebusan'da kapanıp tarihin derinliklerine gömülmüştü. Celal bey hatıralarında, Milletvekili olarak görev yaptığı Osmanlı Me-busan'ını şöyle anlatmakta:

"Osmanlı Mebusan Meclisleri, Osmanlı mozayığının sadık aynası idiler. Özellikle 1908 yılındaki ikinci Meşrutiyetten sonraki Osmanlı Meclisleri, açıklanmayan gizli emellerin, hatta ihanetlerin geçit res-miydi. Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, Musevi Hahamlığı, üç ayrı ekalliyetin ruhani adı altında dinsel, cismani adı altında dünya ko-nularıyla alakalı kuruluşları kilise ve havranın ilhamı altındaydı."

Celal bey'in anılarında da belirttiği gibi, her Millettten insanı ba-rındıran Osmanlı Meclisi, tarihsel bir mozayığın oluşumundan te-şekkül etmişti. Ankara'ya uzanan yollarda, çekilen çilelerin mükafatı olarak açılacak olan Egemenlik Meclisi, katıksız vatan evlatlarının kurduğu kahramanlardan oluşacaktı. Artık tek hedef, yeni Meclis'in açılması ile hürriyet ve istiklale doğru idi...

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI

Milli Mücadelenin ilk günlerinde itilaf Devletlerine karşı başlatılan istiklal mücadelesi, sonradan Padişah Vahidettin ve onun maiyetindekilere karşı da devam etmekteydi.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın dağılmasından sonra Salih Paşa'nın yerine yeniden Sadrazam olan Damat Ferit, işgal ordularının tayyareleriyle bildiriler attırarak, Anadolu'daki kumandanların hain olduklarını ve hilafete baş kaldırdıkları için asılmaları gerektiğini açıklamaktaydı. Padişah Vahidettin İngiliz Kumandanlarından aldığı direktiflerle, bu hainleri öldürmek caizdir diye fetvalar verdimekteydi. Ankara'nın hilafet adına çalışmadığını bildirip, oradaki komutanların sahte kahramanlar olduğunu söylüyordu. Mustafa Kemal ise Kuvayı-Milliy'e'nin içindeki muhafazakar görüşlü subayları ürkütmek için, işgalcilere karşı olduğunu fakat hilafet adına çalıştığını göstermelik te olsa, söylemek mecburiyetinde kalmaktaydı. Aslında kafasında yaşadığı tek düşünce, hilafeti yıkmaktan başka bir şey değildi. Bu sebeple, Ankara'daki ulema ve din adamlarını yanına alıp, İstanbul'un fetvasına verdikleri karşı cevapta, işgal altında olan hilafet makamını kurtarmak yegane gayemizdir demekteydiler. Mustafa Kemal çevresindeki insanların bir kısmının, halâ kararsızlıklar içerisinde olduklarını kestirebiliyordu. Muhafazakar kesime daha fazla itimat telkin edebilmek gayesiyle, Halifeninkinden daha fazla sure ve dualarla dolu olan bildirileri, görevliler tarafından halka dağıttırır. Mustafa Kemal'in dağıttırdığı bu bildiride, herşey dini teamüllere göre hazırlanmıştı. Meclis'in açılış töreninin cuma gününe rastlayacağı, açılıştan önce Hacı Bayram Camiinde namaz kılınıp, Mebusların dualarla Camiden Meclis'e yürüyerek gidecekleri bildirilmekteydi. Bu bildiri metnine aynen uyularak, ilk Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Cuma günü Ulus'taki tek katlı binada açıldı. Mustafa Kemal ve diğer paşalar, kalabalıktan zorla ilerleyerek, Hacı Bayram'dan Meclis'e kadar, yeni Mebuslar'la birlikte yürüyerek gelmişlerdi. Son Osmanlı Mebusanı'nın Milletvekilleri'nden Celal bey de, Türk Milletini İstiklal'e götürecektir olan birinci Meclis'in kurucuları arasındaydı. Kır-

mızı beyaz renkli ayyıldızlı bayrağımız, iki büyük koç kurban edildikten sonra Meclis binamızın en tepesine çekilmişti. Mebuslar ve Paşalar'la birlikte dar koridorlardan içeriye geçen Mustafa Kemal, toplantı salonunun kurdelasını kestikten sonra hep birlikte kendilerine ayrılan sıralara oturmuşlardı. Birinci Meclis'in açılışı, günümüzdeki klasik tarih eserlerinde anlatıldığı gibi çağdaş bir şekilde olmamıştır. Atatürk'ün kafasındaki dünya görüşü her ne kadar Cumhuriyet idaresi olsa da, henüz rejimin adı belirginleşmediğinden o günlerdeki şartların gereği Milletvekilleri "**Saltanatı, hilafeti milleti ve ülkeyi**" koruyacaklarına dair andıçtılar. Birinci Meclis'in Saruhan Milletvekili seçilen Celal bey, Atatürk'le ilk karşılaşmasını şöyle anlatmakta:

"Bugün müze olan binanın üç küçük odasından penceresi caddeye bakan, Meclis Riyaseti Kabul Odası olarak ayrılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın önüne oturduğu mütevazı masa, İttihat ve Terakki tarafından sanayi mektebi olarak inşa edilmiş binanın mühür masasıydı. Kapı girişi için bırakılmış üç tarafa, sırayla kahvelerden derlenmiş iskemeleler sıralanmıştı.

Ben içeriye girdiğim zaman yanında Meclis Başkan Vekili Konya Mevlevi Şeyhi Cemaleddin efendi'yle, İstanbul Mebuslar Meclisi'nden tanıdığım Eskişehir Milletvekili Emin Sazak bey'le yeni gelmiş birkaç Milletvekili vardı. Kendimi tanıtınca dost gözlerini üzerimde hissettim:

— Hoş geldiniz, sizi tanıyorum Celal bey, dedi ve yer gösterdi."

Mustafa Kemal, Celal bey'i ve onun İttihat Terakki'nin İzmir Katib'i Mesulü olarak Rum tehcirindeki başarılarını fazlasıyla bildiği halde, kader denilen olay onları Ulus'taki Meclis binasında ilk kez karşılaştırmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan kısa bir süre sonra İsmet bey'de "İnönü" Ankara'ya Miralay rütbesiyle gelip yerleşmişti. Ankara henüz İsmet bey'i pek tanımadığından katıldığı topluluklarda sessiz sedasız oturmaktaydı. Ankara'ya geldiği ilk günlerde İsmet bey'e Ali Fuat Paşa'yla birlikte soğuk davranan Mustafa Kemal, her nedense ilerleyen günlerde daha sıcak davranmayı uygun görmüştü. Ziraat mektebinde Adnan bey, Halide Edip ve Yunus Nadi'nin bulunduğu akşam sofralarında, Mustafa Kemal sohbet ve davranışlarıyla ortama hakim olurken, İsmet bey onun tam aksine ku-

lakları ağır duyduğundan, söylenenleri anlamak için öne eğilip karşısındakilere yavaş sesle hitap etmekteydi. Her zamanki gibi şüpheliği üzerinde olurdu. Daha düne kadar manda rejimini olumlu görüp, Milli Mücadeleye en son katılan İsmet bey Ankara'ya Mebus olarak gelmeden önce Kâzım Karabekir Paşa'ya yazdığı ibret vesikası mektubunda bakınız neler söylemekte:

"Kardeşim Kâzımcığım.

Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri ortamda Amerikan milletine müracaat edilse pek ziyade faydası olacaktır. Deniyor ki bende tamamiyle bu kanaattaydım. Bütün memleketi parçalamadan, Amerika'nın (mürakebesinde) kontrolunda yaşayabilmek yegane ehven çare gibidir. Sen Erzurum'a giderken; korkuyorum ki seni birşeylere karıştıracaklar demiştin. Evimden dışarı çıkmadığım gibi hiçbir şeye de karışmadım. Ancak muhitim karıştı. Ben karışmadım da ne oldu. Şurayı askeri teşkil ettiklerini ve beni oraya atadıklarını bildirdiler. Bir hafta sonra da affettiklerini açıkladılar. Kim istedi? Sonra neden affettiler, bilen ve söyleyen yok. Anadolu'ya giden silah ve cephaneleri ben gönderiyordum. Adil bey'in benim hakkımdaki kanaatları bu yoldadır. (İsmet İnönü-Anadolu'ya giden silahları ben göndermiyorum demek isteyip çekimser davranıp vaziyeti idare ediyor.) Hükümsizlik her gün daha ziyade tebarüz etmekte. Bu hal yalnız başına bir felakettir. En muktedir ve en şahsiyetli insanlar bu anarşiyi senelerce tedavi etseler de, mahv olan nüfuzu Hükümeti de iadeye teşebbüste bulunsalar, muvaffakiyetleri şüphelidir. Biz evimizde hiç kimse ile ve hiçbir şeyle alakadar olmaksızın, Hükümetin kanaatına rağmen vaziyeti (ahvali) böyle teessürlü görüyoruz. Dilhun olmaktayız. Duadan başka elimizden birşey gelmez. Bana Malatya Mebusluğunu teklif ediyorlar sen ne dersin? (Teklif eden Damat Ferit kabinesi) Gözlerinden öper, seni bağrıma basarım, sevgili Kâzımcığım."

(İsmet)

Kısmen özet olarak aktardığım bu mektubun önemli bölümlerinden de anlaşılabilirceği gibi, Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Anadolu'da kahraman askerlerimizle Celal bey Ege'de fedakar milislerimizle ölüm kalım mücadelesi verirlerken, İsmet bey, yapısı

gereği garanti görmediği olaylara katılmayı tercih etmediğinden, İstanbul'da gelişmelerin seyrini beklemekteydi. Amerikan mandasını kabullenir görünmesi, gelecek nesillere istiklal hareketini başlatanların kimler olduğu hakkında yeni çığırar açacaktır kanaatındayım.

Burada İsmet bey'i tenkid gibi bir durumumuz asla yoktur. Ancak kendilerinin, Kâzım Karabekir Paşa'ya yazdıkları mektup, o günkü düşüncelerini ortaya koymaktadır. Bu durumları belgeleriyle açıkladığımıza göre İsmet bey'in evine kapandığı Miralaylık zamanlarındaki hareketlerinin ruh halini, gelecek kuşaklar daha net bir şekilde değerlendirebilirler ki, gerçekler sağlıklı tartışılsın...

Yeni açılan Egemenlik Meclisi'nin çalışmaları büyük bir hızla devam ederken, Kâzım Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesinde duruma hakim olduğu, Ali Fuat Paşa'nın da Eskişehir ve Kütahya Cephesinde elde ettiği başarılar, Mebusları ve Ankara halkını sevince boğmuştur.

Cephelerde muharebeler, Meclis'te yoğun çalışmalar sürerken, Mustafa Kemal, Anadolu hareketine en son katılan ve rütbece arkadaşlarından geri olan Miralay(Albay) İsmet bey'i (İnönü), Genelkurmay Başkanı yapar. Direniş hareketinin ilk başladığı günlerde Mustafa Kemal ile Anadolu'ya geçen Ali Fuat Paşa ve Refet bey, İsmet bey'in aralarına en son katıldığını öne sürerek, bu duruma karşı çıkmışlardı. Ancak ülkenin harp halindeki kritik günlerinde daha fazla mesele yaratmak istemedikleri için İsmet bey'in Genelkurmay Başkanlığı olayı kendiliğinden kapanır.

Ortada bir gerçek varki, o da Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hiçbir subayın Miralay rütbesiyle, Genelkurmay Başkanlığı gibi yüksek bir göreve İsmet İnönü'nün haricinde getirilmediğidir.

Birinci Meclis yapısı gereği, içerisinde azınlıkların bulunmadığı tam bir kahramanlar ordusuydu...

23 Nisan 1920'de açılan birinci Egemenlik Meclisi'nde, kabinenin büyük bölümü askerlerden oluşmaktaydı. O Buhranlı günlerde ülkemizin kurtuluş ümidi olan Birinci Meclisin reisi aynı zamanda Devlet ve İcra Kurulları Heyeti Reisliğini de uhdesinde bulunduruyordu. Memleketimizin o günkü hal ve vaziyeti içerisinde Milletvekilleri tarafından

bir İcra Vekileri Heyeti oluşturulur. Malta sürgününden henüz yeni dönen Rauf bey "**Orbay**" Egemenlik Meclisi'nin ilk İcra Vekilleri Reisi "**Başbakan**"ı olmuştu. Rauf bey'in Başbakanlık görevi, Türk Ordusu'nun nihai zaferine kadar devam eder. Yeni kurulacak kabinede kendilerini hizmete layık görenler, şahsen müracaat edip göreve talip olabiliyorlardı. Ancak Celal bey'in diğerlerinden çok farklı bir yanı vardı. Bu husus üzerinde söyledikleri fevkalade önemli:

"Siyasi hayatımda hiçbir vazifeye şahsen talip olmadım. Teklif edildiği zaman da, yerine getirebileceğime kaniğ olduğum vatan hizmetlerinden de kaçmadım."

Celal bey Allahın kendisine bahsettiği yüzüç senelik uzun ömründe, anılarında da belirttiği gibi hiçbir göreve talip olmamıştır.

Askerlerin çoğunlukta olduğu birinci Meclis'te, bazı profesör ve doçentlerin de bulunmasına rağmen Celal bey 27 Şubat 1921 tarihinde Rauf bey'in Başkanlığındaki kabineye İktisat Vekili seçilmişti. Hayatını memleket meselelerine adayan Celal bey, göreve başladıktan hemen sonra maiyetine aldığı heyetle birlikte katır üzerinde (Ester) "**Zonguldak**"a gider.

Zonguldak'ı Fransızlar tahliye ettikleri halde, bir türlü kömür istihsal edilemez. Milli Mücadelenin bu zor günlerinde, kömüre fazlasıyla ihtiyaç olduğu bilinen bir durumdu. O yıllardaki tren lokomotifleri kömür yokluğunda odun ateşiyle yürütüldüklerinden, kısa sürede bozuldukları için düzelme ihtimalleri imkansız bir hal almaktaydı. Bu durumlara önlemler alan Celal bey, İzmir günlerindeki ilk şömendifer mektebini kurduğu zamanlarda edindiği deneyimlerinden yararlanarak, Zonguldak'ta ki kömür üretimini hızla gerçekleştirip, çalışır vaziyete getirilen trenleri Milli Mücadelenin kahraman askerlerinin hizmetine sevkeder. Ankara'dan Bolu'ya, oradan da katır üzerinde dokuz günlük zamanda Zonguldak kömür havzasına ulaşan, genç bir İktisat Vekilinin herşeye rağmen sorumluluğu üzerine alıp, kömür havzasının Fransızlar tarafından kilitlenen kapılarını açtırması, gerçek kararlılığın ifadesidir.

Tarihler 1337(1921) senesi Haziran ayını gösterirken, Yunan Kralı Konstantin kendisini ordularının Başkomutanı ilan ederek, Anadolu Cephesindeki askerlerini teftiş için işgal altındaki İzmir'e ani bir gezi

tertiptemişti. Londra görüşmelerinde İtilafçılar, Tük ve Yunan meselesine tarafsız kalacaklarını açıkladıkları halde, Kral Konstantin söz dinlemeyip Anadolu'nun içerlerine kadar ilerlemek kararı aldı. Her tarafa emirler yağdıran Kral, Eskişehir demiryolunun mutlak ele geçirilmesini istemekteydi. İktisat Vekili Celal bey'in önderliğinde, kısa sürede çalışır hale gelen trenlerle yapılan asker sevkiyatı, Kral Konstantin ve Yunan Kumandanlarını moralmen yıkmış durumdaydı. O ümitsiz günlerde Celal bey trenlere yeterli kömürü temin edememiş olsaydı, Yunanlılar önlerindeki engelleri daha çabuk aşabileceklerdi. Konstantin Ankara'ya en kısa zamanda ulaşabilmek için Eskişehir'deki trenleri ve demiryolunu, mutlaka denetimi altına almak arzusundaydı. Düşman kuvvetleri Eskişehir'in üzerine direkt değil, cephelardan giderek hedefe varmak düşüncesindeydiler. Yunanlılar çok kalabalık efsun birlikleriyle önce Afyon'u sonra da demiryolunu takibederek, kuzeydeki Kütahya'yı ele geçirmişlerdi.

O günlerde Batı Cephesi Kumandanlığını uhdesine alan İsmet bey (İnönü), halkı Yunan tehlikesinden kurtarabilmek için Eskişehir'i boşaltmak gibi zor bir seçimle başbaşa kalmanın üzüntüsünü yaşamaktaydı. Bu durum karşısında, Celal bey'in büyük gayretlerle çalışır vaziyete getirdiği trenler elden gideceği gibi, demiryolu ağıımız da Yunan'ın eline geçecekti.

Yunanlılar'ın Afyon ve Kütahya'dan sonra Eskişehir önlerine gelmesi, o güne kadar ordunun muharebe hizmetleri yerine, daha çok idari bölümlerinde görev alan İsmet bey'i oldukça tedirgin eder. İsmet paşa'nın o andaki görünümünü ve ruh halini Halide Edip hatıralarında şöyle anlatmakta:

"İsmet bey'i basık tavanlı bir anadolu evinde gördüğümde; Her zamanki kibar tavrının yanında, benzinin rengi uçmuş, dudak ve çehresindeki çizgiler daha belirginleşmişti. Hayatında ilk defa herşeyin mahvolacağını sandığı, büyük bir depresyonun rahatsızlığını yaşıyordu."

Eskişehir bozgunu ve demiryolu hattının Yunanlılar'ın eline geçmesi, Ankarada'ki Milletvekilleri'nin morallerini sıfır etmişti. İsmet bey'in Mustafa Kemal'e yapamıyorum, Mustafa Kemal'in de İsmet

bey'e yapacaksın demesi, Meclis'te en çok tartışılan hususlardı. İsmet bey'in pasif davranmasıyla elden çıkan Eskişehir'le birlikte, demiryolu hattımızın düşmanın eline geçmesi, Yunanlılar'ın Ankara'ya doğru ilerlemelerini hayli kolaylaştırır. Henüz yeni Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Paşa(Çakmak), İsmet bey'in başarısızlığını üzerine alarak, Meclis'teki Milletvekillerine şöyle hitab eder:

"Arkadaşlarım kritik günler yaşıyoruz. Yunanlılar'ın çok büyük kuvvetlerle gerçekleştirdikleri taarruza karşı, askerlerimiz kahramanca direndiler. Çok ağır kayıplar verdik. Ancak ordumuz stratejik yönden en uygun bölgede harbe devam edecektir. Hükümetimiz adına, bu hafta içerisinde Ankara'yı boşaltıp, merkezi Kayseri'ye taşımaya karar aldık. Bir an önce hazırlık yapılmasını rica etmekteyim."

Fevzi Paşa'nın bu sözlerinden sonra kıyametler kopmaya başladı. Meclis kürsüsüne inip çıkan, bağırıp çağıran Milletvekilleri, İsmet bey ve sorumlulardan başarısızlığın hesabının mutlaka sorulmasını istiyorlardı...

Böylesine sıkıntılı günlerin ardından Mustafa Kemal 5 Ağustos 1921'de Başkumandanlığa tayin edilir. Özellikle Başkumandanlık kanununun kabulünden sonra Mustafa Kemal Paşa, Millet Meclisi'nden kanun yapma yetkisini alır almaz, yedi kişilik üst rütbeli asker grubun bulunduğu, Tekalif-i Milliye Komisyonu'nda tek sivil şahsiyet olarak Celal bey'e görev verdi. Halkın nesi var nesi yoksa, yüzde kırkına ordu adına el konulan o tarihi kararnamede Celal bey'in de imzası vardır. O günlerde Celal bey ikinci önemli iş olarak, Fransız ve İtalyanlardan gizli yollarla alınan silah anlaşmalarında, Hükümeti temsil görevini yürütmekteydi. Büyük Taaruzun başladığı günlerde, yeterli silah ve mühimmatın alınabilmesi için Almanya'nın Berlin şehrinde bulunuyordu. Türk Ordusunun Büyük Taaruzun başlangıcından ondört gün sonra İzmir'e girip 9 Eylül'de nihai zafere ulaşması üzerine, yeni bir dönemin başlangıcına adım atılmaktaydı. Henüz ülke rejiminin adı belirlenmemiştir ama, Türkiye istiklaline kavuşmuş bir Millet olarak, Yunanlılar'la olan politik sahadaki meselelerini çözümlemek zorundaydı. Bu sebeple Lozan'da başlayacak olan barış görüşme-

lerine Başkan ve Delege seçmek konusu gündeme gelir. Rauf bey veya Kâzım Karabekir Paşa'nın heyet başkanı olarak Lozan'a gönderilmesi, Milletvekilleri tarafından çok istenildiği halde, İsmet paşa ülkeyi temsil edecek heyetin başkanı seçilir. Celal bey de Lozan'daki barış görüşmelerine iktisat müşaviri olarak katılmıştı. İsmet Paşa Lozan muahedesine son derece üzgün ve düşünceli bir şekilde gider. Gazi paşa ona hiç alışık olmadığı bir görev vermişti. Üstelik İtilaf Devletleri, hala Türkiye'yi mağlup olmuş bir Millet olarak görmekteydiler. Ancak Türkiye'nin nihai zaferi kazandığı kesindi. İsmet Paşa, Lord Curzon gibi politika kurtlarının karşısında hiçbir diplomasi deneyimi olmadığı halde, Türkiye adına masaya oturacaktı.

O güne kadar fazla dış politika bilgisi olmayan İsmet Paşa, Kapitülasyonlar, Boğazlar ve Musul meselesi ile karşı karşıya bulunuyordu. Lozan'da İktisat Müşavirliği görevini yürüten Celal bey, konferansın en tartışmalı anlarında Osmanlı borçlarının altın esasına göre ödenmesini engellemek başarısını gösterir. Lozan Konferansında Celal bey, kararlı müdahalesini yapmamış olsaydı, Osmanlı borçları kesinlikle altın esasına göre ödenmiş olacaktı. Bu durum da yeni Hükümeti iktisaden bir hayli sarsmaya neden olurdu. Lozan'daki uzun görüşmelerin neticesinde, Edirne ve Trakya hudutları Misak-ı Milli'ye göre belirlenir. Türkiye'de yaşayan Yunan azınlığının ve Yunanistan'da yaşayan Türk azınlığının meselelerini halletmek için, **Cemiyeti-Akvam'a** müracaat edilmesi gündeme getirilmişti. Bu muahede neticesinde **Cemiyeti-Akvam** iki ülke arasındaki zorunlu mübadelenin, kontrol görevini üstlenir. Böylelikle Anadolu'daki Rum azınlık Yunanistan'a gönderilirken, Yunanistan'daki Türkler'de, Türkiye'ye iade edileceklerdi. Batı Trakya'daki Türk azınlığının kalmasına izin verilirken, buna karşılık olarak ta, Doğu Trakya ve İstanbul'daki Rumlar, Yunanistan'a gitmekten kurtulmuş olmaktaydılar. Lozan'ın ardından Mübadele ve İskan meselesi hayli önem kazanmıştı. Atatürk bu meselenin üstesinden gelebilecek tek insan olarak gördüğü Celal bey'i Mübadele ve İskan Bakanlığına getirir. Gazi paşa, Celal bey'in İttihat Terakki dönemlerindeki Rum tehciri meselesinden dolayı bu konular üzerinde hayli deneyimli olduğunu çok iyi bilmekteydi. 6 Mart 1924 tarihinde genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Mübadele ve İskan Bakanı olan Celal

bey, üstün gayretleri neticesinde yarım milyondan fazla Türk'ü Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirerek, büyük bölümünün üretici durumuna getirilmesini sağlamıştır. Aynı görevleri İttihat Terakki Katib'i Mesulü olduğu yıllarda da yürüten Celal bey, zaferden sonra da vatan evlatlarının yerleşimleri konusunda, ülkemiz adına büyük faydalar sağlamanın mutluluğunu yaşamıştır.

İŞ BANKASININ KURULUŞU

Uşakizade Muammer bey, eşi Adviye hanım, kızları Rukiye, Veçhiye ve oğlu Orhan'la birlikte, Ankara'ya kızları Latife hanımla damatları Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete gelmişlerdi. Ticaret hayatı İzmir ve Avrupa'da geçen Muammer bey, Uşak'lı Helvacılar ailesinden miras kalan mal varlığını, yıllar içerisinde daha da büyütüp geliştirme başarısını gösterir. Artık o İzmir'de çok yakından tanınan ve ülkenin önde gelen saygın tüccarlarından. Ankara ziyaretlerinde Atatürk'le başbaşa kaldıkları anlarda, Uşakizade Muammer bey aralarındaki bir konuşma esnasında damadına hitaben:

—Benim bir miktar param var. İzmir'e de geldiniz gördünüz ön plana çıkan hiç Türk tüccar yok. Uygun görürseniz bir ticaret şirketi kurabilirmiyiz.

—Ben hiç ticaret yapmadım. Bu tür işlerden anlamam. Yalnız şu kadarını söyleyeyim, anlasam dahi bugünkü şartlarda ticaret yapmayı düşünemem.

—Celal bey Mübadele İskan Vekilidir. İktisadi konularda size yeterli bilgileri vereceğini sanmaktayım.

Atatürk'le kayınpederi arasında geçen bu konuşmaların ardından, Uşakizade Muammer bey Mübadele ve İskan Bakanı Celal bey'i makamında ziyaret eder. O günlerde Yunanistan'dan gelen onbinlerce göçmeni Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yerleştirme çalışmaları yapmakta olan Celal bey, hayli meşguldür. Muammer bey'in ticari şirket kurma fikrine karşılık olarak "**Biz bu işleri yapacağımıza halka da-**

yahı Milli bir Banka kuralım, böylelikle vatandaş ticaret hayatına itmiş oluruz." cevabını verir.

Gerçek bir iktisatçı olan Celal bey, İş Bankası'nın kurulma fikrini ortaya attıktan kısa bir süre sonra Atatürk, kendisine büyük destek verdi. Atatürk'e Hint'li Müslümanların göndermiş oldukları 250.000 Türk lirası, Osmanlı Bankası'nda durmaktaydı. Bu para yabancı sermayeli bir Banka'da beklemektense, kurulabilecek Türk Bankalarında değerlendirilmeliydi. Atatürk iktisadi bilgilerine çok inandığı **Celal bey'i İş Bankası'nı kurmakla görevlendirir.** Celal bey, yoğun çalışmalar içerisinde olduğu Mübadele ve İskan Bakanlığı görevinden istifa ederek, İş Bankası'nın kuruluş çalışmaları üzerinde faaliyet göstermeye başlar. Muammer bey'le mutabık kalan Celal bey Çankaya Köşkü'ne gittiklerinde, yemekte konuşurlarken kurulacak Banka'nın temel, yapı ve esas hedeflerini Atatürk'e izah ederler. Celal bey'in anlatımları esnasında ağızından çıkan "**İş**" kelimesi, Atatürk'ün dikkatini çekmişti. Gazi Paşa Celal bey'in konuşması bittikten hemen sonra, kurulacak Banka'nın adını tekrarladı:

—Dikkatini çeken kelimeyi Banka'ya isim olarak koymakta tereddüt etmeyince yeni kurulacak teşekkülün adı "**İş Bankası**" olur. Adının başına TÜRKİYE'nin de eklenmesi, İçişleri Bakanlığına çalışma ruhsatı için yapılan müracaatta kabul olunmuştu. Nihayet 26 Ağustos 1924 tarihinde "**Türkiye İş Bankası**" resmen kurulur. Banka'nın kurulmasıyla birlikte içeride ve dışarıda bazı gürültüler kopmaya başlamıştı. Yabancı sermayeli Osmanlı Bankası'nda onyedinci sene Genel Müdürlük yapan ve Türk dostu olarak tanınan M. Stegg, 1924'teki Paris Büyükelçimiz Ali Fethi Okyar'ı ziyaret eder. O yıllarda Fransa'da yaşayan M. Stegg, Büyükelçimize şu hatırlatmalarda bulunmuştu:

—"*Bilirsiniz ki ben Türklerin dostuyum. Gazi Mustafa Kemal'e de ayrıca derin hürmetim vardır.*

İsmi ve faaliyetlerini Ege hadiselerinde duyduğum Celal bey, Milli bir Banka kuracakmış. Hayret ve endişe içerisindeyim. Diyelimki sermaye buldular. Banka'yı yönetecek kadroları nerede? Devirlerdir, Türkiye'yi tekelinde tutan yabancı Bankalar, aralarındaki rekabeti bırakıp bir cephe halinde Celal bey'in ve kurduğu Banka'nın karşısına dikileceklerdir. Başarılı olma ihtimalleri asla ve asla yok...

Ülke olarak çok itibar kaybedeceksiniz. İngiliz Hariciye Nazırı Lord Curzon 'un dedikleri olacak ve ayaklarına gideceksiniz. Fethi bey siz, Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın dostlarındansınız. Kendisini lütfen uyarın, bir sebep icad etsinler ve Banka kuruluş faaliyetini geri bıraksınlar.

Mevzuu yakından tetkik etsinler, göreceksiniz ki hata ettiklerini anlayıp Celal bey'in kurduğu Banka'nın faaliyet göstermesinden vazgeçeceklerdir".

M.Stegg'in konuşmalarını dinleyen Paris Büyükelçimiz Ali Fethi Okyar, bu zatın açıklamalı notlarını Mustafa Kemal Paşa'ya elden ulaştırmıştı. Mustafa Kemal M.Stegg'e teşekkürlerini ilettiği yazılı cevapta şöyle demektedir:

—*"Asla endişe etmeyiniz. Ben teşebbüsün kurucusu olan Celal bey'i çok yakından tanıyorum. Çap ve Mevzu olarak daha güç meseleleri, boşluk vermeden halletmiştir. Bu hususta da bilgi ve tecrübe sahibi olduğuna dair itimadım tamdır".*

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, yabancılar kendi insanımızın Banka kurmasına dahi tahammül edemiyorlardı. Celal bey'in önderliğinde kıt kanaat şartları içerisinde kurulan İş Bankası, yurt çapında **"Yerli malları artırma haftası"** kampanyasını ortaya attı. Her sene okullarımızda kutlanan bu haftanın önemini, Türk çocukları o yıllarda içlerine sindirerek, Türk istihsal ürünlerini kullanmayı prensip haline getirmişlerdi. **"Yerli malı kullanmalı, her Türk onu tanımalı"** adeta milli bir slogan coşkusu olmuştu. Kısa zamanda İş Bankası'nda toplanan tasarruf paralarıyla, ülkenin şeker ve cam sanayii bu kuruluşumuzun tekeline geçer. Banka yönetim kurulu için, Celal bey o zamanlar ekonomi ve ticaret alanında bilgi sahibi insanları etrafında toplarken, Atatürk kendisine şöyle demişti;

—*"Nazariyeciler kadar tatbikata, hele hele senin atılımlarına yol açacak kişilere görev ver. Tecrübe sahibi olmadıkları mevzularda karar isabetine inandıklarının yanında olanlar, şüpheli nazariyecilerden daha değerlidir".*

Celal bey, Atatürk'ten aldığı büyük destekle Banka hissedarlarını son derece vasıflı ve seviyeli şahsiyetlerden seçmişti.

İş Bankası dokuz yıllık zaman dilimi içerisinde, ülkemizdeki başlıca merkezlerin yanı sıra, dışarıda da şubeler açmaya başlamıştı.

Atatürk, 26 Ağustos 1933 günü kendisini Yalova Termal Otel'de ziyaret edenlere, İş Bankası hakkındaki kanaatlarını şöyle anlatır:

"İş Bankası'nın dokuzuncu yıldönümünü kutlar, bütün mensuplarını tebrik ederim. İş Bankası mütevazı bir sermaye ile işe başlamıştı. Mütevazı olan ancak maddi sermayesiydi. Fakat manevi sermayesi çok büyüktü. Çünkü işin başında gayet kıymetli, haluk ve sebatlı Celal bey ve onun yanında birkaç kişiyi geçmeyen güzide arkadaşları bulunuyordu. Bu maddi sermayenin yüzlerce misliyle işe başlamış nice müesseseler tanırız. Demek ki, bir müessesenin inkişafı başına geçenlerin haluk, dürüst ve imanlı zatlar olmasına bağlıdır. Banka, memleketimiz iktisadiyatına çok faydalı hizmetler ifa etmiştir. Bence, bütün bu hizmetlerin fevkinde daha büyük olan hizmeti de, Bankacılığa gençlerimizin yetişmiş olmasıdır. En çok bununla iftihar ederiz. Celal bey'in İş Bankasını tesis ve onun inkişafında gösterdiği başarıyı, şimdi başında bulunduğu İktisat Vekaleti'nde de göstereceğinden şüphe yoktur. Bankanın yıldönümünde bu münasebetle Celal bey'i anmayı borç bilirim. İş Bankasına yeni ve parlak başarılar dilerim."

Atatürk'ün, Celal bey'in İktisadi alandaki büyük hizmetlerine karşı gösterdiği memnuniyet dolu övgüler, onu hiç bir zaman şımartmadı. Doğasında olan hizmet aşkı ve vatan sevgisi, Celal bey'i Devlet ricalinin her alanında başarılı kılmıştır. 1932 senesindeki İsmet Paşa Kabinesinin İktisat Vekili olan Mustafa Şeref Özkan, Avrupa'ya tedaviye gitmek için Gazi Paşa'dan iki ay izin ister. Devlet bütçesi 1929'da 220.546.000 lira iken; 1932'de 169.355.000 liraya düştüğünden, bir bakıma zorunlu istifayı tercih etmişti. İş Bankası'nın ilk kuruluş yıllarında, ülkeye milli bir teşekkül kazandırabilmek kaydıyla Mübadele ve İskan Bakanlığı'ndan istifa eden Celal bey, 9 Eylül 1932 tarihinde ikinci defa İktisat Vekilliğine atanırken, o günlerin Anadolu ajansı şu haberi geçiyordu:

"İktisat Vekili Mustafa Şeref bey'in sağlık sebepleriyle istifasıyla, yerine İzmir Mebusu Celal bey'in tayini ile 9 Eylül 1932

tarihinde Reisicumhur hazretlerinin yüksek takdirine iktiran etmiştir.

İş Bankası'nın kuruluşundan beri Umum Müdürlüğü makamında bulunan Mahmud Celal bey, memleketin iktisat aleminde fikirlerinin itidal ve isabetiyle şöhret kazanmış bir zattır. Bundan evvel de aynı makamda bulunmuştu. Bugünkü şartlar içinde iktisadiyatımızın başına gelişi hayırlı ve efkara sükun verici tesir yapacağına şüphe yoktur. Yeni Vekilimize muvaffakiyetler dileriz."

İkinci defa İktisat Vekilliğine atanan Celal bey, 10 Eylül 1932 tarihinde Türk Milletine ekonomik ve iktisadi hayatta yeni bir dönemin başladığını bildirdi. Anayasa, Parti programı ve diğer temel kanunların ışığı altında yapılması gerekenle, yapılmış olanın açık, cesur, samimi anlatımını yaptıktan sonra devamla şunları söylemekteydi:

"Kanaatimce memleketin iktisadi faaliyet sahasında fertlerin, şirketlerin münhasıran Devletin yahut milli iktisat kuvvetleriyle birleşerek yaratılacak, yapılacak sayısız işler vardır. Bu mühim iş, milli ekonomimizin gelişmesi için seferber edilecek olan bütün milli kuvvetlerin samimi ve ahenkli çalışmasını temindir. Türk sosyal ve ekonomik hayatında, namuskarane, liyakatle, alın teriyle elde edilecek servetler suçlama değil, övünç kaynağıdır.

Milli servete bir zerre daha ilave edebilmek muvaffakiyeti, hepimiz için sevinç kaynağıdır. Genel buhran içinde olduğumuz şu günlerde, bir kişiye de olsa biraz ekmek verebilmek, memleket hesabına ihmal edilmeyecek vazifedir. Nerede sanayi hayatı varsa, refah ve huzur oradadır."

O günlerin Türkiye'sinde insan hayatını yakından ilgilendiren bu gerçek sözleri, Devlet hayatında tatbikata geçiren Celal bey, katı Devletçi zihniyet yerine, ılımlı ve karma ekonomiden yana bir politika izlediğini tutarlı davranışlarıyla belirginleştirmişti. Türk ekonomisine kesin bir çözüm ve reform getirilmesinin zamanı geldiğine inanan Celal bey, İktisat Vekili olduğunun ertesi günü Atatürk'e çektiği telgrafta:

"Türkiye Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal hazretlerine; İrade ve feyzinizin ilhamıyla işe başladım. Halkın, memleket ihtiyaçlarını en iyi sezen yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi, mefkureci bir ameleniz sıfatıyla candan çalışacağım. Yeni vazifemde muhtaç olduğum kuvvet ve mukavemeti de teveccüh ve itimadınızdan alacağım. Bütün teşebbüslerimde bana tükenmez bir kuvvet ve mukavemet menbaı olan yüksek teveccüh ve itimadınızın devamı en büyük emelimdir."

Celal bey'in telgrafına karşılık olarak ta, Atatürk cevaben:

"İktisat Vekili Mahmud Celal beyefendi'ye; Yıllardan beri büyük ve ciddi iktisat işleri içinde bizzat uğraştınız. Görgü ve tecrübelerinizi çoğalttınız. Bu defa İktisat Vekaleti'ni daha yüksek vasıflarla deruhte etmiş bulunuyorsunuz. Bundan çok memnun ve müsterihim. Gerek zatı Devletinize ve gerek zatı Devletinizi büyük isabetle seçen Başvekil Paşa hazretlerine teşekkür ederim.

Bütün dünyada olduğu gibi, memleketimizde de en başta bulunan mühim meselemiz iktisat işidir. Bu işte en yüksek muvaffakiyeti temine çalışmak hayatidir, zaruridir. Bunun için bütün Devlet teşkilatının bütün yurttaşların ve hepimizin ciddi duygularla alakalı olmamız lüzumu tabiidir. Milli İktisat yolunda emin olarak ve emniyet vererek kati ve radikal adımlar atarken, esas programımızın ilham ettiği ameli tedbirleri tercih etmek en doğru yoldur. İçtimai heyetimizin bütün iş bölümleri, sahiplerini aynı faydalı alaka ile bu yolda el ele vermiş, omuz omuza dayanmış bir hedefe yürüyen samimi yolcuları yapmak Devletin iktisat işinde yorgunluğunu azaltmak ve muvaffakiyet zamanını kısaltmak için tek çaredir.

Muvaffakiyetimiz için benimle beraber bütün arkadaşlarımızın ve yurttaşlarımızın maddi, manevi her türlü vasıtalarla yardımcınız olduğunu düşünerek, müsterihane ve muvaffakiyetten emin olarak çalışınız efendim."

Gazi Mustafa Kemal
Reisicumhur.

Atatürk'ün gönderdiği yazılı açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, İsmet Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakan'ı olduğu halde ülke ekonomisi tamamen Celal bey'e emanet edilmişti. Kapütülasyonlar, Osmanlı'dan bu yana buhar ve daha sonraki yıllarda gelişen elektirik enerjisi devrinin, Türkiye'de başlatılmaması için her çareye başvurmuşlardı. İktisat Vekili Celal bey, Başbakan İsmet Paşa'nın katı ve kuralcı sistemine rağmen, ülke ekonomisini mutlaka düzlüğe çıkarmak gayretindeydi. Kıt kanaat geçen zor yıllarda, endüstriyel varlığımızın temelini oluşturan sanayi dallarına, bütçeden ayrılan paranın tamamı yalnızca 46 milyon liraydı. Ancak o günlerdeki Türk parasının değeri üzerinde bir hatırlatma yapacak olursak:

"Amerikan dolarının lira değil, 142 kuruş olduğunu görürüz. Celal bey'in iktisat vekilliği döneminde, böylesine yüksek değerde olan Türk lirasının bugünkü içler acısı durumunu gördüğümüzde, durdurun dünyayı yeniden o yıllara dönelim demek geliyor insanın içinden. Bugünün Türkiye'sini idare edenler, Milli Mücadelenin çileli günlerinden gelip, Bakan olduktan sonra katır sırtında vilayetleri teftişe giden, sonraki yıllarda bütün baskılara rağmen Milli Bankacılığı hayata geçirerek, Türk ekonomisinin bitkin yıllarında paramızı Amerikan doları karşısında yücelten Celal bey'den öğreneceğiniz çok şeyler vardır. Üstelik onun görev yılları sizlerinki gibi bilgisayar çağının rahatlığı içerisinde geçmemiştir. Yoklukların hüküm sürdüğü günlerde, ülkemizi sömüren gayrimüslim ekonomistlerin arasından sıyrılarak, Türk İktisadi hayatına damgasını vuran, Celal bey'i aradan yüzyıl da geçse okuyup öğrenmenin fevkalade yararlı olacağı inancındayım. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan sonra kısa zamanda imkansız denileni nasıl başarmışsa, bugünkü şartlarda zorlukların çok daha kolay üstesinden gelebilmelidir. Aksi halde Celal bey'in iktisadi hayatını en ince ayrıntılarına kadar inceleyip, onun engin görüşlerini kendimize rehber edinmeliyiz."

Celal bey hayatının en zor dönemlerinde dahi, memleketin iktisadi durumunu devamlı düşünmüştür. Milli Mücadele yıllarında ileriye yönelik düşüncelerini, onun hatıralarından anlatırken, insan gerçekten uyguluyor:

"Ben Aydın dağlarında elimde silah mücadele ederken de bu neticeyi hayal ettim. Bugüne kadar Allah'ın inayetiyle hiçbir hizmetimde hüsrana uğramadım. Bunda da aklın, mantığın, milletimizin istidad ve sağduyusunun yardımıyla başarılı olacağım. Bana bu imanım ve beni bu vazifeye layık görenlerin kanaati kafi'dir."

Celal bey'in İktisat Vekilliği döneminde beş yıllık kalkınma planı ülke adına çok büyük yararlar sağlamıştır. Onun görev aldığı yıllarda batı dünyası klasik demokrasi sarsıntılarının içerisindeydi. Amerika, başgösteren dünya buhranı ve ekonomik krizin ağır faturalarını kapatmakla karşı karşıya kaldığından, liberal sistemini terkederek Başkan Roosevelt'in kuralcı N.R.A. sistemine dönmüştü. İtalya'da Mussolini Faşizmi, Almanya'da ise Nazizm idareye hakimdi. Rusya'daki Gürcü Başkan Stalin'in Devlet kapitalizmi adı verilen Komünizm, 3. enternasyonal'in ekonomik sistemi durumundaydı. Celal bey Bakanlığının yeni teşkilat kanunu için davet ettiği, Alman iktisatçı Profesör Braun'un yardımıyla, çok kısa sürede tam manasıyla modern bir organizasyonu kurar.

Elektrik Etüd idaresi, Türk Ofis, Maden Tetkik Arama, Sümerbank, Etibank, Denizbank, Halkbank Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisine katkıda bulunan kuruluşlar olarak hayata geçirilmişti. Tarımla uğraşan çiftçiye yeterli desteği sağlayabilmek için Ziraat Bankasının sermayesi, Devlet bütçesinin üçte birini aşarak 100 milyon lira gibi büyük bir miktara yükseltilir. O güne kadar işlenmeden ihraç edilen toprak mahsullerimizin kalite ve miktarı artırıldı. Üç beyaz olarak adlandırılan **"un,şeker, pamuk"** üretiminin ülke ihtiyacını tamamen karşılaması gerçekleştirilip, dış satım hedefleri tahminlerin üzerine çıkartılır. Bütün bu gelişmelerin dış borç alınmadan yapılabilmesi çok zor bir durumdu. Ancak Celal bey'in tatbikata geçirdiği iktisadi sistemle hayaller hakikata dönüşür. Celal bey, malımızı almanın malını aldırırken, malımızı almayanın malını da kabul etmiyordu. Bu sistem ülke yararına fevkalade tuttuğu halde, Celal bey'in Hariciye Vekaletiyle sürtüşmesine neden olmuştur. Ancak o hayatının her döneminde gerçek bir Devlet ve prensip adamı olduğundan, kimselere taviz vermeden ülkelerarası mal takasıyla, kliring uygulamalarını sür-

dürdü. Böylesi başarılı iktisadi çalışmalarının ardından, Mustafa Kemal Paşa Celal bey'i çok duygulandıran bir taş plak hediye eder. Celal bey kendisi hakkındaki bu plağı, daha sonraki yıllarda Atatürk inkılap müzesine hediye etmiştir. Plak halen müzede bir cemaken içerisinde bulunmakta olup üzerinde **"Büyük Önder Gazi Mustafa Kemal'in Mahmud Celal bey'e armağanı 1934"** yazılıdır. Mustafa Kemal yakın dostu Celal bey'e hediye ettiği plağın ses bandında bakınız neler söylemekte:

"Efendiler, Arkadaşlar.

Biz bu milleti, bugünkü şeklinden daha yüksek mertebelere çıkarmakla mükellef adamları. Bu yükseliş, yalnız ve yalnız muharebe meydanlarında kazandığımız şereflerle olamaz. Bu, buna kafi değil.. Asıl yükseliş, iktisat sahasında yükseliş olacaktır. Büyük memnuniyetle görüyorum ki, iktisadın başında bulunan arkadaşım Celal bey, mühim surette bu istikameti yayıyor, görüyor ve muvaffak oluyor. Bu istikametteki muvaffakiyeti Türk Milleti anladığı zamandır ki, en büyük zafer tecelli edecektir. Ben o zaferin muhakkak olduğuna kani bir adam olarak, mesud ve mesrurum."

Yıl 1935 iktisadi sahadaki atılımların neticesinde, sanayi ülke çapında süratle gelişme göstermeye başlar. O yıllara şöyle bir dönüp baktığımızda, Mili Mücadelede kış uykusunda olan Türk solunun yeniden sahneye çıktığını görürüz. Ülkemizin ekmeğini yiyip, Stalin'in Sovyetler'deki Komünizm rejimini savunan sosyalist yazarlarımız, kadro mecmuasını çıkarmaya başlamışlardı. Bütün dertleri, Milli Mücadelede başaramadıklarını, yani karma ekonomimizi Devlet kapitalizmine çevirmekti. Rusya'da uygulanan bu Devlet kapitalizmi halka hayat hakkı tanımayan Marksist sistemin uzantısı bir teori olduğuna göre, bunun adı hiç tartışmasız Komünizmdir. Türk solunun o günlerde uygulamak istediği Devlet kapitalizmiyle İktisat Vekili Celal bey'in kurduğu kamu teşekküllerinin farklı konumlarda olduğunu hemen farkedebiliriz. Dikkat edilecek olursa, Sümerbank gibi kuruluşlarımız, o günlerin Türkiye'sinde (KİT) kamu iktisadi teşekkülü olarak kabul görmüşse de, Devlet kapitalizminden uzak kaldığı için

hep kazanmıştır. Günümüzde (KİT) dediğimiz iktisadi kuruluşlar kazanmıyorsa, bunun sebeplerini sistem değişikliğinde aramak gerekir. O nedenledir ki, Celal bey'in buhranlı yıllarda kurduğu kamu iktisadi teşekkülleri hiçbir zaman Devletin kamburu olarak düşünülemez. İstatistikleri incelediğimizde o günlerde hep kazanan bu kuruluşlar, bugün arpalık olmuşsa, bunların nedenlerini idaredeki aksaklıkta aramak gerekir. İktisadi hayatımızın zor yıllarında hepsi Devlet için birer mektep ve ekol olan bu teşekküller, özel sektörün kurulmasına kılavuzluk yapmışlardır. Karma ekonominin esas gayesi bir iktisadi kuruluşu ele alıp, onun başında yıllarca oturup çöreklenmek değil, sürekli yenilikler üretmektir. Celal bey'in İktisat Vekili olduğu yıllardaki Sümerbank, ve benzeri kuruluşlar, katı Devletçi politikanın dışında tutularak bu teşekküllerin yetiştirdiği insanlar özel sektörün tekstil sanayiini kurup yücelmesine neden olmuşlardır. Günümüz tekstil sanayiinin önde gelenlerine isim isim bakacak olursak, hepsinin Sümerbank'tan yetiştiğini görürüz. Bu anlatımlarımızdan sonra (KİT) teşekküllerinin sırtımızdaki kamburu, o günlerden kalmış değildir düşüncesindeyim. Bu kuruluşlar Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerekliydi ve büyük kazançlar sağlayarak, üzerine düşen görevleri fazlasıyla yapmışlardır. Ancak 1939'lardan sonraki idari sistem Türk solunun arzulanığı Devlet kapitalizmine dönüşünce, (KİT) denilen kamburun büyümesi önlenemez. 1939'lardan sonraki dönemlere ilerleyen bölümlerimizde döneceğimizden, 22 Ağustos 1935'te İzmir Enternasyonal Fuarı'nın açılış toplantısında Atatürk'ün Celal bey'e söylediği sözlerle dikkat çekmekte fayda görüyorum:

"Senden rica edeceğim Bayar, mili ekonomi politikasını orada anlat ve benim adıma anlat. Ben şöyle bir not hazırladım sen gerekli ilaveleri yapabilirsin."

Celal bey Atatürk'ün yazdıklarını aynen okuduktan sonra, çok önemli konuşmasında yerli ve yabancı delegelere şunları söylüyor:

"Türkiye'nin takip ettiği Devletçilik sistemi, ondokuzuncu yüzyıldan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizdeki manası şudur;

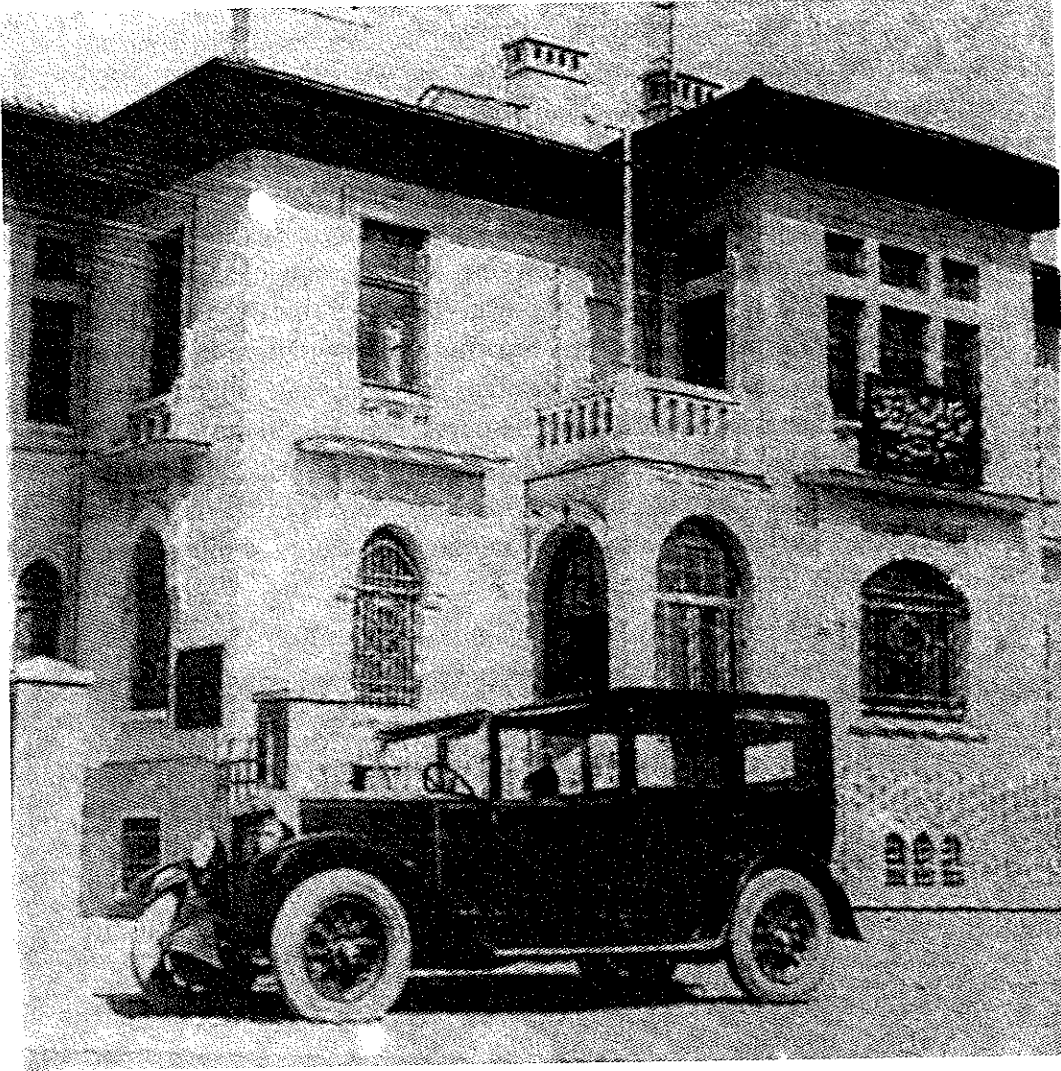
Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve bir çok şeyin yapılmadığını gözönüne alarak, memleket iktisadiyatında onlara yardımcı olmaktır."

İktisat Vekili Celal bey, ekonomide Başbakan İsmet İnönü'nün tam aksine, yumuşak bir Devletçilikten yanaydı. Kendileri hiç arzulamadıkları halde, ilk tekstil kombinamız olan Kayseri fabrikasının makinaları Rusya'dan kredi ile alınır. Celal bey'in sanayi müşaviri olan Alman asıllı Profesör Braun, bu husus hakkında özel görüşme isteğinde bulunmuştu. Karşı karşıya geldikleri anda, Profesör Braun'un elinde tekstil fabrikalarının herşeyi olan dokuma bilyeleri ve büyükçe bir çekiç bulunmaktaydı. Bilyelerin üzerinde Rusça, bunu imal eden fabrikanın ismi ve Komünist rejimin işareti olan orak-çekiç amblemi kazılıdır. Profesör Braun Celal bey'e önce Rus amblemli bilyeleri gösterip, daha sonra da elindeki çekiçle kırdığı bilyenin altındaki Alman patentini meydana çıkarmıştı. Öteden beri Rusya'ya inanmayan Celal bey, yapılan aldatmaca karşısında üzüntülerini gizleyemez. Bu durum düpedüz Rus sahtekarlığıydı. Alman malını, kendi markasını vurarak Türkiye'ye satmaları enteresan bir durumdu. İktisat Vekili Celal bey, birinci beş yıllık kalkınma planını hazırlarken, çok önemli sözler sarfetmişti:

"Bu vazifeyi ifa ederken asla unutmayacağımız hakikatı doğ-ruyu ve lüzumluyu bizzat kendimizin tespit edeceğidir."

Yukarıdaki önemli açıklamalarından da anlaşıldığı gibi Celal bey doğruları prensip edindiğine göre, Ruslar'ın kredi ile verdiği malların sahteliğini gördükten sonra, bu ülkeyle ilişkilere girmeyecek gibiydi. Gerçekten de öyle olmuştur. Komünizmin amansız düşmanı, Türk Milliyetçiliğinin ebedi savunucusu Celal bey, mecbur kalmadıkça Rusya ile siyasi münasebetler kurmaktan uzak kalmıştır. Onun iktisat dünyasındaki yumuşak Devletçilik anlayışı sistemi zaten Sovyet Rusya'nın Komünizm felsefesiyle zıt kutuplar teşkil etmekteydi. Başbakan İnönü Rusya'ya ne kadar sempatik ve şirin görünüp göz kırpsa da, Celal bey bu ülkeden Türkiye'ye fayda gelmeyeceğini devamlı söylemiştir. Bu nedenledir ki, Bayar ve İnönü tamamen farklı dünya görüşlerinin, ayrı düşüncelerdeki siyaset adamlarıydılar. Onların politika sahnesindeki çekişmelerini tanımlarken vefa ile vefasızlığı, bi-

rinin mütevazı sadakati yanında, diğerinin bitmeyen ihtirasını objektif ölçüler, içerisinde tanıyacaksınız. Bu eser Bayar'la alakalı olduğuna göre, İsmet İnönü'nün gündeme getirilmesinin gereksiz olduğunu düşünenler olabilir. Ancak İttihat Terakki'den ölümüne kadar Bayar'ın mücadelelerle dolu yüzüç senelik uzun ömrünü anlatırken, bu arenaya ebedi liderlik sultasının müzmin ihtirasının öncüsü, İsmet İnönü'yü dahil etmemizden doğal bir şey olamaz. Klasik bilgilerle, sözde aydınların yazdığı kitaplarda, ebedi ihtirasın haklı, gerçeklerden yana olanın devamlı haksız gösterildiğini yıllarca okuduk. Bir nebze olsun doğruları yazmak isteyenlerin yazılarındaki, noksan aktarımlardan dolayı yeterince bilgilendirilmemişsek, siyasal morgta saklı kalan gerçekleri hakkaniyet terazisinin kefesine koyma zamanı gelmiş durumdadır. Umurbey köyünde başlayan mütevazı bir hayatı, İttihat Terakki'den **Galip Hoca**'lı yıllara, **Saruhan Mebusluğu** ve **İktisat Vekilliği**'ne kadar rüyalarından uzak kalarak, doğru kaynak belgelerin ışığında tanımlamaya çalıştık. Bundan sonraki bölümlerimizde; Bayar'lı yılları anlatırken, büyük bir Devlet adamının iktidar dönemlerinden idam sehvasına kadar uzanan dramatik hayat hikayesini ve ona yapılan affedilmez haksızlıkları yakın tarihin doğru detay bilgilerinin objektif değer ölçüleri içerisinde tartışacağız.

*Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü'nün
ilk kuruluş yıllarındaki görünümü.*

BAYAR SOYADININ DOĞUŞU

Egemenlik Meclisimizin ilk Başbakanı Rauf Orbay'dan Ali Fethi Okyar ve İsmet İnönü'ye kadar genç Türkiye Cumhuriyeti üç asker kökenli Hükümet başkanı görmüştü. Birinci Meclis Milli Mücadele yıllarına rastladığından, yapısı gereği tam bir kahramanlar ordusuydu. Birinci ve ikinci yasama dönemini bağrında taşıyan Ulus'taki tek katlı binanın, biraz aşağısında kurulan yeni Parlamento, üçüncü dönem Milletvekilleriyle birlikte tarihi görevine başlamıştı. Bu Meclise sanatçı, tabip, asker, hariciyeci, gayrimüslim Milletvekilleri de girdiğinden, Gazi Paşa üçüncü yasama dönemine bilginler ve feylozoflar Meclisi adını takmıştı. Bu Meclis'in gayretli çalışmalarının ardından özellikle 1928'li yıllardan itibaren Atatürk ilke ve inkılapları yurt sahına hızla yayılıp, fevkalade gelişmeler gösterir. Yeni alfabetik sistem 1928 senesi Kasım ayında yasallaştıktan sonra, her vatandaşın latin harflerini okuyup yazma mecburiyeti üzerinde önemle durulmaktaydı. Gazi bu işe kendisini öylesine vermişti ki, bütün Devlet görevlilerini imtihan etmekten adeta zevk alıyordu. Kısa sürede Millet Mektepleri açılırken, okuma yazma bilmeyen yüzbinlerce vatandaşımız diploma sahibi oldular. İnkılaplar arka arkaya tatbik olunurken, Başbakan İsmet Paşa katı bir Devletçi politika izlediğinden, iktisadi konulara fazla önem vermiyordu. Cumhuriyetin üzerinden geçen altı buçuk sene, memleket ekonomisi alınan bütün tedbirlere rağmen bir türlü ilerleme kaydedememişti. Bir yandan kuraklık, bir yandan tohum bulunamayışı, çiftçimizi üzüntülere sevk ediyordu. İsmet Paşa'nın kafa yapısında yer eden Devlet kapitalizmi, ülke adına yeterli faydalar sağlayamadığından, halk telaşa kapılmaya başlamıştı. Vatandaşa baş gösteren açlık tehlikesi, Halk Partisi'nin batılılaşma reformlarını bir

anda nefrete dönüştürür. Bütün bunların yanında vatandaş sefaletle uğraşırken, yeni bir ideoloji tarzı olan Halk Partisi'nin altı oku'nun manası, her yerde herkese ezberletilmeye çalışılmaktaydı. Açlık tehlikesinin ciddi boyutlara ulaşması, acil olarak yeni iktisadi politikalar üretilmesini gündeme getirir. Başbakan İnönü ve kabinesinin Devletçi zihniyetinin ekonomi politikası, halkın gözünde çok çabuk iflas etmişti. Bu vahim duruma müdahale eden Atatürk, ülke ekonomisinin gerçek bir iktisatçıyla yönetilmesinden yana tavır koyar. Artık Türkiye'nin tarım, ekonomi ve bankacılık işlerini bundan böyle yeni İktisat Vekili Celal bey "**Bayar**" yürütecekti. Gazi, bu husustaki bütün yetkileri Celal bey'e devreder. İktisadi konularda gözü arkada kalmayacak olan Gazi Paşa, düşüncelerindeki bütün reformları birer birer gerçekleştirmek istiyordu.

Kastamonu gibi tutucu bir yerde şapka denilen serpuşu giyerek, tepki almadan bu durumu halka benimsetmiş, harf inkılabına İstanbul'dan başlayarak bütün vatan sathına yaymıştı. Laik inkılapların doğrultusunda, asırlardır Hicri tarihe göre hesaplanan Türk takvimi, Miladi takvime çevrilmişti. Bu takvimin kabulüyle hafta tatili Cuma yerine, Avrupa'daki gibi Pazar günlerine dönüştü. Gazi Paşa inkılaplara önem verirken, Türkiye'nin iktisadi durumunu kısa zamanda bir nebze olsun düzluğe çıkaran Celal bey, perişan vatandaşın rahat nefes almasını sağlar. İsmet Paşa'nın Başbakanlığı döneminde, iktisat Vekili Celal bey'le, özellikle Celal bey bakımından aralarında kişisel bir mesele olduğu söylenemez. Her hususta Atatürk'ten olumlu puanlar alan Celal bey, bazı konular hakkında Atatürk'le İnönü'nün farklı görüşlerde olduğunu bildiği halde, bu iki silah arkadaşı şahsiyet arasında sorun yaratmış olmaktan hassasiyetle uzak kalmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde, Atatürk kendi eseri olan Tek Parti oligarşisini yumuşatmak için adını koyduğu ve kurulmasını şahsen sağladığı Serbest Laik Cumhuriyet Fırkası'nın başına yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar'ı getirmişti. Zaman içerisinde bu Fırka, Halk Partisi'nin çıkartmış olduğu Tahrir-i Sükûn kanununun acımasız kararları uygulanmadan, kendi kendini feshetmiştir. Büyük çoğunluğunu İttihadçıların oluşturduğu Serbest Fırka'nın çok partili hayata geçiş denemesi, kısa zamanda son bulmuştur.

Gazi Paşa başarısız Serbest Fırka deneyiminin yanı sıra, ülke çapında birçok İnkılapları gerçekleştirirken, Osmanlı'dan bu yana süre-

gelen aile lâkapları, onun düşüncelerinde ilkel bir durum arzlemektedir. Gazi, soyadı kanunu çıkmadan önce Çankaya Köşkü'ndeki içki sofrasında birkaç kadeh aldıktan sonra çok yakın arkadaşlarına soyadları takarak, onları şimdiden bu duruma alıştıırıyordu. İktisat Vekili Celal bey'e yüce anlamına gelen "**BAYAR**", İsmet Paşa'ya ise "**İNÖNÜ**" savaslarının yapıldığı yeri soyadı olarak vermişti. Her Türk vatandaşı kabul olunan kanun gereği, kendisine, soykökünü tanımlayacak isimler ararken, Gazi Paşa için de muhtelif adlar düşünülüyordu.

Gazi, bütün lakap ve ünvanlardan vazgeçerek, kendisini Türklerin Ata'sı gibi hissettiğinden "**ATATÜRK**" soyadını alır. O günden itibaren Mustafa ismini de kullanmayıp, bütün yazışmalarını "**KEMAL ATATÜRK**" olarak paraflamayı prensip haline getirmişti. Bir diğer önemli husus ise aralarında yaşanan son zamanlardaki pek farklı görüş ayrılıkları Atatürk'le Başbakan'ı İnönü arasında sorunlar yaratmaya başlar. Bütün dünyada liderler kendilerine yapılacak hıyanetlerden çekindikleri için, yeteneklerine fazla önem vermeden bazı insanları hep kafalarındaki ikinci adam olarak düşünürler. Bu sebeple Atatürk, İnönü Milli Mücadeleye en son katıldığı halde, en yakın silah arkadaşlarını tasfiye ederek, bütün payeleri ona vermiştir. Farklı dünya görüşlerine sahip oldukları herkeslerce bilinen bir durum olmasına rağmen, İnönü yıllarca ikinci adamlık görevini sürdürmeyi başarabilmişti. Atatürk, İnönü'nün katı ve kuralcı politikalarını yakinen müşahade ettiği halde, hoşgörü çerçevesi içerisinde hep onu kollamıştır. Ancak son yıllarda esen soğuk rüzgarlar, ikinci adamın katı kuralcılığının yanında, Devlet ricalindeki görevlerinde pasif kalmasıyla, Atatürk'le yollarının ilk ayırım noktasının başlangıcıydı. Aile bireylerine tanınan imtiyazlar, kabinede Devlet kapitalizmini savunan üyeleri korumak gibi tavırlar, Atatürk'ün İnönü'den soğumasına neden olan sebeplerdir. Yukarıda belirttiğimiz konuları yakın tarihin klasik çizgilerinden arındırarak detaylarıyla anlattığımız da, Atatürk İnönü kırgınlığını ve Bayar'lı yılları acabalardan uzak tutarak, hakikatlarla başbaşa bırakacağız...

ATATÜRK İNÖNÜ KIRGINLIĞI VE BAŞBAKAN CELAL BAYAR

Öncelikle bu çok hassas konuyu, bir bakıma Atatürk'le İnönü'nün yollarının ayrılmasına neden olan önemli meseleleri bütün tabuları yıkararak, belgelere dayalı hakikatların ışığında anlatacağımı belirtmek isterim. Çok değer verdiğim bazı büyüklerimin eserlerinde, çocukluğumdan bu yana, Hatay meselesi ve Nyon anlaşması yüzünden Atatürk'le İnönü'nün aralarının açıldığını okumuş durmuşumdur. Ancak yıllar içerisinde resmi arşivler titizlikle incelendiğinde, bu iki sebebin pek klasik kaldığını görürüz.

İnönü'nün hep bahsettiğimiz Sovyet yanlısı Devlet kapitalizmine yatkın olan siyasi görüşlerinin yanında, Kudüs'lü eniştesi Abdürrezzak, yol ayrımındaki başlangıcın sonu olmuştur. Bazan çok basit hadiseler dahi, insan hayatındaki dostluk ve birlikteliklerin nihayeti olabilmekte...

İsmet İnönü'nün Kudüs'lü eniştesi Abdürrezzak uzun seneler Yahudilerle içiçe yaşadığından, ticari hayatı çok iyi bilmektedir. Kayınbiraderinin Başbakanlığı döneminde enişte Abdürrezzak'ın İstanbul Bomonti bira fabrikasında imtiyaz sahibi olması, bazı dedikodulara neden olmuştu. Abdürrezzak, Bomonti bira fabrikalarının imtiyaz süresinin uzatılmasını İnönü'den talep ederken, Atatürk'ün kurduğu Ankara'daki Orman çiftliği bira fabrikasının büyümesini engellemek istemekteydi. İstanbul Bomonti'nin imtiyaz haklarının uzatılmasını kayınbiraderi İnönü'ye açan Abdürrezzak'ın bu tutumu karşısında, Atatürk Danimarka'lı uzmanlara Ankara'daki çiftlik birasını incelettirir. Uzmanlar, çiftlik birası fiçılarla Haydarpaşa Garı'na ulaştırılırsa, Bomonti'yle rekabet yapabilir raporu vermişlerdi. Buna rağmen Kudüs'lü enişte Abdürrezzak'ın baskısıyla Bomonti'nin imtiyazı uzatılıp, çiftlik bira fabrikası devrin Tarım Bakanı Şakir Kesebir tarafından genişletilmeyince, gelişen şartlar Abdürrezzak'ın himaye edildiği düşüncesiyle, Atatürk'le İnönü'nün arasını açmaya yeterli olmuştu. Sık sık Orman Çiftliğine giderek mutad gezilerini yapan Atatürk, yetişmekte olan ağaçların bakımsız ve kurumakta olduğunu görünce, bu hususları görüşmek üzere Bakanlar Kurulunu Çankaya sofrasında toplar. Bira fabrikasının genişletilmeyişi ve ağaçların bakımsız kalması sebeplerinin hesabını, Tarım Bakanı

Şakir Kesebir'den sorarken, konuya müdahale eden İnönü, Atatürk'e kendinden hiç beklenmeyen oldukça sert bir cevapla:

— *Bunun sebebini kendi adamlarınıza sorunuz.*

İnönü bir çıkış daha yaparak:

— *Ne oldu paşam size? Aramıza kara Tahsinler mi girdi. Önceden böyle değildiniz. Artık emirleri hep sofradan mı alacağız?*

Sinirlerine hakim olamayan İnönü, daha da ileriye giderek:

— *Bu memleket daha ne kadar sarhoş sofralarından idare edilecek; deyince...*

Atatürk'te, İnönü'ye:

— *Seni bu mevkilere getirenin de bir sarhoş olduğunu unuttuyorsun;* deyip toplantıyı dağıtır.

Bu toplantının bitiminden sonra etrafa şikayetler yağdıran İnönü, Atatürk'ün son zamanlardaki hırçınlıklarına, Bakanlarını eleştirip kabineye aldırış etmeden, emirler yağdırmasına sitem ediyordu.

Ertesi gün Ankara'dan İstanbul'a gitmek üzere özel treninin kompartımanına yerleşen Atatürk, İnönü'yü yanına çağırarak, karşısına oturtur. Kısa süren bir sessizlikten sonra Atatürk, İnönü'ye hiç tahmin edemeyeceği bir cevapla, sağlık raporu almasını tavsiye edip, bundan böyle mesai arkadaşlıklarının sona erdiğini söyler. Ayakta bekleyen umumi katibi Hasan Rıza Soyak'a İsmet bey biraz yorgun, iki ay kadar istirahat edecek, yerine yeni bir Başvekil atanacaktır talimatını vermişti. Onüç yıl birlikte çalıştıktan sonra bir kenara itilmek, İsmet Paşa'ya çok koymuştu. Atatürk'e kendisini affetmesi için gönderdiği pişmanlık tezkereleri de fayda vermez. Bunlara hiç cevap vermeyen Atatürk, yakın çevresindekilerin düşüncelerinin tam aksine, çok inandığı İktisat Vekili Celal Bayar'ı Başbakanlığa getirmeye kararlıydı. İsmet İnönü'nün görevden alınmasının ardından, 27 Ekim 1937 ta-

ATATÜRK İNÖNÜ KONUŞMASI: Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya adlı eserinde yer almaktadır. Bu konu Süleyman Yeşilyurt'un Zübeyde Hanım'ın İkinci Evliliği ve Kemalizm adlı eserinde tafsilatlı bir şekilde işlenmiştir. Basım 1995, Sayfa 331-332.

rihinde Türkiye'nin ilk sivil Başbakanı olan Celal Bayar, Atatürk devrinin son Hükümetini kurup, kısa zamanda programını hazırlar. Bu arada 1 Kasım 1926'dan bu yana görevde bulunan İnönü Hükümeti istifa ederek, görevi yeni Başbakan Bayar'a devretmişti.

İnönü'nün katı ve kuralcı Devlet kapitalizminin tam aksine, karma ekonomiden yana yumuşak bir Devletçilik anlayışı tarzında program hazırlayan Başbakan Bayar, 5 Kasım 1937 günü düşüncelerindeki sistemi Meclis'te okur.

Celal Bayar Hükümet programını Meclis'te okumadan önce, onu Kavaklıdere'deki evinde ziyaret eden Atatürk, yeni Başbakanı'nın tamamladığı yazılı metni inceledikten sonra, bir kağıt istedi. Atatürk'ün Bayar hakkında yazdıkları bütün hayatı boyunca Hükümet programı okunmadan önce, bir Başbakan'a verdiği tek yazıdır. Atatürk, bu yazısında şunları söylemekte:

"Bay Bayar, Programınızı okudum, kıymetli bir programdır. Hayırlı olsun, cümlenize kolaylıklar diler ve başarılar temenni ederim."

Bayar'ın Hükümet programını okuyup göreve başlamasının ardından, subayların bir bölümü İnönü'nün görevden alınmasının tartışmalarını halâ sürdürmekteydiler. Atatürk İstanbul'da bu hususu, çocukluk arkadaşı ve anason kokulu rakıyı ilk defa onunla tattığı, uzun süren kırılganlıkların ardından yeniden barıştığı, Ali Fuat Cebesoy Paşa'yla tartışmaktaydı.

Batı Cephesi Komutanlığından bu yana İsmet İnönü'yle yıldızları bir türlü barışmayan Ali Fuat Paşa, kendisine yapılan bütün haksızlıklara rağmen, Atatürk'le barışma olgunluğunu göstermişti. O Ali Fuat Paşa ki, Milli Mücadele yıllarında İnönü'nün çetrefilli kulisleri yüzünden Batı Cephesi Komutanlığından alınarak, Moskova'ya Devlet görevlisi olarak bir bakıma sürgüne gönderilmişti. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Gazi Paşa'ya yapılan başarısız İzmir suikastı nedeniyle Ali Fuat Paşa İnönü'nün Başbakanlığı döneminde, İstiklal Mahkemeleri tarafından haksız bir şekilde tutuklanmıştı. Tahliye edildikten sonra güvenlik nedeniyle İzmir'deki Elhamra sinemasının bodrumunda bir gece bekletilen, Ali Fuat Paşa'nın Atatürk ve İnönü'ye kırılganlığı taa o yıllara dayanır.

Bu değerli Paşamız kırılganlıkları unutup, yıllar içerisinde çocukluk arkadaşı Mustafa Kemal'le yeniden buluştuklarında, İnönü'nün Başbakanlıktan alınma sebebini soruyordu. Atatürk bu hususta geçte olsa, Ali Fuat Paşa'ya hak verip, İnönü hakkındaki yanlışlarından arınırcasına şunları söylemekteydi:

"Hangi görevi verdik te, bizler yardım etmeden başarmıştır. Kütahya muharebelerinde böyle olmadı mı?"

Lozan'da böyle olmamış mıdır? demektedir."

Hayatı boyunca büyük haksızlıklara uğrayan Ali Fuat Paşa'ya Atatürk'ün anlattığı İnönü hakkındaki hakikatların, yakın tarihe rehber olacağı kanaatindeyim. Bu çok önemli açıklamalara göre Atatürk Kütahya Muharebelerinin İnönü'nün hataları nedeniyle kaybedildiğini kabullenirken, Lozan muahedesinde alınan kararları da fazla başarılı bulmadığı apaçık ortadadır. Atatürk'ün Ali Fuat Paşa'ya İnönü hakkında söylediği tarihi sözler, bir kırılganlığın tezahürü olmaktan ziyade, Türk siyasi tarihine yön verecek gerçeklerin işaretidir. Peki öyle ise İnönü başarılı olamamışsa, Atatürk onüç sene neden onu himaye edip korudu gibilerden düşünceleri aklımıza getirebiliriz.

Bu soruya hemen cevap vermek oldukça zor bir durum olsa da, daha önce de belirttiğimiz gibi, liderlerin hayatındaki görev adamlarının yetenekleri fazla önemli değildir. İnönü kuralcı ve aşırı şüpheci kişiliğinin yanında, gerçek hüviyetini dışa vurmayan bir ruh haline sahip olduğundan, yıllarca ikinci adamlık rolünü çok iyi oynamıştır. Zaman içerisinde Atatürk, İnönü'nün kafasındaki düşüncelerin Sovyetlerin sosyalizm rüzgarlarına doğru esmeye yöneldiğini hissedince, hatalarını hep hoşgördüğü ikinci adamın tehlikeli olmaya başladığını kabullenip, onüç senelik mesai arkadaşlığına son vermiştir. Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar, İnönü'nün tam aksine katı ve kuralcı fikriyatta olmaktan ziyade, kendisini ülkesine adanmış gerçek bir Devlet adamıydı. Devlet adamlığındaki hizmetlerle, görev adamlığındaki kuralcı icraatlar farklı durumlardır. Bayar, Atatürk'ün son Başbakanı ve hizmet adamı olarak prensiplerinden taviz vermediği için, liderinin yönlendireceği bir kişi olmanın yerine, doğru bildiği yoldan ayrılmayan saygın şahsiyetini hep korumuştur.

Atatürk'lü yıllarda hep ikinci adamı oynayan İnönü ise, zamanla

kuralcı görev anlayışının dışına taşarak, birinci adama ve demokrasiye inananlara nasıl kin fırtınaları estirecek, bunu ileriki bölümlerimizde göreceğiz.

İkinci adam İnönü'nün Başbakanlık görevinden alınması hususunda, yıllarca büyük yazar geçinen Şevket Süreyya Aydemir'i eleştirmeden geçemeyeceğim. Kendisini tarih ve siyaset biliminin baronu olarak gören bu zat, ikinci adam adlı eserinde İnönü'yü hep kollarken, onun Başbakanlıktan alınma şeklini de, ilkokul müsameresindeki çocukların tiplerini canlandırmaları gibi anlatmış, her nedense.

Tarih yazarlığı ciddiyet ister. Asla ve asla varsayımlar üzerinde durulmaz.

Şevket Süreyya'ya göre:

"Atatürk ziraat işlerinden şikayetçidir. Bu nedenle Ziraat Vekili Muhlis Erkmen'den hesap sorar. Bunun neticesinde İnönü görevden alınır."

Yıllar içerisinde o devirleri yakından yaşayan Şevket Süreyya kesinlikle hatalar zincirinin içerisinde olmuştur. Nedenine gelince Atatürk'ün Çankaya sofrasında hesap sorduğu zat Muhlis Erkmen değil, Tarım Bakanı Şakir Kesebir'dir.

Evet, Muhlis Erkmen de Tarım Bakanlığı yapmıştır ama Atatürk'ün ölümünden sonraki yıllarda Başbakan Refik Saydam'ın kabinesinde..

Hâl böyle olunca Atatürk'ün 1939 Ocak ayında Tarım Bakanı olan Muhlis Erkmen'den hesap sorması mümkün değildir.

Bu türden yazarlar önlerine serilen Devlet arşivlerini yanlış kullanarak, İsmet Paşa'nın Kudüs'li eniştesi Abdürrezzak efendiyi yazmaktan hep imtina etmişler. Bir kere, Atatürk'le İsmet Paşa'nın yollarını ayıran bu soyguncu enişte olduğuna göre, yaşanan hakikatları çarpıtamayız.

Atatürk İsmet Paşa'yı trende görevden aldıktan sonra aynı trenle Dil ve Tarih Kurultayı için İstanbul'a hareket etmişti. Tarih 19 Ekim 1937'dir. Ertesi gün beraberindeki heyetle Haydarpaşa Garı'na in-

diğinde görevden aldığı İnönü'de yanındadır. Biraz arkada duran İnönü'ye, Afet İnan iltifat kabilinden nezaketle yanaşarak:

— *Dolmabahçe Sarayında odanızı hazırlattım paşam.*

O anda Atatürk'ten çok sert bir cevap gelir.

— *Afet hanım, İsmet Paşa evinde istirahat edecektir.*

Ata'nın bu kesin ve kararlı sözlerinden anlaşılacağı gibi, İnönü'yle yolları kesinkes ayrılmıştır.

Bu ebedi ayrılıştan sonra riya üreten bazı tarih yazarları, onların gizli gizli görüştüklerini hatta birbirlerine pusulalar gönderdikleri yalanlarını, birer hayal ürünü olarak yıllarca gündemden indirmemişlerdir.

Şevket Süreyya'nın bir hayalperestliğini daha açıkladıktan sonra bu konuyu kapatmakta fayda görüyorum. Bu hayal taciri yazarımız bakınız ne türden senaryolar üretmekte:

"20 Ekim sabahı Sarayda dil ve tarih kongresi açılmıştır. Atatürk locasındadır. İsmet İnönü'de locaya çağrılır. Herkes kürsüde konuşulanlara dalmıştır. Pek yakınlarından birinin naklettiğine göre, bir aralık İnönü kimseye farketirmeden cebinden çıkardığı küçük bir kâğıt parçasına birkaç kelime yazıp, Atatürk'ün eline sıkıştırır:

— *Bana halâ dargın mısın?*

— *Sana dargın olabilir miyim?*

— *Bu kağıdı saklayabilir miyim?*

— *Nasıl istersen."*

Daha önce belirttiğim gibi, tarih ve siyaset bilim araştırma yazarlığı ciddiyet ister. Düşünebiliyor musunuz, Atatürk İnönü'yü locaya çağırarak, İnönü'de eline bir kâğıt parçası sıkıştırarak. Hani belgesi? Bunu kim söylemiş? Şevket Süreyya beyefendiye göre, İnönü'nün çok yakınlarından birisi nakletmiş. Efendim, bu türden ciddi konular varsayımlarla değil, belgelerle değerlendirilir. Yazdığınız şeyin belgesini ortaya koyamazsanız, eserinizin Dede Korkut masallarından farkı kalmaz ki!..

Şevket Süreyya'nın anlattıkları bir hayal ürünü olduğuna göre; 1937-19 Ekim'inde Haydarpaşa Garındaki Atatürk İnönü ayrılığı kesin ve nihaidir. O günden, ölümüne kadar Anadolu Klübünün kapısında karşılaşmaları haricinde görüşmedikleri tarihi kaynakların en doğru hakikatlarıdır. Bir diğer önemli husus ise, Celal Bayar'ın Atatürk'ün son Başbakanlığına atanışını üstü kapalı geçen bu türden yazarlarımız, diktaya, Devlet kapitalizmine, tek parti oligarşisine prim vererek, ömür boyu sözde aydın geçmişlerdir. Bir ülke düşünün, katı ve kuralcı Devlet politikası üreten zihniyet bütün hatalarına ve muhterisliğine rağmen devamlı korunacak, Bayar gibi ülkenin o zor günlerinde demokrasiye geçişi düşünüp, daha sonraki yıllarda hayata geçiren milliyetçi bir lider önü arkası kesilmeyen haksızlıklara uğrayacak.. Bu hazin durum bir büyük Devlet adamının doğasındaki dramatik kadersizliktir.

Bu nasıl anlayıştır? İsmet Paşa'nın katı askeri düşüncelerindeki Sovyet yanlısı Devlet kapitalizmine övgüler yağdıran yazarlarımız, devamlı aydın ve demokrat geçindiler.

Türkiye'de çok partili hayata geçişi sağlayıp, milliyetçi, fikirlerinden taviz vermeyen ve hayatının her gününde demokrasiye inanan Bayar, bu nasıl garabet ki, en çok haksızlıklara uğrayan Devlet adamı oldu.

Yıllar içerisinde onun Partisine koyduğu **"Demokrat"** ismini bile solcular kendilerine malederek, haklardan eşitliklerden bahsederlerken ben demokratım demeye başladılar. Hem tek Partili sistemi ve Devlet kapitalizmini savunacaksınız, daha sonra da ben demokratım diyeceksin. Böyle bir anlayış olabilir mi? Demokratlık çok partili hayatın içerisinde, ülkesinin milli ve manevi değerlerini, insan haklarını savunmaktır. O nedenle tek Partili şeflik sisteminin demokratlıkla uzaktan yakından alakası olamaz. Ülkemizde demokrasiye geçişin ve partisine isim olarak kullandığı **"Demokrat"** dünya görüşünün yegane lideri Celal Bayar'dır. Hiçbir zihniyet ben aydınım, ben ileri görüşlüyüm diyerek, asıl tapusu Demokrat Partililer'e ait olan bu saygın dünya görüşünü, solun katı ve kuralcı payandası altına sokamaz. Tıpkı zıt iklimler gibi olan, Bayar'la İnönü'nün siyasi doktrinlerini yanlış anlatmak, Türk insanına ve yakın tarihimize ihanet gibi geliyor bana...

Nedenine gelince, milliyetçi ve demokrat fikirlerin öncüsü Bayar irticanın başı gibi gösterilirken, halâ katı ve kuralcı İsmet Paşa zihniyetini savunanlar, sosyal adaletten bahsetmekte.

Bayar'ın Türk milletine armağan ettiği **"Demokrat"**lık yeni nesil solcularda da moda oldu.

Her ortamda ben demokratım demekteler. Ne alakası var? Yazarı, çizeri de böyle söylemekte.

Hem Milli Şef İnönü'ye haklılık payesi vereceksin, sonra da Bayar'ın elli sene önce ortaya attığı demokrat fikirleri savunacaksın. İnönü hayatının hiçbir gününde demokrat olmadığına göre, onun cismiyle Bayar'ın fikirlerini birbirine karıştırmak siyasi ahlaksızlıktır. O nedenle hiçbir solcunun, ben demokratım demeye hakkı yoktur. Çünkü Devlet kapitalizmini savunan fikirler, siyasi teorinin yapısı gereği asla demokrat olamaz.

Taa Milli Mücadele yıllarında karma ekonomiyi hayâl eden Celal Bayar, Atatürk'ün son Başbakanı olarak bu düşüncelerini hızla tatbik etmeye kararlıydı. 1937 sonlarında rahatsızlığı hayli belirginleşen Atatürk, umumiyetle İstanbul'da kaldığından Devlet yönetiminin yükü çok inandığı Başbakan'ı Bayar'ın üzerindeydi. Bayar'ın iktisadi alandaki halktan yana olan karma ekonomi ve yumuşak Devletçilik yanlısı fikirlerini benimseyen Atatürk, ona devamlı destek vermiştir. Daha açık bir ifadeyle:

"Ben Türkiye Reiscumhur'u Atatürk ve Türk Milleti, Başvekil Celal Bayar'ın ve onun Hükümetinin programını takip ediyoruz. Fiili neticesini görmek istiyoruz" Demekteydi. Bayar Başbakan olduktan sonra Atatürk'ün isteği üzerine siyasi müsteşarlıkları kaldırmıştır. İsmet Paşa döneminde ihdas edilen bu siyasi müsteşarlıkların bir benzeri de, kuzey komşumuz komünist Rusya'da bulunmaktaydı. Türkiye modeline uymayan bu durum ortadan kalkınca ülkemiz sanki **"Demokrasiye ve çok partili hayata"** geçişin ilk kıvılcımlarını saçar gibiydi. Bayar'ın Başbakanlığı döneminde komşu ülkelerle münasebetlerimiz geliştirilerek, İran ve Afganistan'la yapılan anlaşma gereği, Sadabat Paketi kurulmuştur. Kadıköy ve Üsküdar su şirketleri daha verimli hale getirilirken, İzmir telefon idaresi o gün-

lerin zor şartları içerisinde genişletilerek, tam kapasiteyle çalışması sağlanır.

1938 senesi Ocak ayına gelindiğinde rahatsızlığı yeniden nükseden Atatürk, Ankara'dan Yalova'ya giderek termal kaplıcalarında tedavi olmaya başlamıştı. Bu arada Bayar, ülkenin içerde ve dışardaki çetin şartlarıyla boğuşmaktadır. İsmet Paşa'nın katı Devletçilik politikasından karma ekonomiye bir anda dönebilmek imkansız gibi bir şeydi. Türkiye iktisadının ilk patronu olan Bayar, Sümerbank, Etibank ve Şark kromları tesislerinde yumuşak Devletçilik anlayışını İktisat Vekilliği zamanlarından kalma deneyimiyle hayata geçirerek, karma ekonomiye dönüşümün ilk adımlarını atmış oldu. Atatürk, Celal Bayar'ın iktisadi kalkınma programını hiç tereddütsüz desteklemekteydi. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana uygulanan Devlet kapitalizmi modelinin tutmadığını yıllar içerisinde anlayan Atatürk, biran önce halkın perişanlıktan kurtulmasını istiyordu. 23 Nisan 1920'den 1937'ye kadar, Cumhurbaşkanı olarak Büyük Millet Meclisi'nde ondokuz açılış nutku söylemiştir. Atatürk'ün 1 Kasım 1937 nutku, tüm senelerdeki söylevlerinin tamamından neredeyse iki kat fazladır. Bu uzun söylev son Başbakan'ı Celal Bayar'ın kabinesini kurduğu zamana rastladığına göre, Atatürk'ün geleceğe geçmişten daha fazla önem verdiği bir işaretidir. 1937'deki uzun nutku, adeta Atatürk'ün siyasi vasiyeti gibi kabul edildiğinden, bugün Türkiye'mizi idare edenlerin açip okumalarını tavsiye ederim. Bu son nutkundan sonra hayli rahatsızlanan Atatürk, tedavisi için İstanbul'a Dolmabahçe Sarayı'na taşınmıştı. Bayar haftanın yarısında Ankara'da Devlet işleriyle uğraşırken, fırsat bulduğu zamanlarda Atatürk'ün tedavisiyle meşgul oluyordu. O günlerde on yıllık sürgünden dönen Egemenlik Meclisimizin ilk Başbakanı Rauf Orbay, aralarındaki kırgınlık nedeniyle Atatürk'le hiç karşılaşmadı. Refet Paşa barıştırıldığı halde, eski arkadaşlıkları gerçek manada yakınlaşmaya dönüşmediğinden birbirlerine hep soğuk durdular. Kâzım Karabekir Paşa ise, Türk Tarih Kurumunun İstanbul'da yapılan toplantısında Atatürk'ü uzaktan gördüğü halde, konuşmaları bir türlü gerçekleşmemişti. Atatürk'le eski silah arkadaşları ve nikah şahidi Kâzım Karabekir Paşa'nın kırgınlıkları devam ederken, yalnızca uysal tabiatlı Ali Fuat Paşa'nın barışması mümkün olabilirdi. Atatürk çok haklı olarak İsmet Paşa'yla

köprüleri attığına göre, yanında eski dava arkadaşlarından asker kökenli Mareşal Fevzi Çakmak, sivil olarak ta son Başbakan'ı Celal Bayar'dan başka kimseler kalmamıştı. Belki eskiler kalmamıştı ama, memleket idaresine yön verecek yeniler, onun yanında ve emrinde olmaktan gurur duymaktaydılar.

Burada Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Bele paşaların İstiklal Mahkemelerince İzmir Suikastı davalarından tutuklanmaları, Rauf bey'e gıyabında on yıl sürgün cezası verilmesi nedeniyle, bu komutanlarımızın eski silah arkadaşı olarak, Atatürk'e olan kırgınlıklarına hak verebiliriz. Ancak İnönü'yü mevcut kırgınlıkların dışında tutarak ayrı bir paragraf açmamız gerekir. Rütbece diğer paşalardan geri olduğu halde, Atatürk'ün bütün payeleri İnönü'ye verip devamlı onu kolladığını belirtmiştik. O nedenledir ki, Atatürk'ün son yıllarda başına buyruk olan ikinci adam İnönü'ye kırgınlığı her yönden haklıdır. Şöyle maziye bakıp Büyük Taarruz günlerine doğru geri dönecek olursak, Yunan'a karşı yapılacak İstiklal mücadelemize çekingenlikleri nedeniyle ilk karşı çıkan, Yakup Şevki Paşa ve İsmet İnönü olmuştur. Bu gerçeği hangi tarih inkar edebilir? Atatürk bütün bunlara rağmen onu hep korudu ve himaye etti.

Gelin görün ki, bizim sözde aydın geçinen matbuat üstadları hiç de hakkı olmadığı halde, İnönü'yü Ata'nın en yakın silah arkadaşı ilan ettiler. Tarihi yanılta bu beyefendilere sormak gerekir. Türkiye'nin kuruluşunda büyük emekleri olan diğer paşalarımız sizlerin gözünde uzak silah arkadaşı, hep arka çıktığınız İsmet Paşa yakın silah arkadaşı, bu ne büyük haksızlık?

Diğer Paşalara yapılanların yanında, Celal Bayar'a da yapılan mesnedsiz saldırıları tarih sahnesine çıkarmanın zamanı gelmiştir. Geçmişte flû bırakılan hakikatlar, mutlaka gün yüzüne çıkmalıdır. Eğrileri kabullenip, doğruları hasıraltı etmek aydınlık geçinen zihniyetlerin kapkaranlık renkleridir. O nedenle Atatürk'ün her şeyiyle benimseyip, hayatının son yıllarında Türkiye'mizi emanet ettiği Celal Bayar'ı unutturmaya, hiç kimsenin gücü yetmez. Eski dava arkadaşlarından birçokları Atatürk'le kırgınlıkları yaşarken, Bayar hayatının her döneminde son nefesine kadar onun yanında oldu. Bu bir erdem, duygu seli, vefa ve gerçek insan yapısının karakteristik örneğidir.

Atatürk Devlet işlerini Ankara dışından takip ederken, Ali Fuat Paşa ile birlikte Bursa seyahatinden dönüşte Muğanya'ya uğramıştı. Burada akşam yemeği yerken aniden fenalaşır. Doktorlarının kendisine verdikleri ilaçlarla kısmen de olsa sancılarından kurtulmuştu. Gemiyle Dolmabahçe Sarayı'na geldikten sonra, aynı akşam arkadaşlarıyla birlikte uzun müddet bir otelin terasında oturduklarından, ertesi sabah zatürreye yakalanır. Bir hafta kadar yattığı halde, Yunan Başbakanı şerefine verilen yemeğe Celal Bayar'ın istirahat edin ısrarlarına rağmen, güçlkle gidebilmişti. Hastalığı müddetince Başbakan'ı Bayar Atatürk'ün sağlığı ve Devlet işleriyle yakından ilgileniyordu. Amansız hastalık endişe vermeye başlayınca Bayar, en sonunda Fransız doktor Fissinger'i Ankara'ya çağırır. Uzun süren konsültasyon ve muayeneler neticesinde, Doktor Fissinger Atatürk'e siroz teşhisi koymuştu. Doktorunun tavsiyesine göre, üç ay yataktan çıkmayacak, günde ancak bir saat kadar kalkabilecekti. İçki içmesi kesinlikle yasaklanmıştı. Hasta yatağında Fransızların idaresinde olan Hatay'ın anavatan'a katılmasını düşünüp, bu hususta Başbakan'ı Bayar'dan sürekli bilgiler alıyordu. Milletler Cemiyeti Hatay'da Arap halkını, Süryani ve Ermenileri çoğunlukta, Türkleri ise azınlıkta göstermekteydi. Atatürk'ün direktif, Celal Bayar'ın teşvik ve gayretleriyle Hatay Türkleri, Antakya'da kalabalık bir miting tertipleyerek Türkiye'ye bağlanmalarını istediler. Aynı günlerde Ankara'da Başbakan'ı Celal Bayar'la 19 Mayıs törenlerine katılan Atatürk, doktorlarıyla birlikte Mersin'e gitti. Burada yorucu bir programla karşılanıp resmi geçitte yarım saat kadar bekleyince hayli zorlanmıştı. Ertesi gün dinlendikten sonra, Adana'nın Fransız işgalinden kurtuluş törenlerine iştirak etti. Adana'nın cehennem sıcağı ve oradaki karşılamalardan hayli sarsıldığından, biran önce Ankara'ya hareket etmek istiyordu. Sıkıcı bir yolculuktan sonra nihayet Ankara'ya ulaşmışlardı. Atatürk'ün sıhhatinden endişeli olan Başbakan Bayar, üç günlük istirahatten sonra Atatürk'le birlikte İstanbul'a gitmişti. Bayar yeniden Fissinger'le irtibat kurarak Fransız doktoru İstanbul'a getirtir. Fissinger Dolmabahçe Sarayı'nda yaptığı muayenede, daha önce büyüyen karaciğerin büzülmeye başladığını açıklar. Bu arada Ankara ve Paris arasında varılan anlaşma gereği, Türk askerinin Hatay'da güvenliği sağlaması için

bölgeye girmesine karar verilir. Buradaki güvenlik, Türk ve Fransız askerleriyle birlikte sağlanacağından, "**Hatay**" Temmuz başından itibaren iki ülkenin müşterek kontroluna girmiş oluyordu. Belki Hatay tam olarak Türk topraklarına katılmamıştı ama, bu durum sekiz aylık Celal Bayar Hükümetinin gerçek bir diplomasi başarısıydı. Bir yandan Atatürk hasta yatağında, diğer taraftan Başbakan Bayar Hariciye Vekili Tefik Rüştü Aras'a talimatlar yağdırıp, Türk askerinin en yakın zamanda Hatay'a girmesini ve Misak sınırlarına dahil olan bu bölgeye yerleşmesini istemekteydiler. Türk ordusu, Hariciye vekilimiz Tefik Rüştü Aras ve Fransız Hariciye Vekilinin Paris'te yaptıkları anlaşmayı imzalamaları üzerine 1938 senesi Temmuz ayının ilk haftasında Hatay'a girer. Türk ve Fransız askerleri Hatay'da yapılacak olan "**seçim**" güvenliğini sağlayacaklardı. Takriben bir ay sonra hazırlanan seçmen kütüklerinde Hatay'da Türklerin, Arap ve Ermenilerden daha fazla oldukları ortaya çıkar. Bu şartlarda yapılan seçimlerde, Hatay'daki kırk Mebusluğun yirmiiki'sini Türkler kazanmıştı. Bayar Hükümetinin maddi, manevi destekleriyle bağımsız bir Devlet hüviyetini kazanan Hatay'da Tayfur Sökmen Cumhurbaşkanı olmuştu. Atatürk'ün hasta olması nedeniyle, Bayar, Tayfur Sökmen ve orada seçilen diğer Türk Milletvekilleriyle yakinen ilgilenmekteydi. Atatürk son Başbakan'ı Bayar'a, ölmeden Hatay'ın Türk topraklarına katılmasının en büyük arzusu olduğunu her fırsatta söylemiştir. Hatay Bağımsızlığına kavuşmuştu ama, henüz Türk topraklarına bağlanamamıştı. Ancak herşeye rağmen, Atatürk hayatının son yıllarında Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Hatay'a Türk idaresinin yerleştiğini görmüş oluyordu. Atatürk bir müddet evvel kendisi için sipariş edilen Savarona yatı İstanbul'a getirildiğinde, Başbakan'ı Celal Bayar'a hitaben:

— *Bu yatı daha önceden beklemiştim.*

Bayar'ın gülümsemesi üzerine;

— *Şimdi geldiğine göre, bana iyi bir hastahane olmaktan başka işe yaramaz" demişti...*

Eylül ay'ına gelindiğinde rahatsızlığı daha da artan Atatürk Ankara'dan Başbakan Celal Bayar'ın gönderdiği evrakları, Afet İnan'a okutup ondan sonra imzalıyordu. Bu durumlar bir bakıma yaklaşan sonun

başlangıcıdır. Cumhuriyet'in onbeşinci yıl kutlamaları yaklaşırken, Atatürk çocukluk arkadaşı Salih Bozok ve Kılıç Ali'ye Ankara'ya gideceğini söylüyordu. Son defa Cumhuriyet törenlerine katılıp, kutlamaları bizzat görmek istemekteydi. Ancak karnından su alındıktan üç gün sonra, derin bir komaya girer. Doktorların yoğun gayretleriyle çıktığı komanın ardından kısa cümleler konuşup, dalıp gitmekteydi. Ankara'dan devamlı yanına gelen Başbakan'ı Celal Bayar'a sürekli anlaşılması güç şeyler mırıldanmaktaydı. Atatürk'ün bu derin koma günleri ve ondan önceki zamanlarda Bayar, İnönü'yü Atatürk'le görüştürmek arzusunda olduğu halde, hep kaçamak cevaplar almıştır. İsmet İnönü, son günlerinde Atatürk'le görüştü diyenler, yalan söylemektedirler. İnönü Atatürk'le görüşmek arzusu duymadığı gibi, 1937 Ekim'indeki ayrılışlarından sonra karşı karşıya gelmemek için özel gayret göstermiştir. Son kırılganlıklarından ölümüne kadar Atatürk'ün İnönü'yle tesadüfi karşılaşmalarını görüştü anlamında değerlendiremeyiz. Atatürk'ün en yakın çevresinden alınan kaynak bilgiler, iki Devlet adamının kırılganlıklarından sonra görüşmedikleri doğrultusundadır. Bir kereye mahsus Anadolu Klübünün kapısında tesadüfi karşılaşp selamlaşmaları onların görüştükleri manasını taşımaz. Bu nedenle görüşmeyle tesadüfi karşılaşmayı, tarih yazanların karıştırmaması gerekir.

Devlet idaresinde uyguladığı şüpheci, katı ve kuralcı tutumunu kendisini en yüksek mevkilere getiren Atatürk'ü ölüme yaklaştığı anlarda bile ziyaret etmeyerek sürdüren İnönü, bu son vefasızlık valsiyle, içinde yaşattığı büyük kinini ortaya çıkardı diyebiliriz. İnsan yapısı böyledir. Doğasında ne varsa onu uygular. Çok istese de, hasletinde var olan ruh halini değiştiremez. Bir halk çocuğu olarak dünyaya gelip, halka uzak ve mesafeli duran, kendi akrabalarını bile tanımayıp, öz kardeşi Rıza'ya Temelli soyadını verdiren, İsmet Paşa'dan vefa beklemek nafi bir durumdur. Gerçi Atatürk'ün onun vefasına ihtiyacı yoktu. Ancak gerçekleri kabullenerek olursak, Atatürk olmasaydı İnönü köşesine çekilmiş sıradan Kurmay bir Miralay olmaktan öteye gidebilir miydi? Karar Türk Milletinin...

Eserimizin giriş bölümünde vefa ile vefasızlığı tartışırken, Türk solundaki sözde aydınlar haksız karalamalarda bulundukları Bayar'ın son nefesine kadar yanında olduğu, Atatürk'e olan büyük vefasını

inkar edebilirler mi? Etseler bile bu safsatalara kendilerini de inandıramayacaklar. Çünkü Bayar üzerine düşen tarihi görevi fazlasıyla yapmıştır. O kadar ihanetlerin içerisinde, Atatürk son Başbakanı Bayar'da ihanetsizliği görmüşse, Milli Mücadele'den ölümüne kadar Türk Milletinin yücelmesi için çalışan böylesi büyük bir Devlet adamına gönülden saygı duymalıyız.

Bayar'a haksız dil uzatanlar, tarihi yanıltmak istemektedirler.

1939'lu yıllardan sonra, İnönü'nün ebedi kinini tatmin uğruna Atatürk umdelerine saldırılarını gördüğümüzde, Bayar'ı çok daha iyi anlamış olacağız.

Atatürk'ün birinci komadan çıkmasının ardından, Bayar'la başbaşa kaldıkları son günlerine yeniden dönecek olursak, Bayar Atatürk'e:

—"**Uzun bir uykudan kalktınız**" diyerek moral veriyordu.

Atatürk, Bayar'a 29 Ekim törenleri için Ankara'ya gideceğinden bahisle, söyleyeceği nutkun biran önce hazırlanmasını istemekteydi. Bayar Atatürk'le olan görüşmesinin ardından Ankara'ya dönerek, Atatürk'ün Cumhuriyet Bayramı kutlama törenlerine gelme ihtimaline karşılık hipodromda, özel bir kürsü hazırlatmıştı. Ancak doktorlar bu yolculuğa izin vermiyorlar. Atatürk hiç kimseyi dinlemeyip Ankara'ya gitmekte ısrar ediyordu. Etrafındakilere ne olacaksa olsun, mutlaka gideceğim, demekteydi.

29 Ekim'den bir kaç gün önce gücünün kalmadığını anladığında, "**Cumhuriyet'in Onbeşinci yıl nutkunu**" Başbakan'ı Celal Bayar'ın okumasını kabul eder. Dolmabahçe Sarayında Bayar'la birlikte nutkun metnini baştan aşağı gözden geçirir. Bayar'ın hazırladığı nutuktaki bazı eksiklikleri düzelterek Türkiye Büyük Millet Meclisine ebedi başarılar dilediğini belirtmeyi, ihmal etmemiştir. Başbakan Bayar 28 Ekim akşamı trenle Ankara'ya döndükten sonra, ertesi günü 29 Ekim sabahından itibaren Cumhuriyetin onbeşinci yıl törenleri buruk bir kutlamayla başlamıştı. Yabancı Devlet adamları ve diplomatlar Ankara hipodromunda yapılan kutlama törenlerinde, Türkiye Cumhuriyeti Devletini temsil eden Başbakan Celal Bayar'a, Atatürk'ün ra-

hatsızlığı nedeniyle üzüntülerini belirtip, sağlık temennisinde bulunmaktaydılar. Bu türden iyi niyet telkinlerinin ardından, Bayar'ın onbeşinci yıl nutkunu okuması ve tebriklerin kabulüyle, ilk kez Atatürk'süz bir Cumhuriyet Bayramı kutlanmıştı. Aynı günün akşamı yabancı Büyükelçiler ve Devlet erkânı'na Ankara Palas'ta verilen davette, Cumhuriyet kutlamalarından ziyade Atatürk'ün son durumuyla rahatsızlığı tartışılır. Bir tarihin yok olmak üzere olduğunu farkedenden diplomatlar, Bayar ve Devlet yetkililerimizin üzüntülerine iştirak etme zerafetini göstererek, Ankara Palas'taki toplantıyı çok erken terketmişlerdi. Baba Karpiç'in Devlet ricalini devamlı ağırlayan mekanı, 29 Ekim akşamı adeta ölüm sessizliğine bürünmüştü. Her gece neşe içerisinde demlenen Milletvekili ve üst düzey diplomatlar, çigan müziğinin hüznü ritmine ayak uydurarak, Karpiç lokantasında Cumhuriyetimiz'in onbeşinci senesinde Atatürk'ün rahatsızlığı nedeniyle, kahır içerisinde kadehlerini kaldırmaktaydılar. Anadolu'nun çorak kasabasından, Cumhuriyet'le birlikte başkente dönüşen Ankara adeta bir ölüm sessizliği içerisindeydi.

Ölüm yolculuğuna yaklaştığını birkaç ay önce hisseden Atatürk, 5 Eylül 1938'de umumi katibi Hasan Rıza Soyak'a mallarının listesini çıkartarak, noter çağırıp vasiyetnamesini dahi hazırlatmıştı.

6 Kasım pazar günü yatağından kalkan Atatürk, Afet hanım ve yakınlarının yardımına rağmen ayakta zor durabiliyordu. Dolmabahçe Sarayındaki bütün görevlilerle vedalaşıp, hepsine teker teker elini öptürmüştü. Aynı günün akşamı Dolmabahçe Sarayı'ndan dışarıya son defa baktıktan sonra, derin bir uykuya dalıp komaya girdi. Hasan Rıza, Kılıç Ali, Afet hanım ve diğer görevliler doktorlarla birlikte, Atatürk'ün başında devamlı nöbet beklemekteydiler. 10 Kasım 1938 sabahına gelindiğinde, yatağının baş ucunda duran son Başbakan'ı Celal Bayar, anlatılmaz bir hüznün içerisindeydi. Hasan Rıza Soyak, Afet hanım ve Kılıç Ali doktorlara "**Atamızı kurtarın bir tarih yok oluyor**" demektedirler. Saatler dokuzu beş geçerken, etrafına ve yakın arkadaşlarına son defa bakan "**Atatürk**" hayata veda etmişti. Bayar'ın talimatı üzerine naaşı Dolmabahçe Sarayı'ndaki muayede salonunun altın yaldızlı kubbesinin altına konuldu. Tabutu Türk Bayrağına sarılmış halde, etrafında yanan meşaleler içerisinde Karacı, Denizci ve

Havacı Subaylar tarafından korunmaktaydı. Atatürk'ün katafalkı halka açık olarak üç gün, üç gece Dolmabahçe Sarayı'nda bekletildi. Ağlayanlar, sızlayanlar, yaşlı, genç, öğrenci, çocuk herkes Atatürk'ün katafalkının etrafından geçip, ihtiram duruşunda bulunuyorlardı. Son nefesinde Atatürk'ün başucunda bulunan Başbakan Bayar 10 Kasım akşamı saat 23.30 da trenle Ankara'ya döndü. Bayar'ı Garda, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Parti Genel Sekreteri İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Bakanlar ve askeri yetkililer karşıladılar. Ankara Garı'nın şeref salonunda yabancı Devletlerin Büyükelçi ve ataşeleri Başbakan Bayar'ı bekliyorlardı. Karşılama merasimi teessür bildirileri ve sessizlik içerisinde sona erdikten sonra Başbakan Gar'dan ayrılıp, doğrudan Büyük Millet Meclisi'ne gelmişti. Meclis Başkanı'nı ziyaretinin ardından, akşam geç vakit Bakanlar Kurulu toplanır. Kabinede, içinde bulunulan durumun görüşülmesinin ardından yasaya göre Cumhurbaşkanı Vekili konumunda olan Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, aynı akşam şu bildiriye yayınladı:

Ankara 10 Anadolu Ajansı

"Reisicumhur Atatürk'ün milleti mateme garkeyleyen elim zıyatı dolayısıyla, Teşkilatı Esasiye Kanununun 34'üncü maddesi mucibince yeni Reisicumhur intihap edilmek üzere teşrinisaninin (Kasım'ın) 11'inci Cuma günü saat 11'de Büyük Millet Meclisini toplantıya davet ederim."

Reisicumhur Vekili ve

Büyük Millet Meclisi Başkanı

M. Abdülhalik Renda

Yeni Cumhurbaşkanı adayının seçilmesi için parti grubu toplandığı anda, bir tek adayın belirleneceği sanılmaktaydı. Hayatının her anında demokrasiye gönülden inanan Bayar, tek adaya karşı çıkarak şunları konuştu:

"Reylerinizi serbestçe vereceksiniz. Parti grubu Reisicumhur adayını seçmek içindir. Herkes istediği adayı yazsın. En çok oy alan umumi heyette aday gösterilecektir."

Başbakan Bayar, bu tarihi açıklamasıyla tek partili dönemde olunsa bile, çoğulcu demokratik sistemin işaretlerini ta o günlerden belirginleştirmiştir.

11 Kasım günü Meclis'in grup toplantısında Mareşal Fevzi Çakmak ve asker kökenli Milletvekilleri'nin gayretleriyle 348 oy alan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümünün üzerinden otuz saat bile geçmeden Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştu.

"Buradan manevi inançlarına devamlı saygı duyduğum, Mareşal Fevzi Çakmak'ın işlediği tarihi hatayı açıklamadan geçemeyeceğim. Bir yıldır münzevi bir hayat yaşayıp, kimselerle görüşmeyen, Pembe Köşk'teki dünyasında kabuğuna çekilen İnönü'yü Atatürk'ün ölümünün ertesi günü Milletvekillerine tesir ederek, Cumhurbaşkanı seçimlerinde desteklemesi Mareşal Fevzi Çakmak'ın tarihi yanlısıdır. Aynı Mareşal, İnönü'yü kaybettiği Kütahya ve Eskişehir savaşlarında da korumuştur. Hem de Hükümet Merkezinin Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasını göze alarak. Atatürk 10 Kasım'da hayata veda ettikten hemen sonra cenazesi bile kaldırılmadan, dargınlıklarını bildiği halde, İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde destekleyen Mareşal, ileride kendisine yapılacak kıyımdan haberdar değildi. İyi niyeti ve manevi değerlere bağlılığıyla tanınan Mareşal, Cumhurbaşkanı olması için büyük gayret gösterdiği İnönü'nün zaman içerisinde kendisine fırtınalar estireceğini kestirebilseydi, onu evinden alıp en yüce makamın sahibini belirleyecek oyların teşvikçisi olmazdı. Şurası bir gerçek ki, bu müzmin ihtiras, Atatürk'ün öldüğü gün cunta oluşturan Milletvekilleri ve Fevzi Çakmak grubunun Türk Milletine bahsettiği talihsiz bir armağandır. Halâ günümüzde, İsmet İnönü demokratik usuller içerisinde Cumhurbaşkanı seçildi diyenler bulunmakta. Evet, Milletvekilleri oylarını kullanmışlar ve görünürde demokratik bir seçim yapmışlardır. Ne varki bu durumun, asker baskısının gizli gölgesinde cereyan ettiği inkâr edilemez. Başbakan Celal Bayar Demokrasiye ne kadar gönülden inansa da, Atatürk'ün ölümünün hemen ardından yapılan danışıklı cunta ve kararı önceden belirlenmiş Cumhurbaşkanı seçimine, asla tesir edemezdi. Çünkü paşaların arenasında demokrasinin yeri olmazdı. Ve hiçbir zaman olmamıştır da."

Atatürk 10 Kasım 1938'de öldüğünde Türkiye'nin Başbakanı Celal Bayar, Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı Vekili Abdülhalik Renda'ydı. Bu şartlarda 11 Kasım günü seçime gidilip, oldu bittiye getirilerek İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin sağlanması, demokratik teamüllerden uzak gibidir. Defin işlemlerinden sonra yapılacak bir seçimde, belki İnönü yine Cumhurbaşkanı seçilebilirdi. Her nedense Mareşal Fevzi Çakmak ve bazı Milletvekilleri'nin oluşturduğu cunta grubu durumu garantiye almak istemişlerdir. İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten beş gün sonra Devlet ricaline Atatürk'ün ölümü nedeniyle taziye mektubu gönderiyordu. Bir gündü Cumhurbaşkanı seçilip, 16 Kasım'da Atatürk için taziye mektubu göndermek, malûm kırgınlıkların oluşturduğu bitmeyen kini, adeta tessiller gibiydi. İnönü'nün geciken taziyesine, Mareşal'in cevabı da kendinden rütbece küçük kurmayına Cumhurbaşkanı olsa bile, iltifatlarla doluydu. Mareşal'in karşı cevap olarak yazdığı mektubun bazı bölümlerinden aktarımlar yapacak olursak, şaşırmamak elde değil:

"Sayın İsmet İnönü

Yüce Başbuğ ve Cumhurbaşkanı,

Sevgi ve itimadınızın değerli bir misali olan bu kıymet biçilmez iltifat, şahsımda ve Türkiye Cumhuriyeti ordusunun her ferdinde, ebedi minnet hisleriyle anılacak ve vazifenizin çok büyük bir enerji ile ifası için kıymetli bir direktif olarak varlığımızda yer alacaktır."

Mareşal Fevzi Çakmak'ın ordu kademelerinde devamlı koruduğu, kendinden rütbece küçük İnönü'ye Yüce Başbuğum demesi, onun nasıl ve hangi himaye ile Cumhurbaşkanı seçildiğinin en belirgin işaretidir. İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olarak Ankara'da beklerken, Celal Bayar yine İstanbul yollarındaydı. Dolmabahçe Sarayı'nın muayede salonunda kılınan Atatürk'ün cenaze namazından sonra katafalkın konulduğu top arabasının en başında, yine Bayar vardır. Ata'nın naaşının İzmit üzerinden Ankara'ya getirilişi ve geçici kabri Etnoğrafya Müzesine kaldırılmasında, en büyük gayreti Celal Bayar'ın gösterdiğini kimseler inkâr edemez. İsmet paşa ülkenin yeni seçilen Cumhurbaşkanı olarak, Dolmabahçeden itibaren Atatürk'ün naaşının en önünde yürümeliydi. Ama bunu yapmadı. Veya yapmak istemedi.

Kendisine en büyük payeleri veren Atatürk'ün Etnoğrafya'daki cenaze defin işlemlerine katılması bile, mevcut Devlet protokolünün gereğidir. Bu hususa bir parantez açmamız gerekirse:

"İşte ikinci adamın vefasızlığı. İşte son Başbakan'ı Bayar'ın ruhunun derinliklerinde var olan büyük vefası. Atatürk son nefesini nasıl Celal Bayar'ın kolları arasında vermişse, hayatının ebedi yolculuğunda Devlet protokolü içerisindeki en büyük hüznün, çırpınma ve sadakat yine son Başbakan'na aittir."

Atatürk hayata veda ettiğine göre, bundan böyle İsmet paşa dönemi başlayacaktı. Yeni Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi üzerine Celal Bayar kabinesi usulen istifasını vermişti. İnönü kabineyi kurmak için Bayar'ı görevlendirdi. Bayar İsmet paşa ile ayrı mizaçlarda olduğu halde, Atatürk'ün ölümünün ardından mesele yaratmamak için yeni kabinesini kurar. Yeni kabinede iki önemli değişiklik olmuştu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yerine Doktor Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras'ın yerine ise Şükrü Saracoğlu getirilmişti. Bu değişiklikler, İsmet paşa'nın kontenjanındaki kişilerden oluşmaktaydı. İnönü, Nyon konferansı esnasında ve Başbakanlık'tan alındığı zamanlardaki Atatürk'le tartışmalarını Tefvik Rüştü Aras'a bağladığından, onu kabine dışında bıraktırmayı uygun görmüştü. Celal Bayar'ın Başbakanlığı'nda kurulan kabine ilk toplantısını İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iştirakiyle yaptı. Bayar Hükümet adına 16 Kasım'da nutkunu okuyarak, resmen Başbakanlık görevine intisab eder. Yeni Hükümetin programı, Atatürk dönemindeki programın aynısıydı. Demek oluyor ki, Başbakan Celal Bayar, taviz vermez kişiliğiyle, geçmiş dönemdeki programını uygulamaktan vazgeçmemekteydi. Büyük Millet Meclisi yeni Hükümetin programındaki taahhüdlerini kabul ettikten sonra, Bayar'ın ikinci Başbakanlık dönemi başlamıştı.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemindeki Celal Bayar kabinesi şu isimlerden teşekkül etmekteydi:

Başvekil: Celal Bayar (İzmir), Adliye Vekili: Hilmi Uran (Seyhan), Milli Müdafa Vekili: Kâzım Özalp (Balıkesir), Dahiliye Vekili: Refik Saydam (İstanbul), Hariciye Vekili: Şükrü Saracoğlu (İzmir), Maliye Vekili: Fuat Ağralı (Elazığ), Maarif Vekili Saffet Arıkan (Er-

zincan), Nafia Vekili: Ali Çetinkaya (Afyon), İktisat Vekili: Şakir Kesebir (Tekirdağ), Sıhhat İctimai Muavenet Vekili: Dr. Hulusi Alataş (Bursa), Gümrük ve İnhisarlar Vekili: Ranâ Tarhan (İstanbul), Ziraat Vekili: Faik Kurdoğlu (Malatya).

İkinci Celal Bayar Hükümeti göreve başladığında, bu kabinenin fazla uzun ömürlü olmayacağı tahmin edilmekteydi. İnönü'nün Devletçilik anlayışının yanında, Bayar'ın daima ileriye yönelik demokratik dünya görüşü, doğabilecek muhtemel bir ayrılığın başlıca sebepleri olarak gösterilebilirdi. Bayar, her ne kadar sevdiği ve inandığı yakın arkadaşı Şakir Kesebir'i İktisat vekili olarak kabinesine dahil etmişse de, çok değer verdiği Şükrü Kaya ve Tefvik Rüştü Aras daha önce de belirttiğimiz gibi İnönü'nün gazabına uğramıştı. Bayar Hükümeti henüz birinci ayını doldurmadan 16 Aralıkta alınan karar gereği, Cumhuriyet Halk Partisi fevkalade kurultayının 26 Aralıkta Ankara'da toplanmasına karar verilir. Büyük Millet Meclisi'ndeki tek partiyi teşkil eden CHP'nin 375 Milletvekili ile, il teşkilatlarından gelen 216 delege Ankara'daki fevkalade kurultaya katıldı. Kurultay neticesinde 26 Aralık 1938'de değişmez Genel Başkan ve Milli Şef seçilen İnönü, bir aylık Cumhurbaşkanlığı'nda Atatürk umdelerini tarumar etmeye başlamıştı bile... Atatürk son yıllarında serbest ekonomiyi benimseyip, katı Devletçilikten yavaş yavaş demokrasiye geçişi son Başbakan'ı Celal Bayar'la uygulamaya çalışırken, Türk halkı da geleceğe umutla bakmaya başlamıştı. İsmet İnönü'nün Milli Şefliği ile birlikte yeniden Devlet kapitalizminin perişanlık yıllarına geri dönülme endişesi, gerek vatandaşlarımız, gerek Bayar kabinesindeki ileriye yönelik çalışmalarıyla tanınan Bakanları, fazlasıyla tedirgin etmeye yeterli oluyordu. Anlaşılan İsmet paşa 1937 Ekim'inde Başbakanlıktan alınışını hazmedememiş olacaktı ki, Devleti eline geçirdikten sonra, Atatürk'le ilgili herşeyi bilinçli bir şekilde tasfiye etme fiiliyatına girişir. İnönü'nün niyetlerini gayet iyi sezinleyen Celal Bayar, fevkalade kurultayın kapanış konuşmasını kısa ve anlamlı bir şekilde noktalar. İnönü'ye gelince hayatından memnun görünmekteydi. İktisadi alanda kalkınma çabası gösteren bir ülkede:

"Ne demek, Milli Şeflik ?

Ne demek, değişmez Genel Başkanlık" ?

Bu durumlar ancak Sovyet Rusya'da varlığını sürdürmekte olan, ideolojik akımın benzerleriydi. Celal Bayar gibi, ömrü boyunca komünizmin karşısına dikilen bir liderin, Sovyet modelini örnek alan İnönü'yle mesai arkadaşlıklarının devam etmesi artık imkânsız gibidir. Nitekim Bayar'ın Başbakanlık'tan çekilmesi uzun sürmedi. Fevkalade kurultaydan bir ay sonra 25 Ocak 1939'da, CHP divanının Milletvekili seçimlerinin yenilenmesini benimsemesiyle, teamül gereği istifasını Cumhurbaşkanı İnönü'ye vererek, Başbakanlık'tan ayrılmıştır.

Bayar ayrılış mektubunda şunları yazmıştı:

"Türkiye Reiscumhuru'nun yüksek huzuruna;

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesine parti divanınca karar verilmiştir. Partimizin yapılacak olan seçime yeni ve taze bir kuvvetle çıkmasını, maksada ve esasa daha uygun ve faydalı mülahaza ettim. Bu imkanı zatı Devletlerine vermiş olmak için Başvekillikten istifamı arz ve takdim ediyorum. Yüksek teveccühlerinin devamını sonsuz hürmet ve tazimlerle istirham ederim."

**Celal Bayar
İzmir Mebusu**

Eserimizin başlangıcında da söylediğimiz gibi, Celal Bayar, inandığı hususlarda makam ve mevki hırsı olmaksızın çekilmesini bilen bir liderdir. Siyasi ihtirasın zerresine rastlamak, Bayar hayatındaki Devlet adamından uzak durumlardır.

Bayar'ın Başbakanlık'tan istifa mektubuna, Cumhurbaşkanı İnönü cevaben şu mektubu göndermişti:

"Celal Bayar İzmir Mebusu,

Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesi ihtimali üzerine vuku bulan istifanız kabul olunmuştur. İktidar mevkiinde geçen hizmet zamanınızı takdir ile yadederek, size ve arkadaşlarınıza halis teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Siyasi tarihimizin çetin

bir devresini yüksek meziyetlerinizle iyi idare etmenizi, Milletimiz daima teşekkür ve takdir duyguları ile hatırlayacaktır. Hükümetin teşkiline, İstanbul Mebusu Dr. Refik Saydam memur edilmiştir."

**İsmet İnönü
Reiscumhur**

İnönü'nün Bayar'a yazdığı cevabi mektubundan sonra, yeni Hükümeti kuran Refik Saydam kabinesine, Rusya'ya övgüler yağdıran Bakanların girmesi, ülkemizin geleceği açısından son derece düşündürücüydü. Komünist fikirleriyle tanınan **Hasan Ali Yücel**'in Milli Eğitim Bakanı olmasının ardından, Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un önderliğinde, henüz hayatı tam anlamıyla tanımayan masum köy çocukları komünleşmeye yöneltiliyordu. Celal Bayar dönemindeki eğitim politikası batılı anlamda yol alırken, İsmet paşa'nın gözde Bakanı Hasan Ali Yücel'le birlikte Köy Enstitülerinin ürettiği fikirlerin esintileri, bir bakıma Rusya ile Türkiye'nin yakınlaşmasının izleridir. Oysa ki Celal Bayar Rusya'nın Devlet kapitalizmi tehlikesine karşı, Türk çocuklarını devamlı uyarmış ve komünizmin dünyadaki rejimlerin en tehlikelisi olduğunu her yerde söylemişti. Atatürk hayata veda edip, daha sonraları Bayar'ın Başbakanlık'tan istifa etmesinin akabinde meydana İsmet paşa'ya kalmıştı. Milli Şef, Devlet dairelerinden köy muhtarlığı ve kahvelerine kadar resimlerini astırırken, tek parti Hükümetinin aldığı bir kararla Türk paralarının üzerine kendi klişelerini bastırarak, yıllarca yaşadığı ikinci adamlıktan tek adamlığa dönüşmenin ihtirasıyla yanıp tutuşuyordu. Bir bakıma Atatürk'e olan büyük kırgınlığının intikamını alır gibiydi. Türk halkı Atatürk'ün ölümünün ardından insanları sindiren baskı sistemiyle muhatap olurken, İnönü'lü banknotları kullanmak mecburiyetinde bırakılıyordu. Ne oluyordu acaba? Cumhuriyeti kuranların ilkeleri ve Atatürk umdeleri unutturulmak mı isteniyordu. Dünün kulağı ağır işten şüpheli ikinci adamı, nasıl da değişivermişti birden. Önceleri yalnızca emir alıp yönlendirilen bir insanken, ülke tapusunu eline geçirince emreden olmasının yanına, acımasız dikta uygulamalarını da eklemişti. İsmet İnönü'nün paralardan

Atatürk'ü kaldırıp, kendi resmini bastırma olayını başka bir Devlet adamı yapsaydı, Türkiye yerinden oynardı. Bunun aksi düşünülemez. Gerçek Devlet adamı Celal Bayar, bu türden kişisel ihtiraslarla hiç uğraşmadığı halde, İsmet paşa'nın yaptığı hataların en hafifini kazara uygulamış olsaydı, sanırım onun hakkında yıllar sürecektir kara mizah sayfaları hazırlanırdı. Bitmeyen ihtiras ve muhterisliklerine rağmen İnönü'ye gösterilen sınırsız imtiyazlar, basın baronlarının yarattığı riyaların suni göletleri olduğundan, günün birinde kurumaya mahkumdur. Bayar gerçeğini bilmek anlamak, onun ülkesine yaptığı inkâr edilemez hizmetlerin ötesinde, yaşadığı büyük haksızlık ve ihanetlere karşı, verdiği haysiyet mücadelesinden geçer. O hep milli iradede yana oldu, hiç bir zaman diktaya yönelmedi. Bundan böyle tek partili hayatın muhalif kanadını oluşturan bir Milletvekili olarak, mücadelesini sürdürecektir ve ülkesini çok partili demokratik sisteme kavuşturabilme gayretini gösterecektir. İttihat Terakki ve Milli Mücadelenin çileli günlerinde, ülkesinin istiklali için uğraşmıştı. Artık, Bayar'ın önünde zor yıllar vardır. Nedenine gelince, yeraltından açığa çıkan Türk solu ve Hasan Ali Yücel gibi Komünist Bakanlar, Devletin tek partili sistemle yönetilmesinden yanaydılar. Kurultayda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Vekilliği ve Başbakanlıktan istifa eden Bayar, İzmir Milletvekili olarak Meclisteki yerini muhafaza ediyordu. Ömrünün mücadelelerle geçen 57 senesinde üç rejim görmüş ve dopdolu bir hayat yaşamıştı. İleriki yıllarda vereceği demokrasi savaşının hazırlıklarını yapabilmek gayesiyle, Milletvekili sıfatıyla bir müddet köşesine çekilip, dinlenmeyi uygun görür. İttihat Terakki'den bu yana ilk kez ailesi ve çocuklarıyla başbaşa kalıp, dinlenme fırsatı bulabilmişti. İlk iş olarak Ankara'dan ayrılıp, evini İstanbul'un Laleli semtindeki Antalya Anbarı sahiplerine ait Antalya apartmanı'nda kiraladığı daireye taşır. Büyük oğlu Refii Bayar, kurmuş olduğu Milli Reassürans şirketinden ayrılmıştı. İkinci oğlu Turгут İsviçre'de ekonomi ihtisas tahsiline devam etmekteydi. Kızı Nilüfer ise İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünde okuyordu. Bu şartlar altında 1939-1940'lı yılları, hayli yorucu geçen görevlerin ardından, Bayar'ın ailesi ve çocuklarına ayırabildiği zamanlar olarak görebiliriz. Milli Şef'in Atatürk ilkelerini ve onun dava arkadaşlarını tasfiye ci-

hetine gitmesi, olanca hızıyla devam etmekteydi. Atatürk devrinin önemli isimlerinden Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras son Milletvekili seçimlerinde liste dışı kalırlarken, Kılıç Ali'de bu kıyımdan nasibini almıştı. Kılıç Ali'nin ölümüne kadar Atatürk'ün yakın çevresinde olması, İnönü'yü tedirgin eden durumlardı. Atatürk ve son Başbakan'ı Celal Bayar'ın benimsemediği gazetecilerden Hüseyin Cahit Yalçın gibiler Milletvekili seçilirken, Türkiye'nin idaresi koşar adım diktatörlüğe doğru yönelir. İnönü 16 Mayıs 1939'da yayınladığı beyanname ile, 29 Mayıs günü tertiplediği Beşinci Parti Kurultayında, Milli Şef ve Cumhuriyet Halk Partisinin değişmez Genel Başkanı ilan edildikten sonra, Bayar'ın Başbakanlığı döneminde işlemeye başlayan demokratik kuralların dışına çıktı. Şeflik sistemi, adı üstünde otoriter ve dikta bir rejim tarzıdır. Böyle bir rejim şartlar ne olursa olsun, azınlığın çoğunluğa tahakkümünü sürdürdüğü, despot liderlik sultasının bariz örneğidir.

Atatürk'ün sağlığında Türkiye her ne kadar tek partili sistemle idare edilse de, ölümünden önceki yıllarda batı demokrasisine duyulan ilgi, Başbakan'ı Bayar'ın yumuşak Devletçilik anlayışı, Cumhuriyeti kuranların büyük bölümünün otoriter idareden ziyade demokrasi özlemi duymaları, fevkalade gelişmelerdi. Biz ülke olarak batıdan geri olduğumuz için, iktisadi alanda kalkınmamız serbest ekonomiyi benimsememizle gerçekleşebilecek durumlardı. Zaferden sonra Türk Devletini kuranların, yazılı beyanlarından da anlaşıldığı gibi demokrasiye geçiş ta o günlerden duyulan özlemlerdir. Değişmez Genel Başkan, Milli Şef'le "**Doğu blokuna**" eğilim gösteren yakınlaşmalar, bir anda Türkiye'yi Devletçilik tekelinin içerisine sokmaya yeterli olmuştu. Atatürk ve Bayar'ın, yetişmekte olan yeni nesli batı medeniyetine yönlendiren çalışmaları Cumhuriyet Halk Parti tüzüğünden tamamen kaldırılır. Henüz Türkiye Bankacılığı tanımazken, Bakanlık görevinden istifa edip, azınlıkların tüm direnmelerine rağmen Bayar'ın kurduğu İş Bankası, siyasi otoritenin hüküm sürdüğü yıllarda kuruluş ilkelerinden saptırılarak, Halk Parti oligarşisinin tekeline girmişti. Bankanın gelirlerinin büyük bölümü Halk partisine aktarılırken, çalışma anlayışı da dikta döneminin idare tarzına göre yürütülüyordu.

Yeni atılım ve gelişmelere, erken başlayan ikinci dünya harbinin

engel olduğu, yıllardır söylenir durur. Bu türden izafi açıklamalara inanmak pek mümkün olmasa gerek. Nedenine gelince, Atatürk ve Bayar'lı yıllardan sonra her alanda köklü reformlar yaratacağı beklenen İnönü, halkın ihtiyacı olan ekonomik ve sosyal değişiklikleri gerçekleştiremediği gibi, Türk insanının günlük yaşantısını sefaletle dönüştürmüştür. Stalin'in Komünist Sovyet Rusya'sı yerine, batı ile münasebetlerimiz sürdürülmüş olsaydı, insanımız hak etmediği perişanlıklara düşmezdi. Yokluklarla dolu Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Atatürk Türkiye'si 1940'lı yıllardaki hazin duruma düşmemişse, bundan sonraki dramatik gelişmelerin sebebinin Şeflik sisteminin Devlet kapitalizmi ve kabinede bulunan komünizm yanlısı Bakanlar da aramak gerekir. İnönü Cumhurbaşkanı olduğu günlerde, Atatürk ve son Başbakan'ı Bayar'dan ülkedeki iktisat bunalımının ortadan kalktığı bir Türkiye devralmıştı. Üstelik, yıllar içerisinde İstiklâl harbi yorgunluğunun kalmayıp, gümrük hürriyetinin elde edilmesi, demiryolu ve sanayi alanında Bayar'ın hayata geçirdiği başarılar, İnönü'ye bırakılan olumlu miraslarıdır. Tohumluk bulamayan köylünün unutulmasının yanı sıra şeflik idaresinin halktan kopması Türkiye'yi bir dikta Devleti haline getirmişti. Köyün ve köylünün sosyal yapısıyla alâkadar olunmazken, Tek Şef, Tek Partinin otoriter Devletçilik nizamı, Türk sanayisi ve ziraatçılığının gelişmesine mani olan başlıca nedenlerdir. Atatürk'ün köylüye ve ziraate verdiği önem, kısa zamanda yok edilmişti. Tek Şefliğin otoriter idaresi, Köy Enstitüleri aracılığıyla gözleri dünyaya açılmayan çocuklarımıza bu okullarda Rusya'daki idare tarzını öğretirken, genç beyinler okudukları kitaplarda hergün İnönü'yle yatıp, İnönü'yle kalkmaktaydılar. Rusya'daki sistemin ilk tatbikatı olan komüncilik çocuklarımıza aşılırken, binbir emeklerle kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk ilke ve inkılapları unutturulmaya çalışılıyordu. Kalkınma bir yana itilerek, Sovyet modeli olan silahlanmaya fazlasıyla önem verilmekteydi. Ülke savunması için silahlanmaya mutlaka ihtiyaç vardı. Ancak ekonominin olmadığı bir ülke düşünülemezdi. Ülke ekonomisi öyle hale gelmişti ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde yalnızca İstanbul'da olmak üzere iki çimento fabrikasından başka üretim yapabilecek tesis yoktu. Memleketimizde pamuklu bez üretimi yılda fert başına, 5-6 metreden ibaretti. Şeker

istihsalı kişi başına aylık değil, yıllık dört kiloydu. Uşak şeker fabrikası Mollaömer oğlu Nuri bey'in idaresinde çalışırken, bir tek Alpullu Devlete aitti. Tek Şeflik yönetiminin dikta idaresinde, petrol ve demir üretimi zaten yok durumdadır. Demiryollarımızın yeterli olmasına rağmen, trenlerimizi işletecek teknik eleman ve yakıt noksanlığı durumu içler acısıydı. Celal Bayar Milli Mücadele yıllarında şömendifer mektebini kurup, teknik elemanlar yetiştirerek trenleri çalıştırma başarısı gösterirken, 1940'lı yılların Tek Şeflik Türkiye'si imkansızlıkların ve yoklukların ülkesi olmuştu. İkinci dünya harbi nedeniyle memlekette ilan edilen seferberliğin yanı sıra, Temmuz 1939'da Almanların Polonya'yı işgalinden önce, Trakya manevraları başlamıştı.

Zaman içerisindeki olumsuz gelişmelerle birlikte, Türk-Alman saldırmazlık paktından 3-4 gün sonra, 22 Haziran 1941'de Almanlar, müttefik oldukları Sovyet Rusya'ya saldırdılar. Almanların Rus topraklarına girmesiyle birlikte, "**Avrupa savaşı**" tarihin en şiddetli ve kanlı ikinci dünya harbine dönüşmüştü. Bu durum resmen Alman-Rus harbi olarak cereyan ederken, Türkiye bir bakıma bu savaşın dışında kalmıştı. Bir müddet sonra tarafsızlığını ilan eden ülkemiz, 25 Haziran 1941'de Türk-Alman saldırmazlık paktının Meclis'te tasdik edilmesiyle, gergin geçen günleri atlarmış oluyordu. İkinci dünya harbine girmediğimiz halde, silolarda hayli mevcut hububat stokunun bulunmasına rağmen, Başbakan Refik Saydam kabinesi ve Milli Şef'in ekonomiyi yeterince yönlendiremeyeşi nedeniyle, Bayar dönemindeki fiatlarla, İnönü'lü yılların fiatlarını karşılaştırdığımızda, Türk iktisadi hayatının iflas noktasına geldiğini görürüz. Ne olmuş da böyle olmuştu? Vatandaş, İkinci dünya harbi patlak verince yememiş içmemiş atından, arabasından, öküzüne kadar Devlete vermişti. Ekonomiden anlamayan İnönü'nün asker zihniyeti, stoklanan mahsulleri zahire anbarlarında çürütmeye terkedeceğine, kısmen de olsa halkla paylaşmayı bilseydi, açlık tehlikesi söz konusu olmazdı. Buğday fiatlarının bir kaç yılda hayli artması, bilinçsiz stokların çürüme ve kurtlanmaya sebebiyet vermesindendir.

Bayar'ın Başbakan olduğu 1938'lerde otuziki kuruş olan buğdayın kilosu 1942'de 70 kuruşa çıkarak, fiat artışlarında rekor düzeye ulaşılmıştı. Devletçilik modelinin bilinçsiz stokları, savaşa girmediği

halde, Türkiye'yi yokluklar ülkesi haline getiren esas nedenlerdir. Ülkede bozulan gelir düzeyinin düzeltilmesi için 1942 Kasım'ında çıkartılan varlık vergisi, bir anda ikinci dünya harbinin gidişatını bile unutturmuştu. Türkiye'deki varlıklı zengin ve azınlıklardan alınacak olan bu vergi, ilk anda halkın yararına gibi görünürken, daha sonraları varlık faciasına dönüşmüştü. Varlık vergisi yükümlüleri, bir bölümünü peşin, bir bölümünü de taksitle olmak üzere vergilerini ödemeye başladılar. Bir aylık süre sonunda İstanbul'dan 334 milyon lira alınabileceği beklenirken, yirmimilyon lira tahsil edildiği görülmüştü. Türkiye'deki azınlıkların kamuoyu oluşturması üzerine, devreye giren yabancı Büyükelçilikler üst düzeyde görüşmeler yapmaya başlayınca, Hükümet geri adım atarak uygulamada yumuşama yoluna gitti. Önce zengin Müslüman Türklerin borçlarında indirimler başladı. Daha sonra da bütün gayrimüslimler dahil, mevcut borçlar silindi. Bu hususta bir af kanunu çıkartılarak, geriye dönüş başladı. Zengin gayrimüslim ve Türk tüccarlarını varlık vergisinden muaf tutmakla geri adım atan Hükümet, en büyük zararı sade vatandaşlara vermiştir. Nedenine gelince, bu furyada büyük bir soygun ve stok dönemi başlamıştı. Fakir halkın yokluk yıllarında buğdayın kilosunu otuz kuruşa stokçuya satmasının ardından, varlık vergisi kanunuyla yüz kuruşa çıkan buğday fiyatlarındaki uçurum, vurgunculara yaramıştı. Varlık faciası yıllarında İnönü'nün kardeşi Rıza Temelli de bu türden sayısız suistimallerin içerisinde yer almıştır. Atatürk'ün son yıllarında Bayar'la birlikte bıraktığı ekonomik miras, adeta talan ediliyordu. Fiatlar almış başını gidiyor, köylü Jandarma korkusu ve baskılardan perişan oluyordu. Devir vurguncuların devriydi. Varlık faciası yıllarında idrofil pamuk fabrikası sahipleri vergilerini ödeyemeyince, İnönü'nün kardeşi Rıza Temelli İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'a başvurup fabrika yetkililerinin sıkıştırılmasını ister. Bu arada devreye arkadaşlarını sokarak, vergilerini ödemeyen fabrikayı ucuz fiata satın aldırır. Aslında Temelli bu gruba dahil olan kişilerdendi. Aynı durumu, Rıza Temelli daha sonraları 300 tonluk kömür taşıma gemisini satın almak için uygulamıştır. Bu ve buna benzer durumlardan, Milli Şef İnönü'nün haberdar olmaması söz konusu olamaz. Memleketin her tarafını saran yokluk ve vurgunların getirdiği perişanlık, Milli Şef'i halkın gözünde

itibarsız hale getirirken, yıllardır sessizlik içerisinde çalışmalarını sürdüren İzmir Milletvekili Celal Bayar, düşüncelerindeki demokrat fikirleri, parti olarak mutlaka hayata geçirmek istiyordu. Ancak ikinci dünya harbinin kritik dönemlerinde mesele yaratmak istemediğinden bir süre daha beklemeyi uygun görür. Halk Partisinin muhalif kanadı içerisinde Bayar'ı destekleyen Fuad Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes gibi genç Milletvekilleri, ona saygıda kusur etmiyorlardı. İttihat Terakki'den bu yana engin siyasi lider imajını taşıyan Bayar, parlamentodaki Milletvekilleri'nin bir çoğunun itimadını kazanması nedeniyle, İnönü'yü her ortamda tedirgin etmektedir. Halk artık canından bezmişti. Ne olacaksa olsun, ülkeyi bu ekonomik darboğazdan kurtaracak birilerinin gelmesini istiyordu. 1941 yılı sonunda tedavülde 512.473.000 lira olan banknot, 1944 sonunda 960.834.000 liraya çıkmıştı. Enflasyon hızla ilerlerken, altın fiatlarındaki artışla beraber, dış ticarete ise büyük bir düşüş oluşur. 1942'de Başbakan Refik Saydam'ın ölümünün ardından göreve gelen Şükrü Saracoğlu kabinesi de kötüye giden işlerin üstesinden gelemiyordu. Bir bakıma sonun başlangıcı yaklaşmış gibiydi. Bu arada ikinci dünya harbi bütün şidetiyle devam ederken, daha önceleri Rusya içerlerine kadar giren Alman orduları, 1945 senesi başlarında harbin neticesini tayin edecek kuvvet olmaktan uzaktılar. İnönü ve Hükümeti 13 Ocak 1945'te, Boğazları müttefik gemilerine açma kararı almışlardı. 23 Ocakta Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Ancak bu hareket, ülkemizin savaşa katılmasını gerektirmiyordu. Nitekim Türkiye başlangıçta olduğu gibi, sonlarda da İkinci dünya harbine katılmadı. Sovyet tankları ve askerlerinin Berlin'e girip Hitler'in intihar etmesinin ardından, İkinci dünya harbi otuz milyon insana mezar olarak sona ermişti.

REFİK SAYDAM: 1881 İstanbul doğumlu. Askeri Tıbbiye, Darülfünun Tıp Fakültesi müderrisi. I. Dönem Beyazıt, II., III., IV., V., VI. Dönem İstanbul Milletvekili. Sıhhat İctimai Muavenet ve Dahiliye Vekili, Başbakan. Ölüm Tarihi: 7 Temmuz 1942 Ankara.

DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE ÇOK PARTİLİ HAYATA DOĞRU

1945 senesinin ortalarına gelindiğinde, Hükümete muhalif olan Milletvekilleri arasında parti kurma çalışmaları göze batmaya başlamıştı. Muhalif Milletvekilleri Meclis'teki toplantı salonunun arka sıralarına geçer, görüşmeleri sessizlik içerisinde oradan izlerlerdi. İnönü'ye yakın olanlar, bu gruba müfritler diye hita etmekteydiler. Yeni bir partinin kurulacağı haberi Çankaya'yı oldukça tedirgin ederken, İnönü renk vermemeye çalışmaktaydı. O günlerde Halk partisinin borazanı olan Recep Peker, İnönü'den aldığı gizli direktiflerle çok partili hayata geçiş vaktinin henüz erken olduğunu her ortamda söyleyip, propaganda yapmaya başlamıştı. Aslında İnönü'de bu gidişe taraftar olmadığı halde, ülkenin içinde bulunduğu zor şartlar ve dünyadaki değişimler, ona hayli sıkıntılı anlar yaşatır. Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi, demokratik Parlamenter sisteme geçiş hazırlıklarının doğum sancıları içerisindeydi. Profesör Fuad Köprülü 5 Nisan 1945'teki parti grubunda, Hükümete halkın itimadının kalmadığını belirterek, çok sert tenkidlerde bulunuyordu. Nihayet 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Fuad Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'ın Meclis'e verdikleri tavrıyla, çok partili hayata doğru giden ilk adım atılmıştı. "**Dörtlü tavrı**" adını alan bu bildiriyle, memlekette biran önce demokratik usullerin daha geniş kapsamlı tatbikine geçilmesi istenir. Tavrı Halk Parti grubunun 12 Haziran 1945 tarihli Meclis oturumunda okunarak, çoğunluk oylarıyla reddedilmişti. Partinin iç bünyesini bozdukları gerekçesiyle, Adnan Menderes ve Profesör Fuad Köprülü grup kararıyla ihraç edilmişlerdi. Bu durum karşısında Celal Bayar 17 Eylül 1945'te Milletvekilliği'nden istifa edip, Sine-i Millet'e döner. Ancak Bayar'ın parti üyeliği devam etmekteydi.

Nihayet 27 Kasım'da dörtlü tavrın diğer Milletvekili Refik Koraltan için de, partiden ihraç kararı alınmıştı. Yıllardır, İnönü çok partili hayata geçişe sıcak baktı diyenlere, bu şartlar altında inanmak mümkün değildir. İnönü gerçekten demokrasiye geçişini benimsemiş olsaydı, Halk partisinin 12 Haziran 1945 tarihinde yapılan Meclis toplantısında tartışmaya açılan dörtlü tavrı, reddedilmezdi. Ülke adına

yeni bir parti kuracak olan bu insanlara, hiçte hoş olmayan müfritler ve buna benzer hakaretimiz sözler sarfedilip, engelleme metodları uygulanmazdı. Dörtlü tavrın reddedilmesinin ardından, Milli Şeflik saltanatı sallanan İnönü'yle, demokrasiye geçişin önderi Bayar, o günlerde iki ayrı zıt kutubun lideri olarak tanımlanmaktaydılar. Meşrutiyet caddesinde oldukça mütevazı bir apartman dairesinde oturan Bayar, yakın arkadaşlarıyla birlikte Refik Koraltan'ın evinde yapılan parti kurma çalışmalarının toplantılarına sürekli katılıyordu. Bayar ve arkadaşları yemek saatlerinde yaya olarak geldikleri, Yenışehir semtinin özen lokantasında buluşmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın Halk Partisi'nden ihraç edilmelerinin ardından Milletvekilliği'nden ayrılıp Sine-i Millete dönen Bayar, 2 Aralık'ta Cumhuriyet Halk Partisi'nden fiilen ayrılarak, 4 Aralık 1945'te yeni bir parti kuracağını, düzenlediği toplantıda basına açıklar. Aralık ayının sonlarına doğru, kurulacak yeni partinin programı nihai şeklini almıştı. Demokrasiye açılacak aydınlık ufuklara yaklaşılmak üzereydi. Yenışehir semtinin Sümer sokağında Cemal Tunca'ya ait ev, Türkiye'nin kaderine Millet iradesiyle el koymak üzere olan, bir partinin Genel Merkez binası olarak hazırlanmıştı. 1946 senesinin 7 Ocak tarihinde, basın mensupları mütevazı parti binasında karşılarındaki siyaset adamları ile birlikte heyecanlı bir bekleyiş içindeydiler. Bayar, binaya gelenleri samimi bir nezaket içerisinde karşılayarak, yanında bulunan Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'yü onlara tanıtmaktaydı. Profesör Köprülü arada bir salonu terk ediyor. Bir müddet sonra yeniden dönerek, Celal Bayar'a izahatlarda bulunuyordu. Refik Koraltan görünürlerde olmadığına göre, bir sıkıntı mı var diye herkes heyecan ve merak içerisindeydi. Bu sırada gazetecilerle sohbet eden Celal Bayar, çok açık bir şekilde şunları söylüyordu:

"Demokrasi üzerinde uzun boylu mütalâa yürütmeye lüzum görmüyorum. Maksadımız aşağıdan yukarıya doğru bir cereyan getirmektir. Tüzüğümüz bunu teyid ediyor. Bizim programımız ortaya attığımız kanaatlerdir."

Bayar'ın konuşmalarını tamamlamasından sonra salona dönen Fuad Köprülü, Refik Koraltan'ın İçişleri Bakanlığına partinin kuruluşunun resmi başvurusunu vermiş olduğunu açıklıyordu. Bu durum

karşısında Celal Bayar etrafındakilere, "**Demokrat parti**"nin resmen kurulduğunu şu sözlerle ifade etmişti:

"Şu anda partimiz resmen teşekkül etmiş demektir."

Partinin adını taşıyan tüzüğün birinci maddesi şunları belirtmekteydi:

Madde: 1) Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan "DEMOKRAT PARTİ" Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.

Parti binasında bulunan gazetecilerin normal sorularını sormalarının yanında, maksatlı olanlar da vardı. Vakit gazetesi muhabiri, şöyle bir sual sormuştu:

— *"Serbest Fırka hikayesi henüz hatırlarda olduğuna göre, Demokrat Partinin de bir danışıklı döğüş mahsulü bulunduğuna tahmini yürütülebilir mi?"*

Celal Bayar, suali soran Vakit gazetesi muhabirine dikkatle bakarak, onu süzdükten sonra çok net bir şekilde, şu cevabı veriyordu:

— *"Serbest Fırka dahi bir muvazaa partisi değildi. Bu bir hafifliktir. Ne bunu teklif edecek, ne de bu teklifi kabul edecek kimseler olmadığı gibi memleketin de muvazaalı işlere tahammülü yoktur. Serbest Fırka teşebbüsüne girişenler, bugünkü teşebbüse girişenler kadar tecrübeli değildi. O zamanlardan bu günlere kadar farklar büyüktür. Millet de tecrübe sahibi olmuştur. Memleket siyasi olgunluğuna erişmiş, inkılaplar tamamiyle yerleşmiştir."*

Yeni sorulan bir soru da hayli maksatlıydı:

"Partiniz sağ mıdır? sol mudur?"

Bayar'ın cevabı tam anlamıyla net ve kesindi:

"Partimiz Demokrattır. Programımızı inceleyiniz. Yerimizi orada bulacaksınız."

Bayar'ın sözlerinin bitmesiyle, yanında bulunan Adnan Menderes, bu hassas konuya hemen müdahale etmişti:

— *"Sizler Halk partisinin yerini tayin edin!. Biz ona inzimamen yerimizi tayin edelim."* Sözleriyle gereken cevabı verir.

Menderes'in ardından yeniden söz alan Bayar, hayli önemli açıklamalarda bulunmaya başlamıştı:

— *"Şimdiye kadar kendisinden kaçınılmış bulunan ecnebi sermayesinden istifade etmek istiyoruz. İktisadi sahada süratli bir şekilde inkişaf etmek için bu faydalıdır. Biz bu safhanın başındayız. Bütün gayretimiz ve tek emelimiz, idealimize halkın huzurunu bozmadan ulaşmaktır. Biz halka dayandığımız için her türlü fedakârlığı yapacağız. Bizce halkın huzuru her şeyin başında gelir. Bunu muvaffakiyetle başarmak için karşımızdaki partilere vazifeler yükleniyor. Siz gazetecilerin de, bu memleket davasını, halkın huzurunu bozmadan yürütmek için nazik bir vazifeniz vardır. Hepinize şimdiden teşekkür ederim."*

Demokrat partinin kuruluş haberleri, ertesi gün bütün gazetelerde tafsilatlı bir şekilde yer almıştı. Milli Şefin baskısından bıkip usanan gazetelerin birçokları, Demokrat partinin etrafında toplanmaktaydılar. Halk partisini Ulus'ta Falih Rıfkı Atay, Son Telgraf'ta Ethem İzzet Benice, Vakit'te Us kardeşler, Tanin'de Hüseyin Cahit Yalçın, Akşam'da ise Necmeddin Sadak destekliyordı.

Yeni kurulan Demokrat partiyi Son posta, Tasvir ve Vatan gazeteleri savunmaktaydılar. Yurdun dört bir yanından il, ilçe ve bucak teşkilatlarının kurulması için, Demokrat partiye teklifler yağmaktaydı. Partinin mütevazî Genel Merkezinde Celal Bayar'ın Başkanlığında yapılan toplantılar, heyecanlı müzakerelere sahne oluyordu. Sürekli görüşmeler esnasında teşkilatların kurulması planlanırken, bir yandan da İnönü'nün tepkisini ölçmek için nabız yoklamalarının yapılmasına öncelik verilmekteydi.

Partinin 7 Ocak 1946'da kuruluşuyla birlikte Genel Başkan Celal Bayar, Büyük Millet Meclisi Başkanlığına müracaatta bulunarak, Halk partisine olduğu gibi Demokrat parti'ye de bir grup odası verilmesini istemişti. Bu isteğin 16 Ocak 1946'da kabul edilmesiyle, Demokrat parti hakkı olan grup odasına kavuşmuş oluyordu.

Basın tarafından büyük bir alâka ile izlenen Demokrat partinin

dış politika hakkındaki görüşlerini ise Genel Başkan Celal Bayar şöyle açıklamaktaydı:

"İktidar partisi'yle iç meselelerde belki çok çatışacağız. Fakat memleketin kaderi, dış politikada her iki partinin müşterek hareket etmesini icabettirir. Bu bakımdan dış politikada Cumhuriyet Halk partisi ile tamamen mutabıkız. Atatürk'ün Türkiye'nin istiklalini ve dünya barışını hedef tutan siyaseti, partimizin de daima sadakatle takip edeceği yoldur. Esasen, bir dış tehdit veya tehlike karşısında milli hay-siyet ve şerefın emrettiği tek yolda yürümek için, gerek Halkçı, gerek Demokrat bütün yurttaşlar arasında en ufak bir düşünce farkı bu-lunabileceğine asla ihtimal verilemez. "

Bu arada Fuad Köprülü ve Refik Koraltan'a rağmen, Adnan Menderes bir anda Demokrat partinin ikinci adamı durumuna yükselmişti. Cemiyetler kanununda yapılan değişikliklerle yıllardır kış uykusuna yatan Türkiye komünistleri de sahneye çıkmıştı. İlegal faaliyetlerini meşru hale dönüştürebilmek için, Esat Adil Müstecaplıoğlu Sosyalist partisini, tanınmış komünistlerden Yahudi asıllı Şefik Hüsnü ise Türkiye Sosyalist İşçi ve Köylü partisini kurmakta gecikmediler. Bu türden gelişmelere karşı, Bayar ve partisinin yetkilileri çok dikkatli davranmaktaydılar. Demokrat Parti kurulmuştu ama, teşkilatlanmada haylik güçlük çekiyordu. Bayar ve kurmaylarının inanıp benimsedikleri çok değerli insanlarda, İsmet paşa çekintilerinden dolayı bir ürkeklik sezinlenmekteydi. Birçok kıymetli insanla yapılan temaslarda, tamamen sizinle beraberiz, her türlü maddi, manevi yardıma da hazırız, fakat parti'de görev almamızı şimdilik bizden istemeyin gibi sözlerle karşılaşmaktaydılar. Teşkilatlanma çalışmalarının yapıldığı günlerde, CHP'den istifa eden İzmir Milletvekili Cemal Tunca, Demokrat Partiye ilk iltihak eden parlamenter olmuştu. Cemal Tunca'nın ayrılışı Halk parti grubunda fırtınaların esmesine sebebiyet vermişti. Başka kopmaların önlenmesi için, derhal acil önlemler alınır. Halk Partisi'nin borazanı Recep Peker, Milletvekillerini devamlı takibe al-dırarak, Demokrat Partiye geçmelerini önlemeye çalışmaktaydı. 1946 Şubat ayına kadar geçen günlerde parti teşkilatlarının kurulamayışı, Demokrat Partililer arasında da bazı tereddüt ve sürtüşmelere neden olur. Bu arada Halk Partisi kurmaylarını da telaş sarmıştı. Demokrat

Parti teşkilatlarının Doğu Anadolu da kurulmaması için yoğun propaganda yapmaktaydılar. Böylesi kritik günlerde, herşeye rağmen Demokrat parti kurucuları 4 Şubat 1946'da Ankara il Teşkilatını kurma başarısını göstermişlerdi. Anadolu Ajansı kamuoyuna bu hususta şöyle duyuru yapmaktaydı:

"Demokrat Parti Başkanlığından bildirilmiştir. Demokrat parti Ankara İl Heyeti, Avukat Zühtü Hilmi Velibeşe, Tüccar Üzeyir Avunduk, Türk Ticaret Bankası Umum Müdürü Sait Başak, Mühendis Rifat Köknar, Doktor Saip Özer ve Avukat Fehmi Yağcı'dan mürekkep olarak kurulmuş, Başkanlığa Zühtü Hilmi Velibeşe seçilmiştir."

Demokrat Partinin kuruluşunun ardından, Ankara il Teşkilatının da açılmasıyla bir müddet devam eden bahar havası, taşrada işlerin yavaş yürümesiyle, hüzne dönüşmeye başlamıştı. Nihayet parti kurucuları harekete geçerek, yurdun her tarafını dolaşıp teşkilatlanmaya karar verirler. Burada çok önemli bir konuya açıklık getirdikten sonra bu teşkilatlanmayı izaha çalışacağım:

"Bu güne kadar gerek Demokrat parti, gerek Bayar ve Menderes hakkında yazılan eserlerde, Bayar teşkilatlanma hareketine Ege'den veya İstanbul'dan başladı çelişkileri vardır. Bu husus hakkında şu kadarını açıklıkla söyleyebirim ki, Demokrat partinin kuruluş yılları çok dikkatli incelendiğinde, Bayar'ın ilk gezisini İstanbul'a tertiplelediğini teşkilatlanmaya İzmir'den başladığını görürüz."

Ankara il Başkanlığının açılmasından bir gün sora harekete geçen parti kurucuları yurdun dört bir yanını gezerlerken, Genel Başkan Celal Bayar ilk çıkartmasını İstanbul'a yaptı. İstanbul matbuatının politika muhabirleri hemen hergün, Bayar ve arkadaşlarını takip ederek, gelişen olayları anında gazetelerine aktarmaktaydılar. Ülkenin her köşesinden partiye katılmalar başlamıştı. Düzenlenen miting ve propagandalarda halk, yılların ezikliğinin Bayar'ın önderliğinde yakılan hürriyet ateşiyle sona ereceğine kalpten inanıyordu. İstanbul'da Avukat Kenan Öner İl Başkanlığına getirilirken, Demokrat partiye eski Bakan ve Milletvekilleri'nden tanınmış birçok isim katılmakta gecikmediler. Eski Dışişleri Bakanları'ndan Profesör Yusuf Kemal Tengirşenk, eski Adalet Bakanları'ndan Refik Şevket İnce, Eskişehir Mil-

letvekilî Emin Sazak Halk Partisi'nden istifa edip, Demokrat Partiye geçmişlerdi. Bayar'ın Başkanlığında kurulan Demokrat Parti hızla büyürken, Halk partisi kanadında büyük bir panik ve kuşku yaşanmaktaydı. Bu gelişmeleri çekemeyen bazı Halk partililer, Bayar'ın kurduğu partinin bir "**muvaaza**" danışıklı dönüş olduğunu söylemekteydiler. Celal Bayar İstanbul'a gittiği ilk gün, bu husustaki rahatsızlıklar üzerine gazetecilere şu demeci vermişti:

"Danışıklı dönüş iki tarafı da küçülten bir harekettir. Ne Cumhuriyet Halk partisine, ne de Partimize böyle bir şey isnat edilemez" diyerek, çıkartılan tüm dedikodulara son veriyodu.

Demokrat Partinin bütün yurttta hızla gelişmesi, başta İnönü olmak üzere Halkçıları tedirgin etmeye başlamıştı. Halk Partisi'nin önde gelenleri yıllardır süregelen ihmalkarlık ve kötü idarelerinin neticesi olarak, ayaklarının altındaki toprağın kaymaya başladığını geçte olsa farkedeler. İşin şakasının olmadığını farkedenden Halkçılar, gazetelere ilanlar verdirerek, "**yıllardır unuttukları köylüye**" ucuz zeytinyağı verileceğini, köylü ile orman işletmeleri arasındaki müteahhitlerin ortadan kaldırılacağını açıklıyorlardı. Türk köylüsü bu masalları yutmadığı gibi, Atatürk'ün ölümünden sonra kendilerini açlık ve perişanlığa iten Devletin, Demokrat Partinin gelişmesinden korktuğu için, ayaklarına kadar geldiğini farkedebiliyordu. İstanbul'dan sonra Ege'ye hareket eden Bayar, yol boyunca karşılaştığı büyük ilginin yanında, sevinçten ağlayanların hislerine tercüman olmaktaydı. İzmir'e gitmekte olan Bayar'ı Manisa'dan itibaren onbinlerce partili karşılarırken, o da beraberinde getirdiği Demokrat Parti mührünü Ege'li vatandaşlarına dağıtırken, mutlu günlerin yakın olduğunu hatırlatıyordu. Arka arkaya kurulan Ege teşkilatlarının başına, Manisa'da Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Aydın'da Mükerrrem Sarol, İzmir'de ise Ekrem Hayri Üstündağ getirilir. Milli şef İsmet paşa'ya, Demokrat partinin büyümesi hususunda gelen bilgiler, onun açısından hiç de iç açıcı değildi. Genel seçimler yaklaşırken yeni kurulan bir partinin çığ gibi büyümesi, Halk Partisi kurmaylarına panikten de öte, korkulu anlar yaşatmaya başlar. Hızla gelişmekte olan Demokrat partiyi etkisiz hale getirmek isteyen Halkçılar, memleketi 23 bölgeye ayırarak, buralara parti müfettişleri tayin etmişlerdi. İstanbul'da ise zamanla İnönü'nün Bakan yapmadığı Alaattin Tiridoğlu, en makbul adam sıfatıyla parti

müfettişliği görevini üstlenerek, Demokrat Partiyi karalama kampanyasına başlar. Alaattin Tiridoğlu hakkında aile büyüklerim ve yakın çevremden edindiğim bilgilerden, geçmişte yaşanan bir hadiseyi anlatmadan geçemeyeceğim:

"Cumhuriyet Halk partisi Miletvekili olan Tiridoğlu, parti müfettişi olarak İstanbul'da günlerce kaldıktan sonra, doğum yeri olan o yıllarda Kütahya'ya bağlı Uşak ilçesine gelir. Kendisini ilçe eşrafından fabrikatör Yılandılar ailesi ve Rıza Salıcı davet etmişlerdi. 1946 senesi Mart ayının soğuk bir gününde ilçe halkını halı pazarı meydanına toplayan Tiridoğlu, hemşehrilerine Demokrat Partiye inanmayın, bunlar vaadettikleri gibi sizlere okul, hastahane, yol ve su getirmeyecekler diye eser yağar. Kalabalığın arka bölümlerinden Hulusi Kırhallı adında yirmiiki yaşlarında bir genç, elindeki Demokrat parti tabelasını havaya kaldırdığında, Tiridoğlu gence indir o tabelayı evladım, Demokratlar memleketi yıkmak için sizleri kandırıyorlar demişti. Alaattin Tiridoğlu'nun içinde bulunduğu durumu hayli iyi bilen Hulusi Kırhallı, geçiniz bunları beyefendi, Milletvekili oldunuz sekiz senedir yüzünüzü göremedik, şimdi de üç fabrikatör yan yana gelmiş halka masal okuyorsunuz. Şu kurduğunuz fabrikaların tamamı bu memleketi satın alır. Senelerdir saltanat sürerken, Demokrat parti kurulunca bizleri hatırlayıp buralara gelmişseniz, iktidarı kaybetme telaşına düşmeniz nedeniyledir. Sakın unutmayın Tiridoğlu seçimi kazanamayacaksınız. Pek yakın zamanda sizin ve Milli Şef'inizin saltanatı son bulacaktır deyince, kalabalık Tiridoğlu'nu yuhlarken, genç Hulusi Kırhallı'yı omuzlara almıştı."

Bu ve buna benzer durumlar çeşitli bölgelerde yaşanırken, Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan yurdu adım adım dolaşmaktaydılar. Halk Partisi müfettişlerinin meydanlarda adam toplama ve Demokrat Partiyi karalama propagandalarına karşı, Bayar 16 Mart 1946 günü oldukça sert bir cevap vermişti:

"— Ağır ve dikkatli hareket etmemize rağmen, partimizin faaliyete geçtiği bir buçuk ay içinde 16 Vilayet merkezinde, 36 Kazada ve yüzden fazla Nahiyede teşkilatımız kurulmuş bulunmaktadır. Bu memnurluk verici gelişmeyi, yurttaşlarımızın gösterdiği itimad, şükranla karşılıyorum. Bu gelişmeyi şahsımızdan ziyade, demokrasinin ge-

lişmesi yolunda, milletçe duyulan büyük arzunun samimiliğine ve genişliğine delil saymaktayım.

Partimiz bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Demokrat partinin Serbest Furka gibi, geçici bir harekettten başka bir şey olmadığı hakkında şayi olan ve her tarafa birden yayılan telkinler ve telakkiler vardır. Böyle bir muvazaa isnadı, Demokrat parti kadar CHP'yi de küçülten bir hareket olur. Ne partimize, nede CHP'ye böyle küçültücü bir isnadı yakıştırmaya imkan yoktur.

İkinci bir iddia, milli birliğe ihtiyaç olduğu bu günlerde ikinci bir partiye iltihak ederek ikilik yaratmış olmanın, şahsen iyi akibetler doğurmayacağı yolundaki telkinlerdir. Partimiz Anayasanın teminatı ile kurulmuş olduğu gibi, memlekette birden fazla partinin mevcut olmasının milli birliği parçalayan bir vak'a olduğunu ifadeye, kimse kendisinde selahiyet bulamaz. Çünkü bu takdirde, demokrasiyi inkar etmek ve demokrat memleketlerin, milli birlikten mahrum oldukları iddiasına düşmek gibi, yanlış bir neticeye varılmış olur.

Üçüncü iddia, Demokrat parti'ye intisabın, şahıslar için iyi akibetler doğurmayacağı vadesinde, yurttaşlara yapılan telkinlere gelince:

Böyle bir akibetin asla varit olmayacağını açıkça ifade etmek mecburiyetindeyim. Çünkü, bu telkinlere cesaret edenler, evvela Türk kanunlarını hiçe saymış olurlar ki, bunun ne kadar mesuliyetli olduğu aşikardır.

Şükran şayan cihet, memleketin yüksek idaresini elinde tutanların, bu gibi sakat zihniyetlerden uzak bulunduklarını görmüş olmamızdır."

Celal Bayar'ın iyi niyetli, uzlaşma dolu bu içten ve samimi beyanatı Halk Partilileri yumuşatacağına, daha çok azdırmıştı. Milli Şef İnönü'nün yönlendirdiği Recep Peker, parti müfettişlerine verdiği talimatlarla, Demokrat Partinin Türkiye'yi bölüp, parçalamak istediği yalanlarını her yerde söyletmekten çekinmiyordu. Daha dün kadar Rusya'nın dünya görüşünü benimseyen Halk Partililer, Köy Enstitülerinde tatbik ettikleri komün günlerinin sosyalist propagandasını unutmuşlar gibi, büyük bir pişkinlikle Demokrat Partiyi komünistlikle suçlamaktaydılar.

Akıl alacak gibi değildi. Bayar gibi milliyetçi ve demokrat dünya görüşüne sahip olan bir lidere dahi, bu türden haksız isnatlarda bulunabiliyorlardı.

Bu durumlar karşısında: "Türkiye'de demokrasiye geçişi İsmet Paşa sağladı diyenler, yüzlerce-binlerce kez yalan söylemektedirler. Ortada inkar edilemeyecek bir gerçek var ki, o da Celal Bayar'ın Türk Milletine çok partili demokratik sistemi armağan etmesidir. Bunun aksini hiçbir tarih yazamaz. Yaşanan ve var olan gerçekleri inkar etmek, hiçbir kimseye fayda getirmemiştir. Baskının, zulmün ve despotluğun yıllarca hüküm sürdüğü Milli Şeflik idaresini, demokrasiye geçişi kolaylaştırdı diye yıllardır yazıp çizenler, şöyle maziye dönüp bakışınızda, Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar'ın Türkiye'ye demokrasiyi yerleştiren yegane lider olduğunu görürsünüz. Demokrasi Türkiye'ye gelmeyecek miydi? Elbette gelecekti. Ama ne zaman? Bayar şeflik idaresinin zulmüne karşı ilk hürriyet ateşini yakan lider olmasaydı, herhalde İsmet paşa'nın ölümüne kadar tek partili sistem devam edip giderdi. Aydın geçinenler İnönü'nün siyasi dünya görüşünü savunurken, tek partili Devlet kapitalizmi sistemine çanak tutarak, karanlık olduğunuzun farkındamısınız? O halde, ülkemize demokratik parlamenter sistemi armağan etmiş olan Bayar gerçeğini kabullenirken, yarım yüzyıl sonra da olsa, tarihi yanıltmadan Sezar'ın hakkını Sezar'a verelim."

Demokrat Parti şehir merkezlerinin ardından köy ve kasabalarda hızla teşkilatlanırken, yaklaşımakta olan genel seçimlere katılabilmenin, hazırlıklarını da yapmaktaydı. Kurulan teşkilatların çalışmalarını yakından izleyen Bayar, 22 Nisan 1946'da yeniden İstanbul'a gelerek, Halk Partisi'nin Demokrat Partiyi suçlamalarına karşılık, şu açıklamayı yapıyordu:

"— Bütün faaliyetimizi, partimizin teşkilatını genişletmesine hasretmiş bulunuyoruz. Her gün yurdun muhtelif köşelerinde müteşebbis heyetler kuruluyor. Bize muvazaa partisi dediler. Bu havayı dağıttıktan sonra karşılaştığımız güçlük, tazyik ve tehdit teşebbüsleridir. Nasıl birinci engel ortadan kalktıysa, bu tazyik ve tehdit siyaseti de öylece zail olacaktır."

Önümüzde Belediye seçimleri var. Bu seçimlere, teşkilat kurduğumuz her bölge kendi başına iştirak edebilecek vaziyettedir.

1947 yılında yapılacak olan umumi Milletvekili seçimlerine de iştirak edeceğiz. Ancak seçimlere henüz bir seneden fazla zaman varken o zamana kadar tek dereceli seçimin sağlanmış bulunması şarttır. Seçimler iki dereceli yapıldığı takdirde buna iştirakte manâ yoktur. Demokrasiye uymayan bu hareketten kaçındığımız için, çift dereceli seçimlere girmeyeceğiz ve bunda kendimizi mazur göreceğiz.

Ancak, şu noktayı da belirtmek mecburiyetindeyim ki seçimlerin tek dereceli olması bunun mutlaka serbest olması demek değildir. Burada takip edilecek gaye, vatandaşın kayıtsız, şartsız, hiç bir tehdit, tazyik, hattâ tesir altında kalmadan reyini kullanabilmesidir.

Reye iştirak imkanları tamamen tesirden azade olacağı gibi, sandıkların tam bir emniyet altında bulunması, sandıktan atılacak reyin içinden aynen çıkmasının kati olarak sağlanması gerekir. Önümüzdeki intihabatta tek dereceli seçim ilan edilmiş olsa dahi şayet resmi makamların bir müdahalesi bulunursa intihabatta tam bir dürüstlük ile karşılaşmazsak, seçimlere iştirak etmeyeceğiz."

Celal Bayar'ın bu tarihi açıklamalarından sonra, ilk günlerin tereddüt ve tutukluğu ortadan kalkarak, Demokrat Parti yurdun her köşesinde çığ gibi serpilip, büyümeye başlamıştı.

Bayar ve parti kurmayları kurulan bütün teşkilatları gezip vatandaşla içiçe olurlarken, 26 Nisan 1946 günü Halk Partisi Milletvekilleri'ni dahi şaşırtan bir değişiklik olur. CHP Meclis grubu Konya Milletvekili Saffet Arıkan'ın başkanlığında toplanarak, Belediye seçimlerinin önceye alınıp, 1 Mayıs 1946'da yapılmasını kararlaştırmıştı. Bu bir baskın seçimdi. Milli Şefin gayesi, henüz dört ay önce kurulan Demokrat Partiyi toparlanmaya fırsat bulamadan mahalli seçimlere iştirak ettirip, Halk Partisi'nin kaybolmakta olan itibarını kurtarmaktı. Erken Belediye seçiminin yapılması oylanıp Meclis'ten geçtikten sonra, şok karar yurdun her yanında büyük teessür yaratır. Karar 30 Nisan günü Meclis'ten geçirilip, 1 Mayıs günü seçimlere gidiliyordu. Dünyanın en katı totaliter idarelerinde dahi bu süre içerisinde, seçimlere gidilmezdi. Devir Milli Şeflik dönemi ol-

duğuna göre, mahalli seçimlerin belirtilen tarihte yapılması kaçınılmaz bir durumdur. Demokrat Parti seçime girme kararını verse bile, kendileri için gereken kanuni formaliteleri tamamlamak zamanının olmadığı apaçık ortadaydı. Parti yetkilileri büyük bir infial içerisindeyken, Genel Başkan Celal Bayar bu haksız seçim kararını yaptığı açıklamayla adeta telin ediyordu:

"Belediye seçimlerinin ani olarak dört ay önceye alınmasının sebepleri üzerinde genel merkezimiz incelemeler yapmış ve neticede bu hareketin partimiz teşkilatının ilerlemesine meydan vermeden seçimleri yapmak maksadına matuf bulunduğu kanaatine varmıştır. Teşkilatımız her türlü tahminlerin üstünde bir hızla gelişmektedir. Buna rağmen henüz müteşebbis heyetlerimizin kurulmadığı vilayetler de vardır. Teşkilatımızın en ücra köylere kadar yayılması tasavvur edersiniz ki, bir zaman meselesidir. Eğer Belediye seçimleri zamanında yapılsaydı bütün şevkimizle girecektik. Lâkin ortada hiç bir sebep yokken, bir günde çıkarılan bu kanunla seçimlerin dört ay önceye alınması, üç aylık bir parti ile, yirmi küsur yıllık partinin nasıl mücadeleye ettiği ve iktidar partisinin bundan gaye ve maksadının ne olduğu meydandadır.

Böyle emrivakiler karşısında kalmak bizi çok düşündürmektedir. Belki de bir buçuk sene sonra yapılacak Milletvekili seçimleri de aynı şekilde bir bahane uydurularak ve emrivaki yapılarak öne alınacaktır. Şurasını derhal ve açık olarak belirtiyim ki, Halk partisi'nin bu hareketi durumumuzu zorlaştırmaktan ibaret bulunsaydı, üzerinde durmazdık. Fakat bu hareketin yurttaşın siyasi haklarını gereği gibi kullanabilmesine bir maniye arzemesi, partimizin bu mesele ile çok yakından ve önemle ilgilenmesini zaruri kılmaktadır."

Belediye seçimlerini takip eden günlerde, İnönü'ünlü beyaz treniyle yurt gezisine çıkmayı kararlaştırmıştı. Öyle tahmin ediyordu ki, yurttaşlar kendisini yakından görececek olursa, Halk Partisine karşı da tutumlarında bir yumuşama olacaktır. Trenle gezdiği bütün bölgelerde vatandaşın bezginliğini ve Halk Partisine olan ilgisizliğini görünce, parti müfettişlerinin kendisini yanlış bilgilendirdiğini anlamakta gecikmedi. Kendisinin de büyük etken olduğu yılların ihmaline, bir çare

bulmanın gerekliliğini bizzat farkediyordu. Artık herşey çok geçti. Ancak Milli Şef bir dönem daha iktidarda kalabilmek için ne pahasına olursa olsun, genel seçimleri öne almayı kafasına koymuştu. Demokrat Partinin katılmadığı Belediye seçimlerine olan ilgi umulanın çok altındaydı. Milli Şef İnönü'nün Belediye seçimleri gibi, 1947'de yapılması gereken Milletvekili seçimlerini de öne alacağını hisseden Demokrat Parti Genel Başkanı Bayar, şunları söylemekteydi:

"Ne memleketimizin iç durumunda, ne de dünya siyasi vaziyetinde seçimleri öne almak için bir sebep mevcut değilken, Belediye seçimlerinin öne alınması ve CHP Genel Başkanının Akşehir'deki nutku ile Milletvekili seçimlerinin de öne alınacağını ifadesi Demokrat parti genel kurulunda derin teessürle karşılanmıştır. Umumi efkarın daha ilk günden sezmiş olduğu gibi artık anlaşılıyor ki, Halk partisi, Demokrat partinin inkişafını durdurmak ve muhalif partiler şeklen mevcut olsalar dahi, bir devre daha siyasi hayatta fiilen tek kalmak hedefini gütmektedir.

Seçimlere girip girmemek hakkında karar verirken elimizde tuttuğumuz ölçü parti menfaati ölçüsü değil, yalnız ve yalnız memleket menfaati ölçüsü, takip ettiğimiz tek gaye de, yurttaki milli irade ve hakimiyetin yurttaş hak ve hürriyetlerinin daha teyid olunması ve yurttaş hak ve hürriyetlerinin daha esaslı teminat altına alınmasıdır. Partimiz bu gayenin gerçekleştiğini görmekle, Belediye meclislerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde, tek yer kazanmış olsa dahi kendini bah-tiyar sayacaktır. İşte bugünkü, durumu böyle bir ruhla tetkik eden Demokrat parti, Hükümet partisinin aldığı seçim yenileme kararlarını demokratik zihniyete ve görüşlere aykırı bulduğunu ve bu hareketlerin demokratik bir inkişafa hizmet değil, bilakis bu inkişafı önlemek gibi bir netice vereceğini bu şartlarda seçime iştirak ettiği takdirde, Türk Demokrasisinin istikbali hesabına bir hata işlemiş olacağını, açıkça ifade etmeyi borç sayar."

Bayar ve Demokrat parti kurucularının endişeleri haklıydı. Beyaz trenle yurt gezisinden dönen Milli şef, altındaki iktidar koltuğunun kaymakta olduğunu yakinen hissetmesi nedeniyle, derhal CHP Kurultayını olağanüstü toplantıya çağırır. 10 Mayıs 1946 günü Halk Partisi Kurultayında değişmez Genel Başkan ve Milli Şef İnönü'nün söy-

ledikleri, onun ebedi müzmin siyasi ihtirasının kişiliğine yansıyan en belirgin örneğidir. İnönü'nün Kurultaydaki açıklamalarını, Anadolu Ajansı haber olarak şöyle geçmekteydi.:

Ankara 10 Mayıs (A.A.) — Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Halk partisi değişmez Genel Başkanı ve Milli şef İsmet İnönü CHP'nin Büyük Kurultayı'nın bu sabahki olağanüstü toplantısında aşağıdaki nutku irat buyurmuşlardır.

"— Sayın üyeler, sizleri Türk halk iradesinin yeni bir hamlesine karar vermeniz için davet ettim. Seçimi tabii olarak 1947'de düşünüyorduk. Dış ve iç politika gerekleri, memleket idaresini biran evvel kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Dünyanın hali, daha bulanık ve karanlık olarak, uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda ne ihtimaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz. Bir seneden beri memleket içinde Büyük Millet Meclisinin otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur. İçeride ve dışarıda hiçbir politika, otoritesinden şüphe edilen bir Büyük Millet Meclisi ile yürütülemez. Bunun tabii neticesi süratli bir seçime gitmek olacaktır. Bu mülahazalar gösteriyor ki, eğer bir iki ay içinde olağanüstü bir engel çıkmazsa, yeni seçime gitmek kararındayız. Seçimin tek dereceli olması kadar ehemmiyetli noktada, vatandaşın serbest seçim yaptığına ve verdiği oyların mahrem ve masun tuulduğuna kanmış bulunmasıdır. Bu maksatla bir sürü tedbir düşündük. Eski kanuna göre, Eylülde başlayıp, Ekim ortalarında bitecek Belediye seçimlerinin Mayıs'ta başlayıp, Mayıs sonunda bitirilmesi tedbiri de bunlar arasındadır. Seçim sandıklarını köylere kadar götüreceğiz. Kadın ve erkek seçmenlerin, tamamıyla ve kolaylıkla oy sandıklarının başına gelmelerini milletin iradesini belirtme için, büyük çoğunluğun seçime katılmasına imkan vermeyi tedbir saydık. Atılan oyların mahrem ve masun bulunması için, bütün dikkat ve gayretimizi harcayacağız. Şüphe etmek istemem ki, muhalif partiler, seçime parti olarak gireceklerdir. Partilerin veya bağımsızların bir bahane bularak seçime girmekten kaçınacaklarını farzetmek istemem. Son zamanlarda bazı memleketlerde, seçime iştirak etmemek taktiği görülmüştür. Bu durum yabancı Devletlere karşı, memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi yabancı Devletlere karşı kötülemek teşebbüsünü, Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerinden eminim.

Bundan başka, iktidara karşı siyasi parti teşkil edip, bizim idareimizi beğenmeyen vatandaşları topladıktan sonra onları oy sandığı başına gitmekten menetmek, vatandaşları meşru mücadele yolundan ayırmak demektir. Böyle vatandaşlar, fikirlerini yürütmek için, meşru olmayan yollarla teşvik edilmiş olurlar. Siyaset hayatımızın gelişmesini eski Balkan Komiteciliğine yöneltmek ve sürüklemek ve balinden, siyasetçilerimizin sakınacaklarını umarım.

Zamanın bize ne ihtiyaçlar meydana çıkaracağını kestiremeyiz. Belki bizde de bir gün Cumhurbaşkanlığı seçimi için, Anayasada değişiklik lüzumu ileri sürülecektir. Bu, gelecek nesillerin işidir. **Benden sonra geleceklere de bugünkü tertibin bünyemize en uygun şekil olduğunu söylemekte ısrar ederim.** Basın hürriyeti memleketin huzurunu altüst edecek bir şekilde kötü kullanıldı. Memleketin durumunu karıştırmak, ateş çıkarmak gibi bir insafsızlığı, meslek olarak takip eden gazeteler cephesi kuruldu. Cumhuriyet Halk partisi asıl güçlüğe, açıktan açığa karşısına geçen gazeteciler ve siyasetçiler önünde uğramıştır. Bizim Mecliste ve parti içinde en çok sıkıntı çektiğimiz hâl, bize üye olanların partiyi kötülemeye çalışmalarıdır. Cumhuriyet Halk partisinden bir Milletvekili veya serbest vatandaş, partimizi yıkmak isteyen bir gazete ile fikir veya yazı yakınlığı yapar ve bunu bize kabul ettireceğini sanırsa kendini aldatur. Sayın üyeler! İktidar mevkii, milletin serbest iradesi ile tayin ve teyid edilmek şartıyla, ancak vatana hizmet vasıtası olarak kıymetlidir. Yeni seçimde aziz milletimizin, bizi bir bütün olarak göz önüne almasını dileriz."

İsmet paşa'nın Parti Büyük Kurultayında yayınladığı çelişkilerle dolu demecini değerlendirdiğimizde, bütün siyasi hayatı boyunca olduğu gibi, kendisinden başkalarına hayat hakkı tanımadığını görürüz. Halk Parti Kurultayında okuduğu demecini özellikle araştırıp, bulup bu sayfalara koydum ki, yeni nesiller onun demokrasiye ne kadar inandığını anlayıp bilsinler...

Tek partili sistemin sekiz yıllık iktidarının değişmez Genel Başkanı, nihayet Türk halk iradesinden bahsederken, Cumhurbaşkanlığı seçim sistemindeki değişikliği gelecek nesillere havâl etmekte. Mevcut Milli Şefliğin değişmez tek partili hayatını ima yoluyla da olsa sa-

vunmakta ısrar ederim diyerek, demokrasiye geçişi benimsemediğini, kendi sözleriyle teyid etmektedir. Hem tek partili sistemi savunacağını, sonra da milli iradede yanayım diyerek konuşmanı bitireceksin. Böylesi inandırıcı olmayan dünya görüşü, ancak İsmet paşa yapısındaki dikta yanlısı liderlerde mevcuttur. Henüz dört ay önce kurulan Demokrat Partinin memleketin iç idaresini dış Devletlere şikayet edebileceği mümkün olmazken, İnönü'nün akıl almaz suçlamaları Milli Şefliğin, değişmez Genel Başkanlığın ve ebedi liderlik sultasının sona erme telaşının yarattığı korkulardandır. Tek partinin en iyi sistem olduğunda ısrar ederim diyeceksin, daha sonra da Milli irade demogojisine gireceksin, böyle bir anlayış demokratik dünya görüşünde yer alabilir mi? İşte bu şartlar içerisinde Milli Şef, bir yıl sonra yapılacak genel seçimleri, bir yıl önceye yani 1946 Temmuz'una alıyordu. Üstelik Demokrat partinin teşkilatlanmasına zaman ve fırsat bırakmadan. Bir an önce yapılacak baskın seçimle, dört yıl daha Şeflik saltanatının sürmesini hayal edenler, Celal Bayar'ın önderliğinde yakılan demokrasi ateşinin söndürülmesi çarelerini aramaktaydılar. Daha önce de belirttiğim gibi bir halk çocuğu olarak dünyaya gelip, kendisini halktan hep uzak tutan İsmet paşa, suni ve göstermelik te olsa Demokrat partiye karşı kaybederim korkusuyla, senelerdir unuttuğu halkının ayağına gitmeye başlamıştı. Belki Umurbey'li Celal Bayar'ın mütevazî dünyasına yaklaşamazdı ama, saltanat kayığının batmaması için halka yaklaşmak mecburiyetindeydi. İsmet paşa'nın Büyük Kurultaydaki konuşmalarını inceleyen Celal Bayar ve parti kurucuları, Halk partisi içerisinde yaşanan paniği çoktan anlamışlardı. Seçimlerin öne alınması parti yetkililerini galeyana getirmiş, Demokratlar yurdun her yerinde tahminleri altüst ederek teşkilatlarını hayata geçirmişlerdi. Halk Partisi kurmayları seçimi öne aldıkları halde, Demokrat partinin kısa zamanda teşkilatlanması karşısında yandırdıklarını anladılar. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesine sıcak bakan Mareşal Fevzi Çakmak, zorunlu emekliye sevk edilmesiyle geçte olsa hatasını anlayıp, Şeflik sistemine karşı muhalefet bayrağını açmıştı. Niye yarar ki! Bu çok değerli Mareşalimiz, İsmet paşa gibi müzmin bir siyasi ihtirasın Cumhurbaşkanı seçilmesini hoşgörüyü karşılamasaydı, belki de Türkiye böylesi zor ve

perişan günler yaşamayacaktı. Mareşal Çakmak'ın İnönü'ye karşı açtığı muhalefet bayrağı gecikmeli de olsa, onun bu davranışına saygı duymaktan başka ne yapabiliriz ki...

İnönü'nün Kurultay nutku, basın ve Demokrat parti çevrelerinde büyük tepki yaratmıştı. Bayar ve Menderes Milli Şef'in konuşmalarına haklı olarak çok sert cevap verdiler. Genel Başkan Bayar, partisinin yurt çapındaki bütün teşkilatlarına gönderdiği yazılı tamimde, önemli izahatlarda bulunmaktaydı:

"— *CHP Genel Başkanı İnönü Halk parti kurultayında söylemiş olduğu nutuk da, partimizin durumuna ve seçimlere girmemek hakkındaki aldığımız karara dokunmaktadır. İlk olarak seçimlerin öne alınması üzerinde durulmakta ve dünya ahvalinin hulanık ve daha karanlık olarak sürünceme yolunu tuttuğu bildirilmektedir. Bundan önce de söylediğimiz gibi, dünya ahvalinin daha karışık ve daha endişe verici olduğuna kani olamıyoruz. Seçimlerin aceleye getirilmesini dış durumun icaplarına ve endişe verici olup olmamasına, sıkı sıkıya bağlamak mümkün değildir.*

Seçimlerin aceleye getirilmesine ikinci sebep olarak, Büyük Millet Meclisi üzerinde saygılı olmayan tartışmaların yapılmış olması ileri sürülüyor. Bu tartışmalar Meclisin açış nutkundan evvelki aylarda cereyan etmiş olacaktır. Şayet o zaman bu tartışmaların böyle bir tesiri bulunduğuna hükmetseydi, elbette o nutuk da seçimlerin 1947'de yapılacağı ifade edilmiş olmazdı.

Hakikat şudur ki, yazı, söz, toplanma ve cemiyet kurma gibi hürriyetler, vatandaşın siyasi hakları yeter teminat altına alınmadan, rey ve serbest seçimden bahsetmek müşkül olur. Seçimlerde acele edilmek suretiyle kullanılan taktik meydandadır. Bu gibi emrivakileri kabul etmek, partimizin müstakbel hürriyetini zedeleyecek bir uysallık çığrına gitmek demek olurdu.

Diğer ithamlara gelince, tekrar ifade etmek yerinde olur ki, partimiz daima meşru yollardan ve kanuni vasıtalarla mücadeleyi, prensiplerinin en mukaddesi olarak tanımaktadır. Bunun böyle olduğuna da kimsenin şüphe etmeye hakkı olamaz."

Bayar ve Demokrat parti kurucuları seçimlerin Hükümet tarafından bir yıl önceye alınması taktiğini bütün parti teşkilatına sözlü ve yazılı anlattıkları halde, Halk partisi kurmayları aldıkları yanlış karardan geri adım atma niyetinde değillerdi.

Herşeye rağmen, Halk partisi erken seçimde kararlıydı. Yeni seçim kanununu 31 Mayıs tarihinde Büyük Millet Meclisine getirmekte gecikmediler. Halk partililer bu emrivaki kanunun Meclisten geçirilip, yasallaşacağına kesinkes inanıyorlardı. Sebebine gelince muhalefet; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan, Cemal Tunca ve Emin Sazak'tan ibaretti. Kanunun müzakeresi esnasında Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekilleri Mecliste tam kadro hazır olmak ve muhalefet sözcülerini konuşturmamak emrini almışlardı. Halk Partisi adına konuşan İçişleri Bakanı Hilmi Uran, uygulanan seçim kanununu dünyanın en modern kanunlarından birisi olarak takdim etmişti. Daha sonra söz alan Hikmet Bayur, Halk Partisinden kısa süre önce ihraç edildiği halde, 'yumuşak ve dokunaklı konuşmalarıyla Milli Şef İnönü ile kurmaylarını adeta çıldırtmıştı. Bağımsız Hikmet Bayur'un ardından Demokrat Parti adına söz alan Adnan Menderes, bu seçim kanununun haksız bir uygulamadan ibaret olduğunu ve demokrasiyi yansıtmadığını ısrarla belirtir. Nihayet Cumhuriyet Halk Partisi adına söz alan Cevdet Kerim İncedayı bin dereden su getirerek, ikinci dünya harbinin bitiminden sonra Rusya ile olan soğuk münasebetlerimizi ileri sürüp, muhalefet grubunu hırçın, bozguncu ve samimiyetsiz olmakla itham ediyordu.

Daha da ileriye giderek:

"— *Seçimlere katılmamak beşeri ahlaksızlıktır. Böyle bir siyasi teşekkül Türkiye Cumhuriyetine yakışmaz.*" sözleriyle Demorat partiyi aklınca sindirmek isetmekteydi..

Halk partililer ne kadar konuşurlarsa konuşsunlar, Bayar'ın yakıldığı Demokrasi kıvılcımının hürriyet ateşi bütün yurdu baştan başa sarmıştı. Jandarma baskısı, varlık vergisi, mahsulatı arziye vergisi halkı canından bezdiren durumlar olduğundan, bu perişanlıktan bir an önce kurtulmak istemekteydiler. Köylerde Halk partisi'nin belirlediği

muhtarlar ve onların aileleri; sözde Devlet adına halktan topladıkları mahsullerin büyük bölümünü stoklayıp, adeta saltanat sürüyorlardı.

Mahsulünün büyük bölümünü muhtarlar aracılığıyla Devlet veya gizli istifçilere kaptıran köylü, elinde kalanla kıt kanaat geçinirken, ekim zamanı tarlasına ekecek tohumluk bulamıyordu. Daha önceleri ikinci dünya harbi bahane edilirken, şimdi hiçbir mazeret kalmadığı halde, Türk insanı hakkı olmayan sefalet ve yoksulluk girdabının içerisinde itilmişti. Harbe gireceğiz diye yıllarca yapılan stoklar, harbe katılmadığımız halde aradan bir yıl geçmesine rağmen ne oldu da yok olmuştu?...

İlk senelerde, Devlet kapitalizmi zihniyetinin bilinçsizliğiyle yapılan hububat stokları bozuldu, heba oldu diyelim. Ya son yıllarda halktan ve köylüden toplananlar? İşte bu durum çok önemli. Köylünün alın teri Halk partili tahsildarların eline teslim edildikten sonra, Milli Şef idaresinin belirlediği önemli kimselere aktarılıyordu. Demokrat partiliysen yanmışsın demektir. Nedenine gelince, onlar Milli Şef'e, onun değişmez Genel Başkanlığına ve Devlete karşıdır. Demokrat partililer aslında Devlete değil, iktidar partisinin Hükümetine karşı olduklarından, en ağır şekilde cezalandırılıyorlardı. Türkiye böylesi acı ve ızdıraplı günlerden geçerken, tarihinde ilk defa ikinci bir partinin katılacağı, iktidarın aldığı kararla öne alınan, genel seçimlere hazırlanıyordu. Demokrat parti Genel Başkanı Celal Bayar ve yardımcıları seçimlerin öne alınmasına ne kadar itiraz etseler de, bir dört yıl daha, ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak isteyen Halk partililer, Milli Şeflerinin emirlerini adeta tanrı buyruğu sayarak, yeni seçim kanununu mutlaka çıkartmak kararındaydılar. İşte böylesine uygunsuz şartlar altında, Türkiye çok partili ilk genel seçime adım, adım yaklaşılmaktaydı...

BELEDİYE SEÇİMLERİ: Demokrat Parti 1946'daki Belediye Seçimlerine katılmamıştır.

MAHSULATİ ARZİYE: Toprak Mahsulleri vergisi.

1946 GENEL SEÇİMLERİ

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 5 Haziran 1946 günü yapılan oturumunda, mevcut seçim kanunu değiştirilerek tek dereceli seçim sisteminin uygulanmasına ekseriyetle karar verildi. Cemiyetler kanununun değiştirilmesinin ardından, vilayet idare heyetleri yasasının bazı maddeleri de yenilenerek, Halk partililerin isteği doğrultusunda oy çokluğuyla kabul olundu. 11 Haziran tarihinden itibaren yurt gezilerine çıkan İsmet paşa, her gittiği yerde vatandaşlara hitab ederken etrafında oluşan cılız kalabalığın heyecansızlığına rağmen, Demokrat partiyi kötülemeyi prensip haline getirmişti. Memlekette her türlü fenalığın, içeride yaşanacak bozguncu hareketlerin yaratacağı çöküntülerle meydana gelebileceğini anlatırken, vatandaşların ülke bütünlüğünden yana olabilmeleri için Halk partisini desteklemelerinin şart olduğunu ısrarla hatırlatıyordu.

İsmet paşa'ya göre, vatandaş Halk partisini desteklerse ülke bütünlüğünden yana, Demokrat partili olursa müfrit ve bozguncu sayılmaktaydı.

Bu nasıl bir anlayış, nasıl bir dünya görüşü? Bu sorunun cevabını sözde demokrasiye inanıyoruz deyip, yarım asırdır İsmet paşa'nın katı ve kuralcı devletçilik sistemini savunanlardan almak lazım...

O İsmet paşa ki, Milli Şef olduktan sonra Atatürk umdelerini unutturmaya çalıştığı yetmiyormuş gibi, üstü kapalı demeçlerinde Atatürk'ün son Başbakanı Bayar'ı Balkan Komiteciliğiyle suçluyordu. İttihat Terakki'nin çekirdek kadrosunda yetişip, vatanın istiklâli için Milli Mücadele yıllarında halkı Yunan palikaryalarına karşı teşkilatlandıran Celal Bayar'ın üstün gayretleri, İnönü'nün gözünde Komitecilik hasetliğine dönüşmüş olmasına rağmen, Türk insanı itibarını yitiren Milli Şef'e ve onun sözlerine artık rağbet etmemekteydi. Teşkilatçılıkla, Komiteciliği aynı kefedede tutan İnönü'nün tek isteği, Halk Partisi bir dönem daha iş başında kalsın, ondan sonra ne olursa olsun. Demokrasiye gönülden inanan Bayar hiçbir konuşmasında İnönü'yü şahsen itham etmezken, Halk Partisinin Demokrat Partiyle

eşit şartlarda seçime katılmasını istemekteydi. 1946 senesi Haziran ortalarına kadar Demokrat Parti "33 vilayette" teşkilatlanabilmiş olduğundan, kalan bölgelerde kuruluş çalışmalarını yapabilmesi zamana bağlı bir durumdu. Vilayetlerdeki Halk Partili Valiler ve diğer yetkililerin baskıları karşısında, Demokrat partinin kuruluş çalışmalarının hızlandırılması, her geçen gün biraz daha zorlaşmaya başlar. Halk Partisinin baskın seçime karar vermesinin ardından, Genel Başkan Celal Bayar, yurt sathındaki Demokrat parti temsilcilerine telgraflar çekerek tamamını Ankara'ya davet etti. 16 Haziran günü Ankara'da toplanan Teşkilat Başkanları, 1946 erken genel seçimlerine Demokrat Partinin katılmasını, ittifakla kabul ettiler. Seçim sisteminin uygunsuzluğu bilinen bir durum olduğu halde, memleketin yüksek menfaatleri nedeniyle bu karara varılmıştı. Ankara'da yapılan toplantı neticesinde bölgelerine dönen Demokrat Parti Müteşebbis Heyetleri Başkanları, teşkilatlarına erken seçime katılmanın zorunluluğunu uzun uzun anlatmaktaydılar. Bu durumu halka daha iyi anlatabilmek için, Demokrat Parti Genel Merkezi Bayar imzalı bir beyanname yayınlamayı uygun görmüştü. Hükümeti haklı olarak itham eden bu beyanname, aynen şöyleydi:

"— 8 Mayıs'ta yayınladığımız tamimde bildirdiğimiz gibi, seçimlerin aceleye getirilmesi kararı, Halk partisinin her ne pahasına olursa olsun, memlekette ciddi bir muhalefete yer vermemek maksadıyla hareket ettiği kanaatini veriyordu.

Filhakika her iki seçimin öne alınmasında, partimizin teşekkülüne ve genişlemesine meydan ve zaman bırakmamak hiç şüphe yokki, en başta gelen amildi. seçimlerin tacil edilmiş bulunması, ikna edici sebeplere istinat ettirilmemiştir. Kanunlarda da gereği gibi tadillerin yapılmamış bulunması, yurttaşların rey serbestliği gereği emniyet altına alınmadan seçimlere gidildiğini göstermektedir. Herşey milletin gözleri önünde cereyan etmektedir. Bütün bunlar gösteriyor ki, Halk partisi ciddi muhalefete hayat hakkı tanımamak kararındadır. Valiler, idare amirleri, memurlar, hemen her yerde açıkça partimize karşı cephe almış bulunmaktadır."

Celal Bayar ve arkadaşlarının Demokrat partinin ilk kuruluş gün-

lerindeki temkinli davranış ve dikkatli hareketlerini, çekingenliğe bağlayanlar olmuştu. Ancak atılacak yanlış bir adımla, zor şartlar altında kurdukları Demokrat Partinin, Serbest Fırkanın acı akibetine dönmesini asla istememekteydiler. İkinci dünya harbinin sonunda Rusya'nın Türkiye üzerindeki artan baskıları, halkın gözünde itibarını yitiren Milli Şef ve adamlarına karşı, Bayar ve Demokrat parti kurucularını dikkatli davranmaya iten nedenlerdi. Cumhurbaşkanlığı'nın ilk senelerinde Rusya modelini efsaneleştiren İsmet paşa'ya, şimdi bu eski dost düşman olmaya başlamıştı. Bayar'ın başlangıçtan bu yana komünist ülke Rusya'ya inanmayışı, onun engin siyasi görüşünün başlıca belirtileridir.

Türkiye, Şeflik döneminin sindirme politikaları içerisinde genel seçimlere giderken, yeni kabul edilmiş olan sistemle sandık başında açık oy kullanılacaktı. Bu demek oluyor ki, herkes kimin hangi partiye oy verdiğini, anında öğrenip görebilecekti. Son derece sakıncalı olan bu seçim sisteminde, Hükümetin baskı metodlarının korkusuna kapılan bilhassa memurlar, işimden olurum tedirginliğiyle isteseler bile Demokrat partiye oy kullanamayacaklardı. Tıpkı komünist ülkelerdeki gibi Hükümet komiserleri, parti müfettişleri ve sandık görevlileri oyların nereye kullanıldığını öğrenme şansına sahiptiler. Bu vaziyet, bir nevi kişinin oy kullanma hürriyetini tahakküm altına almak gibi bir şeydi. Kişi oyunu herkesin gözü önünde kullandıktan sonra, tasnif tam aksine gizli yapılacaktı. Vatandaşlar her ne kadar Halk partisinin uyguladığı bu seçim sistemine karşı çıksalar da, hürriyete giden yolda Milli İradenin geleceğinin temellerini atmak düşüncesindeydiler. Oylar kapalı olarak atılmış olsaydı, İnönü hezimete uğrayacağını çok iyi tahmin ettiğinden, böylesi yüz kızartıcı bir sisteme başvurarak, halkın tercihini kısmen de olsa değiştirebilme şansına sahip olmanın avantajını elde etmişti. Yıllardır tek partili idarenin baskı ve zulmüyle, Türk halkını inim inim inleten bir zihniyet, oturduğu makamın temellerinin altından kaymaya başladığını hissedince, değiştirdiği seçim sistemini yegane koz olarak görüp, millet iradesinin önüne atmakta hiçbir sakınca görmüyordu. Vatandaşların bir bölümünde, açık atılacak oyların Halk partisinin işine yarayacağı tedirginliği hakimdi. Bu hususlardan kaynaklanan tereddüt ve en-

dişeleri giderebilmek için, Demokrat Parti İstanbul teşkilatı bir seçim beyannamesi yayınlar. Beyannamede herşeye rağmen seçmenlerin sandık başına gitmeleri teşvik edilip, şu açıklamalar yapıyordu:

"Vatandaş!

Hakimiyetin başlayacağı günler yaklaşmıştır. Siyasi hayatta hak ve vazife aynı şeydir. Hakkını bilmekle vazifeni yapmış olursun.

Seçim günü en mühim vazifen, bağlandığın seçim sandığını bulup intihap hakkını kullanmaktır. Siyasi ve içtimai hayattaki hakimiyet ve iraden bu hakkı yerine getirmekle başlayacak ve tahakkuk edecektir. Böyle yapmazsan, idare tarzından şikayet hakkını dört sene kaybetmiş olursun.

Vatandaş!

Seçim hakkını dilediğin gibi kullanmana karışmak hakkını kanun hiç kimseye vermemiş bilakis bu gibi müdahaleleri ceza tehdidi altına koymuştur. Korkmak için hiçbir sebep olmadığına inan. Her Hükümet şekli, ekseriyete dayanmadıkça tutunamaz.

Demokrat parti, kimseden zorla kanaat toplamak için değil, sizlerin hak ve iradesini temine çalışmak için kurulmuştur. Reyini aleyhinde kullansan bile senin müdafii olacaktır."

Halkı uyaran ve cesaret veren bu beyanname, Demokrat parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı **"Avukat Kenan Öner"** tarafından hazırlanmıştı. Halk partisi ne pahasına olursa olsun seçimleri kazanmak ve iktidarda kalabilmek için her çareye başvuruyordu. Devletin bütün imkanları seferber edilirken, Bayar'ın binbir emek ve gayretlere kurduğu İş Bankasının gelirlerinin büyük bölümü de, Halk partisine peşkeş çekilmekten nasibini almıştı. O kadar ileriye gidilmişti ki, Ulus gazetesinin Demokrat parti aleyhindeki manşetleri, Ankara Radyosu aracılığıyla halka duyurulup, parti propagandasının aleti durumuna getirilmiş oluyordu. Bu hazin vaziyete daha fazla tahammül edemeyen Genel Başkan Celal Bayar, Başbakanlık makamına yazılı müracaatta bulunur:

"Başbakanlık makamına,

Radyo idaresi, Cumhuriyet Halk partisi'nin propagandasını yaymakta ve hatta partimiz aleyhindeki bazı baş makaleleri, daha gazetelerde neşredilmeden yayınlamaktadır. Partimiz de Cumhuriyet Halk partisi gibi umumi efkara hitapta, bu medeni vasıttan istifade hakkına tabiatıyla haizdir. CHP, neşriyatı hakkında gösterilen bütün kolaylıkların, en ufak fark gözetilmemek için partimize de verilmesini rica eder, saygılarımı sunarım.

Celal Bayar"

Başbakan'a gönderdiği yazılı açıklamanın ardından bizzat İçişleri Bakanını makamında ziyaret eden Bayar, halka yapılan baskı ve zulümleri, daha da ötesi köylerdeki Jandarma müdahalesini teker teker anlattı. 7 Temmuz'da yapmış olduğu basın toplantısında gazetecilere şöyle demektedir:

"— Demokrat parti'ye karşı gösterilen rağbeti bizim halkı kandırmamız şeklinde izah ediyorlar. Bu arkadaşların hepsi de, halkın ne demek olduğunu bilirler. Ve eğer halk kandırılabilirse, bu imkânlarla kendileri bizden bin defa daha fazla sahiptirler. Halk kandırılacak bir koyun sürüsü değildir. Bilhassa Türk halkının akli selimi, seziş kudreti, dünyanın hiçbir milletinde yoktur.

Bazı yazarlar, bizleri "intikamcılar" partisi olarak vasıflandırıyorlar. Bunları söyleyenlerin kimler olduklarını ve ne maksatla böyle konuştuklarını halkımız pek iyi anlamaktadır."

Bütün bu açıklama ve ikazlara rağmen CHP'nin halk üzerindeki baskısı, seçim yaklaştıkça daha da artmaktaydı. Ankara ve çevre köylerinde meydana gelen kanlı olaylar nedeniyle, halk kendisine yapılan baskılardan usanıp bezmişti. Çubuk Kaymakamı, beraberinde Jandarma Kumandanı olmak üzere köyleri dolaşıp, halkı dövüp ölümle tehdit ediyordu. Dayaktan yüzü gözü kan revan içerisinde kalan köylüler, **"yetişir artık çektiğimiz çileler, particilik bu mu?"** diye feryad etmekteydiler. Bu türden haykırıların ardından **"YETER! SÖZ MİLLETİNDİR"** sloganı doğmuştu. Artık Demokratlar her gittikleri miting alanında, çok tutan bu sloganın pankartını açmaktaydılar. Bütün bu haykırıslara kulak tıkayan Halk Partisi Hükümeti, artan Jandarma

baskısını desteklemekten geri kalmıyordu. Ankara köylerinin ardından İzmir'den gelen üzücü haberde, vatandaşların elleri zincirlenip, gözleri bağlanarak karakollara götürüldüğü bildirilmekteydi. Bu gergin hava içerisinde karşılıklı seçim bildirileri yayınlanmaya başlamıştı. İnönü imzasıyla yayınlanan CHP, seçim bildirisinde:

"— Milletın rızası ile tayin olunmayan iktidar mevkiinin hiç bir değeri ve hiç bir meşru yönü yoktur" denilmektedir.

İsmet paşa millet rızasıyla iktidar mevkiine ulaşmış gibi de meçler vererek, adeta halkı şaşırtıp çılgına çeviriyordu. Tek partili sistemin hesap vermez uygulamalarıyla, sekiz yıldır işgal ettikleri Cumhurbaşkanlığı makamının milletin iradesiyle ne alakası olabilirdi? Devir Milli Şeflik dönemi olunca, herşey meşru sayılmalıydı. Ve öyle de oluyordu...

Seçimlere iki gün kala 19 Temmuz 1946'da Halk Partinin önde gelenleri bütün bölgelere özel telgraflar çekerek, Demokrat Partinin kendini feshettiği yalan haberini yaydılar. Telgrafların basında geniş ölçüde yer alması üzerine muhalif gazetecilerin Halk Partisi'ne olan sert tenkidleri, vatandaşlara sonsuz cesaret vermektedir. Bayar ve Menderes seçim kampanyasına Ege bölgesinden başlamışlardı. Devlet Demiryolları'ndan kiralanan otaray ile köy ve kasabaları durup dinlenmeden, uykusuz bir halde dolaşmaktaydılar. Her vilayet ve kazaya mutlaka uğramaya çalışıyorlardı. Bayar ve Menderes'in seçim otarayında kendilerine refakat eden gazeteciler, istasyonların arasında hareket halindeki geçen sürede iki liderin başlarını cama dayayarak uyuduklarını yakinen müşahade etmekteydiler. Bayar ve Menderes Ege Bölgesini adım adım gezerken, Refik Koraltan Güney Anadolu yollarındaydı. Fuad Köprülü Ankara'da parti Genel Merkezinde bulunup, basın ve siyasi çevrelerle olan irtibat görevini yürütmekteydi. Millet, Demokrat Parti kurucularını her gittiği yerde sonsuz sevgi ve şefkatle bağrına basarken, bu tür sevgi tezahürleri Halk Partilileri dehşete sürüklüyordu. O ana kadar geri planda görünen Recep Peker, yavaş yavaş varlığını hissettirmeye başlayıp basına şunları söylemekteydi:

"— Yeni partinin doğuşunu biz istedik. Fakat yollarını iyi görmüyoruz. Demokrat Partinin başındakiler, Millet hakimiyetinin baş-

layacağı günler yakındır diyorlar. Böylece farkında olmadan milli varlığın, milli anlayışın düşmanlarına meydanı boş bırakıyorlar. Bizim başarılarımızı küçümsüyorlar. Mesela devrimizin yüz ağartıcı ve en büyük şereflerinden biri olan "KÖY ENSTİTÜLERİ" nin köylülere yaptırılmasını tenkid ediyorlar. Yılın birçok aylarını işsiz güçsüz geçiren köylülerimizin çalıştırılması ve böylece ilk öğretimi sağlamak, bir parti için kusur değil, ancak şereftir."

Recep Peker'in Milli şeflik döneminin yüz ağartıcı hizmetlerinden biri olarak tanımladığı Köy Enstitüleri, o günlerde Türkiye için tehdit unsuru olan, Sovyet Komünçiliğinin bir benzeridir. Halk Partililerin öve öve bitiremedikleri Köy Enstitülerini, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde baba Tonguç'a kurduran Milli Şef, daha sonra bu okulların kapılarına kendisi kilit vurmuştu. Hem Köy Enstitülerine bir devrin en başarılı icraatı diyeceksiniz, daha sonra da kendi ellerinizle kapatacaksınız. Bu durum Recep Peker'in sözleriyle tezat teşkil eden bir çelişkiler manzumesi değil midir?

Seçim yaklaştıkça Cumhuriyet Halk Partisi kurmaylarını bir endişe ve telaş sarmıştı. İktidar koltuğunu kaybedecek olurlarsa, yaptıkları zulmün hesabının sorulması kuşkusu içerisindeydiler. Halk Partisinin fanatikleri bu hesap sorma işinde İsmet Paşa'yı ürkütüp, evhama sürüklüyorlardı. Bu arada yurdun her yerindeki Demokrat Parti teşkilatlarından yükselen feryadlar üzerine, yetkililer iktidara gelindiği takdirde hesap sorulmasını istemekteydiler. Demokrat Partililerin heyecanlı görüşlerine karşılık, Bayar şu açıklamalarda bulunuyordu.

"— Biz memleketin huzuru için kin gütmeyeceğiz. İntikam almayacağız. Zulüm yapanları kendi vicdanlarıyla başbaşa bırakacağız. Gayemiz kanunları hakim kılmak olacaktır."

Demokrat parti Genel Başkanı Bayar'ın yapıcı beyanatı, Halk partili fanatiklerin korkularını bir nebze olsun ortadan kaldırmıştı. Bu arada Demokrat Partiye kayıtlı olmadığı halde, halk tarafından toplanan imza neticesinde, Mareşal Fevzi Çakmak bağımsız aday gös-

İSMAİL HAKKI TONGUÇ: Köy Enstitülerinin kurucusu. Daha sonraları İsmet paşa tarafından kaderine terkedilen eğitimci.

terilmişti. Toplanan üçbin imzadan sonra İstanbul bağımsız adayı olan Mareşal Çakmak'ı Demokrat parti Genel Başkanı Bayar, basına şu şekilde takdim ediyordu:

"— Mareşal Fevzi Çakmak, bütün hayatını memleket hizmetine vakfetmiş mümtaz bir şahsiyettir. Evinde işsiz güçsüz oturması yazık olur. Yüksek liyakatinden, geniş tecrübesinden millet menfaati namına faydalanmak lazımdır. Kendilerinin müstakil olarak Milletvekili seçilmesi için sayın halkımızın aldığı teşebbüsten çok mütehassis olduklarını, millet iradesinin tek tecelligahı olan Büyük Millet Meclisinde çalışmaktan asla istinkaf etmeyeceklerini biliyorum. Demokrat Parti, bu büyük asker ve Devlet adamını müstakil olarak listesine alacak ve bütün demokratların kendisine rey vermesini sağlayacaktır. Bu konuda sayın Mareşalimizle mutabıkız."

Mareşal, kayıtlı olmadığı halde Demokrat parti listesinden bağımsız aday gösterilmişti. Zorunlu emeklilikten sonra asker ve sivil çevreler tarafından daima hürmet ve saygı gören Mareşal'in bu durumu, Milli Şef İnönü'yü hayli telaşlandırır. Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mareşal'e gereken değeri vermediği için, Demokrat Parti listesinden bağımsız aday gösterildiğini, seçim meydanlarından vatanşaya izah etmekteydi. Telaşa kapılan Halk Parti Hükümeti, muhalefete karşı, Başbakan Şükrü Saracoğlu aracılığı ile Ulus gazetesine yazılı demeç vermekte gecikmedi:

"— Sayın Mareşal'in İstanbul'dan adaylığını koyması üzerine, Demokrat parti lideri Bayar, işsiz güçsüz evinde oturması yazık olur demiştir. Bu ifade de kendime tariz propagandası sezdim. Sayın Mareşal emekliye ayrıldıktan sonra, muhtelif yerler açıldıkça, hiç olmazsa beş defa, kendisini Milletvekili yapmak için müracaat ve ricada bulunulmuştur. En son seçim kanunu kabul edildikten sonra evine bizzat giderek, Milletvekilliği için aday göstermemizi ve muvafakatlarını ısrarla rica ettim. İtiraz ettiler. Buna karşı da adaylığını emrivaki yapacağımızı söyledim. Çok rica ederim, böyle bir şey yapmayınız, gücenirim dediler. Ricamı kesmeye mecbur oldum. Mareşal'i işsiz güçsüz evinde bırakmak tarizi bana karşı haksızlık olur."

Başbakan Şükrü Saracoğlu, Mareşal'e Cumhuriyet Halk partisi listesinden teklif ettiği Milletvekilliği adaylığını kabul ettiremeyeşinin çaresizliğini, açıklamalarında izah ederken, her nedense Milli Şef'in onay yaptığı büyük haksızlıklara değinmekten ısrarla kaçınmıştır. Daha önce de belirttiğim gibi, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Meclise ve askerlere ağırlığını koyan Mareşal'in İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesini desteklediği inkâr edilemez. İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Atatürk'e ait maddi, manevi bütün varlıkları yok etmeyi kendine görev saymıştı. Öncelikle Atatürk'ün hasımlarını Milletvekili sıfatıyla Meclise doldururken, onları en yetkili mevkilere getirmekte herhangi bir sakınca görmemişti. İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçilmesi için herşeyiyle destekleyen Mareşal, hayatının hatasını işlediğini yıllar geçtikçe anlamaya başlar. İnönü'nün gördüğü lüzum üzerine emekliye sevk edilen Mareşal, en büyük acıları bu eski dostundan görmenin ve fassızlığıyla karşı karşıya kalmıştı. Atatürk'ün yaptırdığı ve tapusunu verdiği evden, Mareşal'in İnönü tarafından çıkarılmak istenmesi, onu fazlasıyla üzüntülere sevkeder. Her türlü denemeler sonunda Mareşal'i çıkaramayan İnönü, nihayet evin çevresini askeri yasak bölge ilan ederek, özel istimlak kararı aldırılmıştı. Benden sonra tufan olsun düşüncesindeki bir zihniyet karşısında, Demokrat Parti lideri Celal Bayar, Mareşal'e kişiliğinin doğasında varolan büyük vefasını gösterir. Artık Mareşal Demokrat Parti bağımsız listesinden Milletvekili aday'ıydı. Üstelik partiye kayıtlı olmadığı halde. Mareşal bağımsız aday olmasının ardından basına şu demeci veriyordu:

"— İmza toplamak suretiyle milletin bağrından gelen bu tezahürü, vazifeye davet telakki ederek, bunun karşısında ancak kabul ve icabeti düşünebilirim. Bunu arzulayan sayın seçmenlere teşekkür borçluyum. Mareşallerini unutmadılar. Duyduğum memnuniyet büyüktür."

Dünya hızla yürüyor, terakki ediyor. Bu yürüyüşe uymak mecburiyetindeyiz. Tek partili idarenin her tarafta iyi görülmediği hakikati ile karşı karşıya bulunuyoruz. Türlü tesirler altında demokratik bir idarenin bütün icaplarını yerine getirmek, kaçınılmaz bir vazife oldu. Demokrat Partinin bu vazifeyi takdir ederek, herşeye rağmen üzerine alması, cidden bir fedakârlık ve vatanseverlik eseridir. Demokrat Parti tek partili idareye son veren bir teşebbüs ve teşekkül olmuştur. Türk Mil-

leti bir olgunluk imtihanı karşısındadır. Bu imtihanda muvaffak olmak, tek parti idaresini bütün manası ile terketmek demektir. Bu ise ancak Mecliste partiler arası bir kuvvet muvazenesinin tesisine bağlıdır."

Halk partisi'nin yayın organı Ulus gazetesinde, Mareşal'in açıklamalarına karşı bir cevap yazılmıştı. Falih Rıfkı baş yazısında Demokrat partilileri itham ederken, Mareşal'e karşı dikkatli ve saygılı davranıyordu. Bu gazeteye göre, Mareşal'in Demokrat parti listesinden bağımsız aday olması, seçimleri kazandığı takdirde Cumhurbaşkanı seçileceği şeklinde değerlendirilmiş ve Milli Şef İnönü'ye bu fikir pohpohlanarak telkin edilip, onun telaşlanıp, endişelenmesine sebebiyet verilmişti. Ulus gazetesi devamlı olarak Demokrat partiyi suçlarken, düne kadar İsmet Paşa'nın, oturduğu evden çıkarmak istediği Mareşal'i son bir gayretle Halk partisi saflarına çekebilmek için ona devamlı iltifatlar yağıyordu.

Falih Rıfkı baş makalesinde, Halk partililerden aldığı talimatlarla Mareşal'e, gazetesinin sahte övgülerini şu sözlerle açıklamaktaydı:

"— Mareşal'in yapmayacağı birşey varsa, hırs ve kin çarpışmaları içerisinde memleketi kargaşalığa sürüklemek isteyenlerin elinde bayrak olmayacaktır. O, daima vatanın adamı olmuştur. Ve öyle kalacaktır."

Halk partililer kısa bir süre önce dışladıkları Mareşal'e göstermelik iltifatlar yağdırırken, Bayar gerçek Devlet adamı kişiliği ciddiyetiyle, onu bağrına basmıştı. Jandarma baskısı, halkı sindirme metodları ve Halk partisinin Devletin maddi imkanlarını kullanmakla uyguladığı iftira kampanyaları neticesinde erken seçime an be an, yaklaşıyor. Bütün baskılara rağmen Demokrat Parti lideri Bayar istikbale ümitle bakıyor, partisinin iktidara geleceğine kalpten inanıyordu. Miting meydanlarında ve seçim bölgelerinde gördüğü yakın alaka, ona bu izlenimi vermişti. İkinci dünya harbi sona erele bir seneden fazla bir zaman olduğu halde, İstanbul'da sıkıyönetim idaresi altında seçim yapılacak ve vatandaşlar asker kontrolüyle oylarını kullanacaklardı. 21 Temmuz 1946 sabahı saat 08'den itibaren açık oylarını kullanmaya başlayan vatandaşlarımızın teveccühü, büyük çoğunlukla Demokrat Partiden yanadır. Halk Partisi yetkililerinin seçmenin kullandığı açık oyları sandık başlarında kont-

rol etmelerine rağmen, her şeyi göze alan vatandaş tercihinin umumiyetle Demokrat Partiden yana kullanmaktan çekinmez. İstanbul'da Sıkıyönetim baskısı, diğer vilayetlerde parti müfettişleri ve köylerimizde Jandarmanın yarattığı korku, halkı tedirgin etmekten öteye gidemiyordu. Çünkü onlar Demokrat Parti ve onun lideri Bayar'ın demokrasiyi getirip, halkı perişanlıktan kurtaracağına her şeyleriyle inanmaktaydılar.

21 Temmuz günü çıkan gazeteler vatandaşlarımızı sandık başlarına davet eden manşetlerle yayınlanmıştı:

"— Türk demokrasisi bugün ilk imtihanını veriyor..

— Herkes sandık başına gitmelidir.

— Milli irade vatandaşlarımızın oylarıyla tecelli edecektir.

— Bu seçim Türk tarihinde bir merhaledir.

— Milli mukadderatımız bugün belli olacaktır.

— Aldanmamak için, kendi vicdanının sesinden başka bir sese kulak verme" gibi sözler halkımızı seçime katılmaya adeta teşvik etmekteydi.

Muhallif gazetelerin yanısıra Hükümet yanlısı gazeteler dahi seçime katılma hususunda manşetler atarken, Milli Şef'in güdümündeki Ulus gazetesinde Milli İrade ve demokrasiye ait hiçbir bahis yoktu. Yıllardır uyguladığı baskı rejimiyle vatandaş canından bezdiren Halk Partisi, itibarını tamamen yitirdiği halde, Milli Şef İnönü'nün görünürdeki diktavari kudretine sığınarak, tereddütler içerisinde seçime gitmekteydi. Seçimlerin başladığı andan itibaren, bölgelerdeki sandıkların başında yer alan Halk Partisi temsilcilerine vatandaş adeta hüznün ve nefretle bakmaktaydı. Oy kullanma anlarında, yer yer kavgalar ve tartışmalar süregelmekteydi. Sandıkların kaçırılması esnasındaki kanlı kavgalar, ilk demokrasi imtihanımızın kara lekesi olmuştur. İlçelerdeki bazı Kaymakamlar, yasal mülki amirlik görevi sınırlarını aşp, partili gibi çalışmalarının ötesinde seçim kurullarını kaçıracak, sayımları erteletmeyi kendilerine vazife addedmişlerdi. İzmir'de yapılan seçimler tam bir faciaydı. Bu ilimizde seçimi büyük

çoğunlukla Demokrat Parti kazandığı halde, **"keyfi emirle"** Halk partililer tutanakları değiştirip, kamuoyuna kazandıklarını ilan ettiler. İzmir halkı, kendilerine yapılan seçim haksızlığını feryadlar ederek protesto ederken, bu protestolara memleketin birçok yerinden iştirak edenler oldu. 1946 seçimleri hileli, şaibeli ve yüz kızartıcı bir şekilde sona ererken, Milli Şef'in Halk Partisi, Millet İradesine en büyük darbeyi vurmaktan utanıp, sıkılmamıştı. Bir dört yıl daha iktidarda kalabilmek için, Halk Partisi yurt sathında başvurduğu hile ve irtikaplar yüzünden, vatandaşın gözündeki sandık cambazı adını almaya hak kazanmıştı. Seçimin yapıldığı akşam, Çankaya Köşkü'ne çıkan Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, İnönü'ye Ankara'da seçimi kaybettik paşam deyince, **"İnönü, hem de en alt sıradaki Demokrat adaydan daha az rey almak durumuna düştük"**, cevabını vermişti.

Milli Şef bile Halk Partisinin seçimleri kaybettiğini kabullenirken, ne yazık ki, yapılan hileli tasnif neticesinde vatandaşın iradesine, baskı ve zulüm yönetiminin başta kalacağı, bir dört yıllık ambargo daha konulur. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının yayınladığı bildiride, seçimin büyük bir huzur ve sessizlik içinde olaysız geçtiği bildirilmekteydi. Gerçekte seçimi kaybeden Halk Partisi, yine iş başındaydı. Seçimin ertesi günü İzmir'de yapılan şaibeli tasnifler neticesinde, Demokratlar kazandıkları seçimi, ayak oyunları ile kaybetmenin derin üzüntüsünü yaşamaktaydılar. İzmir'den sonra Aydın, Balıkesir, Denizli, Manisa ve Muğla'da Demokratlar kazandıkları halde, Halk Partisinin seçimleri kazandığı resmen ilan edilmişti. Akıl almaz seçim hilelerinin siyasi tarihimize kara bir leke olarak geçtiği 21 Temmuz 1946'da yaşanan müessif hadiseler, İsmet paşa'nın demokrasiye ne kadar inandığının göstergesidir. İsmet paşa istemeseydi demokrasi gerçekleşmezdi uydurmaları, bazı fanatik Halk Partililerin hayal ürünüdür. Her ilde, her kasabada ve her köyde meydana gelen seçim faciasına göz yuman İsmet paşa'nın, destek yerine kösteklediği demokrasinin, en büyük karşıtı olduğunu, o günleri yaşayanlar asla ve asla inkâr edemez. Celal Bayar ve dava arkadaşları adım adım yurdu gezip halkı uyarmasalar, Türk insanı demokrasi ve hürriyetin ne demek olduğunu belki de çok uzun seneler sonra öğrenebilecekti. O günlerde halkımızın yaşadığı Jan-

darma baskısı, karneyle ekmek almak, önlenemeyen perişanlık ve sefalet, süregelen hayatın vazgeçilmez başlıca durumları arasındadır.

Yıllardır haketmediği böylesine ızdıraplı yaşantılara alışan bir halkı, demokrasi ve hürriyet denilen saygın dünya görüşüyle tanıştıran Celal Bayar, hiç tartışmasız çok partili hayata geçişin yegane temsilcisidir. Türk halkı **"Demokrat"** adını ikinci dünya harbinin bitiminden hemen sonra Bayar'la tanıdığı halde, bugünün bazı aydınları halâ İnönü demokrasiye geçişi sağladı görüşünde ısrar ederlerse, hem kendilerini hemde milletimizi kandırılmış olurlar. Şu gerçek iyi bilinmeli ki, Türkiye de memleket sevdasına inanan sağ duyulu insanlar var olduğu sürece, hiç bir yalan ve kandırmaca, demokrasiye geçişin ilk öncüsü **"Bayar"** gerçeğini unutturamaz.

İstanbul'da ilan edilen Sıkıyönetimin yanısıra bazı bölgelerdeki Jandarma ve Halk parti müfettişlerinin acımasız baskılarına rağmen, Demokratlar kazandıkları seçimi, kaybetmişlerdi. 22 Temmuz'dan itibaren Devlet radyosunda açıklanan seçim sonuçları, Türk halkını yeniden ümitsizliğe sevketmeye başlamıştı. Bir dört sene daha, Milli Şef İnönü'nün katı ve kuralcı Devlet kapitalizmi sistemine, dayanmak mecburiyetindeydiler. Demokrat parti Genel Başkanı Bayar ve Mareşal Fevzi Çakmak, İstanbul listesinden seçimleri kazanarak Milletvekili olmuşlardı. Ya Adnan Menderes? 22 Temmuz sabahından itibaren Doktor Ekrem Hayri Üstündağ'ın İzmir'deki evinde seçim sonuçlarını merakla beklemekteydi. Demokrat Parti Aydın'da kazandığı halde, gizli tasnif sonucunda kaybettirildiğine göre, Menderes'in tek ümidi, aday gösterildiği diğer vilayet Kütahya'dır. Kütahya'dan ilk anda gelen haberler ümitsiz gibi olsa da, bu ilin en büyük ilçesi olan Uşak'tan gelen yüksek oylar, Menderes'i Milletvekili seçtirmeye yeterli olmuştu. Memleketi Aydın'da kaybeden Menderes, Kütahya Milletvekili seçilmesinin buruk sevincini İzmir'de Demokrat Partili dostlarıyla birlikte paylaşmaktaydı. İzmir bu seçimlerde en fazla haksızlığa uğrayan bölgelerden birisi olduğu halde, sürekli yapılan itirazlara rağmen sonuç değişmez. Halk Partisi hile ve oy hırsızlığıyla, zorla da olsa iktidar koltuğunu muhafaza ederken, Demokratlara muhalefet görevi tevdi olunmuştu. Bu istenilmeyen hazin ve dramatik durum karşısında, kaybeden iktidar da, kazanan muhalefetteydi.

Hileli seçim sonuçlarına göre, Cumhuriyet Halk Partisi, "395", Demokrat Parti "66", Bağımsızlar "44" Milletvekilliği kazanmışlardı. Belirlenen bu sonuçların ardından, bütün baskılara rağmen yurdun her köşesinde yapılan mitinglerde, halk **"YETER! SÖZ MİLLETİNDİR"** diye feryad ederek, şaibeli iktidara yüselen sesini duyurmaya çalışıyordu. Halkın tek tesellisi vardı, artık Milli Şef bundan böyle yalnız değildir. Meclise giren muhalefet, onun yaptığı baskı ve keyfi uygulamaların en yakın denetleyicisi olacaktı. Bu durumlar belki halkımızın yüreğine su serpmişti ama, ya önlerindeki uzun dört sene nasıl geçecekti..

DEMOKRAT PARTİNİN MUHALEFET YILLARI

Seçim sonuçlarının belirginleşmesinin hemen ardından Milli şef, **"Şükrü Saracoğlu"**nun Başbakanlık'tan istifasını kabul edip, yerine emekli Binbaşı İstanbul Milletvekili **"Recep Peker"**'i tayin eder. Türk halkı demokrasiye dönüşü beklerken, Meclisteki muhalefet tesellisinin yanında, asker kökenli sertlik yanlısı bir Başbakan ve kabinesinin korkularını yaşamaya başlamıştı. Milli Şef İsmet paşa'nın eski Binbaşı'sı Recep Peker'e kurdurduğu ve Halk partililer tarafından dahi yadırganan yeni kabine şu isimlerden oluşuyordu:

Başbakan: Recep Peker, Milli Savunma Bakanı: General Cemil Cahit Toydemir, İçişleri Bakanı: Halit Nazmi Keşmir, Milli Eğitim Bakanı: Reşat Şemsettin Sirer, Bayındırlık Bakanı: Tahsin Bekir Balta, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Atıf İnan, Çalışma Bakanı: Prof. Sadi Irmak, Adliye Bakanı: Hasan Saka, Gümrük ve İnhisarlar Bakanı: Tahsin Coşkan, Münakalat Bakanı: Şükrü Koçak.

Yeni Hükümetin göreve başlamasının ardından 5 Ağustos 1946 günü Cumhurbaşkanlığı seçimlerine geçildi. Cumhuriyet tarihinde ilk defa Cumhurbaşkanlığı için iki aday gösterilir. Halk partisi iktidar ola-

MÜNAKALAT VEKİLİ: Ulaştırma Bakanı

rak çoğunlukta olduğu için, 388 oyla İsmet Paşa'yı Cumhurbaşkanı seçerken, muhalefetin adayı Mareşal Fevzi Çakmak 59 oy almıştı. İnönü teamül gereği Cumhurbaşkanı sıfatıyla Meclise yemin etmeğe geldiği anda, hileli seçim sonuçlarını protesto eden Demokrat Parti Milletvekilleri ayağa kalkmadılar. Atatürk'ün ölümünden sonra, devamlı önünde eğilen ve itiraz etmeyen insanları gören Milli Şef, ilk defa böyle bir durumla karşılaşınca hayli bozulmuştu. Emirleri tanrı buyruğu sayılan Milli Şef'e karşı gelmek kimin haddineydi. Bayar ve dava arkadaşları hürriyete giden yolda, muhalefet bayrağını açtıklarına göre, İnönü görüp tanımadığı eleştirilere ve inanmadığı demokrasiye yavaş yavaş alışmalıydı. İsmet paşa değişmez Genel Başkanlık ve Milli Şefliğe kendisini yıllar içerisinde ne kadar şartlandırmış olsa da, çok partili hayata geçilmesi nedeniyle, demokrasi denilen hürriyet rüzgârları, Bayar'ın liderliğindeki Demokrat parti grubunda bütün şiddetiyle esmekteydi...

7 Eylül 1946'da Recep Peker Hükümetinin açtığı ekonomik paket, Türkiye'de büyük bir infial uyandırmıştı. Dolar 130 kuruştan 283 kuruşa çıkarılarak, ihracat imkanlarının sağlanacağı açıklandığı halde, bu durum Halk Partili tüccarların işlerine yaramaktan öteye gitmemişti. Üreticinin korunması için yapıldığı söylenen 7 Eylül para ayarlaması, stokçuların işine yaramıştı. Nedenine gelince, köylünün tarladaki mahsulünü para ayarlamasından önce ucuza kapatan tüccar, doların iki kat, buğday fiyatının beş kat artmasıyla, çiftçinin beş yıllık çalışmasının karşılığını, bir günde elde etmişti. Baskı ve zulümler bir yana, öteden beri bozuk olan iktisadi durum, Recep Peker'in uyguladığı ekonomik paketle, tam bir çıkmaza girmenin sıkıntısıyla karşı karşıya kalır. Başbakan Recep Peker Hükümeti, 25 Eylül 1946'da yeni bir kanun çıkartarak, basın hürriyetini resmen kısıtlamıştı. Ülkede yıllardan beri süregelen şeflik sisteminin karanlık dönem halâ devam etmekte ve devam edeceğe de benziyordu. Yeni basın kanununa göre, Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri Sıkı yönetim yasaklarına uymadığı gerekçesiyle derhal kapatılır. Korku ve sindirme metoduyla Meclis dışındaki parti çalışmaları her nekadardurmuşsa da, Parlamento içerisinde bütün şiddetiyle devam etmekteydi. İçel Milletvekili Refik Koraltan, eski Başbakan Şükrü Saracoğlu ile Halk Parti Genel Sekreteri Hilmi Uran, Milletvekili Fuad Ağralı ve Emin Erişirgil'in Milli Mücadeleye çağırıldıkları halde, bu görevden kaçtıklarını

söyleyince, Meclis'te fıtnalar kopar. Eski Maliye Bakanı Fuad Ağralı Refik Koraltan'a cevaben, evet katılmadım Yunan pasaportu almıştım deyince, işler tamamen sarpa sarmıştı. Eski bir asker olan Başbakan Recep Peker, Demokrat Partililere hep kuşkulu gözlerle bakıyor ve onları sıkı takibe aldırıyordu. O yılki bütçe görüşmelerinde karşı cevap olarak, Başbakan Recep Peker'in Adnan Menderes'e marazi ve "**psikopat**" sözünü kullanması, Demokratları hayli üzer. Bu sözlerin hemen ardından ayağa kakan Celal Bayar, bir Başbakan böyle konuşmaz diyerek, bütün Demokrat Parti Milletvekilleri'ni Meclis salonunu terketmeye çağırıyordu. Fuad Köprülü ve Emin Sazak Recep Peker'e hitaben, bu türden münasebetsiz konuşmalarla memleket idare edilmez demekteydiler. Meclis'teki kavga zorlukla önlenirken, konuşmasına devam eden Başbakan'ın rengi kül gibi olmuştu.

Bu olaydan sonra günlerce "**psikopat**" sözünün hakaret olup olmadığı hususu üzerinde durulup, gazetelerde anketler tertiplendi. Demokrat Partililer Başbakan'ın özür dilemesini istiyorlar, aksi halde Meclis'e gelmeyeceklerini açıklıyorlardı. Şükrü Saracoğlu'nun araya girmesi de bir netice veremeyince, Demokrat Partinin kurucularından Fuad Köprülü, Başbakan'a şu yazılı açıklamayı göndererek:

"— Demokratların memlekette bir anarşi havası yarattığına inanıyorsanız, hemen görevinizi yapınız, suçluları mahkemeye veriniz, Demokrat partiyi kapayınız", demekteydi.

Başbakan Recep Peker tek partili sistemin yetiştirdiği asker kökenli, katı ve kuralcı siyaset adamları arasında en önde gelenlerindendir. Demokrasinin icaplarını yadırgaması nedeniyle, Demokratlar için Meclis'e dönmezlerse dönmeyinler, önceden iki parti mi vardı, ne farkeder gibilerden pervasız sözler sarfetmekteydi. Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, emir kulu olması nedeniyle yazdığı makalelerde Bayar'a ateş püskürüp, Meclisi terkettikleri için Demokratları anarşi yaratmakla suçluyordu.

Demokrat Partililerin Meclise katılmama kararı, Hükümet çevrelerini hayli tedirgin etmeye başlamıştı. Durumun ciddiyetini an-

RECEP PEKER: 1889 İstanbul doğumlu Harp Akademisi mezunu. Ekram Harbiye Binbaşı. II. III. IV. V. VI. VII'nci dönem Kütahya VIII. dönem İstanbul Milletvekili. İçişleri, Savunma, Bayındırlık Bakanı, Başbakan. ölümü 2 Nisan 1950.

layan İnönü, 26 Aralık'ta Bayar ve Köprülü'yü Çankaya köşküne davet ederek gelişen olaylar hakkında malumat edinir. Demokrat parti lideri Celal Bayar ve Meclis Grup Başkanı Fuad Köprülü, Başbakan'ın yakışsız sözlerinden son derece üzüntü duyduklarını açıklamışlardı. İnönü bundan böyle bu türden konuşmaların olmayacağı teminatında bulunup, Bayar ve Köprülü'den Meclisteki mesainin sağlanmasını rica eder.

Meclisteki bütçe müzakereleri bitmek üzere iken, Demokrat parti Meclis grubu, 28 Aralık'ta oturumlara yeniden katılmaya başlamıştı.

DEMOKRAT PARTİ BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

7 Ocak 1947 tarihi olan, partinin birinci kuruluş yıldönümünde, Demokratlar ilk büyük kongrelerini yapmak için Ankara'da toplanmışlardı. 1946 Temmuz'undaki seçim faciası halkı yıldırmamış, tam aksine demokrasi ve hürriyet mücadelesi yolunda teşvik edip, ateşlemişti. Demokrat Parti kısa zamanda bütün yurt sathında teşkilatlarını tamamlayıp, çığ gibi büyüyerek halkın yegane ümidi olan bir millet hareketinin bayraktarı olmuştu. 4 Ocak tarihinden itibaren yurdun her yanından gelmeye başlayan delegeler Ankara'da buluşmaktaydılar. Tren istasyonu, terminal ve konaklama yerleri Demokrat Partililerle dolup taşmıştı. Ankara halkının taşradan gelen Demokratlara gösterdiği sevgi, tezahürat ve alkışlar içerisindeki göstermiş olduğu samimiyet, görülmeye değer sahnelerdi. 7 Ocak günü Ulus Yeni Sinemada toplanan kongrede, salon tıklım tıklım dolmuştu. Demokrat partinin kurucusu, demokrasiye geçişin yegane lideri Genel Başkan Celal Bayar, ardı arkası kesilmeyen müthiş tezahürat ve alkışlar arasında, göğsünde taşıdığı İstiklal Madalyasıyla, hürriyet mücadelesinin ilk önderi olarak kürsüdeki yerini alınca, salondaki sevinç gözyaşlarının yanı sıra, süregelen coşku dolu sevgi seli dakikalarca devam eder. Demokrasiye her şeyi ile inanan Demokrat parti lideri Celal Bayar, Kongre salonundaki özel bir locayı'da İsmet İnönü için ayırtmıştı. Milli Şef'in ruhunda yaşattığı değişmez Genel Başkanlığı

Büyük Kongreye katılmasına galebe çaldığından, kendisi için Bayar tarafından hazırlatılan loca boş kalır. İnönü Bayar'ın gösterdiği in- celik karşısında, Büyük Kongreye katılmış olsaydı, Demokrat Partili delegelerin ortaya koydukları samimi ve inançlı muhteşem tabloyu gördükten sonra, belkide inanmadığı gerçek milli iradeyi, yakından tanımış olacaktı. Büyük Kongrede Başkan seçimi heyecanlı bir te- zahürat içerisinde gerçekleşirken, İstanbul il Başkanı Avukat Kenan Öner, Manisa İl Başkanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'na karşı ka- zanınca, Bayar tarafından kazanan da, kaybeden de kucaklanıp tebrik edilmişlerdi. Kongre başkanlığına Kenan Öner, Başkan yardımcılıklarına Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Abdurrahman Münip Berk- man'ın seçilmesinden sonra Demorat Parti lideri Celal Bayar tarihi ko- nuşması için kürsüdeki yerini almıştı:

"— Demokrat parti Büyük Kongresinin pek sayın üyeleri. De- mokrat Partinin Birinci Büyük Kongresini açarken derin bir heyecan içinde bulunduğumu tahmin edersiniz. Biliyor ve hissediyoruz ki, şu anda bütün memleketin dikkati üzerimizde toplanmış bulunuyor. Par- timiz milyonları aşan mensupları ile beraber insan hak ve hür- riyetlerine bağlı milyonlar ve milyonlarca vatandaşlarımızın kalpleri de, şimdi bizimkilerle beraber çarpmaktadır.

Memleketin siyasi hayatında ve medeni inkişafında Demokrat Partinin ilk Büyük Kongresi, tarihi ehemmiyeti haiz olacak ve bu mühim hadise dünya efkârının alakasını çekmekten de uzak kal- mayacaktır.

Bir yıldan beridir ki, Türkiye adeta çağ değiştirmekte ve bir yeni aleme intikal ve intisap etmekte, bir ileri insan cemiyeti için mukadder olan tekamül ve istihaleyi yaşamaktadır. Millet ölçüsünde ehemmiyeti şüphe götürmez bir hakikat olan bu toplantımızın, aziz Türk Milletine kutlu olmasını gönülden dilerim.

Karşılaştığı çok çetin mukavemetler ve maddi imkansızlıklar gözönünde tutulunca, millet irade ve murakabesini hakim kılmak yo- lundaki faaliyet ve mücadeleleriyle, partimizin bir yıl içinde elde ettiği neticeler asla küçümsenemez. Milletimizin vatandaş hak ve hür- riyetlerine ve milli hakimiyet esaslarına karşı beslediği derin bağlılık,

demokrasiye doğru elde edilen her başarının tek amilidir. Türk Milleti son bir yıl içinde bütün dünyaya siyasi olgunluğunu, bir kere daha ispat etmiş bulunuyor. Partimizi derin anlayış ve kavrayışıyla ve büyük bir muhabbetle bağrına basan ve ona hayatîyet bahşeden Türk mil- letine partimizin şükran ve minnettarlığı sonsuzdur. Bunu partimiz ve kongremiz adına ifade etmeyi, hayatımın en şerefli vazifesi sayıyorum.

Arkadaşlarım,

Şurasını da unutmamak gerekir ki, bugün vasil olduğumuz ne- ticede, evvelce atılmış adımların da büyük yardımı olmuştur.

Yurdumuzun muhakkak bir felaketten kurtarılmasında, dehası ve vatanseverliği ile Türk Milletinin ebedi minnettarlığını kazanan Ata- türk'ün büyük ve eşsiz bir eseri de, Anayasamızdır. Onun bu eseri, yurttaki milli hakimiyet prensibinin demokratik ideallerin yayılmasına temel ve mesnet olmuştur. Bu sayededir ki, Demokrat Parti doğuşunda ve bütün faaliyetlerinde Anayasaya dayanabilmek imkanını bulmuştur. Yoksa halâ emsaline rastlanan totaliter devletlerinkine benzer bir Anayasa ile karşılaşmış olsaydı, hiç şüphe yok ki, mücadeleler daha çetin, sarsıntılar daha derin olurdu.

Atatürk, zamanın bütün menfi tesirlerine, aldatıcı cazibelerine karşı, demokratik esaslara dayanan Anayasamızı korumasını bilmiştir. Çünkü Birinci Cihan Harbinden az sonra, dünya tek partili ide- olojilere doğru totaliter sistemlerin zaferler kazandığı ve sahalarını genişlete genişlete demokrasi aleminin mütemadi ricat halinde bu- lunduğu, uzun bir evre yaşamıştı. Bu itibarla Demokrat Parti son bir yıl içindeki çok feyizli ve siyasi gelişmelerinin temel ve desteklerini ha- zırlamış ve kurmuş bulunan büyük Atatürk'e müstakil Türkiye'yi ya- ratmış olmasının minneti yanında, ayrıca minnettardır.

Sizleri, onun yüce manevi huzurunda eğilerek, sükût ve huşu için- de sonsuz minnet ve şükranlarımızı sunmaya davet ediyorum.

Bayar'ın bu sözlerinden sonra bütün delegeler ve parti yet- kilileri ayağa kalkarak, Ata'ya beş dakikalık saygı duruşunda bu- lundular.

Arkadaşlarım,

Demokrat parti hareketi, bütün yurttaki heyecan dalgaları yaratmış,

Türk Milletinin sinesinde en sıcak bir kabule mazhar olmuştur. Bu suretle denilebilir ki, Demokrat Parti, Türk Milletinin bizzat kurduğu ve yarattığı ilk parti olmak mahiyeti ve şerefini, daha kuruluş günlerinden itibaren kazanmış bulunmaktadır.

Partimizin doğuşunda ve kuruluşundaki asliyet neticesi olarak ciddi, vakur ve azimli hareketleri, muvazaa efsanelerini kısa bir zamanda ortadan kaldırdı. Bundan sonra da, Demokrat partinin hızla gelişmesi karşısında iktidar partisinin, o zamana kadar adeta okşayıcı ve teşvik edici görülen hareketlerinin, birden bire değiştiğini ve aleyhimize döndüğünü biliyorsunuz. Nitekim teşkilatını da kullanarak, açıktan açığa set çekmeleri ve hatta yer yer dağıtma hareketlerine tevessül olunduğunu biliyoruz. Partimiz ve şahıslarımız aleyhinde, pek kesif ve ağır isnadlarla dolu propaganda faaliyetlerine geçildi. bu propagandaların Halk Partisi dışında tarafsız kalması gereken, bazı idari amir ve memurlarıyla Hükümetin ve emniyetin gizli ajanları tarafından da yapıldığını, teessürle ifade etmek mecburiyetindeyim. Halk Partisi'ne mensup bazı gazetelerin ve bazı muharrirlerin bu isnat ve iftira havasını, bütün bütün ağırlaştırdıkları herkesçe bilinmektedir.

Şunu hatırlatmak yersiz olmaz ki, yeni Milletvekilleri seçimlerinin cereyan tarzı, halâ bütün memleketçe münakaşa olmaktadır. Bundan başka vilayetlerdeki seçimlerde kanunsuzluklar olduğuna dair partimiz Milletvekilleri tarafından, sizlerin gönderdiğiniz vesikalara dayanan ve Mecliste fasılasız olarak 17 saatlik münakaşalara yol açan itirazlar dahi, hiçbir tahkike tabi tutulmamıştır.

Milli iradenin serbest tecellisinin, milletin siyasi teşkilatlanması ve birden fazla siyasi partilerin seçimlere iştirak edebilmesiyle mümkün olacağı, hiç şüphe götürmez bir hakikattir. Halbuki seçimleri öne almak kararı ile iktidar partisi milletçe siyasi partiler halinde teşkilatlanmamıza imkan ve fırsat vermemiş ve bilhassa partimize teşkilatlanmak ve seçimlere iştirak edebilmek için asgari bir zaman bile bırakmak istememiş olduğu gibi, milli iradenin tam ve serbest tecellisini engelleyecek bir şekilde de, hareket etmiştir. Unutulmamalıdır ki, Milletvekili seçimlerinin kanuni müddetine daha bir seneden fazla zaman vardı.

Halk partisi, milli iradenin serbest tecellisini güçleştirecek olan kararları kendi hesabına ve tek taraflı olarak almakta devam ederken, bizim de seçimlere en gayri müsait şartlar ve her türlü imkansızlıklar içinde iştirakimizi zorlamak tedbirlerini de ihmal etmemiştir. Seçimlere girmedığımız takdirde, bu hareket memleketimizi yabancı devletlere karşı kötülleme teşebbüsü olarak gösteriliyor ve bu teşebbüsü Türkiye denilen bu memlekette hoş görmeyecekleri söyleniyordu. Bundan başka gene bu hareketimizin, vatandaşları Balkan Komiteciliğine yöneltmek ve sürüklemek demek olacağı, ürküütücü bir lisanla ihtar olunuyordu. Bütün bunları ölçtükten sonradır ki, partimiz Belediye seçimlerine girmemek kararında ısrar etti. Vatandaşlarımız bu hareketimizi memleketteki yabancı Devletlere karşı kötülleme teşebbüsü olarak kabul etmedi ve manasını iyice anlayarak bizi haklı, karşıımızdakileri haksız buldu.

Bu arada işaret etmek yerindedir ki, Sıkıyönetim Komutanlığının aldığı kararın mevzuu tamamen siyasi olduğuna göre, Sıkıyönetimin de politikaya sokularak siyasi maksatlara yöneltilmiş olduğunu kabul etmek zaruridir.

Size artık kapanmış sayılan, Büyük Millet Meclisi'ndeki son hadisenin hesabını vermeliyim.

Bütçe müzakereleri münasebetiyle partimizin görüşlerini fikir ve mütealâa dermayanı suretiyle cevaplamak varken, mevzu ile hiç alakası olmayarak yapılan yersiz muamele üzerine, Milletvekili arkadaşlarımız ani bir hareketle Meclis salonunu terketmek mecburiyetini duymuşlardır. Böyle bir muamelenin bir Başbakan tarafından ve Hükümet namına yapılmış olması ve bu garip husumet tezahürlerine Meclis azalarının bir kısmının da iştirak etmiş bulunması sanırım ki, bizi o hareketimizde tamamiyle haklı gösterecek sebeplerdir.

Bahis mevzuu ettiğimiz hadise, Devlet Reisi tarafından bilinen şekilde halledilmiş ve kapanmış bulunuyorsa da, tekrarı halinde ve yahut da parti olarak bağlı bulunduğumuz demokratik prensiplerin tam zıddına hareketler ve emrivakilerle karşılaşmamız takdirinde Meclis grubumuzun takip edeceği hareket hattının partimizin bütün işlerinde en yüksek selahiyet sahibi olan büyük heyetinizce önceden karara bağlanmasının, her cihetten doğru olacağı kanaatini muhafaza ediyoruz.

Arkadaşlarım,

Gönül isterdi ki, Türk ekonomisinin tekemmül ettirilmesi davasında, türlü partilere mensup bütün vatandaşların elbirliğiyle çalışmalarını ideali tahakkuk edebilsin, yarının hür ve ileri Türkiye'si hepimizin müşterek eseri olarak kurulsun. Demorat parti bu yoldan bütün iyi niyetle ve her suretle mesai teşrikine hazırdır. Müsaade ederseniz, bu düşüncemi yüksek heyetiniz namına ifade etmiş olayım.

Fakat ne yazık ki, iktidar partisi ve onun Hükümeti böyle bir işbirliğinin gerçekleşmesine müsait olmayacak bir zihniyetin tecellilerini, her vesile ve her suretle izhardan geri kalmamaktadır. Bir taraftan demokratik inkişafa taraftar olduğunu söylerken, diğer taraftan Hükümet otoritesi mefhumunu çok dar bir manada anladığını göstermekte devam etmektedir. Bu itibarla Hükümetin hürriyet ve otorite telakkileriyle, bizim bu husustaki telakkilerimiz arasında gayet esaslı farklar olduğunu belirtmeliyim. Hükümet programında buna dair ileri sürülen mütaâlalardan, sanki hürriyet ile Hükümet otoritesinin birbirleriyle telifi müşkül mefhumlar olduğu telakkisinin hakim bulunduğu anlaşılmaktadır. Ve adeta vatandaş hak ve hürriyetlerinin tanınmaması derecesiyle mütenasip olarak, Devlet otoritesinin eksileceği gibi bir vehim veya hatalı telakkinin tesir atında bulunduğu göze çarpmaktadır.

Şimdiye kadar yaptığımız bunca fedakarlıklara ilave olarak, yurdun dört bir tarafından işlerini terkederek ve imkanlarınızı kullanarak, bu ideal uğrunda şurada toplanmış olmanızdaki derin mananın bütün milletçe çok iyi anlaşılıp, takdir edileceği muhakkaktır.

Son söz olarak, Demokrat Türkiye'sine ümit ve imanla iyimser bir ruhla baktığımı tekrarlarırken, hepinizi sevgi ve saygı ile selamlar ve demokrasi tarihimizin mühim bir dönüm noktası olan Birinci Büyük Kongremize yüksek başarılar dilerim."

Celal Bayar'ın Birinci Büyük Kongredeki tarihi konuşmasını, akşamdan bu yana yağan kara rağmen Ulus Meydanı'ndaki heyecanlı kalabalık, sessizlik içerisinde dinlemekteydi. Bayar'ın konuşmasının bitiminin ardından bozulan sessizlik yerini çığgınca bir alkış, gözyaşı seli ve sevgi tezahürüne bırakır. Kongre bitiminden sonra Ulus'taki Yeni Sinemanın kapısından dışarıya çıkan Bayar ve Demokrat Parti

kurucuları, onbinlerin uğultu ve sevgi temennileri arasında gönülleri fethetmişlerdi. Artık "Yeter! söz milletindir" sloganı Ankara meydanlarından bütün Türkiye'ye taşmıştı. 7 Ocak'ta çalışmalarına başlayan Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi, 11 Ocak 1947 günü tamamlanır. Büyük Kongrede yapılan seçimlerde Celal Bayar Genel Başkanlığa seçilirken, Genel İdare Kurulu oy sırasına göre şu isimlerden teşekkül etmişti:

- 1- Emin Sazak
- 2- Adnan Menderes
- 3- Refik Koraltan
- 4- Fuad Köprülü
- 5- Refik Şevket İnce
- 6- Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu
- 7- Cemal Tunca
- 8- Yusuf Kemal Tengirşenk
- 9- Ahmet Tahtakılıç
- 10- Ahmet Oğuz
- 11- Enis Akaygen
- 12- Samet Ağaoğlu
- 13- Celal Ramazanoğlu
- 14- Hasan Dinçer

Demokrat Parti Büyük Kongresinde, yeni Genel İdare Kurulunun seçilmesiyle birlikte alınan "Hürriyet Misak'ı" kararı, Halk Partisi ve onun totaliter rejime dönme meraklısı Başbakan'ı Recep Peker üzerinde derin endişeler yaratmıştı. Ülke çapında Demokrat Partiye olan katılmalar hızla artarken, Halk Parti yöneticileri bundan böyle yapılacak bir genel seçimde, meşru yoldan iktidara gelebileceklerini anlayıp paniğe kapılırlar. Cumhuriyet Halk Partisi divanı 16-20 Ocak tarihlerinde, dışarıya bilgi verilmesi söz konusu olmayan bir toplantı yaptı. Bu toplantıda vatandaşın Demokrat Partiye olan ilgisine mani olmak ve Halk Partisi'nin iktidarını, gelecek yıllar içerisinde de sağlayabilmek konuları görüşülür. Bu hususta ortaya atılan tekliflerden biri de, o günlerde 63 olan vilayet sayısını 25'e indirmektir. Böylelikle

tain edecekleri güvenilen otoriter valilerle, ileride yapılacak olan genel seçimleri kazanma şansları oldukça yüksek olacaktı. Halk Partililer baktılar ki, etraflarında kendi gruplarından başka adam kalmayınca, düşüncelerinde yaşattıkları bu çağ dışı ilkel durumu tatbikata geçirmekten vazgeçtiler. Vatandaşın sempatisini kaybeden Halk Partililer, Mareşal Fevzi Çakmak'ın komünistlerle işbirliği yaptığı iftiralarını ortaya atarlarken, Demokrat Partiye de çamur atmaktan geri kalmıyorlardı. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Mareşal'in komünistlere yakınlığına değinmesinin yanında, Başbakan Recep Peker ve diğer Halk Partililer'de Demokratları 1946 seçimlerinde olduğu gibi, şimdi de komünistlikle suçlamaktaydılar. Düne kadar el üstünde tuttıkları Mareşal'in, Milli Şefleri İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçilmesi için herşeyiyle desteklediği birden unutulmuştu. Acımasız ithamlarla karşı karşıya kalan Mareşal, fanatik Halk Partililerin gözünde komünist olmuştu. Olacak şey değil!..

O Mareşal ki, hayatının hiç bir gününde manevi değerlerden ödün vermezken, Halkçılar tarafından komünistlikle suçlanmasına hayli üzülmüştü. Türkiye'ye Celal Bayar'ın liderliğinde çok partili hayatı getiren, hürriyet rüzgarlarının esmesine sebep olan Demokrat Parti de komünistlikle suçlanmaktan nasibini alır. Daha düne kadar ülke halkına yaşattığı hileli ve yüz kızartıcı seçimleri hatırlamaz görünen Halk Partililer, bu türden ürettiği iftira kampanyalarına her gün bir yenisini ekliyorlardı. Kendi elleriyle açıp, Rus modeli eğitim yaptırdıkları Köy Enstitülerini unutmuş gibi görünmekteydiler. Halk Partililerin gerek Demokrat Parti, gerekse Mareşal hakkındaki iftiralarına karşı ilk tepki Kenan Öner'den gelmişti. Kenan Öner Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in bizzat kurup yönlendirdiği Köy Enstitülerinin komünist militanlar yetiştirdiğini söylüyordu. Kenan Öner ve Hasan Ali Yücel arasındaki çatışma had safhaya ulaşınca, gerginleşen durumlar mahkemeye kadar intikal eder. Kenan Öner Hasan Ali Yücel'i suçlarken; Siz komünistleri Bakanlığınızda beslemekle, uğradıkları hücumlara karşı onları savunmakla yetinmediniz. Bakanlığınızın menfi telkiniyle başlarını belaya soktuğunuz 23 Milliyetçi genci, İspanyolların engizisyonuna rahmet okutacak işkencelerle ezdiniz, harap ettiniz ve hırpalattınız diyordu. Kenan Öner, asıl komünistlerin Halk parti saf-

larında olduğunu isim ve belgelerle açıklarken, Mareşal Fevzi Çakmak'ta hakkında çıkartılan asılsız iftiralara karşı şunları söylemekteydi:

"— Halk Partisi propagandacıları Mareşal komünist oldu. O da, Demokratlar da asılacak, diyorlar. Evet, bu gidişin sonunda bende, Demokratlar da asılabiliriz. Fakat şuna emin olsunlar ki, asılırsak sadece bu memleket ve millete hizmet etmek istediğimiz için asılmış olacağız."

Mareşal'in yürekleri sarsan bu içten demeci sanki içine doğmuş gibi, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 1961 Eylül'ünde İmralı'da asılarak, Türk tarihinin demokrasi şehitleri olmuşlardı.

Halk partililer Demokrat Partiyi ve Mareşal'i komünistlikle suçlarken, Milli şefleri İnönü'nün Antakya'da yaptığı açıklamaları unuttur gibiydiler. İnönü Antakya'lılara 1946 senesi Ekim ayı başında şu açıklamaları yapmıştı:

"— Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiç birini kaale almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk Milletine iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri **Köy Enstitüleri**, diğeri de müteaddit partilerdir."

Evet, İnönü bu sözleri şaibeli 1946 seçimlerinden üç ay kadar sonra söylemişti. Hasan Ali Yücel'in baba Tonguç'a kurdurduğu Rus modeli eğitim veren Köy Enstitüleri, komünist odakların birleşim merkezleri olduğu halde, gelin görün ki Halk Partililer gözlerinin önündeki çapağı görmeden, Demokratları ve Mareşal'i komünistlikle suçlamaktaydılar. Milli Şef İnönü yanılgılarla dolu demecinde, öldüğü zaman bırakacağı iki eserden biri olan Köy Enstitülerinin kapısına, daha öncede belirttiğim gibi, kendi elleriyle kilit vurmuştu. Hâl böyle olunca, Hasan Ali Yücel'in komünist yuvası haline getirdiği Köy Enstitülerini kendi lideri dayanamayıp kapatırken, Demokratlara ve Mareşal'e yapılan komünistlik isnadı, affedilmeyecek yalanlarının en acımasızıdır. Halk Partililerin her geçen gün ürettiği yeni iftiralara inanmayan vatandaşlarımız, Demokrat Partinin daha da güçlenmesi

için olanca gücüyle çalışıyorlardı. 1947 senesi Mart ayında yapılan Muhtar seçimleri, 21 Temmuz 1946 seçimlerinden daha da feci geçmişti. Türk siyasi hayatına yeni bir kara sayfa daha açılmış ve emeklemekte olan demokrasi hoyratça katledilip, parçalanmıştı. Herşeye rağmen Halkçıların kanun tanımazlıkları, bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Baskı ve zulüm derecesine varan fiiliyatlar neticesinde, muhtarlıkların büyük bölümünü Halk Partisinin adayları kazanmıştı. 1947 senesinin başında toplanan mülki idareciler, kongresinden sonra başka bir sonuç beklenmesi zaten mümkün değildi. Mart ayındaki Muhtar seçimlerinde Bayar ve Menderes Halk Partilileri uyardıkları halde Devlet gücünü kullanmak pahasına, seçimlere fesat karıştırmaktan geri kalmamışlardı. Muhtar seçimleri genel seçim havasında olmadığından, aldatılan, yanıltılan vatandaş, Halk Partisinin hileli uygulamalarını istemese de, son defa sinesine çekip, kabullenir. **Son defa diyorum. Nedenine gelince, Halk Partisi ileriki yıllarda görüleceği gibi, siyasal sürecinin hiç bir döneminde milli irade çoğunluğunu sağlayıp, tek başına iktidar olamayacaktır...**

Muhtar seçimlerinin tamamlanmasının ardından, 1947 senesi Mart ayında Demokrat parti lideri Bayar ve Menderes İstanbul'a gelmişlerdi. Üniversiteli gençler, Demokrat parti lideri ve kurucularıyla tanışmak istemekteydiler. Ayazpaşa'daki parti merkezinin ikinci katındaki toplantı salonunda Bayar, Köprülü ve İl Başkanı Kenan Öner gençleri samimiyetle öpüp karşılarlarken, kalabalık arasındaki eksikliği farkeden Bayar:

— *Adnan bey nerede, diye sormuştu.*

Menderes Üniversiteli gençlerin arasından seslenerek:

— *Buradayım beyefendi, diye cevap vermişti.*

Bayar:

— *Genç arkadaşlarım sizlere, bilhassa istikbalde en mühim vazifeleri deruhte edecek olan, arkadaşım Adnan Menderes'i tanıtayım. Kendisine dikkat ediniz. Diye takdim etmişti..*

Adnan Menderes de:

— *Teşekkürler ederim beyefendi. Genç arkadaşların arasında bende onlardan oluverdim.*

Üniversiteli gençlerle Demokrat Parti lideri arasındaki karşılıklı samimi görüşmeler, saatlerce devam etmişti. Gençler Atatürkçülük demokrasi prensipleri üzerinde duruyorlar ve Üniversite muhtariyeti konusunu tartışıyorlardı.

Gençlere açıklamalarda bulunan Menderes:

— *Arkadaşlarım bizler Atatürk'ün en yakın arkadaşı Celal Bayar beyefendinin etrafında toplanmış bulunmaktayız. Atatürk ve inkılapları hususunda ne derece samimi olduğumuzu takdir ederseniz kanaatindeyim. Demokrasi prensipleri ile kabul ettiğimiz umdelerin esasını teşkil eder. Yine biliyorsunuz ki, Üniversitelerin muhtariyeti prensibini, programına alan tek parti Demokrat parti olmuştur.*" sözleriyle gençlere izah vermişti..

Yukarıdaki bazı açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Celal Bayar karşılaştığı her topluluğa Adnan Menderes'i takdim ederek, gelecekte görev vereceği Başbakan'ını, yaşanan zor muhalefet günlerinden itibaren kamuoyuna üstü kapalı da olsa, ifşa etmeye çalışıyordu.

Ayazpaşa'daki Demokrat Parti il binasındaki konuşmalarda, Bayar kendisine sorulan bir soruyu şu şekilde cevaplandırmıştı:

— *Siyasi rüştünü ispat etmiş her vatandaşın politika ile meşgul olması bir haktır.*

Münevver gençlerin memleket meseleleriyle meşgul olmalarını da tabii karşılarız. Ancak Üniversitelerimizin, ilim müesseselerimizin içine günlük politikanın sokulmasına taraftar değiliz. Bu itibarla Üniversiteler içinde asla teşkilat kurmayacağız. Bu memlekete fayda değil, zarar getirir. Bunda samimi ve ciddiyyiz. Sizden Demokrat Parti olarak istediğimiz, bu gibi teşebbüslere mani olmanızdır. Şahıslar olarak partilere girmenize, teşkilatta vazife almanıza kimse mani olamaz. Fakat, Üniversiteler içine politika sokmayalım."

Bayar'ın konuşmalarından son derece memnun kalan gençler, Demokrat Parti iktidara gelirse Adnan Menderes mutlaka Başbakan Yardımcısı olur, diye tahmin yürütüyorlardı.

Bir diğer önemli husus ise, demokrasiye geçişin zorluklarını ya-
kinen yaşayan Celal Bayar, oy almak gibi bir kompleksin içerisine
girmeyerek, Üniversiteleri kesinlikle politikadan uzak tutmuştur. Bu
günkü siyasilerimizin ayakta kalabilme uğruna, lise ve orta mekteplere
kadar el attıklarını görünce, Türkiye'nin içler acısı durumu kar-
şısında, Bayar'ın erdemli vefalı ve şahsiyetli Devlet adamlığını ha-
tırlayıp, işte gerçek liderlik böyle olmalı demekten kendimizi ala-
mıyoruz. Üç-beş oy uğruna Üniversitelere politikayı sokmayan zihniyet
bundan elli sene önce varken, bugün yoksa, bu rahatsızlığı ülkemizde
yetişmeyen lider yokluğunda aramamız gerekir. Geçmişte varolan gü-
zellikleri geri getirmeyeceğimize göre, kubbede baki kalan hoş bir seda
olarak anmaktan başka ne yapabiliriz ki...

Demokrat Partinin hızla güçlenmesi karşısında, Milli Şef'in Halk
partisi bütün yurttaki baskılarını arttırırken, İstiklal Harbi kahramanları-
mızdan Orgeneral Ali İhsan Sabis, haksız bir şekilde tutuklanmıştı.
Gerekçe olarak, asılsız haber yayma suçu isnad edilen Ali İhsan Sabis
paşa, Sıkıyönetim tarafından bir yıl üç ay hapse mahkum edilir. İs-
tiklal Harbimizin gerçek arşivleri tam anlamıyla incelenecek olursa,
Ali İhsan Sabis paşa'nın Büyük Taaruz'da, Dumlupınar'da gösterdiği
kahramanlıklar, İstiklâl Harbine girmekte tereddüt eden İsmet
paşa'dan çok daha fazladır. Bütün tabuları yıkıp tarihi doğru yazmak
lazım. Atatürk ve Mareşal Fevzi Çakmak Büyük Taaruzun planlarını
yapıp, Yunan'a saldırıya karar verdikleri anda ilk karşı çıkan, daha
önce de belirttiğim gibi, Yakup Şevki paşa ile İsmet paşa olmuştur.
Yunan ordularını önüne katarak sürüler halinde kovalayıp nihai zafere
çok büyük katkıları olan Ali İhsan paşa, ne yazık ki, tarihçilerimizin de
unutup, kıyıda köşede bıraktığı gerçek İstiklâl kahramanlarımızdan bir
tanesidir. İnönü'nün çok yakından tanıdığı bu kahraman paşamızı,
Sıkıyönetim tarafından tutuklandığı yetmiyormuş gibi, İstiklâl ma-
dalyası ve nişanları elinden alınarak, bütün rütbeleri kaldırılıp ia-
şesini temin ettiği emekli maaşı da kesilmişti. Ortada hiçbir harp hali
yokken Sıkıyönetim altı ay daha uzatılmıştı. Gazeteler üzerinde bas-
kılar artarken, sindirme metodlarının yanı sıra İstanbul'da Tasvir ve
Demokrasi gazeteleri süresiz olarak kapatılır. Ankara'da Kuvvet,
İzmir'de ise Yeni Asır ve Demokrat İzmir gazetelerinin yöneticileri

hakkında dava açılarak, soruşturma başlatılmıştı. Bu türden olumsuz
gelişmeler karşısında, İsmet paşa Bayar'la Haziran ayı içerisinde tam
beş defa birer gün ara ile görüşmüştü. İki liderin arasında geçen gö-
rüşmeler Anadolu Ajansı ve radyo ile halka duyurulmaktaydı.

Bu mülakatların ardından, gazetecilerin ısrarları üzerine açıklama
yapan Bayar, Başbakan Recep Peker'i hiddetlendiren şu sözleri söy-
lemişti:

"— İnönü Demokrat Partiye yapılan baskıları kaldıracağını
vaadetti. Bizim, millet çoğunluğuna güvenerek zorla iktidarı ala-
cağımız hakkındaki endişeler yersizdir. Suikast, hükümet darbesi gibi
şeyler asla aklımızdan geçmiş durumlar değildir. Biz açık insanlarız.
Bizde gizlilik yoktur. Bizim şiarımızda kötü ve gizli şey olamaz. Kuv-
vetimizi ancak kanundan ve halkın sevgisinden alırız. Demokrat Parti
programına sadık, her şeyi açıktan meydana ifade eden, gizli ka-
paklı işi olmayan, sadece halka dayanan şerefli bir partidir."

Demokrat Parti kurucuları, Halk Partisinin oyununa gelmemek için
çok dikkatli davranmaktaydılar. Başbakan Recep Peker Celal Bayar'ın
demecine hayli sinirlenirken, İnönü'nün muhalefete karşı göstermelik
de olsa yumuşamasını içine sindirememişti.

Bayar'ı Haziran ayı içerisinde müteaddid aralıklarla davet eden
İnönü, 7 Temmuz'da muhalefete taahhüd ettiği beyannamesini ha-
zırlatıp, kamuoyuna açıklar. O güne kadar memlekette bir dikta fır-
tınası estiren İsmet paşa, 12 Temmuz beyannamesiyle birlikte, Baş-
bakan Recep Peker'in muhalefete karşı olan uzlaşmaz tutumuna çare
bulacağına dair teminat vermekteydi. Başbakan'ı Recep Peker'in ge-
çimsiz davranışları yüzünden hayli sıkıntılı günler geçiren İnönü, 12
Temmuz beyannamesini bir bakıma zorunlu mecburiyetlerin gereği
olarak yayınlamıştır. Milli Şef iktidarla muhalefet arasındaki düğümü
çözmeye çalışacağını garanti edip, idari kurumların baskılardan uzak
kalmasını Başbakan'a reddettireceğini, Demokrat Parti lideri Bayar'a
açıklarken, bugüne kadar yapılan yanlış uygulamalardan arınılacağı
imajını vermekteydi. İnönü'nün 12 Temmuz beyannamesindeki: "**So-
rumlu Hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez.**"
sözleri Başbakan Recep Peker'i çıldırtan durumlardı.

Milli Şef, meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyetinin siyasi hayatın temel şartı olduğunu açıklarken, müfrit Halk Partililer adeta şaşırırmaktaydılar.

Demokrat Parti yetkilileri İsmet paşa'nın 12 Temmuz 1947'de yayınladığı beyannamedeki vaadlerin lafta kalmayıp, tatbikata geçirilmesini istiyorlardı. Basına uyguladığı sert baskılar, muhalefete sarfettiği uygunsuz sözler nedeniyle, Başbakan Recep Peker'i davet eden İnönü, bu hususlar hakkında kendisinden geniş izahatlar alır. Herşeye rağmen kendisini haklı çıkarma görüşünde olan Recep Peker, Demokrat Partinin ihtilalci bir metodla çalıştığını açıklıyordu. İnönü 12 Temmuz beyannamesine uyması zorunluluğunu Başbakan'ına anlatırken, nihayet Demokrat Partinin meşru bir parti olduğunu açıklamak lüzumunu hissetmişti. Bu durum üzerine iki parti arasındaki siyasi tansiyon kısmen de olsa düşme eğilimi gösterse de, bazı Demokratların arasında ihtilaflara neden oldu. Avukat Kenan Öner, Mustafa Kentli gibi kurucular, İnönü'nün 12 Temmuz beyannamesindeki göstermelik sahte bahar havasına inanılmamasını söylemekteydiler. Yeterli muhalefetin yapılmadığını savunup, söyleyen bazı Demokrat Partili üyeler, muvazaa iddialarını ortaya atmaya başlamışlardı. Partinin mevcudiyetini ayakta tutabilme ustalığını gösteren Celal Bayar, istifa girişiminde bulunan Milletvekili ve yönetici grubunu kararlarında serbest bırakmayı, herşeye rağmen uygun görmüştü. Başlangıçta Demokrat Partiye kaydını yaptırmadığı halde, Bayar'ın İstanbul bağımsız listesinden Milletvekili seçilmesini sağladığı Mareşal Fevzi Çakmak, muhalif Milletvekilleri'nin sözcüsü durumundaydı. Demokrat Partiden istifa eden Kenan Öner'in yanısıra, Mustafa Kentli, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı 20 Temmuz 1948 tarihinde, başlarındaki Mareşal Fevzi Çakmak'la birlikte **Millet Partisi'ni** kurdular. 12 Temmuz beyannamesi parti içi sarsıntı nedeniyle Demokratlardan kopmalara sebep olurken, Halk Partisi'nde ise, geçici izin verilen Recep Peker'in yerine 9 Eylül 1947'de Hasan Saka Başbakanlığa getirilmişti. Recep Peker'in Başbakanlık'tan ayrılmasına neden olan, parti içerisindeki hizip hareketinin önderi Profesör Nihat Erim ve 35'ler grubudur. Devletin bütün işlerini raflarda bırakıp hiçbir icraat yapmayan, totaliter fikirlerin yegane savunucusu Recep Peker'den sonra Başbakanlığa ge-

tirilen Hasan Saka, siyasi hayatının son demlerine yaklaşmış yorgun bir Devlet adamı görünümündeydi. Hiçbir şeye el atmayıp, İsmet paşa'nın emirlerini harfiyyen tatbik eden Hasan Saka, Recep Peker'e nazaran çok daha yumuşak mizaçlı görüntüler sergilerken, adeta kukla Başbakan durumundaydı. Milli Şef İnönü VII. Parti Kurultayını 17 Kasım 1947'de Ankara'da topladığında, kendisini fazlasıyla huzursuz eden bir muhalefetin olduğunu bilincindeydi. Başbakan sıfatıyla ilk defa bir Kurultay yaşayan Hasan Saka, muhalefete karşı göstermelik hoş görülü davranışlar içerisine girerken, bazı şeyler için çok geç kaldıklarının her nedense farkına varamaz. Tam 19 gün süren Halk Partisi'nin Kurultay çalışmalarının yegane sebebi, elden gitmekte olan saltanat kayığının fazla su alıp batma noktasına gelmesiydi. Kurultaydaki delegeler kendi bölgelerindeki Demokrat Parti gerçeğini anlatırlarken, Hükümetin her hususta acil tedbirler almasını istemekteydiler. Başbakan Hasan Saka her ne kadar yumuşak görünmeye çalışsa da, yeni çıkacak seçim kanununun Halk Partisi'nin kazanacağı şekilde hazırlanmasından yana Milletvekillerine tavır koyuyordu. 1948 senesi sonlarına gelindiğinde bir yıllık Hasan Saka Kabinesi hayli yıpranmıştı. Bu zaman zarfında hiçbir icraatta bulunmayan Başbakan Sa' a, **"elini nereye atsan her şey baştan aşağı bozuk"**, sözleriyle yokluklar devrinde yaşanan acı hakikatları geçte olsa bir bakıma kabullenmiş oluyordu. Halk Parti grubunda meydana gelen fevkaledede ihtilaflar neticesinde, Başbakan Hasan Saka Kabinesi 15 Ocak 1949'da istifa etmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu şartlarda İnönü, yeni kabineyi kurması için Hilmi Uran'a teklif götürür. Uran'ın Başbakanlığı kabul etmemesi üzerine, Halk Partisi ve onun değişmez Genel Başkanı Milli Şef, Atatürk inkılaplarını hiçe sayarcasına, iktidarda kalabilmek uğruna halkın dini duygularını sömürerek, bir mollayı Başbakanlığa getiriyordu.

Celal Bayar'ın önderliğinde bütün il, ilçe ve bucaklarda umulanın üzerinde güçlenen Demokrat Partiyi durdurabilmek için her çareye başvuran Milli Şef, son Başbakan'ıyla, son kozunu oynamaktaydı. Demokrat Parti ve onun kurucusu Celal Bayar'a ileriki yıllarda irtica suçlamalarında bulunanlara şu kadarını söyleyebilirim ki, İsmet Paşa bir mollayı kendisine Başbakan yapınca bazılarının gözünde laik ola-

biliyorsa, yıllarca üstü kapalı anlatılıp, hasıraltı edilen bu önemli hususu açmakta önemle fayda görüyorum. Demokrat ve milliyetçi görüşlerin ilk uygulayıcısı olan Bayar'a zaman içerisinde yapılan acımasız haksızlıkları kabullenmek mümkün değildir. Asıl irticai hareketin, iktidarda kalabilmek uğruna Halk Partililer tarafından başlatıldığını hiçbir tarih tevil edemez. Hâl böyle olunca, Milli Şef ve onun molla Başbakanı'nı tanıtmayı, hakikatların gün yüzüne çıkabilmesi için asli bir ödev olarak görmekteyim.

MİLLİ ŞEF İNÖNÜ'NÜN MOLLA BAŞBAKANI

Türkiye'de demokrasiye geçişin yegane önderi olan Celal Bayar'ı anlatırken, onun mücadelelerle dolu siyasi hayatında karşılaştığı zorlukları ve muhaliflerini detaylarıyla açıklamamız, kaçınılmaz bir durumdur. Hasan Saka'nın istifasından sonra Hilmi Uran'a kabine kurma görevi tevdi edildiğini daha önce belirtmiştim. Halk Partililer tek parti yıllarındaki gibi vatandaşa hoyratça davranışlar içerisinde olurlarsa, yaklaşmakta olan seçimleri kaybedeceklerinden, İnönü'ye dini eğilimleri güçlü bir Başbakan atamasını empoze etmişlerdi. İnönü, Hilmi Uran'ın Başbakanlık görevini kabul etmeyişi üzerine, belki bir dönem daha iktidarda kalabilirim ümidiyle, gençlik yıllarında sarıklı bir molla olan Şemsettin Günaltay'a kabine kurma görevi verir. Bir zamanlar yanına yaklaşamayan ve kimselere hesap vermeyen İnönü, Celal Bayar'ın Demokrat Partisine karşı iktidarda kalabilmek uğruna ilkelerinden taviz vererek, her çareye başvuruyordu. Başbakanlık dönemlerinde ezan'ın okunuş şeklini değiştirerek, yüksek dağları bel yarattım diyen bu müzmin ihtiras, gerçek bir molla olan Şemsettin Günaltay'la müşterek mesailerini paylaşmakta, asla sakınca görmemekteydi.

DEMOKRAT PARTİDEN AYRILANLAR: 24 Mart 1948'de 6 Milletvekili Demokrat Parti genel kurulundan istifa etmeleri nedeniyle, partiden ihraç edilmiştir. Ahmet Tahtakılıç, Yusuf Kemal Tengirşenk, Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Hasan Dinçer ve Ahmet Oğuz Demokrat Partiden ayrılmasının ardından, Millet Partisini kurdular.

Şemsettin Günaltay'ın kişiliğine şahsen herhangi bir kastım yoktur. Ancak, İnönü hayatının her döneminde başedemediği insanlara hemen irtica damgası vurmaktaydı. Bu şartlarda kalben benimsememiş olsalar bile, Türk halkının dini duygularını istismar edip, oy alabilmek gayesiyle Şemsettin Günaltay'ı Başbakanlığa getirmeleri, asıl irticai hareketin başlangıcı sayılmaz mı?

Burada Milli Şef İsmet paşa'nın son Başbakan'ı Günaltay'a bir parantez açıp, onun hayatındaki iz düşümlerini anlatarak, bu husustaki değer yargılarını düşüncelerinizle başbaşa bırakıyorum:

"Şemsettin Günaltay, bir tarikat Şeyhinin oğlu olarak Eğin'de dünyaya geldi. Babası oğlunu dini eğilimleri yönünden güçlü yetiştirebilmek için İstanbul'a gönderir. İstanbul'da medrese eğitimi gören genç Şemsettin, hocalarının gözdesi olup, kısa zamanda sarıklı bir molla olmuştu. Medrese eğitimi yeterli görmeyip, yüksek muallim mektebinde molla kıyafetiyle tahsiline devam etti. Kıbrıs'ta din hocalığı yaptığı yıllarda, evlenmiştir. Darülfunun'da Tarih hocalığı yaparken, aşırı dinci bir akımı temsil eden, din davaları edebiyatı üzerinde yayın yapan "Sırat-ı Müstakim" dergisine makaleler yazmaktaydı. Birinci Dünya Harbi yıllarında yayınladığı "Hurafattan Hakikata-Zulmetten Nur'a" adlı eserleri hayli ilgi çekmiştir."

Başbakan Şemsettin Günaltay, Türk Tarih Kurumuna olan katkıları ve zamanın din adamları içerisindeki belirgin yeriyle, insan olarak müspet değerler taşıyabilir. Ne var ki, yıllar içerisinde İnönü'nün yüzüne bakmadığı bu insan, son zamanlarda gözdesi olmuşsa, iktidar hırsı uğruna Günaltay'ın geçmişteki molla kimliğinden faydalanmak istemesindendir.

Aslında Halk Partililer, çok partili sistemin esmekte olan hürriyet rüzgârlarının kendilerini yıkacağını çok önceden hissettiklerinden, Günaltay'ın Başbakanlığı'ndan evvel de bazı değişiklikler yapmışlardı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, düne kadar öcü gibi gördüğü dini, İsmet paşa'ya yaranmak uğruna ilk istismar edenlerdendir. Verdiği demeçlerde daha önce okullarda yasak edilen din derslerinin, serbestçe okutulmasına karar verildiğini açıklıyordu. Diyanet işlerinde bağlı olarak, İmam Hatip ve Vaiz Okullarının en kısa

sürede açılacağını belirtirken, sona ermekte olan Milli Şefliğin dikta yıllarını, dün eleştirip bugün dört elle sarıldıkları din sömürüsüyle ayakta tutmaya çalışmaktaydılar. Bu hususlara daha fazla dayanamayan Cumhuriyet Halk Parti Milletvekilleri'nden Mümtaz Ökmen:

"Kalkmış bir de Demokratları eleştiriyorsunuz. Biz onlardan on kat daha fazla din propagandası yapıyoruz." demektedir.

Şemsettin Günaltay'ın Başbakan olduğu günlerde Demokrat Partile, Halkçılar amansız bir yarış içerisindeydiler. Demokrat Parti 1948'de yapılan ara seçimlere "12"vilayette katılmıştı. Şimdi ise mevcut seçim kanunuyla, seçimlere katılmayacaklarını söylemekteydiler.

DEMOKRAT PARTİ İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

İktidarla muhalefet arasında geçen tartışmalı ve çetin şartlar içerisinde, zaman hızla ilerlemekteydi. Takvim yapraklarının 20 Haziran 1949'u gösterdiği günlerde, Demokratların İkinci Büyük Kongresi Ankara Sergi Evinde toplanır. Yurdun her yerinden Ankara'ya gelen delegeler, 1950 senesi genel seçimlerine katılacaklarının şuru ve bilinci içerisindeydiler. 1946'da yaşanan şaibeli seçim faciası, Demokratların zihinlerinde halâ acı bir hatıra olarak yaşamaktaydı. İkinci Büyük Kongre'nin Ana davalar komisyonu genel seçimler hususuna bütün ciddiyeti ile eğilmeye karar vermişti. Kongredeki esas fikirler **"Milli Tesevüd Andı"** adı verilen bir metin üzerinde birleşip, toplanmıştı.

25 Haziran 1949'daki Büyük Kongrenin son gününde, oy birliğiyle kabul olunup, ayakta okunan **"Milli Tesevüd andı"** şöyle bitiyordu:

"— Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hakimiyet esaslarının tahakkukuna herhangi bir suretle engel olacak, kanun dışı hareketlerden tevakkı olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz. Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan, millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkum olacakları muhakkaktır."

Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi Milli iradeye karşı çıkanlara, bu metindeki açıklamalarıyla son ihtarını vermiş oluyordu. Ana Davalar Komisyonu çalışmalarına Celal Bayar tarafından bizzat görevlendirilen Adnan Menderes, Halk Partisi'nin ihtilalci metodlara son vermesini önemle açıklamaktaydı. İkinci Büyük Kongreyi coşku içerisinde tamamlayan Demokrat Partili delegeler, Ankara'dan ayrılırken mutlaka iktidar olacağız demektedirler. 1949 Senesi Temmuz'undan Aralık sonuna kadar İl ve İlçe teşkilatlarının kurulması tamamlanmış olup, yurdun en ücra beldelerine kadar Demokrat Parti tabelası asılmıştı. Millet Partisi de muhalefet görevi yapmasına rağmen, pek etkili olamadığından; vatandaşın fazla alâka görmüyordu.

1950 Senesi 7 Ocak günü, Demokrat Partinin dördüncü kuruluş yıl dönümünde, Celal Bayar ve kurucular, son olarak istişari kongre toplantısı yapmak lüzumunu hissetmişlerdi. Bu istişari kongrede delegeler ve partililerden alınan bilgilerle nabız yoklaması yapılmıştı. Celal Bayar bu kongrede şunları ifade etmekteydi:

"1946 metodlarına sapılmadığı ve dürüst hareket edildiği takdirde, kimsenin kimseye en küçük bir işbirarı olmayacaktır."

Bu arada Başbakan Şemsettin Günaltay kabinesi tarafından hazırlanan yeni seçim tasarısı benimsenip, Hükümet teklifi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulup kanunlaşmıştı. Yeni tasarıya göre çoğunluk sistemi kabul edildiğinden, gizli oy kullanılıp daha sonra açık tasnife geçilecekti. Meclis'te kanunlaşan seçim tasarısı çoğunluk-ekseriyet sistemidir. Bu sisteme göre, her bölgede oyların çoğunu toplayan partinin Milletvekilleri kazanırken, daha az oy alanın oyları yanıp, seçimi kaybediyordu. Bu kanunu, Halk Partisi'nin kendisine uygun olarak hazırladığı, tartışma götürmez bir durumdur. Ancak ortada bir gerçek var ki, o da Demokrat Partinin önlenemez büyümesiydi. Bu nedenle en acımasız kanunlar da çıkarılsa, siyaseti halka maleden Demokrat Partinin seçimi kazanmasına hiçbir kuvvet mani olamazdı. Tek partili dönemin suskun insanların yanı sıra köylüler, işçiler, küçük esnaf ve sanatkârlar, Demokrat Partinin hürriyet rüzgarlarıyla, birden sahneye çıkıverdiler. Şeflik sisteminin katı ve kuralcı bürokrasisi içerisinde sivrilme şansı bulamayan genç ye-

tenekler, Demokrat Partiyle birlikte Türk siyasi hayatı içerisinde görev almaya hazırlanıyorlardı.

Demokrat Partinin gözünü açtığı bu suskun insanlar, Hükümetin bütçe açığını kapatmak için şekeri 5 liraya sattığı zor günlerin ötesinde, mahsulatı arziye vergisiyle, köylünün aşar tabir ettiği acı ve ızdıranlı yılların içerisinde gelmekteydiler. Harman zamanı köylü, aşar vergisine göre kaldırdığı mahsulün yüzde onunu Devlete vermek zorundaydı. Kendi ürününü mecburiyetler karşısında saklayan Türk köylüsü, ürettiği mahsulün hırsız olma gibi, aşağılayıcı durumlara düşürülmüştü. Bütün bu yapılanlar az gelmiş olacak ki, hasat zamanı Köy Enstitülerine kağnısıyla taş ve toprak çekmeye mecbur tutulan çiftçinin ızdırabının yanısıra, yolu yapılmamış köyler ve önü arkası kesilmeyen Jandarma baskısı o devrin unutulmayan perişanlıkları olarak, vatandaşı Halk Partisinden tamamen soğutmuştu. Halk Partisinin bürokrat tarzı kuralcı siyasetçiliğinin yanında, merkezden uygulanan Milletvekili tayinleri, geçkin politikacıların hırslarıyla birleşince, genç nesiller bir türlü siyasete atılma fırsatı bulamamaktaydılar. Demokrat Parti, adaylarına bu fırsatı verip, siyaseti meydanlara taşımıştı. Bu nedenle şehirlisi, köylüsü yüzbinlerce insan yılların ezikliğinden kurtulabilmek için Demokrat Partiye koşup, **"YETER! SÖZ MİLETİNDİR"** diye haykırıyorlardı.

3. Bölüm

İKTİDARA DOĞRU

1950 senesi genel seçimleri yaklaşırken, Halk Partisi'nde göstermelik yumuşama eğilimleri oluşmaya başlamıştı. Üniversitelerin özerkliği ile ilgili yasa, oybirliğiyle Büyük Millet Meclisinden geçip kabul olunurken, Hükümete doğrudan doğruya tanınan gazete kapatma yetkisi Basın kanunundan kaldırılarak, bu yetki mahkemelere veriliyordu. Halk Partisi seçimi mutlaka kazanabilmek için bütün Devlet imkanlarını kullanırken, yıllardır unuttuğu işçi haklarından bile bahsetmeye başlamıştı. Şemsettin Günaltay kabinesi döneminde kurulan Çalışma Bakanlığı, işçi hak ve hürriyetlerinden ziyade, Demokrat Partiye karşı kaybetme korkusunun son çırpınışıdır. Halk Partililer bağrılarına taş basarak, böylesine göstermelik hak ve huktan bahseden kararlar alırlarken, Milli Şefleri İnönü'nün bir dönem daha iktidarda kalabilmesi için hiç arzulamadıkları bu durumlara, çaresizlik içerisinde katlanmak zorunda kalıyorlardı. Başbakan Şemsettin Günaltay, işçilerin hayat düzeylerinin yeni kurulan Çalışma Bakanlığı tarafından yükseltilmesi hususunda önlemler alınacağını söylerken, yılların ihmalini kabullenir gibiydi. Şehirlerde göstermelik nutuklar atılırken, Türk köylüsü, halâ bitkin ve perişandı. O Türk köylüsü ki, İsmet Paşa döneminde ne çileler çekmiş, neler görmüştü, neler... Devletin kendisine götüremediği yolların vergisini, yıllardır ödemekten bıkip usanmıştı. O günlerde altı lira olan bu parayı herkes ödemekle mükellefti. Bu verginin paraları, tahsildarlar tarafından toplanıldıktan sonra Bayındırlık Bakanlığına gidiyordu. Yol vergisini ödeyemeyen vatandaşlar, tespit edilen gün sayısı kadar yol yapımında zorla çalıştırılmaktaydı. Günlerce ailesinden uzak kalan vatandaşlarımız, yağmur kar demeden yol çavuşlarının denetiminde taş kırma işlerinde ça-

lıştırılıp, konakladıkları bitli, pireli barakalarda kuru somuna talim ederlerken, Milli Şef'in Halk Partisi'ne isyanlar etmekteydiler. Bunca yaşanan çilelerden sonra, Hükümetin seçimi kazanma uğruna uyguladığı göstermelik önlemler, bir fiyaskodan öteye gidemezdi. Nedenine gelince, Bilhassa köylümüz üzerindeki Jandarma ve tahsildar korkusunu halâ benliğinden atamamıştı. Celal Bayar'ın kurduğu Demokrat Partinin iktidara gelmesini, kendileri için yegane kurtuluş ümidi olarak görmekteydiler. Onlar için "**DEMİRKIRAT**"ın seçimi kazanması, yokluk ve perişanlıkların sona ermesi demekti. Artık Milli Şef'in gardı düşmek üzeredir. Bir dört yıl daha iktidarda kalabilmek için, molla Başbakan Şemsettin Günaltay'a kabine kurdurduğu yetmiyormuş gibi, olağanüstü kongrede aldıracağı kararlar neticesinde, değişmez Genel Başkanlığın, seçime bağlı Genel Başkanlık haline getirildiğini halka anlatmaya çalışmaktaydı. Halk için, bütün bunlar hiç bir mana ifade etmiyordu. Şehirlerde Hükümet yanlılarıyla, köylerde Halk Partisi'nin tayin ettiği muhtarlar, tahsildarlardan arta kalan bohça içindeki köylünün alın teri paralarını paylaşıp, saltanat sürenler olarak bilinmekteydiler.

Türk insanı oniki senelik Milli Şef diktası ve Halk Parti ezilmişliğinin perişanlığından kurtulabilmek gayesiyle, iktidarı kendi oyunları ile tayin edecek olan "**Beyaz ihtilal**"e doğru adım adım yaklaşmaktaydı.

Henüz genel seçimlere altı aylık bir süre varken, o güne kadar halkın ayağına pek gitmeyen İsmet Paşa, beyaz treniyle yurt gezilerine çıkmayı alışkanlık haline getirmişti. İsmet Paşa'nın böylesine göstermelik davranışları, çıkmadık candan ümit kesilmez misali, adeta son çırpınışlarıdır. Konya'da zayıf olduklarını hisseden Halk Partililer Milli Şef'i bu ilimize davet etmişlerdi. İnönü'nün Konya seyahati esnasında beraberinde bulunan arkadaşları, kendisinden özel bir ricada bulunurlar:

—"*Paşam, ne olur Konya konuşmanızda Allah'tan bahsetseniz. Bizler için çok iyi olur*", demişlerdi.

İnönü Konya mitinginde çok uzun bir konuşma yaparak, söylevine son verirken partili arkadaşlarının ricasını kırmayıp, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

—"*Allahaismarladık, Konyalılar.*"

İsmet Paşa'nın dudaklarının arasından çıkan Allahaismarladık sözüne, muhalifleri bile şaşırmışlardı. O güne kadar ki, bütün konuşmalarında Allah kelimesini ağzına almayan İsmet Paşa iktidarda kalabilmek için, yoksa strateji mi değiştiriyordu? Oniki senedir üzerinde oturduğu saltanat koltuğu Milli Şef'i bile kabuktan kabuğa soktuğuna göre, hey iktidar sen nelere kadirsin demekten başka ne yapabiliriz ki!...

Kısa zamanda bütün Türkiye seçim sathı mailine girerken, Halk Partililer işçilere tanınmak istenen grev hakkına şiddetle karşı çıkarlarken, Celal Bayar ve Demokrat Parti grubu, işçi haklarının devamlı savunuculuğunu yapmaktaydılar.

İnönü ilk seçimin konuşmasını 23 Mart 1950 günü Polatlı'da yapmıştı. Halk Partisi'nin seçimleri kazanması halinde, gelecek dönemde mevcut Anayasa'nın değiştirileceğini vaadetmekteydi. Dünün değişmez Genel Başkanı Milli Şef, Devlet Başkanı'nın görev süresi ve yetkililerinin mutlaka değiştirileceğini söylerken, halk kulaklarına inanamıyordu. Daha sonra beyaz trenle Adana'ya geçen İnönü, muhalefeti şiddet politikası izlemekle suçlarken, inandırıcı olmaktan uzak tavırlar sergilemekteydi. Demokrat Parti lideri Bayar ise İstanbul'un Kasımpaşa, Kazlıçeşme, Eyüp gibi yoksul semtlerini dolaşıp vatandaşlarla içiçe olurken, iktidar olduklarında yaşanan konut sıkıntısına mutlaka çözüm getirileceğini söylüyordu. Hayat pahalılığının yanı sıra, işçilerin grev ve sendikal haklarının Demokrat iktidarla birlikte gerçekleşeceğini söyleyen Bayar, her gittiği yerde halkın coşku dolu sevgisiyle karşılaşmaktaydı. Milli Şef İnönü'nün Adana'da sarfettiği, muhalefet şiddet politikası uyguluyor sözlerine, Bayar 5 Nisan 1950'de yaptığı Çankırı konuşmasında şu cevabı veriyordu:

—"*1946 seçimlerinde yer yer baskı yapıldığını, haksızlıklar irtikap edildiğini daima söyledik. Eğer tazyik yapılır ise, millet bu mukaddes hakkını gene Cumhuriyet kanunlarına dayanarak koruyacaktır,*

İNÖNÜ'NÜN KONYA KONUŞMASI: Halk Partisi'nin Konya mitinginde İnönü'nün Allahaismarladık Konyalılar diye sözlerini tamamlaması, Emin Karakuş'un işte Ankara adlı eserinden aktarılmıştır. İşte Ankara Basım 1977 Ekim.

dedik. İşte bu esas iddiamız kaynağında bu kadar saf, temiz ve berrak olduğu halde, şimdiden bizim şiddet politikası güttüğümüz ileri sürülmektedir. Demokrat arkadaşlarıma soruyorum:

Uzun asırlardan beri bu halk, Devlet ve memleket hizmetleriyle ve kendi mukadderatı ile meşgul olmuştur. Hüküm ve kanaatinizi açıkça ifade ediniz. Siz şiddete mi uğradınız? Yoksa sizler mi başkalarına şiddet gösteriyorsunuz? (Binlerce vatandaş, hep bir ağızdan şiddete uğradık, mukabelesinde bulunmuştur.)

Demek oluyor ki, şiddete uğrayanlara şiddet yapıyorsunuz demek, en büyük haksızlıktır. Eğer bu haksızlık, bilerek ifade ediliyor ise, bunun altında gizli bir maksat aramak hepimizin hakkı ve vazifesidir. Demokrat Partinin maksat ve gayesi millete her zaman açıkça ifade edilmiştir. Parti bu maksat ve gayeye erişmek içinde, daima açıkça ve mertçe mücadele etmiştir. Onun için, hiç bir zaman kafasının arkasında gizli bir fikri yoktur. Hiç bir zaman gizli bir hareketin amili olmamış, bilakis fikirlerini millet muvacehesinde mertçe müdafaa etmiştir. Demokrat Parti hiç kimseye haksızlık etmek niyetinde değildir. Şiddet göstererek ne Devlet otoritesine, ne de milletin haklarına tecavüz etmek onun aklından geçmedi ve geçmez." (Çankırı- 5 Nisan 1950)

Bir yandan Celal Bayar, diğer yandan Adnan Menderes ve Demokrat Partinin diğer kurucuları yurdu adım adım dolaşmaktaydılar. Büyük seçimlere yaklaşılırken Karadeniz gezisinde olan Celal Bayar, 3 Mayıs 1950'de Samsun halkına şu önemli açıklamayı yapmaktaydı:

— "Biz olamayacak şeyleri, yapamayacağımız şeyleri vaad etmiyoruz. Fakat vaad ettiğimiz şeyleri de mutlaka yaparız.

Türkiye iktisadi perişanlık içindedir. Halk görülmemiş sıkıntılar arasında kıvrınmaktadır. Bu perişanlıktan halkımızı kurtaracağız. Memleketi yollara, içme sularına, fabrikalara kavuşturacağız. Bunları Demokrat Parti yapacaktır."

Seçimlere adım adım yaklaşıldığı anda, Halk Partisi'nin iktisadi kalkınma bayrağını Demokrat Partiye kaptırdığı büyük ölçüde belirginleşirken, iktidarı da kaybedeceği her yönüyle apaçık ortadaydı.

Halk Parti mitinglerindeki cılız dinleyicilerin yanında, Demokratların toplantılarında meydanları hınca hınç dolduran coşkulu kalabalıklar, gelmekte olan millet iradesinin iktidar müjdecileriydi. Yurt çapında gördüğü ilgisizlikten hayli tedirgin olan İnönü, kendi kaderini belirlercesine, İzmir halkına şunları söylüyordu:

— "Bir gün memleketin bana; Artık senin vaktin geçti! Dediği gün, minnettar olacağım. Seçimlerin neticesi ne olursa olsun kadere boyun eğeceğiz."

İnönü, İzmir konuşmasında belirttiği gibi malûm akibetini yakinen hissederken, kadere boyun eğeceğiz demesinin yanında, yılların ihmali ve halkı perişanlığa itmesiyle, kendi kaderiyle iktidardaki ebedi sonunu bir bakıma kendisi hazırlamıştı.

Neden ebedi son diyecek olursanız?

İnönü 1946'daki hileli ve yüz kızartıcı seçimlerden sonra, ölümüne kadar bir daha tek başına iktidar olamamıştır.

İsmet Paşa gittiği her yerde, geçmişteki Milli Şef kibirliliği zırhından göstermelikte olsa arınarak, acaba bir kez daha kazanabilirmiyim ümidiyle, son kozlarını oynamaktaydı. Yurdun her tarafında esen Demokrat Partinin dinmek bilmeyen hürriyet rüzgarları, köhneleşmiş katı ve kuralcı Devlet kapitalizmi iktidarını bitirmeyi kendisine ilke edinmişti. Artık, Milli Şef ve Başbakan Şemsettin Günaltay kabinesinin günleri sayılıdır. Halktaki bıkkınlık ve bitkinlik son reddeye geldiğinden, İnönü seçimlerden ümidini kestiği halde, can havliyle şursuz ve sinirli bir şekilde, parti teşkilatlarına sürekli talimatlar yağdırıyordu. Bu arada Millet Partisi de seçimlere hazırlanmaktaydı. Mareşal Fevzi Çakmak, uzun süredir devam eden prostat hastalığı nedeniyle Nişantaşı Sağlık Evi'nde tedavi gördüğünden, Genel Başkanı olduğu Millet Partisi'nin seçim çalışmalarına katılamaz. Hastalığının son demlerinde, İnönü İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'le birlikte haber vermeden, Mareşal'in tedavi görmekte olduğu Hastahaneye ziyarete gelir. Mareşal'e refakat eden hemşiresi Nebahat hanım, doktor tavsiyesi nedeniyle ziyareti kabul edilemeyeceğini söyleyince, İnönü Hastahane kapısından geri dönmüştü. Seçim propagandaları yoğun bir şekilde devam ederken, son ameliyatından sonra komaya giren

Mareşal sevdiklerinin gözyaşları içerisinde, 10 Nisan 1950 Pazartesi günü hayata gözlerini kapadı:

— "Atatürk'ün ölümünden sonra Mareşal'in İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde desteklemesi nedeniyle farkında olmadan işlediği büyük hatadan yeterince bahsetmiştim. İnönü'nün benden sonra tufan olsun zihniyetine rağmen Celal Bayar Mareşal'e kucak açarak, onun Demokrat Parti listesinden Milletvekili olmasını sağlamıştır. Hayatının ebedi yolculuğunda, İnönü Mareşal'e son vefasızlığını da göstererek, 12 Nisan 1950'deki cenaze töreninde Devlet radyosundan yapılan müzikli yayına mani olmamıştı. Bu davranışı bir bakıma, Milli Şef'in doğasında varolan bitmeyen kininin tezahürüdür. O Milli Şef ki, Cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra, Atatürk ilkelerini birer birer tarumar ederken, hiç rahatsızlık duymamıştı. Kendisini Cumhurbaşkanı seçimlerinde destekleme yanlısına düşen Mareşal'e ölümünde bile vefasız davranan İnönü'den başka ne beklenebilirdi ki?"

1950 Genel seçimleri yaklaştığı anlarda Mareşal'den bir hafta önce, Halk Partisi'nin Günaltay'dan önceki diktatör Başbakanı Recep Peker'de ölmüştü. Recep Peker'in ölümü, İnönü için bir bakıma kurtuluş sayılabılırdi. Nedenine gelince, bu eski Binbaşı Başbakanlık yaptığı zamanlarda sert ve acımasız çıkışlarıyla gerek Türk halkının, gerekse Milli Şef İnönü'nün baş ağrısı olmuştu. Ancak bu despot Binbaşı'yı Başbakan yapan İnönü, o günlerdeki perişanlıkların yanı sıra oniki sene devam eden "**sirkat devrinin**" yegane sorumlusudur. Vatanın zihinlerinden bir türlü silinmeyen bu olumsuzlukları bile bile, İsmet Paşa ümitsizlik içerisinde pembe vaatler içeren konuşmalarını meydanlara taşımaya başlamıştı ama, çok geç kalmıştı. Erken davransa da hiçbir şey farketmezdi. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın yaktığı hürriyet ateşi, yıllardır Halk Partisi baskısından bıkan vatandaşı meydanlara dökmüştü. Halk iktidara giden yolda, Bayar ve dava arkadaşlarına gönülden inanmaktaydı. Bayar, Menderes, Köprülü, Koraltan ve Demokrat Partinin diğer önde gelenleri, gittikleri seçim bölgelerinde ağlayan sızlayan insanların sevinç gözyaşlarıyla karşılaşmaktaydılar. Parti Genel Başkanı Bayar, perişan vatandaşı itidale davet ederken, mutlu günlerin pek yakın olduğunu hatırlatıyordu. Seçim propagandalarının son günlerinde, İsmet

İnönü vilayetlerdeki valilerden aldığı bilgilerin doğrultusunda yeniden ümitlenmişti. Celal Bayar son konuşmalarını Güney Anadolu'da yaparken, İsmet Paşa ise 10 Mayıs'ta İstanbul Taksim Meydanı'ndaydı. Daha önce yapılan Demokrat Parti İstanbul mitingi, ikiyüzbin kişinin katılımıyla hayli görkemli olduğundan, İnönü İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'dan, Demokratlar'inkinden daha gösterişli bir miting yapılmasını istemekteydi. İstanbul'un ufak tefek boylu Valisi Gökay, büyük gayretlerle Taksim Meydanı'na topladığı muhteşem kalabalığı, kürsüden ellerini açıp İnönü'ye gösterirken, "**İşte Paşam İstanbul burada**" sözlerini sarfediyordu. Bu toplama kalabalık karşısında son konuşmasını yapan İnönü, kaybolan ümidini yeniden kazanarak, Halk Partisi'nin seçimleri mutlaka kazanacağından ısrarla sözetmekteydi. Günlerdir karamsarlıklar içerisinde olan İnönü, Taksim mitinginden sonra hayli moral kazanmıştı. Bayar ve Menderes'te İstanbul'dan aday gösterilmişlerdi. İsmet Paşa'yı daha önceleri korkutan bu durum, Taksim alanındaki kalabalığın önündeki son konuşmasıyla korkusuzluğa dönüşmüştü. 1950 Seçim kanununa göre açık, kapalı ve basın yoluyla yapılan propaganda faaliyetlerine "**üç**" gün önceden son verilmişti. Parti liderleri bölgelerindeki konuşmalarını bitirerek Ankara'ya dönmüş olup, 14 Mayıs'ta yapılacak genel seçimi sükûnetle beklemekteydiler. Siyasi partiler, oy pusulalarını seçmene ulaştırmak telaşını yaşıyorlardı. Ayrıca sandıkları denetleme hazırlıkları da bitmek üzereydi. Artık söylenecek başka söz kalmamış olduğundan, herşey Türk insanının vereceği karara bağlıydı.

TAKSİM MİTİNGİ: İstanbul Valisi ord. Profesör Fahrettin Kerim Gökay'ın İnönü'ye "İşte Paşam İstanbul burada" sözleri, Halk Partisi 14 Mayıs 1950'de seçimleri kaybedince yıllarca espiri konusu olmuştu.

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARA GELİYOR

14 Mayıs 1950 Pazar günü sabah saat 08.00'den itibaren, vatandaşlarımız sukûnet içerisinde sandık başlarına giderler. Türk insanı yalnız Ankara'da değil, ülkenin her yerinde büyük bir sorumluluk duygusu içerisinde sandıklara oylarını atmaktaydı. Köylerde sırtlarındaki çocuklarıyla oy kullanan kadınların yanı sıra, ayakta zor durabilen ihtiyarlarla, okuma yazma bilmeyen vatandaşlar oy kuyruğundaydılar. Bu şuurlu kalabalıklar, yurdun her yerindeki sandıklara attıkları oylarla, oniki senelik Milli Şeflik saltanatı ve Halk Parti oligarşisinin iktidarına son vermeye kararlı olduklarından, fırtına öncesi sessizliğin patlama noktasına gelen görüntülerini sergilemekteydiler. Seçimlere katılma oranı hayli yüksek olmasına rağmen, Ankara ve İzmir'deki bir kaç küçük olayın haricinde, oy kullanımı bittikten sonra, sandıklar vukuatsız olarak açılmıştı.

Seçim gecesi İnönü, Bakanlar kurulu ve parti ileri gelenlerini Çankaya Köşkü'ne yemeğe davet etmişti. Gelen Devletliler, son derece neşeli görünmekteydiler. Celal Bayar ve Adnan Menderes ise, Sümer sokağındaki Demokrat Partinin Genel Merkez binasında seçim sonuçlarını dinliyorlardı.

Çankaya Köşkü'ndeki mükellef sofrada vakitler ilerlerken, ilk anda küçük merkezlerden gelen olumsuz sonuçlar, pek önemsenmemişti. Vilayetlerden neticeler gelmeye başladığında, Cumhurbaşkanlığı yaverleri yemek salonuna girerek, İçişleri Bakanı Emin Erişirgil'in kulağına fısıltılarla bilgi vermekteydiler. Duyduklarını İsmet Paşa da dahil sofradakilere aktaran Erişirgil'in anlatımları, Çankaya Köşkü'nde adeta bir matem havası estirmişti.

Gecenin geç saatlerine doğru seçim sonuçlarıyla ilgili rakamlar, daha net bir şekilde gelmeye başlamıştı. Gazetecilerin büyük çoğunluğu Demokrat Parti binasında bulunuyor, ulaşan sonuçları derhal

SEÇİM SONUÇLARI: Cumhuriyet Halk Partisi'nin İçişleri Bakanı Emin Erişirgil'in Çankaya sofrasında seçim sonuçlarını anlatması olayı, İkinci Adam adlı eserin 489'uncu sayfasında yer almaktadır. İkinci adam Ş. Süreyya Aydemir, İstanbul.

gazetelerine haber geçiyorlardı. Seçim gecesi Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, sabaha kadar odasından sonuçları izlemişti. Parti kurucuları odaya devamlı olarak girip çıkarken, gazeteciler de merak içerisinde haber bekliyorlardı. Sabahın saat beşinde odasından çıkan Bayar, kendisini hayli kalabalık sayıdaki gazeteci ordusunun içerisinde bulunca, çok kısa ve net bir cevapla:

—"**Demokrat Parti Genel merkezine telefon ve telgraflarla gelen haberlere göre, Demokrat Parti Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğu sağlamıştır.**" Açıklamasını yapmaktaydı.

Bu konuşmasının ardından, parti binasının önündeki bir otomobile alışı ve tezahüratlar içerisinde binen Bayar, Meşrutiyet caddesindeki evine istirahatate gidiyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi ise tam bir matem havasına bürünmüştü. Neticelerin yavaş yavaş belli olmasıyla, Halk Partili komisyon üyeleri parti merkezini terkettiklerinden, telefonlar cevap vermez olmuştu.

16 Mayıs Salı günü seçim sonuçları bütün açıklığıyla belirlenmiş durumdaydı. Bu sonuçlara göre:

—"**Demokrat Parti 396 Milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi 68 Milletvekili, Millet Partisi 1 Milletvekili, Bağımsızlar da 7 Milletvekili çıkarmışlardı.**"

Meclise seçilen 465 Milletvekili'yle yep yeni bir demokratik hayat ve tarihi dönem başlamak üzereydi. Bağımsız olan "**7 Milletvekili**" de, Demokrat Partinin listelerinden aday olup kazanmışlardı. Bir bakıma halkın beyaz ihtilali olarak tabir edilen 1950 seçimlerinde, dikta ve baskı rejimi son bulurken, "**YETER! SÖZ MİLLETİNDİR**" sloganıyla birlikte Türk insanıyla kucağa alan demokrasi, Celal Bayar'ın önderliğinde memlekette adeta bahar havası estirmişti. Demokrat Parti henüz seçimleri kazanmış, Anadolu da mazbatasını alan Milletvekilleri'nin bir çokları Ankara'ya gelmedikleri halde, yurdun her tarafında yıllardır karamsarlık içerisinde olan yüzler birden gülmeye başlamıştı. Bu türden mutlu görüntüler, diktadan demokrasiye geçişin sevinçleridir. Türk halkı tam oniki sene, hak etmediği perişanlık,

sefalet ve ızdırapların sıkıntısıyla yaşamıştı. Celal Bayar'ın binbir mihnet ve zorluklar içerisinde kurduğu Demokrat Parti olmasaydı, Türk insanı demokrasi denilen hürriyete açılan yolun adını, belki de çok uzun seneler sonra öğrenebilecekti. O nedenle şu kadarını söyleyebilirim ki, Türkiye'de demokrasiye geçişi sağlayan yegane lider **"BAYAR"** dır. Bunun aksini hiç bir tarih yazamaz. Demokrat Partinin kuruluşundan sonra, içerisinde beliren hizip ve kopmaları Bayar büyük bir ustalıklarla geçiştirmeseydi, meydanlar yine Milli Şef'in Halk Partisine kalacağından, Türk halkının baskı rejiminden kurtulması asla mümkün olmazdı. Demokrat Partiyi kurduktan sonra, büyük bir cesaret ve metanetle gerek 1946, gerekse 1950 genel seçimlerine hazırlayıp, yara almadan yoluna devam ettiren engin deha Bayar'a aittir. İsmet Paşa da biliyordu ki, Bayar olmasaydı kurulacak partilerin hiçbirisi Halk Partisine engel teşkil etmezdi. Kalkınma Partisi ve daha sonraları kurulan Millet Partisi bunun en bariz örnekleridir.

Seçimlerin kazanılmasının ardından Genel Başkan Celal Bayar'ın Başkanlığında toplanan Demokrat Parti Genel İdare Kurulu alınan karar gereği, Öncelikle şu tebliği yayınlamıştı:

"— Seçimlerin muvaffakiyetle neticelenmesi üzerine bazı yerlerde şenlik veya nümâyîş tertibi yüzünden vak'alar çıktığını esefle haber alıyoruz. Sükûnün muhafaza edilmesi ve kanuna aykırı hiç bir harekette bulunulmaması, en büyük görevimizdir. Diğer partililere karşı saygı gösterilmesi ve vatandaşlar arasında sevginin muhafazası, partimizin şiarıdır. Bu cihetlerin bütün teşkilatımıza, ehemmiyetle ve süratle tamimi rica olunur." (17 Mayıs 1950 Ankara)

Bu tamim yurt çapındaki Demokrat Partililere ihtiyat tadbiri mahiyetinde bir ikazdı. Tamimin ardından bütün Demokrat Parti teşkilatları, seçim zaferini büyük bir olgunluk içerisinde kutlayıp, muhalefeti üzecek davranışlara girişmemişlerdi. Seçimi kazanan veya kaybeden Halk Parti Milletvekilleri, Demokratların **"Devri-sabık"** yaratmasından korkmaktaydılar. 1946'daki yüz kızartıcı seçimlerden,

DEVİRİ SABIK: Bir önceki iktidar döneminde yapılan yolsuzluklardan hesap sorulması, ayrıca ceza ile tecziye edilmesi durumudur.

1950-14 Mayıs iktidarına gelinceye kadar, çıktıkları anlatılmaz çileler yüzünden, bazı Demokratlar Halk Partililerden hesap sorulup, devri-sabık yaratılmasından yana görüş belirtiyorlardı. Demokrasiye geçişin önderi Celal Bayar çok dikkatli davranarak, hesap sorma konusunu hiç gündeme getirmemekteydi. Çünkü biliyordu ki, kin üzerine kurulan binanın temeli sağlam olmazdı. O nedenle itidalli davranmayı hayatının her gününde olduğu gibi, seçimi kazandıktan sonra da kendisine prensip edinmişti. Bayar'ın derdi daha düne kadar Demokratlara anlatılmaz zorluklar çıkartan muhaliflerine hesap sormak değil, ülkesini yokluk, perişanlık ve iktisadi sıkıntıdan kurtarmaktı. Artık Türkiye bundan böyle Milli Şef'in diktavari Devlet kapitalizmi sistemiyle değil, Demokrat iktidarın karma ekonomi modeliyle yönetilecekti. 18 Mayıs 1950 günü ikinci toplantısını Celal Bayar'ın Başkanlığında yapan Demokrat Parti Genel İdare Kurulu, önemli bir beyanname daha yayınlamıştı:

"— Milletvekilliği seçimleri neticelerinin kat'i olarak belli olduğu şu anlarda reyini büyük bir olgunlukla kullanmış olan aziz Türk Milletine şükranlarımızı arz etmeyi şerefli bir vazife biliriz.

Demokrat Parti deruhte etmek üzere bulunduğu vazifinin mesuliyetini, mazhar olduğu bu sevgi ve itimadın büyüklüğü ile mütenasip olarak hissetmektedir. Demokratik sistemin memleketimizde tesisini gaye edinen partimiz, iktidar değişmesinin vatandaşlar arasında hiç bir suretle huzursuzluk sebebi teşkil etmemesine, büyük bir dikkat sarfetmektedir. Partililer arasında aynı milletin evlatları olmanın ve müşterek yurtta kader birliği yapmış bulunmanın icaplarına göre hareket etmeyi ve siyasi fikir ve kanaat ayrılıkları ne olursa olsun, bütün vatandaşlar arasında sevgi ve güveni hakim kılmak suretiyle hakiki milli birliği bir hürriyet nizamı içinde tahakkuk ettirmeyi, memleketi idare mesuliyetinin ilk ve en zaruri şartı olarak kabul ediyoruz.

1950 seçimleri milli iradenin serbestçe tecelli edebilmesini temin edecek şartlar altında cereyan etmiştir. Bunda partimizin kuruluşundan beri takip edegeldiği dürüst, anlayışlı ve vakarlı politikanın ve bu yüzden milletimizin itimadına mazhar oluşunun ne kadar büyük tesiri bulunduğu şüphe götürmez hakikattir. Bununla beraber Halk Partisi'nin nihayet kaderini millet iradesine terketmiş olmasının, ayrıca mühim te-

siri olduğunu da kaydetmek yerinde olur. İktidara tek başına hakim olmak üzere kurulmuş ve iktidarı bu zihniyetle elinde bulundurmuş olan bir partinin, sonunda bu karara varmış olmasını memleket hesabına büyük bir memnunlukla karşılamaktayız. Azınlıkta kalan siyasi fikir ve kanaatlerin, muhalefet kadroları içinde kendilerini kanunların kat'i teminatı altında hissetmeleri hususunda, partimiz elden gelen hiç bir gayreti esirgemeyecektir.

Bu esasların tatbikata konulabilmesinde ve millet iradesine dayanan bir idarenin bütün nimetlerinden memleketin faydalanabilmesi gayesinin gerçekleşmesinde, yegane istinadımız aziz Türk Milletinin devamlı müzaheretini olacaktır."

Sümer sokaktaki Demokrat Parti Genel Merkezinde gündüzleri ardi arkası kesilmeyen tebrikler nedeniyle, Genel İdare Kurulu toplantıları ancak akşam olunca yapılabilirdi. Halen Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan İnönü, 15 Mayıs 1950 Pazartesi günü Celal Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne davet etmişti. Vuku bulan yazılı davette, Bayar'la görüşmek isteği söz konusuydu. Genel İdare Kurulunun aralıksız süren toplantıları devam ederken, davete icabet eden Celal Bayar İnönü'yü ziyarete gider. Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı ile görüştikten sonra, Bayar 16 Mayıs'ta basına ve kamuoyuna şu açıklamalarda bulunmuştu:

"— Cumhurbaşkanı'nı dün ziyaret ettim. Hükümetin mesuliyetlerinin devredilmesi teklifinde bulundular. Teklif hakkındaki görüşlerimizi bu sabah bildirdik. Anayasa'ya göre yeni Meclis açılıncaya kadar Hükümetin vazifeye devam etmesinin lâzım geldiğini görüştük. Zaten kısa bir zaman için derhal mesuliyetleri devir almaya lüzum yoktur. Cumhurbaşkanı bu görüşümüz üzerine, Başbakan Günaltay'a Hükümet Pazartesiye kadar vazifesine devam edecektir" talimatını vermiştir.

Yukarıdaki beyanlarından da anlaşıldığı gibi Bayar son derece iyi niyetli davranmasının yanında, Halk Partisi'nden Hükümeti bir an önce teslim alarak, devri-sabık yaratma düşüncesinde değildi. Çünkü onun doğasında varolan demokratik dünya görüşünün icapları, muhaliflerini ezmek değil, onlara nezaket kaideleri içerisinde gerekli dersi vermekten geçiyordu. Bayar'ın seçimlerin hemen ardından Hükümeti devir almaması, Halk Partili müfritlerin dedikodularıyla İnönü de geçici de olsa

bir devri-sabık şüphesinin korkularını yaratmıştır. Bu nedenle İnönü, Bayar'a görevi devrederken hayatının teminat altında olup, olmadığını sormuştu. Bazı maksatlı yazarlar yayınlarında İnönü'nün Bayar'dan hayat teminatı değil, muhalefet serbestisi istediğini yazmışlardır. Bu türden yazarların muhalefet serbestisi diye bahsettikleri husus, zaten çok partili demokratik hayatın içerisinde. Hâl böyle olunca, İnönü'nün Bayar'dan hayat teminatı istediği gerçeğini, hiçbir siyasi teşekkül inkâr edemez.

Hayat teminatı istemesinin tek nedeni ise, İsmet İnönü'nün kendi muhayyilesinde yaşadığı devri-sabık korkusundandır. Celal Bayar gibi Türkiye'ye demokrasiyi ve çok partili hayatı getiren bir lidere ne hayat teminatı, ne de muhalefet serbestisi istemek, yanlış değerlendirmelerdir. Onun uyguladığı Demokrat rejimin içerisinde, her Türk vatandaşının hayat teminatı ve siyasal hürriyeti zaten varolan durumlardır. Ortada bir gerçek daha var ki, Bayar İnönü'nün bütün şüpheli tahminlerine karşı, muhalefeti engellemediği gibi, Halk Partililere devri-sabık'ın sözünü dahi etmemiştir. Seçimi kaybeden Halk Parti cephesinde ise durum fevkalade endişe vericiydi. İnönü aday olduğu Ankara'da kaybetmiş, Malatya'da kazanmıştı. Başbakan Şemsettin Günaltay son anda kazanırken, kabinedeki Bakanların bir çokları da seçimi kaybetmişti. Başbakan yardımcısı Nihat Erim ve Şükrü Saracoğlu da seçimi kaybedenler arasındaydı. Bir kaç gün sonra Cumhurbaşkanı'nın yanı sıra, Türkiye'de yepyeni bir kadro iş başına gelecekti. Demokrat Partililer Celal Bayar'ın tabii olarak Cumhurbaşkanı olmasını isterlerken, Fuad Köprülü'nün Başbakanlığı, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun da Parti Genel Başkanlığı üzerinde görüş belirtiyorlardı. Bu türden konuşmalar devam ederken, Bayar'la görüşen Adnan Menderes, Fuad Köprülü'nün Başbakan olması için ricada bulunarak, partili arkadaşlarının da bu istek doğrultusunda olduğunu belirtir. Celal Bayar Menderes'in bu sözlerine karşılık, Fuad bey tecrübeli bir arkadaşımız, ondan Dışişlerinde yararlanmayı uygun görüyorum demişti. Menderes'in sessizliği devam ederken, Bayar: **"Kabinayı kurmak için sizi görevlendiriyorum, şu andan itibaren Başvekilsiniz Adnan bey"** cevabını verir.

"Eserimizin başlangıcında yakın tarihe açıklık getirmenin faydalı olacağını belirtmiştim. Demokratların iktidar olmasıyla Bayar tüm ih-

tiraslardan uzak kalarak, Parti Başkanlığı'ndan istifa edip Başbakanlığa Adnan Menderes'i getirmiştir. Bayar'dan önceki Cumhurbaşkanı İnönü oniki yıllık görev süresinde, Halk Partisi'nin Genel Başkanı olarak kaldığı yetmiyormuş gibi, kabine toplantılarının büyük çoğunluğuna da katılmıştır.

Bayar Menderes'i gerek Parti Genel Başkanlığına gerekse Başbakanlığa getirmekle, siyasi ihtiraslardan ne kadar uzak olduğunu, daha ilk günden ispatladığına göre, onun gerçek Demokrat liderliğini kabullenmemizden doğal bir şey olamaz.

Menderes'e Başbakanlığı tevdi etmekle, ülkemiz adına ne kadar hayırlı bir iş yaptığını, asırlar geçse de Türk insanı daima iyilik temennileriyle hatırlayacaktır. Demokrasiye geçişin önderi Celal Bayar, Türkiye'ye on altın yıl yaşatan bir devri, halkıyla iç içe olan Menderes gibi değerli bir Başbakan'ı ve Türk insanına hayat hakkı veren medeni dünyadaki hürriyetleri bahşetmişse, siyasi hayatımızın temel taşı olan bu asırlık çınara gönülden saygı duymak lazım.

Bazı matbuat eleştirmenleri tarafından zaman içerisinde kurduğu partinin bastonunu taşıyor suçlamalarına muhatap olurken, onu tenkid edenler İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı sıfatıyla Halk Parti Genel Başkanlığı görevini de yürüttüğünü unuttur gibiydiler. Celal Bayar'ın bu ülkede ilklerin insanı olduğunu tarih kabullenecek ve böyle yazacaktır. Türkiye'ye çok partili hayatı getirip, demokrasiye geçişi sağlayan, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Genel Başkanlıktan istifa etme olgunluğunu gösterebilen, yegane lider "**BAYAR**" gerçeğini inkâr edemeyiz."

CELAL BAYAR CUMHURBAŞKANI

22 Mayıs 1950 Pazartesi günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte, yeni Milletvekilleri de yeminlerini etmişlerdi. Meclis Başkanlığına İçel Milletvekili Refik Koraltan'ın seçilmesinden sonra, Cumhurbaşkanı da intihap olunmuştu.

Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü ve ilk Sivil Cumhurbaşkanı sıfatıyla tarihi görevine başlamaktaydı. Demokrasiye geçiş sevinci içerisindeki insanlarımız, radyoları başında bu töreni dikkatle dinlemekteydiler. Bayar'ın büyük bir çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, sıra yemin törenine gelmişti. İttihat Terakki'den, İzmir Katib'i Mesullüğü, Galip Hoca'lı yıllar, Milli Mücadelenin çileli günleri, Birinci Meclis'in İktisat Vekilliği, Atatürk'ün son Başbakanlığı, demokrasiye geçişin önderi ve Türkiyemizin ilk sivil Cumhurbaşkanı "**CELAL BAYAR**" Meclis kürsüsünde bir onur abidesi olarak yemin metnini bitirdiğinde, kulakları uğuldatan alkış fırtınasıyla kürsüden inerek, ülkesinin mutlu yarınları için intisap ettiği bu şerefli görevin ilk gününü, dava arkadaşlarının tebrikleriyle tamamlıyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçimi ve yemin töreninden sonra, Meclis Başkanı Refik Koraltan oturuma ara vermişti. Başbakan tayini için, Cumhurbaşkanlığı tezkeresi bekleniyordu. Bayar daha önceden Menderes'in Başbakan seçileceğini söylediği halde, bu durum henüz resmîyet kazanmamıştı. Çok geçmeden, Cumhurbaşkanı Bayar Meclis Başkanlığına şu tezkereyi yazıyordu:

"— Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

T.B.M.M.'nin yeniden seçilmesiyle Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin vazifesi hitam bulduğundan, yeni Bakanlar Kurulunun teşkiline, İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'in memur edilmiş olduğunu saygılarımla arz ederim." 22.5.1950

CUMHURBAŞKANI
CELAL BAYAR

Cumhurbaşkanı Bayar, Adnan Menderes'i Başbakanlığa atamasının ardından bir başka önemli husus hakkında şunları söylüyordu:

"— *Şu anda Demokrat Parti Genel Başkanlığı sıfatını muhafaza ediyorum. Kabul ettiğimiz prensip itibarıyla, Parti Genel Başkanlığı'ndan istifa edeceğim. Ancak Hükümet Reisinin aynı zamanda, Parti Başkanı olması zaruridir. İttihat-Terakki Fırkası aksini tecrübe etmiş ve iyi netice vermemiştir.*"

Cumhurbaşkanı bu tarihi açıklamasıyla, Başbakanlık'la birlikte Parti Genel Başkanlığını da Adnan Menderes'e bırakıyordu. Artık icraatın başında Menderes ve kabinesi olacağına göre, Bayar Devlet görevini yürütecekti.

Bütün dünyadaki liderler, bulundukları makam ve mevkilere kendi özelliklerini de taşırlar. Demokrasiye geçişin ilk Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ruhunun derinliklerinde varolan mütevazî dünyasını, Türkiye Cumhuriyeti'nin en yüce makamına da taşımayı ihmal etmemişti. Cumhurbaşkanlığı'nın ilk günlerinde kendi evinde oturan Bayar, aradan geçen bir kaç hafta sonra Çankaya Köşkü'ne taşındı. İnönü döneminde Cumhurbaşkanı aracını takip eden zırhlı otomobil ve çok sayıdaki süslü püslü motosikletler, Bayar tarafından kaldırılırken, Devlet kademelerinde büyük bir tasarruf politikasına girilir. Gösteriş ve şatafattan daima uzak kalan Cumhurbaşkanı Bayar'ın makam otomobilini, içerisinde iki koruma bulunan eski model bir araç takip etmekteydi. İsmet İnönü döneminde sayıları hayli fazla olan koruma araçlarının yanısıra, Köşk'e ait otuz kadar otomobil Bayar'ın talimatıyla satılmak üzere Maliye Bakanı Halil Ayan'a devrolunmuştu. Üçüncü Cumhurbaşkanı'mız muhalefet yıllarında Meşrutiyet Caddesi Alevok apartmanı'ndaki bilinen sade yaşantısını, "**Çankaya Köş-**

DEMOKRAT PARTİNİN İLK KABİNESİ: Başbakan: Adnan Menderes (Aydın), Adalet Bakanı: Halil Özyörük (İzmir), Milli Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce (Manisa), İçişleri Bakanı: Rüknettin Nasuhioğlu (Edirne), Dışişleri Bakanı: Fuad Köprülü (İstanbul), Maliye Bakanı: Halil Ayan (Bursa), Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman (İzmir), Bayındırlık Bakanı: Fahri Belen (Bolu), Ekonomi Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeye (İzmir), Sağlık Bakanı: Nuri Özsan (Muğla), Tarım Bakanı: Nihat İyriboz (Çanakkale), Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri (Samsun), Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir), İşletmeler Bakanı: Muhis Ete (Ankara).

kü'nde" de sürdürmekteydi. Bu arada Başbakanlık bütçesine ait olan altmışbeşbin liralık mutfak masrafı, Adnan Menderes tarafından kaldırılırken, Meclis Başkan vekillerine ait araçlar da satış listesine konulmuştu. Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın emrine yalnızca bir araba verilirken, evrak taşınması için de bir motosiklet alınmıştı. Demokrat Parti Devlet ricalinde sıkı bir tasarruf politikası uygularken, halkı rahatlatmak için acil önlemler almayı da ihmal etmiyordu. Henüz muhalefete hazır olmayan Halk Parti cephesinde ise, durum fevkalade üzüntü vericiydi. Parti Genel Merkezinde toplanan eski Bakan, Milletvekili ve Müfettişler birbirlerini teselli edip, avunmaktaydılar. Eski Cumhurbaşkanı İnönü pek dışarıya çıkmaz olmuştu. Seçimlerden 15-20 gün sonra Anadolu Klübüne geldiği zaman, düne kadar etrafında dolaşan her devrin adamları, onunla hiç konuşmayıp arkalarını dönmekteydiler. İnsan içine çıkacak yüzü kalmayan İnönü'nün en yakınlarından gördüğü bu davranışlar çok ağırla gitmişti. O günden sonra Anadolu Klübüne gitmekten hep kaçınmıştır.

Ankara Milletvekillerinden Hıfzı Oğuz Bekata, Emin Halim Ergun, Arif Çubukçu ve Cafer Tüzel aralarında para toplayarak, İnönü'nün de devamlı gelip oturabileceği Anafartalar caddesinde üç odalı bir daire kiralarak, burasını Şehir Klübü yaptılar. Artık, seçimi kaybeden Halk Partililer buraya gelip içlerini dökerek, kahr tazeliyorlardı. Bak-tılar ki işsiz güçsüz eski politikacı ve bürokratlar dolup taşmakta, kendilerine yer bulamayan bazı Halk Partililer soluğu baba Karpiç'in mekânında almaya başladılar. Eski Milli Şefleri, dünün mağrur adamı ne haldeydi acaba:

"— *İnönü Atatürk'le köprüleri atıp, Başbakanlık'tan olunca 1937'den 1938 Kasımına kadar Çankaya'daki Pembe Köşk'te münevver bir hayat yaşamıştı. Rüiyalarında bile görse inanamayacağı Cumhurbaşkanlığı makamına 11 Kasım 1938'de oturunca, Atatürk'ün gölgesindeki ikinci adamlığını unutup, tek partili totaliter idarenin Milli Şef'i olmuştu. Tam oniki sene halktan kopuk durmasının ötesinde ülkesinin insanlarını gözü kapalı, sefalet ve perişanlık içerisinde yaşamaya mahkum etmişti.*

İktidar saltanatının son dönemlerinde baktı ki Milli Şeflik elden gidecek, işte o zaman göstermelik te olsa yıllardır ihmal ettiği Atatürk um-

delerini hatırlayıp, onlardan sözeder olmuştu. 1937'de Başbakanlık'tan azledilip köşesine çekilen İnönü, 1950'deki millet iradesinin hürriyet rüzgârlarıyla savrulup, yeniden eski münzevi hayatına dönmüştü. Ancak kendisine hayat garantisi tanıyan demokrasiye geçişin önderine, ileride ne fırtınalar estireceğini ondan başka kimseler bilemezdi. Çünkü o kendisine gösterilen her vefaya, vefasızlıkla mukabele eden bir karakteristik yapının eşi menendi olmayan, bitmeyen ihtirasıdır."

EZAN'IN ARAPÇA OKUNMASI

Atatürk laikliğin benimsenmesinden hemen sonra, Anayasa hükümlerine göre dil meselesi olarak gördüğü ezan'ın Türkçeleştirilmesini istemiş ve **"3 Şubat 1928 tarihinde"** İnönü kabinesi zamanında ezan bütün yurttan **"Tanrı uludur"** diye okunmaya başlanmıştı. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de iktidara geldikten sonra, Halk Parti grubunun da müşterek oylarıyla ezan bugünkü okunuş şekline dönüşmüştür. Bu kararda Halk Partililerin de imzası vardı. Ancak zaman içerisinde İnönü ezan'ın değiştirilme olayının Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın emriyle gerçekleştirildiğini söyleyerek, bu hassas durumu seçim meydanlarında siyasi malzeme konusu yapmıştır. Hatta daha da ileriye giderek, Bayar hakkında **"İrticanın Başı"** gibi ağır ve mesnedsiz sözler sarfetmişti. Bu fevkalade hassas konuyu açmakta yarar görüyorum. Yu-

EZAN'IN ARAPÇA OKUNUŞU: Başbakan Adnan Menderes ezan'ın okunuş şeklinin serbest bırakılmasında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'yi gericilikle suçlamaya hakkı olmadığını söylemişti. Halk Partisi'nin 1950 seçimleri öncesi İlahiyat Fakültesini kurmasını, türbeleri tekke ve zaviyeleri açmasını, okullarda din dersleri okutulmasına izin vermesini oy almak uğruna yapılan din sömürüleri olarak, Meclis konuşmalarında defalarca açıklıkla ifade etmiştir. Ayrıca CHP Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen ve Adana Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun ezan'ın okunmasının değiştirilmesi hususunda Demokrat Partililerden daha hararetli oldukları, "Allahüekber" sözünün hiçbir zaman "Tanrı uludur" anlamına gelmez ifadelerini sarfettikleri, o günlerdeki Meclis zabıtlarında kayıtlıdır. İktidar ve Muhalefet Partisi'nin müşterek aldıkları bir kararda, bazı malûm çevrelerin Celal Bayar'ı irticanın başı suçlamalarıyla itham etmeleri, Türkiye'ye demokrasiyi armağan eden ilk sivil Cumhurbaşkanı'mıza yapılan haksız saldırıların en affedilmezidir.

karıda da belirttiğim gibi, ezan'ın hem Türkçe, hem Arapça okunabilir serbestisine, Bayar herhangi bir emrivaki yapmış değildir. Bu kararı Demokrat ve Halk Parti Meclis grupları müştereken kanunlaştırıp oy-ladıklarına göre, Bayar'ın Cumhurbaşkanı olarak onaylamasından tabii ne olabilir ki... İnönü burada kendi Milletvekilleri'nin alınan karardaki imzalarından söz etmeyip, Bayar'ı hedef göstermektedir. Kendileri, eski sarıklı molla Şemsettin Günaltay'ı Başbakan yaptıklarında hiç bir kusur atfedilmezken, ezan hakkında müşterek alınan kararda Bayar irticanın başı olarak gösterilmekte. Böylesine büyük bir haksızlık ve iftira İnönü'den geldiğine göre, ondan iyi niyet beklemek dün olduğu gibi bu günde nafile bir durumdur. Demokrat Parti iktidarının daha ilk aylarında, muhalefet görevini hazmedemeyip, Bayar ve Menderes'e yıkıcı saldırılarda bulunan İnönü, bu davranışlarıyla adeta tehlike sinyalleri vermeye başlamıştı. Bu Millet ona tam oniki sene sabrettiğine göre, kendisine karşı devri-sabık yaratmayan bir iktidarın icraatlarını beklemesi gerekirdi. Beklemesini bilmeyen muhalefet, tehlike arzeden yıkıcı muhalefettir. Bayar ve Demokrat Parti İktidarı için Halk Partisi muhalefetinden ziyade, asıl tehlike İnönü'nün ta kendisiydi...

KÖYLÜ TARIM MAKİNELERİYLE TANIŞIP TARLASINDA TRAKTÖRÜ GÖRÜYOR

Demokrat Parti iktidarının ziraat alanında yaptığı atılımlar, görülmeye değer icraatlardı. Asıl canlılık, köylere tarım makinelerinin girmesiyle başlamıştır. Celal Bayar'ın direktifleri ve Menderes'in aldığı cesur kararlarla tarım makineleri sahasında hızlı bir ithalat başlamıştı. Ziraat Bankası'nda o güne kadar uygulanmayan kredilere gösterilen kolaylık, ezilmiş hırpalanmış Türk köylüsünü adeta sevince boğmuştu. Daha önceleri yalnızca Devlet üretme çiftliklerinde görülen traktör ve tarım aletleri, artık sade köylü vatandaşın tarlasına da girmişti. Milli Şef döneminde harmanındaki mahsulünü Devletten saklayan çiftçimiz için bu fevkalade gelişmeler, Demokrat Partinin köye ve köylüye eğildiğinin gerçeğidir. 1950 senesine kadar büyük ço-

ğunluğu Devletin olmak üzere Türkiye'de ki dörtbin olan traktör sayısı, Demokrat Partinin on yıllık iktidarı döneminde kırkdörtbine çıkmıştı. Celal Bayar seçim öncesi nutuklarında tohumluk bulamayan köylüyü, tarım makinelerine kavuşturacağız derken vaadlerinde ne kadar haklı olduğunu ispatlamış oluyordu. Menderes ve kabinesi hiç durmadan çalışırken, halk Tek Şeflik döneminin kalıntılarından kurtulmanın sevincini yaşamaktaydı. O günlerde römorkları bayraklarla donatılıp köylere bir düğün alayı gibi giren traktörler, Demokrat Parti döneminin halka yönelmesinin en samimi işaretleridir. Daha dün kadar ayağına çarıktan başka bir şey giyemeyen çiftçimiz, eskilerin soğukkuyu tabir ettiği ayakkabıyı tanıyıp görmüştü. 1950 yılında Türkiye'de onbuçuk milyon hektar olan ekim sahası, köylünün tarım makineleriyle tanışmasıyla, Cumhuriyet döneminin tüm rakamlarını altüst ederek, 1960 senesine kadar yirmidörtmilyon hektara çıkmıştı. Memleketteki ekili alanlar Türk köylüsünü uyandırıp, sirkat devrinden kurtaran durumlar olmuştur. Bu tarz uygulamalar daha önceleri yapılamazmıydı? Pek alâ yapılabilirdi. İsmet Paşa dönemlerinin Devlet bürokrasisi zihniyeti halka yeterince eğilmediğinden, atılımlar ve gelişmeler demo' rasiye geçişe kadar adeta kış uykusunda bekletilmişti. Ekonominin mimarı Bayar, her ne kadar Devletin başında olsa da, memleket için güzel ve hayırlı işler yapan Başbakan'ı Menderes'le kabinesinin çalışmalarını yakından takip ediyordu.

1950 senesinde sekizmilyon ton olan hububat üretimi, tarım makinelerinin köylere girmesinden sonra, yıllar içerisinde onüçmilyon tona yükselmişti. Demokrat Parti dönemini anlatırken, çapa ziraati üzerinde istatistik açıklamalar yapmayı önemli görmekteyim. Bu istatistikleri gördükten sonra Tek Parti döneminde Türk köylüsü ve çiftçisinin hayli ihmal edilmiş olduğunu rakamlarla öğrenmiş olacağız. Şeker pancarı 560.000 tondan 5 milyon tona, patates 160.000 tondan 1.400.000 tona, zeytinyağı 21.000 tondan 80.000 tona, tütün 69.000 tondan 140.000 tona, pamuk 54.000 balyadan 214.000 balyaya yükselirken, narenciye ürünleri de on misli artış göstermiştir. Bu türden olumlu gelişmelerin yanı sıra, Demokrat Parti iktidarı bitkin ve perişan halkımızı uyandırırken, çalışmayan çarkları çalıştırarak, Türk insanına yep yeni bir şahsiyet kazandırmış oluyordu.

Köylerdeki gelişmenin ötesinde, şehirlerdeki sanayileşmeye de büyük önem veren Demokrat Parti iktidarı, 1950'ye kadar dört olan şeker fabrikası sayısını 1960 larda 16'ya çıkartırken, şeker üretimi 137.000 tondan 643.000 tona, Çimento üretimi 400.000 tondan 1.750.000 tona ulaşmıştır. Enerji, demir, çelik ve bakır cevheri üretimindeki fevkalade artışlar, Türkiye'nin sanayi alanında hızla ilerlemesine neden olurken, ülke çapında şantiyeler açılarak, karayolları yapımına başlanmıştır. Demokrat Parti Hükümeti halktan aldığı oylarla talip olduğu hizmeti, durup dinlenmeden yerine getirirken açılan fabrikalar, yapılan yollar işsiz vatandaş ekonomik hürriyetine kavuşturan nedenler olmuştur. Celal Bayar gibi demokrasiye geçişin önderi iktisatçı bir Cumhurbaşkanı'na, Adnan Menderes gibi çalışkan ve dürüst bir Başbakan'a Türk insanı uzun süren meşakkatli yıllardan sonra kavuşmuştu.

Tek Partili dönemlerin ezikliği, haysiyetli yaşantıya dönüşürken, daha dün kadar Devlet görevlilerinden tir tir titreyen vatandaş Demokrat iktidarla parayı, tokluğu ve hiç görüp bilmediği hürriyeti tanımıştı. Kaderine terkedilen köylere yol, içme suyu, okul ve kalkınmanın nimetleri götürülüyordu. Köylünün tepesinden Jandarma dipçigi çekilmiş, insan haysiyetini zedeleyen, altı liralık yol parası ve yollardaki taş kırma işkencesine son verilmişti. Cumhurbaşkanı Bayar doğudaki uzun zamanların ihmeline el atarak, Başbakan'ı Menderes'le birlikte bu bölgedeki vilayetlere seyahate çıkmıştı. Tek düşüncesi oradaki işsiz güçsüz perişan vatandaşın ihtiyaçlarına çare bulmak ve bölgedeki iktisadi meselelere acil çözüm getirmektir. Diyarbakır ve çevresini dolaşp incelenmelerde bulunan Bayar, akşam Yenişehir semtindeki Vali Konağı'nda Menderes'le birlikte radyo dinlerken, Belediye seçimleri nedeniyle konuşan İnönü'nün eleştirileri karşısında hayretler içerisinde kalmıştı. Muhalefet lideri dört aylık iktidara ateş püskürürken, 1950 büyük seçimlerinde millet yanıldığını anlamıştır diyordu. Binlerce memur evlerindeki eşyalarını toplamış, meçhul akibetlerini beklemektedir sözleriyle, Demokrat Partiyi adeta itham etmekteydi. Halk'ta herhangi bir yanlış söz konusu değilken, İnönü'nün bu erken yersiz ve haksız çıkışı muhalefet görevine tahammül edemeyişinin en belirgin işaretleridir. Cumhurbaşkanı Bayar, İnönü'nün radyodaki bu talihsiz ve hırçın konuşmalarını sükûnetle dinledikten sonra, dört ay öncesini düşünüyordu. 22 Mayıs 1950 Pazartesi

günü eski Cumhurbaşkanı İnönü yeni Cumhurbaşkanı Bayar'ı, görevin devredilmesi esnasında tebrik ederken, hayatı ve malının emniyeti için teminat istemişti. Bayar'ın hayat teminatı verip hesap sormadığı İnönü, kısa sürede Pembe Köşk'teki münzevi hayatından sıyrılarak, düne kadar yüzüne bakmaya hakkı olmadığı halkına, dört aylık Demokrat Parti iktidarını şikayet ediyordu.

Diyarbakır Vali Konağı'nda Bayar ve Menderes başbaşa verip, İnönü'nün haksız ithamlarının değerlendirmesini yapmaktaydılar. Gece yarılarında kadar ki düşüncelerinde, ileriki günlerde İnönü'nün ne derecelerde hırçınlaşıp, nasıl sert bir muhalefet yapacağını ve Demokrat Parti iktidarına bir an olsun aman vermeyeceğini çoktan anlamışlardı. Demokrasiye olan büyük inançları nedeniyle devri-sabık yaratmayıp, İnönü'ye hesap sormadıklarına göre, ülke kalkınmasını düşünürlerken, muhalefetin azgın ve acımasız eleştirilerine de zaman ayırmak, onların kader çizgilerinin talihsizliğidir. Çok Partili sistemde tabii ki muhalefet olacak. İktidarın liderleri ülke meseleleriyle uğraşırken, mutlaka muhalefete de cevap verecekler. Ancak, oniki senelik diktatörlük yıllarında kimselere hesap vermeyen İnönü'nün, dört aylık iktidara haksız isnadlarda bulunması, seçimle elde edemediğini meşru olmayan yollardan elde etmek istemesidir ki, bu türden vakıaları ilerleyen bölümlerimizde hep birlikte göreceğiz.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı süresince, doğu vilayetlerine el atmadığı gibi, bayındırlık hususunda bütçeye tahsis ettiği 10-15 milyon lira ödenek ile Karakol, Hükümet binası üçbeş memur evinden başka birşey yapmamıştı. Şaşılacak bir durumdur ki, muhalefete düşen İnönü "**Doğu Kalkınması**"ndan söz etmekteydi. Onun bu konuşmalarına kendi partilileri bile şaşırıp, iktidarda iken yapılmayanlar, muhalefette nasıl yapılacak diye yorum getirmekteydiler. Halk Partisi'nin seçimleri kaybetmesine üzülmeyen, hatta tek sevinen insan eski Başbakan Şemsettin Günaltay'dı:

"— Oh olsun, bu bina yıkılmadan onarılmaz" sözleri ona aittir.

Eh, düşmez kalkmaz bir Allah'tı. İsmet Paşa, İsmet Paşa olalı Milli Şeflik döneminde Falih Rıfkı ve Us kardeşlerden başka doğru

ŞEMSETTİN GÜNALTAY'IN SÖZLERİ: Eski Başbakanlardan Şemsettin Günaltay'ın oh olsun, bu bina yıkılmadan onarılmaz sözleri, Emin Karakuş'un işte Ankara adlı eserinde belirtilmiştir. sayfa 171 Basım tarihi: Ekim 1977

dürüst gazetecilerle bile görüşmemiştir. Muhalefete düştükten sonra onların gönlünü alıp, basın hak ve hürriyetlerinden bahseder olmuştur. Daha düne kadar yanına yaklaşamayıp, onun hakkında izni olmadan haber bile yazamayan gazeteciler, İnönü'nün kendileriyle görüşme toplantıları yapmasına adeta şaşırırmaktaydılar.

MUHALEFET HIRÇINLAŞIYOR

Cumhuriyet Halk Partisi muhalefete düştükten sonra, İstanbul'da "**Barışseverler Derneği**" adı altında, içlerinde eski komünistlerin de bulunduğu bir dernek kurulmuştu. Bu kuruluşun üyeleri Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bir telgraf çekerek, Hükümetin Kore'ye asker göndermesini protesto etmekteydiler. Bu derneğin geri plandaki destekçileri Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden Behice Boran'la felsefe öğretmeni Adnan Cemgil adındaki komünistlerdi. Türkiye Birleşmiş Milletlere üye olduğuna göre, anlaşmalar gereği Kore'ye asker göndermesinden doğal birşey olamazdı. Bazı bozguncular ülkeye kısa zamanda gelen hürriyet ve demokrasiyi hazmedemediklerinden, olur olmaz hususlarda karıştırıcılık yapmaya başladılar. Celal Bayar'ın Başkanlığında toplanan Bakanlar kurulunda alınan kararla, Kore'ye gönderilen 4500 askerin Birleşmiş Milletler anlaşmasına uygun olduğunu, ilk günlerde Cumhuriyet Halk Partililer bile benimsemiştir.

Eski Başbakan yardımcısı Nihat Erim, Halk Partisi'nin yayın organı olan Ulus Gazetesindeki baş makalesinde, Kore'ye asker gönderilmesi konusunda şöyle yorum getiriyordu:

"— Hükümetin bu konuda karar almadan önce, gerekli incelemeleri yapması tabiidir. Birleşmiş Milletler idealine içtenlikle inanmış olan Türkiye'nin, diğer üye Devletlerden geri kalmayacağını söylemek her halde bir kehanet sayılmaz. Coğrafi mevkiimiz, bizzat karşısında bulunduğumuz ağır tehlike, takatimiz ve imkanlarımız göz önünde tutularak mümkün olan yardımın yapılacağına şüphe yoktur.

Birleşmiş Milletler idealine bağlılık hususunda, bugünkü muhalefet partisi CHP'nin politikası yeter derecede açıklıkla her fırsatta belirtilmiştir. Şimdiki Hükümetin dış politika uygulamasının ne olacağı, Kore'ye yardım konusunda takınacağı tutumundan anlaşılacaktır.

Türk dış politikasının prensipleri üzerinde, her iki büyük parti arasında görüş birliği olduğu bilinmektedir. Birleşmiş Milletler'in bu defaki müracaatına Hükümetin vereceği cevap, bu birliğin devam edip etmediğini gösterecektir."

Nihat Erim'in Ulus gazetesindeki yazılarından da anlaşıldığı gibi, Cumhuriyet Halk Partisi Kore'ye asker gönderilme hususunun Birleşmiş Milletler kararı olduğunu kabullenip, dış politika meselesinde, ilk günlerde Demokrat Partiyle tam bir görüş birliği içerisindeydi. Ancak ileriki günlerde Parti Genel Sekreteri Kasım Gülek'in yanısıra Barışseverler Derneği ve muhtelif komünist kuruluşların olumsuz açıklamalarıyla, Halk Partisi kurmayları dış politikadaki görüş birliğinden çark ederek, fevkalade hırçın muhalefet yapmaya koyuldular. Kore'ye General Tahsin Yazıcı Kumandası'nda giden Türk Birliğinin daha fazla Amerikan yardımı almak bahanesiyle gönderildiğini, Halk Partililer siyasi koz olarak kullanmaya başlamışlardı. Sanki Hükümetin aldığı bu kararı ilk günlerde destekleyen onlar değilmiş gibi!.. Bu yabancı sermayeden istifade konusuna bir parantez açacak olursak:

"— Evet, Demokrat Parti iktidara gelince yabancı sermaye ve Amerikan yardımından faydalanmıştır. Karma ekonominin kaçınılmaz şartlarında ülke kalkınması için yabancı sermayeden istifade etmek kadar doğal bir şey olamaz. Ancak Halk Partililerin yıllar içerisinde dillerine doladıkları Amerikan yardımı, Demokrat Parti döneminden çok önce Milli Şef İnönü'nün iktidarı zamanında, Truman doktriniyle başlamıştır. 1947 senesi Truman doktrininin harekete geçtiği zamanlar olup, Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardımların başladığı, ayrıca iktisadi mahiyetli Marshall desteğinin sağlandığı dönemlerdir. O yıllarda Amerika'dan sağlanan yardımlar yeterince değerlendirilmeyip, ekonomi yerinde saymışsa, bu dramatik durumun sorumlusu Tek Parti iktidarındır. İlk yabancı sermaye yardımı alımı İnönü'nün döneminde Amerika ile başlatıldığı halde, bu hususu Demokrat Partiye maletmeyi yanlış bir

değerlendirme olarak düşünmekteyim. Halk Parti zamanında başlayan Amerikan yardımı, Demokrat Parti döneminde devam etmesine rağmen, dışarıdan sağlanan kaynaklar fevkalade iyi değerlendirilerek yol, baraj ve elektrik enerjisi yapımında kullanılıp, memlekete büyük faydalar sağlamıştır. Dış kaynaklı yardım da, Kore'ye asker gönderilmesini siyasi malzeme olarak kullanmak akla mantığa sığmaz. Bu işin başlangıcını yapan muhalefetin, o günlerde Demokrat Partinin ülke kalkınması için aldığı dış kaynaklı yardımı tenkid etmesi, geçmişte yapmak istedikleri iktisadi atılım ve icraatları yapamayışlarındandır."

Demokrat Parti Hükümetinin Kore'ye asker göndermesi üzerine, İnönü ardı arkası kesilmeyen eleştirilerde bulunurken, bir yandan Halk Partisi, diğer yandan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, Millet Meclisi'ne verdikleri gensoru önergeleriyle, Hükümet hakkında soruşturma açılmasını istiyorlardı. Halk Partililerin büyük bölümü Kore'ye asker gönderilmesini ilk günlerde savunurlarken, Genel Başkanları İnönü'den aldıkları işaretle görüş değiştirmişlerdi. Aslında Birleşmiş Milletlere üye olan 52 Devlet Kore'ye yardımda bulunduklarına göre Türkiye'nin bu karara iştirak etmesinden doğal bir şey olamazdı. Nihayet 27 Eylül 1950 Perşembe günü Türk Birliği Kore'ye uğurlanırken, komünistlerin tahrikine kapılan muhalefetin, eleştirilerinin ardı arkası kesilmiyordu. Tam oniki yıl kimselere hesap vermeyip, kimseleri konuşturmayan İnönü, Belediye seçimlerinde vatandaşı, **"Demokrat iktidarı uyarmak için"** onlara oy vermemeye çağırıyordu. Akıl alacak gibi değildi. Henüz beş ayını yeni doldurmuş bir dönemi eleştirip, Demokrat Partiyi vatandaşa şikayet etmek muhalefet değil, siyasi hırçınlığın ta kendisiydi.

Ne gariptir ki, bir zamanlar demokratik rejimin memlekete yerleşmesini önlemek için her çareye başvuran İnönü ve Halk Partililer, hürriyetlerden söz ediyorlardı. Onların muhalefete düşünce gündeme getirmeye başladıkları hürriyeti, Tek Partili dönemin karanlık günlerindeki çileli mücadelelerden sonra millet iradesinin tecellisiyle, Celal Bayar'ın Türk halkına armağan ettiğini unutmuş gibiydiler. Bütün bu eleştirilere kulak asmayan Menderes Hükümeti, Kore'ye asker gönderilmesinin ardından Kuzey Atlantik Paktına dahil olarak, memleketin milli güvenliğini tam manâsıyla garanti altına almıştı. Demokrat iktidar, ziraati milli ekonominin temeli sayarak icraatının büyük bö-

lümünü tarıma, köye ve köylüye yöneltmişti. Halk Parti iktidarının dört senede dağıttığı tohumluk, bir dönemde onbinlerce ton fazlasıyla dağıtılmıştı. Yollar, barajlar, köprüler, limanlar, enerji santralleri, sulama tesisleri, hava meydanları görülmemiş bir hızla yaptırılarak, memleketin iktisadi hayatına canlılık ve bereket getirilmişti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın direktifleri, Menderes'in üstün gayretleriyle yılların ihmaline uğrayan yurdun her yerine hizmet götürülüyordu.

1951 ARA SEÇİMLERİ

Ankara'da merkezi bulunan Tıcani Tarikatının liderlerinden Kemal Pilavoğlu 1950 genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ankara adayı bulunmaktaydı. Milli Şef'in Şemsettin Günaltay gibi eski molla bir Başbakanı olduğuna göre, Tıcanilerin lideri Pilavoğlu'nun Halk Partiden Milletvekili adayı olması, gayet doğal bir durumdu. Bilindiği gibi 1950 genel seçimlerini Demokrat Parti ezici bir üstünlükle kazanırken, Halk Partisi adayları yurdun büyük bölümünde kaybetmişlerdi. Ankara adaylarından Pilavoğlu Milletvekili seçilemeyince, dergahından müritlerine emirler yağdırarak, 1951 ara seçimlerinden önce ortalığı karıştırma hareketlerine girişir. Halk Partililer'in asıl gayeleri Kemal Pilavoğlu'na yaptıracakları eylemlerle, Demokrat Partiye gerici damgası vurup, ara seçimlerden başarıyla çıkmaktır. Tam ara seçimlerin yaklaştığı günlerde Tıcaniler Kızılay'daki Zafer Meydanı'nda büyük bir gövde gösterisi yaparak, ellerindeki baltalarla Atatürk heykelini tahrip ettiler. Kemal Pilavoğlu ve on müridi derhal tevkif edilerek, Ankara Ulucanlar cezaevine konuldu. Bu durumdan fevkalade üzüntü duyan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, Hükümet erkânıyla birlikte muhteşem bir kalabalığın sevgi gösterileri içerisinde Zafer Meydanı'ndaki Atatürk anıtına çelenk koyup, müessif olayı telin ettiler. Üniversite gençliğinin bu irticai harekete karşı yapmış olduğu protesto yürüyüşüne, Demokrat Parti örgütü de katılarak üzerine düşen görevi fazlasıyla yapmıştı.

Bu konuya şöyle bir açıklık getirecek olursak:

"İsmet Paşa ve Halk Partililer, Demokratlara karşı her girdikleri seçimi kaybettiklerinde, ezan'ın okunuş şeklinin değiştirilmesini ve irticai hareketleri dillerine dolamışlardır. Ancak, Tıcani Tarikatı lideri Kemal Pilavoğlu'nu 1950 seçimlerinde Halk Partisi'nin dini çevrelerden oy alabilmek için aday gösterdiğini nedense kimseler hatırlamaz veya hatırlamak istemez. Burada sağda olsun, solda olsun bütün yazar çizer çevrelerini dürüstlüğe davet ediyorum. Çok Partili siyasi hayatı anlatırlarken tek taraflı davranmasınlar. Demokrat Partiyi ve Demokrasiye geçişin yegane lideri olan Celal Bayar'ı irtica içerisinde olmakla suçlarken, lütfen Milli Şef'in Halk Partisi'nin oy alma uğruna neler yaptığını da gündeme getirsinler. Aynı Tıcani Tarikatının lideri Demokratların adayı olmuş bulunsaydı, sanırım Türkiye yerinden oynardı. Halk Partisi böyle bir insanı aday gösterip, daha sonra Atatürk heykelini tahrip ettirdiği halde, tek partili yılların bütün olumsuzlukları unutturularak, bu müessif hareketi yaptıranlar her ne hikmetse ülkemizde demokrasi şampiyonu ilan edilmekteler. Şu kadarını açıklıkla söyleyebilirim ki, bu gerçekleri yazmazsak, Türkiye'ye onun tarihine ve gelecek kuşaklara ihanet etmiş oluruz. Yıllar içerisinde Halk Partisi ve onun lideri İnönü, laikliği dinsizlik gibi görme hatasının içerisinde diştükleri halde, iş oy almaya gelince Tıcani Tarikatının liderini Milletvekilliğine aday göstermekten çekinmemişlerdir. Ben burada o yılları yaşayan, Bayar ve Menderes'in yakın çevresinde bulunan üstad yazarlara da sitem etmeden geçemeyeceğim. Bu güne kadar nerèdeydiniz? Sizlerin yazdığı kalıplaşmış tarihi her dönemde öğrenmek mümkün. Ancak bu türden önemli konuları ve bilinmeyenleri yeterince anlatmadığınızdan, Türkiye'ye demokrasiyi getiren Demokrat Parti ve onun lideri Bayar'ın haksız töhmetler içerisinde bırakılmasının vebali sizlerindir."

Halk Partililer Tıcanilere Atatürk heykelini tahrip ettirip, Demokratlara irtica damgası vurarak, 1951 ara seçimlerini kazanacaklarını ummaktaydılar. Meclis tatilde olduğu halde, Hükümeti uyaran Celal Bayar, bütün illerin Vali ve Emniyet Müdürlerine Milletvekillerini buldurarak, 21 Temmuz 1951'de Meclis'e gelmelerini sağlamıştı. Meclis 22 Temmuz da olağanüstü toplanarak, 50 red, 5 çekimser oya karşılık

232 kabulde "5816 sayılı Atatürk'ü koruma yasası" kanunlaşır. Celal Bayar Devletin başında olduğu halde, Hükümete görüş ve isteklerini açıklayarak Atatürk'ü koruma kanununun Meclis'ten geçip çıkması için büyük gayretler sarfetmiştir. Bu şartlar karşısında halâ ona irtica suçlamalarında bulunanların, Türkiye'nin kalkınmasını istemeyen bölücü ve komünist fikirli insanlar oldukları tartışma götürmez.

Bu türden gelişmelerin ardından Demokrat Partiyi yıpratacağını sanan İnönü yanılmıştı. 1951-16 Eylül'ünde yapılan Milletvekili ara seçimlerinde 17 ilin 15'inde Demokratlar, 19 Milletvekilliği kazanırken, Halk Partisi Sinop ve Samsun'dan 2 Milletvekili çıkarabilmişti. İsmet Paşa kaybettiği her seçimde hırçınlaşıp, Demokrat Partiyi karalamaktan başka bir şey yapmıyordu. Aslında onun laiklik anlayışı ona göre farklı bir teoriydi. Oysa ki, manevi değerlere sahip çıkan Demokrat Parti, dinle Devlet işlerini tamamen ayrı tutmuştu. İnönü ve Halk Partisi'nin anlayışı, laikliği tamamen dinsizlik gibi görmekten geçiyordu. Demokrat Partinin laikliğe göre uyguladığı ibadet serbestliği İnönü'nün gözünde irtica olup, çıkıvermişti. Kendileri 1949'da Fener Rum Patriği Athenagoras'ı Çankaya Köşkü'ne davet edip, bu papazın ekselanslarına tatbik ettiği tazizi unutmış gibi davranmaktaydılar. Sanki Ortodoks luk din değilmiş gibi?

Bütün dünyada rejimler değişirken, eski rejimin liderlerinden mutlaka hesap sorulmuştur. Demokrat Parti ve onun lideri Celal Bayar İnönü'den hesap sormadıkları için, bu türden haksız iftira ve suçlamalarla devamlı karşılaşmıştır. Bu dramatik duruma bir liderin kader çizgisinin talihsizliği veya onun, demokrat dünya görüşünün pek acımasız suistimal edilişi de diyebiliriz.

Halk Partisi 1951 ara seçimlerini de kaybedince, il ve ilçe teşkilatları büyük bir ümitsizliğe kapılmıştı. Herkes birbirini suçluyor. Parti içi kavgaların önü arkası kesilmiyordu.

1950 genel seçimlerinden sonra parlamento dışı kalan Kasım Gülek, Kemal Satır, Vedat Dicleliler ve Ulus Gazetesinin kudretli yöneticisi Nihat Erim artık siyasi mevta olmuşlardı. İsmet Paşa ve bu insanların önlerinde iki yol kalmış bulunuyordu. Ya sertlik politikasıyla

daha da ileriye giderek, benden sonra tufan olsun diyecekler. Ya da, demokratik mücadeleyle bir yerlere varacaklardı. Demokratik mücadeleyle gayelerine ulaşabilmek uzun yıllar alacağından, eski Milli Şef'leri İnönü'yü de ikna ederek, sertlik politikasını ilke edinmişlerdi. Nihat Erim Ulus'ta ardı arkası kesilmeyen iftiralarda bulunuyor. İnönü her fırsatta, Devlet tecrübesiz kadroların elinde deyip, sözde ana muhalefet görevini yapıyordu. Millet Partisi'nde Ahmet Tahtakılıç ve arkadaşları Halk Partisi muhalefetin anasıysa, biz de babasıyız diyerek, adeta ağız dalaşı kavgacı bir politika üretmekteydiler. Demokrat Parti herşeye rağmen, ülkeye hizmetten geri kalmayıp, sanki yeni bir Türkiye yaratmanın ağır sorumluluğunun mutluluğunu yaşıyordu.

ATATÜRK'ÜN ANITKABİR'E NAKLİ

Yeni Meclis binasının yapımı devam ederken, muhalefet yıllarında Bayar'ın içerisinde yereden ve onu daima üzen Anıtkabir meselesi vardı. Atatürk'ün ölümünden sonra ebedi istirahatgâhı için karar alınan Rasattepe'deki inşaat sahası Tek Parti döneminin ilgisizliğinden adeta harabeye dönmüştü. Eserimizin giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, yıllardır Atatürk'ün yakın silah arkadaşı olarak takdim edilen devrin Milli Şef'i İsmet İnönü, her nedense bu Anıtkabir meselesine eğilmemişti. Celal Bayar Atatürk'e olan büyük vefasının vazgeçilmez vecibelerini yerine getirebilmek için, daha Cumhurbaşkanlığı'nın ilk aylarında Rasattepe'ye gidip, devamlı incelemelerde bulunuyordu. Tek arzusu Atatürk'ü Etnoğrafya müzesindeki geçici istirahatgâhı'ndan biran önce Anıtkabir'e nakletmektir. Bayar, mimarlar ve teknik elemanlarla yaptığı görüşmelerinde, Anıt Mezarın Devletin bütçesine fazla yük olmadan Atatürk'e layık bir şekilde yapılıp, en kısa zamanda tamamlanmasını istemekteydi. 1939 senesinden 1950 yılına kadar inşaat halinde bekletilen Anıtkabir, Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı görevine başlamasıyla birlikte, üç yılda tamamlanmıştı. Bu durum karşısında eski silah arkadaşı İnönü'nün Atatürk'e gösteremediği ve-

fayı, son Başbakan'ı Bayar'ın bütün benliğiyle gösterdiğini, asla ve asla inkâr edemeyiz. Tek Partili dönemin son yıllarında kısıtlı bütçeler bahane edilerek, yapım çalışmaları yavaşlatılmıştı. Tüm zamanlardaki harcamalarla 136 milyon liraya tamamlanan Anıtkabir'in manevi değeri yanında, parasal ölçüsünün tartışılması söz konusu olamaz. İsmet Paşa gerçekten istemiş olsaydı, en kudretli Milli Şeflik dönemlerinde, yakın silah arkadaşı tabir ettiği Atatürk'e Anıt Mezarların en görkemlisini yaptırabilirdi. Demek oluyor ki, bu bir sevgi, sevginin de ötesinde vefa meselesidir.

Yıl 1953-10 Kasım, üçüncü Cumhurbaşkanımız Celal Bayar Etnoğrafya'daki tahta masanın üzerinden alınan Atatürk'ün naaş'ıyla beraber, göğsünde taşıdığı yeşil kırmızı kordelalı istiklal madalyasıyla en önde yürümekte. Okullu öğrencilerin kortej halinde naaş'ın arkasından gitmelerinin yanında, Ankara sokakları tıklım tıklım insan seliyle dolu. Başbakan Menderes, Bakanlar kurulu ve kordiplomatik heyetteki misyon şefleri Celal Bayar'ı takiben Anıtkabir'e doğru ilerlemekteydiler. Dörtbuçuk saatlik uzun bir yürüyüşün ardından tarihi an gelip yaklaşmıştı. Atatürk'ün aziz naaşının ebedi istirahatgâhına defnedilmesinden sonra, saatlerin dokuzu beş geçtiği anda kulakları uğuldatan siren sesleri, ihtiram duruşu ve Anıtkabir'in merdivenlerinin girişe yakın yerinde Bayar'ın Türk Milletine söylemiş olduğu anlamlı nutuk, adeta kulaklarda yankılanıyordu. O Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olarak bu Anıtkabir'i yalnız ve yalnız Atatürk için yaptırmıştı. Kaderin acımasız trajedisi bazen ağlarını öylesine örüyordu ki, insanları haketmedikleri ızdıraplarla karşı karşıya bırakabiliyordu. Bu konuyu klasik bilgilerin dışına taşarak açmamın, gelecek nesillere faydalar sağlayacağı inancındayım. Önce şu hususa açıklık getirmemiz gerekir. 10 Kasım 1953'teki Devlet Protokolünün içerisinde Ana Muhalefet lideri olarak yer alması gereken İnönü, ancak saatler dokuzu gösterdiğinde Anıtpark kapısı tarafından gelme lüzumunu hissedip, anma törenine iştirak etmiştir. Anıtkabir'i Celal Bayar yaptırdı diye, kırılıp gücenip protokol dışı davranması, Devlet adamlığı icaplarına uymayan hezeyanlardır. Yıllardır Atatürk ve İnönü hakkında eserler yazanlar, her nedense Bayar'ın Anıtkabir'i muhteşem bir törenle açtığını üstü kapalı geçip, bir tercih hatası gibi saklar dururlar. Ancak İnönü'nün 1973'ten bu yana

Anıtkabir'de Atatürk'le aynı coğrafyayı paylaşmasına hiçbir yetkili açıklık getirmez. Demokrasilerde vefasızlığın vefaya egemen olduğu bir dünya görüşünü kabullenemeyeceğimize göre, hangi dönemde olursa olsun Devlet protokolünün icaplarını yerine getirmeyenler, Atatürk'ün manevi huzurundaki gölgeyi asli istirahatgâhına iade etmedikçe, tarih önünde işledikleri kusurdan arınamazlar. Bütün dünyadaki Anıt Mezarlar yalnız ve yalnız milletlerin kurucuları ve kurtarıcıları içindir. Bunun aksi düşünülemez!..

Türkiye'deki gelmiş geçmiş Devlet Başkanları emrihak vaki olduktan sonra, Atatürk'ün etrafına defnedilmiş olsalar dı, haklı olarak her kesimden eleştiriler gelecekti. Bu şartlarda Anıtkabir'deki çeyrek asırlık İnönü imtiyazı çözümlenmesi gereken bir durumdur. Her sıkıştıkları ortamda Atatürkçü görünüp aydın ve demokrat geçinenler, Anıtkabir'deki İnönü ayrıcalığına sessiz kaldığınız sürece, her devrin adamı olmaktan öteye gidemezsiniz. Ülkemiz matbuatının bazı taraflı yazarları gerçeklerden uzak kalarak, İnönü'nün Tek Şeflik döneminde, Kemalizm umdelerini yok edip unutturduğunu bilmiyorlarmış gibi, her fırsatta yeni nesillere onu Atatürk'ün en yakın arkadaşı olarak lanse etmektedirler. Tarihi yanıltanlar, 1938-10 Kasım'ındaki ölümüne kadar Atatürk İnönü kırgınlığını bildiğiniz halde, dikta zihniyetine çanak tutmanız demokrasilerin kaidesine uymayan durumlardır. Son Başbakan'ı ve ideal arkadaşı Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde yalnızca Atatürk için yaptırdığı Anıtkabir'de ikinci bir şahsın gömütünün bulunması, Türkiye'nin kurucusu ve kurtarıcısının manevi huzurunu tacizden başka manâ taşımaz. Eserimin başlangıcında İnönü kompleksimin olmadığını belirtmiştim. Ancak yakın tarihi dikkatle incelediğimizde, tüzülerek söyleyebilirim ki, **"umumiyetle asker kökenlilerle hırçın politika yapanlar"**, sözde aydın geçinen yazarların da onları desteklemeleriyle hata da yapsalar, kusur da işleseler devamlı gündemde kalmışlardır. Demokrasiye geçişi ve çok partili hayatı bütün baskılara rağmen gerçekleştiren Celal Bayar yıllar içerisinde irtica suçlamalarıyla karşılaşırken, İnönü tarzındaki Devlet kapitalizmini benimseyen diktatör liderler, hiç te hakları olmadıkları halde Demokrat ilan edilmişlerdir.

Zaman içerisinde Tek Parti oligarşisinin dünya görüşüne ve onun

diktatör liderine prim vermeyip, demokrasiye geçişi sağlayan Bayar tarzındaki halkla içiçe olan mütevazı bir Devlet adamına haksız isnadlarda bulunanlar, Türkiye'nin yücelmesini istemeyenlerdir. Şurası unutulmamalıdır ki, demokrasiler demokrat liderlerin umdeleriyle yaşarlar. Türkiye Demokrat bir ülke olduğuna göre, dünya var oldukça demokrasiye geçişin önderi "**Bayar**" gerçeğini inkâr edemeyiz...

DEMOKRAT PARTİ YURDUN HER YERİNE HİZMET GÖTÜRÜYOR

Köye ve köylüye götürülen tarım makineleri yol, su, okul gibi hizmetlerin yanında, doğu kalkınması ve şehirlerdeki sanayileşme Demokrat iktidarın Türk halkına seçim öncesi vaatlerinin teminatı olan yatırımlardır. Türkiye sanayileşirken, baştan başa yeniden imar ediliyordu. Celal Bayar'ın sürekli talimatları, Başbakan Menderes'in dinmek bilmeyen üstün hizmetleriyle ülkemiz kısa zamanda mutlu insanların, gülen yüzlerin ülkesi oluvermişti. Cumhuriyet'ten bu yana sel baskınlarından büyük zararlar gören Adana ve çevresi Seyhan Barajı projesiyle arazilerinin ekim alanına girmesinin sevincini yaşarken, sıkıntılardan kurtulup enerji üretimine de kavuşmuşlardı. Muhalefet Erzurum'da Şeker Fabrikası olmaz diye iftiralar yağdırırken, Doğu bölgesinde kurulan bu tesisimizde kısa zamanda şeker üretilirken, işsiz insanlarımız iş bulabilme şansına sahip olmaktaydılar. Cumhurbaşkanı Bayar, yurt gezilerinden yorgun argın dönen Başbakan'ı Menderes'i ve Bakanlar kurulunu devamlı Köşk'e davet ederek, memleket meseleleri hakkında ayrıntılı bilgiler alıyordu. İktidar henüz ikinci senesini doldurduğunda, başarılı hizmetleri süratle devam ederken, muhalefet lideri İnönü ortada her hangi bir seçim olmadığı halde, Ege gezisine çıkmıştı. İnönü yol boyunca bütün konuşmalarında rejimin ve partisinin emniyetinden tedirginlik duyduğunu anlatırken, vatandaşdan büyük tepkiler alıyordu. 7 Ekim 1952'de Balıkesir'in ziyaret edilmek istenilmesi nedeniyle halkın İsmet İnönü'nün varlığından huzursuz olması hırçınlaşan muhalefetin siyaseti bilinçli bir şekilde çirkinleştirmesinin

işaretleridir. Balıkesir Valisi ve Emniyet güçlerinin İnönü'yü şehrin dışında karşılayıp, can güvenliği açısından Balıkesir'e girmemesini tavsiye etmeleri, muhalefet liderinin arayıp ta bulamadığı mizansenlerdi. Vali son derece iyi niyetle, bizim için can güvenliğinizi önemli derken, Balıkesir'den Bursa'ya geçen İnönü, partim kapatılacak, rejim tehlikede diyerek ortalığı karıştırıp, memleket hizmetiyle uğraşan Hükümete rahatsızlık veriyordu. Celal Bayar devri-sabık yaratmamıştı ama, İnönü hakkındaki düşüncelerinde de yanılmamıştı. Onun daha ilk günlerden ne kadar azgın ve acımasız muhalefet yapabileceğini tahmin etmiş, ülkenin kalkınmasıyla uğraşırken, müzmin bir ihtirasın vuku bulacak saldırılarını iyi niyet çerçevesinde bertaraf etmeyi tercih etmişti. Memlekette birlik ve beraberliği sağlayan Demokrat iktidara ve ülkemizi Çok Partili hayata kavuşturan Cumhurbaşkanı Bayar'a İsmet Paşa'nın İzmir nutkunda söyledikleri, akla mantığa sığmayan şu konuşmalarla noktalanıyordu:

"— Siyasi emniyetimize kastedilmesini kabul etmeyiz. Haklarımızı müdafaa edeceğiz. Anayasa'nın verdiği hayat hakkı, hususi kanunlarla siyasi partilerden alınamaz. Böyle bir teşebbüs Anayasa'ya aykırıdır. Anayasa'ya aykırı kanun olamaz. Vatandaş haklarını ihlal etmek zulümdür. Zulüm yoluna sapan kudret sahibi, kendini kanun dışına atmış olur. Türkler'in nihayete kadar boyun eğeceklerini zannetmek yanlış hesaptır. Haber veriyorum!. Tehlike görüyorum!.."..

İnönü İzmir konuşmasındaki bu talihsiz sözleriyle, adeta kendi devrini anlatır gibiydi. Yıllarca halka zulmeden bir diktatörün iki yıllık iktidara zulüm yapıyorsunuz deyip, haklardan hürriyetlerden bahsetmesi, çirkin muhalefetin canavarlaşmasının göstergesiydi.

22 Mayıs 1950'de Bayar, Cumhurbaşkanlığı görevini devraldığı gün İnönü'ye hayat teminatı verip, muhalefet görevine engel olmadığı halde, aradan geçen iki yıl sonra parti kapatma gibi işlerle uğraşabilir mi dersiniz? Kendisini Halk Parti kurultaylarındaki delegelerin dahi dinlemediği günlerde, İnönü yurt gezilerinde bu türden gürültülü çıkışlar yaparak, memlekete demokrasiyi yerleştiren Bayar gibi bir şahsiyete, Türkiye'yi baştan başa imar etme çabasında olan Başbakan Menderes'e ayak bağı olup, gündemde kalmak istiyordu.

Ataların bir sözü vardır. Rüzgâr eken, fırtına biçer diye.... İnönü'de demokratlara karşı ardı arkası kesilmeyen haksız eleştirilerinin cevabını, 1954 genel seçimlerinde vatandaşın alıp, kısa bir müddet te olsa sesini kesecekti...

1954 SEÇİMLERİNE DOĞRU

Demokrat Parti dört yıllık iktidarı döneminde fevkalade bir ekonomik savaşla boğuşarak, Türk insanına hürriyet ve yaşama hakkı sağlayıp, halkın perişanlığına büyük ölçüde çare bulmuştu. Çarıktan ve kara sabandan kurtulan köylü, anbarlarını hububatla doldurmanın sevinciyle, nerelerden nerelere gelmişti. Şehirlerde fabrika nedir bilmeyen insanlar, kendilerine açılan iş sahalarıyla hayata daha güvenli bakar olmuşlardı. Gâvur dağlarını aşip Gaziantep'e kadar ulaşan demiryolu ağları, onbinlerce kilometrelik karayolları olmaz denileni gerçekleştiren Demokrat Parti iktidarının eserleridir.

Yatırımlar gerçekleştikçe, en küçüğünden en büyüğüne kadar açılan iş sahalarıyla Tek Parti döneminde yalnızca zenginlerde olan radyo, köylünün yanısıra sade vatandaşın evine de girmeye başlamıştı. Menderes Hükümeti baş döndürücü bir hızla vatandaşına hizmet götürdüğüne göre, artık yüz akıyla genel seçimlere katılabilirdi. Demokrat Parti kuruluşundan bu yana köy köy, ev ev dolaşıp, insanların hayata bakış açılarını değiştirerek yepyeni bir toplum yaratmıştı. Böylesine muazzam bir değişim karşısında bütün hırçınlıklarına rağmen İsmet Paşa'nın Halk Partisi'nin başarı sağlayıp iktidara gelmesi imkânsız gibiydi. 1950 senesinde kendi icad ettiği çoğunluğa dayalı seçim sisteminden şikayetçi olmaya başlayan İnönü, ümitsizlik içerisinde adaylarını belirleyip 1954 seçimlerine katılıyordu.

Türk halkı geçmiş yıllardaki gibi korku ve perişanlık içerisinde değildi. İnsanların kıyafetlerinde bile belirgin değişimler vardı. Şehirli fötr şapkayı, iskarini, köylü ayakkabıyla şayak pantolonu giyip tanınmanın mutluluğuna erişmişti. Şimdi pek sıradan görülen bu du-

rumlar, o yıllar için bir aşama ve inkâr edilemeyecek merhaledir. 2 Mayıs 1954 günü insanlarımız bu duygular içerisinde sandık başlarına gitmeye başlamıştı. Sabahın erken saatlerinden itibaren sandıklardaki oyların kullanımı büyük bir katılımı ile gerçekleşip, saat 17.00'de bitmişti. Herkes haklı olarak merak içerisindeydi. Bu seçim Demokratların dört yıllık çalışmalarının imtihanı gibi bir durumdu. Akşam sandıklar açılıp tasniflere geçildikten sonra ilerleyen saatlerde gelen sonuçlar, umulanın çok üzerindeydi. Yirmidörtmilyon nüfusumuzun onmilyon seçmeni bulunan Türkiye genelinde, Demokrat Parti "488" Halk Parti ise "31" Milletvekilliği çıkarmıştı. Bu rakam tüm zamanların en büyük seçim rekorudur. Halk Partisi Malatya, Kars ve Sinop illerinin haricinde Milletvekilliği kazanamamıştı. İsmet Paşa oylarını artırabilirim ümidiyle yaptığı hırçın muhalefetinin cezasını seçim hâzimetisiyle çekince, bir müddet sessizliği tercih etmişti. Millet iradesi, diktatörlüğe gereken cevabı vermesinin yanında, Demokratlara bir dört yıl daha hizmet imkânı tanımıştı.

İSTANBUL'UN İMARİ VE DEMOKRAT PARTİNİN HİZMETLERİ

İstanbul'un nazım planı 1939'da Henry Prost'a hazırlatılarak tasdik edilmesine rağmen, en küçük bir icraat yapılmamıştı. Demokrat Parti iktidara geldiğinde, İsmet Paşa'nın bu acemi kadroyla Devleti idare edemezler dediği insanlar, Türk insanını açlıktan kurtarıırken, ülkeyi baştan başa imar etmekteydiler. Anadolu'ya baraj, yol, okul, hastahane ve fabrikalar yapılırken, yılların ihmaline uğrayan İstanbul'un imarı kaçınılmaz bir hâl almıştı. 1955 yılı sonlarında Başbakan Menderes'le Çankaya Köşkü'nde görüşen Bayar, yurdun büyük ölçüde yokluklar ve tesis noksanlığından kurtulduğunu hatırlatırken, aziz İstanbul'un imarının mutlaka gerçekleşmesinin Hükümet planına dahil edilmesini hatırlatır. Başbakan Adnan Menderes, ülkedeki iktisadi kalkınmanın zorluklarıyla uğraşırken, her haliyle geri kalmış olan bu güzel şehrimizin en kısa zamanda imar edileceğini Cumhurbaşkanı

Bayar'a söyleyip, Çankaya Köşkü'nden ayrılıyordu. Nihayet 1956 senesi yaz aylarında İstanbul'a ailesiyle birlikte gelen Menderes, Park otele yerleşip, İstanbul Belediyesinin imar konularıyla ilgili teknik elemanlarını davet ederek, görüşmelere başlamıştı. İlk anda kimse, Başbakan'ın İstanbul'un imarı hususunda görüş belirteceğini tahmin edemez. Çünkü o günlerde Türkiye büyük bir şantiye halinde olduğundan, enerji tesis yapımı ve iktisadi yakınma, ana meseleleri teşkil etmekteydi. Başbakan teknik heyetle yaptığı uzun görüşmelerden sonra 1956 Ağustos'unda Park otelde geniş kapsamlı bir basın toplantısı tertipler. İstanbul Belediye bütçesine konulan 4 milyon lira ile istimlak yapılamayacağını hatırlatıp, bu hususu Hükümetin üzerine aldığını belirtiyordu. Başbakan'a göre, İstanbul bütün tarihi turistik güzellikleriyle meydana çıkarılacak, su, yol, sanat merkezi ve medeni ihtiyaçları karşılanacaktı. İstanbul projesine göre; Boğaziçi'nde dört ayrı yol yaptırılacak, Maslak yolu terkedilecek, Dolmabahçe-Karaköy yolu açılacak, Beşiktaş-Yıldız'dan Zincirlikuyu'ya bağlanacak, Sirkeci-Florya arasına sahil kornişisi yapılacak, Beyazıt-Topkapı-Yeşilköy yolu açılarak bütün anıtların, camilerimizin etrafı temizlenecekti. Başbakan'ın konuşması bittikten sonra basın mensupları birbirlerine Menderes neler söylüyor, bunlar olacak şey mi? Vallahi bir tanesi yapılırsa insanı tarih yazar diyorlardı. Gerçekten Bayar'ın Menderes'e Çankaya Köşkü'nde söyleyip, Başbakan'ın basına açıkladığı bu muazzam proje olabilecek miydi? Söylenenlerin mali portesi milyonlarla ifade olunacak miktarlardı. Bu paralar nasıl temin edilecekti? Muazzam istimlakların yapılması gerekiyordu. Bazılarının ve muhalefetin gözünde hayalden öteye gidemeyecek olan bu projeler ne şekilde hayata geçirilebilecekti? Bu konuşmaların ardından, aynı senenin Eylül ayında Demokrat Parti Hükümeti büyük çapta istimlaklara başladı. İstimlaklara ilaveten yol yapımları ihalesi gerçekleştirmeye başlayınca, İstanbul'lular hayretler içerisinde kalıp adeta şaşırırmaktaydılar. 1956 senesi sonbaharında başlayan imar çalışmalarına 1957, 1958, 1959 ve 1960 yılı Mayıs ayına kadar insan üstü bir gayretle devam edilmişti. İstimlak bedellerinin zamanında ödenmeyişi, muhalefet tarafından şikayet ve tahrik konusu yapılmasına rağmen, hiçbir şahıs kamulaştırma kararlarına karşı Danıştaya başvurmuyordu. Tak-

dir edilen bedelleri kabullenenler paralarını eksiksiz alırlarken, kıymeti az bulanlar da serbest mahkemelere müracaat edebilmekteydiler. Bazı idareciler günlük istimlak şikayetlerinden yılarak, Başbakan Menderes'e adeta dert yanıyorlardı. Başbakan yetkililere, İstanbul Belediyesi hiçbir zaman iflas halinde olmaz. Borçlarını harffiyen öder, diyerek tesellide bulunuyordu.

İstanbul'un imar çalışmalarını zaman zaman yerinde izleyen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, gelişmelerden fevkalade memnunluk duymaktaydı. Artık Başbakan Menderes'i sabah saatin altısında Sirkeci-Florya sahili kornişinin inşası için, denizi doldurma çalışmalarının başında, Boğaziçi yollarında, Beyazıt Meydanı'nda veya Topkapı surları önünde, yanındaki heyetlerle birlikte görebilmek mümkündü. İstanbul'a milyonlar, hatta milyarlar harcanıyordu. Bir taraftan vakıflar, mabet ve külliyeler onarılırken, diğer taraftan Emlak Kredi Bankası Levent'te, Bakırköy'de modern siteler kuruyor, Karayolları imkansız gerçekleştirerek Fatih'teki Vatan-Millet caddesini yapıyordu. Bu imar hamlesi diğer şehirlerimize de sirayet etmişti. Ankara, Adana, Bursa, İzmir ve diğer bölgelerde her şey yeni baştan inşa olurken, Demokrat Parti Türk insanına layık olduğu değerli hizmetleri insan üstü bir gayretle götürüyordu. Yirmi yılda yapılamaz denilen bir Ankara-İzmir karayolu, beş senede tamamlanıp, Başkentimiz'le bu güzel sahil şehrimizin ulaşım ağı birbirine kenetlenmişti.

Halk Partisi'nin müfritleri artık irtica suçlamalarını kısmen de olsa bir kenara atıp, 1957 seçim yatırımı olarak niteledikleri Demokrat Partinin böylesine büyük hizmetlerini, hasetlik içerisinde seyretnmekteydiler. Celal Bayar'ın düşüncelerindeki Boğaz Köprüsünün yanısıra, Menderes Hükümetinin gündeminde yer alan Alibeyköyü barajı, Ömerli barajı, Metro yapılması etüdleri Eminönü, Beyazıt, Unkapı, Taksim, Tophane, yüzbin kişilik stadyum, Ankara, İzmir, İstanbul televizyonu ve daha pek çok kalkınma projeleri 1960-1961 yılının programları dahilinde bulunmaktaydı. Şöyle insan insaf ölçüleri içerisinde geçen yıllara bakıyor da, müzmin bir ihtirasın askerleri ve gençliği kışkırtmasıyla, Türkiye'nin ilerlemesine ne derece mani olduğuna üzülüyor, kahroluyor...

Aksaray'dan Topkapı'ya, Dolmabahçe'den, Karaköy'e İstanbul'un imarından önce eski yollardan gidebilmek ne mümkündü. Acaba ne vardı Vatan Caddesi'nin uzandığı yerlerde? Beşiktaş, Yıldız yolu ne idi? Adeta virane bir halde olan Bağdat Caddesi ne hale geldi? Hep bunlar Demokrat Partinin eserleridir. Yalnız İstanbul mu?

Böylesine bir durumu milyonlarca Türk vatandaşı reddederek, bütün ülkeye büyük hizmetler gitmiştir gerçeğini kabullenip bizim de kalbimizde, bir Celal Bayar, bir Adnan Menderes, bir Demokrat Parti yatıyor diyeceklerdir. Doğudan-Batıya, bütün yurt sathında tüten bacalar, enerji üreten barajlar, milyarlarca liralık zirai kredilerin getirdiği bereket, köylere giren tarım makineleri, özel sektörün yaratıcılığının ortaya koyduğu eserler, Üniversiteler ve memlekette esen sonsuz hürriyet rüzgarları Umurbey'li Celal Bayar, Çine'li Menderes, Köprülü, Koraltan ve Demokratların tarihin her döneminde yaşayacak olan unutulmaz hatıralarıdır. Bir macera uğruna Türkiye'nin kalkınmasını engelleyenler, şimdi artık bu ülkenin geri kalmışlığını gördükçe, her halde mutlu olmalısınız? Ülke kalkınmasını yürütebilecek yegane siyasi teşekkül Demokrat Parti, sayenizde anılarda kaldı. Devamıyız diyenler de hep kendi dünya umurlarını düşündüklerinden, devraldıkları manevi mirası adeta katletmişlerdir. Yıllar sonra bazı ihtilalcilerin pişmanlık içerisinde olmaları da fayda etmez. Bugün Avrupa ile yarışabilecek olan Türkiye, müzmin ihtirasa çanak tutanların sayesinde çok gerilerde kaldı. Bir zamanların fanatik Halk Partilileri dahi ülkenin bu halini gördükçe, Demokratların hakkını yemiştir demekteler. Doğruları, iyi olanı ve güzellikleri yok ettiğimize göre, sonradan ki üzüntüler ve methiyeler niye yarar ki...

ORDUDA İLK KIPIRDANMALAR VE İSMET PAŞA'NIN TAHRİKLERİ

Demokrat Parti ülkeye böylesine büyük hizmetler götürürken, Halk Partisi 1954 seçimlerini büyük bir hezimetle kaybettikten sonra, İsmet Paşa yanlısı Halk Parti sempatzanı subaylar, 1955 senesinin başlarında, Harp Akademisi'nde ilk gizli komiteyi oluştururlar. İhtilalci subaylardan Suphi Gürsoytrak, anılarında bu husus hakkında şunları söylemekte:

"— Bir kere fiili gruplaşma gibi bir takım girişimler, aslında 1955'te başladı. O zamanlar Akademi de biz öğrenciydik."

SUPHI GÜRSOYTRAK'IN AÇIKLAMALARI: 27 Mayıs ilk aşkımızdı Basım ümit yayıncılık sayfa 123

Bu açık itiraftan da anlaşıldığı gibi ortada hiç bir sebep yokken, Demokrat Partinin altın yıllarında, alt rütbedeki subaylar tarafından ihtilalin temeli atılmış oluyordu. Altın yıllar diyorum. Nedenine gelince, İsmet Paşa'nın damadı Metin Toker dahi 1950-1954 senelerini altın yıllar kabul ederek, ne yalan söyleyeyim oy kullanma fırsatım olsaydı, bende oyumu hiç çekinmeden Demokrat Partiye verirdim, açıklamasında bulunmuştur. Gerçi bu türden hatırlatmalar Demokrat Partinin herkeslerce takdir edilen üstün çalışmalarının kıstası olamaz. Ancak en acımasız muhalifler bile o yılların olumlu icraatlarını kabullenirken, hiçbir siyasi ve idari bilgisi olmayan Akademi'deki alt rütbeli subayların ihtilal komitesi oluşturmaları son derece düşündürücüdür.

Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi, muhalefetle iktidar arasındaki bahar havasını yeniden sertliğe dönüştürmeye başlamıştı. 1955 yılında İstanbul'a giden İsmet Paşa Taşlık'taki evinden dışarıya çıkıp bir taksi çevirerek, Cağaloğlu'na yakın ahabablarını ziyarete gider. Oradan yaya çıkarak yakınlardaki Halk Parti il merkezine doğru yürüken, vatandaşların dikkatini çekmesi hayli hoşuna gitmişti. Parti binasının önüne toplanan bilinçli kalabalıkla, Babıali'den Sirkeci'ye, oradan da Galata Köprüsüne kadar yaya yürüyen İsmet Paşa, planladığı yıkıcı ve sinsi muhalefetini sokaklara taşımakta hiçbir sakınca görmez. Eminönü'nde yaya yürürken etrafındaki partili kalabalığın yanı sıra, sokaktaki masum vatandaşlar da bilinçsiz bir şekilde acaba ne var gibilerden yollara doluşunca, İsmet Paşa, düşüncelerindeki provokasyon tarzındaki halkı tahrik eden, amaç ve gayesine ulaşmış oluyordu. Yollarda yaya yürüyerek, vatandaşın dikkatini çekip halkı kışkırtmak, siyasi ahlaka uymayan durumlar olduğu halde, İsmet Paşa için bu türden davranışlar adeta mübah gibi görünmekteydi. Cumhurbaşkanlığı yıllarında limuzin otomobillerin üzerinden inmeyen İnönü, şimdi halktan bir insan mizansenine bürünüp, yıllardır unuttuğu halkını oy alma uğruna hatırlar gibi görünmenin dramatik komedisini oynuyordu. İsmet Paşa bu türden tahrik hareketlerini daha sonraki zamanlarda, Üniversite öğrencileriyle Ankara'da anlaşıp devam ettirecektir. Ankara günlerini ilerleyen bölümlerimizde göreceğiz. İsmet Paşa'nın böylesine sahte ve göstermelik davranışlarını, damadı Metin Toker yazılarında bakınız ne kadar güzel anlatmakta:

"— O gün asıl tezahürat, İsmet Paşa parti binasından çıkınca olmuş. İsmet Paşa'nın orada olduğunu öğrenenler yola dolmuşlar. İsmet Paşa, yanında partililer olduğu halde çıkmış ve gene yaya olarak Sirkeci'ye inmiş. Muazzam bir topluluk birikmiş. Muhalefet liderini görenler gruba katılıyorlarmış. Gezinti kısa zamanda kendi kendine bir olay niteliği almış. Babiali'den inilmiş, Sirkeci ve Eminönü geçilmiş. Bir çok yerde polisler trafiği durduruyor, İsmet Paşa'yı selamlayarak kendisine yol veriyorlarmış. Tramvaylarda ve otobüslerde olanlar İsmet Paşa'yı birbirlerine gösteriyorlarmış. İsmet Paşa bütün bunlardan habersizmiş gibi, yanındaki partililerle konuşuyor, gülüyor, şakalaşıyor, yürüyormuş. Sonradan bana, hava da bir güzel serinlemişti. Yürümenin tadına doyamadım. O köprü üstü ne eğlenceli yermiş!" dedi.

Yazar Metin Toker'in Türkçe'yi katleden mişli, mişli anlatımlarını bu sütunlara koymak zorunluluğumun tek nedeni, İsmet Paşa'nın bilinçli bir şekilde halkı tahrik etme metodlarını nasıl uyguladığını, bütün açıklığıyla belirtebilmem nedeniyledir. Ordu'daki alt rütbeli subaylar Akademi'de komite kurarlarken, hırçın davranışlarıyla memleketi bir ihtilal havasına sokan İnönü, 31 Temmuz 1955'te İstanbul Taşlık'taki evinde Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'yla çok gizli bir görüşme yapıyordu. O günlerde milliyetçilik nutukları atan Bölükbaşı, evin garaj kapısından kimselere görünmeden İsmet Paşa'nın huzuruna çıkarken, adeta kendi düşünceleriyle tezat teşkil eder gibiydi. Kurban Bayramı'nın ikinci günü yapılan bu gizli görüşmede İnönü ve Bölükbaşı yerel seçimlere katılmama hususunda saatlerce tartışıp, mutabık kalırlar. İş terastaki yemek faslına gelince, Bölükbaşı İnönüye:

"— Aman Paşam birilerinin haberi olup ta sakın gazetelere yazmasınlar. Sonra Osman Bölükbaşı'yı paşa idare ediyor derler.

İsmet Paşa gülerek:

— Onun kolayı var. Sende dersin ki İsmet Paşa'yı ben idare ediyorum. Olur biter.

METİN TOKER'İN AÇIKLAMALARI: Demokrat Partinin Altın yılları 1950-1954 Bilgi yayınevi.

Bölükbaşı, alay mı ediyorsun gibilerden İsmet Paşa'nın yüzüne bakıp:

— Kim inanır buna? Siz kezzap gibi adamsınız, Paşam. Size dayanılır mı?"

Bölükbaşı'nın son sözlerindeki teşhisi ne kadar da doğru. Bizim sözde aydın çevrelerin demokrasi şampiyonu ilan ettikleri İsmet Paşa'nın yaptığı muhalefetin gerçekten de bir kezzaptan farkı yoktu. Hedefine ulaşabilmek için her çareye başvurup, hırçınlaşmaktaydı. Tek umudu 1957 seçimleri olduğundan, ordunun alt kademesindeki ihtilal komitesinden haberdar da olsa, şimdilik göstermelik demokrasi oyununa devam etmek düşüncesindeydi. Halk Partisi'nin ağır toplarından Kasım Gülek ve Kemal Satır gibiler ise paşalarına 1957 seçimlerini mutlaka kazanacağız demekteydiler. Hâl böyle olunca yasal yollardan iktidara gelmek varken, ihtilal denilen en son kullanılacak yıkıcı metod, şimdilik düşünülemezdi. Hükümeti tahrik eden bir başka insan ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin hiçbir fikir üretmeyip, ancak palyaço gibi giyinerek dikkat çekmek isteyen, Kasım Gülek adındaki komik Genel Sekreteridir. Halk Parti heyetini Karadeniz'e götürecek olan vapurun hareket saati gecikince, hemen orada bir basın toplantısı düzenleyen Kasım Gülek 1954 seçimlerini eleştirerek, Meclisin meşru olmadığından bahsetmekteydi. Gülek'in bütün gayesi dikkat çekip, kendisini gözaltına aldırmaaktır. Bu davranışlarının akabinde aynı akşam tutuklanan Gülek, ertesi gün avukatlarının itirazı neticesi serbest bırakılınca, tam bir şovmen olup çıkmıştı. İsmet Paşa kendisini Taşlık'taki evinde bekliyordu. Bu karşılaşmada yakasını bağrını açıp hırpani bir vaziyete bürünen Kasım Gülek, herkeslerce alay konusu olduğu halde, aklı sıra muhalefet görevini yerine getirmekteydi. Kasım Gülek İsmet Paşa'ya, kendisine has tahrik metodlarını anlattıktan sonra, acaip bir kıyafetle Erzurum gezisine çıkmaya karar verir. İzmir'de bir terziye diktirdiği 1800 ayrı kumaş parçasından yaptırılan ceket, 200 değişik kumaş artığından oluşan pantolon ve ayağına giydiği çarıkla birlikte boz bir eşeğe binen Halk Partisi'nin şovmen Genel Sekreteri Kasım Gülek, aklı sıra Demokratları vatandaşa şikayet ediyordu. Onun bu palyaço kılığını gören halk, içine düştüğü zavallı duruma gülüp geçmekteydi. Ne kadar acı bir durumdu. Bir partinin Genel Sekreteri ne olursa olsun

böylesine ucuz siyaset yapmamalıydı. Celal Bayar'ın 1946-1950 arasındaki zor muhalefet yıllarını ve partisinden bütün kopmalara rağmen muhafaza ettiği saygın ciddiyetini düşündüğümüz de, İsmet Paşa'nın Genel Sekreterine oy alma uğruna böylesi tavizler vermesi, tasvip edilecek durumlar olarak gösterilemezdi. İsmet Paşa'nın da kabullendiği bu komik durum, Halk Partisi'nin taşra teşkilatlarında ters tepki yarattığından, kısa zamanda Genel Sekreterlikten alınan Kasım Gülek, yerini İsmail Rüştü Aksal'a bırakıyordu. 1955 Ağustos'unun sonunda Demokrat Parti İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda bir toplantı düzenlemişti. Halk Partililer salonun kendilerine verilmeyeceğini tahmin ederek, İsmet Paşa'nın talimatıyla ertesi günü bizde Sergi Sarayı'nda toplantı yapacağız diye müracaatta bulunurlar. Demokratların toplantısı Cuma akşamı Fuad Köprülü'nün konuşmasıyla, olaysız bir şekilde tamamlanmıştı. Vilayet Cumartesi günü, Sergi Sarayı'nın Halk Partililerin emrinde olduğuna dair gereken izni verir. O ana kadar hiçbir hazırlığı olmayan Halkçılar, blöf olsun diye izin için Vilayete müracaat etmişlerdi. Tahmin etmedikleri izin çıkınca, ellerine ayaklarına dolaşan bu durum karşısında, İsmet Paşa kendi işlediği fesat muhalefetin kusurlarını kapatmak istercesine, İstanbul teşkilatına bağırıp, çağırıyordu. Bu blöf toplantı yüzünden Demokrat Partililere nasıl çamur atıldığını Metin Toker'ın notlarından okuyalım:

"— Cumhuriyet Halk Partilileri bir kara düşüncedir aldı. Blöf yapmışlardı, iktidar bu blöfü görmüştü. Şimdi, aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık durumuna düşmüşlerdi. İsmet Paşa kendilerine bir hayli söylendi. Mademki hiçbir hazırlıkları yoktu, niye bu işe girişmişlerdi?"

O zaman örgüt, bu hallerde daima kullanılan taktiğe başvurdu. İktidarı suçladı. Efendim Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapacağı bu heybetli gösteriye karşı, Demokrat Parti bir takım tertiplere girişmişti. Toplantıya müdahale edilecekti. Belki de kan gövdeyi götürecekti. Onun için Cumhuriyet Halk Partisi büyük bir yurtseverlik örneği veriyor ve toplantıyı erteliyordu. Tabii, bu bir palavraydı. Böylece, Cumhuriyet Halk Partisi ihtiyatsızlığı yüzünden düştüğü güç durumdan yakasını, kabahati iktidara atarak kurtardı."

METİN TOKER'İN NOTU: Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları. Sayfa 141 Bilgi yayınevi, Ankara.

Ne kadar acı bir durum değil mi? O yıllarda tam yetmiş yaşında olan İsmet Paşa ve Halk Parti teşkilatının yapmış olduğu muhalefet, bu türden yalan ve iftira kampanyaları üzerine kurulmuştu. Bu belgeli açıklamaları yazmamdaki tek gayem, Demokrat Parti gerçeğini ve onun lideri Celal Bayar'a yıllardır yapılan haksızlıkları gün ışığına çıkarmak istemem deniyedir. Bayar, Menderes, Demokrat Parti ve 1960 ihtilalini yarım asırdır masa başından yazıp, bizlere klişeleşmiş bilgiler sunanlara asla ve asla katılmıyorum. Bu üstadlar yakın tarihin siyasi arşivlerini lütfedip te yerinde incelemiş olsalardı, otuz yedi yıllık zaman sürecinde Türkiye'yi acınacak hallere düşürenlerin gerçek yüzleri çoktan görünürdü. O nedenledir ki, bu eserimizde Demokrat Partinin 1960'a kadar ülke adına yaptığı fevkalade icraatlarını tamamladıktan sonra, 27 Mayıs'ı bütün detayları ve en ince noktalarıyla siyasi morgtan alıp, milletin huzuruna çıkaracağız.

6 - 7 EYLÜL HADİSELERİ

Halk Partisi'nin amansız muhalefetine yanında Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'le Rumlar arasındaki tartışmalar, ülkemiz içerisinde büyük gerginlikler yaratmaktaydı. O günlerde Londra'da toplanan üçlü konferansa Türkiye adına Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve beraberindeki heyet katılırlarken, İngiliz heyeti Yunan Dışişlerinin tarafını tutarak, Kıbrıs'ı tamamiyle Rumlara teslim etmek istiyordu. Makarios'un en büyük ideali ise Enosis'in gerçekleştirilmesinden yanadır. Cumhurbaşkanı'mız Celal Bayar, Kıbrıs davasında bütün Avrupa Devletlerini karşısına almak pa-hasına taviz verilemeyeceğini söyleyerek, Ada'nın taksim edilmesinden yana tavır koyuyordu. O yıllarda Türkiye'de yapılan büyük mitinglerde Rumlar'telin edilirken, Ada'nın iki cemaat arasında eşit bir şekilde taksim edilmesi istenmekteydi. Başbakan Menderes İstanbul liman lokantası nutkunda Makarios'tan kasaba papazı diye bahsederken, Rumlara gereken mesajı veriyordu. 4 Eylül'de Atina'da yayınlanan Yunan gazeteleri Türkiye hakkında ağır ithamlarda bulunup, Kıbrıs'ta Enosis gerçekleşecektir, tarzında tahrik edici beyanlar yayınlamaktaydılar. 5 Eylül 1955 günü Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldı haberleri, bütün Türkiye'yi ayağa

kaldırmıştı. Kıbrıs Türktür Cemiyeti İstanbul'da Başbakan'ı ziyaret ettikten sonra, Beyoğlu ve Taksim'de 6 Eylül günü militan grupların bozguncularla birleşmesiyle, istenilmeyen müessif olaylar gelişir. Rumlara ait iş yerlerinin büyük çoğunluğu tahrip edilirken, vatandaşın milli galeyanına karşı, Hükümetin aldığı fevkalade tedbirler yetersiz kalmıştı. Nümayişlerin bir anda İstanbul'un her tarafında başlaması, kontrolü fevkalade güçleştirmişti. Ancak ertesi gün öğleden sonra kontrol altına alınabilen bu olaylar ne yazık ki siyasi tarihimize 6-7 Eylül hadiseleri olarak geçmiştir. Bu olayları Hükümetin tertiplelediğini söyleyen insafsız insanlar, oy alma uğruna Demokrat Partiye her türlü çamuru atmışlardı. Bütün bunlara rağmen Celal Bayar, 6-7 Eylül olayları nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni olağanüstü toplantıya çağırıp, İstanbul'da Sıkıyönetim ilan edilmesini sağlamıştır. Ankara'da Sıkıyönetim altına alınmıştı. Orgeneral Nurettin Aknoz Sıkıyönetim Komutanlığına tayin edilirken, Hükümet üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmiş bulunuyordu.

"Ancak, Yassıada mahkemelerinde gerek Bayar, gerekse Menderes 6-7 Eylül hadiseleri nedeniyle en ağır suçlamalarla karşı karşıya kalacaklardı."

ENOSİS: Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihak ettirilip birleştirilmesi olayıdır.

DEMOKRAT PARTİDEN KOPMALAR

6-7 Eylül hadiselerinin ardından, Demokratların IV. Büyük Kongresi oldukça fırtınalı geçmişti. Parti içinde hizip hareketini yaratan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve 19'lar grubu Demokrat Partiden istifa ederek Hürriyet Partisi'ni kurmakla, adeta muhalefete yardım ettiler. Yeni yasama dönemi açıldığında, gruptaki çalkantılar nedeniyle kabinedeki bütün Bakanlar Menderes'e istifalarını vermişlerdi. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu daha önce Kızılay'da birlikte çalıştığı avukat Şemi Ergin'in Manisa'dan Milletvekili seçilmesini sağlayan kişidir. Karaosmanoğlu Hürriyet Partisi'ni kurduğu halde, Demokrat Partide kalan Şemi Ergin, muhalif grup içerisinde karıştırmacılık yapmaktan geri kalmıyordu. Bu türden çalkantılı grup seçimlerinin ardından Bayar uzun bir nutukla Meclis'i alkışlar arasında açtı. Bayar konuşmasında, memleketin kalkınması için birlik ve beraberlikten yana olunmasını ısrarla belirtiyordu. Bu arada Demokrat Parti grubu içerisinde devam eden kıpırdanmalar, İsmet Paşa'yı fazlasıyla keyiflendirmekteydi. O günlerde Üniversite Profesörü olan Hüseyin Nail Kubalı Cumhuriyet gazetesinde yazdığı makalelerle, Hükümetin Kıbrıs davasındaki tutumunu tenkid ederek, adeta gençliği kışkırtıyordu. İsmet Paşa'nın istediği de bu türden karışıklıkların yaratılması değil miydi? Muhalefet partileri müşterek aldıkları bir kararla, Belediye seçimlerine katılmadıkları gibi, memlekette siyasi terör estirmekten geri kalmıyorlardı. Her fırsatta İnönü'yü eleştiren Bölükbaşı dahi Halkçılarla ittifak yapıp, Belediye seçimlerine iştirak etmemişti. Demokrat Parti grubundaki fırtına 29 Kasım'dan 16 Aralık'a kadar devam ederken, dördüncü kabine herşeye rağmen kurulmuştu. Muhalefetin kışkırtması, İsmet Paşa'nın siyaseti Üniversitelere sokması, Demokrat Parti içerisindeki muhalif Milletvekilleri ve 19'ların ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kurmaları, üçüncü kabinenin istifa edip, dördüncü Menderes kabinesinin kurulmasına neden olan başlıca sebeplerdir. Bu fevkalade hassas konuya değinecek olursak:

"— O çalkantılı günlerde Ekonomi Bakanı Sıtkı Yırcalı ve Maliye Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun istifalarını vermesinin ar-

dından, Cumhurbaşkanı Bayar isteseydi Adnan Menderes'i de-
ğiştirebilirdi. Çünkü kuruculardan Fuad Köprülü muhalefet bay-
rağını açmış, Menderes ve Bakanlarını eleştirmekten geri kal-
mıyordu. Hayatının her gününde engin siyasi tecrübesinin
olgunluğuyla karar veren Bayar, dördüncü kabine kurma görevini
de Başbakan'ı Menderes'e tevdi etmekte herhangi bir sakınca
görmemişti. Bayar'ın hayatında vefasızlığa yer yoktu. Ülkesine
hizmet edene daima hakkını vermiştir. Menderes'te ülkesine 5-6
senelik uzun sayılabilecek zaman diliminde büyük hizmetler ver-
diğine göre, Bayar'ın ondan vazgeçmesi düşünülemezdi. Demokrat
Partideki kopmalar, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun Hürriyet
Partisi'ni kurması, guruptaki kısmi hizipler, Menderes'i her ne
kadar sarssa da, Bayar'ı asla Başbakan'ına karşı güvensiz kı-
lamazdı. Bayar bu işin çilelerini çekip, zor dikta yıllarından bu
günlere eriştiğine göre, başlangıçta görev verip sahip çıktığı
Menderes'e şimdi de sahip çıkacağı gibi, sonuna kadar en büyük
desteği vermiştir. Çünkü o kıyımın değil, vefanın insanıdır. Tür-
kiye dahil bütün dünyadaki demokratik ülkelerin siyasi tarihi
araştırılsın, hiçbir Cumhurbaşkanı, bir Başbakan'la on yıl gibi
uzun süre birlikteliğini sürdürmemiştir. İsmet Paşa'nın Tek Par-
tili iktidar yıllarında bile oniki senede beş tane Başbakan de-
ğiştirdiğini görürüz. Bu demektir ki, Bayar ülkeyi yönetecek Baş-
bakan'ını seçmekte isabetli karar almasının yanında, ülke
yararına fevkalade hizmetlerini gördüğü mesai arkadaşlarına
karşı ufak tefek hatalarını görse de, asla kıyım içerisinde ol-
mamıştır. Gerçek liderlik ve Devlet adamlığının üstün vasıfları
Bayar'da bulunmamış olsaydı, zaten Türkiye'nin Çok Partili de-
mokratik hayata geçmesi mümkün olmazdı."

Dördüncü Demokrat Parti kabinesine, yeniden Dışişleri Bakanı
olarak giren parti kurucusu Fuad Köprülü ve yeni Maliye Bakanı
Nedim Ökmen, Başbakan Menderes'le yeterli uyum içerisinde ol-
maktan uzaktılar. Bir ara Başbakanlığa niyetlenen Ökmen, Cum-
huriyet Halk Partisi'nin yayın organı Akis dergisine mülakatlar ve-
rince, durum hayli gerginleşmişti. Menderes'in daha önceleri ağabey
dediği Fuad Köprülü'yle aralarının tamamen açılması, Demokratları

üzzen durumları. Her ailenin içerisinde varolan ufak tefek kavgalar,
Demokrat Parti grubuna da sirayet etmişti. Daha sonraları küstürülen
Fuad Köprülü ve Nedim Ökmen Bakanlık görevlerinden ayrılarak, ka-
binedeki huzursuzluk tatlıya bağlanmıştır. Bu kadar büyük hiz-
metlerin içerisinde, bir de muhalefetin partileri ve Üniversite genç-
liğini tahrik ettiğini düşünecek olursak, kabinedeki münferit hadiseleri
olağan karşılamamızdan doğal bir şey olamaz.

Bu arada Halk Partisi muhalefet görevindeki saldırılarının dozunu
tamamen arttırmıştı. İnönü'ye göre, 1958 seçimlerinde Halk Partisi
mutlaka iktidara gelmeliydi. 1958 diyorum, nedenine gelince henüz
seçimlerin öne alınması açıklanmayan bir durumdu. Ortada seçim havası
yokken, Bandırma'ya seyahate giden Kasım Gülek, Bandırma'lılara oy-
larnızı Halk Partiye verirsiniz, sizi il yapacağız sözlerini sarfediyordu.
Bunlarla da yetinmeyen Halk Partisi yetkilileri, Üniversite hocalarının
büyük bölümüne çengel atarak, sıcak temaslarda bulunmaktaydılar.
Demokrat Parti grubu her şeye rağmen büyük bir cesaretle, genel se-
çimleri 1957 Ekim'ine almıştı. Seçim takvimi açıklandıktan sonra
muhalefet partileri birbirine düşerken, Osman Bölükbaşı Hürriyet
Partisi'ni İnönü'den kıskanır olmuştu. Hürriyet Partisi sanki muhalefetin
seçimleri kazanacağına inanmış gibi davranarak, İsmet Paşa ile gizli
temaslara girmeye başlamıştı. Henüz seçimlere bir yıllık süre olduğu
halde, 30 Eylül 1956'da İstanbul'da kardeşi Rıza Temelli'nin evinde
Hürriyet Partisi lideri Karaosmanoğlu ve İbrahim Öktem'le görüşen
İnönü, misafirlerini uğurlarken mutabakata varamamanın üzüntüsünü
yaşıyordu. Her konuda anlaşmaya varıldığı halde, tek sorun İnönü'nün
Cumhurbaşkanlığı meselesiydi. Bu ne büyük ihtiras, bu ne büyük kin!..
Henüz seçimlere bir yıl olduğu halde, altı sene önce Celal Bayar'a
millet iradesiyle kaptırdığı Cumhurbaşkanlığı'nı, yeniden elde ede-
bilmenin ince hesaplarını yapan İnönü'den başka ne beklenebilirdi ki?

Nihayet Hürriyet Partisinden Turan Güneş ve İbrahim Öktem, Konya
gezisinde ağızlarındaki baklayı çıkararak, Halk Partisi'nin herşeye rağ-
men iktidar olmak istediğini ve İsmet Paşa'nın da Cumhurbaşkanlığı'nda

İNÖNÜ KARAOSMANOĞLU VE ÖKTEM GÖRÜŞMESİ: Metin Toker'in De-
mokrat Parti yokuş aşağı adlı eserinde yer almıştır. Sayfa 213 Bilgi Yayınevi.

ısrar ettiğini vatandaşlara açıkladılar. Halk Partisi'nin gizli planları suya düşerken, muhalefet ittifakı da İnönü'nün bitmeyen ihtirası nedeniyle, kısa zamanda parçalanmıştı. İsmet Paşa, bu arada Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim görevlisi Turhan Feyzioğlu ve Doçent Muhammer Aksoy'la yakın ilişkiler içerisine girerek, bu hocaların direktifiyle, Üniversiteler de meydana gelen hadiseleri adeta teşvik ediyordu. Turhan Feyzioğlu ve diğer öğretim görevlileri Pembe Köşk'ten çıkarken basına yakalanınca, İsmet Paşa Üniversite hocalarıyla yakın temas kurduğunu kabullenmeyip, "**Heming Way**"ın kitabını istetmiştim, o nedenle ziyaretime geldiler açıklamasını yapmıştır. İnönü hayatının her gününde devamlı kalburüstü insanlarla görüşürken, tıpkı Milli Şeflik yıllarında olduğu gibi köyü ve köylüyü yine unutmuştu. Üç beş Üniversite hocası ve bu okullardaki komünist militanların kendisini iktidara getireceklerini sanması, yanlışların en büyüğüydü. Halktan kopmak, kırsal kesimi ve köylüyü hatırlamayıp, hayatı kolay yaşayan beyzadelerle görüşmek, Türkiye gerçeklerine uymayan durumlardı. İşte İnönü, hep bu yüzden halka ve fakir kesime antipatik gelmiştir. Demokrat Parti gerçeğinin mütevaziliği, bütün karamalar ve tahriklere rağmen yine de dimdik ayaktaydı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar her fırsat buluşunda en ücra Anadolu kasabalarını adım adım dolaşırken "**Demirkırat**"ı yaratan halktan, köyden ve köylüden kopmadığını ispatlayıp, bende sizlerden biriyim mesajını veriyordu. 1957 seçimleri yaklaştığı anda deprem bölgesi olan Dalaman Üretme Çiftliğine Menderes'le birlikte giden Bayar'a Cumhurbaşkanı siyaset yapıyor diye Halk Partililer, yaygara yapmaya başlamışlardı. Bu türden menfi davranışlarıyla, İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı sıfatıyla, oniki sene Halk Parti Genel Başkanlığını birlikte yürüttüğünü unuttur gibiydiler. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçildiği gün, Türkiye'de ilk defa, Parti Genel Başkanlığını bırakan insan olduğunu, nedense kimseler hatırlamak istemez. Daha önceleri Turhan Feyzioğlu'nun Üniversite hocası sıfatıyla Pembe Köşk'e kitap getirdiğini söyleyen İnönü, Üniversiteler'den faydalanabilmek gayesiyle bu genç öğretim üyesini partisine dahil ediyordu. Feyzioğlu'nun Halk Partisi'ne girmesi, Hürriyet Partilileri son derece sinirlendirmişti. Bu arada Meclis'e küfür derecesine varan ağır hakaretlerde bulunan

Osman Bölükbaşı, dokunulmazlığı kaldırılarak Ankara Cezaevine götürülüp tutuklanmıştı. Türkiye siyaseti böylesine gergin günler geçirirken, 1957-Ekim seçimlerine hazırlanan İnönü adeta kendisini iktidarda gibi hissederek, Çankaya'ya göz kırpyordu. Bir müddet sonra karargahını İstanbul Heybeliada'da ki evine taşıyan İnönü, Millet Partisi'nden Fuat Arna, Hürriyet Partisi'nden Fevzi Lüftü Karaosmanoğlu'yla yeniden gizli ittifak görüşmelerine başlamıştı. Heybeli'deki iki görüşmeden netice alınamayınca, karargah İstanbul Taşlık'taki İnönü'nün evinin garajına taşınır. İnönü'nün oğlu Erdal'ın dışardaki dalgınlığı, garajda ittifak görüşmeleri yapan muhalefet temsilcilerinin gazeteciler tarafından yakalanmasına neden olmuştu. O günlere kadar fazla bilinmeyen, ancak günümüzde pek çok tekrarlanan siyasi ittifak toplantısını, kamuoyu siyasi ahlaksızlıkla nitelendirmişti. Daha sonra taraflar Milletvekili adaylığı ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nda anlaşılamayınca, müzmin ihtirasın tertiplemediği bu gizli ittifak kendiliğinden bozulup yok olmuştu. İnönü'nün o günlerde başlattığı bu türden olumsuzluklar, bugünün siyasilerine miras bıraktığı hiçte hoş olmayan çetrefilli durumlardır.

1957-27 Ekim Pazar günü yapılan genel seçimlere böylesine gergin bir ortamda girilmişti. İsmet Paşa İzmir ve Balıkesir gezilerinde gördüğü kalabalığa aldanarak, kesinlikle iktidar olacağına dair şartlanmış durumdaydı.

En küçük bir olayın meydana gelmediği seçimlerde, sandıklar bütün bölgelerde saat 17.00'de kapatılarak, bilahare açık tasnife geçilmişti. Seçim sonuçları yavaş yavaş gelmeye başlayınca, İsmet Paşa'nın İktidar umutları birden hüzne dönüşür. Millet Partisi Kırşehir'den "**4**" Milletvekili, Hürriyet Partisi Burdur'dan "**4**" Milletvekili, Halk Partisi "**173**" Milletvekili, Demokrat Parti de "**421**" Milletvekilliği elde ederek, yeniden iktidar olmuştu. Orduyu, Üniversiteleri ve öğrencileri tahrik edip her türlü hırçınlığı yapan İnönü, seçimleri kazanamayınca damadına Metin işimiz çok çetin demekle, bir bakıma yasal yoldan iktidar olmayacağız, imasında bulunur gibiydi...

Halk Partisi Meclis'teki Milletvekili sayısını hayli artırmasına rağmen, Demokratların "**421**" sandalyesine karşı gene de azınlıkta idi.

Ancak İsmet Paşa'nın yılladır sürdürdüğü amansız ve karalama üzerine kurulmuş olan muhalefeti, kendi tabiriyle pek çetin geçeceğe benziyordu. Demokrat Parti Hükümeti ülkede yarım kalan hizmetlerin tamamlanmasıyla uğraşırken, karşısında büyüyen muhalefet, ordu'daki komite kıpırdanmaları, Üniversite hocaları ve militan öğrencilerin yıkıcı siyasete karışmaları ile karşı karşıya kaldığının bilincindeydi. Memlekete azimle, şevkle giden hizmetin tekerine takılan çomağın esas merkezi herkeslerce bilinirken, Demokratlar yine de hoşgörü içerisinde davranmaktaydılar. 1957 seçimleri sonrasında, iktidar mensupları böyle bir hava içerisinde yeni yasama dönemine giriyorlardı...

1957 SONRASI

Demokrat Parti iktidarı, geride bıraktığımız yedi senede ülkedeki tarım, imar ve enerji meselelerini umulanın ötesinde halletmesi nedeniyle, Amerika'nın gözünde bir ziraat ülkesi tanımında görülen Türkiye'yi haklı olarak sanayileşmeye doğru götürmek istiyordu. Demokrat iktidarın Amerika ile olan yakın münasebetleri neticesinde, bu ülkeden alınan parasal yardımların fevkalade iyi değerlendirilmiş olması, Türkiye'yi kabuğunu taşıyan bir Devlet haline getirmişti. Menderes Hükümeti 1957 sonrası sanayileşmeye geçmek istediğini müttefik ülkelere açıkladığı zaman, Amerika ile ilk soğuk münasebetler başlamıştır. Çünkü, Amerika Birleşik Devletleri "IMF" raporlarındaki planlarında Türkiye'yi sebze, meyve ve tahıl üreten bir ziraat ülkesi olarak değerlendirmekteydi. Başlangıçta müttefikimiz olan Amerika, yedi yıldaki fevkalade gelişmeler karşısında, sanayileşmeye geçmek isteyen Türkiye'yi ve Demokrat Parti iktidarını, ateşle oynuyorsunuz diye üstü kapalı tenkid etmeye başlamıştı.

Niye ateşle oynamakta?

Çünkü Türkiye Sanayi yapmayı arzulamakta ve zaman içerisinde Amerika'nın desteğine ihtiyaç duymadığını belli etmek istemektedir. Bu hususa bir açıklık getirecek olursak:

"—CIA'le çok yakın ilişkisi olan ünlü gazeteci: Cyrus Sulzberger 1960 ihtilalinden önce ülkemize gelerek, Türkiye'nin sanayileşmeye geçme raporunu NEW YORK Times'de yayınlamıştır."

Menderes Hükümeti ülke içerisindeki her cephede teşkil eden azgın muhalefetle boğuşurken, bazılarının hayal bile edemeyeceği sanayileşmeyi gündeme getirerek, Amerika'yı resmen karşısına almıştı. Bu arada Üniversiteler'deki aydın geçinen hocalar ve militan öğrenciler, her fırsatta İnönü Atatürkçülüğü'nden bahsetmekteydiler. Ne kadar hazin bir durum. Daha dün kadar yakın bir zamanda, Atatürk'ü Etnoğrafya'daki yattığı tahta masanın üzerinden bütün dünyanın gözleri önünde Anıtkabir'e nakleden son Başbakan'ı, ideal arkadaşı Celal Bayar'ın büyük vefası unutturularak, gençliği İnönü Atatürkçülüğü'yle kandırmaktaydılar.

Aydın geçinenlerin yıllardır İnönü Atatürkçülüğü dedikleri tanımlama; Tek Parti yönetimine dayanan 1938'den sonra Halkevleri ve Köy Enstitülerini ilerici sayan, dar bir zihniyetten öteye gidemez.

Halk Partisi 1957 seçimlerini kaybedince bir dört yıl daha beklemeye tahammülü olmayan gruplar, İnönü'yü hayli sıkıştırmaya başlamışlardı. Paşam, sağlığınızda Demokratlara karşı seçim kazanamıyoruz. Sizden sonra da kazanamayacağımıza göre artık harekete geçmenin zamanı gelmiştir, demekteydiler. 1958'in 19 Mayıs'ında Halk Partisi'nin ünlü gazetesi Ulus, Atatürk'ün sağlığındaki Bursa konuşmasını baş manşet olarak yayınlıyordu. Bu konuşmanın 19 Mayıs Bayramıyla ne alakası olabilir di?

İktidar yıllarında Atatürk umdelerini tarumar eden İnönü, son çare olarak onun gölgesine sığınmaya başlamıştı.

İnönü'ye Atatürk'cü diyenler, dün olduğu gibi bugün de yanılmaktadırlar...

Celal Bayar 22 Mayıs 1950'de Cumhurbaşkanlığı görevini İsmet İnönü'den devraldığı gün, Çankaya Köşkü'nün mahzenine atılmış olan tozlanmış Atatürk heykelini gördüğünde, ibretle bakıp hüznlenmişti. Daha sonra Bayar tarafından mahzenden çıkarılan heykel şu andaki yerine, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün bahçesine dikilmiştir. Bütün bu yaşananlar vefasızlığı, vefaya egemen kılamaz. İşte Bayar gerçeği. İşte İnönü'nün Atatürk'e olan büyük kını!..

İnönü Ulus gazetesinde yayınlanan Atatürk'ün Bursa konuşmasını adeta bir kurtarıcı gibi görmekteydi. Atatürk'ün gazeteye aktarılan konuşması şu sözlerle noktalanmakta:

"—Polisiyle, adliyesiyle, mahkemesiyle, Devlet kuvvetleriyle karşı karşıya geldiğin zaman, o polis inkılabın polisi değildir; mahkeme inkılabın mahkemesi değildir diyecek, bu ahval ve şariat altında Devletin polisi var, mahkemesi var demeyeceksin. Taşla, sopayla, elindeki bütün imkânlarla bunu bizzat kendin takip edeceksin." demekteydi.

Halk Partililer Atatürk'ün zor günlerde muhaliflerine söylediği yıllar önceki bu sözlerini, 1958'in 19 Mayıs Gençlik Bayramı'nda Ulus gazetesinde yayınlattırken, iktidarı taşla, sopayla yıkacağız gibi görüntüler sergilemekteydiler. Artık iş çıkırından çıkmıştı. Turhan Feyzioğlu'nun ayrıldığı Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İnönü'nün bilgisi dahilinde militan kadrolar oluşmuştu. Şevki Aysan, Deniz Baykal, Hikmet Çetin ve bu gruba sonradan katılan İhsan Yalçın Halk Partisi ve onun Provakotörü Suphi Baykam'la devamlı temas halindeydiler. 1950 öncesi Demokrat Partiyi ve Onun lideri Celal Bayar'ı Üniversitelere siyaseti sokmakla suçlayan İnönü, şimdi kendisi bu öğrenim kurumlarını gırtlığına kadar eylemci politikaların içerisine itmişti. 1957 sonrası Halk Parti Adana Milletvekili olan Suphi Baykam İhsan Yalçın'ın eniştesidir. Enişte kayınbirader altı üslü aynı evde oturdukları gibi, Siyasal Bilgiler'deki öğrenci hareketlerini İhsan Yalçın, Şevki Aysan, Hikmet Çetin ve Deniz Baykal grubu, Suphi Baykam aracılığıyla İnönü'ye anında aktarmaktaydılar. Nihayet bu gruba İstanbul Hukuk'un öğrenci başkanı Alev Coşkun'da katılınca sivil militan kadro tamamlanmıştı. O günlerin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ki kadrolaşmayı, İhsan Yalçın bakınız nasıl anlatmakta:

"—Samimi olarak ifade edeyim, 27 Mayıs ve daha önceki olaylarda ben talimatı Suphi Baykam'dan alıyordum. Bunu militanca bir tavır olarak da kabul edebilirsiniz. Olaylara katılırken Suphi Baykam'la iletişim içinde oluyorduk. Yüreğimizde, zihnimizde bu iktidarı yıkmak yatıyordu. Suphi'yle evde her zaman görüşüyorduk, kardeşimin eşiydi. Evet ağabeyim CHP Gençlik Kolları Genel Merkezindeydi, ben il teşkilatındaydım. Fakat biz birer, militan olarak çalışıyorduk o zaman."

Türkiye'yi, Amerika'yı karşısına almak pahasına sanayileştirmek isteyen Demokrat Parti Hükümeti, yıkıcı militan kadroların devamlı çıkardıkları eylemlerin sıkıntılarıyla tedirgin olmaya başlamıştı. Bu insanlar ülkemizi dünyanın gözünde huzursuz bir Devlet göstererek, seçimle elde edemedikleri iktidarı darbeyle ele geçirmek istemekteydiler. Yazık oluyordu, genç demokrasimizin üzerine aydın kimse dediklerini, örgütlü bir şekilde sürüyorlardı. Bir muhalefet liderinin Üniversiteleri örgütlemesi diye birşey düşünülebilir mi? Aynı şeyleri isteselerdi Bayar ve Menderes yapamazlar mıydı? Ama onlar demokrasiyi Türkiye'ye getiren insanlar oldukları için, Üniversiteleri devamlı siyasetin dışında tutmayı tercih etmişlerdir. O günlerdeki olay çıkaran öğrenciler, yıllar sonra yaptıkları hatayı anlayıp birer militan olduklarını kabullenmiş görünüyorlar. Ama niye yarar ki, yapılanlar Türkiye'ye ve bu ülkenin ilerlemesine engel olan yıkıcı hareketler olduktan sonra!..

Halk Partililerin zihinlerindeki tek düşünce, Demokrat Partinin 1957'den sonra ısrarla sanayileşmeye yönelmek istemesinin korkularıydı. Çünkü ülke muazzam bir şantiye haline gelmiş, yatırımların büyük bölümü tamamlanmak üzereydi. Bu şartlarda seçimleri kazanamayan Halk Partililer, sanayileşme başlayınca hiç kazanamayacaklarını tahmin ettiklerinden, ordu ve Üniversite ile yakın teması, iktidara gelebilmek için son çare olarak görmekteydiler.

İstanbul Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Hüseyin Nail Kubalı, Ankara'da ise Bülent Nuri Esen ve Ragıp Sarıca gibi İdare Hukuku hocaları verdikleri dersleri gündelik politika haline dönüştürerek iktidarın mutlaka değiştirilmesini öğrencilerine telkin edip İnönü'ye rapor vermeyi prensip haline getirmişlerdi. Dönemin diktatörüyle sözde aydın geçinen hocalar, Türkiye'nin kalkınmasını hazmedememiş olacaklar ki, elele vererek adeta terör estirmekteydiler. Demokrasi istiyorlardı. Hem de ülkede varolan demokrasiyi katletmek pahasına, utanmadan, sıkılmadan...

İsmet Paşa Üniversiteleri kıskırtıp orduyu tahrik etmesinin ardından 29 Nisan 1959'da beraberindeki 46 Milletvekiliyle, Büyük Ege Taarruzuna başlamıştı. Bu gezinin ilk durağı Uşak Vilayeti'ydi. Hazırlanan plana göre bu hareket Uşak'tan sonra bütün Ege'yi kapsayıp, İstanbul Topkapı'ya kadar uzanacaktı. Nitekim Uşak'ta İnönü "**Hos geldin Garp Cephesi Komutanı**" pankart ve flamalarıyla karşılanır. Uşak'taki Halk Partililer tarafından İnönü'ye büyük sevgi gösterileri başlamıştı. İnönü, Halk Partisi Uşak Milletvekili Rıza Salıcı ve beraberindeki kalabalık heyetle birlikte şehrin merkezindeki İstasyon caddesinden geçerken, konvoyu takip eden kalabalık, güzergah üzerindeki Demokrat Parti il binasına tahrik edici sözler sarfedip, sataşmalarda bulununca ortam elektrikleşti. Halk Parti taraftarlarından küfürli sözler işiten Demokrat Parti il Başkanı Eşref Ogün, sizler böyle davranmaya utanmıyormusunuz diyerek, iradesi dışında elindeki çay bardağını dışarıya fırlatır. Zaten İnönü'nün de istediği şeyler, bu türden olayların çıkması değil mi?

Gayri ihtiyari atılan çay bardağı, tesadüfi olarak Akis muhabiri Hamdi Avcıoğlu'nun üzerine isabet edince, Demokrat Partililerle Halk Partililer, şehrin merkezinde tartışmaya başladılar. Gergin ortam kısa sürede polis tarafından yatıştırıldıktan sonra İnönü beraberindekilerle birlikte, Cumhuriyet Meydanı'ndaki Halk Parti il binasına doğru devam eder. Bu arada, İnönü hareket halinde iken arkada kalan kalabalık bir grup, yağmur gibi atılan taşlarla, Demokrat Parti il binasının camlarını kırıp, tahrip ederek ağır hasar vermişlerdi. Nihayet Cumhuriyet Halk Parti binasının balkonuna çıkan İnönü, uzun konuşmasını:

"— Sevgili Uşaklılar 37 sene önce burada Yunan Başkumandanı Trikopis'i esir aldım. Beni bahtiyar ettiniz. Bin yaşayın." sözleriyle bitirir.

İnönü Uşak konuşmasında Trikopisi esir aldığından söz etmektedir. Yunan Başkumandanı Trikopis, bir süvari taburu tarafından 20 km uzaklıktaki Göğem köyünde esir alınmış olup, ancak İnönü beraberinde Atatürk ve Fevzi Çakmak olduğu halde Bacakzadelerin evinde, esir Yunan kumandanını karşılama anında bulunmuştur.

Bu konuşmanın ardından geceyi Milletvekili Rıza Salıcı'nın evinde geçiren İnönü istirahat çekilmiş, fakat gürültüler halâ dinmemişti.

İnönü'nün kaldığı evin karşısı eski Halkevi binasıydı. Bu binayı sinemaya çeviren Uşak Milletvekili Rıza Salıcı, İnönü'nün gelmesi nedeniyle oğluna talimat vererek, bir haftadır kapalı gişe oynayan filmi iptal ettirip sinemayı o akşam kapattırınca, halk tek eğlence kaynağından mahrum olduğu için bu durumu protesto edip, bez ve kağıt afişleri yakmıştı. Halkçılar hemen gürültü patırtı koparıp, Demokratlar İnönü'nün kaldığı binayı yakıyorlar diyerek, basın mensuplarının gözü önünde yaygaraya başladılar. Böylesi durumlar Halk Partililerin arayıp ta bulamadığı, senaryolardı. Bu telaş üzerine itfaiye geldiğinde bir de bakılır ki, ortalıkta yanan üç beş bez ve kağıt film afişinden başka bir şey değildir.

O yıllara ait gerçek dışı yangın vakasını dün gibi hatırladığımı şöyle anlatabilirim:

"— Okuduğum ilk mektep Demokrat Parti il binasıyla yan yanaydı. Akşam babamla evden birlikte çıktığımızda, Demokrat Partinin kırmızı boyalı il binasının harabeye çevrildiğini görünce şaşkına dönmüştük. Bu duruma hayli üzülen babam ve ben parti binasının önünden ayrılıp eve döneceğimiz anda, Rıza Salıcı'nın evi ile Yıldız sineması tarafından gelen kalabalığı merak edip o tarafa doğru yöneldik. İzdiham halindeki kalabalıkta yangın var diye bağurmalarına rağmen ortada görünen bir alev yoktu. Babam beni omuzlarına alıp olayları daha iyi görebilmemi sağlamıştı. Buna rağmen birşey göremiyordum. Nihayet itfaiyeciler sinemanın önündeki yanan afişlerin söndürülmüş halini vatandaşlara gösterince, ortalık kendiliğinden yatışmıştı. Bu arada kalabalık İnönü'nün kalmakta olduğu Milletvekili Rıza Salıcı'nın evine doğru avazı çıktığı kadar bağııyordu. "**Sarhoş Rıza, sinemayı kapatarak vatandaşı kızdırıp bağırtıyorsun, ondan sonra da İnönü'yü yakacaklar diye buraya gelen misafirleri de utanmadan kandırıyorsun**" demektedirler.

Uşak hadiselerinin ilk günü böyle geçmişti. İnönü Ertesi gün Manisa'ya gideceğinden kalmakta olduğu Rıza Salıcı'nın evinden ay-

rılarak, İstasyon'a doğru hareket etmişti. Uşak'ta her seçimde kırsal kesim Halk Partiye oy vermediğinden, İnönü'nün etrafındaki kalabalık Tek Parti döneminin şehirli tabir edilen, kalantor takımıydı. Ancak Demokrat Parti binasının tahrip edildiğini duyan köylüler de şehre akın edince, İstasyon civarında yeniden karşılıklı taş atmalar başlar. Kalabalık çoğalınca İsmet Paşa İstasyon binasına sığınmıştı. Hükümetin aldığı tedbir gereği 250 Jandarma ile kalabalık bir polis grubu İsmet Paşa'yı korumaktaydılar. Parti binaları tahrip olan 400-500 kişilik Demokrat Partili vatandaş, İsmet Paşa İstasyon binasından dışarıya çıkınca: **"Otuzbeş senedir neredeydin? Bu memleketten adını yazamayan bir sarhoşu Milletvekili seçtirdin, hep mi zenginin yanında olacaksın"** diye bağırırmaktaydılar. Tam bu esnada trene doğru yürüylen İnönü, etrafındaki kalabalığa ne istiyorsunuz, çekilin buradan diye bağırınca, Demokratlar'la Halkçıların karşılıklı tartışmaları sırasında, hangi taraftan atıldığı belli olmayan bir taş, muhalefet liderinin fötr şapkasına isabet eder.. İnönü trene yürüyerek gittiği halde, heyetteki bazı kimselerin el kol hareketleri neticesinde tahrik olan vatandaşlar, kompartımanların camlarını attıkları taşlarla kırmışlardı.

Aradan seneler geçmiş.. Uşak olaylarını tarafsız bir şekilde değerlendirecek olursak, olayın ilk mağduru il binaları tahrip edilen Demokratlardır. Tabii ki İnönü'ye isabet eden taş hangi taraftan atılırsa atılsın tasvip görmez. O yıllarda derme çatma iki oteli bulunması nedeniyle konaklama sorunu olan Uşak gibi küçük bir vilayete 46 Milletvekili ile çıkartma yapmak fevkalade düşündürücüdür. Ancak İnönü bu türden tahrikleri devamlı yaparak, adeta hadiselerle davetiye çıkarmıştır. Bir Devlet adamının sokak siyaseti yapmasının mazereti olamaz. İlerleyen bölümlerimizde de göreceğimiz gibi, İnönü Siyasal Bilgilerdeki militan öğrencilerle bilinçli bir şekilde sokak hareketlerine Ankara'da da devam etmiştir. Daha önce İstanbul Sirkeci ve Galata Köprüsünde yaptığı gibi!..

Uşak olaylarında çok büyük gayretler gösterip, iki tarafı da yatıştırmak için elinden geleni yapan Vali İlhan Engin, o zarif ve kibar insan, maalesef bu iyiliklerini karşılığını çok dramatik bir şekilde ödemiştir. 1960 ihtilalinde subaylar tarafından Vali Konağından hakaretler içerisinde alınan İlhan Engin, bir müddet militan Halk Partililere teslim edilerek şehir parkında falakaya çekildikten sonra, yeniden subaylara teslim edilip, askeri garnizona götürülmüştür.

TOPKAPI OLAYLARI

İnönü Uşak'tan olaylı bir şekilde ayrıldıktan sonra Ege gezisini İzmir'de noktalamıştı. Bu eserimizde demokrasiye geçişin önderi Celal Bayar'ın yanısıra Halk Partisi ve İsmet İnönü'yü detaylarıyla anlatmam sakın yanlış değerlendirilmesin. Türkiye'ye on altı yıl yatan bir iktidarın nasıl ve ne şekilde yıkıldığını tanımlayabilmemiz için, İnönü'den bahsetmemiz kaçınılmaz bir durumdur. Bayar Menderes ve Demokrat Partinin klasik anlatımları zaman içerisinde, belirgin yazarlarımız tarafından zaten yazılmış çizilmiştir. Tek Partili yıllarda Cumhurbaşkanlığı yapan İnönü'nün muhalefete düşünce, iktidar hırsı uğruna sokak siyaseti yapıp, Üniversiteler'deki militan kadrolarla ilişki kurarak müessif olayların çıkmasına neden olması, onun karakteristik yönünü sergilememin ispatı sayılır bir bakıma. Bu şartlarda İnönü'ye halâ demokrasi şampiyonu diyen matbuat üstadları, 1946-1950 arasındaki Demokrat Partinin muhalefet yıllarını lütfen aralayıp incelesinler. Onlar da biliyorlar ki, Bayar'ın en küçük bir tahrik ve yıkıcı davranışına rastlayamayacaklardır. Hâl böyle olunca kimin demokrasi şampiyonu olduğu, tartışmasının yapılması söz konusu olamaz. Celal Bayar zaten Türkiye'ye Demokrat adını armağan eden insan değil mi?

Ege Taarruzunu kendine ve inandığı demokrasiye göre başarılı bir şekilde tamamlayan İnönü, 4 Mayıs 1959 günü uçakla İstanbul'a gelmişti. Hükümet çok sıkı güvenlik önlemleri almış durumdaydı. İnönü'nün Taşlık'taki eviyle Yeşilköy Havaalanı arasındaki yollar tutulmuş, ayrıca geçiş yerleri üzerine barikatlar kurulmuştu. İzmir'den gelen uçak saat 14.00'te Havaalanı'na indikten sonra, İnönü otomobiliyle şehre doğru hareket etmeye başladı. İnönü'yü takip eden kalabalık konvoy Topkapı'ya geldiği zaman, Halkçılar yollarda biriken Demokrat Partililere bağırıp çağırmaya başladılar. Bunun üzerine Demokratlar da Halkçılara karşılık verince itişip, kakışmalar başlamıştı. Bu arada daha önceden haberdar edilen Üniversite öğrencileri Topkapı'yı doldurmuştu. Olayların gergin anında bir subayın hakaretlerle Demokrat Partililerin üzerine yürümesi, ortalığı tamamen karıştırmıştı. Toplama Üniversite öğrencileriyle Demokratların kar-

şıklı kavgaları esnasında, duruma müdahale eden polis, olayları kontrol etmekte zorlanıyordu. Bu arbede esnasında İnönü'nün arabasının camları kırılır. Hükümetin aldığı bunca önlemlere rağmen, arabasının camlarının kırılmasıyla, İnönü, Uşak'tan sonra Topkapı'da da istediğini elde etmişti. Kafile Aksaray'a doğru ilerlerken konvoydaki taşkın kalabalık adeta ihtilal havası estiriyordu. Halk Parti kfilesi Sultanahmet'e geldiği zaman, İnönü'nün burada bir konuşma yapacağı haberi yayıldı. Kalabalığı yarararak parti binasının balkonuna çıkan İnönü, dışarıda toplanan Halk Partililere hitaben:

"— Zulümle iktidarda kalınmaz. Güzel günler, hürriyet dolu günler yakındır." diyordu.

Akıl alacak gibi değildi. Meydanlarda bu kadar kalabalığı toplayıp, bağırıp çağırma serbestiliğine sahip olacaksın, ondan sonra da hürriyetten, güzel günlerden bahsedeceksin. Böylesine serbest konuşmak, ağzına geleni söylemek hürriyet değil de nedir? Acaba İnönü'nün Tek Partili dikta yıllarında bir vatandaş kalkıp ta hürriyet istiyoruz diyebilir miydi? Muhalefete düşen İnönü'nün zamanla yok edip bitirdiği hürriyetlerden bahsetmesi, ülkeyi karıştırmak istemesinin en belirgin işaretleridir. İnsanlara iyilikleri güzellikleri tattırmayan eski Milli Şefin mutlu yarınlarından bahsetmesi, fevkalade yadırganacak bir durumdur. Ama bu garip siyasetin içinde imtiyazlı İsmet Paşa olunca, her nedense onun yıllar yılı kendi ülkesinin insanlarına yaşattığı hürriyetsizlikler, hürriyete dönüşüyordu...

Topkapı olaylarında İnönü'ye suikast tertiplendiği yalanları, o günlerde Halk Partililerin ucuz siyasetinin gündemdeki en önemli konuları arasında yer etmişti. Hedefe ulaşabilmek için devamlı iftira metodlarına başvurmaktaydılar. İnönü'nün 1950'den bu yana başlattığı hırçınlıklarının önü arkası kesilmiyordu. Arka arkaya üç seçim kaybetmek, ak saçlı yetmişbeş yaşındaki İsmet Paşa'yı adeta çılgına çevirmişti. Şuursuz bir şekilde iktidara ait olan her şeyi eleştiriyor, zaman zaman ömrü boyunca unuttuğu halkın içine girip, halktan biri olmanın göstermelik komedilerini oynuyordu. Artık istedikleri birer birer gerçekleşmişti, ak saçlı Paşa'nın... Üniversite, Ordu, militan öğrenci kadroları hep onun işaretini beklemiyorlar mıydı?

Ya evine ekmek bekleyen işçiler, tarlasındaki hasadını kaldırmak isteyen köylüler?

Cumhuriyetten bu yana işçiyi, köylüyü kendisine muhatap almayan İsmet Paşa için onların ne önemi vardı ki... Nasıl olsa Demokratlar onlara ekmek götürmüş, iş vermiş, perişanlıktan kurtarmışlardı. Bir de sanayileşme gelirse, Türkiye uyanan dev olmaya namzet ülkeler arasına girecekti. İşte o zaman seçimin kazanılması ebediyen akim kalacak bir durumdur.

Ne yapacaktı İsmet Paşa?

Halk Parti, Üniversite, ordu elele darbeye davetiye...

İHTİLALE DOĞRU

Ordu'daki alt rütbeli subayların ortada hiç bir sebep yokken 1955 senesi başlarında Harp Akademisi'nde Suphi Gürsoytrak ve arkadaşları tarafından ilk ihtilal komitesinin temellerini attıkları, kendileri tarafından da açıklanan durumlardır. Aynı sene İstanbul Tuzla uçaksavar okulunda, Orhan Kabibay ve Dündar Seyhan ihtilal yapma fikrinin müşterekinde birleşmişlerdi. Sene 1956'ya gelindiğinde Ankara'da Talat Aydemir, Osman Köksal ve Sezai Okan benzer düşünce içerisinde bir ihtilal komitesi kurmuşlardır. 1957 senesinin sonlarına doğru gruplar birleşme kararı alarak, komiteyi büyütmüşlerdi. Bir çok kıdemli subayın'da katılmasıyla büyük ölçüde tamamlanan ihtilal komitesi şu isimlerden oluşmaktaydı:

"Faruk Güventürk, Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı, Fahrettin Ermutlu, Nuri Hazer, Faruk Ateşdağlı, Naci Asutay, Necati Ünsalan, Orhan Kabibay, Dündar Seyhan, Şükri İlkın, Necmi Pek, Necdet Üruğ, Rifat Baykal, Halil Kayılı, Rauf Gökçe."

Millete böylesine hizmetler veren, bunun yanı sıra Türk ordusunu silah ve teçhizat yönünden modernize hale getiren Demokrat Parti iktidarının 1955'lerden itibaren ihtilal'le devrilmek istendiği, belirgin bir durumdur. 1960'larda idarede aksaklıklar vardı da, ordu şartların gereği darbe yaptı

sözleri asla inandırıcı olamaz. Bir iktidarın ülkeyi şantiyeye çevirdiği, vatandaşları sefaletten kurtardığı altın yıllarında, Ankara ve İstanbul'da ihtilal komiteleri kurulmuşsa, bu vahim duruma kimselerin mazeret üretmesi söz konusu değildir. İşler iyi gitmiyordu, ordu 1960'ta ihtilali zorunlu gerçekleştirildi masallarına kimseleri inandıramazsınız. Çünkü ortada ihtilalden beş yıl önce kurulmuş, geniş kadrolu bir komite var. Demek oluyor ki bir yerlerden işaret alınıp, hazır kıta bekleme tercih edilmiş.

Ankara'daki Komite hareketlerini birleştiren Orhan Kabibay ve Dündar Seyhan'dır. Talat Aydemir, Rauf Gökçe ve Ahmet Yıldız bu gruba 1956'da dahil edilmişler. İstanbul-Ankara grubunun birleşmesiyle, Komitenin Başkanlığına Faruk Güventürk, Genel Sekreterliğine de Dündar Seyhan kabul olunmuştu. Bir müddet sonra bu gruba Sadi Koçaş, Kenan Esengin ve Baha Vefa Karatay'ın da dahil olmasıyla, komiteye "**Atatürkçüler**" cemiyeti adını koyarlar.

"Bu ihtilalci subaylara göre Demokrat Parti Hükümeti ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar Atatürk ilkelerinden taviz verip, laikliğe aykırı davranışlar içerisinde olduklarından ülke irticaya doğru gitmekte imiş. Tıpkı İsmet Paşa'nın söylediklerinin aynısı. Bu insanlarda biraz insaf ölçüleri olmuş bulunsaydı, çok benimsedikleri İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı döneminde paralardan ve pullardan Atatürk'ün resimlerini kaldırıp, kendi resimlerini bastırıldığını hatırlarlardı. İhtilalcilerin çok eleştirdikleri Bayar, daha öncede belirttiğimiz gibi Atatürk'ü Etnoğrafya'dan Anıtkabir'e nakleden insandır. Atatürk kanunu, para ve pullarda yalnız Atatürk resimlerinin bulunması, resmi dairelere Atatürk posterlerinin asılması, İnönü'nün mahzenlere attığı Atatürk heykellerinin yerine dikilmesi, Bayar'ın üstün gayretleriyle Demokrat Parti döneminde gerçekleşmiştir. Ne hazin bir durumdur ki, İnönü en büyük Atatürkçü, Bayar irticanın temsilcisi... Çünkü Bayar, Paralara kendi resimlerini bastırıp, Atatürk heykellerini mahzenlere kaldırmadı. Tarihi hiç bir zaman yanaltıp değiştirmek mümkün değildir. İnönü'nün Atatürk ilkelerini tarumar ettiğini sizlerde bildiğiniz halde, bu sonsuz imtiyaz neden? Şurası asla unutulmasın ki üzerinde şanlı bayrağımızın dalgalandığı Atatürk'ün ebedi istirahatgâhı Anıtkabir, Bayar'ın eseridir. Bu gerçeği hiçbir ihtilal, hiçbir kin, tarih sahnesinden yüz yıl da geçse, bin yıl da geçse silemez."

1957 senesinde Talat Aydemir, Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu'nun

altı aylık kurs için Yüksek Kumanda Akademisi'ne gitmeleri üzerine birleşmiş durumda olan Ankara grubu, İstanbul'da Refet Aksoylu'nun evinde toplandılar.

Bu arada Elazığ Tabur Komutanlığı'nda bulunan Alparslan Türkeş, Ankara'da Turan Yavşan ve Hava Kuvvetlerinden Halim Mentesh'de ihtilal komitesinin grubuna katılmışlardı. Bu şartlar altında 1957 Genel Seçimleri öncesinde komite hazır hale gelmişti. Fakat kendilerini destekleyecek sivil bir siyasi kadroya ihtiyaçlarının olduğunun bilinci içerisindeydiler. Hareketlerini destekleyecek lider olarak önce İnönü'yü düşünmüşlerdi. İnönü ile bir subay grubu adına görüşmek üzere Faruk Güventürk ve Şuphi Gürsoytrak, Muhalefet liderinden randevu istediler. İsmet Paşa bu randevuyu kabul etmedi. İlk anda İsmet Paşa'dan beledikleri alakayı göremeyince, komitedeki ihtilalci subaylar Faruk Güventürk'le Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in görüşmesi üzerinde karara vardılar. Bu teması komite adına bizzat Faruk Güventürk yapacaktı.

Şemi Ergin kendisini makamında ziyaret eden Faruk Güventürk'ü gayet samimi bir şekilde karşılar. Faruk Güventürk Milli savunma Bakanı'yla olan karşılıklı görüşmesini, yıllar sonra anılarında şöyle anlatmakta:

"— Ona ihtilalin lideri olmasını açıkça teklif ettim. Ve aynen şöyle dedim. Bir tabancam var, onunla emrinizdeyim. Şemi Ergin ise bana şöyle cevap verdi. Ben basit bir avukatım. Bir ihtilale liderlik yapacak adam değilim. Böyle işlerle uğraşamam."

Demokrat Parti Hükümetinin Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin, her nedense makamına çıkıp ihtilal yapma teklifi cüretini gösteren bir subayı, cezalandırmadığı gibi kabineye bilgi de vermemiştir.

Ancak Cumhuriyet Halk Partisi 1957 seçimlerini kaybedince, Halk Partililerin İsmet Paşa'yı sıkıştırmaları üzerine, Faruk Ateşdağlı komiteden aldığı talimat üzerine Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu'yla temasa geçerek, ihtilale hazır olduklarını durumun İsmet Paşa'ya bildirilmesini istemişti.

Bu gelişmeler karşısında, Faik Ahmet Barutçu Eski Başbakan

Şemsettin Günaltay, emekli Orgeneral Şahap Gürler ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bazı yetkilileriyle görüşüp, fikir alışverişi yapar. Aralarında varılan karar neticesinde, durum hakkında İsmet Paşa'ya bilgi vermişlerdi. Bu gelişmeler üzerine İsmet Paşa, şimdilik böyle bir harekete gerek yok diyerek teşebbüs halindeki teklifi reddeder. İsmet Paşa'ya ihtilal teklifi götürüldüğü zaman Faruk Güventürk Polatlı topçu okulunda kursta olduğundan, komitedeki diğer subaylarla Ankara Orduevi'nde devamlı temas halinde bulunmaktaydı. Ayrıca Baha Vefa Karatay'ın yanındaki silahlı subaylar da İsmet Paşa'dan gelecek cevabı beklemekteydiler. Bir müddet sonra olumsuz haber alan subaylar, kıtalarına dönüp daha müsait bir zaman için beklemeye koyulmuşlardı.

DOKUZ SUBAY HADİSESİ

Demokrat Parti İsmet Paşa'nın tahminlerinin aksine 1957 seçimlerini kazanınca, gerek Halk Parti, gerekse ihtilalci subaylar kanadında ortam hayli gerginleşir. Komite içerisindeki subaylar İsmet Paşa'nın seçim yoluyla Demokrat Partiye karşı iktidarı ele geçiremeyeceğini hissedince, en kısa sürede darbe yapmak için kararsız arkadaşlarını, ikna edebilme görüşmelerine başlamışlardı. Bu sırada İstanbul Birinci Ordu telsiz bürosu başkanı Binbaşı Samet Kuşçu, subaylar içerisindeki böyle bir hadisenin mevcudiyetini öğrenince, İstanbul Ekspres Gazetesi sahibi olan Milletvekili Mithat Perin'i telefonla arar. Mithat Perin'le istişare kuramayınca, durumu eski Merkez Komutanı General Kazım Demirkan'a bildirir. Mithat Perin bilahare Ordu'daki bu gelişmeleri General Kazım Demirkan'dan öğrenince, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e hatırlatma niteliğinde bilgi vermişti. İçişleri Bakanı derhal harekete geçerek, Birinci ordu Müfettişi Orgeneral Fazıl Bilge'yi durumdan haberdar eder. İçişleri Bakanı Namık Gedik, Tümgeneral Kazım Demirkan, Orgeneral Fazıl Bilge ve acele Ankara'dan davet edilen Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin İstanbul Valiliğinde çok gizli bir toplantı yaparlar. Bu toplantıda Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'nun ifadesine başvurularak, ihtilal te-

şebbüsü içerisinde bulunan dokuz subayın adları öğrenilmişti. İçişleri Bakanı dokuz subayın derhal yargı önüne çıkarılmasını isterken, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin ortada delil olmadığı için bu duruma karşı çıkar. Vaziyetin bütün açıklığıyla öğrenilebilmesi için ihbarcı Binbaşı Samet Kuşçu'nun evine gizli bir ses alma cihazı yerleştirilmişti. İhtilalci subaylardan Albay İlhami Barut, anlaşılan bir yerlerden haber almış olacak ki, Samet Kuşçu ile yaptığı telefon görüşmelerinde darbenin mümkün olamayacağını, kendisinin ve arkadaşlarının Devlete bağlı subaylar olduğunu belirten açıklamalarda bulunur. İlhami Barut'un bu türden konuşmaları nedeniyle, ihtilalci arkadaşları tarafından tuzağa düşürüldüğü kanaatine varan Samet Kuşçu, öldürüleceği korkusuyla, çareyi kaçmakta bulmuştu. Önce Birinci ordu da saklanmayı denemiş, orada kendisini yeteri kadar güvenlik içerisinde hissetmeyince, **"Amerikan Konsoloslukuna"** sığınmıştı. Bu gelişmelerden sonra Binbaşı Samet Kuşçu kaçırıldı endişesiyle, güvenlik güçleri tarafından da her yerde aranmaya başlanır. Nihayet Amerikan Konsoloslukları yetkililerinin durumu bildirmeleri üzerine yakalanan Samet Kuşçu, Ankara Emniyet Müdürlüğüne teslim edilmişti. Olayın ciddiyeti üzerinde önemle duran İçişleri Bakanı Namık Gedik'in durumu Başbakan'a bildirmesinin ardından, gelişmeler Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a intikal ettirilir. Çankaya Köşkü'nde Bayar'ın başkanlığında yapılan istişari toplantıda Başbakan Adnan Menderes, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin, Grup Başkan Vekili Baha Akşit ve bazı Milletvekilleri gelişmeler hakkındaki görüşlerini belirtmişlerdi. İçişleri Bakanı Namık Gedik kararlı bir ifadeyle:

"— Faruk Güventürk'ün Samet Kuşçu ve subay arkadaşlarına ihtilal için Bandırma Hava üssü'nün, üçüncü Zırhlı Tugay ve 66. Tümen'in hazır olduğunu söylemesinin araştırılması hususundaki önemine değiniyordu."

Cumhurbaşkanı Bayar, toplantıda Atatürk'ün bu tür mevzularda gösterdiği hassasiyetten bahsederken, meşru bir iktidarı devirmeyi hedef alan hareketin, Devletin bekası için mutlaka cezalandırılması gerektiğini belirtir.

Toplantının bitiminde Çankaya Köşkü'ndeki heyet Başbakan dahil, Bayar'ın fikirleriyle mutabık kalmışlardı. Bir hafta sonra aynı heyet Çankaya'da Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında yeniden toplanır. Başbakan Adnan Menderes, soruşturmanın neticesi hakkında Cumhurbaşkanı'na gerekli bilgileri vermişti. Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in izahatlarına göre, Ordu'daki yüksek rütbeli subayların gözünde bu hareket silahlı kuvvetleri rencide eden bir durumdu. Şemi Ergin konuşmasına devamla, Ordu iktidara bağlıdır. Böyle bir hadisenin zuhurunu arzetmemekte, durumun derinleştirilmesi sonuç vermeyecektir demektedir. Bu konuşmalarıyla son derece yanılgılar içerisinde olan Şemi Ergin: **"Kumandanları üzmeğe, ordu bu meseleyi kendi bünyesinde halletmelidir"** diyerek, görüşlerini tamamlıyordu.

Milli Savunma Bakanı'ndan sonra söz alan Başbakan Menderes, bu husus üzerinde bir hafta önceki hassasiyetinin geçtiğini belirterek, Şemi Ergin'le aynı görüşleri paylaştığını, bu meseleyi ordunun kendi içerisinde çözümlemesi gerektiğini söyler.

"Başbakan'ın bu düşüncesini ihtilalin başlangıcı hakkındaki ilk yanılgısı olarak niteleyebiliriz."

Başbakan ve Milli Savunma Bakanı'nın bir hafta önceki düşüncelerinden çark etmeleri, Cumhurbaşkanı Bayar'ı bazı ciddi açıklamalara yöneltmişti. Görüşmelerin bitiminde geleceği önceden kestirebilen Bayar, heyetkilere haklı olarak şunları söylüyordu:

"— Bu türden düşünceler fevkalade yanlıştır. ordunun politikaya girmesinin büyük mahzurları vardır. Bu hususa önem verilmesinin gerekli olduğu inancındayım. Mutlaka ciddi tedbirlerin alınması lazımdır."

Bu durumlar üzerine İçişleri Bakanı Namık Gedik Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'i bertaraf ederek, bizzat meseleyi üstlenip Binbaşı Samet Kuşçu tarafından isimleri bildirilen dokuz subayı tevkif ettirmişti. Türk siyasi hayatında zaman içerisinde derin yankılar uyandıran, hatta 27 Mayıs ihtilalinin başlangıç hareketi kabul edilen dokuz subay hadisesinin içinde bulunanlar:

"— Albay İlhami Barut, Albay Naci Aşkın, emekli Albay Cemal

Yıldırım, Yarbay Faruk Güventürk, Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Binbaşı Asım Oral, Binbaşı Ata Atan, Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Yüzbaşı Kazım Özsulak" adlı ihtilalcilerden oluşmaktaydı.

Tutuklanmalarının ardından 26 Mayıs 1958 günü ilk duruşmalarına çıkan dokuz subay hadisesinin sorumluları, kendilerine isnad edilen ihtilal suçlamalarını devamlı reddetmişlerdi. Altı ay kadar devam eden sorgulamaları neticesinde, askeri mahkeme başkanı Tümgeneral Cemal Tural her hangi bir suç bulgusuna rastlayamadığını beyan ederek, dokuz subaya beraat kararı vererek, kıtalarına dönmelerini sağlamıştı. Dokuz subay hadisesine gerçekçi bir parantez açacak olursak, karşımıza ihtilal öncesinin çok önemli değerlendirmeleri çıkmakta:

"— Bu fevkalade önemli hadise öğrenilmeden önce Makarios lakaplı Yarbay Faruk Güventürk'ün, Milli Savunma Bakanı'nın makamına çıkarak Şemi Ergin'e ihtilal liderliği teklif etmesi, son derece düşündürücüdür. Milli Savunma Bakanı'nın bu olayın üzerine gitmeyip, bilahare Çankaya Köşkü'n de, subayların Hükümete bağlı olduklarını söylemesi, Başbakan Menderes'in de aynı görüşleri paylaşması bir teşhis hatasıdır. Bu durumu duygusallıktan da öte, telafisi mümkün olmayan gaflet olarak ta düşünebiliriz. Ancak, Cumhurbaşkanı Bayar'ın engin siyasi tecrübelerine dayanan ve olabilecekleri önceden kestirebilen görüşlerinin doğruluğu, takdire şayan bir durumdur. İkinci Çankaya toplantısından sonra Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in istifası da, tertip içerisindeki ihtilalci subayların faaliyetlerinin engellenmesine çözüm olamaz. Şemi Ergin'den sonra Milli Savunma Bakanlığına bir duygusallığın eseri olarak atanan Ethem Menderes, devamlı hatalar zincirinin içerisinde olmuştur. Şemi Ergin dönemindeki Emir Subayı Adnan Çelikoğlu ihtilalciler içerisinde olduğu halde, Ethem Menderes tarafından değiştirilmeyerek, aynı görevine devam etmiştir. Ethem Menderes Milli Savunma Bakanlığına getirildiği günlerde, kendisine eski yazıyla kaleme alınan bir ihbar mektubu ulaşmıştı." Bu mektupta:

BİNBAŞI SAMET KUŞÇU: Dokuz subay hadisesinin ihbarcısı Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, yargılamalar neticesinde iftira ve orduyu isyana teşvikten 2 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

"— *Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı, Rıza Akaydın ve Dünder Seyhan'ın isimleri vardır.*

Ethem bey, ihbar mektubunu Emir Subayı Adnan Çelikoğlu'na anlaşılmayan bir nedenle, vermekte tereddüt etmez. İhtilalci Emir Subayı Adnan Çelikoğlu, Dünder Seyhan arkadaşı olduğu için mektuptaki bu isim okunamadı deyip, not düşerek Bakan'a ibraz eder. Bilahare listedeki diğer subayları bilgilendirdiği gibi, Makarios Faruk Güventürk tutuklandı, dikkatli olun diye bütün ihtilalci subayların tedbir almasını sağlamıştı. Binbaşı Samet Kuşcu'nun ihbar ettiği dokuz subay tutuklandığı halde, Ethem Menderes'in büyük ihmaliyle ihtilalin asıl habercisi olan eski Türkçe yazılı ihbar mektubu, maalesef değerlendirilemez. Daha sonra Ethem Menderes aşk mektubu saklar gibi bir büyük hata daha yapacaktır ki, bu hususu ilerleyen bölümlerimizde izah edeceğim. Bu vahim gelişmeler karşısında göz göre göre, geliyorum diyen ihtilal önlenebilir miydi?

Gerek Başbakan'ın duygusallığı, gerekse Şemi Ergin ve Ethem Menderes'in affedilmez hataları belkide bu iki Bakan'ın ihtimal dahilindeki ihanetleri olmasaydı, parlamentoda büyük bir Milletvekili çoğunluğuna sahip olan meşru iktidar, ordunun alt kademesinde komite oluşturan subayların ihtilal teşebbüsünü önleyebilir ve ülke yüz yıl geriye gitmezdi. Neden yüz yıl geriye diyecek olursanız? Dünyada millet iradesiyle iş başına gelip te, meşru iktidarlara ihtilalle yıkılan ülkelerin hiç birisi düzlüğe çıkamamıştır. Yakın Tarihin derinliklerine inen bir araştırma yazarı olarak şu hususta önemle ısrar ederim ki, Şemi Ergin ve Ethem Menderes kendilerini en büyük mevkilere getirip, ülkenin saygın insanları arasına sokan Demokrat Parti ve dava arkadaşlarına karşı, Devletin bekası için gerekli olan fevkalade önemli bilgileri vermemekle, ihanet içerisinde olmuşlardır."

Bütün bu gelişmeler devam ederken ihtilalci subaylar için en büyük hedef Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'ydı. Komitedeki subaylar, Muhafız Alayı Komutanı Bahattin Paşa'ya iftiralar atarak, bir çok yolsuzlukları var, değiştirilmesi gerekir diye şayialar yaymaktaydılar. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı Bahattin Paşa'nın değiştirilmesini arzettiğinde, red cevabı almıştı. Bayar

İsmail Hakkı Tekçe'nin bile Atatürk değiştirilmesine razı değildi. Ben de dürüstlüğüne şahsen inandığım, Bahattin Paşa'nın değiştirilmesine razı değilim diyordu. Gerek Ethem Menderes, gerekse Ordu'daki ihtilalci subaylar, Bahattin Paşa'yı aldığı ev üzerinde yolsuzluk yapmakla suçlayınca, Cumhurbaşkanı Bayar, bu hassas konu nedeniyle Muhafız Alayı Komutanını değiştirmiştir. İhtilalcilerin asıl gayeleri günahsız bir Paşa'yı suçlayarak, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayına kendi adamlarını yerleştirmektir. Ethem Menderes'in gayretleriyle, bu arzularına ulaşmakta gecikmediler. Nihayet ihtilal grubunu oluşturan subayların istekleri yerine gelmiş, Albay Osman Köksal Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanlığına tayin edilmişti.

LONDRA'DA MEYDANA GELEN UÇAK KAZASI

Öteden bu yana gerginlikler içerisinde olan Kıbrıs davası, 1959 Şubat'ında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun diplomasi başarısıyla olumlu gelişmeler göstermişti. İngiltere ve Yunanistan heyetleriyle Londra'da yapılan anlaşmada, Kıbrıs Türkleri'nin lehine alınan kararlar, Ada'daki çatışmaların sona ermesine neden olmuştu. Hariciyemizin üstün gayret ve başarıları neticesinde, Kıbrıs Türk'ü Rumların işkence ve katliamından kurtulmanın sevinci içerisindeydi. Kritik Londra görüşmelerinde Fatin Rüştü Zorlu'nun elde ettiği başarı gerek Türkiye, gerekse Kıbrıs açısından fevkalade önemli gelişmelerdir. Kıbrıs konusu Demokrat Parti Hükümeti'nin dış politika üzerinde gösterdiği ciddiyet ve kararlılığının ispatıdır. Uzun müzakerelerden sonra alınan bu kararların imzalanması için Türk heyetindekiler Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında Bakanlar, Milletvekilleri ve çok kalabalık bir gazeteci grubuyla 17 Şubat 1959 günü Sev uçağıyla Londra'ya hareket etmişlerdi. Havanın aşırı sisli olması nedeniyle uçak Londra yakınlarında ormanlık bir bölgeye düşmüş, Başbakan Menderes mucize eseri kurtulmasına rağmen, Bakan, Milletvekili ve gazeteciler dahil olmak üzere, 16 kişi hayatını kaybetmişti.

Kaza'nın Ankara siyasi çevreleri ve Türk halkının üzerinde derin bir teessür yaratması nedeniyle herkes Başbakan Adnan Menderes'in hayatından endişe etmeye başlar. Üzücü haberi telefonla öğrenen Berrin hanım küçük oğlu Aydın'la birlikte Çankaya Köşkü'ne gitmişti. Berrin hanım Köşk'e ulaştığında Cumhurbaşkanı Bayar'ı telefonla kaza hakkında malûmat alırken görür. Reşide hanımefendi, üzüntüler içerisinde Berrin hanım ve oğlu küçük Aydın'ı teselli etmekteydi:

"— Üzülmeyiniz, hamdolsun sağ salim hayattadırlar Bey (Bayar) şimdi Londra ile konuştu. Adnan bey'i Hastahaneye yatırmışlar Maalesef arkadaşlarından vefat edenler olmuş." diyordu. Bu elim kaza'nın ardından Cumhurbaşkanı Bayar telefonla emirler vererek, gerek Başbakan'a gerekse diğer yaralılara her türlü ihtimamın gösterilmesini isteyip, Londra'daki Büyükelçiliğimiz'den gelişmeler hakkında sürekli bilgi edinmekteydi.

Bayar'ın verdiği bilgiler Berrin hanımı kısmen de olsa teselli etmeye yeterli olmuştu. Bilahare Cumhurbaşkanı'nın yanından ayrılan Berrin hanım, her zamanki ziyaretlerinde olduğu gibi, Reşide hanımefendi'nin oturduğu Köşk'ün ikinci katındaki salona doğru yönelir. Cumhurbaşkanı Bayar sabahlara kadar süren telefon temaslarına devam ederek, bazen yaverleri vasıtasıyla, bazen de salona bizzat kendisi çıkarak, Reşide hanımefendi'nin yanında oturan Berrin Menderes'e bir baba şefkatiyle ferahlatıcı açıklamalarda bulunuyordu.

Bu gelişmelerin ardından Başbakan Menderes Londra'nın en büyük Hastahanesi'nde üç gün tedavi gördükten sonra taburcu edilir. Heyetteki Milletvekilleri'nden Menderes'i uçaktan çıkarıp kurtaran Rifat Kadıoğlu kaza öncesi ve sonrasını şöyle anlatmakta:

"— Başbakan Menderes, Emin Kalafat, Server Somuncuoğlu ve ben en önde dört kişilik koltukta oturuyorduk. Uçağımız Roma'dan kalktıktan sonra neşe içerisinde Londra'ya varmak üzereydik. Menderes bizlere ülke adına yapacağı yeni projelerden bahsediyordu. Etraf çok yoğun bir sis içerisindeydi. Birden bir çatırtı koptu ve uça-

REŞİDE HANIM'IN KONUŞMASI: Menderes ailesinin Avukatı merhum Orhan Cemal Fersoy'un, Bir devre adını veren Başbakan adlı eserinden Sayfa 44 Basım 1971.

ğın bütün ışıkları söndü. Karanlıklar içerisinde kalmıştık. Uçağın içerisindeki arkadaşların hiç birisinden ses gelmiyordu. Hepimiz şaşırmış bir durumda olduğumuzdan kimse kimseyi göremediği gibi, çatırtı devam ediyor, sağa sola doğru sallanıyorduk. Ben kafamın bir yere çarpmaması için eğilmiş sözde kendimi kolluyordum. Çok kısa süre sonra büyük bir gürültüyle uçak yere oturdu. İlk duyduğum ses Menderes'in sesiydi. Aman bacağım kurtarın, bacağım kopuyor diyordu. Bu ses üzerine derhal harekete geçerek, karanlıklar içerisinde Başbakan'ı buldum. Menderes, uçak ters döndüğü için ayağı tabandaki açılan yarığa sıkışmış, başaşağı duruyordu. Olanca kuvvetimle bacağından asıldım. Fakat kurtulması imkânsız gibiydi. Bunun üzerine yüksek bir bölüme çıkarak, başımla ve bütün gücümle yarığın arasını açmaya çalıştım. Bir elimle sıkışan ayağını tuttuğum esnada, Menderes'in gösterdiği gayretle bacağın dışarıya çıkmasını sağladık. Asılı duran Menderes, süratle aşağıya düşerek adeta iki büklüm olmuştu. Çıkacak bir yer bulabilmek için etrafa bakındım. Uçağın kuyruk kısmından çıkan alevler, ortalığı aydınlatmaya başlamıştı. Pencereden arka kısma baktığımda, düştüğümüz ormanın ağaçları görünüyordu. Başbakan'ı kucaklayarak o tarafa doğru güçlükle yürüdüm. Tahminen bir metre kadar yükseklikten aşağıya atlayarak, dışarı çıkmamız gerekiyordu. Ancak Menderes'in atlayacak hali kalmamıştı. Ben çok çabuk inip, onu da sırtlayarak aşağıya aldım. Bundan sonra bana dayanıp, sendeleyerek yürümeye başladı. İlk sözü, Rifat nedir bu felaket, arkadaşlar nerede? onlara ne oldu? gibi sorulardı.

Allaha şükür kurtulduk, onlar da her halde bir yerden çıkmış olmalılar, dedim. Ben olay yerinden uzaklaşmak isterken, o geri dönüp arkadaşları kurtarmak istiyordu. Tam o sırada Şefik Fenmen'in bağırarak geldiğini gördüm. Bir yanda ben, diğer yanda Fenmen, Menderes'in koluna girerek tehlikeli alandan uzaklaştık. Az sonra ormandan yükselen alevler büyümeye başladı. Nihayet şiddetli bir patlama ile uçak parça parça oldu. Bu sıra bir otomobilin farları üzerimize doğrulduğunda, içinden bir kadınla bir erkek indi. Fenmen'le ben Başbakan'ı aramıza alarak otomobilin arkasına bindik. Otomobili kullanan kadın bizi evine götürdü. Telefonla doktor çağırmasından kısa süre sonra cankurtaran ve polis ekipleri evin etrafına dolmuştu.

Nihayet bizi kurtaran Bailey ailesinin gayretleriyle Londra'daki Hastahaneye kaldırıldık..” Olaydan sonra Menderes bana:

— Rifat ayağımı kurtarmasaydın uçağın içerisinde kalıp yatacaktım. Bu bir mucizevi kurtuluştur, ” dedi...

Uçak kazasından onbir gün sonra Türkiye'ye dönen Menderes, kurbanlar kesilerek büyük bir sevgi seliyle karşılanmıştı. Karşılama gelenler arasında bulunan muhalefet lideri İnönü'yle Menderes'in o gün son el sıkışmaları olmuştur. Son diyorum, çünkü bu karşılaşmadan sonra devam eden kırılganlıklar ve Menderes'in Yassıada'daki dramatik sonu neticesinde, iki liderin görüşmeleri ebediyyen akim kaldı...

MUHALEFET ŞİDDETİNİ TAMAMEN ARTIRIYOR

Demokrat Parti Hükümeti yıkıcı muhalefetin bütün engelleme çalışmalarına rağmen yol, fabrika, okul, tesis ve enerji üretimi yapmaktan geri kalmıyordu. Celal Bayar Devletin başındaki insan olarak İnönü'nün hırçınlıklarına karşı sabırlı davranıp, kendisine has olgun liderlik vasfının ağırbaşlılığını taşımaktaydı. İnönü, Cumhurbaşkanı ve Hükümetin yapıcı davranışları karşısında daha da sertleşerek, Başbakan Menderes'le takışıp adeta tahrik ediyordu.

Bir konuşma esnasında hayli hırçınlaşan İnönü:

“— Çekilmeyeceğim, 20 yaşındaki bir genç gibi ön sırada savaş vereceğim.” demekteydi.

Bu şartlarda yıllardır bazı çevrelerin Adnan Menderes'i eleştiri yağmuruna tuttıkları, Vatan Cephesi kurulmuştu. Böylesine azgın bir muhalefet olmasaydı, meşru Hükümet Vatan Cephesi kurmak düşüncesinde asla ve asla olmazdı. Ancak İsmet Paşa'nın yıkıcı dav-

İNÖNÜ'NÜN GAZİANTEP KONUŞMASI: İşte Ankara adlı eserde yer alan bu tahrik edici konuşma, iktidarla muhalefetin arasını açmaya neden oldu. Sayfa 448 Basım 1977 Ekim, Emin Karakuş.

ranışları, ihtilale davetiye çıkarır vaziyete gelmişti. Bu arada Demokrat Partililer de bunca tahrikten sonra İnönü'ye cevaben:

“— Münafıklığa paydos,” hatırlatmasını slogan halinde söylemekteydiler.

Ortada herhangi bir seçim havası yokken Tokat'ın Zile ilçesine kalabalık bir partili grubuyla gezi tertipleyen İnönü, burada da halkı tahrik etmişti. Artık Hükümet bu kadar işin arasında, Devletin güvenlik güçleriyle, bir de İnönü'nün can güvenliğini korumakla meşgul oluyordu.

Zile'den sonra Gaziantep'e geçen İnönü bardağı iyice taşırmıştı. Orada bir muhalefet liderine yakışmayan şu sözleri son derece düşündürücüydü:

“— Şiddet yoluna gidenler ya doğru yola gelecekler, ya da İnönü'nün canını alacaklardır.”

İnönü'nün bu konuşmalarından aktarımlar yapmamdaki neden, Türkiye'nin ihtilal ortamına nasıl sürüklendiğini belirginleştirmem içindir.

Bu türden pervasız konuşmaları, normal şartlarda bir Devlet adamının yapmasına asla imkân ve ihtimâl verilemez. Siyasi tarih yazarlar bütün zamanların arşivlerini araştırınsınlar. Bayar'ın gerek muhalefet gerekse iktidar yıllarında ağır ve kırıcı ithamlarda bulunan hiç bir konuşmasına rastlayamazlar. Devlet adamlığı hırçınlığı değil, olgunluğu ve ağırbaşlılığı gerektirir. Türkiye'de gözleri kapalı olarak İsmet Paşa'yı demokrat ilan edenler onun meydanlardaki sarfettikleri sözleri objektif bakış açısıyla inceleyecek olurlarsa, kavgadan şiddetten ve hırçınlıktan başka bir şeye rastlamaları mümkün olamaz. Bu hususlara pek sık değinmemi yadırgayanlar olabilir. Ancak Türkiye'de millet iradesinin çoğunluğuyla işbaşına gelip ülkeye fevkalade olumlu hizmetler götüren bir iktidarla, onun Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ına yapılan acımasız saldırıları bilmekte faydalar vardır. Bir ülkede göz göre göre ihtilale davetiye çıkaran müzmin bir zihniyet karşısında, büyük haksızlıklara uğrayan Bayar, Menderes ve Demokrat Parti gerçeğini gözardı edemeyiz. Çok gerçekçi düşünecek olursak, bu ülkenin insanları Demokrat Parti iktidarına kadar bilhassa köylerde haşeret ilacı nedir bilmiyorlardı.

Radyo pilini tanıyan yoktu. Aksini söyleyen hakikatları inkâr etmiş olur. Şehirli insan gibi yaşamayı, giyimi, kuşamı demokrat liderin demokrat iktidarıyla öğrenmiş se, iyilikle kötülüğü aynı kefeye koyamayız.

Olaylar bununla da kalmıyordu. Demokrat Parti iktidara geldiği günden bu yana Üniversitelere siyaseti sokmadığı halde, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar gençlere eğitim vereceği yerde, onları Hükümete karşı tahrik ederek, devamlı surette olayların çıkmasına sebebiyet vermekteydi. Aslen Yahudi dönmesi olan bu zat, sivil bir ihtilal kumandanı gibi çalışarak gerek İnönü, gerekse ihtilalci subaylarla dirsek temasında oluyordu.

TAHKİKAT KOMİSYONU

Başta Halk Partisi'nin yayın organı Ulus gazetesi ve Akis mecmuasının yalan ve asılsız haberler yazması üzerine, Hükümet hiçte hakkı olmadığı halde, fevkalade sıkıntılı günler yaşamaya başlamıştı. Bu türden asılsız neşriyatlar, İnönü'nün ihtilale göz kırpan kavgacı muhalefeti, Moskova'dan yayın yapan komünist bizim radyonun tesirinde kalarak Üniversiteleri okunmaz hale getiren militan öğrencilerle, olayların çıkmasını ateşleyen bazı Profesör ve öğretim görevlilerinin tutumları nedeniyle, Hükümet ülkenin bekası için çok önemli kararlar almak zorunluluğunu duymuştu. Bu durum üzerine Menderes Kabinesi 15 Nisan 1960 günü, Grup Başkanvekilleri Baha Akşit ve Mazlum Kayalar'ın imzalarını taşıyan bir önergeyi Tahkikat Komisyonu'nun kurulabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisine verdi. Bu önerge, muhtelif yayın organlarındaki yalan haberlerin ve ülkedeki komünist faaliyetlerin önlenbilmesi için memleket menfaatleri açısından, onbeş kişilik bir "**Tahkikat Komisyonu**" nun kurulabilmesi doğrultusunda idi. Bazı maksatlı çevrelerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin kapatılması için Meclis'e verilen bir önerge olarak nitelendirdikleri iddialar, tamamen gerçek dışıdır. İç tüzüğün 16. maddesine göre Meclis'ten yetki isteyen Tahkikat Komisyonu'nun sunduğu önergedeki istekler şu doğrultuydu:

"CHP'lilerin yasa dışı yollarla halkı zorlamak, yasal tedbirlere karşı direnmek, Hükümete, idari ve adli mercilere, fiili tecavüzlere karşı teşvik ve tahrik etmek.

✓ *CHP'lilerin kendi Partilerine mensup bazı kişileri silahlandırması.*

✓ *Orduyu siyasete karıştırmak.*

✓ *Komünist "Bizim Radyo" yu Halk Partisi'ne ait bir yayın organı göstermek suretiyle, halkı bu yayınları dinlemeye yöneltmek.*

✓ *Gelecek seçimlerin meşruluğunu şimdiden şüpheye düşürmeye kalkmak, kurulmuş ve kurulacak iktidarların aleyhine vatandaşları meşru olmayan yollarla harekete geçirmek suretiyle güvensizliğe, huzursuzluğa yöneltmek.*

✓ *Hücre teşkilatıyla işleyen gizli kollar kurmaya çalışarak bu eylemleri daha etkili hale getirmek.*

✓ *Aynı amaçla yayın yoluyla faaliyette bulunarak, Devletin ve toplumun ana kuruluşlarını şantaj, baskı ve korkutmak suretiyle işlemez bir hale getirmek. Gerçekleri redderek yalan yayınlarda bulunmak suretiyle memleketin siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamını tehlikeye sokmak."*

Bu önergede görüldüğü gibi Halk Partisini kapatmaya yönelik en küçük bir çalışma ve gayret söz konusu değildir. Tahkikat Komisyonu, yalan neşriyat ve bölücü komünist faaliyetlerin durdurulması kaydıyla kurulduğu halde, bazı Üniversite hocalarının yasaları bilmelerine rağmen öğrencileri kışkırtıp, olayların patlak vermesine neden olmaları inkâr edilemez. Tahkikat Komisyonu 28 Nisan 1960 günü Meclis'ten yetki aldıktan sonra bu duruma ilk karşı çıkan, İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Hüseyin Nail Kubalı ile İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ve Tarık Zafer Tunaya olmuştur. Bu profesörler Tahkikat Komisyonu çalışmaları Anayasa'ya aykırıdır derlerken, yanılırlar içerisinde olduklarını bildikleri halde, bilmez gibi görünüyordular. Anayasa'nın çok geniş yetkilere haiz olduğunu bu profesörlerimiz evvelki yazdığı kitaplarda açık seçik bildirmişler. Hatta Anayasanın geniş yetkilerine ve muhtevasına uygun olduğunu söyledikleri kendi kitaplarını, Üniversitelerde ders olarak

okutmuşlardı. Tahkikat Komisyonu çalışmaları başlayınca, Anayasa taslağına göre yazdıkları kendi kitaplarını inkâr edercesine, bu durumun yasalara aykırı olduğunu söyleyip, fırtınalar koparmaya başladılar.

Profesörlerin itiraz ettikleri bu kanun:

"— Fransa, Hollanda ve Belçika'da yani Benelüks Devletlerinde, daha açık ifadeyle demokrasiyle idare edilen ülkelerde çıkarılmış, halen meri olan kanundur."

Kaldı ki Tahkikat Komisyonu çalışmalarında çıkarılan yasaların birçok maddeleri bu meri kanundan örnekler alınarak hafifletilmiştir.

Ne olacaktı? Ülkede baş gösteren komünist akım ve zararlı faaliyetler karşısında, Devlet elini kolunu bağlayıp oturacak mıydı?

Elbette demokrasinin gereği olan kanunlar uygulanacak, yasaların öngördüğü kurallar yerine getirilecekti. Hükümet ülkede iç huzur ve asayişin sağlanması için üstüne düşen görevi fazlasıyla yaparken, Tahkikat Komisyonu'nun önemli çalışmaları meşru addedilmeyerek, karanlık güçlerle işbirliği yapan bazı Üniversite hocaları tarafından maalesef çarpıtılmıştır. İşte bu şartlarda ülkeyi yokluktan ve sefaletten kurtarıp, demokrasinin ne demek olduğunu öğreten Demokrat iktidar adım adım ihtilale doğru sürükleniyordu. Öğrencilerin kıyma makinelerinden geçirildiği, cinayetlerin işlendiği, Harbiye'nin tenkil edileceği yalanları söylenerek. Üstelik Muhalefet lideri İnönü Üniversiteli gençlerle anlaşıp, bilinçli bir şekilde sokak nümayişi yapmaktan geri kalmıyordu, o kritik günlerde...

İnönü'nün bu çok yadırganacak olayı, 28 Nisan olaylarından kısa süre önce Halk Parti Milletvekili Suphi Baykam'ın Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi öğrencilerini kışkırtmasıyla gelişmiştir. Suphi Baykam'ın tevil götürmez itiraflarını izah ettikten sonra Tahkikat Komisyonu çalışmaları neticesinde, meydana gelen 28 Nisan olaylarına açıklık getireceğim.

MİLLETVEKİLİ SUPHİ BAYKAM'IN İNÖNÜ'YE YAPTIRDIĞI SOKAK EYLEMİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tahkikat Komisyonu kararlarının fevkalade önemli tartışmaları içerisine girdiği günlerde, Halk Partisi Adana Milletvekili Suphi Baykam Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki kayınbiraderi İhsan Yalçın ve militan öğrenci gruplarına haber göndererek, Kızılay İş Bankası'nın önüne saat üçte gelmelerini söyler. Suphi Baykam'ın gayesi İnönü'yü maaşını almaya yaya götürüp, Ankara'da öğrenci destekli ilk kitle eylemini gerçekleştirmektir. Böylesi hareketlere daha önceleri İstanbul'da girişip deneyim kazanan İnönü, şimdi de Ankara'da kerahet vaktine çıkmaya hazırdı. Nasıl olsa Cumhurbaşkanı Bayar yasalara saygılı bir şahsiyet, Menderes ülkesi için gecesini gündüzüne katan bir Başbakan olduğuna göre bu müsait ortamda İnönü neden fırtınalar estirmesin ki? Hani hürriyet yok di-yordu? Her yerde bağırıp çağırıp, militan öğrencileri örgütleyeceksin, ondan sonra da zulüm var diyeceksin. Olabilir mi böyle birşey!.. İşin içinde müzmin muhalefet olunca, neden olmasın?

Bu şartlarda İnönü yaya olarak Kızılay'a gelecek ve militan öğrencilerle birlikte Ankara'daki ilk korsan mümayişini başlatacaktı. Gelişmeler hususunda önce İhsan Yalçın'ın anlatımlarını kendi ifadeleriyle aktarıp, daha sonra eylemci Milletvekili Suphi Baykam'a dönelim:

"— O zamanki arkadaşlarımız bizden büyük olmasına rağmen Şevki Aysan, Deniz Baykal ve Hikmet Çetin'di. Bunlarla partide, CHP teşkilatının içerisinde de devamlı diyalog kurardık.

Bir ihtilal değil, ikaz amacıyla 19 Nisan 1960'taki ilk toplumsal olay o zaman başlamıştı. Ya Kızılay ya Yenisehir şubesi, orada İsmet İnönü'nün Bankadan Para alacağını duyduk. Suphi dediki, İnönü çok akıllı adam. (Paşam paraya ihtiyacımız var) deyince hemen anladı. (Gidelim İş Bankası'ndan para alalım) demiş. Bizde okula, Milli Kütüphaneye, Hukuk Fakültesine, Dil Tarihe hemen haber verdik. İnönü'yle böyle bir kitle olayı olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasasını yırttığımız, deldiğimiz bir olaydı. O bakımdan çok önemlidir. İlk başkaldırı hareketi 19 Nisandır."

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kendi tabiriyle militan öğrencisi olan İhsan Yalçın'ın açıklamalarından sonra, enşitesi Adana Milletvekili Suphi Baykam'ın Muhalefet lideri İnönü'yü eylem yaptırmaya sürükleyen açıklamaları şöyle devam etmekte:

"— Bir aralık İsmet Paşa'ya dedim ki, paşam sıkıldınız, sizden rica ediyorum, biraz dışarı çıkabilir miyiz? Peki hadi çıkalım, dedi. Beraber çıktık. Yalnız başına çıkması gerek, başka birinin önünde de söylemek istemiyorum. Oturduk. Ne var? dedi. Paşam, böyle böyle dedim. Tamam ama kimse bilmesin ben bir icabına bakarım dedi. İçeriye geri döndü. Ne ettiyse etti, kimseye sezdirmeden dışarıya çıktı. Haydi gidiyoruz. Yeşil Chevrolet'le tam Anadolu Klübünün önüne kadar gittik. Arabayı orada bıraktım, dediğim saatte. Biz Anadolu Klübünün önüne varınca bir kıyamet koptu. İsmet Paşa geliyor diye, toz duman birbirine karıştı orada. Bir baktık binlerce kişi var. Tıkandı yollar, tabii olduğu gibi Kızılay'a kadar. Biz girdik Banka'ya. Biz Banka'ya girdik, ama kalabalığın dağılacağı yok ki. Artıkça artıyor, nümayiş yaptıkça yapıyorlar. İsmet Paşa mutlu, hayatından memnun. Neyse polisler o sırada uyandı geldi ve 5-6 tane sivil polis içeriye daldılar. Bankaya, bana kadar geldiler. Suphi bey ne olur, arka kapıya kadar araba getirdik, buyrunuz, birşey olmasın, çıkalım sizi arabayla istediğiniz yere götürelim diyorlar. Kardeşim neyle gideceğimize biz karar veririz, yürüme hakkımız yok mu bizim sokakta, dedik. Elimizde kalan son hakkımız. Dışarda kıyamet kopuyor. Paşa da parayı gerçekten aldı. İşte; on bin lira mı aldı ne. Baktık yeterli kıvam buldu dışarda. Paşa, hadi gidiyoruz doktor dedi.. Benim kolumda, girdiğimiz kapıdan dışarıya çıkmaya karar verdik. Alabildiğine ağırdan alarak çıktık, yürüyoruz. Banka'dan Kızılay'daki Genel Merkeze kadar ki mesafeyi bir buçuk saatte aldık."

Bir Milletvekili'nin çok açık izahatlarından sonra, o günlerde olayların nasıl çıktığı, "Hükümetin icraatlarının" ne şekilde engellendiği bütün çıplaklığıyla belirginleşmekte. Hadi Milletvekili ey-

SUPHİ BAYKAM'IN AÇIKLAMASI: 27 Mayıs ilk aşkımızdı. Sayfa 62-63 ümit yayıncılık 1994 Ankara. Suphi Baykam Ressam Bedri Baykam'ın babası, İhsan Yalçın Sarıyer eski Belediye Başkanı, dayısı.

leme müsait diyelim. Bidayette oniki sene Cumhurbaşkanlığı yapmış, yetmişbeş yaşındaki bir insan böylesine danışıklı eyleme karışıp, muhalefet yapıyorum diye bu türden sokak siyaseti uygulayabilir mi? Üniversitelere haber verilip, militan öğrencilerin tazyikiyle sokaklara toplatılan grupların içerisinde, ak saçlı yaşlı bir adamın nümayişe katılması, demokrasinin kurallarına fevkalade aykırıdır. Hürriyet naralarıyla sokakları inleteceksin, ondan sonra da zulümden bahsedeceksin. **Müdahale yok, baskı yok, zulüm yok bundan güzel hürriyet olur mu?**

İsmet Paşa'nın Üniversiteleri ayağa kaldırıp, bilinçli bir şekilde Kızılay Meydanı'na toplattığı, korsan kalabalığın yaptığı nümayiş Hükümet müdahale etmemiş se, o ülkede hürriyet te vardır, demokrasi de vardır. Asıl zulmü, diktatörlüğü, insan hakları ihlalini, siyasi ihtirası uğruna Üniversiteleri anarşiye itip sokaklara döken, bu ak saçlı paşa'nın geçmişteki Milli Şeflik döneminde aramak gerekmez mi?

Kızılay'daki nümayişlerin içerisinde **Deniz Baykal** ve **Hikmet Çetin**'in de var olduğu apaçık ortadadır. Hâl böyle olunca Demokrat Partinin devamıyız deyip, zaman içerisinde onlarla Hükümet kurarak koalisyon yapanlar, Bayar'ın bıraktığı ebedi mirasın takipçisi ve devamı olamazlar. Bunu hiçbir Demokrat kabullenmez. Ve reddeder...

Akla, kararı birleştiremezsiniz. Öyle ise bu davanın aslı, bu ülkeye "**Demokrat**" ismini aramağan eden **Bayar, Menderes** ve **ideal arkadaşlarıdır**. Herşey aslına ait olduğuna göre, dünya umurunu düşünen zatı-şahanelerin, devamıyız diye diye yüksek menfaatleri uğruna senelerdir katlettikleri büyük davanın kopyesi onlara ait olsun!..

Çünkü gerçeği halâ gönüllerde yaşıyor. Hem de hiç silinmemek üzere...

Ankara'da İnönü'nün Banka'dan maaş alma bahanesiyle nümayişe katılıp, ilk kitle eyleminin fiili olarak içerisinde bulunması, siyasi çevrelerde fevkalade gerginlik yaratmıştı. Bu eylemin ihtilalci bir davranış arzemesi, Üniversite hocalarından bazılarının militan öğrencilerle dirsek temasında olmaları, Halk Partisi yanlısı gazetelerin uydurma haber üretmeleri, Tahkikat Komisyonu'nun Meclis'ten yetki alıp, harekete geçmesinin başlıca nedenleridir. Bu fevkalade durum karşısında, ülkede iç güvenliğin sağlanabilmesi nedeniyle Hükümet, Ankara ve İstanbul'da Sıkıyönetim ilan etmişti. İsmet Paşa Üniversiteleri adeta olay çıkarmaya sürükleyip, ben Tahkikat Komisyonu kararı falan dinlemem diyerek, kargaşanın artmasına neden oluyordu. İsmet Paşa'dan işareti alan Profesör Sıddık Sami Onar, Halk Partisi Gençlik Kolları ve bazı militan öğrencilerle temas kurarak, sözde demokrasi dedikleri, komünist fikirlerin ihtilalci metodlarını İstanbul sokaklarına yaymakta gecikmediler. Emir ak saçlı Paşa'dan geldiğine göre, Üniversiteleri okunmaz hale getirip, ülkeyi bitmeyen kavgaların içine sokmanın adı demokrasi oluyordu. 28 Nisan olaylarının nasıl başladığını duymalardan değil, o günlerde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi ve Halk Partisi Gençlik Kolları Başkanı olup, bu kargaşaların çıkmasında aktif rol oynayan Alev Coşkun'un anlatımlarından dinleyelim:

"— Tahkikat Encümeninin kararlarını dinlemeyiz, dinlemiyorum ben diyor. Teşkilatta büyük bir etki yaptı, İsmet Paşa'nın bu şekilde lâf etmesi. Bizde bir direniş hareketi başlattı ve 28 Nisan'a geliyoruz. Bu olaylar dönülmez bir noktaya geldi ve Tahkikat Komisyonu çıktı. Önemli bir olaydır bu 28 Nisan Spontane olmakla beraber, artık herkes inanmıştı ki, Tahkikat Komisyonu ile demokrasi bitti. Demokrasi bitince gençlik o gün, geldi İstanbul Üniversitesine, Hukuk Fakültesinde olay başladı. Bizim bir arkadaşımız vardı, Nuri Yazıcı, lakabı da Castro Nuri'ydi. O sırada Fidel Castro çok önemli bir adam, ihtilal yapmış. Ama ne ihtilali yapmış, nasıl yapmış bildiğimiz yok. Devrimci resmini görüyoruz, tipi enteresan. Bu da kendini ona ben-

zetiyo. Nuri çıktı, zaten daha önceden yazılar yazıyordu. İşte böyle bir ortamda Hukuk artık bitmiştir, demokrasi artık olmaz diye yazıyordu. Çıktı, Hukukun katledildiği bir ülkede, Hukuk Fakültesi öğrencileri olarak biz buna tahammül edemeyiz arkadaşlar, yürüyelim dedi. Bir bayrak çıkardı, ama bir gün önce bu konunun bütün Üniversitelerin çeşitli yerlerinde, çeşitli kantinlerde, yurtlarda, partinin çeşitli gençlik örgütlerinde doğrusu konuşulduğunu da ifade etmeliyim. Ve millet yürümeye başladı. Üniversitenin bahçesindeki Atatürk'ün yerine geldik, işte o ara büyük olaylar oldu. Polis girdi içeri. Polis girince, Rektör müdahale etmek istedi. Rektör de Sıddık Sami Onar. Kısa boylu bir adam, sakat bir adam, kamburdur, ama İdare Hukukunun Türkiye'de kurucusu. Bu müdahale etti, (Asker giremez) Üniversite'ye dedi. Bu sefer bunu polis sürükledi, bizim gözümüzün önünde. Herkeste şafak attı. Ve o birikim 28 Nisanı yarattı. Gece yaralarına kadar (olurmu, böyle olurmu, kardeş kardeşi vururmu) şarkısı söylendi. Yaşar Kemal yazdı o sözleri. Anonimdir, ama bizler biliriz onu. O günlerde Yaşar Kemal çok aktifti, olayların içindeydi. Mesela Oktay Akbal'lar hepsi bu işlerin içinde yaşadılar."

Alev Coşkun olayları her ne kadar kendi doğrultusunda anlatsa da, anlatımlarından 28 Nisan hadiselerinin nasıl meydana geldiği, bütün çıplaklığıyla belli olmakta. Hükümet ülkede asayiş sağlaması için bir Tahkikat yasası çıkartıyor, olumlu veya olumsuz, bu hususu Meclis kendi iç bünyesinde halletmesi gerekirken, İsmet Paşa'nın gençliği tahrik ederek Üniversitelere işaret vermesi, muhalefetten ziyade ülkeye fevkalade zararlar veren müzmin bir ihtirasın, ne şekilde olursa olsun idareyi ele geçirmek istemesinin emareleridir. Burada gelişen olayları, tek boyutlu olmaktan ziyade, çok yönlü ele almak lazım. İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencileri, Halk Partisi Gençlik Kolları Başkanı Alev Coşkun'un talimatıyla, Castro Nuri'nin etrafında 1500 kişilik anfile toplantıya çağrılır. İştirak etmek istemeyenlerin de, bu terörist gruptan çekinmeleri nedeniyle olaylara katıldıkları tevil edilemez. Sıddık Sami Onar adındaki Rektörün Fidel Castro'yu örnek

ALEV COŞKUN'UN ANLATIMI: 27 Mayıs ilk aşkımızdı sayfa 94-95 Ümit yayıncılık 1994 Ankara B. Baykam

alıp, Hukuktan ve hürriyetlerden bahseden bu militan grubu teşvik ettiği, o günleri yaşayanlar tarafından bilinen bir durum. Hoca memlekette Hukuk yok diyor ama, öğrencilerine de Küba devriminin komünist lideri Castro'yu örnek gösteriyor. Hadiselerden bir gün önce İstanbul'da bulunan 60 öğrenci yurdunun 43'ü dolaşarak, militan grupların liderleri haberdar edilmiş, normal şartlarda tahsiline devam etmekte olan zararsız öğrenciler de zorlanarak, Üniversite bahçesine getirildikten sonra kalabalık oluşturulup, olayların başlaması sağlanmıştı. Bahçeye Rektörleri Sıddık Sami Onar'la birlikte çıkan öğrenciler, Hukuk ve demokrasi bitmiştir, hürriyet istiyoruz diye bağırmaya başlamışlardı. Önlerinde Castro Nuri, bağırarak istemeyenler akşam yurttan başlarına gelecekleri bildiklerinden, can korkusuyla Üniversite bahçesinde Hükümet aleyhine slogan atmayı, kendilerinin kurtuluşu olarak görürler. Olaylar büyümeye başlayınca, bahçeye önce polis, arkasından da asker girmişti. Sıddık Sami Onar burası Üniversite, buraya güvenlik güçleri giremez gibi çok sert ve tehdit mahiyetinde ağır sözler sarfedince, hoca ve polis şefleri arasında istenilmeyen itişmeler olur. Bu arada eylemci gençlerle görevli polisler karşılıklı çatışmaya başlayınca her iki taraftan yaralananlar olmuştu. Rektör Sıddık Sami Onar'ın aşırı tahrikleri neticesinde, Emniyet Amiri Zeki Şahin hocaya:

"— Bunlar hep senin yüzünden, sen kışkırtıyorsun bu çocukları," diye bağırıyordu. Onar'ın bir Rektöre yakışmayacak galiz sözlerle polis şefine karşılık vermesi üzerine, Zeki Şahin hayli sinirlenmişti. Hoca daha da ileriye gidince, Zeki Şahin olayların artmaması nedeniyle Onar'ı Jip'e davet ederek, bu hususları Valiyle görüşmeniz için sizi Vilayete götürmem gerekiyor diyordu. Hocalarının polis Jip'ine doğru götürüldüğünü gören öğrenciler yumrukları, kızlar ayakkabılarıyla Zeki Şahin'e saldırıya geçtiklerinde, çıkan karşılıklı çatışmada Zeki Şahin'in şakağında derin bir yarık açılırken, Rektör Onar'ın gözlüğü fırlamış kendisi de yere düşmüştü. Güvenlik güçleri üstün bir gayretle Rektör ve Zeki Şahin'i Jip'e almış, olayları önlemeye çalışmaktaydılar. Bu esnada Profesör Meliha Terzioğlu ve Profesör Tarık Zafer Tunaya, öğrencilerden aldığı güçle Emniyet Müdürü Faruk Oktay'a bağırmaya başlayınca, öğrenci polis çatışması ön-

lenemez bir hale gelmiş ve güvenlik güçleri olayları yatıştırabilmek için, göz yaşartıcı sis bombası atmaya başlamıştı. Şakağından kanlar akan Zeki Şahin, Jip'in açık kapısından bahçedeki hocalara, **"Ben gâvur polisi miyim? Şu yüzümün haline baksanıza"** diye bağırıyordu. Zeki Şahin, nedir bu hâl, okumak isteyen de okutmayacaklar deyip, profesörlere, neden militan gruplara mani olmayıp bizi zora sokuyorsunuz, gibisinden çıkışlar yapmaktaydı. Profesör Tarık Zafer Tunaya bu arada güvenlik güçleriyle pazarlığa başlamış:

"— Polisi Üniversite bahçesinden çekerseniz olaylar yatışır." diyordu.

Polis olmaz mümkün değil hayli yaralılarımız var, onları yaralayanlar hakkında takibat yapmamız gerekir demekteydi.

Bu arada öğrenciler Rektörümüzü istiyoruz diye bağırmaya başladılar. Olayların başlamasının ardından, güvenlik nedeniyle jip içine alınarak Emniyet Müdürlüğüne götürülen Rektör Sıddık Sami Onar, burada İstanbul valisi ile gelişen olaylar hakkında konuşmaktaydı. Nihayet saatler öğleyin 12.00'yi gösterdiğinde, eylemci öğrenciler Üniversitenin Süleymaniye'ye bakan orta bahçe kısmında toplanmış, gösterilerine orada devam etmekteydiler. Vali Yetkiner'le Emniyet Müdürlüğü binasında görüşen Profesör Onar, Üniversiteye geri dönmüştü. Haber bahçede duyulur duyulmaz, yeniden tezahürat ve gürültüler başladı. Rektör yakındaki Tıp Fakültesi binasının balkonuna çıkarak, öğrencilere yavaş yavaş arka kapıdan dağılınız, arkadaşlar diye talimat vermişti. Öğrenciler Hükümet aleyhinde sloganlar atıp, Üniversite'den grup grup çıkmaya başladılar. Ama dağılmak için değil, gruplar halinde caddelerde bağırıp, eylemlerine devam etmek istemekteydiler. İlk grup merkez binasının camlı kapısından dışarıya çıkıp, yürüyüş eylemine geçmek istediğinde, orada yığınak yapan polis, bu duruma mani olmuştu. Öğrenciler biraz geri çekilince, bahçeden aldıkları taşları dışarıya doğru savurmaya başlayınca bu arada polis savunmaya geçerek, yeniden göz yaşartıcı gaz bombası atmaya başlamıştı. Bahçedeki militan öğrencilerin bazıları hayli deneyimli olduklarından, daha bu bombalar yere düşmeden, polise doğru geri fırlatıp direnişlerini sürdürmekteydiler. Nihayet öğrenci direnişi kı-

rılarak, Üniversitenin ön kapısından caddeye çıkmalarına mani olundu. Öğrenciler arka kapıdan gruplar halinde Beyazıd Meydanı'na doğru akmaya başlamışlardı. Bu arada diğer okullardan gelen öteki gruplar da büyük bir gürültüyle bağırarak, Aksaray'dan Atatürk köprüsüne doğru ilerlemekteydiler. Yürüyüş esnasında Aksaray caddesi üzerinde bulunan Menderes Eczanesi yazılı tabela ve Eczanenin camları kırılıp, tahrip edilmişti. Öğrenciler hürriyet, hürriyet diye bağırırmaktaydılar. Anlaşılr gibi değildi!... Yollarda avazın çıktığı kadar bağırarak, Hükümete, Cumhurbaşkanı'na Başbakan'a olmadık sözler söyleyip, iş yerlerini kırıp yıgacaksın. Ondan sonra da hürriyet, hürriyet diye nümayiş yapacaksın!...

Hem de hürriyet adına, demokrat lider Bayar'ın Tek Parti rejimini yıkıp, sizlere bahşettiği sınırsız hürriyetleri tahrip ederek...

Olayların Üniversite bahçesinden caddelere taşması üzerine nümayişçi öğrenciler, Taksim'e doğru ilerlemek istiyorlardı. Yollarda rastladıkları bütün Vatan Cephesi tabelalarını parçalayarak, köprüye ulaştılar. Köprü'de polis barikatıyla karşılaşınca, Eminönü'ne doğru güzergâh değiştirmişlerdi. Bu arada Beyazıd Meydanı kaynıyordu. Halk Partisi Gençlik Kolları, Üniversitelerdeki bütün militan grupları orada toplamış, Hükümet aleyhine ardı arkası kesilmeyen sloganlar attırmaktaydılar. O anda caddelerden geçen, olaylarla hiç alakası olmayan vatandaşlar da militan grubun çemberine alınarak, büyük bir gövde gösterisine girişilmişti. Sıddık Sami Onar öğrencileri gruplar halinde dışarıya çıkarmakla, olaylar azalacağına daha da büyümüşü. Polise ve askere atılan taş yağmuru devam ederken, Beyazıd Meydanı adeta bir savaş alanı haline gelmiş durumdaydı. Üniversite Senatosu saat 14.30'da Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında toplanarak olayların gelişmesini değerlendirmişti. Diğer hocalar Onar'ın başında meydana gelen kanamayla, tartaklanmasını görüşüyor ve istifa etmeyi gündeme getiriyorlardı. Ama, Sıddık Sami'nin polisi ve öğrencileri tahrik etmesinden hiç söz yok!.. Nasıl olsa İnönü öyle istemiş ve onlar da ho-

28 Nisan olaylarında aktif rol oynayan Hukuk Fakültesi öğrencilerinden 1935 Ödemiş doğumlu Alev Coşkun 26 yaşında, 1397 Kilis doğumlu Hüseyin Onur 24 yaşında, İsmet İnönü'nün tavsiyesiyle 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis'e temsilci olarak seçilip, parlamenter sıfatına haiz olmuşlardır.

calıklarını unutarak, eğitim yuvalarını bu hale getirmişlerdi. Nihayet uzun tartışmalardan sonra istifadan vazgeçip, toplantıyı noktalamışlardı. Bu çatışmalar esnasında Devletin güvenlik güçlerine kurşunlar yağdıran, Hüseyin Onur ve Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz yaralı olarak ele geçirilmişlerdi. Hemen Hastahaneye kaldırılan öğrencilerden Hüseyin Onur kurtulurken, gösterilen bütün ihtimama rağmen Turan Emeksiz ölmüşü. Hükümet bu olayları bastırabilmek için çok dikkatli davranmış, ancak Rektör Sıddık Sami Onar ve malum çevrelerin tahrikleriyle, Üniversitelerimiz yıkıcı hareketlerin odak merkezi olmuştu. Turan Emeksiz'e devrim şehidi diyenler, her nedense onun eli silahlı bir terörist olduğunu hatırlamak istemezler. Çünkü Devlete silah sıkan, komünizme övgüler yağdıran devrimci ilerici, yasalara saygılı olan gerici damgası yiyordu o günler de, Halk Partisi müfritlerinin ve İsmet Paşa'nın gözünde...

Bu ülkenin insanlarına ömrü boyunca hürriyet ve demokrasiyi tatırtmayan müzmin bir ihtiras, Demokrat Partinin demokratik Türkiyesini, Orduyu, Üniversiteyi ve gençliği kışkırtarak, adeta olaylar ülkesi haline getirmişti. 1950 senesi 14 Mayıs'ında millet iradesiyle Bayar'a devretmek mecburiyetinde kaldığı yüce makama, ömrünün son demlerine yeniden oturabilmek uğruna...

29 NİSAN ANKARA OLAYLARI

Gerek İstanbul'daki üzücü hadiseler, gerekse İsmet Paşa'nın tahrikleri, Ankara'yı da ayaklandırmıştı. Bizzat kendisinin sarfettiği akıl almayacak talihsiz sözler İnönü'nün göstermelik demokratik yönünü, asker zihniyetinin doğasındaki aslına döndürmüştür. Siyasi hayatının sonbaharında adeta çılgınlaşan ak saçlı paşa:

"— Şartlar gelişirse, ihtilaller hak olur," demekteydi.

İnönü'ye göre şartlar gelişmiş olacak ki, Halk Parti gençlik teşkilatındaki militan gençler, 29 Nisan 1960 sabahı Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi'ndeki öğrencileri eyleme hazır hale getirerek, uy-

gulayacakları tahrik planları neticesinde, güvenlik güçlerinin Üniversitelere girmesini beklemekteydiler. O sabah Hukuk Fakültesi öğrencileri, saat 08.00'den itibaren okulun bahçesinde her zamankinden daha kalabalık olarak toplanmışlardı. Aynı anda, mesafeleri çok yakın olan Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri de oraya gelmiş olup, çıkması muhtemel müessif hadiselerin patlamasını, hazır bir halde beklemekteydiler. Öğrenciler önce, İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar lehinde tezahüratlar yaparak, çeşitli sloganlar atmaya başlamışlardı. Öğrencilerine ayak uyduran Hukuk Fakültesi Profesörleri de ön bahçeye çıkarak, haklardan hürriyetlerden bahseden konuşmalar yapmaya başladılar. Profesör Necip Bilge ve Doçent Hicri Fişek'in öğrencilerin arasına katılması, kalabalığı daha da arttırırken, olayların başlamasına resmen start verilmişti. Bu arada Profesör Bülent Nuri Esen, Profesörler kurulunun sahanlığına doğru çıkmış bulunuyordu. Önce alkışlanıp, daha sonra da kendisini çok seven öğrencileri tarafından bahçeye indirilerek omuzlara alınmıştı. Bahçede toplanan eylemci öğrenciler, gırtlakları yırtılırcasına hoca konuş, bugün konuşmayacaksın da ne zaman konuşacaksın demekteydiler. Bu türden sevgi gösterilerinin ardından konuşmaya başlayan Profesör Bülent Nuri Esen, öğrencilerin düşüncelerinin tam aksine, **"Sıkıyönetimin Anayasa hükmü olduğunu"** söylüyor, bunun yetkilerinden söz ediyordu. Konuşmasının bitiminde kanunlara saygılı olunmasını ve çok sevdiği öğrencilerinin dağılmasını hatırlatınca, hiçte iç açıcı olmayan homurtular başlamıştı. Öğrenciler hep bir ağızdan bağırıyorlardı:

"Hangi Anayasadan bahsediyorsun hoca?" Bülent Nuri Esen aslında Hükümete son derece muhalif bir profesör olduğu halde, öğrencilerine okuttuğu Anayasa'nın amir hükmünü anlatmak istiyordu. Hukuk okuyan öğrenciler, Sıkıyönetimin şartların gereği demokrasilerde var olduğunu bildikleri halde, Üniversitelere muhalefetin yerleştirdiği partizanlık nedeniyle, doğruyu eğri olarak görmekteydiler. Bülent Nuri Esen'e az önce methiyeler yağdıran öğrencileri, hoca doğruyu söyleyince, bağırıp çağırmaya başlamışlardı. Bu durum üzerine okulun bahçesine tek başına çıkan Ankara Valisi Dilaver Argun, yasa dışı eylemlerle bir yere varamayacaklarını, dağılmalarının kendileri açısından faydalı olacağını söylemişti. Öğrenciler hep bir ağızdan **"dağılmayacağız"** diye bağırıp, Valiyi tehdit ediyorlardı. Vali Di-

laver Argun kalabalık bir öğrenci grubunun arasına sıkışınca, Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten ve Sıkıyönetim Komutanı Kor General Namık Argüç, beraberlerinde güvenlik güçleri olduğu halde, duruma müdahale ettiler. Hukuk ve Siyasal öğrencileri hep bir ağızdan hürriyet, hürriyet diye bağırıyorlardı. Bir Valiye en ağır sözleri sarfedeceksin, sonra da haktan hukuktan bahsedeceksin, olacak şey mi? Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç öğrencilerin arasına girip, durun çocuklar bir şey söyleyeceğim deyip, orada bulunan arabanın üstüne çıkarak konuşmaya başladı:

"— Hepiniz evlatlarımsınız, kanunlara uyup dağılmanız gerekiyor", deyince ortam bir anda gerginleşir.

Öğrenciler **"yuuu"**, **"Menderes istifa"** naralarıyla ortalığı cınlattmaya başlamışlardı. Emniyet Şube Müdürü Niyazi Bicioğlu gençlere, "bende bu okuldan yetiştim, bir ağabeyiniz olarak lütfen beni dinleyip dağılın" sözlerini sarfedince, öğrenciler tepkilerini daha çok arttırmaya başladılar. Bu arada slogan halinde İsmet Paşa lehine tezahürat yapmaya başlamışlardı. Öğrencilerin arasında kalan Vali, Sıkıyönetim Komutanı ve Emniyet Müdürlerini korumak isteyen güvenlik güçleri, son çare olarak Hukuk Fakültesi'nin bahçesine girerek, olaylara müdahale ettiler. Bahçeden binanın giriş holüne yönelen öğrenciler, kurdukları barikatlarla direniş gösterirlerken, karşılıklı çatışmada cam, pencere ve kapılar dağılmıştı. Eylemci gençler polise taş ve sopalarla saldırırlarken, polis'te onları engellemek için mukabelede bulunuyordu. Direnişi kırılan öğrenciler üst katlara çıkıp, ne kadar dolap ve sıra varsa, aşağı holdeki güvenlik güçlerinin üzerine atmaktaydılar. Aşağıya atılıp, çok büyük gürültü koparan dolaplar polislerin üzerine düştüğünde, yanındakiler arkadaşlarını kurtarıp ambulansa naklediyorlardı. Bu durumlar üzerine, takviye kuvvetle üst katlara çıkan güvenlik güçleri ve öğrenciler arasında, kıyasıya vuruşmalar meydana gelir. Bunlar hiç istenilmeyen durumları. Kanunları öğretmek üzere Hukuk okuyan öğrencilerimiz, demokrasi deyip te, demokrasinin tekerine taş koyanlar tarafından Devletin askeriyeye, polisiye karşı karşıya getirilmişlerdi. Bu olayları ne kadar tam objektif anlatmak isterseniz de, gerek öğrenci gerekse güvenlik güçlerinin, çatışmaların akışında yarattığı münferit hadiseleri berrak

olarak yorumlayamazsınız. Ancak bu olaylarda, Halk Partisi'nin tahrik unsurları neticesinde, militan öğrencilerle iş birliğine giren bazı profesörlerin, muhalefet yanlısı gibi çalıştıkları bilinen durumlardır. Hukuk okuyan öğrencilerin, ülkeye on yılda muazzam yatırımlar yapan bir Hükümeti taşı, sopayla değil, millet iradesiyle durdurma yönüne gitmeleri gerekirdi. Burada şu güvenlik görevlisi haksızdı, bu öğrenci haklıydı diye olayları kişilere indirgeyemeyiz. Ancak ortada bir hadise var ki, o da demokrasiye ve rejime karşı Halk Partisi, ordu ve onlara iştirak eden militan öğrenciler tarafından indirilen darbedir. Hükümet süregelen tehlikeler karşısında Devletin bekasını korumak için elbette bazı yaptırımlar uygulayacaktı. Ve onu yapmıştır. Eleştirmek çok kolay. Halk Partisi iktidarda olsaydı, gelişen olaylar karşısında, seyirci mi kalacaktı? Yoksa Milli Şef döneminde, Van bölgesinde General Mustafa Muğlalı'ya yaptırdıkları gibi, darağaçları mı kuracaklardı? Orası bilinmez. Dikkat edilecek olursa, İnönü her seçimi kaybettiğinde sokak hareketlerinin içerisinde olmuştur. Bu türden davranışları demokrasinin sistemine uymadığı gibi, ancak zor ve şiddetle iktidarı ele geçirme metodlarının tarzıdır. Böylesi durumlar demokratik ülkelerden ziyade, hep doğu bloku rejimlerinin sisteminde filizlenip, millet iradesini terörist uygulamalara teslim eden komünist düşüncelerdir.

Her şeye rağmen büyük yatırımlar yapıp Devletin çarkları işlemişse, Hükümetin iyi niyetli gayretlerinin inkar edilmesi mümkün değildir. 29 Nisan Hukuk Fakültesi olaylarının en enteresan tarafı, öğretim görevlilerinin öğrencilerle birlikte ellerindeki sıra kapaklarını, güvenlik güçlerine fırlatmalarıdır. Olaylar bahçeden okulun içerisine taşınca, odalarından çıkan Profesör Necip Bilge, Profesör Süheyip Derbil ve Doçent Hicri Fişek'in ellerindeki sıra kapaklarını Devletin görevlilerine arka arkaya atarak, kendi konumlarına yakışmayacak durumlara büründükleri inkar edilemez. Denilebilir ki, bu hocalar kendilerini korumak için yapmış olamazlar mı? Güvenlik güçlerinin hocalara fiili bir tazyiki yok. Hocalardan istedikleri, eylemci öğrencilerin dağılmasını sağlamaları. Dağılmak şöyle dursun, Hukuk Fakültesi Dekanı Coşkun Üçok dahil bazı hocalar, militan öğrenci grubunu adeta teşvik etmekteydiler. İçler acısı bir durum ise kız öğrencilerin kü-

tüphanedeki kalın ciltli kitapları erkek arkadaşlarına vermeleri, onların da yukarıdan aşağıya güvenlik güçlerinin üzerlerine atmalarıdır. Bu durumlar kaşısında hocalar yahu çocuklar yapmayın, idareyi istemiyorsanız, demokratik yoldan millet iradesiyle değiştirelim diyemezler miydi?

Hukuk Fakültesiyle yan yana olan Siyasal Bilgiler Fakültesinde ise İhsan Yalçın ve ekibi okuldaki sıralarla kapılara barikatlar kurup, bodrum katından temin ettikleri büyük parça linyit kömürleri ve sandalye saplarıyla Devletin görevlilerine saldırıp, tıpkı komünist ülkelerdeki rejim değişikliği öncesi uygulanan, militarist durumlar yaratmışlardır. Bu öğrenciler o günlerde Hukuk ve Mülkiye tahsili yapmaktalar. Yaptıkları eylemlerle demokrasinin kurallarının dışına çıkıp, ihtilalin mantığına uymuş olmazlar mı?

29 Nisan olaylarında öğrenci, asker, polis ve bazı itfaiye erleri yaralanmışlardır. Ancak Hükümetin elinden gelen gayreti göstererek, tırmanan olayları fazla kan dökülmeden bitirme başarısı sağladığını inkar edemeyiz. Akşama doğru kırılan direniş neticesinde öğrenciler Fakülteden dağılırlarken "555 K" kararı almışlardı. Bu demek oluyordu ki, beşinci ayın beşinci günü Kızılay'da saat 5'te buluşalım. Bu hususları o günlerdeki olayların içerisinde bulunup, okullarında yarattıkları teröre demokrasi adı veren, Deniz Baykal ve Hikmet Çetin çok iyi bilirler. Üniversitelerde terör ve şiddetin tırmanış gösterebilmesi için Halk Parti Milletvekili Suphi Baykam İnönü'den talimatlar alıp, nasıl davranacakları hakkında kayınbiraderi İhsan Yalçın aracılığıyla, okullardaki militan gruplara devamlı haber ulaştırıyordu. Böylesine kavgalar gürültüler içerisinde, vatana hizmetten başka bir şey düşünmeyen iktidarın yanı sıra, Celal Bayar'ın bu ülkeye çok zor şartlarda armağan ettiği demokrasi, Halk Partililerin militan kadroları ve ordu içerisinde oluşan komitenin gizli çalışmalarıyla, adım adım ihtilale doğru sürükleniyordu.

Ordunun Meşrutiyet yıllarındaki "Halaskâr Zabitan" hadisesinden bu yana, müdahaleci bir geleneği olduğunu ve bunu sürdürdüğünü yakinen yaşayan bir milletiz. Gençliklerinin verdiği heyecan çağlarında, öğrencilerin hatalar içerisinde olduğunu düşünsek bile, Üniversitelerdeki olayları teşvik edip, bizzat katılan Profesörlerin bu davranışları, asla

demokratik bir anlayış olarak kabul edilemez. Bu insanlar Bayar'ın totaliter sistemden söke söke getirip, milletin oylarıyla kendilerine sunduğu demokrasiyi bir türlü hazmedemediler. Birden esen hürriyet rüzgârlarını, hürriyetsizlik gibi görüp, bağırıp çağırarak, kırıp yığmayı kendilerine ilke edinip, diktaya, darbeye adeta çanak tuttular. 28-29 Nisan olayları sivil militan ekibin, ihtilalci subaylara cesaret veren kıvılcımları olduğuna göre, müzmin ihtiras ben bu olayların dışında kaldım diyerek, kendini aklayamaz. Çünkü tarih bunu böyle kabul edecek ve böyle yazacaktır...

29 NİSAN Ankara olaylarındaki çatışma esnasında seken kurşunlardan Altan Güven adlı öğrenci dudağından yaralanırken, Tülay Demokan isimli kız öğrencinin kargaşada kolu kırılmıştır. 85 eylemci muhtelif karakollarda ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakılırken, 18 polis memuru yaralı olarak çeşitli hastahanelere sevk edilmişlerdi. Bu olaylarda görevli olan Süvari Binbaşı'sı Vehbi Ersü kendisini vuruldum diyerek kasden yere atıp, olayların gerginleşmesine neden olmuştu. Daha sonra aynı Binbaşı 27 Mayıs hareketinin içerisinde fiili olarak yer almıştır.

İNÖNÜ HER ÇAREYE BAŞVURUYOR

Yaptığı bütün konuşmalarda ve gittiği her yerde mutlaka iktidara geleceğini söyleyen İnönü, bütün bunlara rağmen, Orduyu ve Üniversiteleri kışkırtmaktan geri kalmıyordu. Bir siyasi parti lideri vatandaşın kendisini sevdiğine ve iktidara getireceğine çok inanıyordu ise, böylesine akıl almaz tahriklere girişmeye neden gerek duyabilir di?

Çünkü ömrü boyunca ihmal ettiği, Tek Partili yılların acılarını unutmayan köylü vatandaşla, şehir ve kasabalardaki dar gelirli işçilerin Halk Partisi'ne oy vereceklerine pek ihtimal veremiyordu. Dikkat edilecek olursa İnönü, sokak nümayişlerinde militan öğrencilerin yanında olmakla beraber, önemli siyasi görüşmelerini ya askerlerle, ya da Halk Parti yanlısı profesörlerle sürdürmüştür. Onun hayatında işçiye, sade vatndaşa ve köylüye yer yoktu. Ve olmamıştır da...

Hâl böyle olunca, şehirlerdeki belli kesimlerden gelecek oylar Halk Parti'yi iktidara getiremezdi. İşte bu tereddütlerinden dolayı, ak saçlı paşa kaybedilecek bir seçime karşı, Orduyu ve Üniversiteyi eldeki yegane koz olarak düşünüyordu. 28 Nisan günü militan öğrencilerin İstanbul sokaklarında bağırıp, çağırımları ve gelişen müessif hadiselerin güvenlik güçlerinin müdahalesi neticesi bitiminden sonra, Rektör Sıddık Sami Onar aynı gün akşam üzeri İnönü'ye rapor vermeyi ihmal etmemiştir. Bir Üniversite Profesörü hem öğrencileri Devlete karşı kışkırtacak, ondan sonra da muhalefet liderinin ayağına kadar gidip, rapor verecek. Olacak şey değil!..

Bu Profesör okuttuğu Hukuk adına, yasaları kanunları hiçe sayan Sıddık Sami Onar olursa, hiç şaşırarak gerekmez. Malum çevrelerin pek değerli hocası ortalığın kan gölüne çevrilmesine neden olduğunu ve öğrencileri Devlete karşı kışkırttığını az görmüş olacak ki, efendisi İsmet Paşa'ya adeta koşarak gidiyor. Ama biraz korkak, biraz tedirgin görünmekte. Birilerine yakalanırsa, demokrasi istiyorum diyen anlı şanlı profesörümüzün kafasındaki ihtilalci planları bir anda son bulabilirdi. Sıddık Sami Onar'ın 28 Nisan 1960 öğleden sonrası İnönü'nün Taşlık'taki evine gelişini, Metin Toker yıllar sonraki hatıralarında şöyle anlatmakta:

"— İsmet Paşa'nın o gün öğleden sonraki randevusu, Taşlık'ta, Rektör Süddik Sami Onar'laydı. Süddik Sami'ye ben telefon ettim ve İsmet Paşa'nın kendisiyle görüşmek istediğini bildirdim. "Emrederler" dedi. O gün İsmet Paşa Taşlık'ta, yarımşar saat arayla birçok kimseyle görüştü ve bu temasları Demokrat Parti iktidarını fena halde tutuşturdu. Sabahleyin Hüseyin Nail Kubalt'yla Behçet Kemal Çağlar geldiler. Öğleden sonra, parti merkezinden döndüğünde, gazeteciler peşindeydi. Bazı ziyaretler olduğunu duymuşlardı. Taşlık'taki evin önüne karargâh kurdular. Bu sırada, yukardan Süddik Sami Onar belirdi. Rektör, evin önünde gazetecileri görünce bir an şaşırıldı. Gazeteciler "İsmet Paşa'yı mı göreceksiniz" diye sorduklarında sinirlendi. Sert bir sesle gezmeye çıktığını söyledi. Evin önünden geçip aşağıya, Taşlık kahvehanesine doğru yürüdü. Sonra, herhalde böyle bir ziyarette anormal taraf olmadığını kabul etmiş olacak ki döndü, tekrar eve geldi. Ülkede esen hava, ne de olsa, koskoca bir Rektör üzerinde bile etkisini göstermişti. Ben, Hocaların Hocasının bu tereüdüünü hep yadırgamışumdur. Rektörü, CHP iktidarının son Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman takip etti. Sonra, eski Genelkurmay İkinci Başkanı emekli Orgeneral Şahap Gürler geldi. Arkadan Ord. Prof. Zeki Eren, İsmet Paşa'yla görüştü. Emekli Orgeneral Abdülkadir Seven, Sendikacı Bahir Ersoy, iki emekli General daha ziyarette bulundular."

Gerek Üniversite hocaları, gerekse emekli generallerin İsmet Paşa'yla görüşmeleri, Demokrat Parti iktidarına karşı verilen gözdağıydı. Bunun anlamı seçimle elde edemediğim iktidara, başka metodlarla ulaşırım demek gibi bir şeydi. Böylesine gerilimli toplantıları basına sızdırıp kamuoyu yaratmak, İsmet Paşa'nın sık sık başvurduğu, önü arkası gelmeyen uygulamalarıydı. Bunlarla da yetinmeyen İsmet Paşa, ağzına geleni söyleyip, meşru iktidarı tahrik etmekten adeta keyif alıyordu. Üstelik bir Üniversite hocasının basına yakalanınca yalanlar söyleyip, kaçamak cevaplar vermesi, İsmet Paşa'nın sinsice planlarla ülkenin eğitim yuvalarını, siyasi arenanın içerisine soktuğunun başlıca işaretleridir.

Beşinci ayın beşinci günü saat beşte, Üniversitelerden toplanan kalabalık öğrenci grupları, Kızılay'da Plevne ve dağ başını duman almış marşlarıyla adeta yeri göğü inletiyorlardı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Halk Parti gençlik kollarının militan kadroları yoldan geçen vatandaşları da çembere alarak, zorla bağırırmaktaydılar. Trafik kilitlenmiş, Kızılay'da hayat felç olmuştu. Deniz Baykal, İhsan Yalçın ve Üniversitelerde başı çeken eylemci öğrencilerin hepsi, Kızılay'daki Lozan Meydanı'nda toplanmışlardı. Saatler 17.50'yi gösterdiğinde Meclis'ten çıkan Bayar, Menderes ve Koraltan, içinde bulundukları beyaz renkli spor arabayla Sıhhiye Meydanı'na doğru ilerlemekteydiler. Göstericilerin olay yaratmaması için Atatürk Bulvarı'nda askeri birlikler tarafından önlemler alınmıştı. Trafik polisi Necatibey caddesi istikametine doğru, Cumhurbaşkanı ve yanındakilerin içinde bulunduğu beyaz arabaya yol açtığında, Bayar "Ne diye yolunu değiştiriyorsun? Doğru gitsene" diye şoförünü ikaz etti. Cumhurbaşkanı'nın gayesi halkın içine girip, onların dertlerini dinleyip, çözüm bulmaktır. Otomobil Boğaziçi Pasta Salonunun önüne geldiğinde Bayar sağ kapıdan, Menderes'te sol kapıdan aşağı indiler. Menderes ellerini havaya açarak halkı selamlıyor, Cumhurbaşkanı Bayar'da vatandaşların istek ve arzularını soruyordu. Pencere ve balkonlardan alkış sesleri duyulurken, Kızılay Meydanı'na tedbirli bir şekilde gelen öğrenciler hürriyet, hürriyet diye bağırıyorlardı. Militan öğrenci grupları işi çığrından çıkartarak, polis ve askeri birliklerle çatışıp, Hükümet aleyhinde sloganlar amaktaydılar. Bu arada Cumhurbaşkanı Bayar, bağırıp çağıran gençlere karşı kırıncı davranmamaları için, orada bulunan polisler ile ikaz mahiyetinde tavsiyelerde bulunuyordu. Kızılay Meydanı'ndaki kalabalık öğrenci grubunun arasına katılan Menderes "Ne istiyorsunuz? Neden bağırıyorsunuz?" diye sorular soruyordu. Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nı aralarında gören öğrenciler daha da şımararak, "Hürriyet istiyoruz" diye bağırırmaktaydılar. Anlaşılr gibi değildi. Bir ülkenin Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ı tahrikler neticesinde çıkartılan olaylara hoşgörülle bakıp, öğrencilerin içerisine girerek isteklerini soracak, sonra da akıl almaz

durumlarla karşılaşacaklar. Bayar halkın içinden gelen bir insan olmasaydı, otomobiliyle hiç durmadan çeker gider, olayların güvenlik güçleri tarafından yatıştırılmasını tavsiye ederdi. İnsaf ölçütleri içerisinde düşünecek olursak, bugüne kadar bu ülkede öğrenci nümayişlerinin içerisinde, onların dertlerini dinlemek için hangi Cumhurbaşkanı, hangi Başbakan katılmıştır? O halde, o günlerin Türkiye'sinde hürriyet yoktur diyebilir miyiz? İnönü'ye sorarsanız yok. Sanki onun oniki senelik Tek Şeflik döneminde sınırsız hürriyetler varmış gibi!...

Bayar ve Menderes bütün iyi niyetlerine rağmen, nümayiş ve gösterilerin şiddetini artırmasını hüzünle seyretmekteydiler. Kalabalığın arasına tam manasıyla dalan Menderes, gençlere devamlı olarak **"Benden ne istiyorsunuz"** diye sorular sormaktaydı. Gençler de Başbakan'ın etrafında toplanmışlar, **"Hürriyet istiyoruz"** sözleriyle bağırıp, naralar atmaktaydılar. Bir müddet sonra otomobillerine binen Bayar ve Menderes, arkalarında İçişleri Bakanı Namık Gedik'in arabası olduğu halde, Başbakanlık binasına doğru gitmişlerdi. Burada bir durum değerlendirmesi yapan Cumhurbaşkanı Bayar, Namık Gedik'e doğru dönüp:

"— Hoparlörlerle anons edilerek, herhangi bir güç kullanılmadan kalabalığın dağıtılması temin edilsin" demişti. Atlı polislerin olumlu davranışı, görevlilerin kırıcı tavır almayışları nedeniyle, Kızılay nümayişi olaysız bir şekile tamamlanmıştı. Bu arada Selanik caddesine doğru yönelen gruplar bağırarak, marşlar söylemekteydiler. Yukarı pencerelerden sarkan bazı aileler gençlere **"Hürriyet, Hürriyet diyorsunuz"** acaba sizin bu türden serbest bağırımlarınız, medeni ülkelerde varmı diye onları azarlamaktaydılar. İsmet Paşa'nın istediği olmamıştı. Hükümet oyuna gelmemiş, bütün militanca tahriklere rağmen **"555K"** nümayişi olaysız bir şekilde neticelenmişti.

"— Bu olayların üzerinden tam otuzyediyıl geçmiş durumda. Bayar ve Menderes hiçbir mecburiyetleri yokken, ülkesinin öğrencileriyle nümayiş yapılan meydanın ortasında görüşmüşlerse, o ülkede demokrasi yoktur diyemeyiz. Geçiniz o günleri, bugünün Türkiye'sinde, hatta ve hatta insan haklarından bahseden batılı ülkelerde,

hangi Devlet adamı nümayiş yapan öğrencilerin içerisine girmekte dertlerini dinler. Bütün dünyada demokrasi ile idare edilen ülkelerde, ne kadar demokrat olurlarsa olsunlar, bir Devlet Başkanı bu tür olayların muhatabı olamaz. Ancak vuku bulan hadiselerin kanuni müeyyidesini uygulatır. Bayar, otomobilinden inip, öğrencilerin ve halkın dertlerine ortak olmuşsa, bu davranışı onun gerçek Demokrat lider oluşunun işaretidir. İşte bu yüzdendir ki, bazı çevreler aşırı esen hürriyet rüzgarlarını hürriyetsizlik gibi gördüler. Avrupalı'nın yüz yılda kademeli olarak verdiği hakları, demokrasiyi Türkiye'ye armağan eden Bayar ve Başbakan'ı Menderes fazlasıyla verince, bunu hazmedemedik. Sanki daha başka hürriyetler varmış gibi, ülkenin aydınlık ufuklarını, tankların gölgesine teslim ettiğimizi inkar edebilir miyiz? İkibinli yıllara yaklaşan Türkiye halâ Celal Bayar'ın ekonomi politiği ve ülke insanlarına on altın yıl yaşatan Demokrat ilkelerinin arayışı içerisinde ise, bu durumlar ülkemiz adına fevkalade düşündürücüdür. Yarım yüz yıl önce yaşadığımız mutluluk ve güzellikleri bugün bulamıyorsak, ülkeyi ihtirasları uğruna gerçek demokrasiden karanlık günlere götürmenin sorumluluğunu taşıyan, hazretler utansın derim. Bir hatırlatma da devamıyız diyenlere gönderecek olursak; Geçiniz Bayar'ı Menderes'i hatırlamayı, onların sırtından tirmandığınız mevkileri kaybederim diye, aziz hatıralarına atfen heykellerini bile diktirme cesaretini gösteremediniz. Bu şartlarda Bayar'ı, Menderes'i ve Demokrat Parti'yi daha fazla istismar etmeye hakkınız yoktur. Zaten her devrin adamları olduğunuz çoktan tescillendiğine göre, artık Demokrat Partinin manevi mirasının yakasını bırakın da, Bayar gerçeğini huzur içerisinde anılarda yaşayalım."

MİLLÎ SAVUNMA BAKAN ETHEM MENDERES'İN SAKLADIĞI MEKTUP

Şemi Ergin'in istifasıyla bir duygusallığın eseri olarak Milli Savunma Bakanlığına getirilen Ethem Menderes'in ihanet içerisinde olduğunu belirtirken, aşk mektubu saklar gibi kimselere söylemediği, çok önemli bir hususu ilerleyen bölümlerimizde anlatacağımı belirtmiştim. Bu duruma Ethem Menderes'in affedilmez hatası veya deyim yerindeyse, dava arkadaşlarına yapmış olduğu büyük ihaneti de diyebiliriz. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel 3 Mayıs 1960 günü, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e Hükümetin istifa etmesi gerektiğini belirten bir mektup yazmıştı. Gürsel bu mektubunda Cumhurbaşkanı Bayar'ı da istifaya davet eden yazılarını, tehditkar bir şekilde noktalamıştır. Milli Savunma Bakanı bu yazılı ihtar başlangıçta da söylediğimiz gibi maalesef bir aşk mektubu gibi saklayıp, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Hükümet üyelerine bildirmekten imtina etmiştir. Bu hatalar zinciri içerisinde, muhalefetten yediği haksız darbe ve iftiralar yetmiyormuş gibi, Hükümet kendi içerisinde de hançerlenmiş bulunmaktaydı. 27 Mayıs ihtilalinden sonra bazı bölümleri kısmen tahrip edilerek Yassıada mahkemelerine değiştirilmiş şekliyle sunulan ve orijinali sır gibi saklanan, Gürsel'in Ethem Menderes'e gönderdiği ihtar niteliğindeki mektubu fevkalade düşündürücüydü:

"Aziz vekilim,

Dün geceki konuşmalarımızın ışığı altında zatıalınıza memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar hakkındaki görüşlerimi arzermeyi milli ve vatani bir vazife bilirim.

Sayın Başvekil'in açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşüncelerimin kabûbüne müsait bir zemin henüz mevcut olmadığı aşikar olarak belli ise de, gene düşüncelerimin sizlere iblağının zaruretine inanıyorum. Muhterem Vekilim, şu hakikati kabul etmek lazımdır ki, Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar, vatandaş ruhunda derin tesirler ve Hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele, Ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vahametini arttırmış,

Ordu mensuplarında güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, Ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim bu ahval küçümsenecek, cebir ve şiddetle değiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, Hükümet ve Partinizin düşüğü vaziyeti kurtarmak için, sükûnetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır.

1- Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır.

2- Kabinede iyi kabul edilmeyen ve şuihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevatı çıkartmalı ve yeni kabine mutlak dürişt, makûl, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3- İstanbul, Ankara Valileri ve Emniyet Müdürleri, süratle değiştirilmelidir.

4- Ankara Örfi İdare Kumandanı derhal değiştirilmelidir.

5- Son çıkarılan ve Tahkikat Komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.

6- Mevkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.

7- Son hadiselerde tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçirilmelidir.

8- Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

9- Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak suretle riayet edilmelidir.

10- Ordunun meseleleri süratle halledilmelidir.

11- Din istirmarcılığından vazgeçilmelidir.

12- Suistimaller oluyor mu bilmiyorum. Fakat, olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur ve milletin Hükümete karşı itimadsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

13- Müstesna zamanlar ve günler haricinde Hükümet bü-

yüklerinin memleket gezilerinde, suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılanmaları terkedilmelidir.

Muhterem Vekilim, bu yazdıklarım asla bir parti, politika mülahaza ve tesiriyle yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için arzedilmiştir. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. İyi düşününüz, iyi hareketler yapınız. Memlekette çok şeyler yaptığınız muhakkaktır. Fakat, bu asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke idareleri de yapar, yapıyor ve yapmıştır. Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi, vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığınızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı katalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek, talebeleri profesörleri ile beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi, dünyada görülmemiş çok feci bir şeydir. O hengâmede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının, analar babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kaaniim. Bizim gençlerimiz de hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmanız lâzım gelmez mi? İstikbali hissiz, duygusuz, müstemleke ruhlu yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz?

Sayın Vekilim, maruzatım muhakak ki çok mühim ve hattâ çok cüretkâranedir. Fakat, memleket için, milletin selameti için Hükümet ve hattâ partinizin kurtarılması için dikkate alınması lâzımdır ve hattâ çok lâzımdır saygılarımla."

Cemal Gürsel
Orgeneral
Kara Kuvvetleri Komutanı

Cemal Gürsel'in cümle düşüklükleri ve son derece çelişkilerle dolu mektubu çok dikkatli okunacak olursa, yazılarının arasından bazı kelimelerin kaydırıldığı hemen anlaşılacaktır. Gürsel Paşa Milli Savunma Bakanı'na tehdit niteliğinde yazdığı mektubunda, ihtilal gerçekleştikten sonra yakın dostlarına mahcup olmamak için bazı tahrifatlar yaparak, dürüst davranmadığını göstermiştir. Her ne hikmetse mektubun içeriğinde Başbakan Menderes'e iltifatlar yağdırılan bölümler çıkarılmış, Gürsel Paşa daha sonra da kendi yazdıklarını inkar etme yoluna sapmıştır. Bir başka hazin vakıa ise, mektupta Ordunun politikaya sokulduğundan bahsedilmekte. Bu saçma isnadlara çocuklar bile güler. Ordu acaba Demokrat Parti'yle mi, yoksa İsmet Paşa'nın Halk Partisi'yle mi dirsek temasındaydı? Takdir Türk milletinin. Bayar gibi halkın içinden gelen bir Cumhurbaşkanı Orduyu politikaya karıştırırmı dersiniz?

Dikkat edilecek olursa, o dönemlerdeki Demokrat Parti üyesi Milletvekillerinin içerisinde, asker kökenliler yok denilecek kadar azdır. Gürsel Paşa malûm mektubunda diktavari bir zihniyetle, on günlük Sıkıyönetim Komutanı'nın derhal değiştirilmesinden bahsederken, demokrasi kelimesinden hiç söz etmemekte. Kara Kuvvetleri Komutanı statüsündeki bir General, Hükümetin Milli Savunma Bakanı'na mektup yazarak, kabinenin istifa etmesini tavsiye edip, Cumhurbaşkanı'nı itham etme cüretini gösterebiliyorsa, hep dillerine dolayıp yok dedikleri sınırsız hürriyetlerin, Demokrat liderin, Demokrat Türkiye'sinde olmadığını inkar edebilirler mi? Burada gerçekçi olmak lâzım. Acaba İsmet Paşa döneminde bir General, bu türden sert üslûplu mektup yazarak, meşru Hükümeti istifaya davet edip, Cumhurbaşkanı hakkında fikir yürütebilir miydi? Öyle sanıyorumki bunun mümkün olamayacağını, totaliter sistemi demokrasi gibi gören, matbuat üstadları da çok iyi bilmektedirler. Asıl düşünülmesi gereken fevkalade hassas durum, Milli Savunma Bakanlığı mevkiindeki niteliksiz zatın basiretsizliğidir. Değil Bayar ve Menderes'in geleceği adına, ülkenin bekası için ihtilalin habercisi olan tehdit mahiyetindeki bu mektubu, Ethem Menderes'in mesai arkadaşlarıyla, yetkili makamlara açıklaması gerekirdi. Bir General, Cumhurbaşkanı istifa etsin diyebilir mi? Bu yetkiyi kimden almaktadır? Ancak, bu türden sözler darbeci zihniyetlerde varolan oluşumlardır.

Daha önce de bahsettiğim gibi, Gürsel Paşa'nın mektubundaki, Cumhurbaşkanı'na ve Hükümete sarfettiği talihsiz sözlerini içine sindirebilen Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, bu davranışıyla ihanet içinde olmuştur. Demokrasi ihtilal'le inkitaya uğramışsa, bu dramatik sonda darbeci subaylar kadar, Ethem Menderes ve yalan hatıra defterleriyle en yakın arkadaşlarını dahi suçlayan Şemi Ergin'in de vebali vardır. Gürsel Paşa mektubunun içeriğinde din istismarcılığından bahsetmekteler. Kendileri Devlet Başkanı olduklarında, Musevi ve Rum Ortodoks din adamlarını Meclise nasıl soktular? Onlarla nasıl yakın mesai yaptılar? Bu durumları ilerleyen bölümlerimizde detaylarıyla izah edeceğim. Bahis konusu hazin gerçekler çok düşündürücüdür. Yıllar içerisinde ihtilâl ve ihtilalciler anlatılırken değinilmeyen tek husus, Gürsel Paşa'nın gayrimüslim temsilcileridir. Demokrat liderin mutlu Türkiye'sine Muhalefeti, Ordusu, Ermenisi, Yahudisi ve Rumu'yla nasıl kıydıklarını ibretle okuyup öğrendiğinizde, müzmin bir ihtiras uğruna yaratılan geri kalmışlığımıza ağlayıp sızlarken, demokrasiye geçişin yegane önderi Bayar gerçeğini daha iyi anlayıp daima içimizde hissedeceğiz... Çünkü, Türkiye çok Partili hayatı ve demokrasiyi onunla tanıyıp onunla yaşadı.

Ülkemizin bugünkü hazin tablosunu gördüğümüzde, 1960 ihtilalinden sonra ekonomik sahada ve Milletlerarası platformda çok şeyler kaybettiğimizi üzümlere seyrederip, hakikatleri kabullenmekten başka ne yapabiliriz ki? Millet olarak halâ Demokrat Parti döneminde yapılan büyük eserlere fazla bir şey ekleyemeyip, onların hatıralarıyla avunuyorsak, Türkiyemizi ihtilalci subayların ve yıllar içerisinde idarenin başında bulunan beceriksiz yetkililerin ne hale getirdiklerini herkese anlatıp, asli vatandaşlık görevimizi mutlaka yerine getirmeliyiz. Çünkü Türkiye 1946 ruhu ve Demokrat Partinin yeniden şahlanmasıyla kurtulabilir, ümidindeyim. O nedenle sağduyu sahibi herkes bu yüce davaya dört elle sarılıp, yeni bir Demokrat Türkiye yaratmanın sonsuz gayretlerini göstermelidir...

HER ŞEYE RAĞMEN DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETİ VATANDAŞA HİZMET GÖTÜRÜYOR.

1960 senesi Mayıs ayında Büyük Millet Meclisi onbir günlük tatile girmişti. Kızılay'daki "555K" nümayişlerinin ardından, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la Çankaya Köşkü'nde durum değerlendirmesi yapan Başbakan Menderes, yarım kalan hizmetleri tamamlamak ve halkın nabzını ölçmek için yurt gezisine çıkmayı kararlaştırmıştı. Beraberindeki "50" kişilik Milletvekili grubuyla İstanbul'a hareket eden Başbakan, bu şehrimizde umulanın üzerinde, bir kalabalık ve yakın ilgiyle karşılanır. İstanbul'dan deniz yoluyla İzmir'e hareket eden Başbakan Menderes Alsancak rıhtımına yaklaştığında, sahil adeta insan seliyle doluydu. İzmir, İzmir olalı siyasiler böylesine muazzam bir kalabalığa ilk defa tanık olmaktaydılar. Alsancak rıhtımından Atatürk heykelinin bulunduğu yere kadar omuzlarda giden Başbakan, gördüğü bu fevkalade ilgi karşısında hayli moral bulmuştu. İzmir'lilere yaptığı konuşmalarının sonunda, memleketi ihtilale sürüklemek isteyen bazı Üniversite hocaları hakkında tarizde bulunmayı ihmal etmemişti. Bu konuşma yalnız ve yalnız isim vermemek kaydıyla, Üniversitelerimizi kışkırtıp, olayların çıkmasına sebebiyet veren hocalarla alâkalıydı. Menderes ve beraberindeki heyet, daha sonra Hava Harp Okulunu teftişe gitmişti. Geç vakit olmasına rağmen askeri öğrencilerin resmi geçidini, Başbakan ve yanındakiler ilgiyle izleyip, onlarla yakın temaslarda bulunmuşlardı. Bu kadar nümayiş ve sıkıntıların ardından, Başbakan ve Demokrat Parti Milletvekilleri gördükleri yakın alâkanın sevinciyle hayli şaşırmış haldeydiler. Bu sevgi seli, onların Türk insanına getirmiş olduğu büyük hizmetlerin karşılığı idi. İzmir'den ayrılan heyet, ertesi gün Manisa Tekstil Fabrikasını, ardından Bergama Tekstil ve Demirköprü Barajının açılışını yapmıştı. Ankara ve İstanbul'daki müessif hadiselerle rağmen, iktidar adeta vatandaşına hizmet vermekle yarışıyordu. Gezinin dördüncü günü Turgutlu PTT'si açılmış, Kasabada halkın sevgi gösterileriyle karşılanan Başbakan ve Demokrat Parti Milletvekilleri binlerce kişinin arasından saatler sonra çıkıp, yollarına devam edebilmişlerdi. Demokrat iktidar hizmete doymuyor, halktan aldığı oy-

ların karşılığını fazlasıyla veriyordu. Cumhuriyet kurulduğundan bu yana yapılmayan yollar, barajlar, fabrikalar on yıllık döneme sığdırılmış, yatırımlar fazlasıyla artarken, işi olmayan insanlarımıza da iş sahaları açılmıştı. Böylesine büyük projelerin gerçekleştiği Türkiye'mizi, yakın komşumuz olan batılı ülkeler bile kıskançlıkla seyretmekteydiler. Türkiye nerelerden nerelere gelmişti. Uyuyan dev uyanmış, kabuğuna sığmayıp sanayileşmeye başlamıştı. Bayar'ın 1957'de Küçüksu Kasrı'nda söylediği Televizyon istasyonu kurulması projesi, 1961 senesinin yatırım programına dahil edilmişti. Düşünebiliyor musunuz? Türk köylüsünü çarıktan kurtarıp, yıllar yılı süren hürriyetsizlikten hürriyete erdiren, halkına dev yatırımlar sunan ve hizmette sınır tanımayan böylesine memleket sevdalısı bir iktidar, adım adım ihtilale doğru sürükleniyordu. Akıl alacak gibi değildi!.. Neden, niçin? Bu sorunun cevabını eserimizin içeriğinde yeterince anlattığımızdan neden ve niçinlere tatminkar değerlendirmelerle, açıklık getirebildiğimi sanmaktayım. Demokrat iktidarı ihtilale sürükleyenler, bu yaptıklarına demokrasi demişlerdi. Sonradan kendilerinin de inandırdığı ihtilalin mantığı çeyrek asra varmadan kaybolup giderken, bu sergüzeştçiler bir daha hatırlanmamak üzere ebediyyen unutuldular. Ancak uyguladıkları bu affedilmez maceranın karşılığında, Türkiye'mize çok büyük zararlar vermek kaydıyla!..

HARBIYE ÖĞRENCİLERİNİN SESSİZ YÜRÜYÜŞÜ

21 Mayıs Cumartesi günü saat 15.00 sıralarında, Harbiye öğrencilerinin sekiz on kişilik gruplar halinde Kızılay Meydanı'nda dolaşmakta oldukları görüldü. Vatandaşlar kabilelerle gelen askeri öğrencilerin, toplu haldeki vaziyetlerini birbirlerine soruyorlardı:

"Acaba ne oluyor, bu ne hâl böyle?" Bu duruma bir anlam veremeyen vatandaşlar, şaşkınlık içerisindeydiler. Gruplar halindeki askeri öğrencilerin dolaşmaları devam ederken, Bakanlıklar tarafından büyük bir kalabalığın yürüyerek Kızılay'a doğru gelmekte olduğu gö-

rüldü. Harbiyeli öğrenciler, başlarında bulunan General Burhanettin Uluç'la birlikte sessiz bir şekilde yürüyüşlerini sürdürmekteydiler. Gürsel Paşa, Milli Savunma Bakanı'na gönderdiği mektubunda Ordu iktidar tarafından siyasete bulaştırılıyor demekti. Ne yazık ki genç subay adayları, bizzat Ordunun kendisi tarafından siyasete bulaştırılmışlardı. Generaller askeri öğrencilerin Hükümeti protesto eden sessiz yürüyüşlerini teşvik ederlerken, yaklaşmakta olan darbeyle milli iradeyi katletmenin ince hesaplarını yapmaktaydılar. Polisler İçişleri Bakanı'ndan aldıkları talimatla, Harbiyeli öğrencilerin sessiz yürüyüşlerine en küçük bir müdahalede bulunmamışlardı. Son bir aydır hep hürriyetlerden bahsedilmişti. Harp Okulu öğrencilerinin yaptıkları sessiz boykot yürüyüşüne Hükümet mani olmamışsa, bu davranış bir çekintinin var olmasından değil, sınırsız hürriyetlerin Türk halkına bahşedilmesindendir. Ne yazık ki, pek fazlaca esen hürriyet rüzgarlarıyla şımaran bazı çevreler, hayatları kışlada dar bir çerçevede içerisinde geçen subay ve askeri öğrencilere, Demokrat Partinin yaptığı fevkalade önemli icraatları, hürriyetsizlik gibi anlatmaya başladılar. Burada gerçekçi olmak lâzım. Askeri öğrenciler okudukları sınırlı kitaplarla, Türkiye'nin gelişme sürecindeki yaptırımlarını ve sosyo ekonomik yapısını bilemeyeceklerinden, emir demiri keser misali, ihtilali kafasına koymuş olan Komutanlarının her sözünü tanrı buyruğu gibi görmekteydiler. Üniversitelerdeki militan öğrenci grupları ise adeta Halk Partinin bir kanadı gibi çalıştıklarından, Türkiye'nin demokrat idaresini, İsmet Paşa'nın totaliter sistemine tercih etmeyi ilericilik sayıyorlardı. Sevsinler böyle ilericiliği. O günlerde kendilerinin çok benimsedikleri bu ak saçlı Paşa'yı ve onun acımasız dikta yıllarını, bidayette yaşayıp bilenlere sormuş olsalardı, düz yolu bırakıp dağ yoluna sapmazlardı.

Harp Okulu öğrencilerine gelince, Komutanları ne emir verirse, onu yerine getireceklerdi. Ve öyle de yapmışlardır. Harbiyelilerin Kızılay'daki yürüyüşüne, herhangi bir alkış ve sevgi tezahüründe bulunmayan vatandaşlar bu durumu, sessizlik ve telaş içerisinde izliyorlardı. Kalabalık askeri öğrenci grupları, Zafer Meydanı'ndaki Atatürk anıtına çelenk koyup, İstiklal Marşı söylediklerinde dahi, halktan fazla ilgi görmemişlerdi. Bu sessiz yürüyüş, ihtilalci subayların bir nevi nabız yoklaması ve Hü-

kümeti boykot etmelerinin göstergesidir. Asıl görevleri düşmana karşı Türkiye Cumhuriyeti Devletini korumak olan askerler, belli mihrakların tahrikleri neticesinde politikaya alet olmuşlardı. Üzerlerindeki üniforma ile memleketin haysiyetine ve şerefine hizmet etmek mecburiyetinde olan askeri öğrenciler ise Harbiye'nin imha edileceği yalanlarıyla kandırılıp, komuta zinciri içerisindeki emrivakiler nedeniyle, ihtilalci subayların yıkıcı emellerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

İHTİLALİN AYAK SESLERİ

Tarih 21 Mayıs 1960 Cumartesi, Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşlerinden bir gün önce Hindistan Devlet Başkanı Nehru Türkiye'ye gelmişti. Ülkemizde çok büyük bir ilgiyle karşılanan Nehru'ya Cumhurbaşkanı tarafından Çankaya Köşkü'nde verilen yemekte esen gergin havayı, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy hanımefendi şöyle anlatmakta:

"— Ertesi gün Nehru için Köşk'te verilen öğle yemeğindeki hava çok gergindi. Başbaşa vermiş ikişer üçer kişilik gruplar hararetili konuşurken bir başkasının yaklaşması ile fısıltı halindeki konuşmaların ses tonu yükseliyor, havaya dökülüyordu. Sofrada az ilerde asık ve endişeli bir yüzle oturan Erdelhun Paşa, bilhassa dikkatimi çekmişti. Yanımda rahmetli Hasan Polatkan oturuyordu. Polatkan'la son konuşmam o oldu. 1946'da çekilmiş bir resmine rastladığımı söyleyince "çok değiştim değil mi? O zaman tıg gibiydim" demiş ve gülmüştü. Onu tekrar Yassıada'da gördüğümde, artık eski Polatkan değildi. Bambaşka bir insan halini almıştı."

Çankaya Köşkü'nde Nehru'ya verilen yemek daveti esnasındaki havadan da anlaşıldığı gibi, öğrenci nümayişleri ve Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşlerinden Devlet yetkilileri son derece tedirgin bir haldeydi. Ordunun darbeci subayları ile İnönü'nün ardı arkası kesilmeyen tahrikleri, Türkiye'yi ihtilal sathı mailine çoktan sokmuştu.

Hükümetin bütün iyi niyetlerine rağmen halk tedirgin edilmiş, bazı Profesörlerin partizanca tutumları nedeniyle Üniversiteler okunmaz hale getirilip, **"ülkenin üzerinde"** müzmin ihtirasın baş sorumlusu olduğu, ihtilalin ayak sesleri duyulmaya başlamıştı. Nehru'nun ülkemizden ayrılmasının ardından, 25 Mayıs 1960 Çarşamba günü Cumhurbaşkanı Bayar, Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü ve diğer öğrenci olayları nedeniyle, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'u Çankaya Köşkü'ne davet ederek, bu olayların sona ermesi ve halkın huzura kavuşması için ne yapılması gerektiğini sorup, bilgi istemişti. Bilahare Başbakan Menderes'te Köşk'e çağrılarak, olayların demokratik teamüllere uygun bir Sıkıyönetim sistemiyle, halledilmesi görüşleri üzerinde durulmuştu. Genelkurmay Başkanı'nın yetkilerinin artırılması ve bir koordinasyon temini düşünülmüş, Sıkıyönetim Komutanlarının başına buyruk hareket etmemeleri gibi konularda fikir teatisi yapılmıştı. Ertesi günü Eskişehir'e gidecek olan Menderes, bu hususların seyahat dönüşü karara bağlanmasını Cumhurbaşkanı'na söyleyerek, görüşlerini belirtmişti. Daha sonraları bazı ard düşünceli insanlar, Bayar'ın Erdelhun Paşa'yı Çankaya Köşkü'ne çağırmasını yanlış değerlendirip, türlü senaryolar üretmeye başlamışlardı. Yok efendim Cumhurbaşkanı, Başbakan Menderes'in istifasını istemiş, yerine Rüştü Erdelhun Paşa'yı düşünüyormuş gibi şayialar söylenmişti. Bunların hepsi yalan ve gerçekle alakası olmayan durumlardır. Bir kere o günkü mevcut Anayasa'ya göre, Milletvekili konumunda bulunmadığı için Erdelhun Paşa'nın Başbakan olması katiyetle mümkün değildir. Üstelik bu uygulama demokratik teamüllere aykırı bir durum arzietmekte.. Türkiye'ye demokrasiyi binbir zorluk ve mihnetle yerleştiren Bayar'ın Anayasaya aykırı olan hususları değil uygulamak, düşünmesi bile söz konusu olamazdı. Rüştü Erdelhun Paşa'nın Menderes'in yerine Başbakanlığa getirileceği gibi rüyalar, fesat çevrelerin hayal tacirliğinden başka bir şey değildir. Hayatı boyunca prensiplerinden taviz vermeyen Bayar'ın demokrasinin kuralına uymayan bir uygulamayı tatbik etmesi, hiçbir zaman inandırıcı değildir. Çünkü onun Demokrat dünya görüşü demokrasinin kurallarına aykırı olan totaliter uygulamalara asla izin vermez. Ve vermemiştir de...

ORDU İHTİLALLE İDAREYE EL KOYUYOR

Tarih 26 Mayıs 1960, önce Köşk'teki havayı izleyip, daha sonra Ordu kanadındaki gelişmelere dönelim. Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy hanımefendi ihtilal öncesi son günü şöyle anlatmakta:

"— O gün akşam üzeri misafirlerim geldi. Müsait havalarda bahçede, Yaverlik binasının yanındaki çamların gölgeğinde otururduk. Aynı şekilde çıktığımızda havanın rüzgarlı olduğunu görüp içeri, havuz başına geçtik. Konuşmalarımızdan biri de örfi idarenin devamından duyduğumuz endişe oldu. **"Ordu'dan, idareyi ele geçirmek isteyen birinin çıkmasından korkarım"** diyordum. Fakat bu korkum hiçbir esasa dayanmıyordu. Dayanmadıkça da evhamdan ileri gidemezdi. Biz bunları konuşurken havuzun ötesinde içerki koridordan bir misafirin babamı görmek üzere geçtiğini görmüş sonradan Ali Fuat Cebesoy olduğunu öğrenmiştik. Çıkışında, biz yine aynı mevzuları konuşuyorduk.

Misafirlerimi geçirirken Yaverlik odasında mutatdan fazla bir kalabalık gözüme çarptı. Geleli bir iki gün olduğu için ismini dahi öğrenemediğim denizci yaver ile, Süvari Bölük Kumandanı Muzaffer Baturlar'dan başka kimseden methini işitemediğim ve işitmeyeceğim Muhafız Alayı Kumandanı Albay Osman Köksal kapının önünde, sanırım, gördüklerim arasındaydı.

O gece her zamanki gecelerden farksızdı. Hatta fazla sakindi. Akşam yemeklerinden sonra çoğu zaman annemle babam yarım saatliğine bezik oynarlar, sonra babam çalışmaya çekilirdi. Çocuklar çoktan yatmıştı. Bende kütüphaneden bulduğum bir mecmua aldım elime. Adını hatırlamadığım bu mecmua da seçim nispi mi olmalı, ekseriyet usulüne mi dayanmalı diye bir anket vardı. O günlerin tartışma konusu değildi bu, veya ben hatırlamıyorum."

Evet, Köşk'te son gece hayat böyle devam etmişti. Bayar ve ailesi her zamankinden farklı olmayan bir şekilde, mütevazı yaşantılarını sürdürmekteydiler. Ordu kanadında ise aylar süren gizli ev toplantılarının neticesinde, 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece ya-

rısından sonra müdahaleye karar verilmişti. İhtilal öncesinin önemli anlarını bu harekette fiili olarak yer alan Yarbay Suphi Karaman'ın anlatımlarından dinleyelim:

"— Saat 9'u beş geçiyordu. Beş dakika geç kalmıştım. Yürüdüm, Harp Okulunda binanın 40-50 metre önünde bir kalabalık vardı. Kalabalıktaki kişiler Cemal Madanoğlu, Sıtkı Ulay, İrfan Baştuğ, Merkez Komiteden tanıdığım ve tanımadığım başka arkadaşlar. İçeri ilk girdiğimde Sıtkı Ulay'a **"Paşam, telefonlar kesildi mi"** diye sordum. İçerden dışarıya telefon etmek yasak. Okul komutanı dahil yasak. Fakat dışarıdan içeriye kesilmeyecekti. Sıtkı Ulay hem içerden, hem dışardan kestirmiş. İrfan Baştuğ orada, hemen onu çağırdım. **"Derhal telefonları açın, sabaha kadar telefonların başında oturacaksınız. Şivenizi er şivesine benzetecek ve kadınlar bile arasa komutanım diyeceksiniz."** Aradan 5-10 dakika geçti kontrol ettik. Sami Küçük'le Sezai Okan yok. Merkez Komiteden. Biz korkuyoruz, tabii geç kalmalarından, tutuklandılar mı? paniğe mi kapıldılar? Bulundukları yerden yürüyerek, hatta barajı da zor geçerek, on bire on kala geldiler. Oysa bizim düşüncemiz Harp Okulunda herkesi ayaklandırmak, toplamak değildi. Detaylı plan yapmak istiyorduk.. Meseleyi bilmeyen subaylara da hiç açmayacağız, onlar da yatacak. Fakat Harp Okulunda saat dokuz buçuk, ona doğru silah borusu çaldı. Büyük hata. Sıtkı Ulay'ın daha önce planladığı gibi, öğrenciler saat 2.5-3'te kaldırılacak denildiği halde panik oluştu. İş işten geçmiş herkes silahlanmıştı. Harp Okulu öğrencilerine yatın dedik, sabaha kadar birşey yok. Öğrenciler zorla koğuşlarına gittiler. Müthiş bir panik. Sıtkı Ulay tüm Harp Okulunu sinema salonuna topladı ve **"işte arkadaşlar bir yürüyüş yapıldı, kötü duruma düştük"** diyor ve adamları uyutmaya çalışıyor. Meseleyi bilmeyenler yatmaya gidiyor. Ama birçoğu inanmadı ve orada kaldılar. Saat 11'e doğru sükûnet oldu. Talebeler uyumadılar, ama koğuşlara çekildiler. 11-11.30'da Harp Okulu odasında, Ankara planı açıldı. Detaylar planlandı ve görev alan subaylar

SUPHİ KARAMANIN ANLATIMLARI: 27 Mayıs ilk aşkıydı. Ümit Yayıncılık sayfa 161-162 1994 Ankara

çağırılıp görev verildi. İki buçuk ta işi bitirip, üçü çeyrek geçe eyleme başladık?"

Suphi Karaman'ın bu açıklamalarından da anlaşıldığı gibi bazı subaylar korku içerisinde olduklarından 26 Mayıs akşamı Harp Okulunda saat 9'da kararlaştırılan toplantıya geç gelmişlerdir. Vatanın ve Milletin savunmasını üstlenen bu insanlar, gencecik Harp Okulu öğrencilerini kendi yapacakları darbeye alet ederek, gerçek yüzlerinin ne olduğunu bir bakıma açıklamış oluyordular. İhtilal başarısız olursa, askeri öğrencilerin tamamı siper edilmiş durumuna düşeceklerdi. Burada bir şeye dikkat çekmek lazım. Gürsel Paşa, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı malûm mektubunda, iktidar Orduyu ve öğrencileri siyasete alet ediyor demekteydi. Şimdi sormak gerekiyor. Koca koca komutanlar, hatta bazıları panik ve korku içerisinde oldukları halde darbe planlarını kendi birlikleri yerine Harp Okulunda uygulamışlarsa, burada askeri öğrenciler siyasetin de ötesinde, ateşe atılmış olmuyorlar mı? Herhangi bir siyasi ve idari bilgidен yoksun olan ihtilalci subaylar, akılları sıra memleketin ekonomisine yön verip, ülkeyi idare edeceklerdi. Olacak şey değil!..

Gencecik askeri öğrencilerin beyinleri yıkanarak, Cumhurbaşkanı Bayar Harbiye'yi imha ettirecek, o nedenle darbe yapmamız kaçınılmaz bir hâl aldı diyen ihtilalci subaylar, asıl görevleri vatan savunması olan Türk çocuklarını, kendi Devletine karşı gelmeye adeta teşvik etmekteydiler.

Ne yapmıştı Bayar?

İsmet Paşa gibi öğrencileri, Orduyu ve halkı tahrik edip ihtilalci metodlar mı uygulamıştı? Yoksa Türk askerinin üzerine ateş mi açtırmıştı?

Hayır, hayır bunların hiç birisi olmamış, Demokrat lider Türk insanını sefaletten ve yoksulluktan kurtarıp, onlara yaşamadığı hürriyetleri bahşetmişti. Bütün bu olumlu gelişmeler Üniversiteler'deki militan kadroların, ordudaki ihtilalci subayların ve müzmin ihtirasın gözünde olumsuzluğa dönüştürülüp, Tür-

kiye'nin kaderiyle oynanmıştı. Başbakan Adnan Menderes 26 Mayıs Eskişehir konuşmasında, sonbaharda erken seçimlere gidecek dediği halde, Demokrat Parti varolduğu sürece iktidara gelemeyeceklerini çok iyi bilen Halk Partililer, ihtilalin bir an önce gerçekleşmesi için orduyu her şeyleriyle teşvik etmekteydiler. Son günlerde demokrasi ve hürriyetlerden bahseden totaliter idarenin eski kalıntıları, kendilerine çok güveniyor idiyeler, seçimleri bekleyip iktidarı millet iradesiyle değiştirme yoluna gidebilir, ihtilal gibi yıkıcı bir metoda gerek duymazlardı. Hem demokrasi diyeceksiniz sonra da darbeye alkış tutacaksınız. Kim inanır buna? İhtilalin mantığını demokrasiyle bağdaştıranlar, haklardan hürriyetlerden bahsedebilirler mi? İsmet Paşa'yı son bir kez daha Çankaya'ya oturtabilme uğruna yapılan bu haksız ve sebepsiz darbe, Türk insanının mutlu geleceğine kesinlikle mani olmuştur. Efendim demokratik teamüller zaafa uğramıştı da darbe kaçınılmaz oldu gibi sözler, inandırıcı olmaktan uzak durumlardır. Taa, 1955'lerden bu yana Ordunun alt kademesinde yapılan ince hesaplar, ak saçlı Paşa'nın seçimle iş başına gelemeyeceği anlaşıncı, demokrasi zaafa uğradı denilerek, muazzam tahrik ve kışkırtmaların sonucunda ihtilal'le neticelendirilmiştir. İhtilali gerçekleştiren efendiler, yaptığınız sergüzeştçilikten dolayı yıllar sonra pişmanlık duysanız bile, bu talihsiz maceranız hepinize kutlu ve mutlu olsun. Devlet idaresini kışladaki havan topunun çalışması gibi zannettiğinizden dar fikirleriniz, maceracı idealleriniz hep geri tepti ve kısa sürede unutuldu, hem de bir daha hatırlanmamak üzere...

Şurası bir gerçek ki hiçbir ihtilal, en kötü demokratik sisteme egemen olamaz. Asker, asli görevinin yurt savunması olduğunu hatırlayıp, ona göre hareket etmelidir. Aksi halde demokrasiler kesintiye uğrayacağından, bu durumlar karşısında en büyük zararı ülke insanları görmüş olacaklardır. Ordu bizim ordumuz, demokrasi bizim demokrasimiz olduğuna göre ülkemizin geleceği açısından, müdahaleci geleneklere asla taviz vermemeliyiz. Demokrasi denilen nazlı çiçeği, tankların gölgesinde soldurmadığımız sürece, Türk halkı hürriyetlerden ve mutluluklardan söz edebilir. Aksi halde, totaliter idarelerdeki sınırlı hürriyetlerin sunulduğu ül-

kelerin, insanların katlanmak zorunda kaldığı, acz içerisindeki yaşantılarından bir farkımız kalmaz ki...

26 Mayıs'ı, 27 Mayıs'a bağlayan gece, Harp Okulunda alınan kararlar neticesinde ihtilal fiili olarak başlamıştı. ihtilal Komitesinin Polatlı'ya kurye ile hareket emrini ulaştırması üzerine, gece saat 24.00'ten sonra Yarbay Tarık Güryay komutasındaki yüzelli subay, iki yüzelli er, beraberlerindeki kırkbeş cemse kamyonla birlikte, Ankara'ya doğru yola koyulmuşlardı. Hareketin başlamasına henüz üç saatlik bir zaman olduğundan, olabildiğince yavaştan almaktaydılar. Bu arada Merkez Komutanlığı Genel Karargahına Suphi Karaman ve onüç kişilik bir ekip baskın yaparak, buradaki subay ve görevlileri etkisiz hale getirmişlerdi. Saat dördü beş geçte subaylar ve Harp Okulu öğrencileri, Emniyet binasındakilerle karşılıklı müsademeye geçtiler. Kısa zamanda Emniyet Genel Müdürlüğü binası abluka altına alınmış, Harp Okulu öğrencileri ellerindeki silahlarla burada güvenliği sağlamaya çalışmışlardı. İhtilal bir bakıma öğrencilere yaptırılıyor, Komitedeki subaylar kendilerini ateş hattının dışında tutarak, gelişmelerin neticesini beklemekteydiler. Önce İstanbul, daha sonra da Eskişehir'le temas kurularak, bu şehirlerimizde de hareket fiili olarak başlatılmıştı. Saat üç buçuktan sonra Ankara silah ve tank sesleriyle uyanmış, halk tedirginlik içerisinde pencerelere üşüşmüştü. Kritik noktalara Harp Okulu öğrencileri sürülerek, siyasilerin tutuklanıp evlerinden alınma işlemi onlara yaptırılıyordu. Meydanlar caddeler bomboş, binaların köşe başlarını Harbiyeli öğrenciler tutmuş, hiç bir kimsenin dışarıya çıkmasına izin verilmediğinden, vatandaşlar merak içerisinde radyolarını dinlemekteydiler. Nihayet saat 4.30'da beklenen bildiri yayınlandı. Halkın adını ilk defa duyduğu Alparslan Türkeş, radyodan kalın ve boğuk sesiyle şöyle sesleniyordu:

"— Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri, içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği

altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Bu teşebbüs, hiç bir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiiz hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş kanunlar ve Hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hüürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerine sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasa'sına ve insan hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk'ün yurttta sulh, cihanda sulh prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. Nato'ya ve Cento'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşün-cemiz yurttta sulh cihanda sulhtur."

Evet, Türkeş'in Ankara radyosundan okuduğu yazılı ihtilal metni böyleydi ama, iş icraata gelince söylenenlerin büyük bölümü lâfta kalmıştı. Bildiride, Kabinedeki şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerince sığınmalarından bahsedilmekte. Sığınmak şöyle dursun, Bakan ve Milletvekilleri'nin büyük bölümü çöp kamyonlarıyla Harp Okuluna götürülürlerken, galiz küfürler ve askeri öğrencilerin tekmeli, tokatlı hakaretlerine maruz kalmaktaydılar. Ama bazıları imtiyazlı ve istisna kişiler olmak kaydıyla. Bu imtiyazlı kişilerden bir tanesi de, hep ihânet içerisinde olduğunu ısrarla yinelediğim Şemi Ergin'di. Daha önce Milli Savunma Bakanlığı ve son olarak'ta Ulaştırma Bakanlığı görevinde bulunan Şemi Ergin'i askeri jip'le evine almaya giden subaylar, büyük bir nezaket içinde Harp Okuluna götürdüler. Okulun kapısında bekleyen kalabalık bir öğrenci grubu Şemi Ergin'i kucaklayıp "sen bizim babamızsın" diye hep bir ağızdan bağınıyorlardı. Şemi Ergin de subay ve öğrencilere "çocuklar kalbim var, bu sevgi beni öldürebilir" diye mukabelede bulunuyordu. Harp Okulu öğrencileri

ve subayların Şemi Ergin'e olan sevgilerini doğal karşılamak gerekir. Milli Savunma Bakanlığı döneminde Ordu'yla içli dışlı olup, dokuz subay hadisesinin üzerine gitmeyerek, oluşan komitenin ihtilal hazırlıklarına göz yuman, bay Şemi Ergin değil miydi?

Şemi Ergin'in tam aksine, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in evine iki binbaşı ve yanlarında Harbiyeli öğrenciler olduğu halde, tankla gidilip ağır tehditler savrulmuştu. Daha önce de belirttiğim gibi ihtilalin içerisinde, umumiyetle Harp Okulu öğrencileri yer almış durumdaydılar. Nedenine gelince, hareket başarısız olursa ihtilal planını hazırlayan subaylar kendilerini kurtarıp, hadiselerle gözü kapalı dalan askeri öğrencileri suçlayacaklardı. Bakan ve Milletvekilleri'ni evlerinden, genellikle Üsteğmen ve Binbaşı rütbesindeki subaylarla, Harbiyeli öğrenciler almaktaydılar. Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen'le aynı apartmanda oturan İçişleri Bakanı Namık Gedik, askeri öğrencilerin küfür ve hakaretleri içerisinde tanka bindirilerek zorla Harp Okuluna götürülmüşlerdi.

Devlet Bakanı İzzet Akçal sabahleyin evine kendisini almaya gelen askerleri giyinik bir şekilde karşıladığı halde, askeri jip'e bindirilirken şahsına sert ve ağır hakaretlerde bulunan subaylarla Harbiyeli öğrenciler, bir bakıma ihtilalin kendi yapısına uygun olan acımasız kurallarını uygulamaktaydılar.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yu Bahçelievler semtindeki bir yakınının evinden alan subaylar, yanında eşi Emel hanım da bulunduğundan, onu evine götürmeyi uygun görmüşlerdi. Emel hanımın kendi evine geldiği andaki yaşadığı dramatik manzarayı, onlara refakat eden Harp Okulu öğretmenlerinden Albay Nazif Atakan şöyle anlatmakta:

"Evlerine geldiğimiz zaman, Zorlu otomobilden inmedi, daha doğrusu inemedi. Karısı Emel hanım indi, nemli gözlerle karı koca birbirlerine baktılar. Emel hanım evin içine girdiği zaman bağırmaya başladı. "Eve girmişler" diyordu. Evin bütün camları kırılmış, Fatin Rüştü'ye ait resimler parçalanarak yerlere atılmıştı. Emel Zorlu, masa ve iskemlelere tutunarak evi dolaştı, ayakta duracak gücü kalmamıştı. Bana döndü:

"Beyefendi. Biz de Atatürk'ün çocuklarıyız. Ben Atatürk'ün yıllarca Dışişleri Bakanlığını yapmış Tevfik Rüştü Aras'ın kızıyım," diyebildi. Otomobil kalkarken Fatin Rüştü, kendisini gözleyenlere "Hiçmi hizmet etmedik? Kıbrıs'ı kazandık. Nedir bu yaptıklarınız," demekle yetiniyordu.

Durum böyle idi ve ihtilalin mantığı bu şekilde çalışmaktaydı. Türkeş'in ihtilal bildirisinde söylediği gibi kabinenin yetkilileri, Silahlı Kuvvetlerin güvencesi altında değil, hakaret ve aşağılayıcı davranışlar içerisinde, Harp Okuluna götürülmekteydiler.

Türk Milli Eğitimi'nin sembolü kültür abidesi, son kabinenin Bayındırlık Bakanı, şahsiyetli devlet adamı Tevfik ileri hiç te hakkı olmadığı halde, ettiği Hipokrat yeminine ters düşen bir askeri doktorun ağır hakaret ve tekmelerine muhatap olmuştu. Ceketinin arkasında taşıdığı bu askeri doktorun tekme izi, Türk eğitim camiasına büyük hizmetler vermiş, bir kültür dehasına indirilen, tarifi mümkün olmayacak en acımasız darbedir. İhtilalci subaylar tarafından devamlı koşuturulup kullanılan Harbiyeli öğrenciler, aldıkları emir üzerine karakolları dolaşarak, Devletin polislerinin üzerindeki tabancaları dahi toplamaya başlamışlardı. Akıl alacak gibi değildi. Peki Devletin güvenlik güçleri itidalli olmayıp, sert ve heyecanlı davranan Harbiye öğrencilerine karşılık verselerdi ne olacaktı? Dökülmesi muhtemel kan gölü kendiliğinden önlenmişse, ordunun inanıp, itimad etmediği güvenlik güçlerinin fevkalade duyarlı davranışlar içerisinde olmaları, bu durumların vukuatsız kapatılmasında en büyük etkindir. İhtilalin gelişmesini yeterince anlatırken, en önemli konu olan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Adnan Menderes acaba ne haldeydi?

Önce Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Harp Okuluna götürülüşünü anlatıp, daha sonra Menderes'in Ankaraya getirilişini izah edelim...

KABİNEDEKİ BAKANLARIN GÖTÜRÜLME OLAYI VE ANLATIMLAR:
27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra evlerinden alınan kabine yetkililerinin götürülmeleri hakkındaki bilgiler, işte Ankara adlı eserin 508-509 ve 510'uncu sayfalarında yer almaktadır. Emin Karakuş işte Ankara 1977 Ekim.

İhtilalciler evlerinden topladıkları Bakan ve Milletvekillerini Harp Okulunda tecrit ederlerken, henüz Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne girememişlerdi. Önce Çankaya Köşkü'nün dışındaki gelişmeleri ve yaşanan hareketli anları, ihtilalci subaylardan Yarbay Sami Küçük'ün anlatımlarından izleyelim:

"Birliğimi getirdim, Köşk'ün karşısında mevziye soktum. Tankların bir tanesini yanıma celbederek mevzi değiştirdim. Namlusunu Köşk'e çevirdim, öteki tankın erlerini yanıma aldım. Bölüğü yürüyüş kolunda toplayarak aşağıya tüfek çattırdığım ana kadar benden başka kimse yok. Benle birlikte Binbaşı Cahit ve onun yanında Subay ve erler. Bizim dışımızda hiç kimse yok, o sırada tank geldi. Onun da namlusunu Köşk'e döndürdüm. Tüfek çattırıp yukarıya çıktığım zaman Muzaffer Karan'ın iki tankla gelmekte olduğunu farkettim. Birini orada mevziye soktum. Öbürüne **"Doğru Köşk'e, merdivenlere kadar git"** dedim. O gitti, ben içeri girdim. Orda Osman Köksal'a rastladım ve öpüştük. Köşk'ün içinde, 15-20 tane süvari eri var bizim birliklerden, benden önce gelmişler. Bir de ben tüfek çattırırken, yukarıya çıkan Burhanettin Uluç Paşa içeriye girmişti."

İhtilalci subaylardan Sami Küçük'ün Çankaya Köşkü'nün çevresindeki tanklı ve Süvari Birlikli hareketleri böyle gelişirken, Cumhurbaşkanı Bayar ve aile fertleri ne haldeydi acaba? Köşk'ün içerisindeki gelişmeleri o günleri yakından yaşayan Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy hanımefendi şöyle anlatmakta:

"Erken yattım, sabaha karşı omzuma değen bir el uyandırdı. Benim uyanmamla beraber ilk idrak ettiğim şey uykumda kimbilir ne kadar zamandır duymakta olduğum şuur altıma yerleşmiş bir ses, tank sesi oldu. Bu madeni sesin ne olduğunu anlamak için pencereye koştuğumda oda pencereimin dibinde, Atatürk'ün eski evinin kapısı önünde duran tankı gördüm. Namlusu bize çevrikti. Beni uyandıran Özel Şahingiray'dı, olanları duyup Köşk'e geleli epey olmuştu. Annemin odasına koştum. Çocuklar daha uyuyorlardı.

Annem babamın aşağıya indiğini söyledi. Berrin Menderes hanımefendi de Köşk'e gelmişti. Oğlu Aydın'la beraber salondaydılar. Acele hazırlanıp yanlarına gittim, sonra beraber aşağıya babamın bulunduğu salona indik. Babam salonun penceresinden şehre bakıyordu. Elimi koluna geçirince döndü, bizi gördü. Berrin hanım:

— Ah beyefendi Adnan burada olsaydı başka mı olurdu acaba? deyince, babam:

— Çok geç artık, bırakalım bunu, diye cevaplandırdı. Gelenler varmış, yukarı çıkmamızı söylediler. Berrin hanımefendiyle üst kata çıktıktan az sonra aşağıdan uğultu halinde gürültü duyduk. Alt kata nasıl indiğimi bilmiyorum. Sefir kabul salonunun karşısındaki merdivenin köşesini dönünce, koridorun ucunda, ofis kapısının hizasında "kalabalığı" gördüm. Koridorun bu kısmı ile giriş holü doluydu. Kalabalığı yarıp babama yaklaşmak istediğim zaman birisi kolumdan tutup geriye fırlattı. Bunu yapan kimdi bilmiyorum. Derece farkı ile bundan sonra karşılaşacağımız kaba hareketlerin ilkiydi bu, görünüşte de en şiddetlisi. Kalabalığın içinde babamı görememiştim. Aynı anda birkaç hissi birden duymak mümkünmüş meğer.

Babam için korkuyla karışık bir acı duyarken, hiçbir şey yapamamış hatta onu görememiş olmanın aczi ile bunları yapanlara karşı hırsı, öfkeyle titriyordum. Yaver beylerden biri yanıma gelip beni yukarı çıkardı. Çıkarken de annemi, çocukları düşünüyordum. Hislerimi yenmem, metin olmam, onlara destek olmam lazımdı."

Bayar'ın kızı Nilüfer hanım, Köşk Yaveri tarafından yukarıya çıkarıldığı için diğer gelişmeleri görmesi mümkün olamamıştı. Daha önce de anlattığım gibi Yarbay Sami Küçük Köşk'ün dışında tanklar ve Süvari Birlikleriyle tertibat almış, bu arada General Burhanettin Uluç içeriye girmişti. Uluç'un yanında Tümgeneral Muharrem Kızıltuğ, Binbaşı Abdullah Tardu, Teğmen Özdemir Çakmak bulunduğu halde, hareket öncesi anlaştıkları ve ihtilal komitesinin içerisinde bulunan Albay Osman Köksal, Köşk'ün kapısında olduğu için içeriye girmeleri pek zor olmamıştı. Tuğgeneral Burhanettin Uluç Köşk'ten içeriye girerken arkadaşlarına dönerek **"Onbeş dakikaya kadar dışarıya çıkmazsak Köşk'ü yerle bir edin"**, demektedir. Dışarıda

bekleyen bir Kurmay Albay "On beş dakika çok. Beş dakikaya kadar çıkmazsanız ateş açalım mı?" Burhanettin Uluç "peki, peki kabul" cevabı veriyordu. Çankaya Köşkü'nün içerisinde ise durum şöyleydi:

"Cumhurbaşkanı salonda bilardo masasının yanında ayakta duruyordu. Grubun içeriye girmesiyle onun da ilerlemesi bir oldu. General Burhanettin Uluç Bayar'a memleketin idaresine askerlerin el koyduğunu, hayatını muhafaza altına almak için kendisini götürmeye geldiklerini söyledi. Bayar ciddi ve heyecansız bir şekilde sordu:

"Benden ne istiyorsunuz?"

General Burhanettin Uluç sert bir ses tonuyla:

"Birkaç gün Harp Okulu'nda sizi misafir etmek üzere almaya geldik," demektedir.

Bayar Generale karşı cevap vererek:

"Sizin beni tevkif edip götürmeye hakkınız yok. Ben buraya milletin iradesiyle geldim, milletin iradesiyle giderim. Siz hangi sıfatla beni götürmek istiyorsunuz?"

"Gitmeniz şahsi emniyetiniz için zaruridir. Götürmek mecburiyetindeyim."

Karşılıklı konuşmalar esnasında hava hayli gerginleşmişti. Ayak sesleri işitiliyordu. Kurmay Albay Selim Işın, Köşk'ün güvenliğini korumak için holün giriş kısmının sağındaki odada bulunan altı kişinin üzerini aradı. Aranılardan biri de Cumhurbaşkanlığı Genel sekreteri Munis Faik Ozansoy'du. Hiç birinin üzerinde silah bulunamayınca, geri çekilmeleri istendi. Bu arada kalabalığın içinde ortalığı çınılatacak bağıran Kurmay Albay Selim Işın:

"Vakit tamam, geç kalıyoruz. Acele edin, tehlike var." Demektedir. Cumhurbaşkanlığı'nın yanında duran General Burhanettin Uluç, İsmet Çakmaklı'ya emir vererek Bayar'ın koluna girmesini istedi. Kendisine subayların yaptığı sert konuşmalardan hayli üzülen Bayar, cebinden nikajlı bir tabanca çıkararak şakağına dayamıştı. Cereyan eden dramatik hadisenin bu çok hassas bölümünü, İstanbul Çiftehavuzlar'daki evlerinde yaptığımız söyleşi de, Bayar'ın damadı

Doktor Ahmet İhsan Gürsoy'un anlatımlarından aktarmak istiyorum. Bu hususu sayın Gürsoy aynen şöyle izah etmekte:

*"Merhum Bayar'la gerek önemli hatıraları, gerekse 27 Mayıs gecesi yaşananları müteaddit defalar konuşup, kendisinden dinlemişimdir. İhtilalin olduğu gece ben Almanya'nın Frankfurt şehrinde seyahatte bulunuyordum. Hemen ertesi günü dönmeye karar verdiğimde, tesadüfi olarak Cüneyt Gökçer'le karşılaştım. Bana **"Beşyüz dolarım var, ihtiyacınız olursa verebilirim"** demesi beni çok duygulandırdı. Türkiye'ye döndükten sonra Yeşilköy Havaalanı'ndan alınıp, Ankara'ya getirildim. Daha sonra da bilindiği üzere, Yassıada'ya tutuklu olarak götürüldük. Gelelim Bayar'ın 27 Mayıs gecesi cebinden silah çıkartma meselesine. Bunu şimdi de söylüyorum, her zaman da söylerim. Bayar kişiliğine ve onuruna son derece düşkün bir Devlet adamıydı. Bana anlattığına göre; Çankaya Köşkü'ne kendisini almaya gelen subayların zorla götürmek istemelerine, Bayar hayli içerlemiş. Baktı ki olmayacak, bu insanlar zor kullanmakta kararlılar. Bayar cebinden çıkardığı nikajlı silahını şakağına dayayarak, tetiğe dokunmuş. Allahın takdiri olacak ki, silah patlamayınca, oradaki subaylar eline vurarak silahı yere düşürmüşler. Bayar'ın ihtilal raporlarında anlatıldığı gibi **"subaylara silah çekmesi ve ben komiteciyim"** sözünü kullanması kesinlikle yalandır. **"Millet iradesiyle geldim. Millet iradesiyle giderim."** şeklinde konuşmalarını, ihtilali yapanlar saptırma cihetine gitmişlerdir."*

Doktor Ahmet İhsan Gürsoy'dan aldığım değerli bilgilerin ışığında, Bayar'ın 27 Mayıs gecesi şakağına dayadığı silahın patlamayışı Allahın bir lütfu olsa gerek...

Şimdi tekrar Çankaya Köşkü'ne dönelim:

"Bayar'ın silahı patlamayınca, Yarbay İsmet Özbudak eline hızla vurarak, silahın yere düşmesini sağlamıştı. Türk Silahlı Kuvvetlerinin üniformasını taşıyan ve devamlı hırçın hareketlerde bulunan Albay Selim Işın, Cumhurbaşkanlığı Bayar'ı omzundan tutup, ceketini arkadan çekerek dengesini bozmasıyla, bir anda yere düşürmüştü. Bu

CÜNEYT GÖKÇER: Devlet Tiyatroları sanatçısı.

düşüş, bir bakıma on yıldır esen demokrasi rüzgarlarının, ihtilalcilerin totaliter zihniyetlerine terkedilmesi gibi bir şeydi. Demokrat lider, bunca zulme karşı, yine de metanetinden hiçbir şey kaybetmeyip, vakur şahsiyetini koruyordu. Bununla da yetinmeyen ihtilalci subaylar, Bayar'ı Köşk'ün kapısına kadar sürüklemişlerdi. Evet onunla birlikte, Milletine armağan ettiği demokrasi de sürükleniyordu. Nihayet Köşk'ün dışına çıkıldığında, General Burhanettin Uluç ve Yarbay Sami Küçük Bayar'ı tanka bindirmek için ısrar ediyorlardı. Bayar bu duruma haklı olarak karşı çıkınca, orada bulunan kırmızı bir otomobile bindirdiler. Ne kadar hazin bir durumdu. Bayar'ın Harp Okuluna götürülmek üzere bindirildiği otomobil, kendisine ihanetlerin en büyüğünü yapan Muhafız Alayı Komutanı Albay Osman Köksal'a aitti. Harp Okuluna gelindiğinde, Bayar'ı getiren ihtilalci subaylar sanki vatan kurtarmışlar gibi, askeri öğrenciler tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmışlardı. General Burhanettin Uluç ve Yarbay Sami Küçük'ün refakatinde Bayar, Harp Okulu Kurmay Başkanı'nın odasına getirilmişti. O ana kadar ihtilalin bir numaralı adamı durumunda olan Cemal Madanoğlu nihayet meydana çıkıp görünmeye başlar. 3 Mayıs'ta zorunlu izne ayrılıp İzmir'e giden Cemal Gürsel henüz ortalarda yoktu. Bu esrimizin başlangıcında bütün tabuları yıkıp, klasik aktarımların dışına çıkacağımı ısrarla söylemiştim. O halde bu Madanoğlu kimdir? Nedir? Ona bir bakalım:

"Eşme, eski adıyla yanmış topraklar. Uşak'ın küçük bir ilçesi. Burasını umumiyetle Yörük Türkmenleri ve Oğuz Türkleri kendilerine yerleşim bölgesi haline getirmişler. Bu ilçeye günün birinde görevli gelen Mustafa Zekai adındaki genç Kaymakam vekili güzel bir Türkmen kızına gönlünü kaptırmıştı. Zaman içerisinde iki sevgilinin evlilik dışı, Cemal adında bir çocukları dünyaya gelir. Çocuk iki aylıkken Eşme'den ayrılan Mustafa Zekai bey, ne bir daha oğlu Cemal'i ne de Cemal, babasını görebilmiştir. İşte 27 Mayıs İhtilalinin Cemal Madanoğlu'su budur. Ömrünce anne baba şefkatinden mahrum kalan bir insan, sevgisiz büyümesi nedeniyle bazı taşkınlıklara eğilimli olabilirdi. Ve Cemal Madanoğlu da öyle olmuştur. Bir hatırlatma daha yapacak olursak, Madanoğlu kendi hatıralarında babasını hiç görmediğinden ısrarla bahsetmekte... Burada kişilerin özel durumları ile

ihtilalin ne alakası var gibilerden düşünenler olabilir. Yassıada mahkemelerinde Demokratların özel durumlarına yapılan acımasız saldırıları gördükçe, Madanoğlu'nun belirttiğimiz kısa öz geçmişi, onların yanında pek önemsiz kalacaktır."

Cumhurbaşkanı Bayar Harp Okuluna getirilince, Cemal Madanoğlu'na bu durum hemen bildirilmişti. Bundan sonrasını General Madanoğlu'ndan dinleyelim:

"Evet kalkıp gittik Harp Okuluna, Alt katta demir parmaklıklar var. Bayar kendisine ayrılan odada tek başına oturmakta. Denizcilerin Kurmay Başkanı'na da çağırdım. İşte Kara, Hava, Deniz ordusu Komutanları olarak duruma hakimiz, bir karışıklık çıkmasın diye "size istifa teklif ediyorum," dedim.

Bayar bana:

"Ben iradeyi milliye ile bu Devletin Cumhurbaşkanıyım. Alnıma tabancayı sıksanız dahi istifa etmem" dedi. Böyle deyince tartışmaya gerek yoktu, bıraktım işi."

Bayar'dan sonra Menderes'in de tutuklanmasıyla birlikte bütün Demokrat Parti Milletvekilleri ve önemli idareciler Harp Okuluna kapatılmışlardı. Üniversitelerde demokrasi ve hürriyet isteyen öğrenciler, 27 Mayıs günü öğleye doğru yeniden sahneye çıkıp, Dikmen tarafından Kızılay'a doğru gelen tankların üzerlerine binerek, marşlar söylemekteydiler. Askeri idarenin demokrasisi olmayacağını bilen bu gençler, nasıl da kandırılmışlardı. O kadar okumuş yazmışın içerisinde birileri çıkıp ta, tankların gölgesinde demokrasi olurmu diye, bu çocuklara her nedense hatırlatma zahmetinde bulunmamıştı. Artık olan olmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan otuzyediyıl sonra ilk defa bir askeri darbeyle, iktidar el değiştirmişti. Hem de Çok Partili sistemde. Bundan sonra neler olacaktı? Bekleyip, görelim...

CEMAL MADANOĞLU'NUN BAYAR'LA GÖRÜŞMESİ: Cumhurbaşkanı Bayar'la General Madanoğlu'nun Harp Okulunda görüşmeleri. 27 Mayıs ilk aşkımızdı sayfa 209-210 Ümit yayıncılık Ankara.

MENDERES ANKARA'YA GETİRİLİYOR

İhtilalin başladığı gece Başbakan Adnan Menderes Eskişehir'de bulunuyordu. O akşam onuruna düzenlenen yemekte uzun bir konuşma yapmış, özellikle Üniversite olaylarının üzerinde durarak, bilim adamlarının siyasete bulaşmalarından yakınıp, bütün bunlara rağmen memleket hizmetlerinin devam edeceğini belirtmişti. Ayrıca sonbaharda erken seçime gidileceğini hatırlatarak, konuşmasını tamamlamıştı. Ertesi gün Konya'ya gidileceğinden, Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve beraberindeki heyet Eskişehir Şeker Fabrikası lojmanlarında istirahate çekilmişlerdi.

Gece yarısı saat 02.00 sıralarında Başbakan'ın odasının telefonu acı acı çaldı. Arayan Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'du. Erdelhun'dan Ordunun idareye el koyduğunu öğrenen Menderes, acele uyandırılan Hasan Polatkan, Milletvekilleri Tahsin Yazıcı ve Zihni Üner'le içinde bulundukları şartların değerlendirmesini yaparak, Eskişehir'den ayrılmaya karar verirler. Tek düşünceleri daha güvenli bir bölgeye çekilerek, ihtilal'in başında kimin olduğunu öğrenmek ve gelişmelerin neticesini beklemektir. Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve beraberindeki Milletvekillerini yanına alan Menderes, Kütahya'ya doğru yol almıştı. Kütahya Valisi o gün şehirde olmadığı için Vali yardımcısı Eskişehir üssünden telefonla uyandırılarak, Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğu bildirilip, Menderes'in yakalanıp tutuklanması isteniyordu. Eskişehir Hava Kuvvetlerinden gelen telefona ancak "**baş üstüne**" diyebilen Vali yardımcısı ve Kütahya Merkez Komutanı acele buluşup, birlikte yola çıktılar. Daha sonra Başbakan Menderes'i Kütahya'da teslim alan Garnizon Kumandanı Albay Süleyman Demet o günkü gelişmeleri şöyle anlatmakta:

*"Radyoyu dinlemediğim için hiçbir şeyden haberim yoktu. Saat 6.55'te Belediye Başkanı telefon etti **'Başbakan geliyor'** diye. Tam kapının önüne çıkmıştım ki, Merkez Komutanı Reşat Ağan geldi. Hiç bir şey sormama fırsat vermeden **'Hükümet Silahlı Kuvvetlerin eline geçti'** hatırlatmasında bulundu. Durum açıktı, Menderes Eskişehir'de olduğundan Eskişehir yolu üzerinde tedbir almak gerekiyordu. Yola*

çıktığımızda Eskişehir'den 003 kırmızı plakalı, forslu bir otomobille iki jip geliyordu. Durdular, Menderes'le Polatkan otomobilden indiler. Kırmızı plakalı otomobilde Tahsin Yazıcı'yla Zihni Üner de vardı. Tahsin Yazıcı hocamdı, birbirimizi görünce sarılmamız gerekirdi. Öyle olmadı, rengi sapsarıydı. Kendilerine Hükümet Konağına gitmeleri ricasında bulundum. Bir şey söylemeyip, beni izlediler.

Vali o anda Kütahya'da değildi. Kapıyı hademe açtı, Valinin odasına girdik. Tam bu sırada merdiven altında bulunan santraldan beni çağırdılar. Eskişehir'den Hava Albayı Azatlı'yla Birinci Üs Komutanı General Tulgan arıyorlardı. General bana aynen şunları söyledi:

*"Başbakanı kaçırsanız kurşuna dizileceksiniz. Gözünüzü dört açın. Şu anda mukadderatı senin elinde." Bende karşılık olarak hemen alana uçak gönderilmesini istedim. Yukarı döndüğüm zaman hepsi ayaktaydı. Başbakan'a ve yanındakilere şu teklifi yaptım. Meydana gidelim, Tugay Karargâhında her türlü teminat altında istirahat buyurun. Menderes ve yanındakiler hiç itiraz etmeden kabul ettiler. Tugay'a geldiğimizde emir subayına onlara duyurmamacak şekilde şu telsizi çekmesini emrettim. Hava Kuvvetleri Komutanlığı Eskişehir: **'Menderes'i tevkif ettim,'** emirleriniz? Bu sırada saat tam sekizi gösteriyordu. Odada Menderes bir kahve içmek istediğini söyledi. Kahveyi ısmarladığım anda tabur 350 askerle geldi ve karagahı sardı."*

Menderes Kütahya Tugay Karargâhı'nda otururken, Havaalanı'na C-47 askeri uçağı inmiş, götürmek için onları bekliyordu. Uçaktan Albay Muhsin Batur ve maiyetindeki subaylar inerek, Menderes'i teslim almışlardı. Menderes ve beraberindekilerin üzerlerini aratan Muhsin Batur, daha sonra hepsini teker teker uçağı bindirmişti. Türk ekonomisini yoktan vareden Menderes gibi değerli gibi bir Başbakan'a Albay Muhsin Batur uçakta yer göstererek, orada bulunan gaz tenekesinin üzerine oturmasını sağlamıştı. Polatkan, General Tahsin Yazıcı ve heyetteki diğer yetkililerin hepsi son derece üzüntülüydüler. Kütahya'dan havalanan askeri uçak, saat 9.20'de Eskişehir Havaalanı'na inmişti. Aynı uçak Eskişehir'deki tutuklu Milletvekillerini de alarak, on dakika sonra Ankara Güvercinlik askeri üssüne doğru havalanmıştı. Güvercinlik üssüne inen C-47 askeri uçağındakileri Men-

deres dahil, Harp Okuluna götürme görevi Yarbay Tarık Güray'a verilmişti. Tarık Güray'ı alanda gören General Burhanettin Uluç "**Baş güvercini benim kafese koyalım,**" diyordu. General Uluç, uçaktan incek olan Adnan Menderes'in kendi otomobiline bindirilmesini istemekteydi. Nihayet Başbakan Menderes, Maliye Bakanı Polatkan ve beraberindekiler uçaktan indirilerek, alandaki otomobillere bindirilip, Harp Okuluna doğru yol almışlardı. General Burhanettin Uluç ve Fikret Kuytak Menderes'i aralarına alırken, Yarbay Tarık Güray'da öne oturarak Başbakan'ı soru yağmuruna tutarlar. Kısa bir yolculuktan sonra Harp Okuluna getirilen Menderes, arka kapıdan içeriye sokularak, odalardan birine yerleştirilmişti. Harbiye'deki odasında onu görenler, ceketinin ön sol yanının yırtık, düğmelerinin kopuk olduğunu söylüyorlardı. Bütün tutuklu siyasilerin kapıları açıktı ve kapı önlerinde silahlı nöbetçi askerler beklemekteydiler. Cumhurbaşkanı Bayar'dan sonra Harp Okuluna getirilen Başbakan Adnan Menderes'in de tutuklanmasıyla bazılarının, hatta aydın çevrelerin bile şaşılacak bir şekilde utanıp sıkılmadan, "**İkinci Cumhuriyet**" adını verdikleri "**ihtilal**", fiili olarak amacına ulaşmış oluyordu.

İÇİŞLERİ BAKANI NAMIK GEDİK'İN ŞÜPHELİ İNTİHARI

30 Mayıs 1960 Pazartesi gecesi saat 22.55'te Türkiye, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in şüpheli intiharıyla sarsıldı. Şüpheli diyorum, çünkü bu sır aradan yıllar geçmesine rağmen nedense bir türlü çözümlenememiştir. Harp Okulunda merhum Gedik'in Ethem Menderes'le aynı odayı paylaşması, ihtilalcilerin ince bir kurgusu olarak, zihinlerde halâ soru işareti bırakmakta...

Neden bir başkası değil de, Namık Gedik'in şahsen hiç anlaşılmadığı Ethem Menderes, onun yanına verilmişti? Bu hazin olaya başka bir kabine üyesi tanık olsaydı ortada sorun kalmaz, her şey açıklığa kavuşurdu. Merhum Gedik'in şüpheli intihar olayının ye-

gane tanığı, dokuz subay hadisesinden bu yana Hükümete karşı gizli bir ihanet içerisinde olan Ethem Menderes'tir. Hayatının hiç bir gününde sözüne pek inanılmayan, hatta Yassıada davalarında bile çocukluk arkadaşı Başbakan Adnan Menderes'i arkadan hançerleyen bu insanın tanıklığına ne derece güvenilebilir ki?

Biz gene de bu kuşku intihar olayını önce Ethem Menderes'in anlatımlarından, daha sonra da diğer görüş sahiplerinden alalım. Ethem Menderes, Harp Okulunda meydana gelen intihar sahnesindeki gelişmeleri şöyle anlatmakta:

"Odanın bir yanında ben, öte yanında Namık Gedik yatıyorduk. Işıklar yanyordu ve kapıda iki silahlı nöbet tutuyordu. Çift katlı olan pencere kapalıydı. Gedik'in ayağında pantolon, üzerinde pijaması vardı. Birden yataktan fırladı pencerenin karşısındaki duvara geldi. Bütün bunlar bir anda oluyordu. Sonra "Ya Allah" dediğini işittim, gerilip ok gibi fırladı, pencerenin camları kırıldı ve gitti."

Burada Ethem Menderes'in anlatımlarına mantıklı bir değerlendirmeye getirecek olursak, pek inandırıcı olmadığını görürüz. Nedenine gelince, Ethem Menderes kaldıkları odanın çift camlı olduğunu söylemekte. Normal insanın bile zor sığabileceği çift camlı kapalı bir pencereden, Namık Gedik'in atlayıp düşmesi ihtimal dışı bir durumdur. Pencere açık olsaydı, kafalarda bir soru işareti kalmazdı. Denilebilir ki, Ethem Menderes neden yalan ifade versin? Dokuz subay hadisesindeki aczinin ötesinde Devletin geleceğini ilgilendiren Gürsel'in muhtıra niteliğindeki mektubunu sır gibi saklayan bir insandan her şey beklenebilir. İntihar olayında yüzün gözün şiş olup, kafanın paramparça hale gelmesi hayli düşündürücüdür. Bu dramatik hadisenin sis perdesi o yıllarda çözülememişse, günümüzde çözülmesi hiç mümkün olamaz.

O günlerde Harp Okulunda tutuklu bulunan Demokrat Parti Milletvekili Doktor Baha Akşit'in görüşleri, intihar olayındaki şüpheleri hayli arttırmaktadır. Baha Akşit Namık Gedik'in intiharı nedeniyle zihinlerde yıllardır şüphe bırakan, elim hadiseyi şöyle anlatmakta:

"O zamanki söylentilere göre Namık Gedik kendisini pencereden aşağıya atmış. Ben her ne kadar geçerken, beni muhafazada tutan bir süngü Harbiyelinin önünden gidiyorsam da kapı açık olduğu için bu

odayı seyrettim. Bilhassa baktım. Bir ranza vardı, üstte ve altta. Odanın camları, iki katlı camdı. Ayrıca o camların dışında demirden perdelik yapmak için bir alet konulmuştu. O pencerenin bir tarafından pencere boyunca uzanıyordu. Bu durumu görüp, geriye döndüğüm zaman, o güne kadar bizleri her seyredişinde hakaret derecesinde bakan levazım Üsteğmenini başını önüne eğmiş vaziyette gördüm. İçimde bir şüphe belirdi. Acaba Namık Gedik atlamak istese bile iki tane birbirinden ayrı camı, aynı anda kırıp aşağıya düşebilir miydi? Ayrıca, camı deldiğini farzetsek, o pencere önündeki demire takılmadan nasıl yere düşerdi? Bu itibarla o günden beri kanaatım, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in öldürülmüş ve ondan sonra atılmış olabileceği düşüncesidir. Zaten sonradan öğrendiğimize göre, uzun zaman ailesine verilmeyişi, bu mevzuda ailesiyle irtibatın günlerce kesilmesi, 15-20 gün sonra ancak teslim edilmesi bu olaydaki garipliği belirtecek niteliktedir."

Demokrat Parti Denizli Milletvekili Doktor Baha Akşit'in izahtlarından da anlaşıldığı gibi, Namık Gedik intihar mı etti, yoksa öldürülüp atıldı mı? Bu muamma 27 Mayıs ihtilalinin bilinmeyenleri arasında oldu bittiye getirilmiş, talihsiz bir vakıdır. Öldü veya öldürüldü, Namık Gedik Türk demokrasisinin ilk şehididir. Üç demokrasi şehidimizi anarken, Namık Gedik'i üvey evlat gibi uzaktan seyretmek, ona yapılan büyük bir vefasızlık gibi geliyor bana... Demokrat Parti davasına inananlara şu kadarını söyleyebilirim ki, gerçekçi bir şekilde düşünecek olursak, ömrü vefa edip te Namık Gedik Yassıada mahkemelerinin huzuruna çıkmış olsaydı, inanın ilk asılacak insan olurdu. Hâl böyle olunca, birini diğerlerinden ayırmak olmaz. Bu büyük davanın manevi değerleri ebediyyen yaşayacaksa, Namık Gedik gibi cesur ve değerli bir Devlet adamını, diğer demokrasi şehitlerinden ayrı tutmaya hiçbir Demokratın hakkı yoktur. Demokrat Partinin kurucusu ve ulu çınarı Bayar gerçeğini, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın demokrasi şehitleri olduğunu, nasıl ruhumuzun derinliklerine yerleştirmişsek, Namık Gedik'i de onlarla birlikte yaşayıp, yaşatmalıyız. Çünkü Demokrat Partinin manevi varlığını tarih sahnesinden ihtilaller, ihanetler hatta devamımız deyip te arkadan hançerleyenler bile silemeyeceklerdir. Türkiye'ye demokrasiyi armağan eden "**Demokrat Liderin**" umdeleri, daima yaşayacak ve yaşatılacaktır...

BAYAR'LA MENDERES'İN SON KONUŞMASI

Demokrat Parti mensuplarının Harp Okulunda tutukluluk halleri devam ederken, Bayar'la Menderes tesadüfen lavaboda karşılaşmışlardı. Bu karşılaşma neticesinde selamlaşıp konuşurlarken, refakatlerinde bulunan askeri muhafızları tereddüt içerisindeydiler.

Bayar:

"— Adnan, olanlar olmuştur. Şimdi metanetle mukavemet etmek lazımdır.

Menderes:

"— Tabii beyefendi, başka türlü nasıl olur esasen," demekteydi.

Tam on sene birlikte çalışan iki Devlet adamının son konuşmalarıydı bu. Öyle anlaşıyordu ki, daha birbirlerine söyleyecekleri pek çok hususlar vardı. Üzerlerindeki bir anlık tereddütten sıyrılan askeri muhafızlar, iki liderin konuşmalarını aralarına girerek engellemişlerdi. Bayar, Türk demokrasisinin sembolü, Çok Partili hayata geçişin yegane lideri büyük insan, muhafızların bu pervasız müdahalesi karşısında, on yıl boyunca kol kanat gerdiği Başbakan'ı Menderes'e içindeki hüznün yanı sıra, bir baba şefkati sevecenliği içerisinde bakmaktaydı. Tükiye'yi yüceltip, demokrasi rüzgarlarını estirmek onlara çok pahalıya mal olmuştu. Yazık, yazık ne kadar yazık... Memlekete hürriyet getirdik diyen ihtilalciler, Yassıada'da duruşma salonunda on ay hergün yanyana sandalyelerde oturan, Bayar ve Menderes'e bir kelime dahi konuşurmamışlardı. Bir duruşma esnasında Menderes'in kaleminin yazmadığını gören Bayar, kalemini uzatıp verdiğinde neredeyse kıyamet kopacak durumlar olmuştu. Bir kaç subay derhal Bayar ve Menderes'in önüne doğru koşarak, ne alıp verdiklerini kontrol ederek, onlara sert bir şekilde iltarda bulunmuşlardı. Bayar bu hazine manzara karşısında hayretlerini gizleyemeyerek, önce subaylara daha sonra da Yassıada mahkeme heyetine ıstırap içinde bakıp, acı acı gülümsemişti. Hani hürriyet getirecekler di? Hani hukukun üstünlüğünü uygulayacaklar dı? Bir ülkenin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'nın kalem alıp vermesini dahi olay sayan bu insanlar, hürriyet adına adeta hürriyetsizlik estirmekteydi'er.

Yassıada duruşmaları bölümümüz de, ihtilalcilerin kendi kurdukları mahkemeyi, kışladaki emir komuta zincirine çevirdiklerimi görünce, tarihin akışını değiştiren bu diktatörleri çok daha iyi tanıyacağız...

İHTİLALİN BAŞI BELLİ OLUYOR

27 Mayıs darbesinin gerçekleştiği anlarda ihtilalin başı, Tümgeneral Cemal Madanoğlu olarak bilinmekteydi. Ancak 3 Mayıs günü zorunlu izne çıkarak İzmir'e yerleşen Orgeneral Cemal Gürsel, darbenin olduğu günün öğleden sonrası bir uçağa bindirilerek, Ankara'ya getirilip sorumluluğu üzerine almıştı. Gürsel çok acele olarak hazırlattığı yazılı metinde, Türk halkına radyodan şunları söylüyordu:

"Emniyet altına alınan sabık muhterem Devlet ve Hükümet reisleri ve erkanları ile kabine üyelerinin hayatları hakkında, Türk Milleti huzurunda verdiğimiz vaade sadık bulunmaktayız. Endişe edilecek herhangi bir durum mevcut değildir.

Kan dökülmeden başarılan müspet faaliyetlerimizi baltalamak bedbahtlığını gösterecek, kardeş kavgasına sebep olacak bozguncu unsurlar kati olarak bilmelidirler ki: Yapacakları en ufak bir hareketle, halen hayatları emniyette bulundurulmuş zevatın akıbetleri tehlikeye düşecektir. Bütün vatandaşlardan yalan haberlere ve kötü teşviklere kapılmamalarını rica ederim."

CEMAL GÜRSEL: Erzurum 1895 doğumlu, baba adı Abidin. Harp Okulu, Harp Akademisi, 3. Ordu Komutanı, Kara Kuvvetleri Komutanı, Milli Birlik Komitesi Üyesi, Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Müdafaa Bakanı, Cumhurbaşkanı-Evli 1 çocuk. Ölümü: 14 Eylül 1996 Ankara.

BAYAR'IN KIZI NİLÜFER GÜRSOY GÜRSEL'LE GÖRÜŞÜYOR

Cemal Gürsel çelişkili radyo tebliğinde önce, hayat teminatından bahsederken, sonra da yapılacak en ufak bir harekette hayatları tehlikeye düşecektir diyordu. Bu bir bakıma Demokratlara savrulan tehdit gibi bir şeydi. Gürsel'in çelişkilerle dolu manasız radyo tebliği, Bayar'ın kızı Nilüfer hanımefendiyi hayli düşündürmüştü ve telaşlandırmıştı. Annesi Reşide hanımefendi'nin haberleri olmadığı halde Nilüfer hanım, babasının sağlığı hakkında ne pahasına olursa olsun Gürsel'le konuşmaya karar vermişti. Daha sonra vaziyeti öğrenen annesinin itirazlarına rağmen Cemal Gürsel'i ziyaret eden Nilüfer hanım, görüşme öncesi ve sonrasını şöyle anlatmakta:

"Bu tebliğ teminat mıydı? İkaz mıydı, yoksa tehdit mi? Gerçi birinci kısımda hayatları hakkında vaade sadakatten bahsediliyor. "Türk Milleti huzurunda verdiğimiz vaade sadıkız" deniliyordu. "İşimize mani olmaya kalkar, kıpırdarsanız o zaman karışmayız" demek isteniyordu. Harbiyedeki yakınlarımız rehine miydi? Gürsel aylar sonra "Et ve kemik yığını bulursunuz" diyecekti, bu da onun bir benzeriydi. İlki olduğu için de çok tesir etmişti bana.

Bizimkiler için kötü niyetleri vardı da "Biz söylediydik" diye kapısını mı yapıyorlardı. İsmi açıklanmış olan Gürsel'i görmek istemem bu tebliğ üzerine oldu. Büyük kısmını gene uykusuz geçirdiğim ikinci gece karar verdim. Gidip kendisini görüp, açık teminat almalıydım. Memleketimin ve ailemin mukadderatını elinde tutan bu insanla görüşmem lazımdı. Tebliğde "Muhterem Devlet ve Hükümet reisleri ve erkanı" deniliyordu." Yalan haberlerden anladığım, bizler için uydurulmaya başlanmış haberlerdi. Bunları yapanlar da malumdu, memleketin karışmasını isteyenler! Bunlara inanmamaları lazımdı. İlk günü hakem olacaklarını söylememişler miydi? Gürsel'in bu gibi haberlere inananların hatta yayılmasında fayda umanların başında geleceğini, nereden bilecektim? Yoksa gidermiydim? Gürsel'in beni beklediğini, pazar günü öğleden sonra almak için geldiklerini duyunca o ana kadar bu niyetimden haberi olmayan annem çok üzüldü, gitmemi

istemedi. "Nasıl bir muamele ile karşılaşacağını bilmiyorsun" diyordu. Kendisini teskin ederek aşağı indim.

Yaverlik odasının kapısında iki tomsonlu duruyordu. İçerde yaverler, beni görmeye gelen MBK üyesi Fikret Kuytak vardı. Muhafız Kumandanımızken, MBK üyesi olan Fikret Kuytak'ı ilk defa görüyordum. Sonradan Osman Köksal'a ait olduğunu öğrendiğim içi kırmızı bir otomobile bindik. Babamı da aynı vasıta ile götürmüşler. Sağında Kuytak, Solunda da tomsonlu bir teğmen vardı. Önde gene bir teğmen, bir asker ve şoför bulunuyordu.

Tomsonları bana korku vermiyordu. Bilakis namı hesaplarına bir zaaf addediyordum. Bir korktukları mı vardı? İçinde silah olmadığını göstermek niyeti ile büyükçe olan el çantamı iyice aralayarak, göz-lüğümü çıkardım. Fakat hava kapalıydı, az sonra gene aynı şekilde çantama yerleştirdim. Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın oturduğu evin önünde dörder beşer kişilik gruplar gözüme çarptı. Hadiselere nasıl dayanmıştı? Gayri ihtiyari Kuytak'a Refik Koraltan'ın hanımının sıhhatini sordum. O da bilmediğini söyleyerek, benim soruş tarzım kadar normal bir şekilde cevaplandırdı.

Harbiye'ye gideceğimizi tahmin etmiştim. Araba Bakanlıklara doğru ilerledi, saptı ve Başvekalet önünde durdu. Yukarı bekleme odasına çıktığımızda içerde birkaç kişi vardı. Kapının karşısında duvarda, Atatürk'ün büyük bir portresi asılıydı. İçimden: "En yakın arkadaşının kızı bak karşında" dedim. Refii ağabeyimin büyük oğluna Demirtaş adını koyan Atatürk'tü. O münasebetle Atatürk babama: "Çocuğum yok! Senin çocukların, torunların beni baba gibi anarlar mı?" diye sormuştu. Bunlar geldi aklıma, boğazıma bir şeyler düğümlendi. Sağda bir yazı masası ve başında da sonradan Türkeş olduğunu tahmin ettiğim biri. Masadan hafifçe doğrularak, yanda duran iskemlelerden birini işaretleyip yer gösterdi. İstemeyerek oturdum ve beklemeye başladım. Az sonra içeri yüzünü hatırlayamayacağım bir subay girdi. Elinde not defteri ve kalem vardı. Masa başındaki: "Ne yapıyor içerde?" diye küçümseyen bir tavırla sordu. Diğeri eliyle müphem bir işaret yaparak, aynı halle "Bir şeyler çiziyorsun!" diye cevap verdi.

Kim kastediliyordu? Kiminle alay ediyorlardı? "Ayrılık pek erken başlamış" diye düşündüm. O anda şahit olduğum ehemmiyetsiz fakat manidar bir konuşma ilerde çözülmelerinin ilk emarelerinden biriydi herhalde? Bekleme odasından içeri alındığımda Gürsel ayaktaydı, elini uzattı. Yalnız değildi, yanında ismini açıklamak istemediğim üniformalı biri vardı.

Salonun ortasındaki koltukları işaret ederek, kendisi masasının başına geçmeye hazırlanırken: "Siz de böyle oturamaz mısınız" dedi. Yarım daire şeklindeki duran koltuklardan birine Gürsel oturdu. Yüksek üniformalı diğer zat karşımızda ayakta idi. Daha konuşmaya başlamamıştım, girdiğim kapının hizasındaki karşı kapı açıldı. İki tomsonlu teğmen sert adımlarla içeri girdiler. Bir iki metre ilerleyip selam verdikten sonra geri döndüler ve aynı adımlarla kapının biri sağında biri solunda, bize dönük yer aldılar. Tomsonluların girişi garip geldi bana. Bir tek kadın kendilerine ne yapabiliyordu?

Gürsel'in: "Hanımefendi rahatsız olur. Çıkabilirsiniz!" demesi üzerine selam verip aynı hareketlerle dışarıya çıktılar. "Babamın hayatı hakkında sizden teminat almaya geldim. Kendisini görebilirmiyim" diye söze başladım. Bunu söylerken de birbiri ile hiç alakası yokken, İnönü'nün 1950 seçimlerinden sonra babama gelip: "Hayatım emniyette mi?" diye soruşu aklıma gelmişti. Halbuki ne 1950 ile ne de şahıslar birbiri ile mukayese edilebilirdi.

Gürsel: "Babanız Harbiye'de emniyette, hayatı ve sıhhati için endişe edilecek bir durum yok" diye teminat verdikten sonra kendisini görmek istediğim için de, kelimelerin üzerine vurarak tane tane: "Kendi başıma karar veremem biliyorsunuz bir komite teşekkül etti, her şeye o karar verir, komiteye danışıp neticeyi size bildiririm" dedi.

İmkan bulsaydım, yayılan dedikodulardan bahsedecek, bunların komünistler tarafından çıkarılmış olabileceğini, inanmamalarını söyleyecektim, fakat Gürsel'in üzerinde tesir yapamayacağımı sezerek vazgeçtim. Konuşmamız kısa ve sathi oldu. Annemin korktuğu gibi ters bir muamele ile karşılaşmamakla beraber oradan ayrılırken, bir netice alamayacağımı anlamıştım. Fikret Kuytak ve tomsonlular az ge-

rimde, Başvekaletin merdivenlerinden inerken, İstiklal Marşının çalındığını işitip durdum. Bayrak merasimi varmış. Yanımdakilerin zihniyeti, aramızdaki farklar ne olursa olsun? **"İstiklal Marşı ve Bayrak birleştığımız noktalar"** diye düşüdüm. Sonra da benim duyduklarımı onlarda hissediyor mu diye şüphe ettim. İlerde de çok defa: **"Bu işler, aynı ekmegin hamurundan olduğumuzu bilmeyenlerin harcı"** diyecektim. Bütün kardeşlik teranelerine rağmen!.. Dönerken Fikret Kuytak'a hazırlanıp ev bulur bulmaz, Köşk'ten ayrılacağımızı söyledim. Kuytak yaverlik odasına girdi, ben de yukarıya çıktım."

Nilüfer Gürsoy hanımefendi'nin uzun ve duygulu anlatımlarından da anlaşılabilceği gibi şartların gereği, babası için Gürsel'den hayat teminatı istemişti. Baktı ki, ihtilalcilerin arasında daha ilk günlerden çatlaklıklar bulunmakta, ayrıca Gürsel'in de tek başına karar mercii olmayışı nedeniyle, Nilüfer hanım netice alamayacağını anladığı için düşünce ve isteklerini fazlaca anlatmaya gerek görmüyor. Gürsel'in komite dediği, büyük çoğunluğu o kargaşada oldu bittiye getirilip, yetki alan otuzsekiz kişilik Millî Birlik üyeleri idi. Nilüfer hanım engin önsezisiyle, Cemal Gürsel'le olan kısa görüşmesinde, ihtilalciler arasında kopmaların olacağını daha o günlerden anlamıştı. Ayrıca Fikret Kuytak'a en kısa sürede ev bulup, Köşk'ten taşınacaklarını da söylemişti.

Ne kadar dramatik bir durum. Türkiye'nin kaderini on yıl elinde bulunduran, Bayar'ın Ankara'da bir tane evi var, o da kirada olduğu için ailesi açıkta kalmış vaziyetteydi. Düşünebiliyor musunuz? Geçiniz Avrupa'yı Amerika'yı, Bayar ailesi Ankara'da kendilerine mülk edinmeyi dahi düşünmemiş. Bu durumlar karşısında Bayar, hayatı boyunca parayla alakalı işlerle uzaktan yakından alakası olmadığını, açıklıkla ispatlamış oluyordu. Onu yakından tanıyanlar dünya nimetleriyle ilgisinin bulunmadığını, gayet iyi bilmekteydiler. Fakat ihtilalciler, herşeye rağmen sudan sebeplerden bahaneler arıyorlardı.

BAYAR'IN KASASI AÇILIYOR

Nilüfer hanımefendi'nin Gürsel'le konuşmasının ardından ertesi günü Çankaya Köşkü'nde iğneden ipliğe, sayım başlamıştı. Eşyalar, Bayar'a ait şahsi evraklar kelimenin tam anlamıyla kontrol ediliyordu. Köşk'teki eşyaları tespit için Binbaşı Fuat Üstün görevlendirilmişti. Görevli Binbaşı, Bayar'ın daima yanında taşıdığı zincirli cep saatine takılı kalemi ile birarada duran kasa anahtarını, elinde tutuyordu. Bayar'ın Selim Sarper'e verdiği kasa anahtarı, belli ki arama yapması için Binbaşı'ya verilmişti.

Çankaya Köşkü'nde Celal Bayar'a ait şahsi kasa açılırken, Nilüfer hanım da salonun bir köşesinde oturup, gelişmeleri seyrediyordu. Kasa açıldığında birkaç evrak, Kavaklıdere Atatürk Bulvarı'ndaki evin tapu senedi ve Bayar'ın en son aldığı 1706 Türk lirası maaşı ile 5000 TL. lik Ziraat Bankası tahvilatı çıkmıştı. İhtilal komitesinin görevlendirdiği kişiler bir Cumhurbaşkanlığı'nın kasasından böylesine mütevazı meblağlar çıkınca, şaşkınlık içerisinde birbirlerine bakmaktaydılar. Kasa aramasının ardından bir taraftan eşyalar tespit edilirken, bir taraftan da Bayar ailesi taşınmak üzere toparlanıyorlardı. Kiralık ev için bazı müspet cevaplar gelmiş olduğu halde, daire sahipleri daha sonra vazgeçtiklerini söylemişlerdi. Evlerini Bayar ailesine kiraya vermek isteyenlere, vermemeleri için açıkça baskı yapılıyordu. Hatta görevli Binbaşı Fuat Üstün, Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi Müdürü Özel hanıma: **"Boşuna uğraşmasınlar, Ankara'da asla oturamazlar, İstanbul'da da Sıkıyönetim var, orası da olmaz. Belki Çeşme'ye müsaade ederler"** demektedir. Bu arada Köşk'teki arama bütün hızıyla devam ederken dolaplar, sandıklar açılıyor, kutuların tamamı karıştırılıyordu. Reşide hanımefendi, kızı ve torunları Köşk'ü bir an önce terketmek için süratle toparlanıyorlardı. Gece yarısı saat 22.00 sıralarında Köşk'e gelen bir Astsubay Başçavuş, ne kadar ses bandı varsa verilmesini istemişti. Bu kadar hassasiyetle üzerinde durulan bantlardan, herhalde Harbiye'nin imhasını öğrenmek istemekteydiler. Aslında Harbiye'nin imhası yalanlarını Muhafız Alayı Komutanı Osman Köksal uydurmuş, Cemal Gürsel'de buna inanıp, Bayar'a haksız iftira ve suçlamalarda bulunmuştu.

Bayar ailesi 27 Mayıs Cuma gününden 3 Haziran Cuma'ya kadar bir hafta Köşk'te kalmışlardı. Nihayet Milli Birlik Komitesinden izin çıkmış, Reşide hanımefendi kızı Nilüfer, torunları Emine, Akile ve Bilge'nin Çeşme'ye zorunlu sürgüne gidecekleri haberi gelmişti. Bayar ailesi Ankara'dan tarifi mümkün olmayan acılar içerisinde ayrılırlarken, onlar için bundan böyle sıkıntılı ve hüznü dolu Çeşme günleri başlayacaktı...

İSMET PAŞA İHTİLALİN OLACAĞINI BİLİYORDU

İhtilal öncesi günlerde İsmet Paşa'nın akıl hocalığını Akis dergisinin sahibi sevgili damadı Metin Toker yapmaktaydı. İsmet Paşa, Demokrat Parti Hükümeti'nin icraatları aleyhinde neler konuşması gerektiğini Metin Toker'e yazdırıp, daha sonra Meclise gelerek muhaliflerine fırtınalar estirmekteydi. Metin Toker, Paşa babasına bir konuşmaları esnasında aynen şöyle diyordu:

"— Paşam artık bunları sizde kurtaramazsınız."

İsmet Paşa,

"Doğru, doğru onlara bunu da söyleyeyim" karşılığını verir. Ak saçlı Paşa, sevgili damadının sohbet esnasında, kendisine olan hatırlatmalarını, bir süre sonra Meclis kürsüsünden ağzı köpürerek, Demokratlara hiddetle şöyle haykırmaktaydı:

"Artık sizi ben de kurtaramam" sözlerinin ardından bir yerlere işaret vererek, ihtilal'e adeta yeşil ışık yakıyordu. Bu türden hırçın konuşmalarıyla, Üniversiteleri, Orduyu hürriyet ve demokrasi adına kışkırtan İnönü ne kadar demokratik olduğunu belirginleştirmiştir. İsmet Paşa gerçekten demokrasiye inansa idi, 1960 sonbaharında yapılacak olan seçimleri beklemeyi tercih ederdi. Anlaşılan seçimleri

METİN TOKER İSMET PAŞA KONUŞMASI: Demokrasiden darbeye 1957-1960 sayfa 341 Bilgi Yayınevi Metin Toker.

her zaman olduğu gibi kazanmayacağını hissetmiş olmalı ki, ihtilalin gerçekleşmesini herkeslerden daha çok istiyordu. Nedenine gelince, iktidar hangi şartlarda yıkılırsa yıkılsın ömrünün son demlerinde, Bayar'dan boşalacak Cumhurbaşkanlığı makamına yeniden oturmak arzusundaydı. Türkiye'deki sözde aydınlarımız ise İsmet Paşa'nın bu dinmeyen ihtirasını adına demokrasi demektedirler. 26 Mayıs 1960 gecesine geldiğimiz de, İsmet Paşa ihtilalinin olacağını yakinen bilmekteydi. Bu hususun doğruluğunu ispatlayabilmek için o geceye dönüp, paşa ile sevgili damadının konuşmalarını dinleyelim:

"26 Mayıs gecesi geç vakte kadar oturduk. Yandaki, bizim eve geçerken, İsmet Paşa benimle birlikte bahçeye çıktı. Koluma girdi. Biraz yürüdük. Bu gün gibi hatırımdadır. "İhtilal kapımızda" dedi. Sonra, beni yanağımdan öptü. "Yalnızsın. Biraz okur, yatarsın. Allah rahatlık versin" diyerek kendi evine girdi.

26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece İsmet Paşa ve damadı Metin Toker yan yana oturdukları, Bahçelievler Ayten Sokak'taki evlerinde ihtilali sanki bir kurtarıcı gibi beklemekteydiler. Dikkat edilecek olursa, Paşa damadına ihtilal kapıda diyor. Bir yerlere işaret vermese, veya haber almasa, bilmesi mümkün değil. İnönü ihtilalin olacağını bilmekte, fakat kendisine hareketin başladığı saatin bildirilmemesine ise hayli kırılgın görünmektedir. Nedenine gelince, ihtilalin başındaki kişi Cumhurbaşkanlığı makamını ya kendisine vermezse ne olacaktı? İsmet Paşa, darbenin gerçekleşmesinin ardından, Ayten Sokak'taki evinde sıkıntıyla beklerken, büyük bir telaş içerisindeydi. 28 Mayıs sabahı kendisini ziyarete gelen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na, ihtilal karargâhının kendisiyle temas kurmadığından yakınıyordu. 26 Mayıs gecesi, ihtilal öncesinde hayli sevinçli olan İsmet Paşa, darbe gerçekleşikten sonra oldukça sıkıntılı görünmekteydi. Kendisini ümit dolu sözlerle teselli eden Yakup Kadri'ye şunları söylüyordu:

"— Yakup, Kurmayları, Kurmay Albayları iyi bilirim. Bunlar gelirler ama gitmesini bilmezler."

İSMET PAŞA METİN TOKER KONUŞMASI: Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları sayfa 353 Metin Toker Bilgi Yayınevi.

Evet gerçek anlaşılmıştı. İsmet Paşa ihtilalcilerin kendisini el üstünde tutacaklarını sanırken, yanıldığını anlayıp Kurmay Albaylardan yakınmaya başlar. İhtilale davetiye çıkarıp, sokak nümayişlerine dahi katılmakta bir sakınca görmeyen ak saçlı paşa rüzgar ekmiş, karşılığında fırtına biçmişti. Demokrasi, demokrasi derken kendi ekolünden gelen askerler, zaten bilmedikleri demokrasiyi kafalarındaki kışla zihniyetinin totaliter bilgisizliğiyle, çoktan tıkanmışlardı. İnönü bu sıkıntılar içerisinde beklerken, nihayet ihtilal kargahından Gürsel Paşa telefonla kendisini arıyordu:

"— Sayın Paşam

— Buyrun paşa hazretleri,

— Size karşı kusurluyuz paşam. Hareketimizi size önceden haber vermedik. Emirleriniz bizim için daima, peygamber buyruğudur paşam."

Yakup Kadri ile olan görüşme anında hayli tedirgin olan İsmet Paşa, birden neşelenip Gürsel'e övgü dolu sözler yağdırmaya başlamıştı. Burada, otuz yedi senedir İnönü'nün ihtilal'le alakası yoktur diyenlere şu ibret vesikası konuşmasını aktarıyorum ki, bu ak saçlı paşa ihtilale fiili olmasa da, ucundan kıyından bulaşıp, nasıl tam destek vermiş hep birlikte görelim. Telefon konuşmalarının sonuna doğru hayli duygulanan İnönü, Gürsel'e şunları söylüyordu:

"— Memleket ve Millet için hayırlı bir iş yaptınız.

Büyük bir iş yaptınız. Mutlu ve uğurlu olmasını dilerim. Başarınız için asıl ben sizin emrinizdeyim. Paşa hazretleri, ben sizi anlıyorum. Ne zaman bir arzunuz olursa, emrinize amadeyim.

İnönü bu konuşmasından sonra sevinçle kahvaltı sofrasına dönerek, yanındakilere Gürsel'le görüşmesinin kendinde uyandırdığı etkileri şöyle izah eder:

"— Gayet saygılıydı. Nasıl bir havada olduklarına teşhis koymak henüz güç. Hem benim desteğime kendilerini muhtaç görüyorlar, hem benimle açık münasebetleri olsun istemiyorlar. Bakalım? Göreceğiz!..

İNÖNÜ GÜRSEL TELEFON KONUŞMASI: İhtilalin mantığı ve 27 Mayıs ihtilali. sayfa 349-350 Ş. Süreyya Aydemir Remzi yayıncılık.

Fakat kendilerine bütün yardımı yapacağım. işlerinin güçleşmemesi lâzım."

Bu ne büyük hırs, ne büyük ihtiras? İsmet Paşa kendisinin Milli Şefliği döneminde, Alay Komutanı olan Gürsel'e telefonda emrinize amadeyim demekten adeta mutlu olmuş görünüyor. Konuşmalarından da açıkça belli olduğu gibi, darbeden sonra kendisiyle temas kurulmayışından yakınmakta. Halâ kendisine verilecek en üst makamdaki görevi beklediği için, ihtilalcilere her türlü yardımı yapacağını da açıkça söylemekten çekinmiyor. İsmet Paşa'ya yarım asırdır demokrasi şampiyonu diyenler, Gürsel'le yaptığı talihsiz telefon konuşmasını lütfen gözden geçirsinler. Bayar'ın milli irade ile seçilip, ihtilalle devrildiği Cumhurbaşkanlığı makamına, İsmet Paşa'nın yeniden gelebilmek için darbecilere herşeyiyle yardımcı olacağını söylemesi, hiç bir zaman demokrasilerin kaidesine uymaz. Bu önemli hususa dikkatinizi çekerim. İsmet Paşa demokrasiden bahsetmiyor. Üzerine basa basa ihtilalcilere her türlü yardımı yapmaya hazırım demekte!..

Bu şartlar karşısında onun milli iradeye inandığı söylenebilir mi?

Zaten inansaydı, ömrünün son yıllarında seçilmediği Senato'ya ölünceye kadar oturmazdı.

Başlangıçta belirttiğim ve Metin Toker'in konuşmalarından da anlaşıldığı gibi, İsmet Paşa'nın ihtilalin olacağından kesinlikle haberi vardı. Ancak darbe saatinin ve sonraki gelişmelerin kendisine bildirilmeyişi İsmet Paşa da geçici bir sıkıntı yaratmışsa da, Gürsel'le aralarında geçen telefon konuşmasında, gergin ortam tatlıya bağlanıp kendiliğinden yumuşamıştır.

İhtilal'e gelinceye kadar, her fırsatta ve her ortamda demokrasiden söz eden İsmet Paşa, ne yazık ki asker kökenli olması nedeniyle kişiliğinin doğasında varolan totaliter düşüncelerinden bir türlü arınamayarak, darbecilerle devamlı fikir birliği içerisinde olmuştur. İhtilalci Subaylardan Suphi Karaman'ın İnönü hakkındaki infial yaratan

SUPHİ KARAMAN'IN AÇIKLAMASI: 27 Mayıs ilk aşkımızdı. sayfa 166 ümit yayıncılık Ankara 1994.

açıklamaları, yakın tarihimize ışık tutma açısından hayli önemlidir. Suphi Karaman bu hususta aynen şunları söylemekte:

"27 Mayıs ortamının oluşmasında İnönü'nün büyük katkısı var."

Bu şartlarda İsmet Paşa'nın ihtilal yanlısı olduğu ve en yakın kaynaklardan haber alıp, darbe ortamının gelişmesine büyük katkılar sağladığı tevil götürmez.

Eserimizin başlangıcında da söylediğim gibi, dünya siyasi tarihinde eş menendi olmayan bir pişkinlikle, "İnönü"nün Milli Şeflik zamanlarındaki eski Alay Komutanı ve ihtilalin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e nasıl Başbakanlık yaptığını, koalisyonlar dönemine geldiğimizde detaylarıyla izah edeceğim.

PROFESÖRLER GÜRSEL'İ ZİYARET EDİYORLAR

İhtilal'in üçüncü gününde Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanlığındaki odasında Cevdet Sunay, Muzaffer Alankuş ve Seyfi Turagay ile birlikte oturmaktaydı. Milli Birlik Komitesinde alınan kararlar neticesinde, iktidara mensup tutukluların Ankara'dan Yassıada'ya sevkedilmesi kesinleşmiş, Ada Kumandanlığı'na Yarbay Tarık Güryay tayin edilmişti. Güryay vedalaşmak için Gürsel'in odasına girdiğinde, kendisine gösterilen bölüme geçip oturmuştu. Bu arada komutanlar kendi aralarında konuşurlarken çalmakta olan telefonun sesi duyulur. Ahizeyi kaldıran Gürsel, konuşmasını bitirdikten sonra yanındakilere kiminle görüştüğünü açıklıyordu:

"Arayan şemi Ergin'miş. Yapılmış olan hareketi, varılmış olan sonucu son derece takdir ve tasvip ettiğini söylüyor. Bu davranışı gerçekten çok asilane ve insanı duygulandıran bir durum."

GÜRSEL ŞEMİ ERGİN TELEFON GÖRÜŞMESİ: Bu konuşmanın tanığı Yarbay Tarık Güryay cereyan eden hususu "Bir iktidar yargılanıyorda anlatmakta. Sayfa 39. Cem Yayınevi.

Bu konuşmanın ardından içeriye giren emir subayı, Gürsel'e İstanbul'dan Profesörler heyetinin geldiklerini hatırlatır. Gürsel **"bu-yursunlar"** deyince en önde Prof. Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı, Tarık Zafer Tunaya ve diğerleri sırayla içeri girmişlerdi. Profesörler Gürsel'e iki sayfalık bir rapor sunduktan sonra memleket idaresinin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından ele alınmasının, kanunlara uygun ve meşru olduğunu söylerler. Bu raporun ardından Gürsel Profesörlere şöyle sesleniyordu:

"Yeni Anayasa'yı çok çabuk hazırlamanızı istiyorum. O kadar ki, hatta bir kaç maddesi eksik ya da yanlış olsa bile, makbul sayacağım."

İhtilal liderinin bu isteğini bir an önce yerine getirmek için bütün çabalarını harcayacaklarına söz veren, öğretim üyelerinin vedalaşmaları görülmeye değer bir manzara arz ediyordu. Hani bu insanlar demokrasiden yanaydılar? İnanılacak gibi değildi. Aralarında Gürsel'in elini öpenler, el sıkımlarından daha çoktu. Bu hocaların demokrasi deyip te özlem içerisinde yolunu bekleyip, gerçekleşmesini sağladıkları sistem demokrasi değil, ihtilalci totaliter rejimin ta kendisiydi. Okumuş yazmış böylesine sözde aydınlar, utanıp sıkılmadan, tankların gölgesinde ülkemizin üzerine kabûs gibi yerleşen totaliter idareye demokrasi demektedirler. Ünlü Profesörümüz Hüseyin Nail Kubalı, heyetteki hocaların en heyecanlıları arasındaydı. Genelkurmay'daki salonu, arkadaşlarından sonra terkederken Gürsel'e:

"Paşam, aziz paşam, ilan etmek şerefini kazandığınız ikinci Cumhuriyet size de, sevgili Türk Milletine de hayırlı, uğurlu olsun. Tanrı ordudan da, sizden de razı olsun" demektedir.

Bu da ne demek oluyor du? Kocaman yaşlı başlı bir Profesör, askeri darbenin adına **"İkinci Cumhuriyet"** diyerek, 1923'te kurulan kanımız, canımız, herşeyimiz, biricik Cumhuriyetimizi adeta inkar etmekteydi. Üstelik bizleri yönetecek, yönlendirecek Anayasamızı, başlarında Yahudi dönmesi Sıddık Sami Onar olmak üzere, bu zavallı insanlar hazırlayacaklardı. Hem de ülkemizdeki gerçek demokrasiyi bir hiç uğruna yıkan darbe sistemini, **"İkinci Cumhuriyet"** ilan ederek!..

BAYAR BÜYÜK BİR İFTİRA İLE KARŞILAŞIYOR

27 Mayıs darbesinden sonra Harp Okulunda tutuklu olduğu anlarda, sıkıntılı günler geçiren Bayar, gazetelere göz gezdirirken, Hürriyet gazetesinin büyük puntolu dikkat çeken yazılarını görünce, birden irkildi. Gazetenin baş manşetindeki haberde, Cumhurbaşkanı Bayar'ın 103 Milyon lira servetinin olduğu yazmaktaydı. Gazete bu durumu yalnız haber olarak yazmakla kalmamış, çirkin ve seviyesiz bir karikatür yapmayı da ihmal etmemişti. O günlerde ihtilalcilere devamlı peşkeş çeken Hürriyet gazetesi ve mensupları, Bayar'ın Cumhurbaşkanı döneminde yaptığı yurt dışı seyahatlerinden dahi bir kuruş hacırını almadığını çok iyi bildikleri halde, yalanın da ötesinde iftira haber üretmeyi ne yazık ki içlerine sindirebilmişlerdir. Harp Okulunda yaşadığı bu çirkin ve acımasız iftirayı, Bayar yıllar sonra Demokrat Parti döneminin Gümrük ve Tekel Bakanı Hadi Hüsman'a şöyle anlatmıştı:

"Müteessir oldum. Demek ki bu yoldan da halk efkârını aleyhimize tahrik etmek istiyorlardı, diye düşündüm. Bu yalan haberleri tekzip etmek istedim. Fakat haberi yazan gazeteye bir şey yazsam, vermeyeceklerini biliyordum. Nöbetçi subaydan bir noter istedim. Maksadım, noter vasıtasıyla bir tekzip yazabilmektir. Bu arzumun yanlış tefsir edildiğini anladım. Ya vasiyetimi yazdıracağımı, yahut bazı itiraflarda bulunacağımı tahmin etmişlerdi.

Okul Kumandanı Albay Müçteba Özden odama geldi. İsteğimin sebebini sordu. Anlattım kendisine, hatta mümkün olursa ve muvafık görülürse, Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'e bir mektup yazayım dedim. Bugün her türlü imkan var ellerinde, İş Bankası da burada, bir telefonla sorup öğrenmek mümkündür. Bir şey söylemedi. Biraz sonra odama beş altı sivil şahıs girdi. Hepsisi siyah ve hepsi aynı biçim yeni elbiseler giymişlerdi. Durumlarından alelacele sivil elbise giydirilmiş subaylar olduklarını anlamıştım. İsteğimin nedenini sordular. Onlara da anlattım. O zaman içlerinden biri, zannediyorum sonradan Yüksek Adalet Divanı'nda Askeri Mahkemeyi temsilen üye olarak görev yapan Rıza Tunc'tu. Bana sinirli bir şekilde:

"— Onu sen söylüyorsun param yok diye"...

Çok sinirli hatta öfkeli bir hali vardı üzerinde. Sonra Okul Kumandanı'na hitap etti:

"— Bu haberi nasıl öğrendi"?

Okul Kumandanı:

"— Komitenin tutuklulara gazete verilmesine mücade ettiğini, buna binaen Celal Bayar'a da verildiğini, haberi gazetelerden okuyup öğrenmiş olabileceğini söyledi kendilerine," çıkıp gittiler, odamdan...

O zaman Okul Kumandanı Müçteba Özden'i nasılsa, bu aynı renk ve tipte yeni elbiseler giydirilmiş beş altı kişinin bana yaptıklarından üzülmüş gördüm.

"Orgeneral Gürsel'e yazdığınız mektubu verin bana, ben kendisine gönderirim dedi. Verdim. Mektubumda bir gazetede çıkan haberin doğru olmadığını, bunun Bankadan yapılacak küçük bir tahkik sonunda anlaşılacağını, gazetede çıkan bu haberin düzeltilmesine emir verilmesini kendisinden istemiştim. Maalesef hiç bir haber çıkmadı? Bilakis Paşa'nın bu haberi, gazetecilerin kendisinden sormaları üzerine teyit de ettiğini, daha sonra öğrenince çok hayret ettim."

Cumhurbaşkanı Bayar'a Harp Okulunda yapılan böylesi çirkin davranışların ötesinde, ona atılan iğrenç iftiranın asıl kaynağı Cemal Gürsel'di. Genelkurmay'daki yaptığı basın toplantısında, hiçbir sebebe dayanmaksızın, Bayar'ın İş Bankası'nda 103 Milyon lirası vardır gibilerden talihsiz sözler sarfediyordu.

Bayar ailesi ise Ankara'dan ayrılıp Çeşme sürgününe giderken, İzmir ikinci Kordon'da bir otelde kaldıkları anda, gazetelerdeki yalan 103 Milyon hikayesini okuyup, hayli sarsılmışlardı.

Reşide hanımefendi etrafını saran kalabalık gazeteci ordusuyla konuşurken, onların önü arkası kesilmeyen suallerine şu cevabı veriyordu:

BAYAR'IN HARP OKULUNDAKİ DURUMU: Celal Bayar, Harp Okulunda maruz kaldığı muameleleri noter isteme ve mektup yazma olayını 18.2.1972'de Demokrat Partili Bakanlardan Hadi Hüsman'a anlatmıştır. Armağan sayfa 102-103 Tercüman Yayınları.

" — Dayandıkları şeyler buna benziyorsa, hakikatler bir bir meydana çıkar."

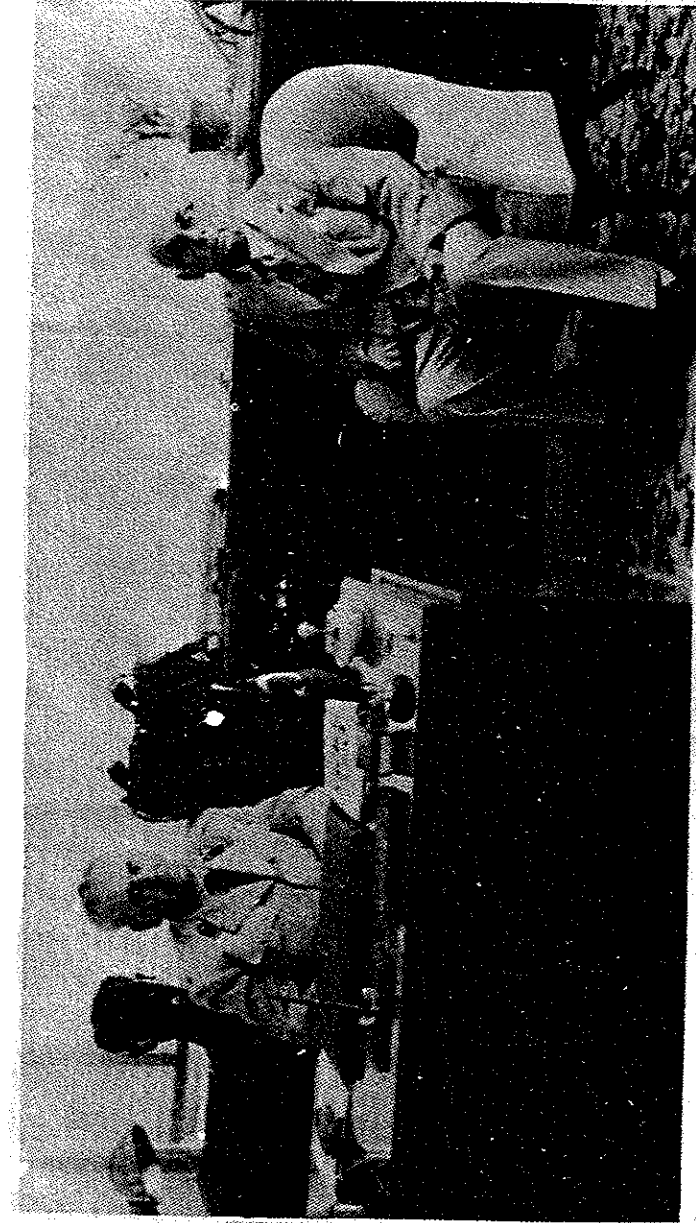
Akıl olmayacak garip iddialar, İzmir'den Çeşme'ye hareket etmekte olan Bayar ailesini fazlasıyla üzüntülere garketmeye yetmişti. Gürsel Paşa gazetecilere Bayar'ın 103 Milyonu var diyordu ama bir türlü İş Bankası hesaplarını tetkik ettirip, vaziyetin doğru yönünü açıklamaya yanaşmıyordu. Bir kere dolduruşa gelip ağzından kaçırmıştı. Hem de böylesi hayal mahsulü ve seviyesiz iftiraların, Devlet adamlığı ciddiyetine yakışmayacağını bile bile...

Söylemiş olduğu talihsiz yalanı kabullenme eğilimi gösterse, kendisi rezil olacağından bu işin üzerine fazla gitmedi, gidemedi. Çünkü Bayar'ın böyle bir servetinin olmadığı apaçık ortadaydı. Olsaydı, ihtilalciler Banka hesaplarının çetelesini tutup, umumi efkâra, hiç beklemeden aynı gün ilan ederlerdi. İhtilalci Subaylardan Milli Birlik Komitesi üyesi Orhan Erkanlı yıllar sonra köşesine çekilmeye başladığında, geçte olsa gerçekleri görmüş olacak ki, Komite'deki Subayların işlerine geldiği için, gazetelerin o günlerde yazdığı asılsız haberleri, kendi haline bıraktıklarını şöyle anlatmakta:

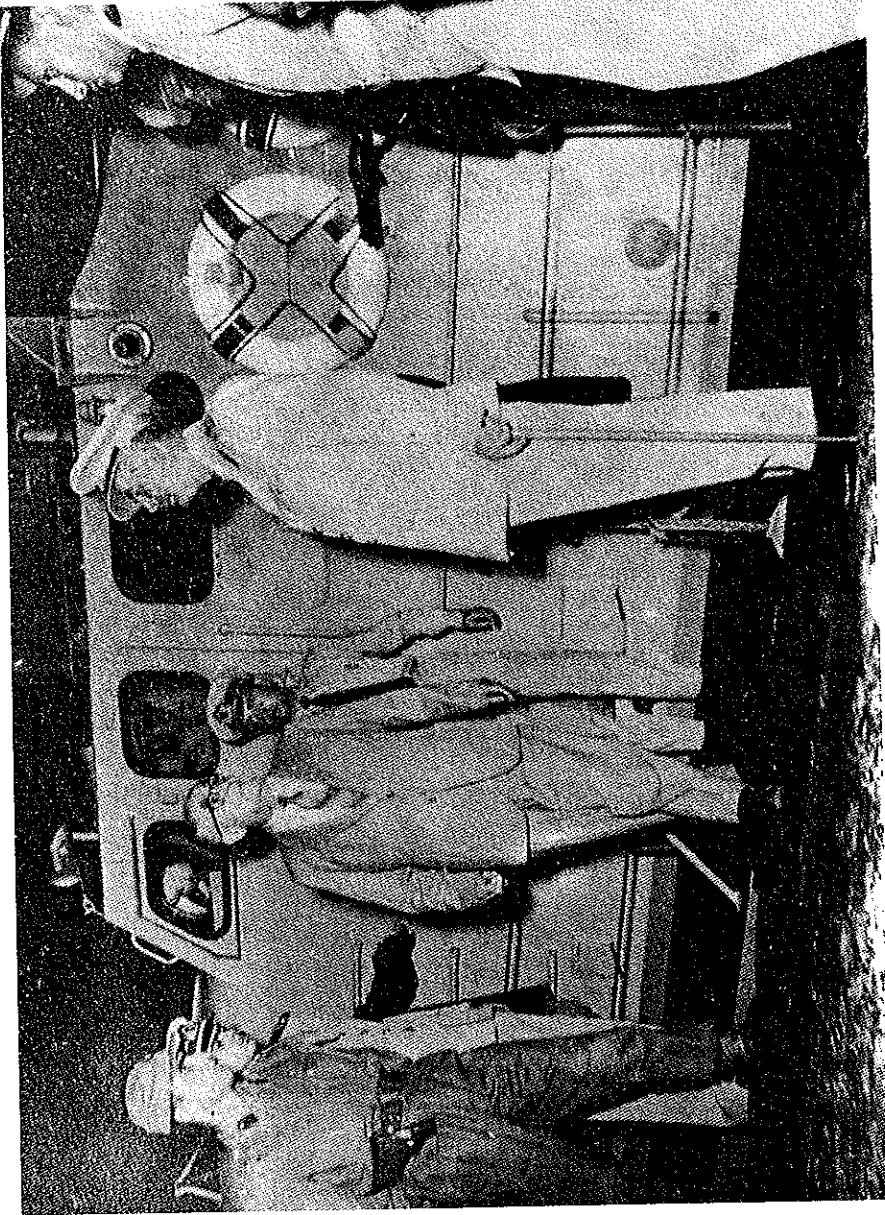
"— Celal Bayar'ın 103 milyon lira parası olduğuna dair bilgilerin, basına intikali haberi Komiteden çıkmamasına rağmen gazetelere o şekilde aksettirilmiş idi ki, okuyanlar haberin Komiteden verildiğini sanmışlardır. Komite biraz da işine geldiği için hiçbir açıklama yapmamış, herkesi kendi haline bırakmıştı. Sonradan bu milyonlar çıkmayınca haber Komite'ye yüklenmiştir."

Ne kadar acı ve utanç verici bir durum? Yarbay Orhan Erkanlı'nın açıklamalarına göre yalan haberin Komiteden çıkmadığını varsaysak bile, bir ülkenin Cumhurbaşkanı'na atılan iğrenç iftiraların, ihtilalcilerin işlerine geldiği için kendi haline bırakılması, asla tasvip görmez. Gerçekte bu asılsız iftiranın kaynağı Gürsel Paşa olduğu halde, Orhan Erkanlı'nın komutanına toz kondurmayıp, Bayar hakkında yazılan yalan haberlerin ihtilal komitesinin işine geldiğini söylemesi dahi darbeci subayların ne maksatlar içerisinde olduklarının, en belirgin göstergesidir.

ORHAN ERKANLI: Milli Birlik Komitesi üyesi olan bu zatın anlatımları "Anılar, sorunlar, sorumlular" adlı kitabında yer almaktadır. sayfa 63.

Yassıda hayatının başladığı günlerde,
Bayar Ada Kumandanı Yarbay Tark Gürşay'ın
odasında bir görüşme anında.

Bayar'ın intihara teşebbüs etmesine neden olan Yassıada'daki göstermelik film çekme sahnesi. Bayar bu resimde Ada'ya yeni geliyormuş gibi gösterilmekte.

YASSIADA HAYATI BAŞLIYOR

Cemal Gürsel'in Genelkurmay'daki odasından vedalaşarak ayrılan Yarbay Tarık Güryay alelacele İstanbul'a giderek, ekibini süratle hazırlayıp, hücumbotla Yassıada'ya geçmişti. 1 Haziran tarihinden itibaren Demokrat Parti Milletvekilleri ve iktidar mensubu Bürokratlar uçakla Yeşilköy Havaalanına inmeye başlamışlardı. Uçaktan inenler, kendilerini Ankara'dan getiren muhafızlar tarafından küfür, tekme, tokat ve ağır hakaretler içerisinde, otobüslerle Yeşilyurt'a sevkedilmekteydiler. Tutuklular otobüsten indiklerinde yanlarındaki muhafızlara rağmen, sivil halktan bazı militan grupların, fiili ve sözlü saldırılarına uğramışlardı. Üstelik muhafızlar da tutukluları itip kalkmalarının yanında militan grupları engellemeyerek, adeta teşvik etmekteydiler. Ankara Harp Okulunda, günlerce süren uykusuzluk ve hakaretler neticesinde İstanbul'a inen Bakan, Milletvekili ve Bürokratların perişanlıkları adeta yüzlerinden okunuyordu. Tutuklular Yeşilyurt iskelesine geldiklerinde, etraflarında toplanan gözü dönmüş subaylarla bazı sivillerin küfür, tekme ve tokatlarından kendilerini koruyabilmek gayesiyle korku içerisinde koşarak, kıyıdaki gemiye binmekteydiler. Demokrat Partililerden oluşan kabilelerin büyük bölümü, kısa zamanda Yassıada cehennemindeki koşuşlarına yerleştirilmişlerdi. 27 Mayıs'tan bu yana onüç gündür Harbiye'de tutuklu bulunan Bayar ve Menderes, kalabalık kabilelerden ayrı olarak, 10 Haziran 1960 günü büyük güvenlik önlemleri içerisinde Yassıada'ya getirilerek, birbirlerinden ayrı olmak üzere, tek kişilik koşuşlarına konulmuşlardı.

Bayar ve Menderes'le birlikte bir bakıma Türk demokrasisini de hapsedmişlerdi. Memlekete hürriyet getireceğiz diye demokratik sistemi yıkan ihtilalciler, ülkenin her yerinde şiddet ve terör estirmekteydiler. Son derece sert ve katı tutumuyla tanınan Yarbay Tarık Güryay, Ada'daki

iktidar mensuplarının üzerinde kesin baskı kurarken, ilk icraat olarak gazete okuma yasağı koymuştu. Bu ülkeye tam on yıl hizmet eden Demokrat iktidarın mensupları, kendilerini içeriye tıkan zindancılardan çıkan izinle, tutuklandıklarından tam 123 gün sonra gazete görüp, okuyabilmişlerdi. Böyle bir şey olabilir mi? En acımasız engizisyon işkencelerinin yapıldığı Güyan zindanlarında dahi, adi suçluların okuma hakları engellenmediği halde, Türkiye'yi yıllarca idare edip, büyük hizmetlere imza atan Demokrat Parti mensuplarına okuyup yazmaları, hatıra defterlerine günlük tutmaları dahi çok görülmüştü. Pencerelemler camları boyandığı için tutuklu iktidar mensupları, Bayar ve Menderes'te dahil dışarıyı asla ve asla görememekteydiler.

BAYAR YASSIADA'DAN İLK MEKTUBUNU GÖNDERİYOR

Yassıada'ya gelişinden kısa süre sonra Bayar'ın Çeşme'deki ailesine yazdığı ilk mektubu, 14 Haziran'da Kasımpaşa'dan postalanıp, 17 Haziran'da Reşide hanımefendiye ulaşmıştı. Yassıada'da son derece kısıtlı ve sınırlı yazılan mektuplar, kontrol edilip okunarak bilahare postaya verilmekteydi. Bayar'ın ailesine gönderdiği kısıtlanmış mektubunda şunlar yazılıydı:

"Aziz Refikam ve kızım Nilüfer

Mektuplarınız beni memnun ediyor. Bende sizler gibi sıhhatteyim, iyiyim. Şimdilik bir şeye ihtiyacım yok. Olursa isterim.

Bayramda Cemile hanımdan açık kart aldım. Hepinizden bilgi veriyordu. Doğrusu baldızımın bu vefalı hareketinden çok duygulandım. Kendisine teşekkürlerimi bildiriniz. Bizim Ahmet bey'le görüşmedim. Hepinize selamlar. Küçüklerin gözlerinden öperim."

C.BAYAR

Celal Bayar'ın mektubunda bahsettiği Ahmet bey, Yassıada da birlikte tutuklu olup yüzünü dahi görmediği, damadı Dr. Ahmet İhsan Gürsoy'du.

Mektup dikkatli okunduğunda, hemen anlaşılabileceği gibi son cümlesinde silinti vardı. Bayar mektubunda "**Ahmet beyle görüşmek kabil olmadı**" diye yazdığı halde, nedense son bölümü silinip düzeltilmişti.

23 Haziran 1960 tarihinde Çeşme'deki tecrit günlerinde, Reşide hanımefendi Akis dergisiyle uzun sayılabilecek bir mülakat yapmıştı. Bu derginin 18-19. sayfaları "**BAYAR AİLESİ DİYOR Kİ**" başlığını taşıyor ve mülakattan alınan pasajları nakleden yazı dizisi aynen şunları belirtiyordu:

REŞİDE BAYAR DİYOR Kİ:

"Yeterki iftira etmesinler, yalan yazılmasın, söylenmesin. Bu günlerde yalanın hürriyeti ziyade. Biz ne badireler geçirdik. Maamafih daha da fena olabilirdi. Bizi asıl korkutan, bu kadar gözü kapalı yalan söyleyebilmeleridir.

"Memleketin ilerisinin ne olacağı tahmin edilebilecek bir şey değil. Ben bir yana, büyük ve tecrübeli bir politikacı dahi birşey söyleyemez. Yarın ne olacağını Allah bilir. Allah memlekete ve bize iyilik versin. Allah doğruların yardımcısıdır.

"Benim gibi hürriyeti elinden alınan bir yaşlı kadın ne söylese boş. Kocam dünyanın en namuslu adamıdır. Allaha şükür şimdiye kadar boğazımızdan 10 kurşuluk haram lokma geçmemiştir.

"Gençlik o kadar şımarmış ve acayip olmuş ki, herşeyi yapmaya hakları olduğunu zannederek hareket ediliyor. Bir sıkıntıya duçar olsalar, bakalım ne yapacaklar? Eskiden asker kendini ateşe atıyordu. Şimdi bu gençlik aynı şeyi yapabilecek cesarete sahip mi?

"28 Mayıs sonrası Türkiyesi, dışarıya karşı utanılacak ve hicap edilecek bir durumdadır. Memleket 40 yıl geriye gitmiştir.

"Şimdi fukaralıkla iftihar ediyorlar. Zenginlik adeta göze batıyor. Bu ne biçim karakterdir, fikirdir. Hiç aklım almıyor. Keşke radyonun söylediği ve gazetelerin yazdığı kadar zengin olsaydık. Kocam memlekete çalışmayıp, sadece kendisi için çalışsaydı 103 milyon lirası olurdu. Allah selamet versin parayla alakası yoktu. 10 para zimmetinde olmadığının, yazanlar da söyleyenler de biliyor ama, kasden yapıyorlar.

"Bu günkü görüşatımla ve böylesine seni iftiralarından sonra kocam ve mesai arkadaşlarının adil bir şekilde muhakeme edileceklerine pek kaani değilim. İnşallah düşündüğümün aksi çıkar. Ama böylesine seni iftiralarından sonra herşey beklenebilir.

"Milleti ve memleketi dama taşı gibi oynatmak çıkar yol değildir. Neden genel seçimleri beklemediler? Eski zamandaki gibi "isterük" veya "istemüzük" le Devlet idaresi salaha gitmez.

"Harbiye'yi imha gibi bir plan hazırlamak için insanın tecennün etmesi lâzım, Allaha şükür akli başındaydı.

"Derler ki: Dedesi bir hata etmiş, sıkıntısını torunu çekmiş! Onun için, gazeteler herhangi bir şey yazarlarken dikkat etmelidirler. Biz bugün varız, yarın yokuz.

" Biz saçımızı değirmende ağartmadık. Bu vatanın için millet yolunda ağarttık. Kocam kurtulacak ve selamete çıkacaktır. Cumhurbaşkanı olmasın, üzülmem. Allah sıhhat ve afiyet versin, şeref ve haysiyeti kurtulsun, başka bir şey istemem.

"Memleketin idaresini ben şahsen çok karanlık görüyorum. Birdenbire alt basamaktan üst basamağa çıkılmaz. Bir hareketi başlatmak kolay, fakat durdurmak zordur. İhtilal, bir itiyad haline gelirse ne olur? Değerlerin değişik terazilere vurduğu günleri yaşıyoruz."

Gerçekten de Reşide hanımefendi'nin söylediği gibi, ülkemiz ihtilal ortamıyla birlikte fevkalade tedirgin ve kritik günler yaşamaktaydı. Bütün Devlet dairelerini askerler işgal etmiş, Binbaşı ve Yüzbaşı rütbesindeki subaylar büyük şehirlerdeki Kaymakamları makamlarından zorla kaldırarak, kendilerini Kaymakam ilan etmişlerdi.

İhsan Kabadayı adındaki Binbaşı, Ankara'nın Altındağ Kaymakamını tekme tokat dışarıya çıkartıp, bu makam bana aittir diyerek, aylarca Kaymakamlık görevini sürdürmüştü.

Zor günler başlamıştı. Demokrat partiye oy veren en sıradan kişiler bile araştırılıp, işlerine son verilmekteydi. İhtilalcilerin bu akıl almaz davranışları adeta bir Halk Parti, Ordu koalisyonu halini almıştı. Hürriyet hürriyet deyip te, aradıklarını bulamayan bazı şakşakçılar dahi kısa zamanda pişmanlık duyarak, ülkeyi karanlığa götüren diktavari gelişmeleri üzüntü içerisinde seyretmekteydiler. Asker

postalının bastığı yerde, iktisadi hayatın insan hak ve hürriyetlerinin birden çöktüğünü gören en fanatik ihtilal yanlıları, durumun vahametini çoktan anlamışlar, ne çare ki geç kalmışlardı. Olan bu ülkeye on altın yıl yaşatan Demokrat Parti'ye ve ona inananlara olmuştu...

TUTUKLULARIN ODALARINA DİNLEME CİHAZLARI YERLEŞTİRİLİYOR

Demokrat Parti iktidarının bütün mensupları Yassıada'da ki tutukluluk hayatlarını, ailelerinden uzak bir ortamda, büyük üzüntüler içerisinde sürdürmekteydiler. Ada Komutanı Yarbay Tarık Güryay ve emrindeki ekibi, uyguladıkları sert ve katı disiplinle etrafta kuş uçurtmuyorlardı. Tutukluların her hareketini dinleyip, kontrol altına alabilmek için odalarının görünmeyecek yerlerine dinleme cihazları yerleştirilmişti. Yarbay Tarık Güryay bu husustaki gelişmeleri şöyle anlatmaktaydı:

"— Ada'nın Komutanı olarak ben, orada bulunan tutukluların bütün davranışlarını süresiz bir dikkatle kontrol altında bulundurmakla mükelleftim. Fakat her sabah, her gün, her akşam, her gece onların yaşadıkları yerleri dolaşmak, yalnız kaldıkları zaman aralarında neler yaptıklarını ve hele neler konuştuklarını öğrenmeme yetebilirmiydi? Hepsi de birbirlerini tanıdıkları için elbette aralarına kendilerine yabancı ajanlar koyamazdım.

Ama kulaklarımın, isteyeceğim her zaman onlarda olmasını sağlamak da benim için imkansız değildi ya, esasen buda vazifemdi. Nitekim, emrine verilmiş bulunan teknik uzmanlar bu son derece önemli imkanı bana adeta şaşılabilecek bir çabukluk ve ustalıkla sağlayıvermişlerdi. Bütün dinleme araçlarının açılış ve kapanış düğmeleri, Ada da kaldığımız müddetçe teknisyenlerin bu maksatla hazırlamış bulundukları kontrol odasına konulmuştu. içine benden başka hiç kimsenin girmediği o odaya oturduğum zaman, onların içinde yaşadıkları kısmın her köşesini rahatça dinleyebilmekteydim."

Ada Kumandanı'nın kendi ifşaatlarından da anlaşıldığı gibi Bayar ve Menderes dahil, bütün tutukluların öksürüp nefes almaları dahi kontrol altındaydı. Ayrıca Milli Birlik Komitesi, Demokrat Parti mensuplarına ivedi bir talimat göndererek, mal beyanlarını en kısa süre içerisinde bildirmelerini istemekteydi. Bu durum karşısında Bayar, yazmış olduğu eski Türkçe mektubu Çeşme'deki ailesine hemen göndererek, gerekli evrakların acele ikmal edilmesini istiyordu. Mektubun Çeşme'ye ulaştığı günü, Nilüfer Gürsoy Şöyle anlatmakta:

" 29 Temmuz Cuma günü geçirdiğim heyecanı unutamam. Kapının önündeki teğmen bir zarf uzattı. Babamın yazısını görünce sevindim. Fakat bu Yassıada'nın matbu mektupluk kâğıtları değildi. Zarf aralıktı, içinde babamın imzasını taşıyan beş altı sayfa eski Türkçe kâğıdı görünce sebepsiz bir heyecana kapıldım. Okuyamadığım, içinde ne olduğunu bilmediğim bu kâğıtları iki avucumda tutarak içeri, anneme koştum. Annem: *"Hayırdır inşallah"* diyerek gözlüklerini değiştirdi. Hepimiz etrafına toplandık. Dikkatle dinlemeye başladık. Gelen yazılar iki kısımdı. Birinde; *"Mal Beyannamesi hakkında gelen yazı"* diyordu. Diğeri de mektup kısmıydı. O da bu mevzuu ile ilgiliydi."

Annem babamın mektubunu yüksek sesle okumaya başladı:

" Hanım,

Varlık Beyannamesi ile sorulanlar daha fazladır. Ben size özünü bildiriyorum.

Sizin ve benim varlığımız müştereken bildirilecektir. Benden öğrenmek istediğiniz bir şey olur ise telgraf veya mektupla sorarsınız.

Bu hususta muhaberemizde müsaadekâr olacaklarını bana ifade etmişlerdir. Sizin hesaplarınız derli topludur sanırım, münasip gördüğünüz hukukçu bir yardımcı ile çalışırsınız. Neticeyi makine ile yazılmış şekilde bana gönderirsiniz. Ben doğrudan doğruya şahsıma ait olanlar hakkında çalışmaya başladım. Sizden ricalarım vardır: Ankara'daki evin tapuları ve parselasyonu hakkındaki Belediye karar evrakı sizde olacaktır. Bir de daire müdürü Memduh bey'in hazırladığı son kazanç vergisi beyannamesini de gözden geçirmek lazım gelecektir. Sureti vardır.

(Hollanda Sefareti ile kira mukavelesi sizde olacak, yıllık kira bedeli ne kadardır?)

Gayrimenkuller ve kayıtları olan hisse senetleri için cevap vermek nispeten kolay olacaktır. Ancak ev eşyası hakkında müşkülâtımız vardır. Envanterimiz (Kayıt defeteri) yoktur. Ezbere cevap vermek zordur ve bir yanlışlık da olabilir. İstanbul'daki evin ve Çankaya'daki eşyaların kapalı olduğunu sanıyorum. Bunları gözden geçirmeden nasıl hatıra kuvveti ile yazabiliriz bilemem? Çiftelhavuzlar'daki evi Turgut ve Nilüfer için almak istediğinizi hatırlar gibi oluyorum. Ev kimin uhdesindedir yazarsınız. Bir de Devlet Reislerinin ziyaretlerindeki mutad hediye meselesi vardır. Bunlar hakkındaki düşüncemi biliyorsunuz. Şahsi menfaatimize tahsis etmemek....

Ya evlatlarımıza tarihi bir hatıra olarak ilanihaye saklamak veya teşkilini tasavvur ettiğim Şehir Kütüphanesine maletmek. Bugün için bu iş de açıktadır.

Özel bununla meşgul oluyordu galiba, kayıt da tutuyordu. Bir yoklayınız. Yeni bir şey zuhur eder veya aklıma gelirse, mektup veya telgrafla size yazarım.

Allah yardımcınız olsun, bundan şüphe etmiyorum; çünkü o herkesin kalbini bilir.

26 Temmuz 1960

Celal Bayar

Bayar'ın mal beyanı hususunda hiçbir tereddüdü olmadığı için askerlerin üzerinde durduğu beyannamelerin çok acele tamamlanıp, gönderilmesini istiyordu. Halının ebadı, gümüşün gramına kadar sorulan eşyaların değerini afaki olarak tespit komisyonuna bildirmek son derece zor bir şeydi. Reşide ve Nilüfer hanımların Çeşme'de aile yakınlarıyla birlikte gözetim altında bulunmaları, Bayar'ın üst üste mektuplar yazıp titizlendiği Mal Beyannamesi'nin gönderilmesine engel teşkil ediyordu. Malların yerinde tespiti için aileden birisinin Ankara

ÖZEL ŞAHİNGİRAY: Bayar'ın mektubunda bahsi geçen özel hanım, Cumhurbaşkanlığı kütüphanesi Müdürlüğü görevini yürütmüştür.

ve İstanbul'a gitmesi gerekliydi. Mal Beyannamesi evraklarını ikmal edebilmesi nedeniyle Nilüfer hanım Çeşme Savcısıyla görüşüp, Ankara'ya gitmesi gerektiğini hatırlatmıştı. Savcı Nilüfer hanıma askeri yetkililerin izin vermediğini belirtince, Ankara'ya gitme umutları da suya düşmüştü. Bayar ailesi son çare olarak vergi dairelerindeki işlerin takibi için, Ahmet İhsan Gürsoy'un Ankara'daki yeğeni Yılmaz Şahinalp'i görevlendirir.

O sıkıntılı günlerde İş Bankası İzmir Şubesinde Yassıada'ya bildirilen sürpriz cevap, Bayar ve ailesini hayli sevindirmişti. ihtilal'in başı Cemal Gürsel'in iddiadan da öte hakikat gibi gösterdiği 103 milyon hikayesinin gerçek yüzü ortaya çıkmış, Celal Bayar'ın İş Bankası'nda 16 liralık bir hesabı olduğu nihayet anlaşılmıştı.

BAYAR'IN FİLME ÇEKİLME OLAYI

İhtilalci Subaylar Yassıada'yı güllük gülistanlık gösterme gayretleri içerisine girerlerken, tutukluların ailelerine gönderdiği kısıtlı mektuplar ve görüşmelerin yapılamayışı, hayli tereddütler yaratmaya başlamıştı. Milli Birlik Komitesi üyeleri, kamuoyuna daha sempatik görünebilmek gayesiyle, başta "**Bayar**" ve "**Menderes**" olmak üzere Ada'daki tutukluların birer sinema aktörü gibi filmlerinin çekilmesine karar vermişti. Bu film çekme olayının organize işini ise, her zaman ki gibi verilen bütün görevlerin üstesinden gelmesiyle övünen, Ada Kumandanı Tarık Guryay uhdesine alır. Ada'daki odalarından denizi dahi görmeye hasret kalan Bayar ve Demokrat Parti mensupları, göstermelik film çekme sahnelerinde hayli mutlu görünümeler içerisinde halka teşhir edileceklerdi. İhtilalciler Türkiye'yi on yıl idare eden Devlet adamlarını, kendi sahte senaryolarında belirledikleri rollerde oynatıp, adeta milleti kandırma metodları uygulamaktaydılar. 14 Eylül 1960 gecesi gerçekleşen bu üzüntü verici film çekme hadisesini, Bayar günlük hatıratında şöyle anlatmakta:

" Bu gün 14/15-Eylül-1960 Çarşamba saat 20.00'yi biraz geçiyor. Akşam yemeğini henüz bitirmiştim. Kendim için rahat bir uyku di-

liyorum.. Odama genç subaylardan biri girdi: "**Hazırlanın, saat 21.00'e doğru Kumandanlığa gideceksiniz**" dedi.

Gece vakti soru hiç açılmamıştı. Kendi kendime dedim: "**Ya onlarca çok önemli saydıkları bir meseleyle karşı karşıyayım, yahut işlerini çabuk bitirmek için gece mesaisi de yapıyorlar.**" Fakat bu, ne olabilir? Kafam işlemeye başladı, bana sorulanlardan eksik kalanın tamamlanması için olabilir. Yahut da, yeni işittikleri bir hadiseyle alâkalı olur.

Bütün ihtimaller, sinema şeridi gibi gözümün önünden geçiyor. Kafam kurulmuş saat gibi işliyor.

Hazırlandım.

Dedikleri zaman geldi: Ortada kimse yok!... Yine kendi kendime diyorum: "**Benden önce sorguya çektikleri kimsenin ifadesi devam ediyor demek! Sıramı beklemeliyim!**" Bana tevdi edilmesini mümkün gördüğüm sualleri bu arada tasavvur ederek, cevap hazırlamak istiyorum. Fakat bir noktada kalamıyorum, nihayet bu düşünceden de vaz geçiyorum. Saruşturma sırasında kendimi heyecana, kaptırmamalıyım diyorum. Peşin kararlar hadiselere temas edersem hakikatı anlamayıp veya yanlış bir harekette bulunabilirim. Böyle yapmamalıyım. Soruya tam nüfuz ettikten sonra, metanetle cevaplarını vermeliyim, kararına varıyorum. İşte bu karar ve düşünce içinde, genç üç subayın yanında odamdan çıkıyorum.

Kapıdan yola çıktığımız zaman, fevkalâde tedbirler alındığını görüyorum. Yolun iki tarafını beyaz elbiseli denizcilerle, kara erleri muhafaza altına almışlar. Projektörlerin ışığı altında süngüleri göze çarpıyor.

Bu kadar dikkat neye?

Demek ki davanın ehemmiyeti var. Aklıma birçok ihtimaller geliyor.

Tam Kumandanlık dairesine sapacağımız sırada, yanımdaki subay, aksi istikameti gösterdi. Komutanlık dairesi karanlıklar içinde fakat takip ettiğimiz yeni yol, ışıklarla gündüz gibi aydınlık.

Yine kendi kendime diyorum: "**Acaba deniz kenarındaki salonda mı bizi sorguya çecekler?**" Biraz daha ilerliyoruz mesele an-

laşılıyor: Iskele önünde, Ada'nın bütün subayları sıralanmış, ortada yine sinema ve bol fotoğraf makineleriyle operatörler hazır durumda. Garnizon Komutanı bana yaklaşıyor. İskeleye hücumbotunu göstererek: "Buyurun" diyor ve kamarayı gösteriyor.

Acaba diyorum, bizi başka bir yere mi naklediyorlar? Bu sırada, kulağıma hafif bir ses aksediyor:

"Geliyor" diyorlar.

Sesin geldiği yere başımı çeviriyorum: Adnan bey de muhafaza altında gemiye doğru ilerlemekte.

Kamaradayım.

Yanımda silahlı nöbetçi ayakta. Beş, on dakika tevakkuftan sonra: "Buyurun, çıkın" diyorlar.

O anda, maksatları ve yapmak istedikleri meydana çıkıyor: Makineler işliyor.

Kumandan yanımda, silahlı subayların muhafazasında ilerliyorum.

Ben, şüphe yok müteessirim.

Sessiz sinema aktörü gibiyim.

Rejisör veya regisörlerim ne isterlerse sessizce yapıyorum.

Bir ara aklıma:

"Nedir bu hâl?" diye itiraz etmek, çıkmak geldi. O halimle de makineler işleyecekti: Daha gülünç duruma düşecektim. Deniz'e fırlamak, atlamak fikri de gelmedi değil... Bu da neticesiz bir skandal olmaktan başka işe yaramayacaktı."

İhtilalciler Ankara ve Yeşilyurt'tan itibaren Yassıada'ya getirilişin itilip kakılmalar içerisindeki gerçek sahnelerini filme almayıp, sonradan çekilen suni görüntüleri, vatandaşlara sinemalarda göstererek, sahte bir yol seçmişlerdi. Sahte filmlerin çekildiği 14 Eylül akşamı, yemekhaneye temiz tepsi ve tabaklarla, vakit gece yarısını geçtiği halde göstermelik yemekler getirilip, tutuklulara servis yapılmıştı. Sularında martıların bile dolaşmasına izin verilmeyen Yassıada'ya süslü püslü figüran hanımlar getirilip, göstermelik dinleyiciler ve sahte mahkeme mizansenleri hazırlanmıştı. Demokrat lider Bayar, ha-

tıratından da anlaşıldığı gibi bu maskaralığa hayli üzülmüştü. İhtilalciler böylesine iğrenç sahtekârlıklarla kendi prestijlerini korumak isterlerken, Türkiye'ye demokrasiyi armağan eden Bayar'ı tarifi mümkün olmayan ızdıraplara sevk etmişlerdi. Demokrat lider, hiç te hakkı olmadığı halde Yassıada zindanlarında çile doldururken, bir bakıma ak saçlı paşa'nın istediği olmuş, ihtilalcilerin kuklası olmak kaydıyla, meydanlar ona kalmıştı. Seçimle elde edemediğine ihtilal'le sahip olan bu müzmin ihtiras, milletin gözünün içine baka baka, halâ demokrasi hürriyet masalları söylemekte bir sakınca görmüyordu. Hem de totaliter zihniyete sahip olduğunu bile bile!...

BAYAR İNTİHARA TEŞEBBÜS EDİYOR

Bayar, kendisinin ve dava arkadaşlarının filme çekilme hadisesini içine sindirememiş ve günler boyu üzüntüler içerisinde düşüncelere dalmıştı. 25 Eylül 1960 sabahı saat 11.00 sıralarında banyoya gitmeden önce küçük bir kâğıda yazdığı pusulayı masasının üzerine bırakıp, derinden düşündüğünde, Türk milletine bir ömrü vakfettiği yıllar, film şeridi gibi gözünün önünden geçmişti. Bayar'ın hayatına son vermeye kararlı olduğu anlarda yazdıkları, insan onuru ve haysiyeti açısından son derece manalıydı:

"Aileme!

Bayar isminden utanmayınız: Onunla iftihar edeceğiniz günler yakındır!"

Celal Bayar

Bayar'la yıllar içerisinde bütün Türkiye iftihar etmiş, onu yalnızca müzmin ihtiras ve darbeci subaylar anlamamış veya anlamak istememişlerdi. Göstermelik film çekme sahnelerinin neden olduğu Bayar'ın intihara teşebbüs hadisesini, Yassıada Komutanı Yarbay Tarık Güryay şöyle anlatmakta:

"Günlerden 25 Eylül 1960 Pazar. saat 11.00'e gelmekteydi. Makamımda, masanın karşısındaki koltukta, kendi isteği üzerine yanıma

getirtmiş olduğum Kemal Aygün oturuyordu. Henüz gelmiş ve benimle niçin görüşmek istediğini bildirmemişti.

Ben ona bir sigara vermeye davranmıştım ki, odanın kapısı, vurulmadan açıldı. Kapının bir subay tarafından vurulmadan açılması, o gün ilk defa vaki olmuştu. Üstelik, adeta arkasından kuvvet ve siddetle itilmiş gibi, içeriye hızla dalan üsteğmen İhsan Balaban, son derece önemli bir olay karşısında bulunduğumuzu hemen meydana koyan aşırı bir telaş içindeydi. Ben, durumun vahametini sezip, hemen ayağa kalkmıştım.

Ne var? Ne oldu?" dedim.

İhsan Balaban, bir bana, bir de Aygün'e baktı ve heyecanını saklayamadığı bir sesle:

"Kumandanım dedi, (Kemal Aygün'ü göstererek) bu zatı lütfen yerine gönderin: Size çok acele, çok mahrem maruzatım var."

Ben, kendisinden özür dileyerek, zaten durumu kavrayıp ayağa kalkmış bulunan Kemal Aygün'ü yerine gönderdim. O çıkar çıkmaz üsteğmene: "Hadi söyle, dedim, ne olmuş?.." Koşarak gelmiş olan İhsan Balaban, yorgun bir maratoncu gibi, nefes nefese:

"Kumandanım dedi, çabuk gidelim. Bayar intihar ediyordu!"

"Edemedi ya?"

"Hayır... Kurtarıldı ama, hali hiç iyi değil."

Hemen olay yerine gittik Bayar'ı sedye içinde odasına götürürlerken gördüm. Şuuru yerindeydi ama, kulaklarından ince bir kan şeridi sızıyordu ve gözleri oyuklarından oldukça dışarıdaydı.

Doktorlar, başı üzerine hemen buz kesesi yerleştirdiler. Sıhhatinin oksijen tüpüyle emniyete alınması üzerine, ben derhal yerime dönerek üsteğmen İhsan Balaban'dan teşebbüsü en önce öğrendiğini işittiğini öğrendiğim Deniz Teğmeni Kemal Dağdevirenoglu'nu çağırttım. Onun anlattığına göre Bayar, saat 11.00'e çeyrek kala, elinde çantası ve çamaşırları ile banyoya gelmiş. O içeriye girince Kemal de kapı önünde nöbet beklemeye koyulmuş.

"Fakat diyor, pekaz sonra, içerden çok anormal bir hırıltı duydum.

Derhal kapıyı açtım ki Bayar, bel kemerini boynuna dolamış, var kuvvetiyle sıkıyordu. Hemen üstüne atlayıp, ellerinden kurtardığım kemeri gevşettim. Sanki, boynunda kocaman bir damar kopmuş da başındaki olanca kan oradan boşanıvermiş gibi, yüzündeki morarma geçiverdi. O zaman dışarıya fırlayıp İhsan Balaban'ı buldum. Durumu çabucak anlatarak, onu doktora ve size haber vermeye koşturdum."

Böylece durum anlaşılmış ve galiba tehlike de atlatılmıştı. Keyfiyeti hemen, Boğazlar ve Marmara Deniz Komutanlığıyla irtibat bürosuna telaş yaratmayacak bir dille bildirdim.

Saat 13.00'de, Orhan Erkanlı ile birlikte, İstanbul Vali Muavini ve beraberinde Kurmay Albay Namık Kemal Ersun geldiler. Onlar benim odada oturmaktayken, Orhan Erkanlı ile ben, Bayar'ın odasına gittik.

Bayar, hayli rahatlamış görünüyordu. Sivil giyinmiş bulunan Orhan Erkanlı'nın kim olduğunu sordu:

"Doktor" dedim ve ilave ettim: "Arkadaşlar İstanbul'dan göndermişler. Sizin için geldi."

Bayar, Erkanlı'ya:

"Hoş geldiniz doktor bey sizleri zahmete soktum. Tekrar özür dilirim!" dedi ve nihayet doktor olduğuna inandığı Erkanlı'ya:

"Sizin her hangi bir müdahalenize lüzum kalmadı. Zira ben, hamdolsun, çok iyiyim." dedi. Bu suretle bizim Orhan Erkanlı'ya yalancılıktan olsun doktorluk etmek kısmet olmadı."

Evet, bu içler acısı manzara sanırım benim olduğu kadar sizlerin de, hatta taraflı tarafsız herkesin tüylerini ürpertmiştir. Kaprisli, ki-birli ve kendini beğenmiş bir Ada Kumandanı'nın kendi devre arkadaşları Yarbay Orhan Erkanlı'yı henüz tam iyileşmemiş, nekahet döneminde olan Bayar'ın karşısına mütehassıs doktor diye çıkarması, hiçbir insanlık kaidesine sığmaz. Bu iki subayın üzerlerinde taşıdıkları üniforma ile yaptıkları utanç verici davranış, insanlık dışı bir durumdur. Değil bir ülkenin Cumhurbaşkanı, Alkadraz zindanlarında tedavi gören sıradan adi mahkûmlara dahi böylesi seviyesiz davranışların uygulanması, söz konusu olamaz. Yassıada'nın devamlı müdavimi olan ihtilalci Yarbay Orhan Erkanlı'nın sivil giyinerek, yaşamakla ölüm arasındaki Bayar'a sizi tedavi etmek için İs-

tanbul'dan gönderilen "**doktorum**" demesi, yeryüzündeki tarifi mümkün olmayan alçaklıkların en affedilmezidir. Türkiye'de 27 Mayıs ihtilalini gerçekleştiren darbeci subaylara buradan soruyorum. Acaba sizlerin tedaviye muhtaç bir yakınınıza, "**doktor diyerek**" başka meslekten birisini getirip, tulûat oyunu yapsalar, gönlünüz razı olur mu? Giriştiğiniz ihtilal macerasını millete demokrasi diye yutturmaya kalan sizler, Türkiye'yi böylesine cahil, bilgisiz ve kültürsüz insanlar topluluğuyla idare etmeye kalktığınızdan dolayı her şeyi berbat edip, ağzınıza yüzünüze bulaştırdınız.

Türk insanı enflasyon kelimesini sayenizde öğrendi. Halktan topladığımız altın, yüzük ve bileziklerle hazineye yardım derken, Anıttepe sırtlarına Alyans Mahallesi denilen subay lojmanları yaptırıp kuruldunuz. **Hani demokrasi? hani hürriyet?** Hepsini birer birer 27 Mayıs'ın kara mizah sayfalarına gömdünüz. Türk halkı şimdi bir şeyde teselli buluyor. Bayar'a, Menderes'e ve Demokrat Partiye yaptıklarınızdan dolayı, 27 Mayıs'ınızla birlikte çeyrek asırda unutulup tarih sahnesinden ebediyyen silindiniz. Hem de bir daha hatırlanmamak üzere!...

YASSIADA'DA ÇEKİLEN FİLMLER SİNEMALARDA GÖSTERİLİYOR

Celal Bayar'ın intihara teşebbüs etmesine neden olan sahte ve göstermelik filmler, illerdeki askeri garnizonların baskısıyla sinemalarda gösterilmeye başlanmıştı. Sokaklardaki büyük boy sinema afişlerinde, "**Düşükler Yassıada'da Hesap Veriyorlar**" gibi seviyesiz yazılar teşhir olunuyordu. Sinemalardaki filmin birinci bölümünde, düşük iktidar mensuplarının Yassıada'ya getirilişleri ve oradaki günlük hayatları gösterilmekteydi. İkinci bölümde ise gezinti, yemek faslı ve bakkaldan alışveriş sahneleri sergileniyordu.

Herşeye rağmen filmdeki hüznü çehreler, uygulanan sahte mizansenle tezat teşkil etmekteydiler. Oyuncu ve aktör yapmak istedikleri insanlar ihtilalcilerin oyununa düşmeyip, vizyona giren gös-

termelik filmin sahnelerine, çektikleri acıların dramatik görüntülerini yansıtmışlardı. Kısa süre içerisinde halktan gelen tepkiler üzerine sinemalar askeri kanadın baskılarına aldırış etmeden, Yassıada'ya ait filmleri oynatmaktan vazgeçtiler. Sinemalardaki derin boşluklar, halkın ihtilal yöntemine itibar etmediğinin ilk işaretleriydi. Dört aylık zaman süreci içerisinde askeri yönetim, vatandaşın üzerinde itimsizlik uyandırıp, hızla irtifa kaybetmeye başlamıştı. Bu arada Milli Birlik Komitesinde meydana gelen anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmış, subaylar arasındaki bazı gruplar çatışma noktasına gelmişlerdi. İnönü'yü sürekli ziyaret eden subaylarla, Gürsel yanlıları ve askeri yönetimin devam etmesini isteyenler, şiddetli münakaşalar içerisindeydiler. İhtilal yönetimindeki subayların her gün ayrı fikirler ortaya atmaları, Türkiye'yi kısa zamanda dünyanın gözünde itibarını kaybetmiş bir ülke haline getirmişti. Otuzsekiz kişilik Milli Birlik Komitesinde memleketi yönetecek seviye ve kültürde olanlar, yok denilecek kadar azdı. Bir çokları ordunun alt kademesinden Komiteye oldu bittiyle katılmış bulunan bu subaylar, yaşadıkları askeri tatbikatları ve kışla anılarını ülke yönetimine yansıtmaktaydılar. Hâl böyle olunca Türkiye kaybettiği demokrasiden, adım adım bilinmeyen bir maceraya doğru sürüklenmekteydi. Kısa sürede belirginleşen çatlaklıklar yüzünden, ordu kendi bünyesinde bazı operasyonlar yapma kararı almıştı. Bu şartlarda Komitedeki bazı subayların tutuklanması veya yurt dışına sürgünü gerçekleştirilecekti. Gürsel ve onun akıl hocaları kendilerine muhalif olan ondört subayı ya tutuklamak, ya da sürgüne göndermek niyetindeydiler. Bu operasyonun başarılı olabilmesi için müsait bir zaman ve zemin beklenildikten sonra gereken yapılacaktı...

Celal Bayar'ın intihar teşebbüsünden son anda kurtulması, mucize gibi bir şeydi. Onun gibi onurlu ve iradesine son derece hakim bir insan, tahammül derecesinin son reddesine gelmeseydi, asla böyle girişimlerde bulunmazdı.

İntihar hadisesinden dört gün sonra tarihler 29 Eylül 1960'ı göstermekteydi. Adnan Menderes'in bir avukata verdiği vekaleti geri almayı bahane edilerek, Milli Birlik Komitesi tarafından başka hiçbir gerekçe gösterilmeden, koca Demokrat Parti kapatılmıştı. Şeflik sisteminin totaliter baskılarına rağmen Bayar'ın çok zor şartlarda kurduğu hürriyete açılan kapının yegane temsilcisi, Demokrat Partinin kapandığı haberi bir anda bütün yurt sathına yayılmıştı. Acı haber tez ulaşır derler, ne kadar da doğru? Bayar ailesi Çeşme'de yaşadıkları zorunlu tecritte, Yassıada'daki intihar hadisesinin acılarını üzerlerinden atamadan, gazetelerde okudukları Demokrat Partinin kapandığı haberiyle, yeniden sarsılmışlardı. Duruşmalar 14 Ekimde başlayacağından, avukatların ayın 13'ünde müvekkilleriyle görüşmeleri gerekmektedir. Çeşme'de bulunan Bayar ailesine, birkaç avukat müracaat etmiş, ancak fazla itimat telkin etmediklerinden, başka arayışlara başlanmıştı. Nilüfer hanıma, Yusuf Ziya Öniş'in yakını avukat Hamdi Üge tavsiye edilmişti. Bayar ailesinin vekaleti üzerine Yassıada duruşmalarına girmesi beklenen avukat Hamdi Üge, o günün şartlarında bir servet sayılabilecek ikiyüzbin lira gibi yüksek para talebinde bulunmuştu. Türkiye'ye "on yıl" Cumhurbaşkanlığı yapan Bayar ve ailesinin bu parayı vermesi imkansız gibi bir şeydi. Ancak İş Bankası hisse senetleri satılabilirse, bu paranın güç bela temini mümkün olacaktı. Ne kadar dramatik bir durum. İhtilalin lideri Cemal Gürsel 103 milyonlardan bahsederken, Demokrat liderin ikiyüzbin lira naktinin olmayışı, onun parayla alakalı işlerden ne kadar uzak kaldığının en belirgin göstergesidir. Halbuki Bayar ülkede Bankalar kuran, temeli iktisatçılığa dayalı bir liderdi. Bütün bunlara rağmen paraya yakın olmayışı, onun kişisel çıkarlar yerine ülke gerçeklerini her şeyin üstünde tuttuğunun ispatıdır. Bu şartlarda ona halâ iftira atanlar varsa, utanıp Allahtan korksunlar derim. Nilüfer hanım Çeşme'den

ayrılmadığı için babasına avukat bulma işini, akrabaları Feyyaz ve Tahir Söker üstlenmişlerdi. Hisse senetlerinin satılamayışı, avukat Hamdi Üge'ye istediği paranın temininde tedirginlik veren sıkıntılar yaratıyordu. Bayar ailesine nihayet Çeşme'den ayrılma izni çıkmış, ayrılacakları günün öğleden sonrası Tahir Söker'den bir telgraf almışlardı.

Telgraf aynen şöyleydi:

" Reşide Bayar

Çeşme-Ilıca 13.10.1960 saat 13/50

Avukat Hamdi bey'le vekaletiniz mevzuunda vuku bulan mutabakatta, Hamdi bey'in ücretinin tediyesindeki imkânsızlığa binaen akim kalmış bulunmaktadır. Tespit olunan ücretin tediyesini sağlamak maksadıyla 6 Ekim 1960 tarihinde teyzemin dilekçe ile Milli Birlik Komitesine yaptığı müracaatın cevabına intizar olunmaktadır. Bu durum karşısında başka bir vekil tespitine çalışılmakla beraber, yarınki duruşmaya yetiştirilebilmesi imkansızdır. Yeni temaslarımızın neticesini bilahere bildireceğim.

Hürmetler-Tahir Söker."

Gelişmelerin bundan sonrasını Nilüfer Gürsoy şöyle anlatmakta:

" İzmir Havaalanı'nda bir gazeteci duruşmanın ilk günü babam avukatsız kaldığı için "Avukatınız kim?" diye sorduğu zaman, mümkün mertebe sakın görünmeye çalışarak:

"Açıklandığı zaman öğrenirsiniz!" dedim."

Bayar ailesi ikiyüzbin lirayı temin edemediği için Hamdi Üge davadan feragat etmişti. Ne kadar hazin bir durum olsa da, insanlar gerçek kişiliklerini böyle günlerde belli etmekteydiler. Hamdi Üge'nin davadan çekildiği anlarda, İstanbul Barosunun genç avukatlarından Gültekin Başak, Bayar'ın savunmasını üzerine almıştı. Müdafiler müvekkillerini görebilmek için 13 Ekim 1960 Perşembe günü yerli ve yabancı basın mensuplarıyla birlikte Yassıada'ya gideceklerdi. Bu gidiş olayını, önce Fatin Rüştü Zorlu, daha sonra da Menderes ailesinin avukatlığını yapan merhum Orhan Cemal Fersoy şöyle anlatmakta:

"Davet olunan saatte, Yassıada'ya hareket iskelesi olarak tahsis edilen Dolmabahçe rıhtımına gelen avukatlar, ağır bir muameleye maruz tutuluyorlardı. Herkes gidemeyecekti. Gidiş belgesi sayılan kartların muamelesi bitirilmemişti. Daha ilk anda hak müdafilerine reva görülen tutum ızdırıp vericiydi.

Saygıdeğer basın en ziyade müsaadeye mazhardı. Görevlilerle yapılan münakaşalar sonuç vermiyordu. Bir subay hangi sıra ve esasa dayalı bulunduğu bilinmeyen elindeki kâğıttan avukatların adını okuyordu: "Süreyya Ağaoğlu, Gültekin Başak, Orhan Cemal Fersoy, Talat Asal, Burhan Apaydın, Hüsamettin Cindoruk, Fevzi Çığırın"

Bizler Yassıada'ya giden ilk grup oluyorduk. Diğer avukatlar bu haktan neden mahrum bırakılmışlardı, sebep yoktu. Süngülü nöbetçilerin muhasarasında bulunan demir parmaklıkların ardına alınarak, bizi Yassıada'ya götürecek Fenerbahçe vapuru istikametine doğru ilerliyorduk. Karşımıza çıkan sivil kişiler, subaylar nezaretinde çantalarımızı açmamızı emrediyorlar, kontrolden geçirdikleri beyaz kâğıt ve kalemlemimizi bırakıp, diğerlerinin Yassıada'ya götürülmesinin yasak olduğunu bildiriyorlardı. Çantalarımızın elden geçirilmesinden sonra tepeden tırnağa arama tarama görüyorduk. Vapura girişimiz de, kontrol altında cereyan ediyordu.

Bu muameleyi her gün Yassıada yolculuğuna çıktığımızda görecektik ve kanıksayacaktık. Vapurun en kötü bölümü başaltı anbarı bizlere tahsis olunmuştu. Anbara indikten sonra bir daha yukarı çıkmak yasaktı. Vapurun içinde dolaşmak mümkün değildi. İlk gün deniz görmeden Yassıada'ya ulaştığımızı, vapurun iskeleye bindirmesiyle anlamıştık. Fakat dışarı çıkmamız için bir "geliniz" diyen olmuyordu. Saatler saatleri kovalamış, lâkin halâ yerimizden kıpırdatılmıyorduk. Hareketli arkadaşımız Gültekin Başak; "Burada böyle bekleyecek miyiz? Ben çıkar sorarım. Belki bizi unuttular" diye konuşuyordu. İlk günden itibaren sabrımızı tüketmek, azmimizi kırmak istedikleri anlaşılıyordu.

Görüşme ümidimizin kesildiği anda adeta bir sürpriz olarak "Hadi gelin bakalım" diye davet olunuyorduk. İskeleye çıktığımızda alınan tertibat dehşetti!.. Kara, deniz, hava ve Jandarma erleri makineli tüfekleriyle, tetikte bulundukları halde aralıklı saf nizamında bizi karşılıyorlardı... Karşımızda uzanan bayırın yüksek noktalarına ağır ma-

kineli tüfekler mevzilenmişti. Bu sıkı tertibat içinde öyle başıbozuk yürüyüş olmazdı. Tek sırada intizama sokuluyor ve etrafımızı çeviren erler nezaretinde öncümüzün peşinden ilerliyorduk. Adım başında nöbetçiler vardı. Ortalıkta sivil bizlerden başka kimse görünmüyordu. Çağrı ile arkadaşlar birer ikişer götürülmekteydi. Bütün kapıları süngülü nöbetçiler tutuyordu."

Yassıada davalarının avukatları 13 Ekim 1960 perşembe günü müvekilleriyle manevi işkence altında görüşürlerken, Orhan Cemal Fersoy'un Fatin Rüştü Zorlu'yla görüşmesi her nedense mümkün olamamıştı. Ertesi gün gazeteler, avukatların müvekilleriyle çok fazla görüştüklerinden bahsederek, vapuru kaçırdıklarını yazmaktaydılar. Böylesine sıkı tertibat içerisinde vapurun anbarında gelip gitmeler, daha ilk günden tutuklu avukatlarına verilen bir gözdağıydı. Bu şartlarda adil mahkemeden ve yargıdan bahsedilmesi mümkün değildi. Herşeye rağmen büyük fedakarlıklar gösteren değerli avukatların hukukun olmadığı Yassıada da, müvekilleri ve Türk demokrasisi adına hukuk savaşı verecekleri bilinen bir durumdu...

YASSIADA DURUŞMALARI BAŞLIYOR

14 Ekim 1960 Cuma günü başlayacak olan Yassıada duruşmalarında, Yüksek Adalet Divanı adı verilen bu istisnai mahkeme kurulu şu üyelere teşkil olunmuştu:

Başkan: Salim Başol "Yargıtay Birinci Ceza Dairesi Başkanı, Anayasa Mahkemesi üyesi"

Üye: Selman Yörük "Yargıtay Birinci Ceza Dairesi üyesi."

Üye: Rıza Tunç "Hakim Tuğgeneral Askeri Yargıtay Başkanı."

Üye: Ferruh Adalı "Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı ve daha sonra Yargıtay Başkanlığı yapmıştır."

Üye: Abdullah Üner "Yargıtay Birinci Ceza Dairesi üyesi."

Üye: Hıfzı Tüz "Danıştay üyesi."

Üye: Hasan Gürsel "Askeri Hakim Yarbey, Askeri Yargıtay üyesi."

Üye: Nahit Saçlıoğlu "Askeri Hakim Albay."

Üye: Cahit Özden "Danıştay üyesi."

YASSIADA SAVCILARI

Başsavcı: Ömer Altay Egesel "Yargıtay Başsavcı yardımcısı."

Başsavcı yardımcısı: Fahrettin Öztürk "Yargıtay Başsavcı yardımcısı."

Başsavcı yardımcısı: Avni Yurtsever "Yüksek Soruşturma Kurulu üyesi."

Başsavcı yardımcısı: Turgut Lülecı "Askeri Hakim Yüzbaşı İhtilalden sonra Yüksek Soruşturma Kurulu üyesi."

Başsavcı yardımcısı: Servet Tüzün

Başsavcı yardımcısı: Orhan Özdoğan

Başsavcı Yardımcısı: Süleyman Taşar "Askeri Hakim Binbaşı, Yüksek Soruşturma Kurulu Üyesi."

Bu heyetin içerisinde bulunan Salim Ertem Cumhuriyet Savcılığından Divan Başsavcı Yardımcılığına getirilmiş olduğu halde, Yassıada mahkemelerinin taraflı davranışlarının kişiliği üzerinde yarattığı stresle, intihar ederek hayatına son vermiştir.

Yüksek Adalet Divanı heyeti dosyalarını hazırlamış olduğu davalara, şu özel adları takmıştır:

Anayasa davası, Köpek davası, Bebek davası, Vinileks davası, İrtikap davası, 6/7 Eylül olayları davası, Arsa davası, İpar Transport davası, Değirmen davası, Barbara davası, Radyo davası, Topkapı Olayları davası, Çanakkale Olayları davası, Ankara-İstanbul olayları davası, İstimlak İrtikabı davası, Vatan Cephesi davası.

Yukarıda belirtilen davaların görülebilmesi için, Türk adaletini deşhet dolu yanılığlara düşürüp 9 ay 27 günde sona eren Yassıada mahkemelerinin yıllarca hafızalardan silinmeyecek ilk duruşması başlamış oluyordu. Mahkeme Başkanı Salim Başol'un, "**Türk Milleti adına yargı hakkına haiz Yüksek Adalet Divanı, Yassıada duruşmalarına başlamıştır. Açık olarak duruşmaya devam edilecektir. Yoklamaya başlayacağız. Adı ve soyadı okunanlar evet diye ayağa kalkarak cevap verecektir.**" Sözleriyle Demokratların kaderini belirleyecek, yargı serüvenine start verilmişti. İlk oturum, bir şekilde açılış görünümü arz ediyordu. Mahkeme Divanının asil ve yedek üyeleri, Divan Başsavcısı'yla yardımcıları, tam kadro halinde kürsüdeki yerlerini almışlardı. Kürsünün önündeki ikinci bölümde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi stenografları zabıt kâtabi olarak görev yapmaktaydılar. Onların hizasında raportörler ile kararname ve belirtilen yazıları okumak üzere radyo spikerleri yan yana oturmuşlardı. Mahkeme zabıtları steno olarak tutulacak, bilahere radyo stüdyolarında banda kaydedilecekti. Orduya ait foto film merkezi fotoğraf makinesi ve kameralarla duruşmaların çekimini yapıyordu. Sivil basın fotoğraf çekmeye yetkili olmadığından, gazeteciler hayli sıkıntılı anlar yaşamaktaydılar.

İhtilal öncesinde Demokrat Parti muhalifi olan bazı fanatik gazeteciler, basın hürriyetinden bahsedip darbeci subayları demokrasi havarisi gibi göstermişlerdi. Yassıada mahkemelerinde fotoğraf dahi çekmelerine izin verilmeyince, sadece başlarını öne eğip, sallamakla yetiniyorlardı. Bayar ve Menderes'in getirdiği sınırsız hürriyetleri, hürriyetsizlik gibi gösteren bu matbuat üstadları, Yassıada duruşma salonunda kendilerine uygulanan diktavari yasaklara ağızlarını bile açmamaktaydılar. Nede olsa yazdıkları yalan haberlerin büyük katkılarıyla ihtilal gerçekleşmiş, arzuladıkları totaliter hürriyete kavuşmuşlardı. Elbette suspus olacaktı. Onlar, ak saçlı paşanın ektiği fesat ve kin tohumlarıyla, zaten böylesine bir sistem istememişler miydi? O halde gerçek demokrasiye tercih ettikleri, totaliter sistemin kuralcı yasalarına katlanacaklardı. Ve hiç sesleri çıkmadan katlanmışlardır da.. Zaten sesleri çıkmış olsaydı, Ada Kumandanı Tarık Güryay'ın turkuaz renkli asasının işaretleriyle susturulup, gazeteci sıfatıyla da olsa bir daha duruşmaları izleyemeyeceklerini çok iyi bilmekteydiler. Demokrat lider

Bayar'ın bahsettiği insan hak ve hürriyetlerini hazmedemeyen bu insanlar, İsmet paşa'nın gönlü olsun diye darbe öncesi günlerde adeta tahrik müessesesi haline gelmişlerdi. Yassıada mahkemelerinde 204 gün süren 287 duruşmada, tek kare fotoğraf dahi çekemeyen ve şiddetli sansür uygulamalarına muhatap olan basın mensuplarımız, arzuladıkları muameleye nihayet darbecilerin huzurunda kavuşmuşlardı. İhtilal öncesi Demokrat Partiyi askerlere şikayet etmekteydiler. Askerlerin amansız ve katı uygulamalarını, kime şikayet ettiklerini halâ merak ediyorum...

BAYAR İLK DURUŞMAYA ÇIKIYOR

Mahkeme Başkanının belirlediği tertibe göre en başta Celal Bayar, onun yanında da Adnan Menderes oturacaktı. Menderes'ten sonra Bakanlar Kurulunun sırası teşkil olunmuştu. Onları Meclis Başkanı ve Başkan vekilleri takip etmekteydi. Daha sonraki yerler Tahkikat Komisyonu başkanı ve üyelerine ayrılmıştı. Milletvekilleri ise alfabetik sıraya göre yerlerine oturabileceklerdi. Başkan Salim Başol'un ilk oturumda, fevkalade bir suçlamanın duruşmasını başlatacağı sanılıyordu. Nede olsa, bir o kadar yalan haberlerle Harbiye'nin tenkili, kıyma makinelerinden geçirilen gençler ve acımadan öldürülen öğrencilerin morglarda bekletilişi, kamuoyuna ilan edilmişti. Ancak bunların hiç birisi doğru olmadığına göre, mahkeme başkanı Türkiye'yi on yıl idare eden bu insanlara ne sorabilirdi? Kulaklığını dik katli takıp Başol'un isnadlarını büyük bir sabırla dinleyen Bayar, hayretler içerisinde kalmıştı. **Evet, ilk duruşma köpek davasına aittir!...** Bir ülkenin Cumhurbaşkanı hakkında böylesine komik iddialarda bulunan Yassıada mahkeme heyetindekiler, kendilerini ve ülkemizi dünyaya rezil etmekten hiç utanıp sıkılmamışlardı.

Cumhurbaşkanı Bayar'a Afganistan ziyaretinde bir av tazısı hediye edilir. Bayar, tazının bakımının ancak Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesinde mümkün olabileceğini düşünerek, hayvan bu kuruma satılıp geliriyle de suyu olmayan bir köye çeşme yaptırılmıştı. Mahkeme

başkanı Başol, tazının usulsüz satışından hararetle bahsedip, Atatürk'ün son Başbakanı, Türkiye'nin ilk sivil Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan adeta hesap soruyordu. Ne kadar dramatik bir durum? Bir kere burada şahsi irtikap ve elde edilen gelir olmadığına göre, mahkeme başkanı çeşmesi olmayan köy suya kavuşmuş diyeceğine, köpek davasındaki satışın usulsüzlüğü üzerinde ısrarla durarak, kendisini ve asil milletimizi, taraflı tarafsız herkeslere güldürmüştü. Bayar'ın İş Bankası Konak şubesinde 16 liralık hesabı çıktığından, asılsız 103 milyon yalanını ağızlarına almayıp, **"Cumhurbaşkanı'nın köpek, Başbakan'ın bebek"** davasıyla uğraşıyorlardı. İlk günkü duruşmasına vekalet verdiği avukatlarının yetişemeyişleri nedeniyle oldukça üzüntülü olan Bayar, Salim Başol'un bu garip iddialarına şaşırarak, gülümsemekle yetinmişti. İhtilalin başı Cemal Gürsel, Yassıada mahkemelerinin bağımsız olduğundan bahsederken, ordunun verilecek kararlara müdahalesinin söz konusu olamayacağını, milletin gözünün içine baka baka açıklamıştı. Ancak mahkeme heyeti köpek ve bebek davası duruşmalarında gülünç durumlara düşünce, Gürsel derhal yazılı müdahalede bulunmuştu. Ne olursa olsun kendi seçtikleri mahkemenin işlerine karışmamaları gerekirdi. Ne var ki, daha ilk günden karışmışlardır. Cemal Gürsel'in Ada Kumandanı Yarbay Tarık Guryay'a çektiği yıldırım telgraf, mahkeme heyetine yapılan asker baskısının ilk işaretleridir. Bir bakıma hakimler heyetine aba altından sopa gösterilmektedir. Mahkeme Başkanı Salim Başol'un bir duruşma esnasında:

"Ne yapalım sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor" demesi Ordunun yargıya müdahalesinin en büyük ispatı değilmi dir? Cemal Gürsel Paşa telaşa kapılarak yazdığı yıldırım telgrafında, mahkeme heyetine iletilmek üzere şu talimatları yazmıştı:

"Yüksek Mahkeme Başkanlığına, Yassıada.

Kanuni imkan görüldüğü takdirde, bebek davasının mahrem celselerde görülmesini yüksek tasvibinize sunarım!"

Gürsel'in bu telgrafı bir bakıma Demokratların mahremiyetini sa-

TARIK GÜRYAY'IN ANLATIMLARI: Yassıada Kumandanı Tarık Guryay Gürsel'den aldığı telgrafı mahkemeye sunuşunu, Bir iktidar yargılanıyor'da anlatmakta. sayfa 289-290 Cem Yayınevi.

vunuyor gibi görünse de, asla bununla alakâli değildir. Köpek davası, bebek davası gibi böylesi gülünç iddialarla netice alınamayacağını kestiren Gürsel ve Milli Birlikçiler, üstü kapalı da olsa mahkemeyi uyarmışlardır. **Hani Yassıada mahkemeleri bağımsız dı? Hani askerler ve Devlet Başkanı kararlara müdahale etmeyecek ti?**

Bu telgrafın ardından gerçekleşen yüz kızartıcı sahneleri ve mahkeme heyetinin acz içerisine düşüşünü, Ada Kumandanı Tarık Gür-yay'ın kendi anlatımlarından dinleyelim:

"Bebek davasının başladığı gün saat tam 10.00'u bulmuştu ki, mahkeme salonunda bana bir telgraf getirdiler.

Bu yıldırım olarak çekilmiş bir teldi. Açtım. İmza yerinde: "Devlet Başkanı Gürsel" kelimelerini okudum. Başol'a gönderdim. O celsede hazır bulunmuş olanlar hatırlayacaklardır: Başol, telgrafi okur okumaz herkesi şaşırtan ani bir ara kararı verdi. Celse, müzakere için tatil edilmişti. Durup dururken hiç hesapta olmayan bu müzakere lüzumu neden duyulmuştu. Bunun nedenini, o gün orada bulunmuş olan dinleyiciler de, sizlerle birlikte işte ancak şimdi öğrenmiş bulunuyorlar.

Müzakerede, Devlet Başkanı'nın yıldırım teli ortaya konulunca, Yüksek Adalet Divanı üyeleri kararsızlığa düşmüşlerdi:

"Nedir bu müdahale? Ne olacak şimdi?.." Koşarak yanıma gelen bir subay, yargıçların beni çağırdıklarını bildirdi, gittim. Salim Başol: "Kumandan bey, dedi, siz bu telgrafın gerçekten sayın Gürsel tarafından çekilmiş olduğundan eminmisiniz?"

Öyle ya! O teli Gürsel imzası ile başkası çekmiş olamaz mıydı? İtiraf edeyim ki, Başol'un o sorusuna muhatap kalmadan önce, bu ihtimal hiç aklıma gelmemişti!

Başol:

"Bunu nasıl anlayabiliriz? Ve siz ne dersiniz?" diyordu.

"Başkanım, eğer arayı biraz uzatabilirseniz, ben mümkün mer-tebe süratle Devlet Başkanı'nu bulur ve konuşurum" dedim. Odama çıktım, aradan iki veya üç dakika geçmiş ya geçmemişti, Gürsel'i buldum! Telgrafın yarattığı tepki, Devlet Başkanı'nu üzmişti.

"Gerçi, dedi o telgrafi ben çektim ama, o telgraf şüphesiz bir emir değil, temennidir."

Ada Kumandanı Tarık Gür-yay'ın açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, her ne kadar sonradan tevil ederek yazdığı telgrafi bir temenni olarak göstermeye çalışsa da, Gürsel'in Yassıada mahkeme heyetine var olan baskısı inkâr edilemez. Düşünebiliyor musunuz? Gürsel'in gönderdiği telgrafi Ada Kumandanı mahkeme başkanının önüne koyunca duruşmaya ara veriliyor. Ayrıca heyetteki savcı ve hakimlerde bir telaş ve panik sezinlenmekte... Bu şartlarda haktan, hukuktan ve adaletten söz edilebilir mi?..

BU NASIL MAHKEME BÖYLE

Yassıada duruşma salonunda ihtilalciler tarafından seçilmiş dinleyiciler, Başsavcı Egesel ve Mahkeme Başkanı Başol'u, sanıkları her susturduğunda çılgınca alkışlıyorlardı. Başkan ile Başsavcı veciz ve argo beyanlarıyla malûm dinleyicileri adeta coşturmaktaydılar. Sanıkların ve müdafî avukatların yuhalanmasına, ağır hakaretlere uğramalarına, güvenliği sağlamakla görevli subaylar tarafından adeta göz yumuluyordu. Demokrat iktidarın yargılanan mensupları ve onların davalarını üstlenen müdafileri, duruşmalar müddetince üstün seviyedeki terbiyelerini hiç bozmadan muhafaza etmekteydiler. Mahkeme salonunun arkasındaki anfide oturtulan tutukluların aileleri ve yakınları duruşmaları sessizlik içerisinde, üzüntüyle izliyorlardı. Bir duruşma esnasında, yapılan tertip ve hakaretlere dayanamayan merhum Fatin Rüştü Zorlu:

"Bu nasıl mahkeme?! Burada kurum-u vustai "Orta Çağ" teşhir usullerine başvuruluyor," diye feryad etmişti. Duruşmalarda tutuklulara uygulanan sert davranışlar, müdafî avukatlara da tatbik olunuyordu. Adnan Menderes'in müdafilerinden Talât Asal müvekkilini savunma gayreti içindeyken, mahkeme başkanı yeter diyerek sözünü kesmişti. Talât Asal'ın konuşma ısrarı üzerine, Ada Kumandanı turkuaz renkli asasıyla askeri görevlilere işaret ederek, çoktan emirler yağdırmaya başlamıştı bile...

Oradaki bir astsubay üst çavuş tarafından yaka paça yere indirilen Talât Asal, yerlerde sürüklenerek müdafî kürsüsünden zorla uzaklaştırılmıştı. Müdafî avukatın yerde ızdırap içerisinde inlemesine kim-seler ses çıkarmazken, Yüksek Adalet Divanı üyeleri bu dehşet man-zarasını sessizlik içerisinde seyrediyorlardı. Böyle bağımsız mahkeme olabilir mi? Bir astsubay Ada Kumandanı'ndan aldığı emirle de-mokrasinin kuralı olan yasaları hiçe sayıp çiğnerken, mahkeme baş-kanı kendisiyle aynı fakültede, aynı kanunları birlikte okumuş olan bir hukuk adamının sürüklenmesine seyirci kalmaktaydı. Bu uygulamanın adına demokrasi diyebilir misiniz? İşte, bazılarının istediği buydu. Ve ihtilalin mantığı da istenileni uyguluyordu".

Nihayet, Talât Asal ağır küfür ve tehditler arasında soluğu Merkez Kumandanlığının tevkifhanesinde almıştı. Bununla da yetinmeyen ih-tilalciler, onu Balmumcu Garnizonu'nun pis kokulu zindanlarına gön-dermişlerdi. Gelişmelerin akışından açıklıkla anlaşıldığı gibi Yas-sıada mahkemelerinde baskı, zulüm ve müdahale kesinlikle vardır. Hem de olmayan hukuk adına, gerçek hukuk katledilerek!..

CEMAL GÜRSEL'İN GAYRİMÜSLİM TEMSİLCİLERİ

27 Mayıs 1960 ihtilali'nin gerçekleştiği günkü kargaşada, atan-maları oldu bittiye getirilen Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında, be-lirgin uyuşmazlıklar baş göstermeye başlamıştı. Üst düzeydeki su-bayların Komite içerisinde az olmaları, ihtilalciler için ayrı bir problemdi. Gürsel taraflısı olanların yanısıra, bazı gruplar devamlı olarak İsmet İnönü'yle irtibat içerisinde olmaktaydılar. Hatta Ko-mitedeki subaylardan Suphi Karaman daha da ileri giderek, İnönü'nün damadı Metin Toker'le aile dostluğu tesis etmeyi başarmıştı. Suphi Karaman ve eşinin Toker ailesine devamlı yemek davetlerine gidip gelmeleri, İsmet Paşa'nın Komite hakkında kimlerden bilgi aldığıının ispatı gibi bir şeydi. Alparslan Türkeş ve Orhan Kabibay'ın başı çek-tiği ondörtler grubu seçimlerin yapılmasına şiddetle karşı çıkıp, Milli Birlik Komitesinin uzun müddet idarede kalmasından yanaydılar.

Gerçi Türkeş aşırı sağ, Kabibay revizyonist sosyal demokrat ol-masına rağmen aralarında fikir ayrılıkları da olsa, gerek kendileri, ge-rekse aile içi görüşmeleri eksik olmuyordu. Haydar Tunçkanat, Sami Küçük, Suphi Gürsoytrak ve Ekrem Acuner grubu ise ondörtlerden son derece rahatsız olduklarından, ya tutuklanmalarını ya da bir şe-kilde sürgüne gönderilmelerini istemekteydiler. Gürsel Paşa'yı ikna eden bu grup, çok gizli bir gece yarısı operasyonu, Türkeş ve Ka-bibay'ın başkanlığındaki ondört subayı evlerinden alarak, aynı gün apar topar ayrı ülkelere sürgüne göndermişlerdi. Diğer subaylara na-zaran, Türkeş'in Gaziosmanpaşa Kader sokaktaki evinden alınması hayli zor olmuştu. Evin kapısı uzun müddet açılmamış, çerçeveler pencereler kırılarak Türkeş güçlülük dışarıya çıkarılıp, ailesiyle bir-likte Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'ye Devlet Müşaviri olarak sür-gün edilmişti. Altı ay önce radyodan ihtilal bültenini okuyan Kurmay Albay Türkeş ve grubu, kısa zamanda kendi arkadaşları tarafından tasfiye olunmuşlardı. Milli Birlik Komitesi, bir anda otuzsekizden, yirmidört'e düşmüştü. Kendisine hükmetmek isteyen ondörtler gru-bundan kurtulan Gürsel, içinde bulunduğu ortamı daha rahat his-sederek, bir taraftan profesörlere Anayasa'yı hazırlatırken, bir taraftan da Kurucu Meclis üyelerini tespitle meşguldü.

Askerlerin yanısıra Profesörler heyetinden Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Hüseyin Nail Kubalı, Gürsel Paşa'nın devamlı olarak akıl hocalığını yapmaktaydılar. Nihayet 1961 senesi Ocak ayının ilk günlerinde asker, bürokrat, gazeteci, gençlik, Üniversite ve parti mensuplarından oluşan 280 kişilik Temsilciler Meclisi üyeleri, yemin ederek parlamentoyu aç-mışlardı. Gürsel Paşa Meclis aracılığıyla Devlet Başkanlığını tes-cilletirken, Kurucu Meclis üyelerinden kendisine sekiz kişilik Devlet Temsilcisi de seçilmişti. Şaşılabilecek bir durum, insan rüyasında görse inanmazdı. Gürsel Paşa: "**Ermeni Cemaatinden Eseyan lisesi mü-dürü bayan Hermine Agavni Kalustyan, Yahudi Cemaatinden din adamı "Haham" patrik müşaviri Erol Dilek, Rum Cemaatinden din adamı ve hukukçu Kaludi Laskari'yi 6 Ocak 1961 günü en yakın Devlet Temsilcileri olarak seçmişti."**

Demokrat Parti'yi ve onun liderlerini irticanın başı suçlamalarıyla itham eden Gürsel Paşa, üç gayrimüslimi kendisine en yakın tem-silciler olarak seçince acaba irticanın önü mü, yoksa arkası mı oluyor?

İhtilalciler hiç alınıp gücenmesinler. Musevilik ve ortodoksluk din değil mi? Demokrat Parti döneminde ezan'ın Halk Partililerin de vermiş oldukları oylarla birlikte bugünkü okunuş şekline dönüşmesi, fırtınalar koparmıştı. İnönü ve Gürsel her fırsatta Bayar'ı haksız isnadlarla irticanın başı olarak suçlamaktaydılar. Matbuatın sivri kalemeleri, sözde sosyal adaleti savunanlar, göstermelik Atatürkçüler, kalın ayağa ve bu acımasız iftiralara hep birlikte son verin...

Gürsel'in Devlet temsilcilerinden Yahudi Erol Dilek ve Rum Ortodoks Kaludi Laskari'yi çağdaş dünya görüşünün olağan durumları olarak tanımlarsanız, inanın asıl irticai hareketi savunan sizlersiniz demek, çok doğru olacaktır kanaatindeyim... Çünkü, Kaludi Laskari Patrik Athenagoras'ın Hristiyan halifeliliğini, Erol Dilek Beriah Tevratındaki gerçek din Devletini savunanlardandır. Ne kadar yazık ki, irticai hareketin içerisinde deyip, bir hiç uğruna darbe yaptığınız Demokratlara, gayrimüslim cemaatlerin softa din alimlerine **"Devlet Temsilciliği"** görevleri vererek kıydınız. Üstelik bu insanların bir iktidarın yargılanması hakkında, Kurucu Meclis Üyesi sıfatıyla alınan bütün kararlarda imzaları vardır. 1960 ihtilalini gerçekleştirenler, Gürsel Paşa'nın Bayar'a olan kinini ve kendisiyle yakın mesai yapan üç gayrimüslim temsilcisini yıllarca Devlet sırrı gibi sakladınız. Artık bütün tabular yıkıldı. İnanın bu yaptığınız büyük haksızlıklardan dolayı tarih sizleri asla affetmeyecektir. Bir sözüm de 60 ihtilalini yıllarca klasik çizgiler içerisinde yazan üstadlarıma olacak. Sizler olayların detayına inip o günlerde yaşananları gerçek boyutlarıyla anlatmış olsaydınız, bizlere sil baştan tarih yazdırmazdınız...

Gürsel'in Bayar'a olan kinine gelince; Bütün mesele çok istediği Genelkurmay Başkanlığına getirilmeyişidir. Amerika Birleşik Devletlerinde askeri atışe olduğu yıllarda Fatin Rüştü Zorlu'nun tavsiyesi ile Genelkurmay Başkanlığına getirilen Rüştü Erdelhun Paşa'nın yaş haddinden emekliliği beklenmekteydi. Ancak Hükümetin yasaya göre uzatma hakkı olması nedeniyle, Erdelhun Paşa'nın görev süresi iki defa üst üste uzatılıp, Bayar tarafından onaylanmıştı. İkinci uzatma senesinin sonunda Başbakan Menderes, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in Genelkurmay Başkanlığına getirilmesini Bayar'a teklif etmişti. **"Ayrıca Menderes, Gürsel'in Genelkurmay Başkanı olması hususunda Cumhurbaşkanına bir kararname gönderiyor."**

Bayar Erdelhun Paşa'yı askeri bilgisi, kültürü ve lisanı nedeniyle değiştirmek istemediğini, Hükümete bildirip, Gürsel'in kararnamesini reddetmişti. Gürsel oraya buraya ve yetkili yerlere Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi için adeta yalvarıyordu.

Düşünebiliyor musunuz? Bayar, Gürsel'in kararnamesini reddetmesi nedeniyle, ne kadar isabetli karar verdiğini bir kere daha ispatlamıştı. Ne garip tecellidir ki, Demokrat Parti Hükümetine, Genelkurmay Başkanı olabilmek için yalvarıp araçlar koyan Cemal Gürsel, Yassıada da bir devrin yargılanmasına hükmediyordu. Gürsel Paşa zorunlu izine ayrılıp İzmir'e giderken, askerlere politikayla uğraşmayın dediği halde 27 Mayıs darbesinden sonra kendisini bir anda, rüyalarında bile göremeyeceği **"Devlet Başkanlığı"** makamında buluvermişti. Profesörlere çok acele derme çatma bir Anayasa hazırlatırken, idamlardan 65 yaş sınırının kaldırılmasını ısrarla istiyordu. Bunun tek nedeni, kendisini Genelkurmay Başkanı yapmayan Bayar'ı idam edileceklerin içinde tutabilmektir. İhtilalci subaylardan Milli Birlik Komitesi üyesi Sami Küçük bu hususta şunları söylemekte:

"— Bir tek istisna olarak 65 yaşından sonra idam edilemez maddesi kaldırılmıştı. Celal Bayar vardı, Refik Koraltan vardı. Daha bunun gibi olanlar 65 yaşını geçen. Bunları ayırmak istememiştik. Mademki Türkiye'ye ihtilal ortamını hazırladılar, o vakit cezalarını görmelidirler. Yaş, bir neden olmamalıdır deniyordu. Ama sonradan dünyanın seyrini değiştirmeyelim, bugüne kadar dünyada böyle uygulanmış, bizden bir hata olmasın dedik ve uygulamadık. Hatamızı düzelttik böylece."

Milli Birlik Komitesi üyelerinden Albay Sami Küçük'ün açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, Bayar'ı mutlaka idam etmek kararında olan ihtilalciler, önce 65 yaş engelini yasadan kaldırmışlardı. Daha sonra dünyada 65 yaşın üzerinde idam hükmü olmadığını görünce, olumsuz tepkilerden ürkeren kin üzerine dayalı olan aldıkları maksatlı kararı, istemeyerek te olsa geri çekmişlerdi.

SAMI KÜÇÜK'ÜN AÇIKLAMASI: Milli Birlik Komitesi üyesi Sami Küçük'ün Bayar ve 65 yaş hakkındaki açıklamaları. 27 Mayıs ilk aşkımızdı sayfa 196 Ümit Yayıncılık B.Baykam.

6/7 EYLÜL DAVALARI DURUŞMALARI

6/7 Eylül davalarında mahkeme heyeti yerini aldıktan sonra tutuklular askerlerin nezaretinde duruşma salonuna getirildiler. Başkan Salim Başol'un Bayar'ı 6/7 Eylül hadiseleri hakkında itham etmesi üzerine, müdafî avukatlar karşı savunmaya geçmişlerdi. Avukat Gültekin Başak müdafisi olduğu müvekkilinin Cumhurbaşkanı olması itibarıyla 1924 Anayasası uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı ancak hiyanet-i vataniye halinde sorumlu bulunabileceğini, bu nedenle Yüksek Adalet Divanı mahkemesinin vazifesiz olduğunu savunuyordu. Bu husus Divanın kısa bir müzakeresinden sonra reddedilmişti. Savunmanın tam aksine, Yüksek Adalet Divanı kendisini Bayar'ı yargılamakla vazifeli görüyordu. Mahkeme Başkanı Salim Başol'un "**Kararname okunacaktır**" emri üzerine, görevli spiker elindeki metni yüksek sesle okumaktaydı. Kararnamenin okunmasından hemen sonra Başkan Salim Başol tarafından Bayar'ın sorgulanması başlıyordu. Bayar'ın kulaklarının ağır işittiği, kendisine verilen kulaklığın da tesir etmediği anlaşılmaktaydı. Demokrat liderin ağır işitmesi, intihara teşebbüs etmesi esnasında kulağından şerit halinde sızan kan pıhtısı ile ilgiliydi. Herşeye rağmen Bayar, Mahkeme Başkanı'nın sorularına cevap verip, 6/7 Eylül hadiseleri hakkında şu açıklamalarda bulunuyordu:

"— Ortada bir Kıbrıs davası var. Türk milletinin her ferdi bu dava ile alâkadar olmuştur. Yunanlılar da Kıbrıs'ın ilhaki için azami gayret sarfetmişlerdir. Tezimizi meşru bazlar içinde dünya umumi eskârına kabul ettirmek vazifemizdi. Bunun için gayret sarfediyorduk.

Başkan, Bayar'ın sözünü keserek:

"— Ama bu hareket meşru değil, gayri meşrudur. Bütün deliller bu merkezdedir. Bu müdahale bir ihsası reydi. Devletin istihbarat makamlarında bu nümayişin tarafınızdan tertip edildiğine dair raporlar var. Tahkikat yapılmadan o gün bu hadiseleri müseccel komünistler yaptı demişsiniz. Hiç tahkikat yapılmadan bu nasıl oluyor? Hadiseleri masum insanların üzerine nasıl yüklersiniz?"

Bayar başkanın sorularını hayretle dinleyip cevap veriyordu:

"— Yani bir beyanat mı yapmışım, bir vesika mı imzalamışım. Örfî İdare Kumandanı'na o gün vilayette hadisenin faillerini bulmaları gerektiği doğrultusunda emirler verdim."

Başkan, Bayar'ın yeniden sözünü keserek:

"— Faillerin bulunması ve takibi kanun emridir. Haklarında hiçbir delil bulunmayan insanlar hakkında tahkikat yapılmış ve sonra beraat etmişlerdir."

Bayar, başkanın bu sözlerine şu kesin cevabı veriyordu:

"— Mahkeme kararlarından ben mesul değilim."

Bayar bilinen onurlu ve şahsiyetli tutumuyla, Yassıada mahkeme heyetine asla taviz vermiyordu. 19 Ekim 1960 Çarşamba günü oturumda, saat 11.00'de Bayar'dan sonra Adnan Menderes 6/7 Eylül davalarının sanığı olarak Yassıada mahkeme heyetinin karşısına çıkmıştı. Adnan Menderes'in bir saati aşan savunmasından sonra Fatin Rüştü Zorlu, Fuad Köprülü ve Fahrettin Kerim Gökay ifade vermişlerdi. Yüksek Adalet Divanı kılı kırk yarıyor, olmayan şeyleri olmuş gibi göstererek türlü bahaneler üretiyordu. Bir devir, asla adil olmayan art niyetli Yassıada mahkeme heyeti huzurunda yargılanıp hesap vermekteydi. Hem de gerekçeli bir sebep olmadığı halde, en ağır muamelelere maruz kalarak...

2 Aralık 1960 günü Yassıada'da Topkapı hadiselerinin oturumuna başlanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Teşkilatı, İsmet İnönü'ye suikast teşebbüsünde bulunulduğunu iddia ederek, 290 kişi hakkında şikayetçi olup, 96 kişiyi tevkif ettirmişti.

Bu dramatik durum, Cumhuriyet Halk Partisi İl Teşkilatının Yassıada mahkeme heyetine kurduğu baskının açık delilidir.

Yüksek Soruşturma Kurulu Topkapı hadiselerinden dolayı başta, Bayar ve Menderes olmak üzere 60 kişiyi İsmet İnönü'yü öldürmeye nakis teşebbüs suçundan dolayı Yüksek Adalet Divanına sevk ederek cezalandırılmalarını istemekteydi. Topkapı hadisesi ile töhmetlendirilip, Yassıada'da sanık sandalyesine oturtulanlar şu isimlerden oluşmaktaydı:

"Celal Bayar-Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes-Başbakan, Ethem Yetkiner-İstanbul Valisi, Kemal Aygün-İstanbul Belediye Başkanı, Namık Argüç-Korgeneral I. Ordu Komutanı, Mecit Tokcan-Tümgeneral, Av. Şemsettin Güner-DP. İl idare Kurulu, Selahattin Genç-DP. Beykoz İlçe Başkanı, Dr. Faruk Sargut-DP. Fatih İlçe Başkanı, Selami Oğuz-Maltepe Belediye Başkanı, A. Rıza Dinçer-DP. Zeytinburnu Başkanı, Celal Kosova-Trafik Şube Müdürü, Zeki Şahin-Emniyet Amiri ve bunların yanı sıra diğer bazı sade vatandaşlar da suçlanmaktaydılar."

Yüksek Soruşturma Kurulu kararnameğine göre; 4 Mayıs 1959 günü Yeşilköy Havaalanı yolundan İstanbul'a gelecek olan muhalefet lideri İsmet İnönü'nün yol boyunca İstanbul halkı tarafından karşılanması esnasında, Topkapı surları dışındaki mevkide, Demokrat Parti teşkilatının sopalı ve taşlı saldırılarının yanı sıra kim vurduya getirilerek, linç edilip suikaste uğrayacağı iddia ediliyordu.

Adnan Menderes bu iddia karşısında:

"— Ortada seçim yoktu, fakat ondan da üstün siyasi gerginlik vardı. Seyahatler, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu açıkça ihlal gayesiyle yapılıyordu. Müsaadesiz toplantıyorlardı. Memleketin iç huzurunu temin için 1957 seçimlerinden sonra bir sene seyahate çıkmadım. Topkapı da Demokrat partililerin toplantısı, adem-i tasvip gösterisinden ibarettir." diye kendisini savunuyordu.

Celal Bayar ise; İstanbul valiliği kapısında nöbet tutan bir polisin ve eski yaveri General Refik Tulga'nın iftiralarıyla karşı karşıya kalmıştı. Polis vilayet önünde dururken, Bayar'ın İsmet İnönü hakkında **"Öldürmediniz mi?"** sözlerini işittiğini söylemekteydi. Ya eski yaver Refik Tulga'ya ne demeli? Güya Bayar İnönü'ye atfen **"Asa-cağız, geberteceğiz keratayı"** gibi ithamlarda bulunmuş. Eski yaverin bu mesnedsiz iftiralarını delil sayan mahkeme heyeti, Bayar'ı suikaste azmettirmekle suçlamaktaydı. Bütün duruşmalarda onurundan ve şahsiyetinden ödün vermeyen Bayar, iddiadan öteye geçmeyen bu çirkin iftiralar karşısında şunları söylemişti:

"— İnönü ile aramızda hiç bir sönmez husumet yoktu. Biz daha iktidara geldiğimiz ilk gün devri sabık yaratmayacağız dedik. Biz Atatürk terbiyesi ile yetiştik. Benim Üniversitem, mektebim Atatürk'ün yanındadır. Bize Atatürk'ün daimi telkinleri suikasdden içtinap etmemiz hususunda olmuştur. İnönü'yü öldürmek mevzuunda benim bir düşüncemin olması veya yanımdakilerin bu yoldaki düşüncelerine müsamaha göstermeme asla varit değildir. İnönü ile halef salef oluşumda, Atatürk benim haberim olmaksızın, beni Başvekaletle getirdi." deyip konuşmasını tamamlamıştı.

Daha sonra Cumhurbaşkanı'nın o zamanki Başyaveri Deniz Kurmay Albayı Faik Talu ve makam şoförü Niyazi bey'in tanık ifadelerine başvuruldu;

Başyaver:

"— Böyle bir konuşma duymadım. Bayar'da bir kızgınlık hissetmedim. Vilayetten çıkarken de fevkalade halleri yoktu. Vaziyetlerinde bir anormallik de bulunmuyordu. Hadiselerden evvel de herhangi bir fevkaladelik hissetmedim. İstanbul'da İran Şahı için bulunuyorduk."

Cumhurbaşkanlığı makam şoförü Niyazi bey ise:

"— Reisicumhur'un Ethem Yetkiner ve Kemal Aygün'e bir şey söyleyip bağırdığını duymadım. Bir şey söyleselerdi, işitirdim." demektedirler.

Bu şartlarda vilayet önünde nöbet tutan polis memuruyla, eski yaver Refik Tulga'nın yalanları tekdiz edilmiş oluyordu. Herşeye rağmen Refik Tulga Paşa yalan ifadelerindeki ısrarcı tutumundan vazgeçme-

mekteydi. Eski Başyaver "Geberteceğiz keratayı" sözlerini heyecanla anlatırken, Bayar gelişmeleri sükûnetle dinliyordu. İfadenin bitiminden sonra Bayar yeniden mikrofon başına gelmişti.

Bayar:

— Bu mevzu ne zaman olmuştur?

Tulga:

— 1955 senesinde.

Bayar:

— Bundan sonra benim yanımda ne kadar kalmışlardır?

Tulga:

— Bir sene:

Bayar istediği cevabı alarak, devamla:

— Benim eski yaverim aleyhimde olanları ve gayrivaki şeyleri anlatıyor. 6/7 Eylül Davasında da böyle oldu. Beyanlarının aksine herşeyi vesika ile ispat ettik.

Başkan Salim Başol müdahale ederek:

— Neden böyle konuşsun? Diyor ve Bayar'dan şu cevabı alıyordu.

— Kendisine mahkeme tarafından imtiyaz temin ediliyor.

Bu celse de, Topkapı hadiselerinin iftiralarından ibaret olmasından öteye geçemeyişi ile noktalanıp, kapanıyordu.

1956 senesine kadar Cumhurbaşkanlığı yaverliği görevinde bulunan Refik Tulga, Bayar'dan bir baba şefkati muamelesi görüp, onun sevgisini ve takdirini kazanmıştı. 1960 ihtilalinden sonra Yassıada'da verdiği yalan ifadelerle Bayar'a karşı ihanet içerisinde olmuştur. Korgeneral rütbesine kadar yükselen Refik Tulga, ihtilal'in ertesi günü kendisini İstanbul valisi ilan edip, bu görevi uzun müddet sürdürmüştür.

29 NİSAN KIZILAY HADİSELERİ DAVASI

Daha önce tafsilatlı bir şekilde anlattığım Kızılay hadiselerini, Başbakan Adnan Menderes Yassıada mahkeme heyetinin huzurunda şöyle izah ediyordu:

"— Kızılay'da lehde bir nümayiş yapılacağını bilerek gitmiş değilim. Akşam üzeri dalgın ve yorgundum. Celal Bayar ve Koraltan vardı. Araba Kızılay'a gitmeden sağa Necatibey caddesine döndü. Celal Bayar müdahale etti, "devam edelim görelim" dedi. Araba ilerleyemedi. İndik yürümeye başladık. Halkın içine girdiğimizde müspet tezahürat yapanlar da vardı, menfi de, polisle halkın mücadele ettiğini de görüyordum. Ben halkın arasına girmek istiyordum. Polisin zoru ile bir arabaya bindirildim. Celal Bayar da yürüyordu. Başvekalete geldim. Bayar benim bindiğim arabaya binmemiştir. O da Başvekalete geldi. Hırpalama olmadı. Aleyhte tezahürat oldu. Memurlar beni bırakmıyorlardı. Beni muhafazaya memur olanlarla mücadele ettim."

Başkan Başol:

"— Artık istifanız gerekmezmiydi?"

Adnan Menderes:

"— Bu bir heyecan dalgası idi. Gececek diye düşünüyordum. Bizim radyo isimli bir radyo "Rusya" dan neşriyat yapıyordu. Memleketi anarşik bir duruma sokmak istemekteydi. Birçok ölümler var deniyordu. Bu gibi yalan yanlış şayialardan, hadiselerin doğduğunu düşünüyordum. Sükûnet avdet edince halin icabını takdir ederdim. Aleyhimizde olanlar gibi lehimizde olanlar da vardı. Zaten seçime hazırlanıyorduk. Üniversite gençliğinin heyecanına menba teşkil eden, birçok kimsenin öldürüldüğünün, kulaktan kulağa dolaştırılması idi. Bu kanaati taşıyordum."

Menderes'ten sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kızılay'da öğrencilerin içinden geçişlerini şöyle anlatmaktaydı:

"— O gün Mecliste idim. Her hangi bir hadise olunca bize bildirirlerdi. Halbuki o gün bize bir şey bildirilmedi. Türkiye Büyük Millet Meclis'inden çıktık, evlerimize gidiyorduk. Arabamız durakladı. Neden içlerine girip, görmeyelim dedim. Bir firar vaziyetine de düşmek istemedim."

Oldukça kalabalıktı. Halk bizi görünce hayret etti. Grup halinde gençler vardı. Büyük bir ekseriyet tabii halinde idi. Bazıları aleyhte tezahürat yaptı. Bazıları da yapmayın ayıptır diyorlardı. Ben yüksek bir yere çıktım. Nümayişi seyrediyordum. Söylenen sözler tekrar edilen şeylerdi. Aleyhte büyük bir tezahürat değil, büyük bir kalabalık mevcut idi. Hakikat budur."

Celal Bayar'la mahkeme başkanı arasında sert münakaşalar içerisinde geçen soru ve cevaplar, Başol tarafından seçimler hususuna kaydırılmıştı.

Bayar, taviz vermez tutumuyla bu konuya hemen cevap vererek:

— 1950, 1954, 1957 seçimleri legal olarak cereyan etmiştir.

Başkan:

— 54 ve 57 seçimlerinde şüpheler vardır.

Bayar:

— O seçimlerin altında şerefli hakimlerin imzası vardır.

(Divan başkanı 1957 seçimlerini yöneten, Yüksek seçim kurulu üyesi idi.)

Bayar Çankaya Köşkü'nde, Profesör Ali Fuat Başgil ile aralarında geçen konuşmaları naklederken hocanın nümayişlerin bütün şiddetiyle devam ettiğini söylemesi üzerine, "Bunlar tenkil olunacaktır" dediğini açıklıyordu.

Başkan Salim Başol bir celse sonra bu sözleri ele almaktaydı.

Bayar'a hitaben:

— Tenkili kabul ettiniz. Bu umumimidir?

Bayar:

— Ben alehlik Devlet'in kanunlarına karşı hareket edenler için söylemişimdir.

Başkan:

— Harbiye için?

Bayar:

— Böyle bir hareket olmamıştır.

Başkan:

— Üniversite gençliği ne yapmış, hürriyet, hürriyet, Menderes istifa demiş. Muhalefet lideri mukavemet edeceğim diye açıkça söylemiştir. Kanunlara karşı gelinir mi? Demek kanun bir tepki yarattı. İstifa istemelerinden ne çıkar?

Bayar:

— Tenkilin lûgat manası bastırılmaktır. talebelerin, Devletin asayiş kuvvetleriyle müsademe halinde olduğu söylendi. O anda ve şimdi de o kanaattiyim ki, ayaklanmalarla Hükümetin istifasını doğru bulmam.

Başkan:

— Ali Fuat Başgil tek Anayasa hocası değildir. Ali Fuat Başgil inkılaptan sonra yazılar neşretmiştir.

Bayar:

— Ben onların kanaatine göre hareket etmek mecburiyetinde değilim. Hükümeti istifaya zorlamayı memleketin istikbali için doğru bulmuyordum. Ali Fuat Başgil'i de ben çağırmadım.

Başkan Bayar'ın taviz vermeyeceğini anlayınca konuyu değiştirecek:

— *(Kararnamedeki bir pasajı kastedip) Bayar'a Komiteci diyor.*

Bayar:

— Bunu kim diyor? Ben Komiteciyim demedim. 27 Mayıs günü Riyaseticumhur Köşkü'ne beni almaya gelenlere "Ben bu-
raya Milli İrade ile geldim, Milli İrade ile çıkarım. Siz kim olu-
yorsunuz?" dedim.

Başkan Ethem Menderes'in hatıra defterinden "Komiteci" notunu okuyunca, Bayar istihza içerisinde:

— Benim hayatım ortadadır. Hatta şu ana kadar, bunun böyle olmadığını ispat etmek bana mı düşer anlamıyorum. Kuvvayi Milliyecilik, Komitecilik ise bunu kabul ederim. Ve bunun tarihi vesikaları vardır. Büyük nutukda yazılıdır. diye cevap veriyordu.

Bayar'ın savunmasındaki, mahkeme heyetinin iddialarını çürüten cevapları, salondaki Demokrat Partili dinleyicilerle, radyoları başındaki yüzbinlerin adeta gözlerini yaşartmıştı.

O kırılmıştı, üzülmüştü ama hayatının her gününde olduğu gibi bu uyduruk ve yanlış mahkeme heyetine asla baş eğmemişti. Bayar'ı Demokrat Partinin iktidar yıllarında tam olarak anlayamayan Hükümet üyeleri dahi, duruşma salonundaki asil ve şahsiyetli tutumu karşısında onu hayranlıkla izliyorlardı. Gerçek ve Demokrat lider, iktidar yıllarında olduğu gibi, zor dönemlerde de gemisini sırtlayıp, verdiği haysiyet mücadelesinin sorumluluğunu taşıyordu. O Bayar ki, Demokrasiye geçiş yıllarında Türk halkının gözünde yücelirken, Yassıada'daki onurlu mücadelesi ve karizmatik bir lidere yakışan tutumuyla adeta anıtlamıştı. Belki yıllar içerisinde bazı şeyler unutulabilir, ama Bayar'ın ihtilal mahkemeleri önündeki, insan onurunun her şeyin üstünde olduğunu ispatlayan amansız direnişi unutulmaz. Ve unutulamaz...

MENDERES'E YASSIADA KUMANDANININ ODASINDA HAKARET EDİLİYOR

1960 ihtilali döneminde Albay rütbesiyle İstanbul Merkez Kumandanlığını yürüten, dokuz subay hadisesinin öncülerinden Faruk Güventürk, Yassıada'yı ziyarete gelmişti. Bu konudaki gelişmeleri, daha sonraları Faruk Güventürk'le birbirlerine düşen Ada Kumandanı Yarbay Tarık Guryay şöyle anlatmakta:

"— İstanbul Merkez Kumandanı olan Faruk Güventürk, Ada'da bazı ihtiyaçlarımızın tespiti için benden müsaade alarak ve yalnız olarak Ada'ya gelmişti. Odamda otururken Menderes'le kendisini görüştürmemi rica etmişti. Ben, bu ricayı yerine getirmekte bir mahzur görmemişim. Şartım o olmuştu ki, kırıcı bir konuşma geçmeyecek ve konuşma beş dakikadan fazla sürmeyecekti.

Fakat Menderes'i getirtişimden biraz sonra, son derece büyük bir hataya düştüğümü anladım.

Zira Güventürk, Menderes'le karşılaşmasından biraz sonra, rütbesinden, mevkiinden beklenmez bir küçüklüğe düşmüş ve şahsen beslediği anlaşılan derin bir kine kapılarak, tutuklu Başbakanı, şaşılacak bir dille paylamaya koyulmuştu:

Kaşlarını çatmış, adeta, elini kolunu bağlanmış bulduğu eski düşmanına nispet verir gibi:

"Nasıl? diyordu, bizi apar topar tevkif ettirmisin?"

Tutukluları arasına katılmış bulunduğu o malûm dokuz subay hadisesini kastediyordu. Menderes'in soluk yüzü, tokatlanmış gibi sararmıştı. Güventürk, şaşılacak bir hurs içinde, eline geçen fırsattan mümkün mertebe faydalanmak istiyordu. Menderes'in bir cevap vermesine vakit bırakmadan, sataşmaya devam etti:

"Bizi o insan barınmaz deliklere nasıl tıkdırdığını unutmadın değil mi? Başlarımızdan aşağıya sidik kaseleri boşalttırdığını hatırlıyorsun değil mi?"

Menderes adeta neye uğradığını şaşırmış, müşteki ve muzdarip gözlerle bana bakıyordu.

Şart bozulunca, hursımdan olanca kanım yine beynime çıkmıştı. Hemen kalktım ve Menderes'e dönerek:

"Bir dakika gelirmisiniz Adnan bey" diye Menderes'i dışarıya çağırdım.

Odamdan çıkınca kendisine:

"Onun adına özür dilerim. Seninle böyle konuşacağını hiç sanmamıştım." dedim.

Menderes'i bir subayla odasına gönderirken:

"Teşekkür ederim, çok teşekkür ederim" diyen ses ağılıyor gibiydi.

Hayır: "Gibi* değil, ağlıyordu düpedüz!"

FARUK GÜVENTÜRK: 1960'ta Albay rütbesinde olan Faruk Güventürk Kor-general olarak ordudan emekli olmuştur.

TARIK GÜRYAY'IN İTİRAFLARI: Menderes'e Faruk Güventürk tarafından yapılan hakaretler Bir iktidar yargılanıyor'da anlatılmakta. Sayfa 207-208 Cem Yayıncılık 1971.

Evet, bu dramatik sahneler öyle sanıyorum, benim gibi sizlerin de gözlerinizi yaşartmıştır. Ada Kumandanı Tarık Güryay'ın Menderes'e Faruk Güventürk tarafından yapılan ağır hakaretleri itiraf etmesinin tek nedeni, iki ihtilalci subayın yıllar içerisinde birbirlerine düşmelerinden kaynaklanmakta. Güryay Menderes'e olan hakaret anlarını doğru olarak anlatırken, Güventürk'ün kendisinden müsaade istediği safsataları inandırıcı değildir. Yarbay rütbesindeki Güryay'ın, Albay ve Garnizon Kumandanı olan Faruk Güventürk'e müsaade vermesi söz konusu olamaz. Ordu da astın, üste izin verdiği nerede görülmüştür? Hal böyle olunca, bu dramatik hakaret hadisesinin gerçekleşmesinde, her iki ihtilalci subayın tertiplerinin var olduğu kaçınılmaz bir durumdur. Daha önceleri ihtilal ulûfesini beraber paylaşıp, Türkiye'nin göz bebeği bir Başbakan'a en ağır hakaretlerde bulunan bu ihtilalci subaylar, seneler sonra birbirlerini işkenceci ve Allahsız zindancı sözleriyle itham etmişlerdir.

Faruk Güventürk anılarında, Yassıada Kumandanı Tarık Güryay için aynen şunları söylemekte:

"Yassıada Komutanı Tarık Güryay üzerinde tartışmalar yapıldı. Onun Yassıada'da yatan mevküflara kötü muamele ettiği söylendi. Buna asla taraftar olmadığımızı, irtibat bürosu komutanı'nın Albay'a derhal gerekli talimatı vermesini, gerekirse oradan çekilmesini bildirdik. Kimsenin kimseye zulmetmeye, hakkı olmadığını belirttik. Bu karar ittifakla alındı."

Faruk Güventürk beyanlarıyla hem Menderes'e yaptığı ağır hakaretleri tevil ediyor, hem de Ada Kumandanı'nın Demokrat Parti mensuplarına uyguladığı kötü muameleyi ve zulmü tescillemiş oluyordu. Güventürk suçlar da, diğer ihtilalci subay Tarık Güryay ondan geri kalmıyordu? Nasıl olsa her ikisi de birbirlerinin kirli çamaşırlarını ortaya dökmüşlerdi. Nihayet çok geçmeden, Tarık Güryay eski kadim dostu Faruk Güventürk'e şu yakıştırmalarda bulunmuştu:

"İstihar müptelâsı Güventürk'e gelince, o halkın sempatik bulunduğu zannına düştüğü takdirde, sırtındaki Korgeneral üniformasının vakarını

YENİ GAZETE: "Üniformalı politika" başlıklı yazı serisi. Korgeneral Faruk Güventürk'ün anıları 5 Nisan 1970.

da unutarak, bir gangstere sarılmakta ve fotoğraf objektiflerine o halde poz vermekte bile mahzur görmez."

İki ihtilalci subayın kendi kusurlarını örtbas edebilmek için yapmış olduğu çirkin ifşaatlar, 1960 sonrası döneminde, Türkiye'yi kimlerin idare ettiğinin içler acısı ibret vesikasıdır. Efendim, bu iki subay elbette Türk ordusuna maledilemez. Ne var ki otuzsekiz kişilik Milli Birlik Komitesi üyelerini tek tek ele alacak olursak, bir kaç istisna haricinde, hiç birisinin Devlet idaresini yürütecek niteliklere sahip olmadıklarını görürüz. Bu şartlarda Celal Bayar'ı Menderes'i ve Demokrat Parti'yi bir hiç uğruna deviren bu insanlar Türkiye'yi nerelerden, nerelere götürmüşler? Gerisini varın siz düşünün...

BAŞOL'UN İHTİLALCİLERLE ANKARA'DA GÖRÜŞMESİ TARAFI YARGININ İSPATIDIR

Demokrat Parti mensuplarının kendilerine isnad edilen suçların savunmaları devam ettiği günlerde, müdafî avukatlarını dinlemeye dahi lüzum görmeyen Salim Başol Ankara'ya giderek, toplantı halindeki Milli Birlik Komitesini ziyaret edip, davalar hakkında izahatlar vermişti. İhtilalcilerle yaptığı bir saate yakın görüşmeden sonra gazetecilere yakalanan Başol **"Milli Birlikçilerle şahsen tanışmak için geldim"** cevabını vermekten, hiç utanıp sıkılmamıştı. Bu talihsiz açıklamalarından da öte, bir mahkeme başkanının Ankara'ya gelerek komite üyelerini ziyaret etmesi, herşeyden önce hukuk ve adalet ilkelerine uygun düşmez. Bununla da yetinmeyen Başol, Adalet Bakanı Amil Artus'la birlikte Hariciye Köşkü'ne giderek, Devlet Başkanı Gürsel'in huzuruna çıkıyordu. Yassıada da fevkalade önemli davalar devam ederken, bir mahkeme başkanının teamülleri hiçe sayarak, Devlet Başkanını ziyaret etmesi hangi hukuk ölçüsüne sığar? Bu şartlarda Yassıada mahkemelerine adildir diyebilirmiyiz? Bu mahkemenin adil olmadığı, bebek davasının başladığı ilk günlerde, Gürsel Paşa'nın çektiği malûm ve müdahaleci telgrafiyle zaten tes-cillenmişti. İhtilalcilere Türk hukukunu ezdirip, onların ayaklarına

kadar giden Başol karakterindeki yargıçlar, maalesef yakın tarihin kara mizah yazgısı olmuşlardır. Askeri idarenin ülkeye getirdiği hürriyetsizliklere "İkinci Cumhuriyet" adını verip, 1923'te kurulan kanunumuz canımız, biricik Cumhuriyetimizi dünya devranının geçici ikballeri uğruna inkar eden bu zavallılar, şu acı kadere bakınız ki, Demokrat lider Bayar ve onun dava arkadaşlarını yargılayıp, bir devir hakkında hüküm veriyorlardı. Hem de asker üniformasının Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa hukuka egemen olduğu, hafızalardan yıllarca silinmeyecek en acımasız diktavari kararlarını tatbik ederek...

Bu adaletsizlikler hakkında görüşlerini aldığım, Milli Birlik Komitesinin ondörtler grubundan Deniz Binbaşı Münir Köseoğlu ile Ankara'nın Necatibey caddesi Engürülü apartmanında bir yakınının evinde yaptığımız söyleşiyi aynen aktarıyorum:

"— Bizler ihtilal öncesi ve sonrasında İsmet İnönü'ye yaklaşmakla hayatımızın hatasını yaparak, bir gece ansızın sürgüne gönderildik. Salim Başol gibi sonradan öğrendiğimiz, bir tren soyguncusunun ölünü mahkeme başkanlığına getirerek farkında olmadan hukuka gölge düşürdük. Ben ve diğer arkadaşlarım sürgüne gönderilmeyip komiteden ihraç edilmeseydik Salim Başol ve heyeti mutlaka görevden alınıp, infazlar olmayacaktı. Başol'u ilk göreve getirdiğimiz günü dün gibi hatırlıyorum." Karar sizlerin, ne emrederseniz onu uygulayın," demişti.

Münir Köseoğlu her ne kadar bu sözleri, kendilerinin İsveç'e sürgüne gönderilmeleri ve komiteden çıkarıldıkları için söylemiş olsa da, İnönü'yle yakınlaşmalarının olduğu, Başol'un o günün şartlarında Milli Birlikçilerden emirler aldığı kaçınılmaz bir durum. Ancak biz sürgün edilmeseydik idamları durdururduk demesi, tartışılır olduğu gibi, pek de inandırıcı değildir. Ondörtler grubu her ne kadar kendilerini ihtilalin mağduru gibi gösterecekler de, malûm çatlaklıklar ve sürgün hadisesi olmasaydı, ülkeyi uzun süre askeri yönetimle yürütecekleri bilinen durumlardır.

MÜNİR KÖSEOĞLU: 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde Deniz Kıdemli Binbaşı olan Köseoğlu halen hayatta olup, Adapazarı'nda oturmaktadır.

YASSIADA MAHKEME HEYETİ İSMET PAŞA'YA İMTİYAZLI DAVRANDI

Topkapı hadiselerinin görülen ilk celsesinde, gelişmeleri görsün veya görmesin, Cumhuriyet Halk Parti teşkilatının önceden ayarladığı her tanık, başta Bayar-Menderes olmak üzere, sıradan diğer insanları bile İnönü'ye suikast tertiplemekle suçlamışlardı. Celsenin karar aşamasına gelindiği günlerde, kendisine suikast tertiplendiği iddia edilen İsmet İnönü ve aynı otomobilde yanında oturan Kasım Gülek'in de ifadelerine başvurulması gerekiyordu. Mademki ortaya atılan bir suikast iddiası var, konumu ne olursa olsun, davanın seyri bakımından İnönü'nün tanık sıfatıyla mahkemeye gelip bilgi vermesi, gündemin önemli meselesiydi. Nihayet, 9 Aralık 1960 günkü oturuma Kasım Gülek çağırılmış ve mahkemeye şu önemli açıklamalarda bulunmuştu:

"— İnönü'yü öldürmek kararındaydılar diyemem. Ben Demokrat Parti devrinin en çok kahrını çekmiş, tecavüzlere maruz kalmış bir insanım. Buna rağmen elimi vicdanıma koyarak, yukarıdakilerin bu tertiple ilgisi vardır, diyemem. O zamanın Reisicumhuru'nun ve o zamanın Başvekili'nin bu işle ilgisi vardır diye, elimi vicdanıma koyarak bir şey söyleyemem."

Başkan yeterli cevabı alamadığı için ısrarlı sorular yöneltmeye başlayınca, Kasım Gülek mukabelede bulunarak:

"— Fakat taa yukarıdan bu işi tertitlediler diyemem. Huzurunuzda vicdani vazife yapıyorum" sözleriyle konuşmasını tamamlıyordu.

Topkapı hadiseleri esnasında İnönü'nün sağ tarafında oturan Kasım Gülek, beklenilenin tam aksine doğru ifade vererek bütün tahminleri altüst etmişti. Aynı otomobilin ön kısmında bulunan İnönülerin dünürü armatör Ali Sohtorik, verdiği doğru ifade yüzünden Kasım Gülek'le uzun müddet kırgın kalmıştır. Halk Parti teşkilatı, Topkapı hadiselerinde Bayar ve Menderes'in tertibinin olmadığını anlaşılmasını, Kasım Gülek'e bağlayıp, eski Genel Sekreterlerine hakarete varacak saldırılarda bulunmuşlardı.

Üretilen senaryolarla bu davanın mağduru olarak gösterilen İsmet

İnönü'nün, Kasım Gülek'in ardından tanık sıfatıyla ifadesinin alınacağı beklenmekteydi. Fakat, Mahkeme Divanı İnönü'ye bir türlü çağrı celbi çıkarmıyordu. Bayar ve Menderes'in avukatları müdafaa olarak, otomobilde bulunanların dinlenilmiş olmasına rağmen, olayların İnönü'ye müteveccih bulunması itibarıyla hukuken mutlaka ifadesine başvurulmasının gerekliliği üzerinde ısrar etmekteydiler. Başsavcı Ömer Altay Egesel bu talebin şiddetle karşısındaydı. Nihayet Mahkeme Divanı da **"İsmet İnönü'nün dinlenilmesine mahal olmadığına"** dair karar verince, hukuk Yassıada'da bir kez daha katledilmişti. Bu davada itibarlı, itibarsız, gerekli veya gereksiz yüzlerce tanık celp edilerek ifadelerine başvurulduğu halde, görgü şahidi durumunda bulunan, hadisenin yegane mağduru gösterilen ve hukuken dinlenilmesi şart olan İnönü'nün ifadesi alınmaksızın, Topkapı hadiselerinin tahkikat safhası hiçbir gerekçe gösterilmeden kapatılıyordu.

Neden, niçin!...

Acaba İsmet Paşa'nın doğruları söylemesine mani bir halmi vardı? İfade verseydi, İsmet Paşa'nın doğruların dışına çıkması söz konusu olabilir miydi? İsmet Paşa olayın mağduru olmadığını söylerse, Halk Partililerin ürettiği hayali suikast tertiplerinin, Partisinin itibarını zedeleyeceğinden mi çekinmişti?

Yoksa Kasım Gülek gibi Parti teşkilatını karşısına mı almak istememişti?

İsmet Paşa Yassıada mahkemelerinde tanık sıfatıyla ifade vermeye çağrılmayarak, kendisine sözde hukuk ve adalet adına imtiyazlı davranılmıştı. Mahkeme Divanının bu son derece özel tutumu bugün bile halâ açıklığa kavuşmuş değildir. Ancak ortada bir gerçek var ki Salim Başol ve malûm heyetinin işledikleri affedilmez cürüm, tek kelime ile hukuka aykırı idi!... Neden aykırı idi diyecek olursanız? Yassıada Başsavcısı Ömer Altay Egesel otuziki sayfalık mütalâanamesini 125 dakikada bitirip, eksik ifadeli bir davada: **"Celal Bayar, Adnan Menderes, Ethem, Yetkiner, Kemal Aygün Celal Kosova, Mecit Tokcan Namık Argüç, Dr. Faruk Sargut, Nüvit Up, Selahattin Genç, Mehmet Çolakoğlu, Selami Oğuz, Ali Rıza Günçer, Ali Rıza Satıcı ve Zeki Şahin"**in Anayasa'yı ihlal suçunu işledikleri gerekçesiyle T.C.K. 146/1 maddesi uyarınca idamlarını diğer sanıkların İsmet İnönü'yü öldürmeye nakıs teşebbüsten cezalandırılmalarını istiyordu.

Başsavcı Egesel'in İnönü'nün tanık ifadesine başvurmadan 15 idam talebi ve diğer cezalandırma istekleri, ayrıca hiçbir beraat isteminde bulunmayışları hangi hukukun mantığıdır? Hiçbir neden olmaksızın, Anayasa'yı ihlal gerekçesiyle ne yazık ki Celal Bayar ve Adnan Menderes için pek erken idam sehpaları kurulmuştu...

Hangi Anayasanın ihlali?

Peki bu insanlar Anayasa'yı ihlalden idama mahkum edilmişlerse, sizler Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan 1924 Anayasası'nı kökten değiştirdiniz. Hem de 1961 Anayasası'nın ön tasarımlarını Yahudi dönmesi Profesör Sıddık Sami Onar ve Kurucu Meclis Halk Parti üyesi Enver Ziya Karal'a hazırlatarak...

Anayasa'yı ihlal edenler, sudan sebeplerle idama mahkum edildiklerine göre, sizler gibi kökten değiştirenlerin yüz kere, bin kere asılmaları gerekmez mi?...

ÜRPERTEN İTİRAFLAR

27 Mayıs ihtilali öncesinde, gerek dokuz subay hadisesi ve Gürsel'in malûm mektubunun saklanılma durumu nedeniyle, Ethem Menderes ve Şemi Ergin'in darbeci subayların gözdesi haline geldiklerini geçtiğimiz bölümlerde detaylarıyla izah etmiştim. İhtilal sonrasında ise, aynı Ethem Menderes Yassıada'daki tutukluluk günlerinde kendi dava arkadaşları hakkında muhbirlik yapıp, şikayetlerde bulunmakta bir sakınca görmemiştir.

Şemi Ergin'e gelince; 27 Mayıs öncesi affedilmez hata ve ihanetler içerisinde olduğu halde, darbecilerle olan dirsek temasına rağmen Yassıada da tutukluluk halinin devam edeceğini anlayınca, kabuğuna çekilip hatıralarını yazma sessizliği içerisinde mahpusluk hayatını sürdürmeye çalışarak, bir bakıma eski kabahatlarının diyetini ödemeye gayret gösterdi diyebiliriz. Ancak onun sonradan ki göstermelik özverisi, başlangıçtaki büyük ihanetinin günahını örtemez. Hep söylediğim gibi Şemi Ergin dokuz subay hadisesinin üzerine kararlı bir şekilde gitmiş olsaydı, belki de 27 Mayıs olmayacaktı. Anılarını yazan ihtilalcı subayların görüşleri de bu doğrultudadır!..

Ethem Menderes bilinen ruh hali ve silik kişiliğiyle, Yassıada'da kendi dava arkadaşlarını her nedense devamlı olarak Ada Kumandanı'na şikayet edip, yalan yanlış bilgiler vermekteydi. Bir tek doğru bilgi verdiği husus, Cemal Gürsel'in ihtilalden önce kendisine gönderdiği malûm mektupla alakalıydı. Ethem bey, anlaşılan Yassıada'da sık sık Tarık Güryay'ın odasında bulunduğu, çocukluk arkadaşına da tesir etmiş olacak ki, tüm dönemlerin tartışmasız en büyük Başbakanı Adnan Menderes'in maalesef talihsiz açıklamalarda bulunmasına neden olmuştur. Burada kusur yalnızca Ethem bey'in mi?

Tabii ki değil...

Görevi icabı bazı ödünler vererek bu ifşaatların açıklanmasına çanak tutan Ada Kumandanı Tarık Güryay, işin nirengi noktasıdır. Ancak, Güryay şartların gereği kendisine verilen emirleri yerine getirdiğine göre, Ethem ve Adnan beylerin her şeye rağmen bazı talihsiz açıklamalarda bulunmaları gerekmezdi. İhtilalin üzerinden otuzyedi yıl geçmiş olsa da, herşeye rağmen bazı tabuları yıkmakta çok geç kaldığımızı açıklıkla söyleyebilirim.

Demokrat Parti dönemindeki icraatları ve memlekete yaptığı sayısız hizmetleriyle Türk Milleti'nin gözünde efsaneleşen büyük Devlet adamı Adnan Menderes, ne yazık ki Yassıada'da çocukluk arkadaşı Ethem bey'in tesiri altında kalarak, bazı hatalara düşmüştür. Bu durumuna tutukluluk psikolojisinin tesirleri de etken olmuştur, diyebiliriz. Şimdi Yassıada Kumandanı Tarık Güryay'ın odasına dönüp o günleri yeniden yaşayalım:

"Bari sizin yanınıza birini vereyim Adnan bey" dedim.

O, aşık bir merakla sordu:

— Mesela kimi verebilirsiniz?

— Kimi istediğinizi siz söyleyin bakalım.

— Kumandanım madem yanıma birini vereceksin, bizim Ethem Menderes'e bir itirazınız var mı?

Aramızdaki bu konuşma üzerine ona söz verdim:

Ethem Menderes'le onu, sık sık buluşturup konuşturacaktım. Adnan Menderes, o günlerin şartları içinde kendini olabileceği kadar bah-tiyar kılan bu sözü için bana bütün samimiyetiyle teşekkür edince:

"Yalnız, dedim, buna karşılık benimde senden bir ricam var. Şimdi sana bir soracağım:

Fakat ona vereceğin cevap yüzde yüz doğru olacak, söz mü?"

Adnan Menderes söz diyerek konuşmaya başladı:

"Şimdi size, Gürsel'in Ethem'e yazdığı o meşhur mektubu hatırlatacağım. Ethem'le o mektubu, Bayar'dan niçin sakladık bilmisiniz? Bayar, Gürsel'le anlaşmış bir olarak, kendisi aleyhinde bir komplo hazırladığımızdan şüphelenecek diye"....

Konuşma melekelerini kaybetmiş olması yüzünden Menderes'in diline arız olmuş bulunan tutukluk adeta tamamen geçmiş gibiydi. Ethem Menderes, Binbaşı Adnan ve ben, onu tepeden turnağa dikkat kesilmiş olarak dinlemekteydik. O susunca, Ethem Menderes'in sesini duyduk. O üzgün ses:

"Evet, öyle oldu..." diyor ve ilave ediyordu:

"Hem de, bilhassa 1957'den beri benim, kendisini o yüklerin altından kurtarabilmek için gösterdiğim bütün çabalara rağmen... İşte kendi yüzü; lütfen sorunuz Kumandan bey. Kendisine kaç defa: "Çekil artık Adnan... Bu iş bitti. Hükümet, hiç kimsenin tapulu malı değildir. Çekil, yoksa mahvolacağız; hem kendini, hem arkandakileri mahvedeceksin." demişmiyim, dememiş miyim?"

Adnan Menderes, iliklerine kadar işlediği sezilen sonsuz bir nedamet içinde tasdik etti:

"Dedi adamcağız.... Hatta bir seferinde istifasını önüme koyunca": Sende mi Brütüs? Sen ki, bu dünyada edinebilmiş olduğum en yakın arkadaşımın. Bu buhranlı günlerde, beni sende mi yalnız bırakacaksın?" diye onu adeta dostluğa sadakatsizlikle suçlamıştım"....

Ada Kumandanı Tarık Güryay'ın odasında geçen konuşma ve itiraflardan, dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in, Gürsel'in Ethem Menderes'e yazdığı mektuptan haberdar olduğunu maalesef anlamış bulunmaktayız. Denilebilir ki, Ada Kumandanı bunları kafasından atmış olamaz mı? olabilir! Ancak, merhum Başbakan Menderes bu mektup hakkında bilgisi olduğunu, Yassıada mahkeme heyetine kendi dava arkadaşlarının huzurunda da açıkladığına göre, Ada Kumandanı'nın oda-

sındaki itiraflarının doğruluğu bir kez daha tescillenmiş olmakta. Aşırı duygusallıkları nedeniyle, Adnan Menderes'in Yassıada imtihanı tam başarı oldu diyemeyiz. Bu şartlarda belki de bir daha onun gibisini bulamayacağımız Başbakan Menderes'le, Yassıada'daki Menderes'i iki ayrı kategoride tefrik ederek, değerlendirmemiz gerekir...

ETHEM MENDERES'İN İĞRENÇ İFTİRALARI BİTMEK BİLMİYOR

Yassıada Kumandanı Yarbay Tarık Güryay tutukluların koğuşlarını dolaşırken Adnan Menderes'in odasına da uğramıştı. Aralarındaki geçen konuşma, daha önce Ada'yı ziyaret edip, Menderes'le görüşen Milli Birlik Komitesi üyeleri üzerineydi. Bu önemli hususları Tarık Güryay'ın anılarından aktaralım:

"Menderes'in odasına gitmiştim. Menderes, beni görür görmez ilk defa olarak, boynuma sarıldı"

"Adeta yangından kurtulmuş gibi oldum. Kumandanım." diyordu.

Daha önce Milli Birlik Komitesinden gelmiş arkadaşlar gittikten sonra bana hatırlatmak istediği olay işte buydu!

Menderes konuştuğu arkadaşların nezaketlerinden çok duygulandığını bir defa daha belirttikten sonra:

"Bu gününden çok memnunum Kumandan bey" dedi ve ilave etti:

"Şayet, bir de Ethem'i çağırırsanız, bugün işlediğin sevabı itmam etmiş olursun!.."

Çağırttığım Ethem Menderes getirilince, Menderes ona hemen, Milli Birlik Komitesi üyeleriyle aralarında geçmiş bulunan konuşmayı anlatmaya koyuldu. Ethem Menderes ikide bir:

"İyi etmişsin" demek suretiyle, arkadaşının söylediklerini tasvip ediyordu. Menderes, sözlerini tamamlayınca, Ethem Menderes, gülererek kendisine takıldı:

"Başına her şeyin, beni dinlememek yüzünden gelmiş olduğunu da söyleseydin bari?"

Menderes, ciddiyetle:

"Biraz daha kalmış olsalardı, onu da söyleyecektim belki, fakat çabuk gittiler."

Ethem Menderes bana hitaben:

"Kumandan bey, bizim artık, size gizli kapaklı hiç bir şeyimiz kalmadı" dedi ve Adnan Menderes'i göstererek ilave etti:

"Bunun işlediği hatalar, sayıp dökmekle bitmez.... Hep o Bayar'ın aklına uyması yüzünden, sonunda kendisini kurtaramadıktan başka, bizi de sürükleyip buralara kadar getirdi."

Adnan Menderes, yüzüne karşı söylenilen bu sözleri dudaklarında acı bir gülümseyişle dinliyor ve yalanlamaya davranmıyordu.

Ethem Menderes, yine bana hitaben devam etti:

"Mesela, bakın size, benim hayatımın seyrini değiştirmiş olan bir olayı anlatayım:

"Bir gece Namık Gedik telefon etti: "Reisicumhur şimdi bizim evde bulunuyor. Senin de gelmeni rica ediyor" dedi. Kalktım, giyindim, gittim. Yeşilhisar hadiseleri konuşuluyordu. Konuşmalara katılışımdan pek az sonra, Bayar bana: "Biz Örfi İdare getirmeyi düşünüyoruz, siz ne dersiniz?" dedi. Fakat Bayar herhalde benim, hemen hiç tereddütsüz: "Hay hay, çok isabetli düşünmüşsünüz, çok iyi edersiniz" kabilinden bir karşılık vermeme beklemekte olacaktı ki, onun sorusunu: "Örfi İdarenin hangi ahvalde çıkarılacağı, Anayasa'da açıkça belirtilmiştir. Hukukçularımız durumu incelesinler. Ne derlerse ona göre davranılır" cevabı ile karşılamam, Bayar'ı irkiltmiş, kızdırmıştı.

"Gerçi ben, verdiğim bu cevabın onu kızdıracağını bilmiyorum değilim. Fakat ne yapayım ki, ben, şiddet metoduna, her zaman muarızdım. Bu hususta, önceleri, Adnan da benimle aynı düşünüyordu. Fakat etrafındakiler, sürekli telkinlerle, onun bu görüşünü temellerinden zedelediler. Bir zaman geldi ki, Adnan da, hemen hemen Bayar kadar şiddet ve baskı taraflısı kesildi.

ADA KUMANDANI'NIN ODASINDAKİ KONUŞMALAR: Yassıada Komutanı Tarık Güryay, Adnan ve Ethem Menderes'in konuşmaları. Bir iktidar yargılanıyor. Sayfa 94-95-96 Cem Yayıncılık.

"Nitekim, 1957 seçimlerinden sonra karşımda, adeta zor tanıyabildiğim bambaşka bir Adnan buldum. İşte burda, huzurunuzda, yüzüne karşı söylüyorum: Sanki benim bildiğim Adnan gitmiş, yerine bambaşka bir insan gelmişti. Tatminci Adnan yerine, tahripçi bir Adnan.. Bütün memleketi gezeceğini herşeyi tamir edeceğini söylüyordu. Bize oy vermediği için, "Yenimahalle"lilere fena halde kızmıştı: "Oraya bir yol makinesi göndereceğim, beton ve asfalt yolları hallaç pamuğu gibi attıracağım. Asfalt yol onların neyine. Layık oldukları çamurlara gömülsünler de akılları başlarına gelsin" diyordu. Arkadan oraya banka tahsildarları gönderecek, borçluları, acele ödemeye zorlatarak bunaltacakmış.

"Muhalefete geçen memurları da bir bir mimletiyormuş. Hepsini bir tarafa sürecektir. hayatlarını alt üst edecekmiş.

"İşte yüzüne karşı tekrar ediyorum.: Bunlar, Adnan'ın bildiğim mizacına uygun düşünceler değildi. Kendisine, bu çeşit davranışlar bizi halâsa değil, felakete götürür dedim. Yazık ki, ben eski dostuma, her zaman söz geçiremedim. ötekiler, artık onun üzerinde, benden çok fazla müessir oluyorlardı."

Ethem Menderes devam ediyordu:

"Bayar, benim cevabıma kızınca Namık Gedik'e hitaben sordu: "Ya sen ne diyeceksin?" Gedik: "Siz bilirsiniz, dedi ve ilave etti: "Şayet faydalarını mahzurlarından üstün buluyorsanız. Örfi İdareyi getirebiliriz!" demişti.

Bayar o gece bu konuşmaların ardından toplantıdan ayrıldı. Ertesi gün evime gelen Refik Koraltan bana, Bayar'ın istifa etmemi istediğini bildirmeye gelmişti. itiraf edeyim ki, bu benim canıma minneti. Nitekim, hemen ertesi sabah, istifa dilekçemi yazdım ve götürüp Başvekilere verdim." Ve Adnan Menderes, Ethem Menderes'i gösterip ilave etti:

"Ankara'ya dönünce ne yaptığımı da, kendisi söylesin."

Ethem Menderes:

"Dilekçeyi elimden aldı. Okudu. Yırtıp attıktan sonra bana: "Hadi git işine dedi, bu işlere bir paydos lazım demek gelirse, bir gün Ankara'dan Aydın'a beraber gideriz."

Ethem Menderes: "Fakat işte görüyorsunuz. Bir gün Aydın'a gideceğimize buraya geldik. Yassıada'ya!"

Bu fevkalade üzücü ve iftiralarla dolu anlatımları yazarken hayli etkilenmedim desem yalan olur. Bir kere, Yarbay rütbesindeki Yassıada Kumandanı şartlar ne olursa olsun yargıç olmadığına göre, Ethem Menderes'in bu hayâl ürünü en aşağılık insanların dahi yapmayacağı iğrenç ifşaatlarının muhatabı olamaz. Şurası bir gerçek ki, bu insan Adnan Menderes'in çocukluk arkadaşı olmasaydı, Demokrat Parti Hükümetlerinde değil Bakanlık görevi, kendi bölgesinden Milletvekili dahi seçilemezdi. Şahsiyetli bir insan hem de en yakın arkadaşının odasında gözünün içine baka baka, kendilerini deviren ihtilalci bir subaydan iyi muamele görebilmek için kendi partisini, Cumhurbaşkanı'nı ve Başbakanı'nı olmayan şeyleri olmuş gibi göstererek suçlayabilir mi? O zaman adama demezlermi ki, efendim siz bu kadar doğrudunuz da, eğrilerin içinde ne işiniz vardı diye? Ethem bey'in dava arkadaşlarına attığı çamurlara ve asılsız suçlamalara çocuklar bile inanmaz. Ben istifa ettim, fakat Adnan Menderes kabul etmedi demekte. İşin bu yönü doğru olabilir. Ancak ihtilalden önce Şemi Ergin'den boşalan Milli Savunma Bakanlığına yıldırım hızıyla oturdularına göre, Ethem Menderes'in istifa dilekçeleri göstermelik olmaktan öteye gidemez. Asıl kuyruklu yalan Cumhurbaşkanı Bayar hakkında söyledikleri... Bayar'ın kendisine Meclis Başkanı'nı gönderip istifa etmesini istediğini, herkeslerce bilinen yalan hatıratında da açıklamış her nedense? Bir kere Bayar, Meclis Başkanı Koraltan'ı neden göndersin? Hükümetin Başbakan'ı görevinin başında olduğuna göre, Meclis Başkanı'nın yetkisi dışında bulunan bir Bakanın değiştirilme meselesinin adresi bellidir. Ancak Ethem bey bu!. Her sıkıştığı ortamda, iğrenç yalanlarıyla çocukluk arkadaşı Adnan Menderes'te dahil, kendisini en yüksek mevkilere getiren Demokrat Partiyi ve birlikte mesai yaptığı dava arkadaşlarını, hiç utanıp sıkılmadan son nefesine kadar arkadan hançerleyerek, gerçek kişiliğini ortaya koymuştur.

YARBAY TARIK GÜRYAY: Yassıada Kumandanlığı yaptığı günlerde, Albay rütbesine terfi etmiştir.

ETHEM MENDERES'İN İTİRAFLARI: Bir iktidar yargılanıyor. Sayfa 210-211-212-213-214-215-216 Tarık Güryay Cem Yayıncılık.

Ada Kumandanı Yarbay Tarık Güryay'a gelince, hayatı boyunca mutlu bir yuva kuramayan bu kompleksli subay, tescilli muhbir Ethem Menderes'e sözde kurtarma vaadlerinde bulunarak, onun gerçekle alakalı olmayan iftiralarını ses cihazlarına kaydedip, haddini ve çapının boyutlarını aşarak, sırf Gürsel Paşa'nın gönlü olsun diye, Demokrat Partililere cehennem azabı çekirtmiştir...

ANAYASAYI İHLAL DAVASI

İhtilalciler 1924 Anayasa'sını kökünden yok ettikleri halde, Demokrat Partilileri Anayasa'yı ihlalle yargırlarken, müdafî avukatlarına davaların devamı süresince mahkeme zabıtalılarının hiç birisi gösterilmemiştir. Bu şartlar içerisinde mahkeme başkanı Başol önündeki karnameden parçalar okuyup, Anayasa'yı ihlal davası nedeniyle Celal Bayar'ı mikrofonu davet ediyordu. Bayar, kulaklıklarını takmasının ardından, ayakta ifade vermekteydi:

Başkan:

— 1946-1950 arası söylediklerinizle, iktidar zamanımız tutuyormu?

Bayar:

— 1946'daki sözlerimiz samimidir. Kanaatimizce de böyle devam edilmiştir. Sözlerim o zamanın hareketlerine cevaptır. Lü-zumsuz polemığe girmek istemiyorum.

Başkan:

— Pahalılık sizin zamanınızda azaldı mı?

Bayar:

— Memleketin umumi refahının zamanımızda arttığını her-zaman ispat edebiliriz.

Başkan:

— Hürriyeti tehdit eden kanunlar kalktı mı?

Bayar:

— Kaldırdıklarımız da oldu. Günün şartlarına göre bazı ka-nunlar da getirildi.

Başkan:

— Muhalif parti liderlerine karşı samimi bir harekette bu-lunulmuş mudur? Mesela Kırşehir'in kaza oluşu?

Bayar:

— Sahşı istihdaf etmez. Fakat suitefsirlere yol açmıştır.

Başkan:

— Liderlerle konuşmalar oldu mu?

Bayar:

— Bunu tayin edemem. Ancak Devlet Reisi olarak benden ne zaman vadevu istenmişse kabul daima açık olmuştur.

Bayar'ın sorgusundan sonra mahkeme Başkanı Menderes'e geç-mişti. Dava Anayasa'yı ihlalle ilgili olduğu halde özel soruların gün-deme gelmesi celseleri çığırından çıkarmaya yeterli oluyordu. Bu du-ruşmalara üzülen te olsa gelen Demokrat Partili tutukluların aileleri hiç değilse yakınlarını uzaktan görebilme fırsatı bulabilmekteydiler. İstisnai durum olarak, oturumların başlangıcından bitimine kadar, Re-şide Bayar ve Berrin Menderes hanımefendiler, dinleyici sıfatıyla hiç-bir duruşmaya katılmamışlardı.

KIRŞEHİR: Osman Bölükbaşı'nın seçim bölgesi olan bu ilimiz, Menderes Hü-kümeti'nin aldığı bir kararla ilçe yapıp Nevşehir'e bağlanmıştı. Daha sonra ha-tadan dönülerek çıkarılan kanunla, Kırşehir yeniden il yapılmıştır.

Yassıada mahkemelerine ödün vermeyen, fevkalade tutumuyla adeta anıtlaşan Celal Bayar diyordu ki:

— Müdafaam uzun olmayacaktır. Ve mümkün olduğu kadar müdafilerimin sözlerine temas etmeyeceğim, görülmüyor ki divan bu hususta titizlikle duruyor. Ben müdafaama kararname sırasına göre cevap vermekle başlayacağım. Kararnamenin üçüncü sahifesinde benim için Menderes'ten istifade etti denilmektedir. Ayrıca Sayın Koraltan'ın hatıra defterinden bazı pasajlar kararnameye alınmış. Kararnamenin 23. sahifesinde Refik Koraltan'ın hatıra defterinden alınan bir husus var. Refik Koraltan Meclise verilmiş önergelerden bahsediyorlar. Burada kendine önergeler gündeme alınmasın şeklinde bir baskı olmuş mudur diye soruldu. **"Hayır o kadar değil"** cevabını vermişti. Hakikat şudur ki, aramızdaki bu görüşmeler 3 Şubat 1960 tarihinde olmuştur. Bu önergeler ise 13 Şubat'tadır. Şu halde benim menfi bir müdahale olmamıştır. Yine Refik Koraltan'la bir öğle yemeğindeki konuşmamızda partiler arası itidal unsurundan bahsedilmiş ve Koraltan'ın hatıratına göre benim itidal unsuru olmadığım anlaşıyor. Böyle bir şey asla varit olamaz. Bu meseleler zaman zaman aramızda konuşulurdu. Nitekim, sayın Koraltan Yüksek Divan huzurunda fikirlerini açıkladılar. Ayrıca hatıra defterinden komiteci adam meselesini Başsavcı ele almaktadır. Fakat Refik Koraltan burada **"Menderes ve Bayar'ın diktaya gittiklerini hissetmedim, sezseydim isyan ederdim"** demişti. Bununla divanın dikkatini çekmek istiyorum. Şimdi eski Müdafa Vekili Ethem Menderes'in hatıratına geçiyorum. Refik Koraltan ve Ethem Menderes'e bu yazılarından dolayı bir üzüntüm ve şikayetim yok. Kendileri vatanperver insanlardır. Bunlar ele alınan tek sebep. Bu yoldan 146. madde ile yani ipe götürülüyoruz.

Yine Ethem Menderes'in hatıra defterinde **"Bayar tehlikeli vaziyetteyiz, icabederse dikta ile idare edeceğiz. Hayrettin endişede"** deniliyor. Ben imkân oldukça arkadaşlarımla yemek yemekten zevk duyarım. Bu konuşmanın geçtiği iddia edilen sohbet de bunlardan birisidir. Çok iyi biliyorsunuz sofradaki konuşmalar afakidir. Ben bu

mevzuda bir şey hatırlamıyorum. Yalnız o gün yemekte bulunan Samet Ağaoğlu Ethem Menderes'in hatıra defterinden bu pasaj okununca, huzurunuzda **"siyasi hayatımın sonuna gelmiş bir insanım. Ethem Menderes o günkü sohbetin seviyesine bile çıkamamıştı, yani anlamamıştı"** demişti. Bu konuda Şemi Ergin'in sözleri üzerinde durmayacağım. Ethem Menderes sadece peşin hükümde bulunmuştur. Nihayet bir insanı sehpaye götürmek ancak kanun ve muhakeme yolu ile olur. Kendileri bu hatıra defterini bir aşk mektubu gibi cebinde saklamışlar. Nitekim 16 Haziran 1961 tarihli duruşmada Sabri Dilek'in konuşması bunlara kesin delildir. Demokrat Parti Grubunda **"diktaya mı gidilecek"** sualine Menderes'in **"asla"** diye mukabele ettiğini, Sabri Dilek burada söyledi.

Yine Ethem Menderes'in hatıra defterlerinde **"Bayar, icap ederse İsmet Paşa'yı sehpaye götürmekte tereddüt etmez"** deniyor. Bu hatıra defterinin ne sebeple yazıldığını bilmiyorum. Okuyunca hayretler içinde kaldım. O gün Dolmabahçe'den Rumelihisarı'na kadar gittik. Motorda kadınlı erkekli maiyet erkânı vardı. En iptidai bir nezaket kaidesidir, misafirler yalnız bırakılmaz. Nasıl oluyor da böyle bir konuşma yapabiliyorum. 4 Mayıs tarihinde Cemal Gürsel'den aldığı mektubu nasıl bir aşk mektubu gibi saklamışsa bu noktaların da öyle olduğu görülmüyor. Huzurunuzda kanuni gerekçede yeralan ve 146. madde ile ölüm cezasına çarptırılmak istenmem arasında bir de baston hikayesi vardır. Bu baston karşı köyden...

Başkan:

— Fazlasıyla anlatıldı.

Bayar:

— Bu bastonu bir kaç ay kullandım. Bu 1950 senesine kadar Devlet reisliği ile parti şefliğinin beraberliğine göz yuman partilerin şişirmesidir. Ve maalesef bu dedikodu huzurunuzda kadar da gelmiştir. Fazla polemiğe girmek istemediğim için burada kesiyorum. Kararnamede Valilerle olan temaslarımdan da bahsediliyor. Valiler bulundukları yerlerde Devlet reislerini temsil ederler. Şimdi kararnamedeki şu hususa temas ediyorum. Deniliyor ki bu da bir şahit ifadesidir. **"Reisicumhur yemeğe alıkoyduğu valilerle Parti meseleleri üzerinde konuşur ve vilayetlerdeki partilerin kuvvet de-**

recesini sorardı." Bunu söyleyen bir kişidir. Ben valilerle bir araya geldiğim zaman valilerle parti meseleleri üzerinde konuşuyormuşum. Bu zat da bunları kapıdan dinliyormuş, buraya şahit olarak geldiği zaman kendisine bunları nereden duydunuz diye sual sorulunca "yandaki odadan" cevabını verdi. Köşkte komiserlik yapan bu şahit ya-verler odasına dahi giremez. Kaldı ki yanda da oda yoktur. Bu zat sadece kapı önünde nöbet beklemektedir. Bu şekilde ifade vermesinde sebep vardır. Şahadet müessesesi nasıl işlemiştir buna misal vermek istedim. 27 Mayıs'tan tam bir yıl sonra bu şahıs, müdüriyette bu ifa-deyi vermiştir.

Ahmet Emin Yalman'ın ceza meselesinde hakikat, zamanın Adliye vekilinin söylediği gibidir. Bu mesele karşısında Adliye vekilinin istifaya daveti tamamen asılsızdır. Nitekim Celal Yardımcı arkadaşım bu mevzuda kendisine baskı yapılmadığını söyledi."

Bayar savunmasına devam ederken saat 12.15 olmuştu. Nihayet oturum kapatıldı. Öğleden sonra saat 13.30'da Bayar müdafaasına kaldığı yerden devamla:

"— Selahiyet kanununun müzakere ve kabulü sırasında İstanbul'da idim. Pakistan Reisicumhuru ile beraber bulunuyordum. Meclisteki olanlardan haberim yoktu. Vetoyu kullansaydım kanun çıkmazdı şeklinde bir mütalâa var, 5 Mayıs'a kadar İstanbul'da idim. Hadiseleri takip etmedim. Üstelik bana bu yolda bir müracaat da gelmedi. Hangi Mebusun kanuna kırmızı veya beyaz oy verdiğini dahi bilmiyorum. Vetoyu izah edeyim. Bizdeki vetonun kullanılacak yeri kalmamıştır. 1924 Anayasası'nın müzakeresi yapılırken arkadaşım Refik Koraltan Reisicumhura vetoyu kâmil şekilde verelim, yoksa selahiyet vermeyelim diyordu. Bu bakımdan vetoyu kullanabilir miydim. Yoksa kullanamaz mıydım, bilmiyorum. Zaten bütün Devlet Reisleri kullanamamıştır. Sebebi veto işlemez bir yoldur. Çıkmaz bir yoldur.

Demokrat Partinin daha muhalefette iken programına aldığı bir husus Mebus namzetlerinin yüzde sekseni mahallinde seçilecek, yüzde yirmisi ise merkezden ehliyetli kimseler olarak gösterilecekti. Yüzde seksenin, bölgelerine dayanan bir topluluğun veya birkaç kişinin şahsi fikirlerine alet olmaları imkansızdır." diyen Bayar arkasına dönüp, duruşma salonunda oturan Milletvekili arkadaşlarını göstererek:

"— Demokrat Parti Grubunda herhangi bir gayri tabiiyet yoktur. Bunu tarihe karşı burada alnım açık olarak ifade edebilirim." derken elini alnına götürüp, sesinin tonunu artırarak, dinleyenleri fevkalade heyecanlandıran konuşmasına devam ediyordu:

"— Huzurunuzda duran Mebuslar haysiyet ve şeref sahibi insanlardır. Memleketlerinin seçkin ve dürüst insanlarıdır. Bunların dik-taya gidecekleri asla varit olamaz. Bunun aksini düşünmek insafsızlık olur."

"— Meclisin müzakereleri alenidir. Hatta zaman zaman Ankara sokaklarında hoparlörle yayınlanırdı. Benim için hususi odasından kanun müzakerelerini takip ediyor ve kasden veto hakkını kullanmıyor deniliyor. Halbuki ben müzakereler sırasında İstanbul'da idim. Kararnamenin bu kısmını hata olarak kabul ediyorum. Kararnamede ispat hakkı taraftarı arkadaşlarımızın partiden ihraçlarına da yer veriliyor. Bu hadise tamamen bir görüş ayrılığıdır. Ben bu gibi meselelerin içine girmiş değilim. Hatta arkadaşlara gitmemelerini beraber çalışmamızı söylemişimdir. Bu bir büyük partinin içinde olan fikir ayrılığından ibarettir. Diğer bir mesele daha var; Köprülü'nün Mebus olmaması için kanun çıkarıldığı iddia ediliyor. Köprülü iyi bir arkadaşımızdır. Kendisine hürmetlerimiz vardır. Bugün bizim hakkımızda neler düşünür bilemem. Köprülü'nün Mebus olmaması için kanun çıkarılması asla varit değildir. Bu sadece seçimi islah etmek için alınmış bir tedbirdir.

Başsavcı iddianamesinin bir kısmında, gayet yerinde olarak Atatürk devrini övdüler. Ne kadar övseler azdır. Yalnız şunu söylemek isterim. Atatürk'ün mesaisinde bizim de gölgesi olarak mesaimiz vardır. Yalnız kabul edilsin. Atatürk'le ölünceye kadar beraber bulunuyorduk. Hatta son nefesinde "evladım sana emanet" demişti. Atatürk İnkılaplarına karşı kötü muamele yaptığımız iddiası, bize verilecek en büyük cezadır. Ben asılmaya razıyım; zaten yaşımın sonundayım. Yalnız Atatürk inkılaplarına kötü muamele yaptığımız bize söylenmesin. Bizim ne gibi bir muamele yaptığımızı tarih kaydetmiştir. Bu imtiyaz asla elimizden alınamaz. Atatürk'le beraber memlekete hizmet ettiğimi ve onun bana olan itimadını herkes bilir. Millet Partisi'ni teşkil eden arkadaşlar da bizimle çalışıyordu. Kendileriyle aramızda hiçbir maddi

ihtilaf yoktu. Zaten iktidarda değiliz ki, iktidarın nimetleri yüzünden aramız açılsın. O zaman bizim partimize gelmek isteyen bazı kimseler vardı, fakat korkudan gelemiyorlardı. 12 Temmuz Beyannamesi bu korkuyu gidermek içindi. Bu beyanname ile Hükümetle beraber olduğumuzu ilan ettik. Biz bu zihniyette idik. Demokrat Partinin en büyük hatası bundan sonra devri sabık yaratmayacağım demesidir. 1950'de iktidara gelince bazı fısıltılar oldu. Askeri bir kuvvet seçimi kabul etmeyecek dendi. Biz bunun üzerinde bir tedbir almadık. Ve onlar da bu harekete cesaret edemediler. Nitekim iktidara gelince ben İnönü'nün evine kadar gittim ve kendileriyle konuştum. O benim bu ziyaretimi yanlış anlamış olacak ki, "**Şahıslar için emniyet meselesi varmı?**" diye bir sual sordu. Cevabım şu oldu; "**İntikam almak için iktidara gelmiş değiliz. Şahıslar üzerinde hiç bir işimiz yoktur. Siz beni tebrik ettiğiniz için bende sizi ziyarete geldim.**" dedim. Bu arada kendilerine sordum: "**Bana tevdi edeceğiniz harici Devet sırları varmıdır?**" dedim.

Bayar'ın süzünü kesen Başol:

— Bunların dava ile ne alâkası var?

Bayar:

— Alâkası var bunların, alâkası var bunların.

Başkan:

— Biraz kısa olsun.

Bayar:

"— Ben kendilerine karşı daimi hürmetlerimi muhafaza ettim. Fena muamele yapmadım. Kore hadisesi çıktığı zaman münasebetler tamamen değişti. Şayet bunları polemik olarak addediyorsanız burada kesebilirim. Demek istiyorum ki, benim şahsi hiçbir kimseye husumetim yoktur. Zaman oldu ki resmi ziyaretlere dahi gelmeyecek kadar teessürlü hareketler gösterdiler.

Üniversite muhtariyeti meselesine gelince, gazetelerde okudunuz. İmtihanlardan sonra Üniversitenin randımanı düşük dendi. Bu müessese hakim yetiştiriyor. Böyle bir müessesede, son zamanlarda diploma sahtekarlığı meydana çıktı. Amerika'da hususi ve resmi Üni-

versiteler vardır. Randıman eksik ise bundan mesul olan profesörlerin mukaveleleri yenilenemez. Üniversite muhtariyetinin kendi bünyesine göre hususiyetleri vardır. Bu benim şahsi kanaatımdır. 1937 senesinde Atatürk Şark'ta bir Üniversitenin açılmasını istiyordu. Bilahare Atatürk Üniversitesini Erzurum'da kurduk. Yine Atatürk İstanbul Üniversitesine yardımda devam edin, Ankara Üniversitesinin ikmaline çalışın diyordu. Biz bunları yaptık. Biz Üniversiteye cephe almadık. Sadece hizmet ettik ve bununla iftihar ediyoruz. Bu arada birkaç profesörün günlük politikalara karışmasını istemiyorduk. Bu profesörlere karşı olan vazifelerimizi de yaptık. Hakimler meselesi ise; Benim Türk hakimleri hakkında noktai nazarım şudur. Bir Türk hakimini en medeni memleketin içine götürün ve gösteriniz. Vasıfları itibariyle bunlar tertemiz insanlardır. Biz adliyeye hizmet ettik. Misaller vermeye lüzum görmüyorum. Seçim emniyetini hakimlerin teminatı altına bıraktık. Bu da demokrasinin en ileri bir metodudur. Bizim hakimlerimize itimadımız vardır. Türkiye'de hakim vardır ve her zaman olacaktır. Çünkü hakimleri cemiyet yetiştirir.

78 yaşındayım. Benim için hayatta beklenecek bir şey kalmadı. Şimdiden karar verebilirsiniz. Bunu sükûnetle söylüyorum. Nitekim Meşrutiyet mücadelesine girdiğim zaman ya kurşunla öleceğimi ya da mahkûm olacağımı bile bile atılmışım. Bu mücadelede arkadaşlarımızın bir kısmı düşman kurşunu ile şehid oldu. Bir kısmı da mahkûm oldu. Siyasi mahkûmiyet benim için mühim değil. Şayet sizleri ihtilâl mahkemeleri olarak kabul etseydim burada ağzımı açıp bir tek kelime dahi söylemezdim. Ben Atatürk inkılaplarına ve memlekete hizmet ettim. Kararlarınızı bir taraflı iddiaları ele alarak vermeyiniz. Her şeyi düşününüz. Kararınızı burada bekliyorum"...

İnsanın gözlerini yaşartıp, heyecandan duygu seline boğan Celal Bayar'ın fevkalade savunması karşısında, taraflı tarafsız herkes Demokrat lideri çok daha iyi tanımıştı... Çünkü o kendisine en ağır iftiralarda bulunan Ethem Menderes ve Şemi Ergin gibi davasına ihanet içinde olanları dahi suçlamayarak, Yassıada Mahkeme Divanı karşısındaki şahsiyetli direnişiyle bir onur abidesi olarak gönülleri fetih etmiştir. Komünizmin amansız düşmanı, milliyetçi dünya görüşünün devamlı savunucusu, demokrasimizin ulu çınarı Bayar gerçeğini Türk milleti var oldukça, hiçbir ihanet, hiçbir entrika ve hiç-

bir ihtilal unutturamaz. Ve unutturmayacaktır da... Çünkü o totaliter rejiminden demokrasiye geçişi Türkiye'ye armağan eden yegane liderdir. Bu böyle bilinecek ve tarih atının arşivlerindeki mümtaz şahsiyetlerin sayfalarına, Demokrat lider Bayar geçişini hiç silinmemek üzere ebediyen yazacaktır...

FATİN RÜŞTÜ ZORLU DÖVÜLÜYOR

Merhum Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Yassıada'daki dövülme olayını önce avukatı Orhan Cemal Fersoy, daha sonra da Ada Kumandanı Yarbay Tarık Güryay'ın anlatımlarından açıklığa kavuşturmakta fayda görüyorum. Orhan Cemal Fersoy Fatin Rüştü Zorlu'nun Yassıada da maruz kaldığı insanlık dışı muameleyi şöyle izah etmekte:

"— Yassıada Subay Gazinosunda Fatin Rüştü Zorlu ile kimsenin dinlemediği bir görüşmemizde, merhum bütün insanlık dışı muamele ve yapılan zulmü bana anlattık'ın sonra ilave etmişti:

— Kuzum Orhan bey, bunlardan kimseye bahsetmeyelim, şikayetçi olmayalım. Siz gidiyorsunuz, bizler burada kalıyoruz. Sonra bu imkânlardan da mahrum ediliriz. Sizler gelmeye başladıktan sonra zindana atılma, fiili tecavüz olayları durdu. Binlerce mumluk ışık altında soruşturmaları bıraktılar. Çok rica ederim eve ve bilhassa an-neme de bu hususta bir şey söylemeyiniz. Onların başlarına da bir iş açmasınlar. Siz biliniz ve mahfuz tutunuz lütfen..

"Fakat gün gelecek bu civanmert devlet adamının elleri arkadan iki kişiye tutturularak, çene kemiği yerinden çıkarılacak, sol gözü mosmor edilecek şekilde yumruklanacak ve hastahaneye kaldırılacaktı. Bu insanlık dışı dayak olayından da Fatin Rüştü Zorlu şikayetçi olmayacak ve kendisine el kaldıranları siyanet edecekti."

Zorlu'nun savunma avukatı Orhan Cemal Fersoy'un bu insanlık dışı hadiseyi anlatımlarından sonra, şimdi de Yassıada Kumandanı Tarık Güryay cephesine dönelim:

"Fatin Rüştü'nün gazinoya, yemeğin bitmek üzere bulunduğu bir sırada gittiğini gören nöbetçi subayı yolunu kesip sormuş:

"Arkadaşların yemeğe giderlerken sen nerede kalmıştın?" diye.

Fakat Fatin Rüştü, nöbetçi subayına o sözlere kulaklarını tıkayarak cevap vermiş:

"Sana ne? Canım şimdi istedi, şimdi gidiyorum. Paramla yediğim yemeğe ne zaman istersem giderim."

Nöbetçi subayı:

"Sana ne demek? Ben burada bostan bekçisi miyim?" deyince, Fatin Rüştü zorlu:

"Senin burada ne bekçisi olduğun beni ilgilendirmez" demiş. Nöbetçi subayı da:

"Ben de buranın nizamını, senin keyfine uyduramam. Hadi bakalım, dön yerine!" cevabını vermiş.

Böylece, bir tartışma halini alarak sertleşen konuşma, giderek ev-vela itişmeye, arkasından da vuruşmaya kadar dayanmış. Bu karşılıklı vuruşma sırasında nöbetçi üsteğmenin yumruğu, Fatin Rüştü'nün gözüne inmiş ve morartmış!..

Ada'ya döndüğüm zaman bana olayı anlattılar.

"Şimdi ne halde?" dedim.

"Bir gözüniün önünde morluk var" cevabını verdiler.

"Hastahaneye göndermediniz mi? diye sordum.

Menfi cevap alınca, onu derhal hastahaneye sevkettirdim. Arkasından askeri yargıcı çağırarak emir verdim.

"Üsteğmeni hemen sorguya çek, ifadesini zaptedip bana getir. Kendisine de mahkemeye verileceğini, en kısa zamanda Ada'daki görevini sona erdireceğini bildir."

Sabahleyin, Fatin Rüştü, nöbetçi subayından kendisini benim yanına getirmelerini istemiş.

Haber verdiler:

"Getirin dedim. Haklı olarak üsteğmeni şikayete geleceğini tahmin ettim.

Geldi. sağ gözünün altı gerçekten de fena halde morarmıştı. Üzüldüm, ona söz söyletmeden:

"Geçmiş olsun!" dedim ve ilave ettim: " Olayı biliyorum. Çok canım sıkıldı. Meseleyi yargıca havale ettim. Tahkikat resmen yapılmaktadır. Gereken idari cezayı ben vereceğim. Müsterih olunuz!"

Fakat Fatin Rüştü:

"Kumandan bey, ben size, o subayı şikayet etmek için gelmedim" demez mi?

Hayretle:

"Hiç bir isteğim yok, yalnız o subayı cezalandırmayın" diye cevap verdi.

Fatin Rüştü'nün bu davranışı, beni gözlerimi dolduracak kadar duygulandırmıştı."

Burada Yassıada Kumandanı Tarık Güryay'ın anlatımlarında bazı noksanlıklar ve üsteğmeni kayıran duygusal durumlar olsa da, önemli olan Fatin Rüştü Zorlu'nun dövüldüğünü, bir şekilde kabullenmesidir. Bu üsteğmen'e Fatin Rüştü Zorlu'nun o kadar subay ve görevlilerin arasında fiili mukabelede bulunması mümkün olamayacağı gibi, karşılıklı vuruşmaları da aklın alamayacağı birşey!.. Düşünebiliyor musunuz? Orhan Cemal Fersoy'un izahatlarından da anlaşıldığı gibi elleri iki kişiye arkadan tutturularak kıyasıya dövülen bir büyük Devlet adamı, her şeye rağmen kendisini darp eden üsteğmeni şikayet etmeyerek, tutukluluk halinde bile ihtilalcilere gerçek insanlık dersi vermiştir. **İşte ihtilalin getirdikleri. İşte Demokrat Parti mensuplarına yapılanlar...**

Bu acılar, işkenceler, ızdıraplar ve ihtilalin kahreden mantığı, değil yüz yıl, birkaç asır geçse de, hiç unutulabilir mi?..

ORHAN CEMAL FERSOY: Bir devre adını veren Başbakan sayfa 320 Garanti Yayıncılık İstanbul 1971

TARIK GÜRYAY: Bir iktidar yargılanıyor. Sayfa 224-225 Cem Yayıncılık 1971.

EMİN KALAFAT'A YAPILAN SÖZLÜ TACİZLER

Yassıada Kumandanı Tarık Güryay'ın görev alanında vuku bulan hadiselerin tamamını anlatmadığını, bilmek için kâhin olmaya gerek yok. Bir kaç önemli gelişmeyi de anlatmasalar, herhalde kendi kendilerini inkâr etmiş olurlardı. Küçük düzeydeki memurlardan dövülenler, sövülenler derhal kamufle edildiğinden, Bakan seviyesinde tacizlere maruz kalanları arada bir de olsa açıklamak, ihtilalcileri meşru göstermenin sahte çırpınışlarıdır. İşte bu yüzdendir ki, Ada Kumandanı Yarbay Tarık Güryay'ın açıklamak mecburiyetinde kaldıklarından bir tanesi de, ismini rumuz olarak verdiği Deniz teğmeni'nin Emin Kalafat'a olan sözlü saldırıda bulunma hadisesidir. Ada Kumandanı notlarında, bu olayı şöyle anlatmakta:

"Deniz teğmen "A" izni sona erip Yassıada'ya döndüğü gece, kafayı biraz tütsülemiş bulunuyormuş. Geç vakit, herhalde o gece Ada'da bulunmayışından da cesaret alarak, dördüncü koğuşa gitmiş. Nereden aklına esmişse Emin Kalafat'a musallat olmuş. Yatağından kaldırıp dışarıya çıkarmış: " Anlat bakalım şu sizin Ankara alemlerini? Gecede kaç kız gelirdi? Kadınları size kimler, nerelerden, nasıl bulurlardı?" gibi sorularla aklınca tutukluyla bir hayli dalga geçmiş. Bu aşırı münasebetsizlik, hem Kalafat'ı hem de koğuştaki arkadaşlarını fena halde ürkütmüş."

Ada Kumandanı'nın eksik olsa bile, bu kadarlık anlatımı yeterlidir, kanaatindeyim. Hayatı boyunca bu ülkeye hizmetten başka bir şey düşünmeyen Emin Kalafat hasletindeki beyefendi ve babacan bir Devlet adamını don gömlek yataktan kaldırıp, daha sonra zorla edep yerine bakarak kimlerle düşüp kalktığını öğreneceğim diyen "A" rumuzlu Deniz teğmenini ihtilali yapanlardan ziyade, şu andaki Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman'a sormak lâzım. Çünkü Tarık Güryay'ın Yassıada'daki özel ekibinde, Bayar, Menderes ve Bakanların odalarında nöbet tutan teğmenler şu isimlerden oluşmaktaydı: " Arda Güncüler, Akay Şakman, Atif İnandık, Teoman Koman, Yaşar Görgünler, Erol Örmən ve Yavuz Akay."

Eserimin başlangıcından bu yana hep yinelediğim gibi, Yassıada davalarını klasik bilgilerin dışına çıkarıp, gerçek yönleriyle yargı terazisinin şaşmaz tartısına koyacağımızı belirtmişim.

Şimdi burada, kırk yıldır Demokrat Partinin devamıyız deyip, milliyetçilik nutukları atanlara büyük görevler düşmekte... Yassıada'da avukatlarıyla görüşme esnasında Adnan Menderes'i tekmeleyen subayı, Fatin Rüştü Zorlu'yu döven üstegmeni ve Emin Kalafat'ı don gömlek dışarıya çıkarıp kahreden sahneleri yaşatan "A" rumuzlu deniz teğmenini mutlaka bulmalısınız. Çünkü dünün teğmeni olan bu insanlar, uzakta değil. Bugün general rütbesiyle sizlerin aranızda... Yukarıda belirttiğim isimleri bugünün Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman'a sorabilme cesaretini gösterebilerseniz, Emin Kalafat'a yapılan çirkin davranışın müsebbibini hep birlikte öğrenmiş olacağız. Demokrat Partinin devamıyız deyip deyip te istismar edenler, gölgesi bile olmadığınız bilinen bir durum. Hiç değilse dünün teğmeni bugünün generali, bu insanları meydana çıkarıp teşhir edin de, sırtlarından ikbal kapılarını hızla tırmanıp yıllar içerisinde unuttuğunuz gerçek demokratların ruhunu bir nebze olsun şad edin... Buradaki anlatımlarımızda, Türk askerine karşı olduğumuz gibi bir durum söz konusu olamaz. Ta, Milli Mücadele ve Kuvayı Milliyeden gelen, asker bir Millet'in çocukları olduğumuza göre, ordunun içindekiler de bizim insanımızdır. Ancak Türk Milletinin bir Bakan'ını hiç sebepsiz yere yarı çıplak dışarıya çıkarıp hakaretler eden, dünün teğmeni, bugünün generali de olsa, o şerefli üniformayı sırtında taşıma hakkını kendinde bulamaz.

MENDERES 27 MAYIS BAYRAMINI KUTLUYOR

Son bölümlerimizde devamlı olarak Ada Kumandanı Tarık Güryay'dan bahsettik. Yassıada'nın güvenlikten sorumlu tek patronu o olduğuna göre, bu kaprisli hazreti sık sık gündeme getirmemizden doğal bir şey olamaz. Ama öyle, ama böyle Demokrat Partinin önde gelen tutuklularından, sizden hatıra kalsın diye birçok yazılar alıp, en sonunda bunları belge olarak kullanmış. Maalesef Adnan Menderes'te anlaşılmayan bazı sebeplerden dolayı, belki de sağlıklı düşünemediği bir anda, Ada Kumandanı Tarık Güryay'a 27 Mayıs'ın birinci yıl dönümünde kutlama mesajı göndermiştir. Ada Kumandanı Tarık Güryay bu hususta şunları söylemekte:

" Yassıada'da Albaylığa terfi ettiğim zaman, ilk tebriki Adnan Menderes'ten almıştım. Bundan başka Ramazan bayramı, Yılbaşı dahil, resmi ya da dinsel hiç bir bayram, ya da tarihe resmen damgasını vurmuş hiç bir milli gün geçmemiştir ki ben, ilk tebrik mektubunu Adnan Menderes'ten almış olmayayım! Ondan bana gelen son derece önemli ve tarihi belge, bende mevcut bulunan Menderes imzalı daha nice mektupların şüphesiz en kıymetlisi, 27 Mayıs 1961 tarihini taşıyordu". Ve işte aynen şöyle yazmıştı:

" Muhterem Kumandanım;

İhtilalin birinci yıldönümünün milletimizce büyük bir heyecanla kutlanmasına, ben de aynı milli heyecanla katılmakta olduğumu, nazizane arz etmek isterim.

Gerçi içinde bulunduğumuz şartlar ve durumumuz itibariyle, belki bu yazımı haddim dışı saymak düşünülebilir: Ancak, şahsi durumumuz, elem ve ızdıraplarımız bir tarafa, milletçe duyulan heyecana, benimsenen bir inkilâba ve teveccüh olunan asil gayelere katılmak hususundaki hislerimin hulûs ve samimiyetinden kuvvet aldığım içindir ki, bunları zatı alilerine yazmak cesaretini bulmaktayım. Ve yine bunun içindir ki, herhangi bir mülâhaza bunları yazmaktan beni alıkoymamıştır.

Tarih sayfalarını kahramanlık destanları ile doldurmuş bulunan ve büyük milletimizin en aziz varlığı olan şanlı ordumuz, Türk vatanını kurmuş, asırlarca süren felaket fırtına ve girdaplarına karşı onu korumuş, kurtarmış ve dünyada bugünkü şerefli ve itibarlı mevkiimizi o sağlamıştır.

Bu itibarla, onun ve milletimizin eseri olan ihtilal ve inkilâbın, gelecekte ve ebediyyen aziz yurdumuzun ve milletimizin hürriyet, saadet ve refahının teminatını teşkil etmesini, en içten ve halisane bir temenni olarak tanrıdan niyaz ederim. Bu mesut yıldönümü münasebetiyle en iyi temenni ve tebriklerimi, şanlı ordumuzun asil ve şefkatli bir mensubu ve kumandanımız sıfatıyla, zatı alilerine kemali hürmetle arz ve iblâğ eylerim efendim.

A. Menderes

Adnan Menderes, aynı gün ve o ilk mektubundan pek az sonra, Tarık Güryay'a bir de şu mesajı ulaştırıyordu:

"Muhterem Kumandanımız;

Bu sabah erken, bayramı tebrik ve bu mesut vesileyle hislerimi kısaca dile getiren bir mektup sunmuştum.

Tarihimizde ebediyyen şerefli ve önemli bir merhale teşkil edecek olan ihtilâl ve inkilâbın birinci yıldönümü münasebetiyle duyduğum heyecan ve tebriklerimi civanmert şahsiyetinize bizzat ifade ve iblâğ benim için vicdani bir zevk ve tatmin edici bir vazife olacaktır.

Bundan beni mahrum etmeyeceğinize inanarak ve kemâli hürmetle emrinize intizardayım aziz kumandanımız! 27 Mayıs 1961"

A. Menderes

Ada Kumandanı 27 Mayıs 1961'deki diğer gelişmeler için şunları anlatmakta:

"— O gün benden izin almış subaylar, odama, aynı niyetle çağrılmak istenmiş olan Bay Refik Koraltan'ı da getirdiler. Menderes'in odamda bulunmasından sakınca görmeyerek Koraltan'ı da aldım, birbirlerine sarıldılar. Biraz sonra Koraltan bana döndü ve hazırlayıp ezberlediği tebrik nutkunu okudu.

Fakat onun sözlerinde, Menderes'in yazdıklarındaki sıcak samimiyet havası yoktu."

Şartlar ne olursa olsun bir devre damgasını vuran Menderes gibi asrın Başbakan'ı Yassıada Kumandanı'na mecbur kalsa bile, bu türden mektuplar yazmamalıydı. Şeklen hoş olmasa da İhtilale iltifat dolu övgüler yağdıran tebrik yazıları, Başbakan Adnan Menderes'e ve onun Türkiye'ye yaptıklarına hiç bir zaman gölge düşürmez. Ne var ki, Yassıada cehennemindeki çetin mücadelede maniaya takılan Menderes'in verdiği imtihan, demokrasi şehidimiz olsa bile, tartışılır derim...

MENDERES'İN MEKTUPLARI: Bir iktidar yargılanıyor Tarık Güryay sayfa 313-314 Cem Yayıncılık.

1961 Anayasası profesörler heyeti tarafından süratle hazırlanarak 9 Temmuz Pazar günü halk oyuna sunulmuş, Pek az bir ekseriyetle kabul edildiği açıklanmıştı. 1961 Anayasası'nın taslağını profesörler heyeti öngörüp, Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesinden teşekkül eden Kurucu Meclis hazırlamıştır. Aslında seçilmeden Parlamentoya oturdukları için, Kurucu Meclis üyelerinin milli iradeyi temsil ettiklerinin mümkün olduğu söylenemez. Bazı mesleki kuruluşların yanı sıra "CHP ve CKMP."nin merkez karar organları da kontenjanları oranında Temsilciler Meclisine üye vermişlerdi. Bu Meclise CHP. kendi içerisinde 49, CKMP ise 25 üye ile katılmışlardır. Ancak siyasi hayatımızın yarattığı boşluktan faydalanan Cumhuriyet Halk Partisi, Temsilciler Meclisi içerisinde bulunan diğer üyelerden yüzde doksan'ını çeşitli vaadlerle kendi saflarına çekmişti. Bu şartlarda Temsilciler Meclisi bir nevi Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi halini almıştı. O günün Kurucu Meclisi, Üniversite hocaları ve bazı kaynaklardan gelen Anayasa ön tasarısını incelemeye alarak "1961 TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI" adını taşıyan, esas metni gerçekleştirmiştir. Bir bakıma ihtilal+Cumhuriyet Halk Partisi Anayasası halinde hazırlanan metin, halk oyuna bu şartlarda sunuldu. Bu vahim durum 1924 Atatürk Anayasası'nın katli, Cumhuriyet Halk Partililerin hazırlattığı ihtilal Anayasası'nın ta kendisiydi. Yeni Anayasa'ya göre siyasi partilerin kurulmasına izin verildiği halde, kapatılan Demokrat Partinin bütün hakları elinden alınmıştı. Bu vaziyet karşısında Demokrat Partilileri bünyesinde toplama gayretleri içerisinde olan Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi kuruluş bildirgelerini, İçişleri Bakanlığına vermekte gecikmediler. Adalet Partisi batıda, Yeni Türkiye Partililer ise doğu bölgelerimizde, süratle teşkilatlanma yarışı içerisinde girmişlerdi. Temsilciler Meclisinde üyesi bulunmayan A.P'nin lideri emekli general Ragıp Gümüşpala, YTP'nin ise Ekrem Alican'dı. YTP. vatandaşların Anayasa'ya evet oyu kullanmasını isterken, AP. lehte veya aleyhte oy kullanmakta serbest olduklarını açıkça ilan etmişti. AP'nin tutumu CHP'yi ve Milli Birlikçileri hayli tedirgin ederken, bu gelişmelerden dolayı siyasi arenada hoşnutsuzlukların olduğu bilinen durumlardır.

1961 Anayasası'nın başlangıcı, Yassıada'da yargılanmaları devam eden Demokrat Partililerin peşinen mahkumiyetleri şeklindeydi. Siyasi hayattaki garaz, kin ve intikam duyguları, bu malûm Anayasa ile bir bakıma Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yönetiliyordu. Yeni kurulan siyasi partilerin, Yassıada da yaşamakla ölüm arasındaki Demokratların, kaderine tesir etme bakımından herhangi bir etkinliklerinin olabileceği ihtimal harici gibiydi. 9 Temmuz 1961 günü kısmen yürürlüğe giren yeni Anayasa'ya 4 milyon vatandaşımız bilinçli bir şekilde aleyhte oy kullanmıştır. Çok gariptir ki Türkiye'nin bütün bölgelerindeki sokaklara, yalnızca "Anayasa'ya evet" afişleri asılırken, Devletin radyosu beyaz oy kullanılması için yoğun propagandalarını sürdürmüştü. Vatandaşın menfi tepkisine rağmen çok az bir farkla kabul edilen malûm Anayasa ile, Türkiye'de yeni bir dönem başlamış oluyordu. Hem de 1924 Cumhuriyet Anayasamızın yıkılıp, talan edilmesine göz yumularak!...

KARARLARA DOĞRU YASSIADA MACERASININ SON GÜNLERİ

Yargılamalar neticesinde, hüküm gününe kadar duruşmalara takriben bir aya yakın ara verilmişti. Bu esnada siyasi partiler, 15 Ekim 1961'de yapılacak seçimler nedeniyle kendi iç bünyelerinde aday tespiti mücadelelerini sürdürmekteydiler. Eylül ayının ortalarında Yassıada da, tam on yıl ülkenin idaresine yön veren insanların kaderleri hakkında hükümler verilirken, partilerin teşkilatlarında ise yaklaşmakta olan genel seçimler için Milletvekili ve Senatör adaylarının listeleri hazırlanmaktaydı. Böylesine dramatik bir tezadı, dünyanın en ilkel idareleriyle yönetilen ülkelerinde dahi görmek mümkün değildir. Yassıada da gizliden ölüm kararları hazırlanırken, ülkedeki siyasi partilere, sözde demokrasiye geçiş adına seçim startı verdirilmişti. Bu hangi aklın, düşüncenin ve vicdanın eseridir? Anlaşılan, ihtilalin mantığı böyle istedi diyebiliriz... Bir tarafta kurulan idam sehpaları, diğer yanda seçim hazırlıkları... Ne kadar hüznü ve dramatik bir durum değil mi?

Yassıada cehennemindeki taraflı yargılamaların ölümsüz noktanabilmesi için en küçük bir çaba harcanmazken, ülke insanının kaygıları ve düşünceleri seçim meydanlarına kaydırılarak, ihtilalciler önceden planlayıp gerçekleştirecekleri asrın demokrasi katliamını adeta unutturmak istemekteydiler. Ancak kararların verileceği 15 Eylül 1961 günü yaklaştıkça, hüznü ve endişe ülkenin sağ duyulu insanlarıyla, Demokratların aile yakınlarını derinden sarsmaya başlamıştı. Her şeye rağmen Yüksek Adalet Divanı'nın çalışmaları kapalı kapılar ardında, büyük bir gizlilik içerisinde devam ediyordu. Kararların yaklaştığı günlerde sürpriz bir gelişmeyle Divan'ın asil üyelerinden Ferruh Adalı ve askeri hakim Nahit Saçlıoğlu, davadaki esas hakkında kararın hazırlanmasına, sağlık nedenleriyle katılmayarak istifa etmişlerdi. Bu insanlar vicdan muhasebesi yapıp içine düştükleri yanıştan koşar adım geri döndüklerine göre, Yassıada mahkemelerinde hukuku katleden acımasız kararların çıkacağı endişeleri hayli yaygınlaşmıştı. İstifa eden üyelerin yerine yedeklerden Vasfi Göksu, Ali Doğan Toran ve Mehmet Çokgüler atanarak, Divandaki boşluklar alelacele doldurulmuştu. Anlaşılan hukuk katliamcıları işlerini çabuk bitirmek niyetindeydiler. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkemeye bilirkişi heyeti tayin edilmişti. Yassıada'ya davet edilen bilirkişiler şunlardı:

- 1- Ord. Profesör Sulhi Dönmezer "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Prof.'larından".
- 2- Profesör Burhan Köni "Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Prof.'larından".
- 3- Profesör Faruk Erem "Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Prof.'larından".
- 4- Profesör Nurullah Kenter "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Prof.'larından".
- 5- Profesör Naci Şensoy "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku Prof.'larından".
- 6- Profesör Sahir Erman "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Prof.'larından, Yahudi dönmesi."

Tayin edilen bu bilirkişiler ne yapacaklardı? Bu insanlar tarafsız

olabilirler miydi? Gizli bilirkişi tetkiki hukuken uygun olmadığı halde, ihtilalciler nedense böyle istemişlerdi. Gürsel'in Devlet Temsilcisi "**Erol Dilek**" bilirkişilerin içlerinde, yakını olan Yahudi Dönmesi Profesör Sahir Erman'ın akıl hocalarından bir tanesiydi. Hadi diğerlerini anladık ta, bu ülkeye on altın yıl yaşatan Demokrat Parti ve onun mensuplarının kaderi üzerinde bir Yahudi dönmesinin bilirkişi olması, hangi hukukun değer ölçüleridir?

Bu bilirkişiler ihtilalcilerden aldıkları talimat üzerine Yassıada'daki tutuklu avukatlarının müşterek müdafaalarını inceleyebilecekleri gibi, görevleri olmadığı halde yeni görüşler belirtip, kaleme alabileceklerdi. Ne kadar ızdırıp verici durumdur ki, Yassıada'da karar safhasında göreve başlayan bilirkişiler, 27 Mayıs ihtilalinin hemen sonrasında tutuklu bulunan Demokrat Partililerin cezalandırılması için mevzuat hazırlanmasında, istenilen her konuda günün şartlarına göre mütalâalar vermekte ve sanık sandalyesinde oturanlar aleyhinde tanıklık yapmakta, en etkin rol oynamış emir kulu kişiler olarak bulunmaktaydılar. Çünkü bu insanlar bilirkişi olmadan önce, bir hukukçuya yakışmayan karanlık mizanserlerin içerisinde, müteaddit defalar bulunmuşlardı. Profesör ve hoca ünvanı taşıyan böylesi bilirkişiler, nasıl olur da tarafsız gibi gösterilerek, insanların en doğal hakkı olan savunmaya el atıp inceleyebilirlerdi. Bu hususta görev tevdi etmek kadar, görev almakta hukuk ve adalet adına kişilerin mevcut haysiyetlerini zedeleyecek olan en aşağılayıcı davranışlardır. Kaldı ki, demokrasilerdeki Ceza Hukuklarında son söz savunmanın olduğuna göre, bu kutsal kuruma karşı hiçbir bilirkişinin gizli tahkikat yapmaya yetkisi olamaz. Savunmanın mukaddes hakları Yassıada denilen cehennemde, gizli bilirkişi tahkikatlarıyla çiğnendiğine göre, ihtilalin mantığı hukuka egemen olmuş demektir...

KARARLAR OKUNMADAN İDAMLAR İÇİN GİZLİ HAZIRLIKLAR YAPILIYOR

Eylül ayının ortalarına doğru Yassıada'daki görevli subaylar, ima yoluyla da olsa tutuklu avukatlarına idamlardan sözeder olmuşlardı. Bir bildikleri veya duyumları vardı ki, böyle konuşmaktaydılar. İstanbul'da ise Komitenin görevlendirdiği bir takım kişiler Belediye Mezarlıklar Müdürlüğüne bağlı hocaları, dini konferans bahanesiyle apar topar evlerinden alarak, Milli Birlikçilerin Dolmabahçe Camiinde bulunan irtibat bürosuna getiriyorlardı. Ülkemizin tanınmış din alimlerinden Yahya Eskişehirli, Recai Tanses ve Ethem Akalın hocalar hangi sebepten dolayı getirildiklerini halâ bilmemekteydiler. Kısa süre sonra irtibat bürosundan çıkarılıp, bindirilmiş oldukları deniz hücumbotu onları Yassıada'ya doğru götürüyordu.

Askeri hücumbotla Yassıada'yı geçtiklerinde, daha önce tutuklanacaklarını sanan hoca efendiler hayli ferahlamışlardı. Tutuklanmanın ötesinde, bir diğer ihtimal olarak idamların infazı için götürülmüş olsaydılar, Yassıada'da inmeleri gerekirdi. Hocalar bu çok gizli duruma bir mana verememekteydiler. İdamların İmralı Adası'nda yapılacağı büyük bir itina ile gizlenmişti. Hoca efendiler İmralı denilen ıssız Ada'ya vardıklarında, burada kısa bir müddet beklemelerinden sonra, gelen askeri görevliler onlara idamların infazı hakkındaki gizliliği açıklayıp, yapacakları görevleri belirtmişlerdi. Hocaların bekleme anında, Ada'nın ıssız bölümlerine sıra sıra mezar çukurları kazılıyordu. İdam sehpaları çoktan hazırlanmıştı bile: "**Bu kadar yıldır Yassıada mahkemelerine halâ adildir diyenler olursa onların değil aklından, vicdanlarından şüphe ederim.**" Türkiye korsanların idare ettiği bir koloni ülkesimidir ki, henüz mahkeme kararları verilmeden mezar çukurları kazılıp, darağaçları kurulsun? Şimdi buradan Bayar'ı, Menderes'i demokrasi şehitlerimizi ve Demokratları yargılayan cellatlara soruyorum? Acaba sizler kaleminizi kırıp, kararları hükümlünün yüzüne okumadan, Türk Ceza Hukukunda darağacı kurulur veya mezar kazılır diye bir madde var mı? Olmadığını bildiğinize göre, gerçek hukukçuları tenzih ederek, bu ülkenin asil evlatlarını bir hiç uğruna astırdığınız için, "**içim yana yana asıl kara cüppeliler sizlersiniz diyorum**"...

14 Eylül 1961 Perşembe gününe kadar, İmralı Adası'nda elliden fazla insanı asabilecek fevkalade tertibat alınmıştı. Tarih 15 Eylül 1961 cuma; Yassıada'daki yargılamaların neticesinde hükümlerin belirlenme günüydü. O günün göstermelik dinleyicileri özenle seçildiğinden, tutukluların yakınları Yassıada'ya kabul edilmemişlerdi. Savunma avukatları Fenerbahçe vapurundaki yerlerini aldıkları zaman hiç kimsenin birbiriyle konuşma arzusunda olmadığı, hayli dikkat çekiyordu. Vapurun içerisinde fevkalade bir, sessizlik hakimdi. Savunma avukatlarının yegane isteği aylardır çilesini çektikleri bu davanın ölümsüz sonuçlanmasıydı.

Duruşma başladığında salonun orta yerine seyrek bir şekilde "20" adet sandalye dizilmişti. Birleştirilen bütün davalardaki sanık sayısı altıyüze yakındı. Bu duruma göre sanık bölümünde o kadar yer bulunması gerekirdi. Tertibat niçin böyle alınmıştı? Usûl kanununa göre birleştirilen davalarda sanık sayısı ne kadar olursa olsun, hüküm kararı sanıkların yüzlerine karşı okunarak açıklanması gerekirdi. Savunma avukatları bu yirmi sandalyenin sırrını bir türlü çözemiyorlardı. Salonun avukatlar bölümü ve dinleyicilerin anfileri tamamiyle doluydu. Umumi manzara sıkıntılıydı. Bakalım seçme dinleyici topluluğu kararları alkışlayacak mıydı?

Saat 9.35'te başta Celal Bayar olmak üzere Bakanlar Kurulu üyeleri Meclis Başkanı ve Başkan vekillerinin mutad muhafaza tertibatı içerisinde salonun giriş kapısından görünmeleri, ilk heyecanı yaratmaya neden olmuştu. Celal Bayar metin adımlarla, vakur ve sakin bir şekilde yerine doğru ilerliyordu. Onu son kabinenin Başbakan yardımcısı Medeni Berk, Devlet Bakanı İzzet Akçal, Adalet Bakanı Celal yardımcısı, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu, Bayındırlık Bakanı Hayrettin Erkmen, Gümrük Tekel Bakanı Hadî Hüsmen, Ziraat Bakanı Nedim Ökmen, Ulaştırma Bakanı Şemi Ergin, Turizm Bakanı Halûk Şaman, Sanayi Bakanı Sebati Ataman, Devlet Bakanı Abdullah Aker, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Başkan Vekilleri Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu ve

İlhan Sipahioğlu takip ediyorlardı. Sanık sandalyesine son defa oturacak olan bu şahsiyetlerden başka kimse getirilmemişti.

Bu da ne demektir?

Adnan Menderes Neredeydi ne olmuştu ona? İzahı imkansız hallere yenileri ekleniyordu. Neden niçin Adnan Menderes'i getirmemişlerdi? Başkan Başol'un on ay önce ilk oturumu açtığından daha heyecanlı ve huzursuz olduğu dikkatten kaçmıyordu. Başol ayağa kalkın herkese ayrı ayrı ve dikkatle bakıyor, belki bir daha hiç karşılaşmayacağı bu insanlara, dünya gözü ile sanki veda ediyordu. Bu arada ilk açıklamayı yapıyordu:

— "Adnan Menderes getirilmedi, raporun verilmemiş olduğu görüldü.

Ne demektir?

Hasta mıydı, ölmüş müydü yoksa kasden mi getirilmemişti? Ortada hiç bir belge mevcut olmadığına göre hakkındaki kararın okunmaması gerekirdi. Başkan yeniden konuşarak diyordu ki:

— Sanık adedi 592, karar gruplar halinde anlatılacak. Kararın gerekçesi hazırlanmıştır. Şimdi yalnız hüküm fıkrası okunacak".

Her oturumda kimseye söz bırakmayan başkan, bu defa bizzat okumuyor, önündeki metni spikerlere uzatıyordu. Müdafiler ve hükmü dinleyecek tutuklular ayağa kalkıyorlardı. Bu kalkış muhteşimdi. Herkes vakûrdı. Hüküm kararı ne olursa olsun, boyun eğmeyen, küçülmemeyen bir tablonun azameti kendiliğinden çizilmişti.

Spiker kürsüden kararları okuyordu:

— "Sanık Celal Bayar...

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını cebren tağyir ve tebdil ve il-gadan dolayı Türk Ceza Kanunu'nun 146/1'inci maddesi hükmünce ölüm cezasına çarptırılmasına oy birliği ile karar verildi." 1924 Ana-yasasına göre yalnızca vatana ihanet suçundan dolayı T.B.M.M'ne so-rumlu olması gereken Türkiye Cumhuriyetinin üçüncü Cumhurbaşkanı, Yassıada Mahkemesinde oy birliği ile alınan karar uyarınca, 78 yaşında olduğu halde idam cezasına çarptırılmıştı. Fakat herşeye rağmen Bayar dimdik ayakta duruyordu. Kararı kulaklığı ile dinlemiş ve en küçük bir reaksiyon göstermemişti. Spiker nefes almadan ölüm ce-zalarını okumaya devam ediyordu.

Bu arada Divan Başkanına bir not iletilmişti. Salim Başol bunu in-celedikten sonra açıklamada bulunarak, Adnan Menderes'in hastalığı se-bebiyle "**duruşmaya çıkamayacağı**"nın anlaşıldığını belirtiyordu. Divan Başsavcısı Ömer Altay Egesel "**Menderes hakkında gıyapta karar verilsin**" demek suretiyle, kürsüdeki son konuşmasını ve ta-lebini yapmış bulunmaktaydı. Adnan Menderes hakkında okunan ka-rarda:

"Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını cebren tağyir ve tedbil ve il-gadan dolayı Türk Ceza Kanunu'nun 146/1'inci maddesi hükmünce ölüm cezasına çarptırılmasına "**gıyaben**" oy birliği ile karar verildi, de-nilmekteydi." Haklarında verilen hükümleri açıklanan birinci grup yirmi kişi olup, bunların yedisi idam cezasına çarptırılmıştı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Refik Koraltan, Ağâh Erozan ve İbrahim Kirazoğlu ölüm yolculuğuna sev-kedilirken, Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Tevfik ileri mü-ebbed ağır hapis cezasına çarptırılarak, sehpadan uzak, fakat ömür boyu zindanda yaşamaya mahkûm edilmişlerdi. Demokrat Parti ik-tidarının son kabinesinin diğer üyeleri de 5-15 sene arası hapis ce-zalarına çarptırıldılar. Birinci gruptan yalnızca İlhan Sipahioğlu be-raat etmişti. Haklarında ölüm kararı okunanlardan Fatin Rüştü Zorlu

zaten atıfet istememiş ve en küçük bir istekte bulunmamıştı. Mü-dafaası dahi alınmayan Hasan Polatkan hiç bir reaksiyon gös-termemiş, sert bakışlarını bir noktaya dikerek, mahkeme salonundan ayrılıncaya kadar o şekilde bekleyerek, hakkında verilen sebepsiz ve haksız ölüm cezasına adeta anlamlı bir mesaj göndermiştir. Refik Ko-raltan tevekkül ile, Ağâh Erozan belirsiz bir hayretle, İbrahim Ki-razoğlu başını sallayarak haklarındaki ölüm fermanlarını din-lemişlerdi. Ya Tevfik ileri? Bu değerli insan, büyük milliyetçi, Türk Milli Eğitiminin babası, Üniversite gençliğinin Tevfik ağabeyi, hak-kındaki müebbed hapis cezası kararını sabırla dinlerken, idam hük-münü duyduğu dava arkadaşları için kahrolmuş, tarifi mümkün ol-mayan derin üzüntülere boğulmuştu. Bu gruptan iki kişi hayret ve endişelerini bir türlü gizleyememişlerdi. Evet, Ethem Menderes on yıl, Şemi Ergin ise dört yıl iki ay ağır hapis cezasına çarptırılarak, malûm ihanetlerinden dolayı bekledikleri beraat kararını alamamanın üzüntüsünü yaşamaktaydılar. İhtilal öncesi ihanetleri yetmiyormuş gibi, Yassıada Kumandanı'nın en has muhbiri olarak tanınan Ethem Menderes, kullanıldığını anlamış ama iş işten, çoktan geçmişti. Af-fedilmez ihanetleri karşısında asıl asılacaklar Ethem Menderes ve Şemi Ergin olmaları gerekirken, ne yazık ki, bu ülkeye hizmetten başka bir şey düşünmeyen, olayın asıl mağdurları idam sehparlarında can vermişlerdir.

MENDERES İNTİHARA TEŞEBBÜS EDİYOR

Adnan Menderes'e gıyabında verilen idam cezasına rağmen aki-betinin ne durumda olduğu, herkes tarafından endişe ile merak edi-liyordu. Bu dramatik vaziyetin en canlı tanığı Ada Kumandanı Tarık Güray olduğuna göre, onun tuttuğu resmi kayıt raporlarındaki Men-deres'in intihar hadisesi, aynen şöyle anlatılmakta:

"Nihayet korktuğum uğradım. Menderes'in intihara teşebbüsü ile, tarihi kararların sanıklara tefhimi, aynı güne rastlayarak, iki ayağımı bir papuca soktu! O gün uyandığım zaman, ortalık henüz ay-

dınlanmıştı. Saate baktım: 4.30. Giyinerek odamdan çıktım. Menderes'in odası önünden geçerken nöbetçi subayı: "Komutanım, dedi, bende neredeyse size gelecektim."

"Ne vardı ki? diye sordum.

"Efendim dedi, Menderes'in garip bir hali var. Saat 4.00'e doğru, odasından bir gürültü duyuldu, hemen girdim: Baktım, karyolasından yere düşmüş. Kucaklayıp yatağına yatırdım. Ben bunu yaparken, ne benim işimi kolaylaştıracak bir davranış gösterdi, ne de bir mukavemette bulundu: Sanki bayılmış gibiydi."

Merakla sordum:

"Peki sonra?"

"Sonrasını bilmiyorum: Koşup durumu bildirmek üzereydim ki, siz geldiniz."

Hemen odasına girdim, avucumla kalbini yokladım: Çarpıyordu. Göğsü hafif hafif inip kalkıyor, rahatça nefes alır gibi görünüyordu. Teneffüsü ara sıra boğucu bir hırıltı ile adeta kesilir gibi oluyordu. Hemen doktoru getirttim. Garnizon hastanesi baş hekimi, Asabiye uzmanı Yarbay Galip Bozalıglu'nun Menderes'in nabzını tutması ile, heyecana kapılarak bağırması bir oldu:

"Eyyvah...Komaya girmiş, ölüyor adam!"

Birden benim heyecanım da artmıştı:

"Deme doktor? Nedir? Neden komaya girsin?"

Doktor Galip bey:

"Bilemem" dedi ve ilave etti: "Vücutta refleks yok!" Gerçekten, doktor yakasından çıkardığı bir toplu iğneyi, Menderes'in eline, ayağına batırıyor, fakat hareketsiz vücut, acı duyduğunu belirten hiç bir hareket yapmıyordu. Derhal fırlayıp odama koştum. İrtibat bürosunu aradım ve durumu anlattım:

"Derhal dedim, mümkün mertebe süratle, İstanbul'un en seçme doktorlarını buraya yetiştirin." Bana asırlardan uzun gelen kısa bir zaman sonra, iskeleye yıldırım hızıyla gelen bir motor, Ord. Prof. Sedat Tavat ile, Amerikan Hastahanesi iç hastalıklar uzmanı Nevzat

Yeğinsu'yu Yassıada'ya indirdi. Onlar gelinceye kadar, Ada'daki diğer bütün doktorlar da Menderes'in başına toplanmışlardı. Muayene, konsültasyon... Ve karar:

Mide, derhal yıkanacak!

Hekimler bu kararı tatbik ederlerken, helikopter de, yazılan ilaçları yetiştirmek üzere havalandı. Gün, karar günüydü. Bizi, o kararlar açıklandıktan sonra yapılacak binbir iş bekliyordu. İdama mahkûm edilecekler ayrı, çeşitli hapis cezaları alacak olanlar ayrı, beraat edecekler ayrı yerlere gönderileceklerdi. Menderes'in intihara teşebbüsü, Yassıada'nın yaşadığı en hareketli, en telaşlı ve pek çok bakımdan en kritik bir zamana rastlamıştı. Ben, başlayan günün ilk rahat soluğunu, Menderes'in tehlikeyi savuşturduğunu öğrendiğim zaman alabildim. Ertesi gün doktorun söylediğine göre, Menderes komayı atlatmıştı ve gittikçe iyileşiyordu. Nitekim, saat 12.00'de tekrar uğradığım zaman, yatağında doğrulmuş bana:

"Ne olur Kumandan bir sigara ver diyordu."

"Yemek yersen veririm!" dedim.

Fakat, gösterdiği bütün çabaya rağmen, ancak bir kâse komposto içebildi. Verdiğim sigarasını yaktım. Fakat konuşmamıza vakit kalmadan telefona çağrıldım. Beni aramış olan Gürsel'di: Menderes'in durumunu soruyordu. Baştan sona her şeyi anlattım. Taa, biraz evvel, bir sigara verip, onun yanından geldiğime kadar! Gürsel'den sonra, birbiri ardınca, Milli Birlik Komitesinden Ekrem Acuner, Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler telefon ettiler. Hepsi de aynı şeyi soruyorlardı: Menderes'in durumu! Saat 22.00'de odasına uğradığım zaman

Menderes:

"Kumandan, kararlar ne oldu?" diye sordu.

İster istemez yalan söyledim:

"Divan yetiştirememiş: Kararları Ekim'in 10'una bıraktılar!" dedim.

Yassıada Kumandanı Tarık Güryay'ın resmi raporları, birbirinin benzeri olarak böyle sürüp gitmekte. Anlaşılmayan tek şey, madem Adnan Menderes'i asacaksınız, bu iyileştirme telaşı neden? Mah-

keme kararlarını saklamaya ne lüzum var? Dikkat edilecek olursa Gürsel'in Tarık Güryay'a açtığı telefon bir korku ve telaşın neticesidir. Zira başını Talât Aydemir'in çektiği Silahlı Kuvvetler Birliği, Gürsel ve Milli Birlik Komitesine baskı yaparak, infazların bir an önce gerçekleşmesini ısrarla istiyorlardı. Bu nedenle Gürsel, Menderes'in durumunu merak edip komadan çıkmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Çünkü asrın Başbakanı'nı kendi kurdukları darağaçlarında, mutlaka sallandırmak istemekteydiler. Kararlar öncesi İmralı'ya çağrılan hocalar ve kazılan mezar çukurları, ihtilalcilerin hangi doğrultuda olduklarının en büyük ispatı değil mi?..

45 DEVLET ADAMI İMRALI'YA GÖTÜRÜLÜYOR

Yassıada'da son karar hükmünün okunmasının bittiği anda saatler 15.20'yi gösteriyordu. Kararların açıklanmasından sonra ölüm ve müebbed hapis cezasına çarptırılan hükümlüler, ihtilalciler tarafından önceden hazırlanmış plan gereğince, hücumbotlarla alelacele İmralı Adasına gönderildiler. İmralı'ya yüzbaşı Edoğan Argun kumandasındaki subay ve erlerin muhafazasında elleri arkadan kelepçeli olarak giden hükümlüler, şu isimlerden ibaretti:

"Celal Bayar, Refik Koraltan, Agah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, A. Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman, Rüştü Erdelhun, Nusret Kirişçioğlu, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Tefvik İleri, Hüseyin Ortakçioğlu, Selahattin İnan, Cemal Tüzün, Kemal Biberioğlu, Selim Yatağan, Enver Kaya, Necati Çelim, Murat Ali Ülgen, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Himmet Ölçmen, Ethem Yetkiner, Nuri Togay, Muhlis Erdener, Rauf Onursal, Ekrem Anıt, Hadi Tan, Hilmi Dura, Kemal Serdaroğlu, Samet Ağaoğlu, Kemal Aygün, Sadık Erden, Sezai Akdağ, Reşat akşemsettinoğlu, Vacit Asena, Kemal Özer, Mazlum Kayalar"dan oluşan grup kısa bir süre sonra İmralı'ya vasil olmuşlardı. Yassıada Mahkeme Divanının vermiş olduğu idam hükümleri, onaylanmak için Ankara'ya Milli Bir-

lik Komitesine gönderilmişti. Komitede infazların yapılıp yapılmaması hakkında şiddetli tartışmalar meydana gelirken, fikir ayrılıkları oluşmuştu. Komitedeki subayların bir kısmı Harp Okulu Komutanı ve Silahlı Kuvvetler Birliği Başkanı Talât Aydemir'in tehditlerinden çekinirlerken, Gürsel'cilerle İnönü'cüler ayrı görüşler taşımaktaydılar. Yassıada'da verilen ölüm kararlarının adalet anlayışı diye birşey yoktu. Ankara'da ki Komitenin üyeleri ne derse o olacaktı!...

İNÖNÜ İHTİLALCI SUBAYLARLA GÖRÜŞÜYOR

İnfazların yaklaştığı günlerde Milli Birlik Komitesindeki bazı subaylar, durum değerlendirmesi yapmak için İnönü'yle bir araya geldiler. Bu ak saçlı Paşa'ya halâ demokrasi şampiyonu diyenlere, şu gerçeği hatırlatmakta fayda görüyorum. Bir siyasi parti lideri olan yaşlı başlı İsmet Paşa'nın hiç te konumuna yakışmayan tarzda, ihtilalci subayların ayağına gidip, belirtilen adreste Milli Birlikçilerle görüşmesi hangi mantığa sığar? Bu gizli buluşma anını Suphi Karaman hatıralarında aynen şöyle anlatmakta:

"Talât Aydemir cuntasından gelecek baskıları önlemek için mukabil kulisler yapıyorduk. İnönü'yle temaslar yaptık. Sami Küçük ve Suphi Gürsoytrak 5 Eylül 1961 günü İbrahim Saffet Omay'ın evinde İnönü'yle bir araya geldiler. Birgün sonra Ahmet Yıldız ve ben Ayten sokaktaki evinde İnönü'yle bir araya geldik."

Burada gerçeklerden yana olmak lâzım. Kırk yıldır yazılan çizilenlerin büyük çoğunluğunda İnönü idamlara karşıydı denilmekte. Bu safsataların gerçekle hiç alakası yoktur. İdamlara karşı olan bir insanın, ihtilalcilerle arka arkaya iki defa, hem de kararların verileceği günlerde buluşmasını akıl mantık kabûl etmez. İnönü'nün görüştüğü subayların içerisinde idamlara karşı oy veren Suphi Karaman, konuşmaları esnasında paşa'ya şöyle bir teklif getirmekte:

"Şu önümüzdeki günlerde bize baskı yapılabilir. Baskıların bir kısmına insanlarımız dayanamayabilirler. Paşam siz idamları istemediğinizi açıkça kamuoyuna bildirin."

İsmet Paşa:

"Yassıada mahkemeleri görüşülüyor, bunun hakkında bana siyasi demeç verdirerseniz, o zaman Anayasa'yı ilk bana ihlal ettirirsiniz" sözlerini sarfeder. Bu şartlarda İsmet Paşa'nın idamların durdurulması için gayret gösterdiği asla ve asla inandırıcı olamaz. Kaldı ki, İnönü'yle görüşen Komitedeki subaylardan Suphi Gürsoytrak hiç tereddütsüz idamların infazı için oy verirken, kararsız Ahmet Yıldız, son anda fikir değiştirerek başlangıçta karşı olduğu halde, idamların lehinde oy kullanmıştır. İnönü isteseydi, kendi ayağına kadar gelen ihtilalci subaylara, idamların aleyhinde oy kullanırdı. İsmet Paşa idamlar hakkında demeç verecek olursa, Anayasa'yı ilk kendisinin ihlal edeceğinden çekindiğini söylemekte. İnsan, hiç mimarı olduğu Anayasa'dan çekinir mi? Çünkü yıkılan 1924 Anayasasının yerine hayata geçirilen 1961 Anayasa'sı İnönü'nün Anayasa'sıdır. Atatürk Anayasasını ortadan kaldırıp 1961 Anayasasını ihtilalcilerin eşliğinde hazırlattığında göre, İnönü'ye Atatürkçü diyebilir miyiz? Bakınız bu hususta İnönü'nün sevgili damadı Metin Toker, yakın tarihimizi aydınlatacak Anayasa gerçeğini ne kadar da güzel anlatmakta:

"1961 Anayasa'sı var ya, o İsmet Paşa'nın Anayasa'sıdır. Yani 28 Mayıs 1960'tan seçimlerin yapıldığı güne kadar, İsmet Paşa'nın ağırlığı birtakım yanlışları düzeltmiştir. 1961 Anayasa'sı Cumhuriyet Halk Partisi'nin, yani İsmet Paşa'nın Anayasa'sıdır."

Metin Toker'in bu tüyler ürperten ifşaatından sonra İnönü'nün Atatürk Anayasa'sını yıkıp, kendi Anayasa'sını hazırlamış olduğu anlaşıldığına göre, daha neyi tartışalım ki? Bu adam baştan sona ihtilalin içine vardır. Bunun aksini söylersek, tarihi yanıltmış oluruz!... Yassıada Mahkeme Divanı tarafından açıklanan idam kararları nihayet onaylanmıştı. İlk anda idamların en şiddetli muhalifi olan Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız ve Mehmet Özgüneş yoğun

SUPHİ KARAMANIN AÇIKLAMALARI: 27 Mayıs ilk aşkıımızdı. Sayfa: 168-169-170 Ümit Yayıncılık. B. Baykam.

METİN TOKERİN AÇIKLAMALARI: 27 Mayıs ilk aşkıımızdı. Sayfa 288 Ümit Yayıncılık. B. Baykam.

baskılar sonucu fikir değiştirerek ölüm cezalarının lehinde oy kullanmışlardır. Bu şartlarda "13-9" gibi az bir çoğunluğun ittifakıyla onaylanan kararlar neticesinde Bayar, Menderes, Zorlu ve Polatkan kesinlikle asılacaklardı. Mahkeme Divanının verdiği onüç idam kararından dördünün infaz edileceği 15 Eylül 1961 akşamı saat 21.00'de Yassıada'ya telefonla bildirilmişti. Menderes aynı gece yarısı intihara teşebbüs ettiğinden, akibeti meçhul olduğu halde, İmralı'ya çoktan ulaştırılan Bayar, Zorlu ve Polatkan asılacakları anı beklemekteydiler.

İMRALI'YI BASAN SUBAYLARIN SAYISI İKİYÜZDEN FAZLAYDI

İdama mahkum edilen Demokrat Parti mensuplarının Yassıada'dan İmralı'ya getirilmelerinden hemen sonra, ikiyüzden fazla subay kararları şiddetle eleştirerek, daha çok ölüm cezasının verilmesini istemektedirler. İmralı'ya nereden geldiği belli olmayan kızgın subaylar, Ada Kumandanı Tarık Güray'ı sabırsızlık içerisinde bekliyorlardı. Bu durum karşısında hayli telaşlanan İrtibat Bürosu Başkanı Kurmay Albay Namık Kemal Ersun derhal Yassıada'yı arayarak, Tarık Güray'a İmralı'ya gitmesini emretmişti. Aldığı emir üzerine saat 23.00'te İmralı'ya ulaşan Ada Kumandanı Güray, oradaki gelişmeleri şöyle anlatmakta:

"İmralı'ya yanaşınca, rıhtımı dolduran büyük subay kalabalığının orada olduğunu görmenin hayretine düştüm. Ada'da ikiyüzden fazla subay vardı. Kimlerdi bunlar? Nerelerden nasıl, niçin gelmişlerdi? Bana uzanan her eli sıkı sıkı yürüyerek salona ulaştım. Kimler olduklarını, benimle niçin görüşmek istediklerini sordum. İçeriye sekiz subay girdi, evvela omuzlarına baktım: "Rütbeleri en yüksek olanlar binbaşı idiler." Üçü yüzbaşı, geri kalanı da üsteğmen. İçlerinden ileriye çıkan bir subay: "Kumandanım dedi, bizim öğrendiğimize göre Milli Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanının verdiği idam hükmelerini tasdik etmeyerek, müebbed hapisliğe çevirecekmış! Bu ne demek? Suçluları asmaktan korkuları varsa, şayet duyduklarımız doğ-

ruysa, onların yerine getirmekten korktukları kararı, burada biz infaz edeceğiz!" Durum son derece önemliydi: Onlar, İmralı Adasına kolayca hakim olabilecek kadar kalabalıklardı! Biraz sonra, avluda toplanmış olan subayların ortasına çıktım: "Arkadaşlar" dedim. Milli Birlik Komitesi, bu konuda itirazı gerektirecek bir karara varırsa, onun karşısına dikilmek, hiç şüphesiz bizlere değil, rütbeleri bizimkilerden büyük olan ağabeylerimize düşer." Bunları söyledikten sonra içeriye girdim. Dışarıda, anlaşılmaz konuşmalar duyuluyordu. Demek bu sözlerim kendilerine ve gerçeklere uygun düşmüş olmalı ki, en ufak bir teşebbüse yeltenmediler. Ama bana gücendiklerini de anladım. Kendi kendime "Ne iyi etmişim de İmralı'ya gelmişim!" diyordum. Gitmeseymişim, ihtilalin defteri, belkide üç idamı mumla aratacak bir müthiş kanlı faciayla kapanacaktı!"

Ada Kumandanı Tarık Güryay'ın insanı hayretlere düşüren açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, idamların infazı, önü arkası kesilmeyen şiddetli baskıların neticesinde gerçekleşmiştir. Milli Birlik Komitesi içerisindeki dört subayın, Ankara'da Silahlı Kuvvetler Birliğinin baskılarıyla ölüm cezalarının infazı doğrultusunda karar verdikleri bilinen durumlardır. Bu şartlar karşısında hukuktan, adaletten bahsetmek söz konusu olamaz. Baskılar neticesinde bu kararlara varılacaktı ise, o zaman Yassıada'daki kukla ve göstermeklik mahkeme divanına ne gerek vardı? Korkuyla, baskıyla veya bir yerlerden alınan telkinle, zaten siz kararları baştan vermişsiniz. Bir devri yargılayan ihtilalciler, şimdi rahatmışınız orasını bilemem. Ancak bu güzel ülkenin ağlanacak halde olduğunu gördükçe, sizleri hatırlamamak ne mümkün!...

İmralı Adasını basan subaylarla Tarık Güryay'ın görüşmesi. Bir iktidar yargılanıyor, Cem Yayıncılık sayfa, 346 İstanbul.

Milli Birlik Komitesi tarafından son anda değiştirilen karar neticesinde, Bayar'ın idam hükmü müebbed hapis cezasına çevrilmişti. Ceza hukukuna göre 65 yaşın üzerindeki infaz olunamayacağı için, Refik Koraltan da affa uğrayanlar arasına girmiş oluyordu. Aslında bu durum af değildi. Milli Birlik Komitesi üyeleri kamuoyunun tepkisini çekmekten tedirgin oldukları için, uyguladıkları yanlış kararlardan çark edip, geri adım atmışlardı. Ada Kumandanı Tarık Güryay İmralı'daki son gelişmeleri, tuttuğu günlük raporunda şöyle anlatmakta:

"Ben, evvela Bayar'ın hücreğine uğradım. Gözleriniz aydın olsun beyefendi, dedim. Milli Birlik Komitesi, hakkınızdaki idam hükmünü müebbed hapse çevirdi!" Ellerini arkasından bağlayan kelepçeyi çözdürdüm. Acıyan bileklerini oğuşturarak: Hiç konuşmadan sessizliğini muhafaza etti. Bayar'dan sonra, aynı müjdeyi Koraltan'a da verdim. Ondan sonra en zor iş, Emin Kalafat'ın kelepçelerini çözdürmek oldu. Kolları çok kısa olduğu için kelepçelerin çıkarılması da, takılması kadar işi güçleştirmişti! Böylece Fatin Rüştü ile Hasan Polatkan'ın ki dışında, birer birer bütün hücrelere ve odalara uğradıktan sonra salona döndüm. Bu sırada saat 3.00'e yaklaşıyordu. Salonda Başsavcı Egesel'i, diğer hakimleri ve iki deniz albayını beni beklemekte buldum. Onların bildirdiklerine göre, kararlar tasdik olunmuş ve İmralı Adası'nda, idamlık yalnız iki hükümlü kalmış oluyordu: **Polatkan ve Zorlu!** Bu arada vazifelilerden ikisi beni bir kenara çektiler:

"Kumandan dediler, üç infazın da aynı zamanda yapılması için Menderes'in iyileşmesini beklesek daha münasip olamaz mı?"

"Bir şey diyemem" dedim. Egesel İmralı Müdürü tarafından eline verilen karara bakınca, kaşlarını çatıp burularak:

"Bu olmamış" dedi ve ilave etti: "Kararın altını yalnız "Gürsel"le iki kâtip imzalamışlar. Halbuki, bunun altına, Komitenin bütün üyeleri imzalarını atmış olmalıydılar! Ben bu halinde, bu kararı infaz ettiremem!"

Fakat yargıçlar:

"Kararlar, hep böyle gelir" deyince, Başsavcı direnmedi.

Hücrelerin bulunduğu binanın altında büyük loş bir salon vardı. Müdürün teklifi üzerine, hükümlülerin oraya getirilmeleri kararlaştırıldı. Gardiyanlar, önce Hasan Polatkan'ı getirdiler: Polatkan, tek kelimeyle bitikti! Bütün reflekslerini kaybetmiş bulunan vücudu, ancak kollarındaki gardiyanların desteği ile ayakta durmaktaydı. Okunan kararı dinlemiş, anlamış olduğunu hiç sanmıyorum. Biraz sonra, hocanın yaptığı dini telkini çok zor tekrarladı. Yüzü bir ölünlükünden de sarıydı. Gömlek giydirildi. Elleri arkadan kelepçelendi, gardiyanların kolunda sehpa kadar götürüldü ve hüküm infaz edildi!

ZORLU'NUN İDAMI

İmralı'daki idamların infazında hazır bulunanlardan bir tanesi de Ada Kumandanı Tarık Güryay olduğuna göre, onun anlatımlarını aktarmayı uygun görmekteyim. Güryay Zorlu'nun son derece dramatik idamını şöyle izah etmekte:

"Polatkan'a karşılık, Fatin Rüştü Zorlu, salona bambaşka bir insan gibi geldi. Salona gardiyanların önünden girerek, rahat adımlarla bize doğru yürüdü ve hepimizi selamladı. Kendisine okunan kararı, bütün heyecanları kenara itebilmiş kesin bir metanetle dinledi. Ondan sonra ailesine mektup yazması için Başsavcıdan müsaade istedi. Kâğıt ve kalem verdiler. Oturdu, ailesine mektubunu yazdı. Ben, ellerine dikkat ediyordum, hiç titremiyordu. Yazdığı mektubu bitirdikten sonra Başsavcıya verdi ve yine abdest almak için müsaade istedi. Abdest bitince, çoraplarını giydi. Gömleğinin sıvadığı kollarını indirince kol düğmelerini takmayı da unutmadı. Bir şey arar gibi, sağına, soluna bakıyordu:

"Ne arıyorsun?" dedim.

Kravatını arıyormuş! Gülümseyerek:

"Sahi dedi, hatırladım: Onu, gelirken bizden almışlardı." Bu işleri yaparken bir ara Başsavcıya döndü: "Özür dilerim, bekletiyorum" dedi ve ilave etti:

"Mahkeme müddetince biz suçlu, siz de savcı mevkiinde olduğunuz için istemeyerek birbirimizi incittik. Buna rağmen sizden af ve özür dilerim."

Egesel de:

"Katiyen size kırılmış değilim. Siz de bir kusurum varsa beni affedin ve hakkınızı helâl edin" dedi. Böylece karşılıklı helâllaşmadan sonra bana döndü:

"Kumandan bey, sizden, hatırlarsınız ya, son bir ricam olacağımı söylemiştim: Beden evvel asılmış olanların ölüme nasıl gittiklerini bilmiyorum. Fakat ben, işte gördüğün gibi, galiba bir insanın olabileceği kadar sakin ve metinim. Senden bunu aileme ve bilhassa anacığuma bildirmeni istiyorum. Son nefesimi, onu utandıracak bir korkaklığa düşmeden verdiğimi mutlaka bilmesini isterim!"

"Kumandanım bir ricam daha var: **Ben, asılanların kaçınıcı oluyorum?**"

Zorlu'nun asılanların kaçınıcı olduğu sorusuna da:

"Ne baştasın, ne de sonda" dedim.

Bunun üzerine gülümseyerek:

"**Elhayriha-evsatuha! En hayırlısı her işde ortada olmakmış**" dedi.

Zorlu, ölüme gerçekten zorlu bir metanetle gitti. O kadar ki, hatta mahut gömleğin üzerine giydirilişinden sonra, kendisine dini telkinde bulunan hocanın, Arapça kelimeleri telâffuzda düştüğü hataları düzelitti. Kollarını arkadan bağlarken Başsavcıya son bir ricada bulundu: Ellerin önünden bağlanmasını istedi. Fakat bunun kanunen imkansızlığı kendisine anlatıldı. Beraberce sehpa doğru yürüdük. Ne masaya, ne de masa üzerindeki sandalyeye çıkarken yardım istemedi. Hatta, heyecandan eli titreyen Cellada: "**Oğlum, ne titreyip duruyorsun? İlmik senin değil, benim boynuma geçecek**" dedi. Sonra adeta kendini uçsuz bucaksız bir boşluğa atar gibi:

"Allah memleketi korusun, haydi Allahaismarladık!" dedikten sonra ayaklarının altındaki sandalyeyi itmek işini de kimseye bırakmadı. Boyu uzun olduğu için ayakları masaya basmıştı. Cellad masayı iterek kendisine düşen görevi yerine getirmiş oldu."

Zorlu'nun en acımasız kalpleri bile sızlatacak idam sahnesi karşısında, Başsavcı Egesel acaba insanlıktan bir nebze olsun nasibini almış mıdır? Kişiliğinin doğasındaki Türk beyefendiliğinin yanısıra örnek bir diplomat olan Fatin Rüştü Zorlu, mahut gömleğini giydiği anlarda bile, kendisinin idam fermanını hazırlayan Başsavcı Egesel'e zarif davranışlarıyla, gerçek insanlık dersinin en güzel örneklerini vermiştir. Böylesine mert bir insanın Yassıada da dövülüp hırpalandığı yetmiyormuş gibi, ihtilalciler tarafından İmralı'da kurulan darağacında asılmasına hangi yürek dayanır. Fevkalade baskılar nedeniyle görevliler o kadar acele etmişlerdi ki, kararların altında Gürsel ve iki katibin imzası olduğu halde, eksik onaylanan bu usulsüz infazı uygulamakta her hangi bir sakınca görmemişlerdi... Gerçekten baskı var mıydı diyecek olursanız, bu soruya cevap olarak; ihtilalci Generaller'den Cemal Madanoğlu'nun açıklamalarını örnek gösterebiliriz. Kilise papazlarının günah çıkartması gibi, ömrünün son demlerinde yanlışlarından arınan ihtilalin iki numaralı adamı bakınız gerçekleri ne kadar da güzel anlatmakta:

"Gayri adil denemez, ama mahkeme heyeti sanıyorum baskı altındaydı. Kitle baskısı değil, Orhan Erkanlı'nın baskısı altındaydı. Bunlar sıkıştırıyorlardı. İzin yok, orda yatıp orda kalkıyorlar. Öyle bir durumun içinde Yassıada'da ne rezaletler vardır kim bilir." Şaşılacak bir durum. Yassıada'daki rezaletleri ihtilalin ilk numaralı adamı bilmeyecek te, kim bilecek? Madanoğlu'nun gecikmeli de olsa bu türden açıklamaları, ihtilalin acımasız mantığını ne kadar da güzel tescillemekte.. Ancak zaman içerisinde post kavgası telaşına düşen ihtilalciler, aralarındaki ihtilaflar ve bazı görüş ayrılıkları nedeniyle, birbirlerinin foyalarını her şeyleriyle meydana çıkardılar. Ama ne fayda ki, olan Demokrat Partiye ve Türkiye'ye oldu...

POLATKAN VE ZORLU'NUN İDAMLARI: Bir iktidar yargılanıyor sayfa 352-353-354-355 Albay Tarık Güryay Cem Yayıncılık.
MADANOĞLU'NUN İTİRAFLARI: 27 Mayıs ilk aşkıımızdı. Sayfa 214 B.Baykam Ümit Yayıncılık

MENDERES'İN SON ANLARI

Polatkan ve Zorlu'nun İmralı'daki dramatik idamlarının ardından gözyaşları ve üzüntüler içerisindeki Türk halkı, durumu henüz belirginlik kazanmayan Menderes'in akibetinin ne olacağını merak etmekteydi. Polatkan ve Zorlu bir hiç uğruna asıldıklarına göre, Menderes'in intihar sonrası komadan çıkıp idam edilmeyişi, bir nebze olsun insanlarımızın teselli kaynağı olmuştu. 16 Eylül 1961 günü bu duygular içerisinde geçerken, ayın 17'si sabahı gazete ve radyolarda idama dair bir haber çıkmayınca, her halde Menderes'i asamayacaklar düşüncesine kapılan insanlarımız, geçici de olsa ümit parıltılarının sevinçleriyle, muhtemelen gerçekleşebilecek olumlu gelişmeleri sabırsızlıkla beklemeye başlamışlardı. Dışarıdaki sade vatandaşlarla aile yakınları, Menderes kurtuldu zannına kapılırlarken, Yassıada'daki cellatların ne gibi hazırlıklar içerisinde olduklarından habersizdiler. İnsanlarımızdaki Menderes asılamaz beklentisi, henüz komadan yeni çıkmasından dolayı olmalıydı. Hiç değilse tedavi görmesi nedeniyle, affedilmese dahi, en azından birkaç hafta olsun Menderes'i ipe götüremezler düşüncesi herkeslerde hakimdi. Bu durumun hukuken de böyle olduğu, Cumhuriyet kurulduğundan beri bilinen yasal teamüllerdir. Ancak Yassıada'da hukuk ve adalet olmadığına göre, beklentilerin ötesinde her şey olabilir, hatta ölüyü bile asabilirlerdi... Eksik imzalı kararla Polatkan ve Zorlu'yu sehpa sallandırdıklarına göre, Adnan Menderes'in kurtulma ümidi var mıydı? Yoksa cellatlar hastalığına bakmadan darağacını dikmişler miydi? Bekleyelim görelim. Ada Kumandanı Tarık Güryay Menderes'in son anlarını Garnizon Kumandağına gönderdiği resmi kayıtlarda, şöyle anlatmakta:

"Müthiş bir ruh yorgunluğu içinde Yassıada'ya döndüğüm zaman güneş henüz doğuyordu. Hastalanmış olmasaydı, bu güneşi onlar gibi Menderes'te göremeyecekti.

17 Eylül Pazar sabahı!

İlk işim, nöbetçi subayından Menderes'i sormak oldu. O:

"Çok iyi. Sizin için "Kalkınca beni çağırın!" diyor." deyince rahat bir soluk aldım! Fakat saat 9.00'a doğru, ondan evvel, Ethem Menderes'i çağırttım: Durumu ona anlattım: Ben Ethem

bey'e, Adnan Menderes'e kararların 10 Ekim'e kaldığını söylediğini de açıkladım: "İyi dedi, çok iyi etmişsin; Bu yerinde yalan, onun moralini de düzeltmiştir!"

Bu anlaşmadan biraz sonra, Adnan Menderes'in odasına, Ethem bey'le beraber girdik. Onlar, uzun bir ayrılıktan sonra kavuşmuş iki kardeş gibi kucaklaştılar. Ethem bey, kararların nasıl talik olduğunu ustalıkla anlattı ver arkasından:

"Yalnız, kumandan çok müteessir!.." dedi, Adnan bey, açık bir hayretle sordu:

"Neden?"

Ethem bey:

"Senin tutumun, onu pek fena vaziyette bıraktı: Sen, kendini zehirlemediğini söyleyince, başta kendisi olmak üzere, çok kimseler ağır bir şüphe altında kalmış. Ona, seninle teması olan bütün subayları, ve erleri tevkif etme emrini vermişler." Adnan Menderes son derece candan bir isyanla yerinden fırladı:

"Ne demek? öyle rezalet mi olur? Ben, intihara teşebbüsümde hiç kimsenin sorumlu olmadığını hem söyler, hem de ispat ederim!"

Ethem bey sordu:

"O halde, evvela bize anlat bakalım: Nasıl oldu bu iş?" Menderes kendi rızasıyla anlatmaya başladı:

"Aslında ölmeye çoktan kararlıydım: Buna müstahak olup olmadığımı düşünmüyordum bile. Celseler, beni çökerten safhalarla dola taşla geçip giderken o salona artık ben değil, cenazem girip çıkıyordu. Dayanmaktan, katlanmaktan, yorulup usanmıştım. Kolayca ölebilmenin çarelerini düşünüp dururken, bir gün bana verilen hapları biriktirmekte karar kıldım: Biriktirecek, biriktirecek ve biriktirdiğim haplar bir insan öldürebilecek miktarı bulunca, hepsini birden yutup işimi kolayca bitirecektim.

Fakat zor olan iş, hapları biriktirebilmektir: Zira kumandan bilir: Onları bana getirenler; yuttuğumu görmeden bırakıp gitmiyorlardı. Ben düşüne taşına bunun da çaresini buldum. Verilen hapları dilimin altına koyuyor ve onu yutuyormuşum gibi suyu içiyordum. Sonradan

dilimin altından çıkardığım hapı, kutudaki kibritlerin altına saklıyordum. Böyle 33 tane "Ekuanil" ile 3 tane de "Nembutal" biriktirdim. Gerçi bu kadarının, insanı bir daha uyanmayacak kadar uyutacağına inanıyordum ama yanılmışım. Bir gün rahatça ölmek ümidiyle o hapları biriktirebilmek için gecelerce uykusuz kalışım boşa gitti! Fakat kurtulmuş bulunmama, bir tek sebepten ötürü memnunum. Bir takım zavallı insanlara benim yüzümden bir fenalık getirmeyecekleri için şimdi adeta mesudum."

Menderes'in Ada Kumandanı Tarık Güryay ve çocukluk arkadaşı Ethem Menderes'e yaptığı açıklamaları bunlardan ibaretti. Otuzüç ekuanil ve üç nembutal'in Menderes'in dimağında yarattığı büyük tahribatın tamamen geçmemiş bulunduğu, titrek anlatımının yanı sıra, cümlelerdeki düşüklükten hayli belli olmakta. Ethem Menderes gibi bir muhbirin en yakın arkadaşına yalanlar söyleyip, ağzından lâf alması hayli düşündürücüdür. Menderes'in birkaç saat sonra idama gideceğini bilen Ethem bey, kaprisli Ada Kumandanı'nın gönlü olsun diye, bu türden aşağılık davranışlardan her nedense bir türlü vazgeçmemiştir. Adnan Menderes son nefesine kadar, çocukluk arkadaşı Çine'li Ethem'i hep en yakın can dostu olarak gördü. Onun affedilmez ihanetlerini anlamış olsaydı, herhalde üzüntüden kahrolurdu...

17 Eylül günü öğleye doğru Adnan Menderes'in odasına gelen doktorlar vücudunu tepeden turnağa muayene edip, her haliyle normale döndüğünü açıklamışlardı. Anlaşılan Milli Birlik Komitesinden gelen emir gereği bir an önce asılabilmesi için, sağlıksız da olsa sağlıklı olduğuna dair rapor verilmesi istenmekteydi. Menderes'in şuuru henüz tam yerinde olmadığı halde, ilk göreve başladıkları anda Hipokrat yemini eden bu altı doktorun imzaladıkları rapor, kendi mesleklerine ihanetten başka bir şey değildir. İhtilalcilerin baskısıyla Menderes'e sağlığı normaldir raporu veren doktorlar heyeti, şu isimlerden oluşmaktaydı:

ADA KUMANDANI'NIN ODASINDAKİ KONUŞMALAR: Yassıada Komutanı Tarık Güryay, Adnan ve Ethem Menderes'in konuşmaları. Bir iktidar yargılanıyor. Sayfa 94-95-96 Cem Yayıncılık.

"Farmokoloji ve Tedavi Kliniği Örd. Profesörü Sedat Tavat, Amiral Bristol Hastahanesi Dahiliye Servisi Şefi Nevzat Yeğünsu, Yassıada Garnizon Hastahanesi Baş Hekimi Yarbay Galip Bozalioğlu, Dahiliye Mütahassısı Dr. Binbaşı Ahmet Karahaliloğlu, Hariciye Mütahassısı Dr. Binbaşı Zeki Kebapçioğlu, Garnizon Tabibi Üsteğmen Sedat Yürütken."

Hazırlanan tarihi raporda ise, şu gerekçeler yer almaktaydı:

"Aşağıda isim ve imzaları olan heyetimiz olarak, 17 Eylül 1961 Pazar sabahı saat 10.15'de Yassıada'da, Adnan Menderes'i odasında muntazam giyinmiş, traşlı ve iskemlede oturmuş sigara içerken bulduk. Tamamiyle soyundurularak, yatağına yatırılıp muayene edilmiştir. Muayenemizde, 15 Eylül 1961 Cuma günü heyetimizin müşahade ettiği derin koma ve kollaps hali tamamiyle zail olmuş, şuuru tamamiyle yerinde, sorulan suallere makûl, insicamlı, itiratlî ve nezaketle cevap vermekte, muhakemenin kantitatif ve kalitatif sahasında hiç bir kusur olmayıp, yaptığı hareketten dolayı nedamet hissederek af dilemekte ve bizlere verdiği zahmetten ötürü özür talep etmekteydi. zaman, mekan, şahsı ve etrafı hakkında tamamiyle oryantedir. Affektivilet yerinde, reaksiyonları normaldir. Kendisine sorulduğunda, objektif hiç bir şikayeti olmadığını, iştihasının iyi, miksyon ve defekasyonunun normal olduğunu da bildirmektedir. Bedeni muayenesinde: Umumi halinde kayda değer bir husus yok.

Vücut harareti 36.2, nabız 76, dolgun ve muntazam, tansiyon arteriyel 13.5-8.5, vakez sağ kolunda verilen entravenüs perfüksyon yerine ihtiyaten konmuş bir pansuman mevcut. Pasif hareketler ve bütün refleksler normal olup, diğer sistemlerin fonksiyon ve fizik bulgularında kayda değer bir değişiklik yok. Yapılan tusvokalde kayda değer bir bulgu yok.

Netice: Adnan Menderes'in geçirmiş olduğu koma ve kollaps halinin tamamen ortadan kalkarak sıhhi durumunun iyileşmiş olup, tamamen normale döndüğü müşahade edilmiştir. İş bu rapor, müştereken tanzim ve imza kılındı. 17 Eylül 1961"

DOKTORLARIN RESMİ RAPORU VE MENDERES'İN SON ANLARI: Bir iktidar Yargılanıyor. Tarık Güryay Sayfa 362-363-364 Cem Yayıncılık.

Bu rapordan hemen sonra aldıkları talimat gereği, doktorlar Yassıada'dan ayrıldılar. Henüz komadan yeni çıkmış, bütün ısrarlara rağmen yarım kase kompostoyu zor içebilen Menderes'i bir an önce asabilmeleri için, en az cellatlar kadar sorumlu olan isimlerini belirttiğim altı doktor, "tıp cinayeti" işleyerek, nekahet dönemindeki hastalarına sağlıklıdır raporu vermekten çekinmemişlerdi. Bir müddet sonra Ada Kumandanıyla görüşen Başsavcı Egesel'in Menderes'i hem de öğle vakti, İmralı'ya asılması için götüreceği çoktan belli olmuştu. Bütün dünyada idamlar sabaha karşı yapıldığı halde, Menderes gibi eşi menendi az bulunabilecek asrın Başbakan'ını öğle vakti boğmak istemeleri, cinayetten başka bir şey değildir. Egesel adındaki kukla savcı, ceza hukukuna göre gündüz vakti idamların infaz edilemeyeceğini bildiği halde, acelesi olan ihtilalcilere yasaları hatırlatmaktan bile aciz kalarak, İmralı'da işlenen katliamda sorumlu kişi olması nedeniyle, milyonların bedduasından ebedi alemde dahi beraat edemez...

MENDERES İMRALI'DA İNFAZEDİLİYOR

Yassıada Kumandanı Albay Tarık Güryay, Ethem Menderes'le bir olup türlü yalanlarla çocuk gibi oyaladığı Adnan Menderes'i son yolculuğuna çıkmak üzere, Başsavcı Egesel'e teslim edecekti. İhtilalcilere göre zaman daraldığından, henüz sıhhatine tam olarak kavuşamayan Menderes'in bir an önce asılması gerekiyordu. Yassıada da sahil kenarında duran Başsavcı Egesel, Ada Kumandanı Albay Tarık Güryay'a doğru bakıp, hitaben:

"**Motör hazır: bekliyor! Menderes'i İmralı'ya götüreceğiz**" demekteydi. Bu deniz motörü, Menderes'in ölüme gitmeden önce bineceği son vasıtaydı. Ada Kumandanı son anlarında bile Menderes'e yalan söylemekte, hiç bir sakınca görmemekteydi. Güryay Menderes'le aralarında geçen nihai konuşmalarını şöyle anlatmakta:

"Dışarda hafif yağmurlu kasvetli bir hava var. Menderes'e paradesüsünü giydirip onu kapının önünde bekleyen jip'e bindirdikten sonra, bende yanına oturdum.

Menderes:

"Nereye gidiyoruz? diye sordu.

"Hastahaneye dedim. Deniz Hastahanesine gideceksin: Doktorlar öyle karar verdiler!"

Yüzüme çocuksu bir kuşkuyla baktı:

"Doktorlar hiçbir şeyin yok demişlerdi!"

"Evet, öyle rapor verdiler. Ama senin, esaslı bir muayeneye tabi tutulmana lüzum görüyorlar." dedim. Menderes Hastahaneye gönderildiğine inanarak, bana:

"Ne olur Kumandan, diyordu. Berrin'den mektup geldikçe bana iletiverin!" Muhafız olarak onunla beraber, Deniz Yüzbaşı İsmail Sıdal, Topçu Üsteğmen Tuğrul Sungar ve Topçu Üsteğmen Kemal Atasaral gideceklerdi. Motöre binerken elimi sıkıttı:

"Öpeyim Kumandan" diyerek başını yüzüme uzattı. Onunla ilk ve son defa öpüştük.

Odama döndükten sonra beni telefonun zili sıçrattı.

Karşımdaki:

"Tarık, diyordu, Adnan Menderes'i bir yere gönderme!" Sayın Gürsel'e durumu anlattım: Doktorlar gelmişler, "idamına mani bir hali yoktur" anlamında rapor vermişlerdi. Başsavcı Egesel'le hakimler de onu alıp İmralı'ya götürmüşlerdi.

Bu sözleri söylerken gözlerime ilişen duvar saati, 12.00'yi çeyrek geçiyordu. Adnan Menderes ve ötekiler İmralı adasına belki henüz varmamışlardı bile. Gürsel'e söylediklerime, hemen şunları da iave ettim:

"Orgeneralim, şayet Menderes'e dair bir emriniz varsa, bunu İmralı'ya derhal bildirebilirim."

MENDERES'İN İNFAZI: Başsavcı Egesel'e göre Menderes'in hocayla görüşmesine kanunlar müsaade etmemektedir. Öğleden sonra ondört yirmialtıda asılmasına hangi kanun müsaade verdi? Bu hukuk cinayetini gelecek kuşaklar her yönüyle araştırıp, ona göre değerlendirmelidirler.

Neler olmuştu bilmiyorum, fakat sayın Gürsel:

"Yok, hayır!" dedi ve ilâve etti:

"Yapılacak bir şey yok: Olan olmuş artık!"

Evet, Menderes'in son kurtuluş ümidi de böylece ortadan kalkmış oluyordu. Gürsel'in Tarık Güray'a telefon açarak **"Menderes'i bir yere gönderme"** sözleriyle yaptığı kurtarma teşebbüsü asla inandırıcı değildir. Gürsel'in böyle bir niyeti olmuş bulunsaydı, telefon konuşmasının sonunda, Ada Kumandanı'na olan olmuş artık demezdi.

Yassıada'dan ayrılan Menderes ve muhafızlarının bindirildiği hücumbotunu, onun bir mil arkasından başka hücumbotu takip etmekteydi. Menderes'in infazında bulunan Başsavcı Ömer Altay Egesel infazın gerçekleştiği anları şöyle anlatmakta:

"İmralı'da usulen, bir arzusu olup olmadığı soruldu. Dini telkin için bir hoca, karşıdaki odada hazır olarak beklemekteydi. Menderes, evvela hocayla yalnız kalarak konuşmak ister. Buna, kanunlar müsaade etmemektedir. Bunun üzerine heyetin huzurunda hocayla karşılaşır. Dini telkin almak istemez. Yalnız tövbe duasına katılır. Hoca, bu duanın kelimelerini ayrı ayrı ve yavaş yavaş sıralar. Son sözleri ise şunlardır:

"Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, Devletim ve Milletime ebedi saadetler dilerim. Bu anda, karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum."

Menderes'in infazının öğleden sonra saat ondört yirmialtı da tamamlanmasından sonra, fırtınayla birlikte gelen gök gürültüsünün ardından yağın şiddetli yağmur, kendisini ülkesine adanmış bir büyük Devlet adamının tertemiz ruhunun rahmeti olmuştu. Ada'da adeta yağmur göletleri oluşurken, dünyada eşi menendi görülmeven bir hukuk cinayetiyle, İmralı'nın ortasında kurulan darağacında can veren Menderes'in dramatik sonu, yakınlarını ve Türk Milletini derin üzüntülere garketmişti. İhtilalciler üç can aldıkları halde yine de buruktular. Asıl istedikleri olmamış, darbenin başlangıcından bu yana en başta infaz etmeyi düşündükleri Celal Bayar'ı yaş haddinden dolayı asamamışlardı. Duruşmaların başlangıcından sonuna kadar ihtilalcilere baş eğmeyen Bayar, dava arkadaşlarının yerine kendini feda etmeyi

her şeyiyle çok istemiş, ne çare ki içi yana yana Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın acılarını ruhunun derinliklerinde hissetmekten başka bir şey yapamamıştı...

Taa 1946'daki muhalefet yıllarından bu yana Menderes'i adeta baba şefkatiyle koruyup, onu Türk siyasi hayatına Başbakan olarak armağan eden Bayar, Yassıada'daki tutukluluk günlerinde tek kelime dahi konuşmasına müsaade edilmeyen dava arkadaşının yerine, keşke beni assalardı diyebilecek kadar yüce bir karakterin sahibiydi. Hayatının her döneminde gerçek liderlik vasfını muhaliflerine dahi kabûl ettiren Bayar'ın Yassıada mücadelesini, hiçbir ard düşünce gönüllerden silemez. Çünkü o ikbalin ötesinde, karşılaştığı zorlukları da, asla yadırgamayan mütevazı bir kişiliğe haizdi. Bayar gerçeğini bu yönleriyle ele aldığımızda, onun üstün vasıflı karizmatik örnek bir lider olduğunu, çok daha iyi anlayacağımız kanaatindeyim...

YASSIADA VE İMRALI BOŞALIYOR

Yüksek Adalet Divanı üyeleri aldıkları karar gereğince İmralı'da gerçekleşecek olan infazlarda top yekûn hazır bulunacaklardı. Her halde yaptıkları büyük acıletsizliği anlamış olacaklar ki, Polatkan, Zorlu ve Menderes'in idamlarına Başsavcı Egesel'le iki üyeden başka hiçbir yargıç Yassıada'ya gelmemişti. Gelmiş olsalardı, işledikleri böylesine büyük hukuk cinayeti karşısında insan olduklarını hatırlayıp, bir nebze olsun yürekleri sızlarmıydı orası bilinmez. İmralı'daki görevli görevsiz bütün subayların büyük bir iştahla kazdırdıkları çukurlara, infaz edilen üç Devlet adamının gömülmesi, ihtilalciler arasında büyük tartışmalara neden olmuştu. Onlar bekliyorlardı ki, Demokrat Parti döneminin önde gelen bütün yetkilileri asılacak, ve kazdıkları çukurların tamamını dolduracaklardı. Henüz teğmen ve üsteğmen rütbesindeki gencecik subaylar, Celal Bayar'ın infazının gerçekleşmemesine sinirlenerek kumandanlarına olan tepkilerini açıkça belli etmekteydiler. Bu isyankar subaylar, kulaktan dolma kin duygularıyla yüklü bilgiler yerine, biraz okuyup yazıp yakın tarihimizi

şöyle bir incelemiş olsalar dı, Türk Ordusunun tek partili yılların yokluklarından kurtulup, Bayar'ın Demokrat iktidarıyla birlikte şahsiyetini kazandığını çok daha iyi anlamış olurlardı. İhtilalden on yıl öncesine kadar Türk askeri katır sırtında manevralara gidip ayağına postal bulamazken, Demokrat Parti döneminde araç, mühimmat ve son sistem kıyafetlerle modernize şekle getirildiği halde, ne yazık ki beyinleri yıkanmış bir takım fanatik subaylar, Bayar'la birlikte diğer dava arkadaşlarını darağacında sallandırıp, kazdıkları çukurlara gömebilmek ihtirasıyla yanıp tutuşmuşlardır.

Üç demokrasi şehidimizin infazlarının gerçekleşmesinin ardından, Milli Birlik Komitesinin almış olduğu kararlar üzerine, Yassıada ve İmralı derhal boşaltılarak, hükümlülerin büyük bir bölümü Adana'ya Celal Bayar'la Bakanlar kurulu üyeleri ise Kayseri'ye gönderileceklerdi. Nihayet bir gece ansızın kaldıkları hücrelerden alınan Celal Bayar, Refik Koraltan, Sebati Ataman, Samet Ağaoğlu, Medeni Berk, Baha Akşit, Rüşti Erdelhun ve diğer hükümlüler bu defa elleri çelik kelepçelerle önden bağlı olarak uçakla Kayseri'ye sevkedildiler. Artık Yassıada'nın fiili ve manevi işkencelerle dolu asker baskısı sona ererken, hakaretin, aşağılanmanın gerilerde kaldığı yep yeni bir hayat olan, sivil cezaevi günleri başlamaktaydı. Cezaevinin mutlaka iyisi vardır diye bir şey düşünülemez. Hiç değilse Yassıada cehennemine göre Kayseri'de, Zindancıbaşı Albay Tarık Güryay, Makarios Faruk Güventürk ve Milli Birlik Komitesinin ihtilalcı subayları yoktu. Bu nedenle Demokratlar kendilerini, çektikleri uzun ve dramatik çilelerden sonra daha rahat hissedebilirlerdi. Herşeye rağmen yüzler gülmüyor, ızdıraplar tükenmek bilmiyordu. Tek düşünceleri, İmralı'da onlar hücrelerinde beklerken, idam sehpasında acımasızca asılan Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın aralarında olmayışlarıydı. On yıl birlikte görev yaptıkları, idam edilmelerine değil Türkiye'nin dünya'nın arkalarından yas tuttuğu dava arkadaşlarının aziz hatıralarını nasıl unutabilirler di? Unutamamışlardı ama, üzüntülerle acılarla ve hafızalardan silinmeyecek anılarla, hayat denilen serüven sürüp gidiyordu...

KAYSERİ GÜNLERİ

Kayseri'ye Yassıda ve İmralı'dan 297 tutuklu sevk edilmişti. Bayar ve Bakanlar kurulu üyeleri en son grupta Kayseri Cezaevine ulaştıklarında, oldukça iyi karşılanan tutuklulara sekizer ay hücrede kalacakları söylenince, moraller yeniden bozulmuştu. O günlerde seksen yaşına yaklaşan Bayar, rahatsızlığı nedeniyle ellerinden kelepçeleri çıkartılıp cezaevinin revirine sevk edilirken, diğer tutuklular da hücrelerine yerleştirilmişti. Kaderin garip cilvesine bakınız ki, Yassıda da onar dakikalık süreyle üç kez görüşebildiği Dr. Ahmet İhsan Gürsoy'la Kayseri'de aylar sonra yüz yüze gelen Bayar, nihayet damadıyla cezaevi arkadaşı olmuştu. Hapishanenin bir doktoru bulunmasına rağmen Bayar'ın tedavisiyle, İmralı'da birlikte idamdan döndüğü Doktor Baha Akşit yakından ilgilenmekteydi. Demokrat Partili tutuklular, Kayseri Cezaevi'ndeki sekiz aylık hücre cezalarını tamamladıktan sonra normal koşullarına ancak geçebilmişlerdir. Hücrede bulundukları süre içerisinde, tutuklulara onbeş günde bir defa aileleriyle görüşme imkanı sağlanmıştı. Bu arada genel seçimlerin yaklaşması nedeniyle ülkede ihtilalcilere olan tepki her haliyle belirginleşirken, cezaevleri'nde çile dolduran Demokratların manevi mirası, Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partililerin seçim propagandalarının malzemesi haline gelmişti. İstanbul'da oturan Bayar ailesi ise yollara düşerek, her onbeş günde bir Kayseri'ye gidip gelmekteydiler. İlk anlardaki hasret dolu karşılaşmalar, veda saati geldiğinde Reşide ve Nilüfer hanımefendilerin ruh dünyasında derin üzüntüler yaratıyordu. Kolay değil, ülkesine ömrünü adanmış bir büyük Devlet adamının idamdan dönüp cezaevleri'ne kapatılması gerek ailesinin, gerekse sevenlerinin, anlatılmaz teessürlere kapılmasına sebebiyet vermişti. Düşünebiliyor musunuz? Nilüfer hanım'ın babasını ve eşini, aynı yerde, hiç sebepsiz yere tutuklu bir halde görmesine hangi yürek dayanır? Bayar cezaevi revirinde kaldığı süre içerisinde,

Celal Bayar Kayseri Cezaevi'nden çıkışta kızı Nilüfer Gürsoy ve yakınlarıyla birlikte.

devamlı olarak kalbinden şikayetçiydi. İstanbul'dan Kayseri'ye sürekli gelip gitmelerin yanı sıra uzun yolculukların verdiği sıkıntılar, Reşide hanımefendiyi bedenlen rahatsızlandırmaya başlamıştı. Çileli Kayseri günleri, yarınların ne olacağı bilinmeden sessiz ve hüznü bir şekilde geçerken, nihayet genel seçimler gelip çatmış, vatandaşlarımız Demokrat Parti iktidarına karşı yapılan haksız 27 Mayıs darbesinden dolayı, isteksiz bir şekilde sandık başlarına gitmekteydiler. Cezaevi'ndeki Bayar'ın gölgesinden bile çekinen Halk Partililer 1950'den bu yana gelemedikleri iktidar koltuğuna, Demokratların tutuklanmasıyla, meydana gelen boşluktan yararlanarak bir an önce oturmak istiyorlardı...

Gerek Kayseri'deki tutuklular, gerekse Türk halkı asker gölgesinde yapılan seçimlerin sonucunu merakla beklemekteydiler. Bakalım neler olacaktı?!..

1961 SEÇİMLERİ

1961 genel seçimlerine dört siyasi parti ve bağımsızlar katılmışlardı. İnönü'nün CHP'si, Gümüşpala'nın AP'si, Ekrem Alican'ın YTP'si ve Osman Bölükbaşı'nın CKMP'si yurdun her yerini adım adım dolaşıp, vatandaştan oy istemekteydiler. Bu seçimler 27 Mayıs yanlısı veya karşıtı olan partilerin mücadelesi gibi bir şeydi. 27 Mayıs'a taraf olan İnönü ve Halk Partililer, Demokratların tutuklu olmaları nedeniyle mutlaka iktidara geleceklerine inanmaktaydılar. Hatta İnönü ince hesaplarını yapmış, tam on yıl karşısında seçim kazanamadığı Bayar'ın ihtilalle indirildiği Çankaya Köşkü'ne göz dikerken, İsmail Rüştü Aksal'ın da Başbakanlığa getirileceğini yakın çevresine çoktan ilan etmişti bile...

Tuhaftır, ihtilal öncesi İnönü'yü kalpten destekleyen Cemal Gürsel Paşa, kısa zamanda onun çekilmezliğini ve huyunu suyunu öğrendiğinden daha seçim öncesi, Halk Partisi'ne soğuk bakmaya başlamıştı. Ömrü boyunca İnönü sempatizanı olarak bilinen Ordu'nun Cemal agası, geç te olsa gerçekleri görüp hayatının sonbaharında bu eski aşinalığından hiç tereddütsüz sıyrılıvermişti. Post kavgası çoktan başlamıştı. Daha düne kadar İnönü'ye "Emirleriniz benim için tanrı buyruğudur" diyen Gür-

sel, ihtilalle geldiği şaibeli makamını kimseye bırakmak istemezken seçimler sonrası mutlaka iktidar olacağına inanan İnönü, şartlar ne olursa olsun Cumhurbaşkanlığı'na uzun bir aradan sonra yeniden gelmeyi, ısrarla arzu etmekteydi.

İhtilal sonrası meydana gelen idamların ötesinde, Demokratların tutukluluk hallerinin sona ermeyişinden dolayı, Türk halkı sandık başlarına giderek, pek istekli olmasa da oyunu kullanmıştı. Seçim sonuçlarını Bahçelievler Ayten sokaktaki evinde partili yakınlarıyla birlikte izleyen İnönü, ertesi günü muhtemelen oturacağını tahmin ettiği Cumhurbaşkanlığı makamına kesin gözüyle bakarken, hayli neşeliydi. Ancak gecenin geç vaktine doğru gelen sonuçlar İnönü'nün keyfini kaçırmış, Türk halkı hiçbir partiyi tek başına iktidar yapmamıştı.

15 Ekim 1961 seçimlerinin yapıldığı tarihte, Türkiye'nin nüfusu 28.771.000 olarak resmi kayıtlara geçmişti. Seçmen sayısı 12.295.395'ti. Seçime katılanlar 10.522.716 olarak hesaplanmış durumdaydı. Bu şartlarda halkın %81.4'ü seçimlere iştirak etmişti.

Seçimlerde alınan kesin sonuçlara göre:

Cumhuriyet Halk Partisi	3.724.752	%36.7
Adalet Partisi	3.527.435	%34.8
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	1.415.390	%14.0
Yeni Türkiye Partisi	1.391.934	%13.7
Bağımsızlar	81.732	%0.8

Bu oranlamaya göre partilerin Milletvekili sayısı şöyle idi:

	<u>MECLİS</u>	<u>SENATO</u>
Cumhuriyet Halk Partisi	173	36
Adalet Partisi	158	71
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	54	16
Yeni Türkiye Partisi	65	13

Açıklanan kesin sonuçlardan sonra iktidar olamadığını anlayan Cumhuriyet Halk Partililer, son derece üzülmuşlerdi. Hatta bazı fa-

natikler; Menderes asıldı, Bayar içerde, **"buna rağmen iktidar olamıyoruz"** biz ne zaman seçim kazanacağız diye parti yöneticilerine sert çıkışlar yapıp, işi tartışmaya kadar götürmekteydiler. İnönü, partisinin tek başına iktidar olamayışı ve Gürsel'in çekilmeye niyeti bulunmadığını anladığından, 26 Ekim 1961'de açılan Meclis'e Cumhurbaşkanlığı için herhangi bir teklif götürmemişti. En yaşlı üye sıfatıyla bir gün süreyle yaptığı Meclis geçici Başkanlığını, ertesi gün Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na devrederek, kaybolan Cumhurbaşkanlığı'nın yerine Başbakanlık hesapları yapmaya başlamıştı. Bu arada Adalet Partisi Cumhurbaşkanlığı'na aday olarak Profesör Ali Fuat Başgil'i gösterdiğini, kamuoyuna basın toplantısıyla ilan etmişti...

Ali Fuat Başgil 27 Mayıs ihtilalinden sonra İsviçre'ye yerleşip, Demokrat Partililere yapılan haksızlıklar hakkında neşriyatlar yayınladığından, subaylar onu istemediklerini, Cumhurbaşkanlığı'na silah zoruyla da olsa, Gürsel'den başka kimsenin seçilemeyeceğini açıklıkla belli etmişlerdi. Başta Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay olmak üzere ihtilalin varlığının sürdürülmesinden yana olan subaylar, bellerine silahlarını kuşanıp, Prof. Ali Fuat Başgil'i açıkça tehdit ederek Ankara'dan zorla uzaklaştırdılar. Direnecek olursa şahsı için iyi olmayacağını, Cumhurbaşkanlığı adaylığının yanısıra Meclis üyeliğinden de çekilmesini, resmen kendisinden istemişlerdi. Kavga adamı olmayan Ali Fuat Başgil, böyle bir Meclis meşru olamaz diyerek, Ankara'dan kendi iradesi dışında ayrılmıştı. Ali Fuat Başgil'in zorla uzaklaştırılmasından sonra Gürsel tek aday olduğu halde, işi İnönü yönünden gelebilecek bir engelle bırakmamak kaydıyla garantiye almak isteyen ihtilalci subaylar, Meclis'in balkon, koridor, giriş ve çıkış kapılarında hazır kıta tetikte beklemekteydiler. Daha dün kadar yakın bir zamanda İnönü'yü gözlerinde büyütüp adeta ona tapan bu subaylar, şimdi ya Gürsel ya da hiç diyorlardı. Artık durum anlaşılmış, Gürsel Paşa göstermelik meşru zeminde, Silahlı Kuvvetlerin baskısıyla, zorla Cumhurbaşkanı seçtirilecekti. Nihayet Meclis ve Senato'nun oylamaları neticesinde, 607 üyeden 403'ünün beyaz oylarını alan Cemal Gürsel, tartışmalı bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanı olmuştu. Daha sonraki oylamalarda Meclis Başkanlığına Cumhuriyet Halk Partisi'nden Fuat Sirmen, Senato Başkanlığı'na ise Adalet Partisi'nden Suat Hayri Ürgüplü seçildiler. Artık Türkiye'de ilk defa koalisyonlar dönemi başlayacaktı. Hiç bir parti kabineyi tek başına kuracak salt çoğunluğa sahip değildi. Bu nedenle siyasi parti liderleri

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in kendilerini Köşk'e davet etmesini beklemekteydiler.

Gürsel liderlerle ilk resmi temaslarına 2 Kasım'da başladı. Liderler turundan önce Çankaya'ya giden Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, İnönü'nün Hükümeti kurmasını Gürsel'e açıklıkla teklif etmişti. Bu olaya sıcak bakmayan Gürsel ilk görüşmesini Osman Bölükbaşı'yla yapmış, CKMP lideri partisinin kurulacak bir koalisyona katılmayacağını açıklayarak, Köşk'ten ayrılmıştı. Gürsel aynı gün öğleden sonra en son olarak saat 15.30'da İnönü'yü Çankaya'ya çağırıldıklarında, oyalama taktikleriyle geçen sürede YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'a daha sıcak baktığını her haliyle belli etmişti. Köşk'ten son derece sinirli ayrılan İnönü, kendisine Hükümet kurma görevi verilmediği için hayli üzgündü:

"Böylesine bir hırs, böylesine bir müzmin ihtirasın eşi menendi dünyada olabilir mi acaba? Seçimlerden önce Cumhurbaşkanlığı hayâl eden İnönü, şimdi Başbakan olabilmek için Gürsel'in kapısını aşındırıyordu. Denilebilir ki siyasi teamül gereği doğal karşılanamaz mı? İnönü gibi iyi veya kötü tarihe mal olmuş bir insanın, kendisinin tek şefliği döneminde Alay Komutanı olan Cemal Gürsel'in ayağına gidip, Başbakanlığa getirilmesi için siyasi direktmeler yapması, hırstan da öte ihtiras değildir de nedir? Kaldı ki, dünya siyaseti literatüründe Cumhurbaşkanlığı'ndan Başbakanlığa dönüş yapan bir lider olmadığının göre, ikbal ve ihtirasları uğruna böylesine küçültücü mizansenlere girmek ancak İnönü'ye yakışırdı. Zaten o da doğasındaki kişiliğine uygun olanı yapmıştır. Bir lider olarak tek başına seçilememişsen, Cumhurbaşkanı'nun tevdi edeceği görevi bekleyeceksin. Size görev vermiyorsa, dayatma taktiği uygulamak demokrasiye uygun düşer mi? Acaba dışarda olsaydı, Umurbey'li Celal Bayar, İnönü'nün içine düştüğü durumları kendi açısından kabullenir miydi dersiniz? Hayatı boyunca seçilmediği yerde oturmayan, kendisine teklif edilmedikçe hiçbir göreve talip olmayan Bayar hasletindeki bir şahsiyet asla ve asla kabullenmezdi... Bu şartlarda Bayar'ı büyük haksızlıklarla karalayanlar, onun demokrasiye olan inançlarından örnek almalıdırlar derim. Burada iki liderin siyasete bakış açılarını değerlendirirken İnönü

ihtirası ve tezatının yanında, her yönüyle demokrasiye inanmış büyük bir Devlet adamı olan Bayar gerçeğini inkar edemeyiz."

2 Kasım tarihinden 10 Kasım 1961 gününe kadar ki, liderler turu sonuçsuz kalmış ve kabine kurulamamıştı. Cemal Gürsel'in tek istediği, İnönü'nün dışında bir Hükümet modeliydi. Nihayet 10 Kasım günü liderleri son kez Çankaya'ya davet eden Gürsel, ülkenin Hükümet krizini aşabilmesi için hiçte istemediği halde beraberinde bulunan Milli Birlik Komitesinin iki üyesi Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay'ın yanında **"Malatya Milletvekili İsmet İnönü"**ye kabineyi kurması için resmen görev verdiğini açıklamıştı. **Seçim öncesi Cumhurbaşkanlığı hayâl eden İnönü, eski Alay Komutanı Cemal Gürsel'in kendisine tevdi ettiği kabineyi kurma görevini, hiç itiraz etmeden, tereddütsüz kabul etmiştir.**

İnönü Köşk'ten çıktıktan birkaç saat sonra kabineyi kuracağına dair yetki, Anadolu Ajansı tarafından kamuoyuna ilan edildi. İsmet Paşa'nın, Ordunun Gürsel'e olan yoğun baskıları neticesinde Başbakan olduğunu, sevgili damadı Metin Toker şöyle izah etmekte:

"İsmet paşa tarihsel-kişiliği dolayısıyla ülkenin bunalımlı günlerinde Hükümetin başında isteniliyordu. Bütün demokratik kurumları yerine ancak o oturabilecekti. Ordu Gürsel'i bunun için İsmet Paşa'ya görev vermeye zorlamıştı."

Metin Toker'in açıklamalarından da anlaşılabilir gibi tek başına iktidar olamayan İsmet İnönü, Ordu baskısıyla 10 Kasım 1961 günü Başbakan olmuştur. Hem de önceden emirler yağdırdığı, eski Alay Komutanı Gürsel'in Cumhurbaşkanlığını içine sindirerek...

Metin Toker izahatlarında, Ordu baskısından söz ederken, İnönü'nün demokratik kurumları yerine oturtması için Başbakanlığa getirilmesinin istenildiğinden bahsetmekte.

Ne alakası var!.. Ordu baskısının olduğu yerde, demokratik kurumların hayata geçirileceği düşünülebilir mi? Sevgili damadı, Paşa babasını yazılarıyla demokrasi şampiyonu yapacağım derken, Ordu baskısından bahsetmekle, düştüğü büyük tezatın yanısıra, akla karrayı aynı kefeye koymuş olmuyor mu?

Atatürk'ün ölümünün üzerinden bir gün dahi geçmeden 11 Kasım

1938'de Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, kaderin veya ihtirasın garip cilvesidir ki, tam 22 sene sonra 11 Kasım 1961 günü bütün tarihi kişiliklerini hiçe sayarak, Başbakanlık makamına oturuyordu:

"O artık ihtilalci Gürsel Paşa'dan talimatlar alıp, haftalık mutad görüşmeleri için zatlalilerinin huzuruna giderek sözde aydın çevrelerin pek benimsediği, ülke adına yaptırımlar uygulayan demokratik Başbakanımız İnönü'ydü, bundan böyle... Asker baskısıyla o yüce makama oturtulan "İsmet Paşa" demokrasi şampiyonu Başbakanımız olmuştü öyle mi!... Kim inanır buna? Milli iradenin olmadığı yerde, demokrasilerden bahsedilemeyeceğine göre, o halde gerçek manada demokrasiyi idam seh-pasından dönüp, hücrelerde çile dolduran Demokrat liderin dünya görüşünde aramak gerekmez mi?"

İsmet Paşa'nın seçimler öncesinde Başbakanlığa getirmeyi düşündüğü Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal, kurulan kabinede kendisine verilen Başbakan yardımcılığını reddederek, onurlu siyasetin nasıl yapılacağını Genel Başkanı ve parti temsilcilerine herşeyiyle ispatlamıştı. Halbuki İsmet Paşa öyle mi? Cumhurbaşkanı olamayınca, İsmail Rüştü Aksal'a söz verdiği Başbakanlığa kendisi konmuştu... Asker baskısıyla Başbakan olan İsmet İnönü'nün kurduğu, Türkiye'nin ilk koalisyon kabinesi şu isimlerden teşekkül etmişti:

"Başbakan-İsmet İnönü CHP, Başbakan Yardımcısı-Akif Eyidoğan AP, Devlet Bakanı-Necmi Öktem AP, Adalet Bakanı-Sahir Kurutluoğlu CHP, İçişleri Bakanı-Ahmet Topaloğlu AP, Dışişleri Bakanı-Selim Sarper CHP, Maliye Bakanı-Şefik İnan CHP, Milli Eğitim Bakanı-Hilmi İncesulu CHP, Bayındırlık Bakanı-Emin Paksüt CHP, Ticaret Bakanı-İhsan Gürsan AP, Sağlık Bakanı-Suat Seren AP, Tekel Bakanı-Şevket Buladoğlu AP, Tarım Bakanı-Cavit Oral AP, Ulaştırma Bakanı-Cahit Akyar AP, Çalışma Bakanı-Bülent Ecevit CHP, Sanayi Bakanı-Fethi Çelikbaş CHP, Basın Yayın Bakanı-Kamuran Evliyaoğlu AP, İmar İskan Bakanı-Muhittin Güven AP."

İsmet Paşa kabinesi iş başı yapmıştı ama, ülke halâ ihtilal kamlıklarından temizlenmemişti. Nasıl temizlensin ki, Milli Birlikçilerden ondörtlerin haricindeki grup, seçilmeden Senatörlüğe getirilip, Meclise karargahı kurmuşlardı. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin başındaki Albay Talat Aydemir ihtilalcilere devamlı talimatlar yağdırıp, cezaevindeki

Demokrat Partililere siyasi af çıkarılmaması yönündeki ısrarlı baskılarını sürdürmekten vazgeçmiyordu. Bu şartlarda koalisyon Hükümeti'nin bir kanadının askeri cuntayla bağlantısı olduğu, tevil götürmeyen hakikatlardır.

22 ŞUBAT DARBE GİRİŞİMİ

Ordu içerisindeki Silahlı Kuvvetler Birliğini oluşturan cuntacılar grubu, 27 Mayıs ihtilalinin amacından saptırıldığını ileri sürerek, devamlı surette idareye el koymaktan söz ediyorlardı. Talat Aydemir çok gizli olarak İstanbul'a kendi adamlarını göndermişti. Balmumcu'da Refik Tulga'nın başkanlığında yapılan toplantıya Ankara'dan gelen Necati Ünsalan, Selçuk Atakan, Galip Gültekin ve Dündar Seyhan'da katılmışlardı. Bu gizli toplantıda Ankara cuntasının temsilcileri, Koalisyon Hükümetine derhal el konulmasını teklif ederlerken hatta Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da kendileriyle birlikte olduğunu söylemişlerdi. 9 Şubat 1962'de yapılan bu gizli toplantı neticesinde İstanbul'dan dönen Ankara grubu, Cevdet Sunay'la görüşerek girişilecek darbe hakkında kritik yapmışlardı. Sunay bir şeylerden çekinmiş olacak ki, son anda cuntacıların fikrine iştirak etmemiştir. Çok gariptir, İsmet İnönü'nün damadı Metin ve kızı Özden Toker, Milli Birlikçilerle içli dışlı olarak bir nevi paşa babalarına askeri kanattan bilgi aktarıyorlardı. Metin Toker'in bu husustaki anlatımları şöyle:

"Biz Özden'le 17 Şubat gecesini bir cumartesi idi, Osman Köksallar da yemektedir. Bizimle beraber, başka bazı MBK üyeleri de vardı: Sami Küçük, Suphi Gürsoytrak gibi. Gece yarısı Vehbi Ersü, Selahattin Özgür ve birkaç kişi daha telaşla geldiler. Bazı birlikler almaya geçmişlerdi. Durumun Başbakan'a haber verilmesini istiyorlardı. İsmet Paşalar o tarihte halâ Ayten sokakta oturmaktaydılar. Telefon

METİN VE ÖZDEN TOKER: İnönü'nün kızı Özden'le damadı Metin Toker'in Osman Köksal'ın evinde görüşmeleri. Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları. Sayfa 68 Cem Yayıncılık. Metin Toker.

ettim. Uyandıramadım. Çıktık, eve gittik. Söylenenleri anlattım. İsmet Paşa Sunay'ın ve "Sancar'ın haberdar edilmesini istedi."

Bu türden belgeli açıklamaları sık sık gündeme getirmemin tek nedeni İnönü ailesinin her zaman ve her ortamda ihtilalcilerle içli dışlı olduğunu ispatlamak istemem nedeniyle.

Böylesine gelişmelerden sonra gerçekçi bir değerlendirme yapacak olursak, bu kadar ihtilalcinin arasında samimi bir aile ortamı yaratan, İsmet İnönü ve yakınlarına demokrasi yanlısı diyebiliriz. Bunların görüştüğü Osman Köksal kimdir? İhtilal öncesi darbecilerle iş birliği yapan, iki yüzlü dönek bir adam. Darbe başarılı oldu onların yanında, başarısız olsaydı hiç şüphesiz karşılarında olacaktı. İşte İnönüler Milli İrade ile gelemedikleri yerlere ihtilalcilerin sırtından gelip, demokrasiye inanmayan böylesine despot ruhlu insanlarla münasebet kurmaktaydılar. Bu gerçekleri, hangi görüşte olursak olalım inkâr edemeyiz.

Demokratik Hükümet denilen İnönü kabinesindeki Bakanlar'dan Avni Doğan, Aydemir grubuyla pazarlıklara girip, Başbakanlığı için cuntacılar söz almıştı. Aynı Avni Doğan İstanbul'a giderek cuntacıların gizli toplantılarına katılıp bir anda sivil kanadın ihtilalcisi oluvermişti. Nihayet 22 Şubat hareketi patlak verdiği zaman önce ası Albay Talât Aydemir'in yanında olan Avni Doğan, baktı ki İnönü ihtilalcilerle Pazarlığa oturmuş, hemen Hava Kuvvetlerine giderek durum değerlendirmesine girişmiştir. Sabaha karşı İnönü vaziyete hakim olunca, Avni Doğan Aydemir'cilerin aleyhine dönerek Hava Kuvvetleri Karargahı'nın şeref defterine şunları yazmıştı:

"Hava Kuvvetlerimiz memleketimizi büyük felaketten kurtarmıştır. Şükranlar.."

Eğer biz Hükümet olarak daha tedbirli olmayı bilseydik, bu tehlike daha önceden karşılanmış olurdu. Tedbirde kusur ettiğimizi görerek utandım."

Harp Okulu tamamiyle Talât Aydemir'e bağlıydı. Eğittikleri Harbiyeli öğrencilerle kuvvetli bir güç oluşturarak, ilk anda Muhafız Alayını vurmaya hedeflemişlerdi. Tıpkı 27 Mayıs'taki gibi, 22 Şubat 1962 darbe girişiminde de askeri öğrenciler kullanılmaktaydılar. 22

Şubat günü Harbiye öğrencileri tankların içerisinde, Zırhlı Birlikler Eğitim Merkezinin vasıtalarıyla Ankara sokaklarına yürümüşler ve ihtilali fiilen başlatmışlardı. Karargahından Dündar Seyhan'la birlikte ilk ultimatomu veren Talat Aydemir, düşüncelerindeki sol fikirlerin, ülke idaresine egemen olacağına kesinlikle inanıyordu. Bu arada Köşk'e yaklaşan süvari grubunun başkanlarından Fethi Gürcan, Cihat Alban ve Hükümet yanlısı subayları enterne etmeyi başarmıştı. Durumdan haberdar olan Osman Köksal, Gürsel ve İsmet Paşa'ya anında haber ulaştırmakta gecikmez. Muhafız Alayı yalnızca karışmamış, tam anlamıyla Fethi Gürcan ve grubunun eline geçmişti. Fethi Gürcan gibi gözü pek bir subay için Devletin asker ve sivil yetkililerini toplamaktan kolay bir şey yoktu. Öyle ise hedefleri neden gerçekleşmedi? Dündar Seyhan bu durumu şöyle anlatmakta:

"Fethi Gürcan Köşk'te Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar kurulunun yaptığı toplantıyı Talât Aydemir'e telefonla haber verip, hepsini toplayayım mı diyerek ne yapması gerektiğini sorup, Aydemir'den talimat ister. Aydemir "Bizim onlarla işimiz yok, bırak gitsinler" diyerek, Fethi Gürcan'a mani olmuştur."

Fethi Gürcan Muhafız Alayını enterne ettikten sonra, Köşk'ü basmak üzere iken, Talat Aydemir'in onu bu eyleminden neden vazgeçirdiği henüz tam olarak çözümlenmemiş bir durum. Burada verilecek tek ip ucu, Çankaya Köşkü'ndeki toplantıda parti liderlerinden, Talât Aydemir'in kıramayacağı aile yakını Ekrem Alican'ın da bulunması, hareketin engellenmesine mani oldu diyebiliriz. Ekrem Alican daha sonra Harp Okuluna giderek Aydemir'le görüşüp, İnönü Hükümeti adına pazarlıklarda bulunmuştu. Talât Aydemir nihayet ikna edilerek, 22 Şubat macerası başarısız bir şekilde sona ermişti. Bu darbe girişiminin pazarlıklar neticesinde bitmesiyle, birkaç gün sonra İnönü'nün başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Talât Aydemir ve arkadaşlarının tamamını emekliye sevk ederek, özel af yasası çıkartıp, serbest kalmalarını sağlamıştır. Olacak şey değil di...

Bir ülkede darbe girişiminde bulunanlar derhal affa uğrarlarken, Celal Bayar ve dava arkadaşları, idamdan döndükleri yetmiyormuş gibi, Kayseri cezaevi'nde yatmalarının ötesinde halâ ardı arkası kesilmeyen mahkemelere girip çıkıyorlardı. İsmet Paşa Demokratların

affına yanaşmazken, 22 Şubatçıların özel af yasasının Meclis'ten geçmesinin, başka hiç bir şeyle karıştırılamayacağını beyan ederek, demokrasinin ilkelerine bir kez daha ters düşmüş oluyordu. Gerçi Adalet Parti kanadından bazı homurtular gelmiyor değil di. Adalet Partisi Milletvekilleri, Talât Aydemir ve ihtilal grubunun af tasarısını imzalayan koalisyondaki Bakan arkadaşlarının bir an önce partiden ihracını düşünürlerken daha sonra nedense bu ısrarlarından vazgeçtiler. Bütün bunların yanında İsmet Paşa'ya siyasi aflar için devamlı baskı yapan Adalet Partililer en küçük bir netice alamamışlardı. Aydemir ve grubunun özel afla serbest bırakılmalarıyla 22 Şubatçıların giriştikleri ihtilal macerası, başarısız, fakat geniş yankılar uyandıran çalkantılarla son bulmuş oluyordu.

REŞİDE BAYAR'IN ÖLÜMÜ

Celal Bayar'ın İmralı'da idamdan dönüp Kayseri'ye sevk edilmesiyle, her fırsatta eşini ziyarete giden Reşide hanımefendi'yi uzun yolculuklar hayli yormaktaydı. Bazen kız kardeşleri, bazen de torunlarıyla birlikte Kayseri ziyaretlerine giden Reşide hanımefendi, eşine veda ettikten sonraki dönüşlerinde derin üzüntülere kapılarak, ihtilalcilerin onlara reva gördüğü insanlık dışı uygulamaları bir türlü kabullenemiyordu. Bayar Kayseri sivil cezaevinde yattığı halde, haklarındaki sebepsiz tutuklama kararıyla ön yargılı davranan, diğer dava arkadaşlarına da bunca acıları çektiren askeri yönetimin ihtilal mahkemeleri değil miydi? Bu ülkeye çok partili hayatı getirip hürriyet rüzgarlarını estirerek, iktisadi durumun Devlet kapitalizmi anlayışından kurtulmasına neden olan Bayar'ın haksız bir şekilde cezaevinde tutulması aile yakınlarını olduğu kadar, Türk halkını da fazlasıyla üzüyordu. İnönü siyasi affa asla yanaşmazken, bir kere yakaladığı Başbakanlığı bırakmamak için bazı şeylerin henüz çok erken olduğunu söyleyip kaçamak cevaplar vermekteydi. Celal Bayar İnönü'nün çıkaracağı affı kendi açısından hiçbir zaman kabullenmezken, dava arkadaşlarının si-

yasi hürriyetlerine kavuşmasını herkesten çok arzu ediyordu. O hayat sürecinde her türlü ikbal, itibar ve bir faninin yükselebileceği makamları fazlasıyla gördüğünden, bazılarının tam aksine ömür boyu liderlik sultasına şiddetle karşı çıkarak, kendisinden sonrakilere yol gösteren, fikir danışılacak gerçek bilge olduğunu, her haliyle ispatlamış müstesna bir Devlet adamıydı. İşte böylesine büyük bir liderin muhterem eşleri Reşide hanımefendi, bu defa kız kardeşi Zafire hanımla birlikte, **"24 Aralık 1962"** gecesi İstanbul Haydar Paşa Garı'ndan akşam ekspresine binerek 55 yıllık hayat arkadaşını görebilmek için yollara koyulur. Tren İzmit'e yaklaştığında kalbi sıkışıp daralan Reşide hanımefendi, kız kardeşinin kollarında eşini son bir kez daha göremeden hayata veda etmişti. Ekspres İzmit İstasyonu'nda durduğunda, gözyaşlarına boğulup hıçkırıklar içerisinde durumu görevlilere izah eden Zafire hanım, İstanbul'a ısrarla geri dönmek istemiş olmasına rağmen kondoktörün ikazı üzerine Reşide hanımefendi'nin naaşı ile birlikte Ankara'ya kadar getirilmiştir. Nilüfer hanım ve diğer aile yakınları elim durumdan haberdar edilerek, derhal Ankara'ya hareket etmişlerdi.

Kayseri Cezaevi'ndeki odasında eşinin geleceği anı sabırsızlıkla bekleyen Bayar, hiç bir şeyden habersiz arkadaşlarıyla sohbet ediyordu. Bu arada Samet Ağaoğlu ve Medeni Berk'i yanına çağıran cezaevi müdürü elim durumu onlara anlatmış, ama Bayar'a nasıl söyleyeceklerine bir türlü karar verememişlerdi. Nihayet bütün cesaretini üzerine toplayan Samet Ağaoğlu, beraberinde Medeni Berk olduğu halde Bayar'ın odasına girer. Bayar arkadaşlarına dikkatle bakarken, Samet Ağaoğlu:

"— *Beyefendi eşiniz.*

— *Sizi dinliyorum Samet bey.*

— *Çok rahatsızlanmış.*"

Durumu derhal kavrayarak ayağa kalkan Bayar:

"— *Demek öldü*" diyerek yüzünü duvara dönüp, göz pınarlarından akmakta olan yaşları arkadaşlarından gizlemeye çalışmıştı. Kolay değil, Bursa'da başlayan evlilikleriyle birlikte Meşrutiyet, Birinci Dünya Harbi, Milli Mücadele, Galip Hoca'lı yıllar, Cumhuriyetin kuruluşu, İktisat Vekilliği, Atatürk'ün son Başbakanlığı, muhalefet yıl-

ları, Demokrat Partinin iktidara gelişi ve siyasi hayatının son durağı olan 27 Mayıs ihtilaline kadar geçen günlerini, saygıdeğer refikası Reşide hanımefendi ile birlikte yaşamış ve görmüştü. Bütün bunların yanında oğulları Refii, Turgut ve sevgili kızı Nilüfer'in annelerini, acılarıyla dolu hasretle ızdırabın birbirine karıştığı günlerde kaybetmenin derin üzüntüsü içerisindeydi. Bayar, büyük bir Devlet adamı olmasının yanı sıra özel yaşantısında asla çalkantısı olmayan, mazbut insan olma ölçülerini, eşi ve çocukları üzerinde hayat boyu sürdüren müstesna şahsiyetlerdendir. Ona yapılan övgüler hiçbir zaman iltifat olarak düşünülemez. İyi bir aile reisi ve gerçek anlamdaki Devlet adamlığının yanında, saygıdeğer eşleri Reşide hanımefendi'ye olan bağlılığı...ı ebediyyen sürmüştür. Kayseri cezaevinde tutuklu bulunan Bayar, Ankara'da defnedilecek eşinin cenaze törenine katılmayı büyük bir içtenlikle arzulamasına rağmen her şeyin üstünde tuttuğu onuru nedeniyle kimselere eğilmeyip, geçici de olsa izin istediğinde bulunmamıştı. Zaten verme ihtimalleri de uzak olduğuna göre, Bayar hayat yolundaki büyük acılarından bir tanesini daha ruhunun derinliklerine gömmekten başka ne yapabilir di? Reşide hanımefendi; Kızı Nilüfer, torunları, aile yakınları, kız kardeşleri ve Demokrat Partililerin büyük katılımları içerisinde, muazzam bir kalabalığın gözyaşlarının ardından, Cebeci Asri Mezarlığı'ndaki istirahatgahına defnedilerek, bu dünyadan ebediyyen ayrılmıştı...

Artık Reşide hanımefendi Bayar'sız, Bayar ise Reşide hanımefendisiz di. 27 Mayıs'la birlikte aralarına giren geçici ayrılık, emrihakkın vaki olmasıyla ebedileştiğinde, Bayar saygıdeğer refikasının ruhunda yereden manevi hatıralarıyla başbaşa kalırken, bu büyük insandan defin işleminde bulunmasının dahi esirgenmesi, onun kader çizgisinin acımasız sayfalarındaki bir başka talihsizliktir.

1960 İhtilalinin olduğu zamanlarda yurt dışında olan Turgut Bayar, hakkında çıkarılan tutuklama kararı nedeni ile annesinin cenazesine çok istediği halde katılamamıştır.

BAYAR'IN SAĞLIK DURUMU

Kayseri cezaevinde günler çileli bir şekilde üzüntülerle geçip giderken, Bayar'ın sağlık durumunda belirgin bozulmalar başgöstermiş, devamlı surette kalbinden şikayetçi olduğunu söylemeye başlamıştı. Tutuklu bulunan Demokrat Parti Grup Başkan vekillerinden Doktor Baha Akşit, her fırsatta Bayar'ın tedavisi ile yakından ilgilenmekteydi. Bir ara sağlık durumunun iyice kötüye gittiği günlerde, anlaşılmayan nedenlerden dolayı cezaevinin doktorları istifa ederler. Bir müddet sonra giden doktorların yerine, Kayseri'de görevli olan Hükümet tabibi atanmıştı. Bu tabip cezaevindeki hastaların durumu hakkında doktor Baha Akşit'ten gerekli bilgileri almasının yanında, onlardan ilgi ve alakasını hiçbir zaman esirgemez. Kayseri Cezaevi'ndeki tutuklu Demokrat Partililerin büyük bölümü 50 yaşın üzerinde olduklarından, hasta sayısı her geçen gün artmaktaydı. Yeni gelen tabib, Bayar'ın sağlığı hakkında Baha Akşit'ten gereken bilgileri alarak, kendi muayenesi neticesinde geniş kapsamlı bir rapor hazırlar. Tanzim edilen raporda, cezaevi doktoru, Bayar'ın kalbinden rahatsız bulunduğunu, bu nedenle sağlıksız ortam içerisinde kalmasının mümkün olamayacağını, mütehassıslar tarafından muayene edilip tam teşekküllü bir Hastahane'de tedavisinin yapılması gerektiğini, infaz savcılığına bildirmişti.

Doktorun hazırladığı rapora yardımcı olan Baha Akşit, mesleğinin kurallarını uygulayan bu insana zor durumlara düşebileceğini hatırlatır. Buna rağmen vicdanının sesini dinleyen cezaevi doktoru, Bayar'ın sağlığı hakkında doğru rapor vermeyi uygun görmüştü. Baha Akşit tahminlerinde yanılmamış, infaz savcılığına verilen rapor Adalet Bakanlığına intikal ettirilerek, cezaevi tabibi hakkında dava açılmıştı. Dava neticesi mahkemeye çıkarılan doktora şahitlik eden Baha Akşit, suçu sadece doğru rapor vermek olan cezaevi hekiminin beraat etmesini sağlar. Bazı siyasi muhalifleri ve taraflı basın Baha Akşit'i suçlayarak, cezaevinde tanzim edilen gerçek sağlık raporunu, Bayar'ı tutukluluktan kurtarma metodu olarak ileri sürmüşlerdi. Nihayet Celal Bayar sağlık nedenlerinden dolayı 23 Mart 1963 günü raporlu olarak tahliye edilip, geçici de olsa üç yıla yakın süren cezaevi hayatından

sonra hürriyetine kavuşmuştu. Bayar'ın cezaevi'nden tahliyesi hayli tartışmalı olmuş, Hükümet kararıyla ile Ankara'ya gelmesinin güvenlik açısından sakıncalı olabileceğini ileri sürerek, tahsis edilen helikopterle yolculuk yapmasını tavsiye etmişti. Başbakan İnönü'nün gayesi, Bayar'a yollarda halk tarafından gösterilecek olan sevgi tezahürüne mani olmaktı.

Kayseri cezaevi önündeki muazzam kalabalığın yanı sıra yollardaki büyük araç konvoyunun içerisindeki insanlar, Bayar'ın dışarıya çıkmasını beklemekteydiler. Nihayet Demokrasimizin ulu çınarı çıkış kapısının önünde görüldüğünde, sevinçten ağlayanlar sızlayanlar kendilerinden geçmişti. Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy sevinç gözyaşları içerisinde babasına sarılırken, avukatı Gültekin Başak, Koraltan'ın kızı Ayhan Timurtaş ve çevresindeki binlerce kişi Demokrat liderin elini öpmek için büyük gayretler gösteriyorlardı. Böylesine büyük bir sevgi seli, ülkemizin üzerine kabus gibi çöken ihtilalcilerin, tarihin derinliklerine gömülmek üzere olduklarının müjdecisi görünümünü verirken, Ankara'daki koalisyon Hükümeti'nin Başbakan'ı İnönü'yü de hayli tedirgin etmişti. Bayar cezaevi'nden çıkıp kendisini takip eden çok kalabalık araç konvoyuyla Kayseri caddelerinden geçerken, evlerin balkonlarından atılan çiçeklere ve gösterilen muazzam sevgi tezahüratına, ellerini sallayarak mukabelede bulunuyordu. Yoğun ısrarlar üzerine şehir merkezindeki Turan Palas Oteli'nin restoranında yemeğe oturan Bayar, Hükümetin görevlileri tarafından daha oradan itibaren sıkı takibe alınmıştı. Ne oluyor, neden korkuluyor du? Anlamak mümkün, fakat değil!..

1950'den bu yana tek başına iktidar olamayan İsmet Paşa'yı Bayar'ın cezaevi'nden çıkmasıyla korku dalgaları sarmaya başlamıştı. Ancak Paşa'nın unuttuğu bir şey bulunuyordu. O da Demokrat lider Bayar'ın ömür boyu siyasete hiç te sıcak olmayışı idi. Gerçekten de Bayar örnek bir lider olarak hayatının bundan sonraki dönemlerinde aktif politikadan uzak kalarak, yalnız ve yalnız dava arkadaşlarının siyasi haklarını elde edebilmek için gayret gösteren, bunun da ötesinde kendisine fikir danışılan bilge Devlet adamlığını, dostu düşmana kabûl ettirmiştir. Türkiye'de ebedi liderlik sultasından uzak kalan, ilk örnek liderin Bayar olduğunu açıklıkla söyleyebiliriz. Çünkü o siyasetin de bir yaşı olduğunu, zamanı gelince çekilmesini bilmenin gelecek kuşaklara

yol açma bakımından faydalı olacağına, gönülden inanıyordu. O nedenle ki, Bayar'ın dünyasında siyasi ihtirasın tek kelimesine rastlamak mümkün değildir.

Yakın dostları ve Demokrat Partili sevenleriyle yediği yemekten sonra istirahate çekilip, ertesi sabah Ankara'ya hareket eden Bayar ve beraberindekiler, yollardaki kalabalığın oluşturduğu izdiham nedeniyle güçlükle ilerleyebiliyorlardı. Kafile saat 16.00 sıralarında Gölbaşı'na yaklaştığında, çevre köy ve kasabalardan gelen onbinlerce insan seli geçiş yolunu kapattıklarından hareket edebilmenin mümkünatı yoktu. İnsanlar, ona dokunabilmek için olağanüstü gayret göstermekteydiler. Kesilen kurbanların adedini saymak imkansız gibi bir şeydi. Böylesine görkemli bir karşılama içerisinde dahi Bayar sevenlerine, tebessümle tevazunun birleştiği çok samimi görünümüyle el sallamakla yetiniyordu. Yollar ve Bayar'ın bulunduğu otomobilin çevresi adeta çiçek bahçesine dönmüştü. Kafile Gölbaşı'ndan Ankara'ya birbuçuk saatlik bir sürede, ancak saat 17.30'da ulaştığında, başkentteki insanların oluşturduğu sevgi tezahürü görülmeye değerdi. Arabadan ellerini sallayan Bayar'a sarılıp kucaklamak isteyenler, adeta ihtilalcilere olan büyük tepkilerini gösterir gibiydiler.

Giriş güzergahı Bahçelievler'den Bakanlıklar'a kadar olan bölüm hınca hınç insan seliyle tıkanmış, hayat felç olmuştu. Konvoyun başındaki çiçeklerle bezenmiş otomobil yol açarken, binlerce araç Atatürk Bulvarı'ndan Kavaklıdere'ye doğru ilerlemekteydi. Nihayet konvoy Ayrancı'daki Meneviş sokağına, Bayar'ın kalacağı evin önüne güçlükle gelebilmişti. Eve girebilmek ne mümkün. Apartmanın önündeki fevkalade kalabalık, otomobilden inen Bayar'ı omuzlara alarak, beraberindeki Sadettin Bilgiç'le birlikte yukarıya kadar çıkardı. Oldukça uzun, yorucu ve mutlu bir yolculuktan sonra istirahate çekilen Bayar, ertesi gün ilk iş olarak kendi yaptırdığı Anıtkabir'e, üzerinde derin hatıraları bulunan Atatürk'ü ziyarete gidecek, daha sonra da merhum eşi Reşide hanımefendi'nin mezarına geçecekti. Bu arada henüz çiçeği burnunda Senatör olan eski Milli Birlikçiler, Bayar'a gösterilen muazzam ilgiden rahatsız olup, tepkilerini göstermekte gecikmediler. Bayar'ın geldiği gün cumartesiydi. Aynı gece toplanan Askeri Şûra'da Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanının da katılımlarıyla, prensipte bazı önemli kararlar alınmıştı. Yetkililer alınan fevkalade kararları

alelacele Başbakan İnönü'ye iletirler. Anlaşılan, askerler halkın Bayar'a gösterdiği fevkalade alakadan rahatsız olmuşlardı. Bu sebeplerin dışında, **"Ordu'ya karşı"** bazı tahrik hareketlerinin oluşturulduğu bahane edilerek, Bayar'ın kaldığı evden dışarıya çıkmasını engellemek istemektedirler. Aynı akşam karşı inşaattan atılan taşın parçaladığı camlar, evde bulunan bir bayanın elini kesmiş ve salondaki misafirler hayli tedirgin olmuşlardı. Cumartesi gecesi geç saatlerde Askeri Şûra toplantısından çıkan Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, telaş içerisinde soluğu Pembe Köşk'te almıştı. İsmet Paşa ile görüşen Sunay, 27 Mayıs aleyhindeki hareketlerin salı günü yapılacak toplantıda acilen görüşülmesini resmen talep etmekteydi. Sunay'a göre Celal Bayar kışkırtma hareketlerini sürdürdüğü, ayrıca Anıtkabir'i ziyaret etmeye gittiği takdirde, çıkabilecek karışıklıkların önlenmesi mümkün olmayacaktı.

İnönü Sunay'ın anlattıklarını dikkatle dinledikten sonra telaşlı bir şekilde İçişleri Bakanı'nı arayarak, gerekli önlemlerin alınması için kesin talimat verir.

Bayar cezaevi'nden ıkalı kırksekiz saat bile olmadığı halde, ona karşı hem de ertesi gün, hürriyeti engelleyici kısıtlamaların uygulamaya geçirilmesi aklın alacağı iş değildi. Henüz Ankara'ya yeni gelen Bayar'ın halkı tahrik edip, Ordu'ya karşı kışkırtması mümkün mü? Bu türden gece yarısı operasyonu Bayar ve sevenlerine uygulanan gözdağından başka bir şey olamazdı. İhtilalcilerin gölgesindeki Başbakanlığı güç bela kapatan İsmet Paşa, nihayet kesin tavrını koymakta gecikmez. Pazar günü hiçbir resmi kurum çalışmadığı halde, İçişleri Bakanı aracılığıyla Bayar'ın kaldığı Meneviş sokaktaki eve ulaştırılan tebligat, kızı Nilüfer Gürsoy'a tebliğ edilir. Bu kesin ve emrivaki tebligata göre:

"Bayar bir yere gitmek isteği zaman yetkili makamlara iki saat önceden haber verecekti. Emniyet kuvvetleri aksi bir davranışta sorumluluk taşımayacaklardı."

Bütün bu hürriyeti kısıtlayıcı uygulamalar yetmiyormuş gibi, Muhafız Alayı Bölüğü tarafından beklenen Anıtkabir, pazar sabahı erkenden ziyarete kapatılır.

Tek neden, halkın Anıtkabir'de Bayar'a göstereceği büyük sevgisine mani olmaktı. İnönü askerleri kullanarak Bayar'ı kapalı yerde tecrit ettirip, koltuğunu sağlama alabilmek için geçici de olsa gayesine

ulaşır. İnönü'ye göre cezaevi'nden raporlu çıkan Bayar'ın bir hükümlü gibi davranmayışi endişe vericiydi. Haksızlığın bu kadarına tahammül edilemezdi doğrusu... Bayar ne yapsın dı? Kendisine sevgiyle koşan insanlara arkasını mı dönecek, yoksa başını mı çevirecekti? Böyle yapmayıp, haklı olarak kendisini karşılayanlara sevgiyle mukabelede bulunması, İnönü ve askerlere göre suç olmuştu. İşte Adalet Partisi'nin zaafı burada başlamıştır. İnönü'nün eski Koalisyon ortağı olduğun halde, Bayar'ın Anıtkabir'e gidip Atatürk'ü ziyaret etmesini sağlamıyorsa, Demokrat Partinin devamıym diyemezsin. Üstelik hem de bir pazar günü, Anıtkabir ziyarete İnönü tarafından kapatılacak, Adalet Partililer seyirci kalacaklar. O nedenle hiçbir şeyin devamı olmaz. Olursa ta kendisi, gerçeği olur.

Yoğun tepkiler karşısında geç te olsa uyanan Adalet Partisi yöneticileri, çizmeyi aşan Milli Güvenlik Kuruluna karşı verdikleri demeçlerle tavırlarını koymaya başlamışlardı. Nihayet bazı subayların 27 Mayıs yanlılarını tahrik edip, onlara destek vermeleriyle, Adalet Partililer sindirildi. Polisin göstermelik ve yetersiz tertibatına aldırış etmeyen subaylar Adalet Parti Genel Merkezini basarken, dışarıdaki hazır kıta bekleyen sivil militanlar da binayı taş yağmuruna tutarak kapı, cam ve pencereleri paramparça ettiler.

Subaylar, sözde içerdekileri korumak için tertibat aldıklarını söylemelerine rağmen parti merkezindeki yetkililere gözdağı verip, türlü bahanelerle silah aramasına girişmişlerdi. Uzun müddet sonra parti binasından çıkan yetkililer, genç subay ve militan grupların ağır hakaretleriyle tükrük yağmurundan kendilerini zor kurtarırlar. Bu da ne demek oluyor du? Seçimlerin yapıldığı bir ülkede, askeri birliklerin polisi dinlemeyip, tertibat alma bahanesiyle Adalet Partisi Genel Merkezini bastıkları yetmiyormuş gibi içerdeki yetkililerin tecrit edilerek, ağır hakaretlerle hırpalanmalarına adeta seyirci kalınmaktaydı.

Başbakan İnönü kendisiyle yapılan telefon görüşmelerine, aldırış etmeyip oralı bile olmuyordu.

Aynı gün Genelkurmay'a giden İnönü orada Komutanlarla yediği öğle yemeği esnasında, askerin gösterdiği cesaret ve yurtseverliğine övgüler yağdırmaktaydı. Demek İsmet Paşa'ya göre askerin bir siyasi partiyi zorla basması, yurtseverlik sayılıyordu? Genelkurmay'da İsmet

Paşa'ya izahatlarda bulunan üst düzey komutanlar, Bayar ve Adalet Parti cephesinin mutlaka sindirilmesini şart koşmaktaydılar.

Adalet Partisi, bütün bu olumsuzluklara rağmen Halk Parti yetkilileri ve İnönü'ye konuşamazken, Genel Başkan Ragıp Gümüşpala'nın sesi dahi çıkmıyordu.

Bayar'a gelince, henüz cezaevi'nden iki gün önce çıkan bir insanın cephesi olabilir miydi? Halkın gösterdiği aşırı sevgiden rahatsız olan askeri kanadın ihtilalci grubu, Bayar'ı haksız bir şekilde kışkırtıcı ilan ederek, İsmet Paşa kabinesine ardı arkası kesilmeyen yasaklar uygulamaya başlamışlardı. Adalet Partisi'nin aczi bir yana, bu şartlarda İsmet Paşa'nın Ordunun güdümündeki Başbakan olmadığını söyleyebilir miydi?

Genelkurmay'dan ayrılan İnönü öğleden sonra Meclise gitti. Burada yapılan uzun tartışmalar neticesinde, askeri kanattan gelen şiddetli baskıların da tesiri olacak ki, Bayar'ın kısa süren serbestliği yani hürriyeti ortadan kaldırılıyordu.

Meclis'te baskıyla aldırılan kararlara tepki olarak, Adalet Partisi'nin gerekli mücadeleyi yapması gerekirdi. Bunu yapmadığına göre Demokrat Partinin devamıym safsataları, lâfi-güzaftan başka bir şey değildir...

Bu talihsiz kararların verildiği günün akşamı aralarında kalabalık subay grubunun da bulunduğu bir ekip, Celal Bayar'ı kalmakta olduğu Meneviş sokaktaki evden apar topar alarak Ankara Hastahanesine götürdü. Kapısının önüne Jandarmalar dikilmiş olduğu halde Bayar'ın en yakınları dahi yanına güçlkle girebilmekteydiler. Farkeden bir şey olmamış, birkaç günlük serbestlikten sonra, siyasi ikbal korkusuna kapılanlar Bayar'ın hürriyetini yeniden elinden almışlardı. Fevkalade gelişmeler üzerine **"Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala"** beraberindeki heyetle birlikte Başbakanlığa gelerek, İsmet Paşa'yla nihayet görüşme isteğinde bulundu. İnönü Gümüşpala'ya özel kalem müdürü Necdet Calp aracılığıyla: **"Çalışıyoruz görmüyorlar mı? Şimdi işimiz var"** bir arzuları varsa yazılı olarak bildirsinler, mesajını gönderir. Gümüşpala sakıncası yoksa kabine toplantısının bitiminde görüşelim diye diretince, İnönü isteksiz bir şekilde görüşmeyi kabul etmişti. İnönü sanıyordu ki, Gümüşpala Bayar'ın evinden alınıp Hastahane'ye kapatılmasına itiraz edecek. Ancak tahminlerinin tam aksine Ragıp Gümüşpala:

"Demokrat Parti ve Bayar'la ilgilerinin bulunmadığını, 27 Mayıs'a asla karşı olmadıklarını, parti merkezlerinden sonra evlerinin de saldırıya uğramasından endişe duyduklarını Başbakan'a söyler. Daha da şaşırtıcı konuşmalarda bulunan Gümüşpala İnönü'ye Allah aşkına bir şeyler yapın, kendi aramızdaki müfritleri yola getirip 27 Mayıs öncesi siyasilerle asla ilişkiye girmeyeceğiz." demekteydi.

İnönü, Gümüşpala ve beraberlerindekiilerin yalvarır tarzdaki konuşmalarını görünce, sindirme metodunun tuttuğunu hissederek, yardımcı olacağını söyler. Bu da ne demek oluyor du? Gümüşpala ve ekibi başlangıçta Demokrat Partinin devamıyız diye yola çıkıp halktan oy almışlardı. Önce İnönü ile kurulan koalisyona katılmış olup, Haziran 1962'deki ikinci kabineye girmedikleri halde, kendi can güvenlikleri için adeta yalvarmaktaydılar. Cezaevleri'nde çürüten Demokratların devamıyız deyip, daha sonra asker tehdidi neticesinde sindirilip suspus olan bu insanlar, aslında hiç bir şeyin devamı olamazlardı. Ve de olamamışlardır. Siyasi temas ve görüşmelerde bulunmak üzere Amerika'da bulunan Başbakan İnönü'nün ikinci kabinesi de çatırdamaya başlamıştı. Ortakları YTP ve CKMP. Adalet Partisi gibi yalvarıcı usûpların içerisine girmeyerek, asker baskısı uygulandığı takdirde Hükümetten çekiliriz demekteydiler. İsmet Paşa Amerika'dan dönüp, koalisyon ortaklarını yumuşatmasına rağmen çalkantılar durmak bilmiyordu. 1963 Temmuz'unun sonlarında Cumhurbaşkanı Gürsel'den dört gün izin alarak İstanbul'a giden İnönü, Celal Bayar'ın yeniden Kayseri cezaevine gönderilmesi dolayısıyla hayli rahat gibiydi. Ankara'da birkaç günlük hürriyetin ardından önce Hastahane'ye, daha sonra da tekrar Kayseri cezaevine kapatılan Bayar için üzüntülü günler yeniden başlamıştı. Siyasi partilerin af isteklerini devamlı reddeden İnönü, tıpkı 1961'deki koalisyonun ilk günlerindeki gibi her şeyin zamanı var deyip geçiştiriyordu. Tarihler 31 Temmuz'u gösterirken İstanbul Maltepe'de dört günlük iznini geçiren İnönü, kabine ortağı Yeni Türkiye Partisi lideri Ekrem Alican'dan muhtıra niteliğinde taahhütlü bir mektup alınca hayli şaşırılmıştı. Daha önce Ragıp Gümüşpala ve ekibi kendi önünde eğildiklerine göre, Ekrem Alican İsmet Paşa'ya bu cüreti nasıl gösterebilir di? Gerçekten de muhtırayı andıran, Alican'ın mektubu şöyleydi:

"Beni kimse adam yerine koymak istemiyor. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümet içinde partizanca davranıp, Feyzioğlu işlerimize burnunu sokuyor" diyerek, koalisyonu bitirme tehditleri savuruyordu.

Apar topar İstanbul'dan dönen İnönü ortamı yumuşatabilmek için derhal Cumhurbaşkanı Gürsel'in huzuruna çıkar. Gürsel'in başkanlığında Çankaya Köşkü'nde yapılan Bakanlar kurulu toplantısında, gergin ortam geçici de olsa yumuşamıştı. Gürsel'e rahatlıkla amca diyebilen Ekrem Alican, İnönü'yü devamlı tenkid ederek, koalisyonu her an dağıtabileceğini ısrarla söylemekteydi. Çankaya'da varılan mutabakat neticesinde, tatsız da olsa koalisyonun devamından yana görüş belirten ortaklar, Alican fırtınasını şimdilik atlatmışlardı.

Tarihler 17 Kasım 1963'ü gösterdiğinde partiler yerel seçimlere girmekteydiler. Adalet Partisi bütün çekingenliğine rağmen yüzde 46 oranında oy alırken, Halk Partisi yüzde 31'le kendi deyimleriyle hayâl kırıklığı yaratmıştı.

Adeta güven oyu niteliğinde olan yerel seçimlerden, bütün zamanlarda olduğu gibi umduğu neticeyi alamayan İnönü, koalisyon ortaklarıyla olan huzursuzluğun da had safhaya ulaşmasıyla, 2 Aralık 1963 günü, Cumhurbaşkanı Gürsel'e Hükümetin istifasını verir. Koalisyonlar döneminin ikinci İnönü kabinesi de böylece son bulmuş oluyordu. Henüz genel seçimlere iki yıllık bir zaman olması nedeniyle, mevcut siyasi partiler yeni arayışlar içerisindeydiler. Halk İnönü'nün bir daha Başbakanlığa getirilmesini istemiyordu. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda can düşmanımız papaz Makarios'un Türkiye'ye davet edilip, Gürsel ve İnönü tarafından ağırlanması insanlarımız üzerinde büyük tepkiler yaratmıştı:

"Aynı davranışı iktidarları döneminde Bayar veya Menderes yapmış olsaydı, sözde aydın çevrelerle askeri kanat ayağa kalkar, Türkiye'de irtica hortladı, Kıbrıs elden gidiyor derlerdi. Ne çare ki, Gürsel ve İnönü Kıbrıs Türk'ünü katleden bu canavar papazı iltifatlar içerisinde ülkemize davet edip ağırlayınca, herşey mübah oluyordu. Dikkat edilecek olursa, İnönü'nün işlediği her hatada ebedi dokunulmazlıkları olmuştur. Yakın tarihimiz çok dikkatli incelenirse bu tezime fazlasıyla hak verileceği inancındayım."

Türkiye'nin 2 Aralıktan itibaren Hükümete kalması üzerine, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel yeniden liderler turunu başlatmıştı. Gürsel sırasıyla, önce İnönü daha sonra Gümüşpala ve diğer parti liderlerine Hükümet kurmalarını teklif eder. İnönü netice alamayınca, Gümüşpala başlangıçta kurmak istediği kabineyi oluşturamavarak, Gür-

sel'den affını istemişti. Liderlerin bu boşluğundan yararlanıp, yeniden kabine kurma temalarına girişen İnönü, 1963 Aralık ayının sonlarına doğru Türkiye'de ilk defa bir azınlık Hükümeti kurarak, bitmeyen ihtiraslarının ardındaki dizginlenemeyen amacına ulaşır.

Artık ülkemiz insanı üçüncü İnönü kabinesinin azınlık Hükümetiyle idare edilecekti. Nihayet azınlık Hükümeti güven oyu alan İnönü, yeniden Başbakan oluyordu. Makarios'u iki ay önce 29 Ekim'de Türkiye'ye davet eden Gürsel ve İnönü, Aralık sonunda bu papazın Kıbrıs'ta işlediği kanlı noel cinayetine tanık olduklarında, adeta paniğe kapılırlar. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'ndan yakın alâka gören Makarios, bir çok insanlarımızı acımadan katlettirerek, gerçek yüzünü göstermiş oluyordu. Halk Partililer zamanla Demokrat Partinin Kıbrıs politikasını beğenmeyip, acımasızca eleştirmektedirler. Şimdi ise, canavar papaz Makarios'u kendileri azdırdıkları gibi, binlerce günahsız insanımızın katledilmesine çaresizlik içerisinde adeta seyirci kalıyorlardı...

BAYAR KAYSERİ'DEN İKİNCİ DEFA TAHLİYE EDİLİYOR

Bayar'la birlikte Ankara Hastahanesi'nde "altı ay" tecrit edilen dava arkadaşlarından Baha Akşit ve Ekrem Anıt bir gece aniden odalarından alınıp, ilk askeri uçakla yeniden Kayseri'ye sevk edilmişlerdi. Tabii ki bütün bunlar Bayar'a Ankara'da gösterilen büyük sevginin, İnönü ve Sunay tarafından kışkırtma olarak nitelenmesi yüzünden olmuştu. İnönü, Demokrat liderin siyasi hürriyetine kavuşmasıyla, geçmişte olduğu gibi ebediyyen muhalefette kalacağını çok iyi bilmekteydi. Bu nedenle seksen yaşındaki Bayar'ı içerde tutmak onun tek kurtuluş yolu olmuştur. Arka arkaya kurduğu iki koalisyon ve bir azınlık Hükümeti İsmet Paşa'nın ikinci Cumhurbaşkanı olarak tarihi kişiliğine hiç yakışmazdı. Ama o Ekrem Alican gibilerden işittiği muhtıra niteliğindeki ezikliklere rağmen bu görevleri kendine yakıştırmıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi, istenmiyorsa çekilmesini bileceksin. Türk insanı ülkesini olumsuzluklara götüren koalisyon belasıyla ve bi-

dayette adını dahi duymadığı ilk azınlık Hükümetini, İnönü'yle tanımıştır. Şöyle bir düşünecek olursak, Bayar on yılda tek Başbakan'la çalışırken, İnönü kırkdört ayda üç kez Hükümet kuruyor. Bu şartlarda bir ülkede siyasi ve ekonomik istikrar olabilir mi? Bayar Kayseri cezaevinde kendi ızdırabını unutup, dört senelik zaman sürecinde Türkiye'nin içine düştüğü iktisadi buhrana acı acı yanarken, hiç çekinmeden ülkenin komünizm tehdidi altında olduğunu söylüyordu. Sovyetler Birliğini düşman görmeyen İnönü'nün "Ortanın solu" fikirlerini savunması, Bayar'ı türkün ve üreten nedenlerdi. Türkiye'deki siyasilerin içerisinde komünizme karşı amansız bir şekilde cephe alan ilk lider Bayar'dır. O demokratik platform zemininde, devamlı milliyetçi görüşleri savunup, ısrarla komünizm tehlikesinden bahsetmekteydi. Ne yazık ki, Bayar'ın yıllar içerisinde savunup daima öncülüğünü yaptığı komünizme karşı milliyetçilik tezini, sonradan başkaları sahiplendiler. Hem de 27 Mayıs ihtilali'nin içerisinde fiilen bulunup, hiç bir zaman ülke genelinin yüzde onu'nun reyini alamadıkları halde. Bu garip, garip olduğu kadar şaşılacak durum, Bayar'ın yaşamındaki kader çizgisinin ayrı bir talihsizliğidir.

Kayseri'deki sıkıntı dolu günler sürüp giderken, üçüncü İnönü azınlık Hükümeti Kıbrıs'taki çatışmaları bahane ederek, Demokrat Partinin önde gelenlerine halâ siyasi af çıkarmamaktaki, ısrarlı tutumunu sürdürüyordu. Bayar'ın cezaevinde olduğu günlerde, Ragıp Gümüşpala 6 Haziran Cumartesi günü İstanbul Ortaköy Lido otelde geçirdiği ani bir kalp kriziyle vefat etmiş, Adalet Partisi Genel Başkanı kalmıştı. 1964 senesinin sonlarına doğru gelindiğinde, cezaevinde bulunan Demokrat Partililerin tahliyeleri nedeniyle, sayılarında hayli azalmalar görülür. Cumhurbaşkanı Gürsel'in affı ve Hükümetin uygun gördüğü 23 Demokrat Partili meşruten tahliye edilmiş, geriye 8 hükümlü kalmıştı. Cumhurbaşkanı Gürsel'in affından yararlanmaktansa, cezaevinde yatmayı tercih eden Bayar, bu gelişmeyi ısrarla reddetmiştir. Ancak geçirdiği şiddetli bir kalp krizi neticesinde, 7 Kasım 1964 tarihinde ikinci defa tahliye edilen Bayar, kimselerin dikkati çekilmeksizin sessizce uçağa bindirilerek Kayseri'den İstanbul'a gönderilmişti. Sevenleri, aile yakınları ve dostlarıyla yılların hasretini gideren Bayar, dört buçuk senelik cezaevi hayatından sonra Çiftelhavuzlar'daki evine yerleşerek, bir süre dinlenmeyi tercih eder. Artık Bayar hürdü, dışardaydı ama henüz siyasi serbestiliğine kavuşmamıştı. Zaten kavuşsa da, bir siyasi teşekkülün başına geçmek isteği ve arzusunda değildi. Çünkü o demokrasiye inanıyor

ve her şeyin zamanında bırakılmasını savunuyordu. Ömür boyu liderliğin ancak komünist idarelerde olduğuna inanan Bayar, bundan böyle yol gösteren, fikriyatına uygun olanlara da destek veren, manevi şahsiyet konumunda olmayı uygun görmekteydi. Hayat boyu bu düşüncelerini gerçekleştirecek, Demokrat kişiliğinde varolan saygınlığını son nefesine kadar korumuştur.

DEMİREL ADALET PARTİSİ GENEL BAŞKANI OLUYOR

Adalet Partisi lideri Ragıp Gümüşpala'nın vefatı üzerine, başgösteren Genel Başkan boşluğunun doldurulması gerekmekteydi. Partide Sadettin Bilgiç grubunun nüvesindeki milliyetçilerin çoğunlukta olması, Gürsel'in yanı sıra Silahlı Kuvvetler ve Hükümeti hayli ürkütüyordu. Sadettin Bilgiç'e karşı aday olan Isparta'lı hemşehrisi Süleyman Demirel fazlaca ılımlı görüntüler sergilemesi nedeniyle hem Çankaya'nın, hem de Silahlı Kuvvetlerin tercih edip, desteklediği siyasiler arasındaydı. O güne kadar siyasi çevrelerce pek bilinmeyen Demirel, 27 Mayıs öncesi Devlet Su İşleri Genel Müdürü iken, ihtilal sonrası şartların gereği serbest ticaretle iştigal etmekteydi. En yakın arkadaşlarından İzzettin Turanlı'nın başkanlığında Ulus Rüzgarlı Sokaktaki bürolarında, mühendislik ve müteahhitlik işlerini birlikte yürütmekteydiler. Özel görüşmelerini umumiyetle Yenışehir'deki bürosunda yapan İzzettin Turanlı'nın bir diğer ortağı ise Adapazarı'lı Kırkor'un oğlu, Ermeni asıllı Mıgırdıç Şellefyan'dı. İzzettin Turanlı yakınlarına Demirel'den bahsederken, bizim Süleyman deyip, ona olan maddi ve manevi desteğini her fırsatta sürdürmekteydi. Gürsel'in has adamı Nasır Zeytinoğlu Demirel'in destekçisi olduğunu yaptığı kulis çalışmalarıyla açıklıkla belli ederken, Adalet Partisi Büyük Kongresinden birkaç gün önce, umulmadık sürpriz bir gelişme olur. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Başbakan İnönü'yü atlayarak, Meclis Başkanlığına ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılardan tedirgin olduğunu dile getiren bir mektup göndermişti. Daha sonraları "**Sunay mektubu**" olarak adlandırılan bu yazılı açıklamada Sunay, Silahlı Kuvvetlerin bazı siyasal hareketler karşısındaki tedirginliğini gündeme getirip, bu gelişmelere karşı Meclis'in tedbir almasını istiyordu. Sunay'a göre intikamcı dav-

ranışlar, Ordu ve 27 Mayıs'a karşı olan düşmanca tutumlar, mutlaka önlenmeliydi. Genelkurmay'dakiler Bilgiç grubunu tehlikeli ilan edip, sindirilmelerini ısrarla istemekteydiler. Bu gelişmeler siyaset sahnesine yeni atılan Demirel'in şansını artırırken, Sadettin Bilgiç'in kesin gözüyle bakılan Genel Başkanlığını hayli zora sokuyordu.

Nihayet, "**Sunay mektubu**"nun ardından parti liderleri, Çankaya Köşkü'nde Cemal Gürsel'in başkanlığında toplandılar. İnönü'de dahil, bütün liderler Silahlı Kuvvetler ve 27 Mayıs ilkelerine bağlı olacaklarına dair sözlü yemin etmişlerdi. Sözlü yeminin resmîyeti olmadığı halde, bu durum 27 Kasım 1964 günü toplanan Adalet Partisi Büyük Kongresinde hayli etkili olmuş, partileri'nin kapatılacağı tehlikesinden korkan delegeler, Süleyman Demirel'i Genel Başkan seçmişlerdi. Böylesine olumsuz propagandalar karşısında Bilgiç seçimi kaybederken, Demirel Ankara Bilgi locasında kayıtlı bulunduğu masonluk dezavantajlarına rağmen Adalet Partisi'nin Gümüşpala'dan sonraki Genel Başkanı olmayı başarmıştı. Bu şartlarda Adalet Partisi Büyük Kongresini müdahalesiz olarak nitelileyemeyiz. Gürsel ve has adamı Nasır Zeytinoğlu'nun istediği olmuş, Orduya karşı olumsuz görüşler taşımayan, yumuşak tarzlı ve uzlaşmacı bir siyasi parti liderinin seçtirilmesini sağlamışlardı. İnönü de Demirel'in seçilmesinden yana görüş belirtenlerdendi. Çünkü siyasal vitrine yeni çıkacak acemi bir liderin, kendisine zorluk çıkartmayacağı inancındaydı. Ancak Demirel Adalet Partisi Genel Başkanlığı'na seçildikten kısa süre sonra, 1965 senesi İnönü için hayli sıkıntılı geçti denilebilir. Demirel gecikmeli de olsa kurduğu kutsal ittifakla İnönü Hükümetini bütçe uygulamalarında düşürmeyi kafasına koymuştu. Demirel bu türden olumlu düşüncelerinin aksine, ilk Genel Başkan olduğu günlerde, Milli Birlik Komitesi Grubuna giderek, Tabii Senatörlerin gönlünü almayı ihmal etmemişti. Hatta onlara Adalet Partisi ve kendi yönetiminden bir kötülük gelmeyeceği, teminatını vermekte mahzur görmemiştir.

O günlerde azınlık Hükümetini ayakta tutmak isteyen İnönü, YTP'den istifa ettirdiği Mahmut Vural'a Bakanlık görevi vererek, siyasal çevreler ve bağımsızlar üzerinde hayli tedirginlikler yaratmıştı. İşte o dönemler, Türkiye'de Bakanlık müessesesinin hayli ucuzladığı hatta ayağa düştüğü zamanlardır. Türkiye, İsmet Paşa'nın sayesinde koalisyon ve azınlık Hükümetlerini tanırken, seviyesiz siyasilerin partilerinden istifa ettirilerek,

Bakanlık görevine getirildiklerine de tanık oluyordu. Bu gelişmelerin ardından Demirel'in dışardan destekçisi iş ortağı, İzzettin Turanlı'nın ataklarıyla, "**Demirel Turanlı-Zeytinolu**" ittifakı hayata geçirilmişti. Bir müddet sonra Osman Bölükbaşı'yı da yanlarına çeken ittifakçılar, Bakan ve Milletvekili transferleriyle olumsuz davranışlar içerisinde olan İnönü Hükümetini düşürmeyi kararlaştırırlar. Gürsel'in akıl hocası Nasır Zeytinolu'da artık İnönü'nün çekilmesi gerektiğine inananlardandı. İhtilal öncesi büyük bir İnönü hayranı olan Gürsel dahi, ilk koalisyon Hükümetinden bu yana İnönü'yü istemiyor ve biran önce azınlık kabinesinin düşürülmesini arzuluyordu. Artık, Gürsel İnönü'nün ne kadar geçimsiz bir insan olduğunu anlamış, yakın mesailerinde onun gerçek yüzünü tanıdıktan sonra, takke düşmüş, kel görünmüştü. Ancak İnönü, bütün istenilmeyişine rağmen, azınlık Hükümetindeki tartışmalı Başbakanlığını türlü entrikalarla sürdürmeyi inatla kovalıyordu. **"Bu bir siyasi hurs ve bitmek tükenmek bilmeyen ebedi ihtirasın müzmin karakteristiği değil midir?"** İnönü ve diğer siyasi liderler, başlangıçta Demirel'i ne kadar küçümsemiş olsalar da, günler geçtikçe ondaki Anadolu'nun "**çarıklı erkânıharp**" tipinin kurnazlık ışıltılarını yavaş yavaş sezinlemeye başlamışlardı. Demirel geçen günler içerisinde siyasete ışınmış, bir Çankaya zirvesinde Hükümetin düşürülmesi hususundaki görüşlerini açıklıkla belirtmişti. Gürsel'in liderlerle olan yuvarlak masa toplantısında konu dönüp dolaşıp Hükümetin eleştirilmesine geldiğinde, gitmemekte direnen İnönü oradakilere şunları söylüyordu:

"Bakınız, Hükümeti beğenmiyorsunuz, tenkid mi ediyorsunuz? Bu, sizin tamamıyla hakkınızdır. Ancak bunun yeri burası değildir. Gölürsünüz Meclise, hesaplarımızı orada görürüz."

İnönü'nün Başbakanlık'tan gitmeyeceği, Çankaya zirvesinde tam manasıyla anlaşıldığından, artık bundan böyle kendi tabiriyle hesaplar Meclis'te görülecekti. Kutsal ittifakın gizli destekçisi İzzettin Turanlı ise Demirel'i şöyle anlatıyordu:

"Yaman adam şu bizim Süleyman. Müzakere ederken hiç kızmıyor, sinirlenmiyor. Daima alttan alıyor. Ne yaparlarsa, ne derlerse tahammül ediyor. Çünkü hedefi parsayı toplamak. Toplayacak da."

Yakın arkadaşı İzzettin Turanlı bu kısa cümlelerle, sayfalarla an-

latılması ancak mümkün olabilecek Demirel'i ne kadar da güzel anlatmış. 1965 Şubat'ının ilk haftasına gelindiğinde İnönü Hükümeti'nin düşürülmesi kaçınılmaz bir hâl almıştı. Henüz parlamenter sıfatına haiz olmayan AP'nin genç Genel Başkanı Demirel ve ekibi, İnönü Hükümetinin düşürülmesi için şartları zorlamaktaydılar. Yapılan anlaşmalar neticesinde AP Meclis grubundan sonra, sırayla YTP ve CKMP Meclis grupları da bütçeye kırmızı oy vereceklerini açıkça ilan etmişlerdi. İsmet Paşa düşüremezler diyor, başka bir şey demiyor ve Hükümetin bütçe oylamasında düşürüleceğine bir türlü ihtimal vermiyordu. Nihayet 13 Şubat 1965 günü yapılan oylamada İnönü Hükümeti 225 güvensizlik oyu alarak düşürülmüştü. Türkiye için yeni bir dönem başlarken, Demirel'in Başbakan olması bekleniyordu. Meclis üyesi olmayan Demirel'in bu engel karşısında Başbakanlığa getirilmesi, siyasal açıdan imkansız gibiydi. Cemal Gürsel önce kendi kontenjanından Demirel'i Senatör yapmayı düşünmüş, böylelikle onu Başbakanlığa getirmeyi hesaplamıştı. Demirel Gürsel'in tam aksine, Başbakanlığı seçimlerden sonra istiyordu. İhtilalci Gürsel'in Demirel'i kendi kontenjanından önce Senatör, sonra da Başbakan yapmak istemesi, daha ilk günden Adalet Partisi'nin genç liderinin siyasi kariyerine gölge düşürebilirdi. Demirel haklı olarak Gürsel'in tekliflerini geri çevirerek, siyasal geleceği hakkında isabetli kararlar vermiştir.

Çankaya'daki zirve toplantısında, Demirel'in en büyük siyasi partinin Genel Başkanı olarak Başbakanlığı kabul etmemesi üzerine, diğer liderler susmak zorunda kalmışlardı. Nitekim üç günlük bir Başbakan arayışından sonra Menderes'in eski Büyükelçisi, İnönü Hükümeti'nin Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'ye yeni kabineyi kurma görevi verilmişti. Siyasi hayatının ilk stajını Ürgüplü kabinesinde Başbakan yardımcısı olarak yapan Demirel, politikaya Demokrat Partinin devamıym diyerek başlamıştı. Gerçekten Demokrat partinin devamı olup, Bayar ve Menderes'in ilkelerine sahip çıkmış mıdır? Yoksa Demirel, kendi ikbal merdivenlerine onların sırtından mı tırmanmıştır? Bu tarihi gerçekleri, ilerleyen bölümlerimizde izah edeceğim.

ADALET PARTİSİ İKTİDARA GELİYOR

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü kabinesi tarafından alınan karar gereğince, 1965 genel seçimlerinin kampanyası 25 Eylül tarihinde başlatılmıştı. Demirel Erzurum'da halka hitap ederken, İnönü'de siyaseti bırakmak yerine, 82 yaşından sonra Malatya ve Elazığ'da vatandaşlara, iktidara geldiklerinde yapacağı işlerden bahsediyordu. 10 Ekim 1965 pazar günü yapılan seçimlerde, Adalet Partisi Demokratların büyük desteğiyle aldığı beşmilyon oyla iktidara gelirken, İsmet Paşa'nın Halk Partisi'ne her zaman olduğu gibi aldıkları ikibuçukmilyon oyla, yine muhalefet görünmüştü. Bu seçimlerin en büyük özelliklerinden bir tanesi de, katılma oranının hayli düşük olmasıydı. Anlaşılan halkta, Demokrat Partililere karşı yapılan haksızlıkların halâ tesirinin olduğu görülmekteydi. Seçimlerden dört gün sonra açıklanan kesin sonuçlara göre: **"AP 240, CHP 134, MP 31, YTP 19, TİP 15, CKMP 11 Milletvekili"** çıkarmışlardı. Bu sonuçların ardından 22 Ekim 1965 Cuma günü Meclis'in açılmasıyla birlikte, daha bir yıl öncesine kadar Morrison firmasının temsilciliğini yapan 41 yaşındaki Süleyman Demirel Başbakan olmuştu. Siyaseti bırakmak yerine, inatla ve ısrarla devam kararı alan 82 yaşındaki İsmet İnönü ise, Ana Muhalefet lideriydi.

İsmet Paşa'nın çok partili sistemdeki siyasi bilançosuna şöyle bir göz atacak olursak onun millet iradesi tarafından tasvip görmediğini anlaşılmış oluruz:

"İlk seçim mağlubiyeti 1950.

İkinci seçim mağlubiyeti 1954.

Üçüncü seçim mağlubiyeti 1957.

1960 ihtilalinde istediğini elde edemez.

1961'de partisi iktidar olamayınca koalisyonlar dönemi başlar.

Dördüncü seçim mağlubiyeti 1965."

Yıllar içerisinde meydana gelen seçim yenilgileriyle birlikte, CHP'deki parti içi muhalefet adeta kanayan yara halini almıştı. Halk Partisi'nin önde gelenlerinden Kasım Gülek ve Kemal Satır İnönü'nün

misyonunu tamamladığını belirtirlerken, Nihat Erim'le Turhan Feyzioğlu gibiler çekilmesinin gerekli olduğunu söylemekteydiler. Bu arada sessiz ve derinden giderek il kongrelerinde boy gösteren Bülent Ecevit'in geleceğin Genel Başkan adayı olduğu, üstü kapalı da olsa ima edilmekteydi. Adalet Partisi'ne gelince, gerçi Demirel iktidara gelmiş, fakat Anayasa'yı değiştirecek üçyüz sayılı sandalyeyi elde edememişti. Demokrat Partinin devamıym diyerek iktidara gelen Demirel, gerek Meclis'teki Tabii Senatör sıfatına haiz olan Milli Birlikçilerle, gerekse İnönü'yle uyumlu portreler çizme görüntüsündeydi. İdamlara değinmeyip, Demokratların siyasi hakları ve Bayar'dan hiç bahsetmeyerek, kendisine sempati duyan Gürsel'in arada bir gönlünü almayı da ihmal etmiyordu. Siyasi teamül gereği bu türden mutedil davranışlar belki olumlu karşılanabilirdi ama asılan, zindanlarda çürütülüp, herşeyleri gasp edilen Demokratların sırtından bir yerlere gelinmişse, onların haklarının aranmasına seyirci kalınamazdı. Demirel hissettirmese de, iktidar olduğu ilk günden itibaren Demokrat Partililerin siyasi haklarının elde edilmesi hususunda, fazla samimi olmamıştır.

1966 senesine, yani Adalet Partisi'nin üç aylık iktidarı dönemine geldiği günlerde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in rahatsız olduğu, bütün Ankara siyasi kulislerindeki gündemin en önemli konusuydu. Gürsel ilk rahatsızlığını 1960 sonbaharında, ondörtlerin tasfiyesini yaptığı günlerde geçirmişti. O günlerde geçirdiği kısmi felç rahatsızlığının kalıntıları halâ devam ediyordu. Gerçi bastonla yürümesine rağmen akli melekelerinde zaman içerisinde belirgin azalmaların görüldüğü, bariz bir şekilde hissedilmekteydi. 30 Ocak 1966 günü doktorlar heyeti tarafından yapılan açıklamada, **"sağ tarafında kısmi felç ve ayrıca şeker"** den rahatsız olduğu öğreniliyordu. Nihayet Gürsel'in tedavi için Amerika'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bu gelişmeler üzerine İnönü randevu alarak, Cemal Gürsel'i Çankaya Köşkü'ndeki hasta yatağında ziyaret etti. İnönü Çankaya Köşkü'nden döndüğünde, yakın çevresine şu açıklamalarda bulunuyordu: **"Gürsel bir daha çalışamayacak halde görünüyor."**

Cumhurbaşkanı Gürsel 2 Şubat 1966 günü Amerika'ya hareket etmişti. Uçağa kadar arabadan inemedikleri halde, kendisini uğurlamaya gelenler arasında Demirel, İnönü, Bakanlar kurulu üyeleri, Genelkurmay Başkanı ve askeri yetkililer de bulunmaktaydılar. Amerika'da Walter

Reed Hastahanesine yatırılan Gürsel, 8 Şubat günü komaya girdi. Doktorların komadan çıkamayacağı görüşüne varmaları üzerine, Türkiye'den gönderilen Dr. Lütfi Vural ile Dr. Saim Bostancıoğlu durumu yakinen müşahade ettiler. Amerika'da uzun süren tedavilerden bir netice alınamayınca, Gürsel 26 Mart 1966 günü özel uçakla Türkiye'ye getirilerek, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne yatırıldı. Uzun koma dönemi devam ettiğinden 37 tıp uzmanı hazırladıkları müşterek raporla Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı görevine devam etmesinin sağlığı açısından mümkün olamayacağını, Hükümete bildirdiler. Bu durum karşısında yeni bir Cumhurbaşkanı seçilmesi Anayasa gereğiydi. İnönü her ne kadar onaltı yıllık aradan sonra Cumhurbaşkanı olmak istese de, Meclis'te yeterli çoğunluğu olmadığından, faaliyetlerini sessizce sürdürmekten öteye gidemiyordu.

Demirel Başbakan dı, ama henüz asker korkusunu üzerinde atmamıştı. Bu nedenlerden dolayı Cevdet Sunay'ı Kontenjan Senatörü seçtirerek, Cumhurbaşkanlığı'na aday gösteren Demirel, Genelkurmay Başkanları'nın Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesinin ilk mucididir.

Cumhurbaşkanı vekili İbrahim Şevki Atasagun'un Cevdet Sunay'ı Kontenjan Senatörü seçmesiyle, artık ortada herhangi bir yasal engel kalmamıştı. 28 Mart 1966 günü yapılan seçimlerde Demirel'in aday Cevdet Sunay 461 oyla Cumhurbaşkanı seçilirken, muhalefetin aday CKMP Milletvekili Alparslan Türkeş 11 oy alabilmişti. Cevdet Sunay Türkiye'nin beşinci Cumhurbaşkanı seçilirken, dokuz subay haddesinin sanıklarını beraat ettiren, ihtilal sonrasında Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural'da Genelkurmay Başkanlığı'na getirilir...

Bu nasıl Demokrat Partinin devamı?

Demirel'e sorarsanız halâ Demokrat Partinin devamıym demekte, ısrar etmektedir. Daha henüz iktidarlarının beşinci ayında, Cevdet Sunay ve Cemal Tural'ın en yetkili makamlara getirilmelerinde etkili olmaları, "**Demirel ve ekibinin**" korkaklık fobisi içerisinde bulunduklarını ispatlamaz mı? Tabuları birer birer yıkıp gündeme getirdiğimize, lütfen bazı eski dostlar alınmasınlar. Hakikatlar böyle değildir? Yarım asra varan zaman devranında bütün bunlar yazılıp çizilmemişse, gerçekleri bildikleri halde açıklamayıp, yakın tarihin tozlu arşivlerinde yüksek menfaatleri uğruna gizleyenler utansın derim!...

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı, Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanı olmasıyla birlikte, AP'de parti içi muhalefet dışını göstermeye başlamıştı. Demirel parti grubunu toplamakta hayli güçlük çekiyordu. Sadettin Bilgiç ve Talât Asal grubu Başbakan Demirel'e olan kesin tavırlarını sergilerlerken, Milli Birlikçilerle, ihtilal kalıntılarına asla taviz verilmemesini istemekteydiler. Hatta Talât Asal daha açık bir sözle, kabinedeki bazı Bakanların isimlerini vererek derhal değiştirilmelerini istiyordu. Adalet Partisi; TRT kanunu, Anayasa Mahkemesi ve af olayını Meclisten geçirmiş ne var ki, Demokratların siyasi hakları konusunda bir arpa boyu yol alamamıştı. Bu gelişmeler karşısında siyasal haklarını elde edememenin burukluğunu yaşayan Demokratlar, devamlı olarak Çiftelavuzlar'daki Bayar'ın kapısını aşındırıp, fikir danışmaktaydılar. İsmet Paşa'nın tam aksine siyasi haklarına kavuşsa dahi, aktif politikaya katılmayacağını ısrarla belirten Bayar, partili arkadaşlarına yol gösterip, gelişmeleri bir süre daha sabırla beklemelelerini tavsiye ediyordu. Yılların tecrübesi Bayar'ın maksadı, Demirel ve ekibinin siyasi af hususundaki samimiyetlerinin ne derece doğru olduğunu, öğrenmekten başka bir şey değildi. Bu nedenle Bayar ve dava arkadaşları, Demirel'in haklarındaki tutumunu zamana bırakmaktaydılar.

1965 senesi Demirel kabinesinin çıkardığı affın siyasi haklarla alakası yoktur. Çıkarılmış olan genel af adı suçlarla ilgilidir.

GÜRSEL'İN ÖLÜMÜ

Cemal Gürsel, 20 Ocak 1966'da başlayan kısmi felç ve şeker hastalığı döneminin yaklaşık dokuz ayını komada geçirmişti. 26 Mart'ta Amerika dönüşü Ankara Gülhane Hastahanesine yatırılan Gürsel, uygulanan bütün tedavilere cevap vermeyerek, 14 Eylül 1966 günü ölümüne yenik düşmüştü. Yassıada'da Demokrat Partililer hakkında kararlaştırılan hükümler, 14 Eylül 1961 tarihini taşımaktaydı. Allahın yüce hükmüne bakınız ki, 17 Eylül 1961 günü hukuk cinayeti işlenerek İmralı'daki darağacında can veren Menderes'ten tam beş yıl sonra, 17 Eylül 1966 ögle üzeri hem de aynı saatlerde Cemal Gürsel'in cenazesi defnedilmişti. Ölünün arkasından konuşulmaz derler, çok doğrudur. Ancak Allahın adaleti, tarih ve hatta saatlerle yerini buluyorsa, zamanın tekerrürden ibaret olduğuna inanmak lâzım. Kim derdi ki, Menderes 17 Eylül'de ihtilalciler tarafından acımasızca toprağa verilirken, Gürsel'de 17 Eylül 1966'da gömülecek diye? Bir çok masum insanın günahını alan, onlara acımasızca çileler çektiren ihtilalciler hakkındaki takdiri, biz yine de Allaha havâl edelim...

Gürsel'in defnedildiği gün, sanırım tarifi mümkün olmayan ızdırapların en büyüğünü Bayar yaşamıştır. Daha önce de belirttiğim gibi Bayar, Anıtkabir'i yalnız ve yalnız Atatürk için yaptırmıştı. Bakanlar kurulu tarafından alınan kararlar gereği, hem de Demokrat Partinin devamıym diyen, Demirel Hükümeti döneminde, ihtilalcı Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in cenazesi törenle Anıtkabir'e defnedilmişti. Bu ne büyük acı, ne büyük ızdırap tı? Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucusuyla, ülkemizdeki demokratik hayata son veren Gürsel'in gömütünün aynı yerde olması, hangi anlayışın ürünüdür. Gürsel Anıtkabir'in bahçesine gömüldüğüne göre, anlaşılan hiç te hakkı olmadığı halde İsmet İnönü'ye de yol açılmış oluyordu. Bu dramatik ve hüznün verici durum karşısında, Atatürk'e olan büyük bağlılığı nedeniyle Bayar üzülsün de, kimler üzülsün dü? Anıt Mezarların yalnızca Devletlerin kurucularına ait olduğunu bilen Demirel Hükümeti, tevil götürmez bir şekilde askerlerin tesiri altında kalarak bu talihsiz kararı almıştır. Bunun aksini ne dün, nede bugün hiçbir tarih ve kurum inkar edemez. Bu tarihi hata, zaman içerisinde yıllar sonra düzeltilip, Gürsel'in Anıtkabir'deki gömütü Devlet mezarlığına kal-

dırılmış olsa da, sorumlular hiç bir zaman işledikleri büyük hatadan arınamazlar. Tabii ki. Gürsel'in o günlerde Anıtkabir'e gömülmesini, bütün Adalet Partililere maledemeyiz. Böylesine olumsuzluklar karşısında, Demirel'e tavır koyup, kırılanlar dahi olmuştur. Asker korkusunun her şeye egemen olduğu günlerde, büyük davanın manevi desteğiyle iktidar olmalarına rağmen seviyesiz ve cesaretsiz kararlar alanların, halâ Demokrat Partinin devamıyız demeleri, günümüz Türkiye'sinde inandırıcı olmaktan hayli uzak durumlar sergilemekte. Bu nedenle samimiyetsiz olanların, samimi olanları kandırmalarına seyirci kalmamalıyız!..

BAYAR DEMOKRATLARIN SİYASİ HAKLARI İÇİN MÜCADELE VERİYOR

Bayar büyük bir Devlet adamı olmasının yanında her şeyden önce insandır. Onun da zaafı, sevgisi, kıyamadığı, kıramadığı insanlık bağlarının bulunmasından doğal bir şey olamaz.

27 Mayıs 1960'tan itibaren bütün Demokratların siyasi haklarının ellerinden alınıp, mağdur durumlara düşmelerini hiç bir zaman kabullenemeyen Bayar, dava arkadaşlarının siyasi haklarının iadesi için her çareye başvurmayı kendisine en önemli görev addetmişti. Partili arkadaşlarının haklarını elde edebilmek gayesiyle durup dinlenmeden mücadele veren Bayar, kendisi için en küçük bir siyasi çıkar düşünmediğini, büyük samimiyetler içeren konuşmalarında şöyle izah ediyordu:

"Adalet Partisi'ne girip onu böleceğim veya ayrı bir parti kuracağım yolunda sözler dolaşıyormuş. Şunu sarahatle ifade edeyim ki bu devre Milletvekili seçimlerine girmek ve siyasi bir parti içinde yer almak niyetinde değilim. Dört sene sonra da eğer yaşarsam doksan yaşında olurum. Eski Cumhurbaşkanı'na tanınan Tabii Senatörlük hakkını da kullanmayacağım. Milletim bana bir faniye nasip olabilecek en şerefli mevkiileri vermiştir. Mebusluk, Vekillik, Başvekillik ve Reiscumhurluk yaptım. Daha ne bekleyebilirim? İstedikim, benim ve arkadaşlarımın alınlarımıza vurulmuş olan ihaneti vataniye dam-

gasının silinmesi, okul kitaplarındaki yalanların o kitaplardan çıkarılmasıdır. Memleketin huzur ve sükûnunu bozacak her türlü hareketten iktinap etmek esasen vazifemizdir."

Bayar'ın dava arkadaşları için verdiği böylesine büyük ve özverili mücadeleye, Demirel ve ekibi adeta seyirci kalmaktaydı. Demokrat Partinin sırtından tek başına iktidar olduğu halde göstermelik gayretlerde bulunan Demirel ve bazı Adalet Partili parlamenterler, Anayasa'yı değiştirecek yeterli çoğunluğun olmadığı bahanesiyle, siyasi hakların 1969 seçimlerinden sonra gündeme getirilmesini benimseyip, görüş belirtmekteydiler. Maksatları gayet açık ve netti. 1969'da kazanılacak seçimlerin ardından bir dört yıl daha Meclis'te kalıp, sırtlarından ikbal kapılarını araladıkları Demokrat Partilileri parlamento dışında bırakmak istemekteydiler. Bunun tek nedeni, Demokratlar siyasi haklarını elde edecek olurlarsa, Adalet Partililerin büyük bölümünün Meclis dışında kalacakları korkusuydu. Bu geçişmeler Adalet Parti teşkilatından değil, Demirel de dahil ekibindeki yöneticilerden kaynaklanmaktaydı. Adalet Partisi'ndeki menfi kıpırdanmaları hisseden İnönü, kamuoyunda puan toplamak gayesiyle Demokratların affı için Halk Parti grubunun destek vereceğini açıklayınca, bazı Adalet Partililer siz bizim davamızın affına ne karışırıyorsunuz deyip, paniklemeye başladılar. İnönü af desteği için belki samimi olmayabilirdi? Bu çok doğaldır. Fakat Adalet Partisi yönetimindeki bazı Milletvekilleri'nin niyetlerinin ortaya çıkması bakımından bu türden gelişmeler son derece önemliydi. Demokratların affı hususunda isteksiz görünen Demirel, Sıtkı Yurcalı'nın da bulunduğu bir toplantıda Bayar'a şunları söylüyordu:

"Siyasi haklarınızı verebilmek ve Meclis'te üçte iki çoğunluğu temin etmek için İnönü ile barışmanız şarttır. Başka türlü yapamayız. Hiçbir zaman üçte iki ekseriyeti bulamayız."

Demirel Bayar'a böyle söylüyordu ama, İnönü'yle görüşme görevinin kendisine ait olduğunu ne yazık ki unutuyor ve hatırlamak istemiyordu. Hem Demokrat Partinin manevi mirasına konacaksın, sonra da Bayar'a İnönü'yle görüşürsen siyasi affın gerçekleşeceğini söyleyeceksin... İnönü göstermelik te olsa grubunun destek vereceğini söylediğine göre asıl meselenin siz ve ekibinizden kaynaklandığını, inkar edebilir misiniz? Sayın Demirel!...

Adalet Partisi grubundaki çatlaklığın devam ettiği günlerde Bayar'ı İstanbul Çiftelhavuzlar'daki evinde ziyaret eden gazeteci Milletvekili Turhan Dilligil bu gelişmelerin en canlı tanıklarındandır. Yıllar önce cereyan eden olayları en yetkili ağızdan öğrenebilmek kaydıyla, Ankara'da yatmakta olduğu Hastahanede 4 Şubat 1997 günü ziyaret ettiğim Turhan Dilligil, Bayar'ı çok sevmesi nedeniyle beni kırmayıp o günleri yeniden yaşarcasına, hem de hasta oldukları halde bütün içtenliğiyle şöyle anlatmaktaydı:

"Tarih 25 Nisan 1969 Cuma;

Çiftelhavuzlar'da ki görüşmemizde, Bayar ile kızı ve damadı vardı. Üçü de günlük oturma salonu şeklinde döşenmiş bulunan geniş holde idiler. Beni: **"Gel bakalım Dilligil, haberler nasıl?"** diye karşıladı. Elini öptüm. O da benim yanağımı okşadı. Tuttuğu elimi bırakmadığı halde birlikte salona ilerledik. Hep birlikte oturduktan sonra, günlük konular üzerinde konuşurken kendimi toparlamaya çalışarak, **"Efendim"** diye söze başladım. Bayar, kızı ve damadı ne söyleyeceğini merak içerisinde bekliyorlardı. **"Ben"** dedim: İnönü'den bir mülakat talebinde bulundum. Sanıyorum ki kabul edecek. Kendilerinden siyasi haklar hususunda ne düşündüklerini sordum." Bu konuşmamın ardından Bayar büyük bir dikkatle yüzüme baktı. Kızdı mı, yoksa memnun mu oldu tam kestiremedim. Henüz Ankara'dan Çiftelhavuzlar'a geliş nedenimi açıklamadığım halde, konuşmamıza devam ediyorduk. Artık esas konuya giriş zamanı gelmişti. **"Efendim benim bir tasavvurum var."** diye konuşmaya başlamıştım. Bu şartlarda ne geriye dönüş yapabilir, nede konuyu değiştirebilirdim. **"Sizin"** dedim: **"Ve İnönü'nün birbirinize karşı davranışınız, ülkede sürekli şekilde iki muarız kampın mücadelesine neden oluyor. Veya öyle gösterilmekte. Bu sorunların giderilebilmesi için acaba İnönü ile karşılaşmanız mümkün olamaz mı?"** İşte o anda oturmakta olduğum salonda, buz gibi bir hava esti. Bayar'ın kaşları çatılırken, Nilüfer hanım ciddi bir hâl aldı. Damadı Ahmet İhsan Gürsoy hayretle bana bakıyordu. Bir müddet devam eden sessizlikten sonra, Bayar'ın kulaklarımda halâ yer eden sesiyle kendime geldim: **"Böyle bir şeyi nasıl düşünebilirsiniz"** diyordu. Bir iki yutkunmadan sonra cesaretle cevap verdim: **"Efendim, siyasi hakların iadesi İnönü'nün muvafakatı alınmadan mümkün olabilir mi?"** demekle konuşmamı toparladım. Bayar hiç duraksamadan

bana soru ile cevap verdi: "Sizin düşünceleriniz öyle olabilir ama, acaba fedakârlığa değer mi?" Bayar'ın bu sorusuna ne cevap verebilirdim? Bir anda kendimi toparlayarak: "Efendim İnönü sizinle konuşmakta bir sakınca görmüyor. Ben, Gaziantep Milletvekili gazeteci arkadaşım Ali İhsan Göğüş vasıtasıyla İnönü'nün temayülünü öğrendim. Sizinle görüşmek arzusundalar." diyerek durumu izah ettim.

Aslında bu niyetimi Ali İhsan Göğüş'e daha önceden söylemiştim. O da bana ümit vermişti ama durum henüz düşünce safhasında idi. İnönü'nün benim düşüncelerimden haberi dahi yoktu.

Elimde olmadan Bayar'a yapmış bulunduğum bu cüretkâr izahat, hayli etki yaratmıştı. Evden ayrılırken Bayar'da belirgin bir değişiklik görmemekle beraber, son konuşmalarında: **"Bu durumlar hemen karar verilecek mevzu değildir."** demesi, tasavvurlarımı hemen reddetmemiş olarak düşünülebilirdi."

Bayar'la Çiftelhavuzlar'da uzun denilebilecek bir görüşme yapan Turhan Dilligil'in, ikinci buluşması Ankara'da gerçekleşir. Dilligil yirmisekiz sene önceki Ankara görüşmesini şöyle anlatmakta:

"Tarih 11 Mayıs 1969 Pazar.

Ankara'da kalmakta olduğu Rıza Şah Pehlevi Caddesindeki evde ziyaret ettiğim Bayar'ı hayli düşünceli buldum. Bir gün önceki gazetelerde İnönü'nün basın toplantısında açıkladığı: **"Bayar ile görüşmeye hazırım."** **"Bayar ile görüşmemde fayda vardır."** Bayar ile en kısa sürede görüşeceğimi ümit ediyorum." beyanatları baş manşetlerde yer almıştı.

İçeriye girdiğim anda Bayar'ın işaretiyle birlikte, küçük çalışma odasına geçtik. Kısa bir mülakattan sonra kendilerine, İnönü'nün görüşme talebini kabul etmekle, siyasi hakların iadesi hususundaki en büyük engelin aşılabileceğini söyledim. Bayar konuşmalarını dinlerken, hayli dalgın ve düşünceliydi. Bir müddet sonra oturduğu yerden ayağa kalkıp bana yaklaşarak, elini omuzuma koydu. Birlikte pencere kenarına doğru yürürken, konuşmaya başladı: **"Ben kendim için karar verirken de düşünürüm tabii. Ama bu hareketim sadece beni ilgilendirmiyor. Her yanını düşünmeye mecburuz."** Bayar pencereden dışarısını seyrederken, yine kendi kendine: **"Ben onun evine gi-**

dersem arkadaşlarım ne der?" gibilerden konuşmalar yaptığı anda odadan çıkıp birlikte salonun ortasına döndük. Ben izin isteyerek, gazetede işime gittim. Öğleyin tekrar uğradığımda salonda oldukça kalabalık bir misafir grubu vardı. Bayar'la birlikte tekrar küçük odaya geçtik. Çok huzursuz ve düşünceliydi: **"Bu görüşme işi galiba olmayacak. Arkadaşlarımın hepsinin muvafakatı şart. Melehat Gedik hanım çok sert konuştu, Biliyorsun Nilüfer de bu görüşmeye taraftar değil!"** diyerek adeta dert yanmaktaydı.

Görüşmelerimiz esnasında Nilüfer hanımı yumuşatabilmek için hayli gayret safettiğim halde ona, bu buluşmanın, Demokratların siyasi haklarının kazanılmasını ne derece kolaylaştıracağını bir türlü kabul ettirememiştim. Bayar'la görüşmem devam ederken eve bazı misafirlerin gediğini hatırlattıklarında, yeniden izin isteyerek gazeteye döndüm.

Akşam üzeri Bayar'ın kaldığı eve tekrar gittiğimde, salon önceki gelişlerimden daha kalabalıktı. Kayseri cezaevi'nden sonra Bayar'ın yakın çevresini oluşturan Demokrat Partili eski Bakan ve Milletvekillerinin büyük çoğunluğu oradaydılar. Bayar beni görünce ayağa kalkıp, yanındakilerden özür dileyerek küçük odaya geçtik.

Ben biraz önce Ali İhsan Göğüş'le Ankara otelinde görüştüğümüzü, kendilerine iletmek üzere İnönü'nün bir mesajını bana verdiğini söyledikten sonra, okumaya başladım. İnönü yazılı mesajında: **"Ben Celal bey'i davet ediyorum. Otelde veya başka bir yerde değil, kendilerini evimde karşılamak isterim. Mevhibe hanım da Celal bey gelecek diye hazırlık yapıyor. Nilüfer hanımı çaya bekliyor. Celal bey'e durumu bildirin"** demekteydi.

Bayar okuduğum metni dikkatle dinlemesine rağmen yüzündeki ciddi ve düşünceli ifade bir türlü değişmiyordu. **"Zor şey..."** dedi. **"Benim için çok zor!..."** İzdirap çektiği her halinden belliydi. Kısa bir aradan sonra: **"Buyrun, geçelim"** diyerek kapıya doğru yürüdü. Salondaki boş bulunan bir koltuğa oturarak, oradakilere hitaben: **"Arkadaşlar şimdi bir problemle karşı karşıya bulunmaktayız. Bir karar vermemiz lâzım. Bugün ciddi bir safhaya geldik. İsmet Paşa'nın bir daveti vuku bulmuştur. Paşa bunun açık bir davet olduğunu bildirmiştir. Filhakika öyledir de... Şimdi bizim bir karara varmamız icabediyor: Gidelim mi, gitmeyelim mi?"** Bayar daha sonra, et-

rafında oturan arkadaşlarının sırayla fikirlerini sordu. Bir kaç itiraz ve tereddütlü konuşmaya rağmen büyük ekseriyet bu görüşmenin ülkede memnunluk yaratacağını, küçük hesaplara, ön yargılı istismara itibar edilmemesi gerektiğini söylediler. Bayar nihayet kararını vermiş olup, arkadaşlarına şöyle demektedir: **"Ben his adamı değilim. Eğer bu görüşme bir prestij kaybı şeklinde telakki edecekse ki, ben böyle düşünmüyorum. Bunun mesuliyeti bana ait olacaktır. ben bu meseletin muhasebesini tarihe bırakıyorum!"**

Hasta yatağında hayli rahatsızlık çeken Turhan Dilligil, büyük bir mütevazilik içerisinde yirmisekiz yıl önceki gelişmeleri anlatırken geçmişini yeniden yaşıyor gibiydi. Nihayet Pembe Köşk'te Bayar ve İnönü arasındaki tarihi buluşma anı gelip çatmıştı. Pembe Köşk'teki gelişmeleri Metin Toker notlarında şöyle anlatmakta:

"Celal Bayar, Pembe Köşk'e 14 Mayıs 1969 Çarşamba günü geldi. Yanında kızı Nilüfer Gürsoy ile gazeteci Turhan Dilligil bulunuyordu. Celal bey'i kapıda İsmet İnönü, eşi Mehvibe İnönü, kızı Özden Toker karşıladı. Gaziantep CHP milletvekili Ali İhsan Göğüş de birlikteydi. İnönü Bayar'a "Celal beyefendi", Bayar, İnönü'ye "Paşam nasılsınız" diye hitap ediyordu."

Tarihi buluşma Metin Toker'in anlattığı gibi gelişmesine rağmen Bayar'a kapı önünde Celal bey diye iltifatlar yağdıran İnönü, ne yazık ki hatıra defterine farklı şeyler yazmıştı. Bayar'ı hem evine davet edip yüzüne güleceksin, sonra da arkasından olumsuz yazılar yazacaksın.. Olacak şey değil!.. Ama İnönü bu neden olmasın?

Eserimin başlangıcında İnönü kompleksinin olmadığını söylemiştim. Halâ bu tezimde ısrarlı olmama rağmen onun hayatı boyunca sürdürdüğü çelişkilerle dolu davranışlarına hayret etmedim desem, yalan olur..

Tarihi buluşmanın ardından İnönü devamlı üzerinde taşıdığı ajandasına aynen şunları yazıyordu:

TURHAN DİLLİGİL: Gazeteci, yazar, Milletvekili. Tiyatrosu sanatçısı Avni Dilligil ve Aliye Rona'nın kardeşidir. Bu kitabın tamamlaması aşamasında hayata veda eden Turhan Dilligil'e Allahtan rahmet dilerken, ebedi istirahatگاهında huzur içerisinde yatması en büyük temennimdir.

"Kuyudan adam çıkarma operasyonu."

Bu türden gıyabi yazmalar, çizmeler bir siyasi lidere yakışır mı?

Bayar, zaten aktif siyasete dönmek gibi bir ihtiras taşımadığına göre, İnönü'nün böylesine çelişkili düşünceler içerisinde olması, yer-siz ve gereksizdir. Bir insan lider de olsa, doğasında varolan kuşku ve olumsuzluklarına mani olamıyorsa, buna kim ne diyebilir ki? Dikkat edilecek olursa Bayar kendi arzusu ile değil, Turhan Dilligil'in gayreti ve İnönü'nün ısrarlı daveti üzerine bu buluşmaya icabet etmiştir. Kaldı ki, İnönü'nün Demokratların siyasi haklarının iadesini savunması Bayar hakkındaki söylediklerinden sonra, göstermelik bir davranış şekli olmaktan öteye gidemez.

Bayar'la İnönü'nün Pembe Köşk'te görüştüğü anlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Demokrat Partililere siyasi haklarının geri verilmesini kabul etmişti. Kabul edilen bu kanun Anayasa'nın 68. madde 2. fıkrasındaki **"ağır hapis cezasına mahkum olanlar, affa uğrasalar da Milletvekili seçilemez"** ibaresidir. Teklif bu 68. maddenin değişikliği ve geçici 11. maddenin yürürlükten kaldırılmasıydı. Bu değişikliğin yanında ağır hapis cezasına uğramış vatandaşlarımız da seçimlere katılıp, Milletvekili seçilme hakkına haiz olabileceklerdi.

17 Mayıs 1969 günü siyasi af teklifi Senato Komisyonu'na getirildiğinde, bazı Adalet Partili Senatörlerin itirazları üzerine, müzakereler bir sonraki toplantıya alınmıştı.

20 Mayıs salı sabahı Meclis binası alabildiğince dolmuş durumdaydı. Senato'nun dinleyici sıraları tıklım tıklım kalabalık bir haldeydi. Kulisler kaynıyordu. Demirel Meclise çok erken gelmişti. Çıkacak kanunun önlenmesi için Adalet Partinin kurmayları çeşitli formüller aramaktaydılar. Genel Başkan Demirel yetkili kurullarına, Anayasa değişikliğinin parlamento'dan geçmemesi için kesin talimat vermiş olup, gelişmeleri beklemekteydi. Adalet Partinin tam aksine, Halk Partisi, Senatörleri'nin lehde veya aleyhte oy kullanmalarını ser-

KUYUDAN ADAM ÇIKARMA OPERASYONU: İnönü'nün Bayar ve Demokrat Partililer için kullandığı sözler. Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları. Sayfa 143 Bilgi Yayınevi Metin Toker.

best bırakmıştı. Siyasal hakların iadesi müzakerelerinden hayli rahatsız olan Cumhurbaşkanı Sunay, son derece sinirliydi. Sunay'ın Hükümet ve parlamentoya yaptığı görünür baskılarından Demirel fazlasıyla hoşnut oluyordu. Meclis ve Ordu da büyük çalkantılar devam ederken Demokratların siyasi affı için yapılacak Anayasa değişikliği, Cumhuriyet Senatosu'nda müzakere edilecekti. Senato'da çoğunluğu olan Adalet Partililer çekingen bir tavırla, Cumhurbaşkanı'nın huzursuzluğunu ayrıca Ordunun üst kademelerindeki söylentileri bahane ederek siyasi af teklifinin komisyona alınıp, seçimlerden sonra görüşülmesinin faydalı olacağını söylüyorlardı. Aslında bu geçiştirme, seçime katılamayacak olan Demokratların, bir dört yıl daha parlamento dışında kalmaları demekti. Nihayet Genel Başkan Demirel'in istediği olmuştu. Aynı gün Senato'da yapılan oylamada, Celal Bayar ve dava arkadaşlarının siyasal haklarının iadesi önerisi 63'e karşı 83 oyla komisyona havale edilmişti. Bu durum karşısında Demokratların affı bir başka bahara, yani 1969 genel seçimleri sonrasında kalmış oluyordu. Böylece Demirel ve arkadaşları rahat bir nefes almışlar, devamınız dedikleri Demokrat Partililerden şimdilik yakalarını kurtarmışlardı.

Bu olumsuz gelişmeler karşısında Adalet Parti Genel Merkezi karışırken, yurdun dört bir yanından gönderilen hakaret dolu küfürli telefon ve telgraflar Demirel'i canından bezdirmişti. Gelen telgrafların çoğunda, derhal istifa edip "**Sinei millete dönün**" ibareleri yer almaktaydı. Komisyonda askıya alınan siyasi hakların iadesine destek veren partilere, Bayar teşekkür ziyaretine gitmeyi uygun görmüştü. Nihayet 22 Mayıs günü Bayar, beraberindeki damadı Dr. Ahmet İhsan Gürsoy'la birlikte Güven Partisi'ni ziyaret eder. Ertesi günü yani 23 Mayıs sabahı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne, Dr. Baha Akşit'le birlikte gitmişti. Öğleden sonra ise, siyasi afların çıkması için tam kadro destek veren Yeni Türkiye partisi'ni ziyaret eden Bayar, Genel Başkan Yusuf Azizoğlu tarafından çok samimi bir alakayla karşılanır. Bayar, Azizoğlu ile aralarındaki görüşmede:

"İmkan olsa da bir referanduma gidilebilseydi, milletin kimi istediği anlaşılır" diyordu. Bütün siyasi partiler ziyaret edilmiş yalnızca Adalet Partisi kalmıştı. Bayar kalben Demirel'e kırgın olsa da, doğasında varolan Demokrat dünya görüşü nedeniyle Adalet Partisi Genel Başkanı'nı herşeye rağmen ziyaret etmeyi düşünmekteydi. Ancak

Demirel sürpriz bir gelişmeyle Sıtkı Yırcalı vasıtasıyla Bayar'a haber göndererek:

"Bizi ziyaretine gerek yok. Lüzümunda biz kendisini ziyaret ederiz. Sayın Bayar'ın diğer partileri ziyareti uygun bir durumdur." demiştir.

Bu haber üzerine Adalet Partisi Genel Merkezini ziyaret etmeyen Bayar, açık bir ifadeyle, Demokratların haklarını savunmadığı için Demirel'e kırgın ve kızgındı. Yurdun her yerinden ve Demokrat Parti tabanından aldığı tepkiler üzerine hayli zor durumlarda kalan Demirel, 24 Mayıs günü Son Havadis gazetesi yazarı Abdullah Uraz kanalıyla Bayar'a bir mesaj gönderir. Demokratlara karşı yaptığı hatayı anlayan Demirel, mesajındaki yazılarıyla Bayar'dan adeta özür diler gibiydi:

" Sayın Bayar;

Siyasi haklar benim davamdır. bana zaman versinler, bunu ben halledeceğim." diyordu.

Demirel siyasi af konusunun kendi davası olduğunu söylüyordu ama, dört yıllık iktidarı döneminde Demokratların haklarının iadesi için hiç bir şey yapmadığı gibi halâ zaman istemekteydi. Senatoda görüşülen siyasi af meselesini yaptığı kulis faaliyetleriyle askıya aldırıp 1969 seçimleri sonrasına erteleyen Demirel, aslında kendisinden başkasını düştürmüyordu. Daha önce de belirttiğim gibi o günlerde çıkması muhtemel bir af, Demirel ve çevresini ikinci plana atmakla kalmayacak, belki de siyaset sahnesinden silecekti. O nedenle Demirel'in Demokrat Partililerin siyasi haklarının iadesine sıcak bakmaması, kendi menfaatleri doğrultusundaki şartların gereği pek doğaldır. Bakmayın siz onun Demokrat Partinin devamıym dedikine!..

Demokratların siyasi haklarını türlü demogojilerle askıya aldıracağı yetmiyormuş gibi, Demokrasi şehitleri Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın yıllar içerisinde İmralı'dan mezar nakillerini bile yaptıramadı. Belki bu eleştiriler çok yersiz gibi görülür, ama hakikat payı vardır. Yassıada davalarında dışarıdan Demokrat Partililerin aleyhinde tanıklık yapan, Merkez Bankası'nın Başkanı muhbir Tayyar Sâdıklar'ı kendi kontenjanından Milletvekilliğine aday gösteren Demirel değil mi? Onu da geçiniz, ikbal ve iktidar yıllarında Bayar, Menderes ve demokrasi şehitlerinin değil heykellerini dikirmek, Ankara sokaklarına isimlerini dahi verilmekten korkan bu insan, Demokrat Partinin devamı olabilir mi dersiniz?

Hayır hayır, Demirel şans faktörünün de yardımıyla, Demokratların eli kolu bağlı olduğu yıllarda devraldığı büyük mirası çok iyi kullanarak, her şeyi kendisine yontmuştur. Siyasi hayatının son demlerine yaklaştığı şu günlerde, her nedense Demokrat Partinin devamıym sözlerini kullanmamakta. Kullanamaz, çünkü büyük davanın kendisine vermiş olduğu kredisini çoktan bitirdi...

İNÖNÜ BAYAR'A İADEİ ZİYARETTE BULUNUYOR

İnönü 1969 Haziran ayının sonlarına doğru Mevhibe hanımın kullandığı otomobille, Gerede yolu üzerinden karayolu ile İstanbul'a gitti. Büyük oğlu Ömer'in evine yerleşen İnönü, ertesi gün bahçeden denize inerken etrafını saran gazetecilerle sohbete koyulmuştu. Ancak gazetecilerin akılları başka yerdeydi. Celal Bayar'a yapacağı iadei ziyaretin tarihini sormaktaydılar. İnönü deniz kenarında konuştuğu gazetecilere henüz görüşme tarihinin belirlenmediğini açıklamaktaydı. Aynı gün, İsmet İnönü damadı Metin Toker'i Bayar'ın Çiftelhavuzlar'daki evine göndermişti. Toker'i damadı ve kızıyla karşılayan Bayar, 28 Haziran cumartesi saat 10.30'da İnönü'yle görüşmek için mutabık kalır. Ertesi günü belirlenen saatte İnönü, eşi, kızı Özden Toker ve Ali İhsan Göğüş, Çiftelhavuzlar'daki eve vasil olmuşlardı. Misafirleri Bayar, kızı, damadı ve Turhan Dilligil kapıda karşıladılar. Bayar'la el sıkışan İnönü Celal Beyefendi diye gönül almalarında bulunuyordu. Kimbilir belki de **"Kuyudan adam çıkarma operasyonu"** yazılı ajandası da cebindeydi. Tabii ki orası bilinmez.

İnönü ve misafirler önce alt kattaki geniş bir odaya alındılar. Karşılıklı oturulup hâl hatır sorulduktan sonra kahve, çay ve pasta ikram edildi. Bir müddet sonra iki gazeteci Turhan Dilligil ve Ali İhsan Göğüş dışarıya çıkarak, aileleri başbaşa bıraktılar. Evin önünde çok kalabalık bir gazeteci ordusu bulunmaktaydı. Nihayet dışarıdan gelen ısrarlar üzerine, Bayar ve İnönü alt katın bahçe kısmındaki balkona çıkıp, elele tutuşarak gazetecilere poz verdiler. İnönü balkonda gazetecilere şöyle demektedir:

"Aramızda olan görüşme ve yakınlaşmanın Türk halkına çok faydaları olacaktır. Demokratik rejimi, siyasi huzuru tesis etmiş bir düzen içinde bırakacağız. Ömrümüz de böyle bitecektir."

Gazeteciler siyasi hakların iadesi konusunda ne düşündüğünü soruklarında, Bayar:

"Benim bu hususta konuşmam fazla olur. Asıl imkan sahibi olanlar bu konuyu ciddiyetle takip ettiklerini söylüyorlar. Bu durumda memnuniyetimi bildirmekten başka bir şey söyleyemem." demektedir.

Bu görüşmelerin ardından bir saatlik süre dolmuş, ayrılık vakti gelip çatmıştı. Bayar ailesi İnönüleri uğurlarken, onlar da yazı geçirecekleri Heybeli'ye doğru hareket etmişlerdi. Gazeteciler ise iki liderin tarihi görüşmelerinin ayrıntıları hakkında haber almak için uğraşırken, hayat herşeye rağmen devam ediyordu...

NİLÜFER GÜRSOY'LA DEMİREL'İN YOLLARI AYRILIYOR

1969 senesi Ağustos ayının ortalarında genel seçimlere az bir zaman kala Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu, tertipledikleri basın toplantısıyla hem Adalet Partisi'nden, hem de Milletvekilliği'nden istifa etmişlerdi. Gerekçeleri, Adalet Partisi yöneticilerinin Demokratların siyasal haklarının geri verilme önerisini, Senato'dan çekip beklemeye almalarıydı. Ortaya ispatlanmamış bir **"asker baskısı"** bahanesi atılmış, Demokrat Partinin devamıym diyenler yüce Meclis'in saygınlığına da gölge düşürmüşlerdi. Tabii ki böyle bir parti ve Meclis'in çatısı altında Nilüfer Gürsoy ve Neriman Ağaoğlu'nun bulunmaları söz konusu olamazdı.

Bu gelişmeler üzerine, Bayar kızı Nilüfer hanımla birlikte Bursa'ya gitti. Bursa'da **"Bizim Ev"**de, Demokratlarla davaya inanan Adalet Partililer üç saat süren bir toplantı yaptılar. Bayar toplantı bitiminde müthiş bir açıklamada bulunup, şunları söylüyordu:

"Bana İnönü ile görüşme yapmamı Süleyman Demirel teklif etti. Eğer bunun günahı varsa, yarısı Demirel'e aittir."

Bayar hayatının her gününde olduğu gibi doğrulardan kaçınmayarak, ayrıntıları da izah etmekteydi. Demirel Sıtkı Yırcalı'nın da bulunduğu bir görüşmede Bayar'a demişti ki: **"Siyasal haklarınızı elde edebilmek için İnönü ile mutlaka barışmanız şarttır. Başka türlü olmaz. Hiçbir zaman da ekseriyeti bulamayız."**

Demirel bu isteklerini ayrı zamanlarda üç defa tekrarlamıştı. Bayar bu hususta şunları söylemekteydi:

"Ben bu söylediklerinin üzerine İnönü ile görüştim. Şu anda AP teşkilatından değil, bize ihanet eden AP'nin yöneticilerinden şikayetçiyim."

Bayar'ın Demokratların haklarını savunan bu gerçekçi açıklamaları Demirel'in hiç hoşuna gitmemişti. Ertesi gün Ankara'da Güniz sokağa giden gazeteciler Demirel'i soru yağmuruna tutup hayli sıkıştırdılar. Başbakan Demirel sorulara kaçamak bir şekilde cevap veriyordu:

"Sayın Bayar'ın böyle bir şey söylemediğini ve söylemeyeceğini de biliyorum. Çünkü Sayın Bayar, kendi hareketini kendisi ayarlayarak gelmiştir. Kimsenin telkini ile kendi düşündüğü yolun dışına çıkacağını zannetmem."

Demirel'in yuvarlak sözlerini basından okuyan Bayar'ın olayı kapatmaya hiçte niyeti yoktu. Çünkü o kendisinin değil, dava arkadaşlarının siyasi haklarının iadesinin mücadelesini vermekteydi. Demirel'in tutumu karşısında, Bayar oğlu Turgut bey aracılığıyla basına ikinci bir açıklama daha yaptı:

"Sayın Demirel'in bu görüşmeden daha evvel haberdar edildiği ve muvafakatı olduğu bir vakiadır."

Bayar'ın ikinci açıklamasından sonra gazeteciler olayın tanığı, Sıtkı Yırcalı'ya gitmişlerdi. Yırcalı çok açık bir şekilde Bayar'ı doğrularken, Demirel'in de yalanını çekinmeden açıklamıştı. Yırcalı bu hususta gazetecilere şöyle diyordu:

"Sayın Bayar ve Sayın İnönü'nün buluşmalarından önce durumdan Demirel'i haberdar ettik. Kendisiyle yaptığımız görüşmelerde, Bayar İnönü buluşmasının muhalefeti kazanmak ve gerekli oy çoğunluğu sağlamak açısından faydalı olacağını söylediler."

Bütün bu gelişmelerden sonra Bayar, Demirel'den desteğini açık

bir şekilde çekerken henüz Adalet Parti'den tam olarak çekmemişti. Çünkü o çatı altında davaya inanan, hayli samimi insanların olduğunu yakinen biliyordu. Bayar Demirel'in aflar konusundaki olumsuz tutumu karşısında, her şeye rağmen yaklaşmakta olan genel seçimleri düşündüğünden Adalet Partisi'nin, Halk Partiyeye karşı yara almasını istememekteydi. Bu nedenle Anayasa değişikliği, yani siyasi hakların iadesi için engel teşkil eden maddenin kaldırılması, 12 Ekim 1969 genel seçimlerine kadar askıda kaldı. Böylesine gürültülü çalkantılardan sonra Demirel hayli yıprandığı halde, zaman zaman Ankara ve İstanbul'daki Demokratları **"Bizim Ev"** toplantılarına davet eden Celal Bayar, Adalet Partisi'ne destek vermese de, köstek de olmayıp, sessizliğini sürdürmekteydi. Bayar'ın sessizliği, irtifa kaybeden Demirel ve partisine seçimi kazanmaları için son bir şans sayılırdı. Gelişmelerden dolayı oldukça ezik olsa da, Demirel miting alanlarında o ana kadar gerçekleştiremediği, Demokratların siyasi haklarının iadesinin en büyük savaşçısı olduğunu haykırıyordu. Ancak Demirel'in bu konuşmalarına, fazla inanıp itibar eden olmadığı gibi alaylı bir şekilde gülüp geçenler hayli çoğunlukta idi. Bu seçimlerde, bütün olumsuzluklara rağmen Demirel'in ümitsiz olmadığı bilinen durumdur. Çünkü o kurnaz siyasetiyle Demokratların haklarının iadesini askıya aldırırken, bir bakıma meydanlar kendisine kalmıştı. Senato'da dondurulup uykuda bekletilen hakların iadesini, seçim kozu olarak görüyordu. Seçimlerden sonra siyasi af çıkması ümidinde olan Demokrat Partililerin, kalben istemeseler de, şartların gereği Adalet partisine gizliden destek vereceklerini hissedebilmekteydi. Ancak, Demokrat Partinin sırtından bir yerlere geldiğini inkar edercesine davranışlarda bulunup, zaman zaman olumsuz demeçler veren Demirel, bir konuşmasında:

"Siyasi haklar iade edilmelidir. Bizi başkalarının sandalyesinde oturuyormuş gibi gören ve gösterenler var. Bundan rencide olmaktayız. Siyasi hakların iadesi başkasına ait sandalyede oturup oturmadığımızın anlaşılması için de gereklidir. Siyasi hakların geri verilmesi, parlamento itibarının iadesi meselesidir. Bu, parlamento'yu tamir edecek bir tekliftir. Türk parlamentosu'nu hür ve korkusuz yapacak bir tekliftir. Siyasi haklar meselesini Silahlı Kuvvetleri güvensizlik duygusuna götürmeden çözmek en doğru yoldur." demekteydi.

Demirel demecinde, başkalarının sandalyesinde oturmadığını söylerken, bir büyük davayı ve mirasını devraldığı demokrasi şehitlerini unuttur gibilerden davranışlar sergiliyordu. Acaba Demokrat parti kapatılmasaydı, kim tanırdı Demirel'i? Kalkmış bir de siyasi hakların iadesini savunuyor. Bunu yaparken de, Silahlı Kuvvetlere güvensizlik duygusu verilmesinden bahsetmekte... Bu affın Silahlı Kuvvetlerin bünyesindeki rahatsızlıkla ne alakası olabilir di? Demirel'e göre olur. Çünkü bir dört yıl daha iş başında haklarını savunmadığı Demokratlar değil, o kalacaktı!..

Bu duygular içerisinde 12 Ekim 1969 pazar günü yapılan genel seçimlerdeki tablo şöyleydi:

" AP-256, CHP-143, GP-15, Birlik Partisi-8, MP-6, YTP-6, TİP-2, MHP-1 ve 13'de bağımsız vardı."

Adalet Partisi, İnönü'nün ihtilalcilerle dirsek temasında olmasının ötesinde yıllar içerisinde yıpranması ve Demokratların siyasi haklarını elde edebilmeleri için son defa olmak üzere, kendilerine destek vermeleri nedeniyle yeniden iktidar olmuştu. Ancak Demirel beklenilenin tam aksine parti içindeki muhalif gruba ve Sadettin Bilgiç kanadındakilere tavır koyarak, istemediklerini kabine dışı bırakmıştı. Bu durum Bayar'a yakın olanlarla, milliyetçilerden, uzak kalmak istiyorum demek gibi bir şeydi. Ancak Demirel kendisine yapılan yoğun baskılar nedeniyle, parlamento'da seçim öncesi uykuya terk edilen siyasi afların çıkarılması hususuna, istemese de zorunlu olarak eğilmeye başlamıştı.

Nihayet siyasal affı öngören Anayasa değişikliği önerisi 4 Kasım Salı günü Senato'da görüşüldü. 150 kişinin katıldığı oylama 126 çoğunlukla kabul edilirken, yasaya göre ikinci oylamanın yapılması zorunluluğu gerekliydi. 5 Kasım perşembe günü yapılan ikinci oylamada çıkan sayı 127 olarak açıklanırken, Bayar ve Demokrat Partili dava arkadaşları dokuz yıllık aradan sonra, siyasi haklarına kavuşmuşlardı. Birinci oylamada görüş belirtmeyen Bayar, ikinci turda neticelerin alınmasıyla birlikte, basın mensuplarına:

"Bütün haklarımızı alamadık. Vatandaşlık haklarımızın sadece yüzde 85'ini alabildik. Geri kalanını da almayı ümit ediyoruz" demektedir.

BAYAR TABİİ SENATÖRLÜĞÜ REDDEDİYOR

Siyasi haklarına kavuştuğuna göre Bayar'ın eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla, **"Tabii Senatör"** olarak Senato'ya girme hakkı doğuyordu. Acaba Bayar seçime gidilmeden, atamayla gerçekleştirilen bu hakkını kullanacak mıydı? Henüz görüş belirtmediğinden, Türk halkı merak içerisindeydi. Aynı durum, eski Cumhurbaşkanı İnönü için de geçerliydi, fakat o daha önceden mektupla Senato'ya müracaat ederek Tabii Senatör olmuştu. Ya Bayar'ın Senatörlüğü? Adalet Partili Senato Başkanı Tekin Arıburun nihayet 25 Nisan 1974'de Bayar'ı Tabii Senatör sıfatıyla, resmen Senato'ya davet ettiğini açıklayıp, yazılı olarak tebligatta bulunmuştu. Basın ve parlamento muhabirleri Senato kapısının önünü tutmuş, tarihi anı görüntülemek istemekteydiler. Saatler ilerliyor, Bayar'dan halâ bir haber çıkmıyordu. Nihayet, Demokrat lider 28 Nisan 1974 günü gönderdiği yazılı mesajında kendisinden, beklenen cevabı vermekte gecikmedi: **"Millet iradesiyle seçilmediğim yerde oturmam..."**

Önce şaşkınlık geçiren basın ve siyasi çevreler, nihayet kendilerine gelmişlerdi. Durum gayet açık olduğuna göre, net bir şekilde değerlendirecek olursak:

"İnönü seçilmediği Senato'ya 16 Kasım 1972'de atamayla intisap edip Tabii Senatörlüğü içine sindirirken, Bayar büyük bir demokrasi dersi vererek millet iradesine olan yürekte inancıyla, tayinle atanmak istendiği yere oturmayı reddetmiştir." "Burada kalemimizi Bayar ve İnönü sempatisinden uzak tutarak, tarafsız oynatmak lâzım."

İnönü siyasi ikbal ve hırsı uğruna gönderdiği dilekçe tarzındaki mektubun akabinde Senato Başkanı'nın davetine icabet ederken, Bayar bunca çektiği çilelere ve zor yıllarına rağmen doğasındaki aslına dönüp, sade vatandaş kalarak, millet iradesini benimsemiştir. Bu şartlarda ebedi liderlik ve ölünceye kadar siyasetin Bayar'dan hayli uzak olduğu belirginleşmiyor mu? İşte, Bayar ile İnönü arasındaki fark budur. Tarafli tarafsız Bayar'ın Türkiye'de ilk defa uyguladığı bu erdemli davranışını ve demokrasiye olan büyük bağlılığını inkar edemeyiz. Demokrat lider doğasına uygun olanı yapmıştır ama, Türkiye'de siyaseti vatandaş yararından uzak olarak kendi hırs ve çı-

karları için yürütenlere de çok büyük mesajlar vermiştir. Biz öyle garip bir ülkeyiz ki, seçilmeden Senato'ya oturanı yıllar boyu gözü kapalı demokrasi şampiyonu yaparken, millet iradesine gönülden inanıp ebedi liderlik sultasına son vereni de bilinmeyen sebepler ve asılsız iftiralarla hep karalamışız. Bunun tek nedeni yakın tarihi yanlış yazanların yanısıra siyasi geçmişimizi ve geleceğimizi iyi araştırmayışımızdandır. İnönü hatıratında, Bayar'la ilk görüşmesini **"Kuyudan adam çıkarma operasyonu"** olarak niteliyordu. Bayar Anayasal haklarını elde ettikten sonra, bütün siyasi ikbal ve mevkileri reddettiğine göre gerçek bir lidere yakışan böylesine erdemli davranışıyla, yıllar yılı Demokrat Partinin karşısında seçim kazanamayan en amansız muhaliflerini kuyudan çıkarmış olmuyorlar mı?

İNÖNÜ'NÜN TABİİ SENATÖRLÜĞÜ: 7 Kasım 1972'de CHP'den istifa eden İnönü, aynı gün Senato'ya mektup göndererek, eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla Tabii Senatör olmak istediğini bildirir. Senato'dan gelen olumlu cevap üzerine yasal hakkını kullanan İnönü 16 Kasım 1972'de yemin ederek Tabii Senatör olur.

DEMOKRAT PARTİLİLERİN SİYASİ HAKLARI YENİDEN İPTAL EDİLİYOR

Bayar ve Demokrat Partili dava arkadaşlarının siyasi haklarının iadesinin sevinci, uzun sürmeden yerini bir anda üzüntüye terkedivermişti. Hakların iadesi anındaki görüşmelerde Adalet Partililerin bir usûl hatası yaptığı iddia ediliyordu. O dönemdeki Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, yapılan bu hata yüzünden uzun süre suçlanıp töhmet altında kalmıştı. Bozbeyli hakkındaki iddialara karşı, böyle bir hata yaptığını kabullenmeyip, kusurunun olmadığını söylüyordu. Yeni çıkarılan Anayasa değişikliği kanunu, Türkiye İşçi Partisi'nin Anayasa Mahkemesine yapmış olduğu itirazları üzerine, usûl yönünden hatalı bulunarak iptal edilmişti. Sevinçleri hayli kısa süren Demokratlar, haklarında yapılan ayak oyunları ve Anayasa Mahkemesinin almış bulunduğu yanlış karar uygulaması nedeniyle yeniden siyasal yasaklı durumuna düşmenin üzüntüsü içerisindeydiler. Bu durumlar üzerine Bayar kendisine değil, siyasal hakları yeniden ellerinden alınan arkadaşlarına üzülmekteydi. 1969 seçimlerinin ardından kurulan Demirel kabinesiyle birlikte Türkiye yeni yıla, siyasi krizin de ötesinde çalkantılar içerisinde giriyordu. Adalet Partisi içerisindeki muhalif kanat ve Bilgiççiler, Demirel'i devamlı sıkıştırarak, Demokratların haklarının iadesi için yeterli mücadelenin verilmediğini ileri sürüp kabinede **"yapılacak revizyonla,"** Bakanların büyük bölümünün değiştirilmesini istemekteydiler. Ankara, İstanbul ve Bursa'daki **"Bizim Ev"** toplantılarında, Demokrat tabandan gelen sesler, Adalet Parti'yi çatırdatmaya başlamıştı. Bayar Demirel'e olan kışkırtıcılığı açıkla belli etmekteydi. Demokrat tabanın baskıları ve parti içi muhalefetin haklı tepkileri nedeniyle daha fazla dayanamayan Demirel kabinesi 11 Şubat 1970 günü dört ayını tamamlamadan düşürülmüştü. Böyle bir deprem karşısında hayli sarsılan Demirel kabinesini, verdikleri aleyhte oylarla yıkan **"41"**ler grubu olmuştur. Sadettin Bilgiç ve arkadaşlarının başı çektiği **"41"**ler grubu ve muhalefetin aleyhte oylarının birleşmesi neticesinde mevcut Hükümetin bütçesi 214'e karşı 224 oyla reddedilmişti. İş pişkinliğe vurduran Demirel, 226 red oyu çıkmadığı için istifa etmemekte direniyordu. Ancak 13 Şubat 1970 günü toplanan Genel İdare Kurulu Hükümetin istifasının gerekliliği

hakkında karar alır. Bu gelişmeler üzerine daha fazla dayanamayan Demirel, dört aylık kabinesinin istifasını, 14 Şubat günü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a zorunlu olarak vermişti.

Hükümetin istifasıyla birlikte temsilciler meclisini toplayan Demirel "41"leri Haysiyet Divanı'na vererek şimşekleri üzerine çeker. Artık Demirel'in tutumu çok açık ve net bir şekilde anlaşılmıştı. Gayesi, Demokratlardan ve onun destekçilerinden kurtulup, tek yetkili olmaktan başka bir şey değildi. Kendi yeminlileri aracılığıyla, aklına yatan muhaliflerine çengel atıp, bol keseden vaatlerde bulunuyordu. Nihayet 32 günlük Hükümet buhranından sonra, Başbakan yeni kabinesini Cumhurbaşkanı Sunay'ın onayına sunarak listesini köşk çıkışında açıklamıştı. Herkes yeni Hükümette büyük değişiklikler olacağını beklemekteydi. O da ne? Gerçekten şaşılacak bir durum. Başbakan kurduğu kabinede hiç bir değişiklik yapmadığı gibi, yeni Bakanlar, eskilerin aynısıydı. Demirel inatla bu uygulamaya geçip ellerine elma şekeri sıkıştırdıklarına güvenirken "41" lere de sizlerden çekinmiyorum tehdidinde bulunmuş oluyordu. Hiç bir Bakan'ın değiştirilmeyişi, Bilgiçleri ve muhalif kanadı fazlasıyla tedirgin etmişti. Demirel kendi grubuna "birlik olup şu fırtınayı atlatalım" demekle kalmayıp, Sadettin Bilgiç ve 16 arkadaşına partiden "bir sene" ihraç cezası verdiriyordu. Demek ki fırtına böyle atlatılacaktı. Çünkü Demirel aşırı sol bir etnik grup oluşturan, "**Hüseyin Balan'ın**" Birlik Partisi'ni ayarladığından, bütçe müzakerelerinde onlardan gelecek oylara fazlasıyla güvenmekteydi. Nihayet 15 Mart 1970 günü yapılan bütçe oylamasında 172 red oyuna karşılık, 232 kabulle Hükümet namusunu kurtarmıştı ama nasıl? Birlik Partisi'ne birşeylerin vaat edildiği ve karşılığında onlardan gelen stepne oylarla!... Hem Demokrat Partinin devamıym diyeceksin, sonra da kendi içindekileri dışlayarak, aşırı sol bir parti grubunun oylarıyla bütçe müzakerelerinde güven oyu alacaksın... Bu şartlarda elbette parti içi muhalefet olacak ve sizin yaptırımlarınıza haklı olarak karşı çıkacaklar. Ve çıkmışlardır da... Bütçe oylamalarına "41" lerden 34'ü katılmayarak tepkilerini açık seçik belli etmişlerdi. Artık, Adalet Partisi kaynayan bir cadı kazanından farksız durumdaydı. Bir başka ayrı handikap ise o dönem, Türkiye'de sağ sol çatışmalarının ortalığı kan gölüne çevirdiği zamanlardır. Ortada görünen iki kamp vardı. Türkiye Devrimci

Gençler Federasyonu diye adlandırdıkları "Dev Genç" üyesi militan öğrenciler Üniversiteleri okunmaz hale getirirken, banka soygunları ve silahlı ölümlerin ardı arkası kesilmiyordu. Hükümetin bütün basiretsizliğinin yanında soldaki devrimci öğrencilerle, sağdaki ülkücülerin günlük çatışmaları önlenemez hale gelmişti. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Rektörü Erdal İnönü "68 kuşağı" adı verilen eli kanlı teröristleri ve Devlete kurşun sıkanları bu okulun kampüsünde himaye ederken, Hükümet önlem almak şöyle dursun, çaresizlik içinde kıvranıyordu. İşte o günlerde Bayar siyasi yasaklı olduğu halde, Demokratlardan desteğini esirgeyen Demirel ve Adalet Partisi'nin dikkatini çekerek, hızla gelmekte olan komünizm tehlikesine mutlaka önlem alınız demektedir. Büyük liderin koyduğu teşhis çok isabetli ve doğrudur. Komünizm tehlikesinin yanısıra Sovyet Rusya'nın orak çekiçli bayrakları ve insan kasabı Stalin'in posterleri, Cumhuriyet Türkiye'si'nin sokaklarında adeta kol gezmekteydi. Demirel Demokrat Partinin manevi değerlerini kötü kullanan bir mirasyedi görünümünü sergilerken devamıym dediklerinin siyasal haklarının üzerine gitmediği gibi, eğitim yuvalarını istila eden komünist militanlara da Devletin gücünü hissettiremiyordu. Kaymakam, hakim ve savcılar görevlerini yapamazken, ülkedeki sağ sol çatışmaları had safhaya ulaşmıştı. Demokratların siyasal haklarının elde edilemeyeşi bir yana, ülkenin elden gitmek üzere olduğunu sezinleyen "41"ler grubu derhal harekete geçerek, çareyi Adalet Partisi'nden istifa etmekte bulurlar. Nilüfer Gürsoy ve Neriman Ağaoğlu'nun ardından Ferruh Bozbeyli, Sadettin Bilgiç, Yüksel Menderes gibilerin istifalarıyla Adalet Partisi sallanmaya başlamıştı. Tarihler 18 Aralık 1970'i gösterdiğinde Adalet Partisinden ayrılan "41"ler Ferruh Bozbeyli'nin başkanlığında "Demokratik Parti'yi kurmakta gecikmediler. Türkiye'nin komünizm tehlikesinden kurtulması ve dava arkadaşlarının siyasal haklarının iadesi için, Bayar bütün desteğini yeni kurulan Demokratik Parti'ye vereceğini açıklıyordu. Yaptığı "**Bizim Ev**" toplantılarında, Demokrat tabanı komünizm tehlikesine karşı dikkatli olmaları için devamlı uyarırken, ülkenin bekası ve geleceği açısından sağ kesimi hayatta iken birleştirebilmek, en büyük idealiydi.

Demokratik Partinin kuruluşundan üç ay sonra Ordunun Demirel Hükümetine verdiği muhtıra, Türkiye'deki siyasal çevrelerde büyük

tedirginlikler yaratmıştı. Askerlerin muhtırasına boyun eğen Demirel, "12 Mart 1971" günü şapkasını alarak ayrıldığı Başbakanlık makamını arkasına bakmadan terkedip giderken, "**davadan önce**" can derdine düşmenin dramatik görüntülerini sergilemekteydi. 12 Mart muhtırası belki darbe değildi ama askerlerin tayinle iş başına getireceği güdümlü Hükümetlerin başlangıcıydı, bir bakıma!...

Hükümete muhtıra veren Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyicioğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ülkede ihtilal ortamı yoktur dedikleri halde, bütün Devlet kurumlarını sindirip, karargahlarından verdikleri direktiflerle, gerekli uygulamaları fiili olarak yaptırmaktaydılar. Muhtıranın akabinde, Cumhurbaşkanı Sunay bütün parti liderlerini "**Çankaya Köşkü**"nde toplayarak yeni bir Hükümetin acilen kurulmasını istemekteydi. Çankaya zirvesine katılmaktan imtina eden Demirel, istifa ettiği halde yeni kabine oluşuncaya kadar, usulen Başbakanlık görevini sürdürmek durumundaydı. Muhtıracı Komutanlar bir gecede 5 General, 1 Amiral ve 35 Albayı gerekçe göstermeden emekliye sevkedip, kararnamelelerini Başbakan Demirel'e baskı yoluyla imzalatarak, ihtilalin mantığını uygulamışlardır.

Türkiye'nin gündeminde, tarafsız bir Başbakan'ın Hükümeti kurup ülkeyi seçimlere götürmesi ihtimali ağırlık kazanıyordu. Nihayet, muhtıracı Komutanlar tarafsız diye Cumhuriyet Halk Parti Milletvekili Nihat Erim'in Başbakan olması üzerinde mutabakata varırlar. Oysa Nihat Erim açık açık bir siyasi partinin üyesiydi. Ancak Erim'le çok yakın ilişkileri olan Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, zaman içerisinde Çankaya Cinnah Caddesi'nde aynı villada altı üstü oturdukları sevgili dostunun Başbakan olabilmesi için, her türlü imkanlarını kullanmaktan geri kalmıyordu. Erim Başbakan olacaktı ama, ortada halledilmesi gereken iki problem vardı. Tarafsız Başbakan olabilmesi için önce Milletvekilliği'nden istifa etmesi, ikinci bir mesele ise eşi Kamile hanımın annesi olan Fransız Ermeni'si kayıvalide Janet hanımı görünürlerden uzak tutup, bir yerlere saklaması gerekirdi. Öncelikle İnönü'nün onayını alıp Halk Partisi'nden istifa eden Erim, kayıvalidesini de İstanbul Dragos'a göndererek Başbakanlığa giden yoldaki engelleri kısa sürede ortadan kaldırmıştı. 19 Mart 1971 günü Başbakanlığı gündeme gelen Halk Partili Nihat

Erim, nihayet 2 Nisan günü bağımsız Başbakan olarak görevine başlarken, Türkiye yeni bir koalisyonlar serüveninin içerisine girmiş vaziyetteydi. Hem de asker güdümünde olmak üzere!..

Birinci Erim Hükümeti, Cumhuriyet Halk Parti ve Adalet Partisi'nden tam destek alamadığı nedeniyle, bazı reform uygulamalarını bahane ederek dokuz aylık süre sonunda 3 Aralık 1971'de istifasını vermişti. Cumhuriyet Halk Parti kanadında Ecevit ve grubu, Erim'i her fırsatta eleştirirken, İnönü'yü de inceden inceye devirme hasapları yapmaktaydılar.

Türkiye'nin fazla Hükümeteşiz kalamayacağını söyleyen muhtıracı Komutanlar, yoğun ısrar ve baskılar sonucu, Nihat Erim kabinesinin yeniden kurulmasını sağlamışlardı. İkinci Erim Hükümeti askerin siyasete karışmasıyla, yöneten değil, yönlendirilen bir hale getirilmiş durumda, tekrar iş başı yapmıştı. Bu arada 1972 baharında siyasi partiler ara seçim mücadelesine girişerek, yurdun her yanını dolaşıp propaganda yapmaktaydılar. Yeni kurulan Demokratik parti ilk defa seçimlere katılıyordu. Doksan yaşına merdiven dayayan Bayar, tüm Ege ve Karadeniz sahil şehirlerini dolaşırken, Adalet Partisi'nin siyasi hakları için yeterli mücadeleyi vermediğinden bahsederek, halka gerçekleri anlatmaktaydı. Bayar'ın büyük desteği ile Bozbeyli'nin başkanlığındaki Demokratik Parti, ara seçimlerden sonra Parlamento'daki sayısını 49'a çıkarmıştı. Adalet Partisi halkın gözünde silik bir parti durumuna düşerken, Demokratik parti hızla yükselmekteydi. Ancak ülkedeki siyasi yelpazede ise fevkalade ilginç gelişmelerin vuku bulunduğu açıklıkla görülmüyordu. İkinci Erim Kabinesi'nin istifa ettiği günlerde, bir büyük bomba da Halk Partisi'nden patlar. Evet, yılların İsmet Paşa'sı bir zamanlar Pembe Köşk'teki misafirlerine limonota tepsisi taşıyan Bülent Ecevit'e karşı, seçimi kaybedeceğini anlayınca, daha fazla prestij kaybetmemek için 7 Mayıs 1972 günü verdiği bir dilekçeyle tüzüğün 28. maddesinin uygulamasına istinaden Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı'ndan istifa etmişti. Bu dramatik durum, ömür boyu liderlik sultanının dinmeyen ihtirasına verilen ceza gibi bir

Nihat Erim'in Kayıvalidesi Ermeni asıllı Janet hanımı, 1976 senesindeki ölümünün ardından koruma polisleri Ali Kartal ve Hayri Öztürk büyük bir gizlilik içerisinde katolik mezarlığına defnetmişlerdir.

şeydi. İnönü görünürde istifa etmişti ama, aslında Ecevit ve ekibi tarafından zorla alaşağı edilmişti. Bir siyasi lider bu hallere düşmektense, keşke daha önceleri bırakabilseydi demek geliyor insanın içinden. Ancak İnönü bu, her seçim yenilgisinde arkasından gelen yenilere yol açmayı reddettiği gibi devamlı olarak savaşmayı ve ön planda kalmayı düşünmüştür. Ankara'yı terkedip, eşi Mevhibe hanımla birlikte ertesi gün Yalova'ya giden İnönü, hayatı boyunca defalarca tadıp kabullenmediği yenilgiyi, nihayet ilk defa kabullenip köşesine çekilmişti. İnönü Yalova'da iken tamamlanan Cumhuriyet Halk Parti Kurultayı'nda, 913 delegenin 826'sının oylarıyla Bülent Ecevit Genel Başkan olurken, eski tek şeflik kalıntıları da tarihin derinliklerine gömülerek, yok oluyordu. Tek şeflik kalıntıları belki sona ermişti ama, Halk Partinin yeni yönetiminde komünizme göz kırpan militan kadrolar mantar gibi bitivermişti.

O günlerde Hükümet krizi yaşanan Türkiye'de ikinci Erim kabinesinin ardından 22 Mayıs 1972'de Ferit Melen'in Başbakanlığı'nda, 8 AP'li, 5 CHP'li, 1 GP'li Bakan olmak üzere yeni bir koalisyon Hükümeti kurulur. Melen Hükümetine hiçbir Demokratik partinin girmeyişi ise, son derece düşündürücüydü. Muhtıracı Generaller Başbakan Melen'e direktifi vermişler, o da Demokratik Partili hiçbir üyeyi kabinesine dahil etmemişti. Zaten dahil etmiş olsa da, asker güdümündeki böylesi bir kabineye Demokratik partililerin icabet etmeyeceği, o günleri yaşayanlar tarafından açıklıkla bilinen durumlardır. Aslında, Ferit Melen Hükümeti ülkedeki ekonomik ve siyasal krizi yatıştırmaktan ziyade, geçiş dönemlerindeki boşluğun ürünü gibi bir şeydi!..

1973 senesine doğru uzanan günler, Türkiye'de çok önemli siyasal hadiselerin geliştiği zamanlardır. Ferit Melen Ordu ile siyasi partileri adeta karşı karşıya getiriyordu. Nedenine gelince, görev süresi dolan Cevdet Sunay'ın yerine, Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden yana tavır sergilemeyi, sırf Ordu'ya zararlamak için kendisine ilke edinmişti. Hatta Genelkurmay ikinci Başkanı Turgut Sunalp daha da ileri giderek, Meclisteki Milletvekilleri'nin sayısal hesaplarını değerlendirip, Gürler'i Cumhurbaşkanı olmuş gibi göstererek siyasi çevreleri tahrik ediyordu. Ancak partilerin Gürler üzerinde herhangi bir mutabakatları yok gibi bir şeydi. Cumhurbaşkanlığı seçimi için turlar 13 Mart'ta başlamış, ilk oylamalarda bir netice alı-

namamıştı. Birinci turda AP'nin adayı Tekin Arıburun 282 oy alırken, 175'te kalan Faruk Gürler adeta hüznü dolu düşüncelere dalmış gibiydi. İkinci tura geçildiğinde Arıburun 284, Gürler 176 Üçüncü turda Arıburun 285, Gürler 186, Dördüncü turda Arıburun 200, Gürler 200'de kalmıştı. Her iki aday da yeterli çoğunluğu sağlayamazken şişirme bir balon gibi patlayan Gürler'in Cumhurbaşkanlığı macerası başlamadan biterken, siyasiler şartların gereği yeni aday arayışlarına girmişlerdi.

Bu arada Faruk Gürler'in yerine Genelkurmay Başkanlığına getirilen Semih Sancar'ın Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tarafsız kalması örnek bir davranış gösterilirken, gırtlığa kadar politikaya bulaşan Muhsin Batur ve diğer muhtıracı subaylar bu durumu hayli yadırgamışlardı. Batur'a göre Sancar Gürler'i neden desteklememiş veya ağırlığını koymamıştı? Oysa ki turlardan önce Sancar AP Genel Başkanı Demirel'le görüşüp, Ordunun Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi için bir ısrarı olmadığını, ima yoluyla da olsa hissettirerek, düşüncelerindeki tarafsızlığını, korumuş oluyordu. Aslında Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un kırgınlığı Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden çok kendisinin Genelkurmay Başkanı olamayışındandı. O kritik günlerde Semih Sancar, Ordu üzerindeki tartışmasız ağırlığını muhafaza ederek, çıkması muhtemel hadiselerle karşı üzerine düşen görevi fazlasıyla yapmıştı.

Peki şimdi ne olacaktı? Ya Sunay'ın görev süresi uzatılacak, ya da yeni arayışlara gidilecekti. Ancak Genelkurmay Başkanı Sancar, sürenin uzatılmasını çözüm olarak görmüyordu. Bütün bunlara rağmen adeta zıt kutuplar gibi olan Ecevit ve Demirel gizli bir görüşme sonunda anlaşarak, Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin iki yıl daha uzatılmasını gruplarına tavsiye etmekteydiler. Hatta bununla da kalmayıp, Anayasanın bu yönde değiştirilmesi için Milletvekillerini zorluyorlardı. Arıburun ve Gürler'in adaylıkları, çekilmeleriyle bitmişti. Ama şimdi de Sunay'ın görev süresinin uzatılması formülü başağrısı olmaya başlamıştı. Anayasa değişikliği Senato'da reddedilince, Ecevit'in bütün sinirlenmelerine rağmen Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı süresi uzatılmadığı gibi, asli görevi de sona ermiş oluyordu.

Yeni aday arayışlarına girilmeye başlanmıştı. Bülent Ecevit Cumhurbaşkanlığı için Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'ı

tavsiye ederken, bu hususta bir müddet sessiz kalan Demirel, nihayet bu ismi kendisinin de benimsediğine dair görüş belirtmekteydi.

Cumhurbaşkanlığı süresinin dolmasına iki gün kalan Sunay Sürpriz bir gelişmeyle karşılaşınca hayli şaşırmişti. Birbirlerine düşmanca bakan Demirel, Ecevit ve Turhan Feyzioğlu müşterekte birleşip, Sunay'a Muhittin Taylan'ın Cumhurbaşkanı adayı olması için görüş almaya geldiklerini bildirirler. Görev süresinin uzatılmasına bilhassa Feyzioğlu'nun mani olduğunu bilen Cumhurbaşkanı Sunay liderleri sinirli bir şekilde reddedererek, ben ayrılıyorum, bundan böyle bana "**Senato Başkanı vekalet edecek**" deyip kestirip atmıştı. Böylece Taylan formülü de sona ermiş oluyordu.

Cumhurbaşkanlığı tartışmaları bütün şiddetiyle sürerken, parti grupları tıkanan yolu açmak için emekli Oramiral, eski Moskova Büyükelçisi, Kontenjan Grubunun başkanı "**Fahri Korutürk**"ün adaylığı üzerinde mutabakata varmışlardı.

6 Nisan 1973 günü yapılan oylamada ekseriyeti sağlayan Fahri Korutürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı seçilmişti. Demokratik teammüllerin icabı olarak, Başbakan Ferit Melen istifasını Çankaya'ya verirken, yeni kabineyi kimin kuracağı siyasilerin başlıca merak konusuydu.

Demirel orduyla yakın teması olan Ferit Melen'in yeniden Başbakan olmasını kesinlikle istememekteydi. Bu görüşünde ısrar ederek, Cumhurbaşkanı Korutürk'e, "**Melen Başbakan olursa**" ilk oylamada düşürürüz diyordu. Güniz sokakta Kemal Satır'la yaptıkları görüşme neticesinde belirledikleri isimlerden Ticaret Bakanı "**Naim Talû**" üzerinde mutabık kalmışlardı. Yeni Cumhurbaşkanı ise kurulacak Hükümetin başında, ülkeyi seçimlere götürecektir mutedil bir Başbakan'ın olmasını istemekteydi. Aradığı nitelikler yıpranmamış Talû'da olduğuna göre, kabinenin kurulmasına mani bir hâl yoktu. Korutürk ülkenin fazlaca Hükümeteşiz kalmasını istemediğinden, Naim Talû'nun kısa sürede oluşturduğu kabinesini onaylayıp, uygun bir tarihte seçimlere gidilmesini tavsiye etmişti. Bu Hükümet'te Naim Talû Başbakan, Kemal Satır ise Başbakan yardımcısı olmuşlardı. 12 Mart muhtırasından sonra kısa aralıklara kurulan koalisyon Hükümetlerini, Türkiye'yi istikrarsızlığa götüren nedenler olarak değerlendirebiliriz.

Hangi dönemde olursa olsun, askerin içine bulaştığı siyaset, çok şeyleri altüst etmeye yeterli olabiliyordu. Demokratik dengeler kendiliğinden bozulurken, müdahaleci zihniyetlerin hüküm sürdüğü dönemlerde, parlamentodaki istikrar unsuru adeta yok olup bitmekteydi.

12 Mart muhtırasının kalıntılarına taviz verilmeden kurulan Naim Talû Hükümeti, uhdesine aldığı görevin bilincinde olarak, ülkeyi sınırsız bir şekilde seçimlere götürebilmek için büyük gayretler sarfediyordu.

14 Ekim 1973 seçimlerine yaklaşıldığında Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy vermeyeceğini ima eden İnönü seçmenlere hitaben:

" *CHP'ye oy verirken çok dikkatli olmalısınız. Çünkü, kendi partilerinden yoksun Türk solunun Marksist kanadı CHP'yi gözüne kestirmiştir. Onu kendilerine en yakın ve en elverişli parti sayıyorlar. Seçimde tutacaklar, sonra ona tamamiyle egemen olmaya çalışacaklar*".

İsmet Paşa güzel söylüyordu ama, peki Halk Parti içerisine çöreklenen bu Marksistler onun döneminde yokmuydu? Elbette vardı. Hâl böyle olunca yani Genel Başkanlıktan alaşağı edilince mi Marksistler gözüne batmış oluyordu. Adama sorarlar, zamanla bu zararlı komünist grupları neden tasfiye etmedin diye!..

Tasfiye etmemişsen, demek ki bu Marksistleri bile bile siyasi ihtirasların uğruna yıllar yılı içine sindirebilmişsin demektir...

İnönü'nün bütün bağırma ve çağırımlarına rağmen soldaki Marksist grupların da desteğiyle, Ecevit eski Genel Başkanı'na nazire yaparçasına 1973-14 Ekim seçimlerinde birinci parti olmuştu. Siyasal hayattaki tüm zamanlar dahil, Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde ilk defa "**3 milyon dörtyüzbin**" oy alarak, iktidar olmasa da en fazla sayıya erişmişti. Halk Partili seçmen İnönü'den bıkmış usanmış olmalı ki, anlayacağı lisanla ona gerekli ulti motomu göndermiş oluyordu. Kaldı ki 1973 seçimlerinde Halk Partisi'nin en fazla oy almasını, tam anlamıyla Ecevit'in başarısı olarak değerlendirmek yanlış olur. Evet, Ecevit İsmet Paşa'ya nazaran sol kesime daha sempatik gelip Halk

İNÖNÜ CHP'YE OY VERMEYİN DİYOR: İsmet Paşa'nın son yılları. Sayfa 326
Metin Toker Bilgi Yayıncılık.

Partisi'nin oylarında artma olmuştur ama, burada Demirel'in bilinen başarısızlığı, ayrıca Demokratların siyasi haklarının iadesi hususunda gereken gayreti göstermemesi nedeniyle, sağ kesimin de ikiye bölündüğünü gözardı edemeyiz. Tabii ki, Halk Partisi'ne bilhassa seçimler öncesi çöreklenen militan gruplar ve Marksist siyasiler, sağ kesimin yarattığı boşluğu çok iyi değerlendirmişlerdir. Eğer Bayar'ın arzuladığı şekilde "AP ve DP" birleşmiş olsalardı. Halk Partisi her zaman olduğu gibi yine muhalefette kalıp, cılız bir parti olmaktan öteye gidemezdi. İnönü'yü üzen hatta rahatsızlandıran 1973 seçimlerinin bilançosu, Halk Partisine göre başarı, eski Milli Şef'leri için sonun başlangıcıydı. 14 Ekim Seçim neticelerine göre: CHP-186, AP-150, MSP-45, DP-43, GP-14, MHP-3 Milletvekilliği çıkarmışlardı. Bu şartlarda hiç bir Partinin tek başına Hükümet kuramayacağı belirginleşirken, AP ve CHP'nin bir araya gelmeleri, Ecevit-Demirel anlaşmazlığı yüzünden imkansız gibi görünmekteydi. Ülke bu seçim istikrarsızlıkları yüzünden ardı arkası kesilmeyen kısa süreli koalisyonlarla idare edilirken, bir dört yıl daha kaosa sürüklenmeye gebe görünümsergileniyordu...

İNÖNÜ'NÜN ÖLÜMÜ

İnönü Ecevit'e karşı parti Genel Başkanlığını kaybettiğinde hayli üzölmüş, eski Genel Sekreteri Ecevit seçimlerde kendi dönemlerinden daha başarılı sonuçlar alınca kahrolup yıkılmıştı. Tabii ki bu prestij olayının, altından kalkmak kolay birşey değildi. Daha önceleri misafirlerine limonata tepsisi taşıyıp, damadı Metin Toker'in tavsiyesiyle ilk kez 1957 seçimlerinde Milletvekilliğiyle tanışan, devamlı talimatlar yağdırdığı Bülent Ecevit, koca İsmet Paşa'yı devirip Genel Başkanlık koltuğuna oturmuştu. Bu şartlarda İnönü gibi siyasi ihtirasları olan, tarihi bir kişiliği göz önüne getirecek olursak, buna can mı dayanırdı. İşte bu düşüncelerle, İsmet paşa kalp spazmları ve iştahsızlık yüzünden eriyip gidiyordu. Son as'ını oynadığını anlamış olacak ki, not defterinin 12 Aralık 1973 tarihli sayfasına şunları yazmıştı.

"Kilo: 58.300 gram. Kalbim bugün oldukça iyi, hafif yemek, istirahat."

İnönü devamlı olarak doktoru Zafer Paykoç'un gözetimine tabi tutulırken, düşünce denilen illet her geçen gün kalbini zayıflatıyordu. 25 Aralık Salı günü, Pembe Köşk'te Hastahane'ye çevrilen odasında fenalaşan İnönü, genel seçimlerin üzerinden iki ay dahi geçmeden kalbine yenik düşerek 89 yaşında hayata veda etmişti. Ölümünün yaklaştığı son anlarında elini tuttuğu eşine hitaben şunları söylüyordu:

"Hanımefendi elimde üç as var. Dördüncü asda gelecek oyun bitecek."

İnönü kendi tabiriyle ölümünü bezik oyununa benzeterek, son maça ası da gelmiş ve oyun bitmişti. İsmet Paşa bir hususta o kadar inatçı ve kararlıydı ki, hayatının son anlarında dahi ağzından **"Allah"** kelimesi çıkmayarak, ölüm denilen her faninin tadacağı ebedi yolculuğu bezik oyunundaki maça as'ına benzetiyordu. Ne diyelim bu da onun dünya görüşü!..

İnönü'nün cenazesi 24 saat katafalkta bekletildikten sonra 28 Aralık 1973 Cuma günü top arabası eşliğinde Maltepe camii'ne getirilmişti. Burada kılınan cenaze namazından sonra, daha önceden Bakanlar kurulunun aldığı karar gereği kortej Anıtkabir'e doğru yönelir.

Demokrat lider Bayar'ın hep söylediğim gibi yalnız ve yalnız Atatürk için yaptırdığı Anıtkabir'e ihtilalci Gürsel'den sonra, demek İnönü'de gömülecekti. İnönü hatalarıyla sevaplarıyla bir Devlet adamıdır. Ancak Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve kurtarıcısıyla Aynı coğrafyayı paylaşmaya hakkı varmıdır? yokmu dur? İşte burada duralım..

Bütün dünyada Anıt Mezarlar yalnızca Devletlerin kurucularına ait birer simge olduklarına göre, İnönü kırgınlığı ve kompleksi gibi tartışmalardan uzak kalınarak, hakkaniyet ölçüleri mutlaka yerine getirilmelidir. Burada ölünün arkasından Atatürk İnönü kırgınlığını tartışacak değiliz. Bütün bunlar yakın tarihin arşivlerinden çıkartılarak, siyasi platformda tartışılacak konulardır. Ancak Anıtkabir'deki İnönü imtiyazı ne yakın silah arkadaşlığına, nede tarihi kişiliklere maledilemez. Durumu bu açıdan değerlendirecek olsak bile, o zaman büyük kah-

İSMET PAŞA'NIN ÖLÜMÜ MAÇA AS'INA BENZETMESİ: İsmet Paşa'nın son yılları. sayfa 337 Metin Toker Bilgi Yayıncılık.

ramanlıklar gösteren diğer Kumandanlarımız, Atatürk'ün uzak silah arkadaşları mı gibilerden çelişkiler doğacaktır ki, onların kemiklerini sızlatmaya hiç hakkımız yoktur. Zaman içerisinde devrim şehidi tabir edilenler ve ihtilalci Gürsel'in naaşları yanlıştan dönülerek Anıtkabir'den başka yerlere nakledilmişse, buradaki İnönü imtiyazına da son verilip, "Atütürk"ü ebedi istirahatgahında milletiyle başbaşa bırakmalıyız. Doğrusu da budur...

Yakın silah arkadaşı, tarihi şahsiyet gibi yakıştırmalar geçerli mazeret olamaz. Bayar'ın Atatürk'ü 1953-10 Kasım'ında Etnoğrafya'daki tahta masanın üzerinden alıp, bütün dünyanın gözleri önünde muhteşem bir törenle Anıtkabir'e naklettiğini yakinen bilen bazı maksatlı kalemler, onun büyük vefasını Türk Milletine unutturmaya çalışırlarken, her nedense çeyrek asırdır buradaki İnönü imtiyazı karşısında suspus olmaktadırlar. 28 Aralık 1973 cuma günü İnönü'yü Anıtkabir'e oldu bittiye getirip defneden, Devlet ricalindekilerin büyük bölümü bugün hayatta yok. Günümüzdekiler biraz olsun demokrasiye inanıyorlarsa, yasaların gereğini yapıp doğru olanı yerine getirsinler.

Bir sözüm de Demirel'e olacak:

"Demokratların siyasi haklarını binbir dereden su getirerek geçiştirmeye çalışmanın ötesinde, demokrasi şehitlerimizi İmralı'dan yıllar yılı naklettirmeyerek, devamıym dediğin büyük davanın ilkelerine ters düştün. Bayar, Menderes, Zorlu, Polatkan ve ilk demokrasi şehidi Namık Gedik'in aziz hatıralarına atfen heykellerini dahi diktirme cesareti gösteremediğin bilinen durumlarıdır. Hiç değilse İnönü'nün Anıtkabir imtiyazına yasaların ön göndüğü şekilde son ver de, bu millet seni yapamadıklarının yerine, yapabildikleriyle hatırlasın. Yol, köprü, baraj gibilerden icraatlar yapman gerekenlerdi, buna bir sözüm yok. Ancak sırtından Çankaya'nın doruklarına kadar uzandığın büyük davayı ve Demokrat Partinin ilkelerini unuttun. İşte buna itirazım var!..."

BAYAR VE DEMOKRATLAR NİHAYET SİYASİ HAKLARINA KAVUŞUYORLAR

1975 başlarına gelindiğinde, Demokratların siyasi haklarına dair af kanunu yeniden gündeme getirilmişti. Kanun çıkmadan önce Bayar, Demokratların birlik ve beraberliklerini bozmamalarını, siyasi hakların iadesinden sonra bir karara varılmasını istiyordu. Kaldı ki, Bayar nasıl daha önce Tabii Senatörlüğü kabul etmemişse, bundan böyle de aktif siyasetle uğraşmayıp, dağılan sağ partilerin birleşmeleri için gayret gösterecekti. Nihayet 27 Mayıs 1960 ihtilalinden onbeş sene sonra, 1975 Ocak ayında siyasi haklarını elde eden Demokratlar, çıkan af kanunu karşısında adeta buruk bir sevinç içerisindeydiler. O kadar yıl çektikleri ızdırap ve manevi işkenceler yetmiyormuş gibi bilinçli bir şekilde siyasetten uzak tutulmuşlardı. Yaşları 60'la 90 arasında olan bu insanlara gecikmeli de olsa af çıkarılmıştı ama çoklarının siyasi platformda koşturamayacağı, yakinen bilinmekteydi. Demirel, Demokratlar siyasi haklarına kavuşmuştur diye beyanatlar veriyordu. Geçmiş olsun... Bu insanlar ruhen ve bedenen yıprandıktan sonra çokları ölümü beklerken, verilen af niye yarar ki!... Bu sözlerde doğruluk payı vardır. Nede olsa Demirel'in istediği olmuş, siyasi affın uzun yıllar gecikmesiyle, atı alan üsküdarı geçmişti...

Siyasi hakların iadesiyle, Bayar hayatta olan bütün Demokratları İstanbul Moda Deniz Klübüne davet ederek, tarihi toplantısını başlatmış oluyordu. Bu toplantıya Adalet Partisi ve Demokratik Partiden bazı Milletvekillerini de davet etmişti. Moda Deniz Klübündeki büyük buluşmaya, hayatta olan Demokrat Partili eski Bakan ve Milletvekillerinin tamamı katılmışlardı. Bayar burada partiler üstü bir konuşma yaparak, sağ kanadı birleştirmek istediğini söylerken, ülkenin sağlam ve istikrarlı Hükümetlerle ayakta durabileceğini ısrarla yinelemekteydi.

İleriki günlerde Demokratlardan Sebati Ataman, Celal Yardımcı, Dr. Baha Akşit, Adalet Partisi'nden İhsan Sabri Çağlayangil, Sabit Osman Avcı, Demokratik Partiden Ekrem Dikmen ve Özer Ölçmen'i özel bir toplantıya davet eden Bayar, her iki partinin, ülkenin geleceği açısından Hükümet kurmalarının şart olduğunu hatırlatıyordu.

Bu toplantının bitiminden sonra partiler yetkili kurullarıyla bir araya gelerek sürekli istişari görüşmelerde bulunurlar. Toplantılar neticesinde ilk olumlu cevap Adalet Partisi'nden gelmişti. Bayar'ın teklifini kabûl ettiklerini, Demokratik Partiyle kurulacak bir Hükûmete iştirak edeceklerini söylemekteydiler. Demokratik Parti yetkilileri ise **"Bayar'ın teklifini kabul ediyoruz"** fakat Demirel Başbakan olursa, bu işte yokuz diyorlardı.

Bayar, bu olumsuz gelişmeler üzerine Celal Yardımcı'yı parti liderleriyle temas kurmak üzere Ankara'ya gönderir. Celal Yardımcı bir netice elde edemeyince, aynı maksatla Dr. Baha Akşit Bayar tarafından Ankara'ya gönderilmişti. Adalet Partisi Genel Merkezinde Demirel, Çağlayangil ve Sabit Osman Avcı ile görüşen Akşit, ısrarlı çıkışları neticesinde her üç yetkiliden kurulacak Hükûmete iştirakları hakkında yazılı beyan alarak, hiç beklemeden Demokratik Partililerle temas kurmaya gider. Demokratik Parti Genel Merkezinde Genel Başkan Ferruh Bozbeyli, Ekrem Dikmen ve Özer Ölçmen'le görüşen Dr. Baha Akşit onlardan da yazılı beyanat istemişti. Bozboylu ve arkadaşları "Demirel Başbakan olmayacağım diye açıklama yapsın" bizler kurulacak Hükûmete katılacağımıza dair yazılı beyanda bulunup, altını imzalarız demektedirler. Baha Akşit Bayar'ın teklifi sarıhtır ve böyle bir kayıt yoktur dediği halde, belirttiği görüşler kabul görmez. Bu duygular içerisinde İstanbul'a dönen Dr. Baha Akşit, Bayar'a gelişmeleri olduğu gibi aktarır. Halbuki Demokratik Partililer Bayar'ın varlığıyla grup kurmuş, zor şartlarda siyaset sahnesine atılmışlardı. Şimdi ise kalkmış Bayar'a şart koşmaktaydılar. Demirel'in Başbakanlığı hususunda belki haklıydılar, ama rejimin tıkanmaması, süregelen siyasi istikrarsızlık ve komünizm tehlikesi karşısında huzura kavuşabilmek için isimler üzerinde geçici de olsa durulmamalıydı. İşte Demokratik Parti burada hata yapmış, bidayette Demirel'in siyasi aflar konusunda yaptığı gibi, şimdi de onlar Hükûmet kurma meselesinde büyük vefasızlık örneği sergilemişlerdi. Böylesine olumsuz gelişmeler neticesinde başta Sadettin Bilgiç olmak üzere Nilüfer Gürsoy ve arkadaşları Demokratik Partiden istifa ederler. İstifa eden Milletvekilleri Adalet Partisi tarafından kurulacak bir Hükûmeti destekleyeceklerini bildirmeleri üzerine, 12 Mart 1971'deki muhtıradan, şapkasını alıp arkasına dahi bakmadan giden Demirel, şartların ge-

reği dört yıllık bir aradan sonra yeniden Başbakan oluyordu. İşte o dönemde imkansız gibi görünen, hatta ihtimal dahilinde olmayan Demirel'in Başbakanlığı gerçekleşmiş, ne çare ki Bayar'ın birleştirmek istediği sağ kanat toparlanıp bir araya gelememişti...

İKİBUÇUK LİRA DEĞER BİÇİLEN İSTİKLAL MADALYASI

27 Mayıs hareketinin olduğu günlerde, bazı şahsi eşyalarıyla birlikte Milli Mücadelede gösterdiği büyük yararlılıklardan dolayı Bayar'a verilen İstiklâl Madalyasına, hiçbir gerekçe gösterilmeden ihtilalciler tarafından el konulmuştu. Olayı manevi değeri açısından düşünecek olursak, ihtilalcilerin yapmış bulundukları böylesine yüz kızartıcı davranış şekli hiçbir zaman tasvip görmez. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi; Milli Mücadelede gösterdiği fedakârane ve çok büyük hizmetlerinin yanısıra TBMM'ne Saruhan Mebusu olarak derhal katılması nedeniyle, Celal Bayar'ı Kırmızı-Yeşil kordelalı İstiklâl Madalyasıyla taltif etmişti. Türk'lerin yegane ve en büyük kahramanlık madalyasının beratı, Gazi Mustafa Kemal imzası ile tarihe mal olmuş ölümsüz bir armağandı.

Yassıada davalarında Yüksek Soruşturma Kurulu görevlileri bu tarihi nişana hiç vicdanları sızlamadan kendi milli değerlerini inkâr edercesine **"ikibuçuk lira"** kıymet takdir ederek, zabıt tutanaklarına yazdırıp akılları sıra hayli büyük işler başardıklarını sanmışlardır. Bayar'ın İstiklâl Madalyasını manevi değeri yerine, madeni yönüyle ele alıp, **"ikibuçuk lira"** kıymet takdir edenler, Milli Mücadele'nin diğer kahraman mücahitlerine ve üzerinde imzası bulunan Atatürk'ün büyük hatırasına bu insafsız davranışlarıyla tarifi mümkün olmayan saygısızlıklar içerisinde bulunmuş olmaları yorlar mı?

Başlangıçta da söylediğim gibi, Atatürk'e her fırsatta göstermelik bir şekilde sarılan ihtilalciler, önce onun Anayasa'sını sonra da aziz hatıralarını katletmişlerdir. Çünkü ihtilalin mantığı kendisinden başka bir şeyi düşünmez. Ve düşünmemiştir de...

Türkiye'nin İstiklâl harbi, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden kırkiki sene önce başlamış, büyük zaferden sonra Cumhuriyetimizin yegane temsilcileri olan genç nesiller yetişmişti. İşte bu nedenlerden dolayı, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Bayar'ı taltif etmiş bulunduğu İstiklâl Madalyasına, manevi değerleri yönünden hiçbir kudret ve kuvvet dokunamazdı. Ne yazık ki, ihtilalciler bazı ulvi değerleri hiçe sayarak, böylesine affedilmez tarihi yanlışlara düşmüşlerdir.

Avukat Gültekin Başak ve Orhan Ergüder girdikleri celselerde, müvekkilleri Celal Bayar'ın tarihi hakkı olan İstiklâl Madalyasının yetkili mahkeme tarafından iadesine karar verilmesini istiyorlardı. Belki bu haklı istek Yassıda da olsa, yerine getirilmez, Bayar'ın İstiklâl Madalyasının iadesi yönünde karar verilmeyebilirdi. Hukuk Mahkemelerindeki şerefli hakimler, manevi değeri madeni kıymetiyle ölçülemeyecek olan Bayar'ın İstiklâl Madalyasının iadesine karar verirken, Avukat Gültekin Başak, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu yüce armağanını esaretten kurtarmanın anlatılmaz mutluluğunu yaşıyordu.

Bugün Nilüfer Gürsoy hanımefendiye ebedi hatıra olarak miras kalan İstiklâl Madalyası, Bayar'ın şanlı ve şerefli mazisini tescilleyen, yeryüzünde bir faninin ulaşabileceği en yüce beratın ebedi simgesidir.

Yeni nesiller Bayar gerçeğini çok dikkatli inceleyip, onun ülkesinin menfaati ve mutluluğundan başka birşey düşünmediğini öğrendiklerinde, Türk demokrasisinin ulu çınarına gönülden saygı duyacaklardır, inancındayım...

BÜYÜK LİDERLERE TARİHİN HER DÖNEMİNDE İFTİRALAR ATILMIŞTIR

Büyük Devlet adamlarına tarihin her döneminde asılsız ve acımasız iftiralar devamlı olmuştur. Gerek muhaliflerinin, gerekse fikiryatlarına uygun olmayanların ürettikleri hayâl mahsulü söylentiler, ülkelerine hizmet eden şahsiyetleri hak ettikleri sevgi selinden hiçbir zaman mahrum edemez. Bayar hakkında, zaman içerisinde ard düşünceli siyasetçilerle, yazarların çıkardıkları asılsız şayialar, sağ du-

yulu insanlarımız tarafından itibar görmeyip birer riya olmaktan öteye gidememiştir. Gemlik'in Umurbey köyünden yola çıkıp zor yılların acımasız dönemlerinden gelerek Cumhuriyet Türkiye'sindeki tek yetkili ittifakçı sıfatıyla, Atatürk'ün son Başbakanı, demokrasiye açılan pencerenin yegane önderi ve ilk sivil Cumhurbaşkanı'mız olan Celal Bayar'ın ülkesi adına yaptığı büyük hizmetler her faninin üstesinden geleceği işler olamaz.

Bu nedenledir ki, böylesine büyük bir Devlet adamını yalanlarla karalamak kolay, fakat demokrasiye bağlı bilinçli insanları asılsız iddialara inandırmak hayli zordur. Demokrat Partinin ilk iktidar yıllarında Bayar ve dava arkadaşlarını komünistlikle itham edenler, baktılar ki halka inandıramayacaklar, ezan'ın bugünkü okunuş şekline dönüşmesinden dolayı onun hakkında irticanın başı safsatalarını uydurmalarına rağmen o da tutmayınca daha da ileriye giderek demokrasimizin ulu çınarını masonlukla suçlamaya başlamışlardı. Demokrat Parti hakkında çıkarılan komünistlik yalanlarını, bütün iftiralarına karşın kimselere inandıramayıp, seçim sandıklarında devamlı olarak millet iradesinin şaşmaz sağ duyusu ile cezalandırılanlar, Bayar'a haksız ithamlarla saldırmakla, ona ve Türkiye'ye asla engel teşkil edemezler. Komünizmin amansız düşmanı, hürriyet sevdalısı bir lidere önce irticanın başı, daha sonra da en çirkin iftiralarla mason diyenler, bu asılsız ve mesnedsiz yalanlarıyla siyasi müfteri olmaktan ileri gidemezler kanaatindeyim. İnönü'nün Milli Şeflik döneminin acımasız yıllarında Bayar'ın kurduğu Demokrat Parti, Türk halkının gözünde ve gönlünde efsaneleşip, üzerinden yarım asır geçtiği halde halâ milliyetçi bir teşekkül olduğu imajını zihinlerde taşıyorsa, bu durumlar karşısında haksız yalanlar üreten hayâl tacirlerine dur demek gerekir. Böylesine manevi değerlere bağlı, hürriyetlerin öncüsü demokrat ve milliyetçi bir partiyi kuran Bayar, hem komünist, hem irticanın başı, hem de mason olabilir mi? Bir insan aynı anda üç ayrı dünya görüşünü nüvesinde nasıl taşıyabilir? Bayar'ın komünizmin en büyük düşmanı olduğunu yakinen bilen solcu aydınlarımıza nedense onun tartışılmaz Demokrat adamlığının ötesindeki milliyetçiliğini, bir türlü anlatamadık. Gelelim masonluk meselesine...

Evet Bayar İttihadçıdır, fakat asla mason değildir. Her teşekkülün içerisinde olduğu gibi İttihat Terakki Partisinde de milliyetçi, ko-

münist, dinci, mason ve turancı dünya görüşüne sahip olan şahsiyetler bulunmaktaydı. Nasıl Enver Paşa'nın dini itikadlarının yanında turan'a koştüğünü inkâr edemiyorsak, Atatürk, Talat ve Cemal Paşalar'la Bayar'ın da İttihat Terakki Partisi'nin havasını teneffüs edip, yetkili kişiler olarak önemli görevler üstlendiklerini kabullenmemizden doğal bir şey olamaz. Ancak bu şahsiyetlerin her birinin kendilerine has karakteristik yapıları ve dünya görüşlerinin olduğu, yakın tarihimizin doğru kaynak bilgilerince de teyid olunmakta...

O dönemlerde İttihat Terakki Partisi'nin İzmir'deki tek yetkili Katb'i-Mesul'ü olan Bayar, Rum tehciri ve vatanın düşmanlardan kurtulup, hürriyete kavuşmasından başka bir şey düşünmediğinden sebep, kendisine teklif edilen masonluğa intisabı kabul etmemiştir. Hayatının son yıllarında Bayar devamlı surette komünizm tehlikesinden bahsederken, onu halâ karşılarında bir büyük engel olarak gören marksistler, Demokrat liderin çıkışlarına mani olabilmek gayesiyle mason olduğuna dair yalanlar üretmişlerdi. Bayar'la Yassıada ve Kayseri cezaevleri'nde uzun müddet birlikte yatan Dr. Baha Akşit bu hassas konu hakkında şunları söylemekte:

"Yassıada da Bayar tek kişilik yerde kaldığı için onu uzaktan da olsa görbilmem ancak celselerde, birbirimize bakışmakla mümkün olabiliyordu. Konuşabilmemiz ise söz konusu değildi. Ancak İmralı'daki infazların ardından Kayseri Cezaevi'ne nakledildikten sonra, sağlık durumuyla yakından ilgilendiğim Bayar'a sohbetlerimiz esnasında, masonluğuna dair çıkarılan dedikoduların ne derece doğru olduğunu sordum. Bayar bana verdiği cevaplarında, kesinlikle mason olmadığını açıklıkla söylemiştir."

Dr. Baha Akşit'in gerek hatıraları, gerekse muhtelif gazete ve kaptaplara yaptığı açıklamalarında, Bayar'ın masonlukla alakasının olmadığı belirginleşmekte. Ancak kuşkulu zihinlerde herhangi bir soru işareti bırakmamak kaydıyla bu hususu en yakın kaynaklardan gününasır getirmeyi faydalı bulmaktayım. Bu eserin hazırlanması esnasında zaman zaman kendileriyle Çiftelhavuzlar'daki evlerinde görüşüp çok faydalı bilgiler aldığım Bayar'ın damadı Dr. Ahmet İhsan Gürsoy masonluk meselesi hakkındaki konuşmamızda önemli açıklamalarda bulunurken, şunları söylüyordu:

"Önce şu kadarını söyleyeyim ki ömrümüzce önü arkası kesilmeyen iftiralarla karşılaştık. Bu masonluk meselesi de onlardan bir tanesidir. Bayar mason olmadığını hayatta iken, Son Havadis gazetesine açıkladı. Yani çok açık bir şekilde ben mason değilim demiştir. bu doğru açıklamalara rağmen bizlere atılan haksız iftiralara söyleyecek sözüm yok."

En yetkili kaynaktan alınan bilgilerden sonra halâ Bayar hakkında karalamalarda bulunanlar olursa, geçmişte olduğu gibi bugün de inandırıcı olamayacaklardır. Çünkü Bayar'ın Demokrat ve milliyetçi bir lider olduğunu, hayatı boyunca komünizme karşı en ön saflarda mücadele verdiğini taraflı tarafsız, hangi görüşte olursak olalım inkâr edemeyiz. Bu şartlarda onun hakkında çıkartılan asılsız şayialar, tarihin hangi döneminde gündeme getirilirse getirilsin, şerefli mazisinin ötesinde, ülkesine yaptığı büyük hizmetlerinden dolayı Bayar gerçeğini unutturmaya yeterli olmayacaktır. Çünkü unutulmazlar arasına girenlerin, yüz yıl da geçse, bin yıl da geçse unutulmaları mümkün olamaz...

12 EYLÜL 1980 İHTİLALİNE DOĞRU

Daha önce izah ettiğim gibi Bayar siyasi haklarını uzun bir mücadele neticesi onbeş sene sonra elde etmesine rağmen, Senato Başkanı Tekin Arıburun'un Tabii Senatörlüğe atandığına dair 25 Nisan 1974'teki davetine, 28 Nisan günü yazılı bir mesaj göndererek, millet iradesiyle seçilmediği parlamentoda görev yapmayı içine sindiremeyeceğini belirterek, eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla kendisine verilen bu hakkın iptalini istemişti.

Artık o bundan böyle devamlı fikir danışılan, milletine sergilediği örnek davranışlarıyla taraflı tarafsız, kitlelerin kendisine saygı duyduğu bir büyük bilge lider konumundaydı. 1977'de Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra komünizm tehlikesinin dünyaya hızla yayılması ve ülkemizi tehdit etmesi, Bayar'ı o kritik günlerde hayli üzen durumlardır. Her fırsatta komünizm yakında gelebilir, acil önlemlerin alınması kaçınılmaz bir hâl almıştır, demekteydi. O günlerdeki kanlı Çorum ve Kahraman Maraş olayları, terör estiren çatışmalar, banka soygunları Hükümetin üstesinden gelemeyip, aciz kaldığı başlıca olum-

suz gelişmelerdir. Bayar Çiftelhavuzlar'da kendisini ziyaret eden siyasilere darbe çözüm değil, bu vahim gidişata demokratik çerçeve içerisinde çareler bulunuz diye, devamlı tavsiyelerde bulunmaktaydı. Kamplara bölünen Üniversitelerde ise öğrenciler arasındaki silahlı çatışmaların önü arkası kesilememektedir. Kendilerine **"Dev genç"** adı veren komünist militanlar büyük şehirlerdeki hadiselerin yanı sıra Anadolu'nun diğer kentlerinde uyguladıkları silahlı vurkaç taktiğiyle, kır gerillacılığı görünümündeki kanlı terör eylemlerini acımasızca sürdürmekteydiler. Üniversiteler'deki bitmeyen yıkıcı terörün ötesinde, bilinen siyasi istikararsızlıkların süre gelmesinden dolayı parlamento tıkanmış durumdaydı. 1980 senesi yaz ortalarında hadiselerin iyice tırmandığı günlerde, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi sona ermiş yerine Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil vekalet etmeye başlamıştı. Gümrük Tekel eski Bakanı Gün Sazak'ın teröristlerce 27 Mayıs 1980 günü evinin önünde katledilmesi, ülkeyi bütün şiddetiyle **"sağsol"** çatışmasına yeniden sürüklerken, Demirel'in azınlık Hükümeti kararlık gidişata bir türlü yeterli çözüm getiremiyordu. Aslında Hükümetin geçmişten dersler alıp, siyasi partilerle her şeye rağmen müsterekte birleşmesi gerekirdi. Ne varki parti liderlerinin hiç birisi bunu yapmadılar. Kaldı ki Demirel, siyasi hayatında 22 Şubat 1962 darbe girişimini, yine Talat Aydemir ve Fethi Gürcan'ın gerçekleştirip asıllarıyla sonuçlanan 21 Mayıs 1963 macerasını ve komutanların kendisine verdiği **"12 Mart 1971 muhtırasını"**, yakinen yaşamış bir politikacıydı. Bu hadiselerin içinden gelmiş Demirel'in, adım adım ihtilal'e doğru sürüklenen Türkiye'nin ekonomik ve siyasal rahatsızlığına, şartlar ne olursa olsun çare bulması gerekirdi. Ancak yapılması gereken bir türlü yapılamamıştır. Ecevit-Demirel-Erbakan münakaşası hızla devam ederken, aylardır Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Turlar devam ediyor, mevcut adaylar yeterli çoğunluğu elde edemedikleri için işin içinden çıkamıyordu. Gerek Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi, gerekse ülkedeki anarşik olayların bütün şiddetiyle tırmanması, halkı canından bezdirmişti. Halk yine de ülkedeki olumsuzluklara parlamento içinde çözüm bulunmasından yanaydı. Öte yandan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren çıktığı gezilerde yaptığı partiler üstü konuşmalarıyla, adeta bir şeylerin geliyor olduğunun sinyalini verir gibiydi. Liderler Ordu'nun açıklıkla belirginleştirdiği müdahaleci tavrına aldırış etmeyip, bildiklerini okumaktaydılar.

Nihayet 12 Eylül 1980 gecesi Türk Silahlı Kuvvetleri idareye el koymuş, aylardır siyasal konuların yanı sıra Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde anlaşamayan parti liderleri gözetim altına alınmışlardı. Burada 12 Eylül darbesini, 27 Mayıs 1960'la asla karıştırmamak lâzım. 27 Mayıs'ta hiç bir önemli neden yokken, geçmiş bölümlerimizde detaylarıyla anlattığımız gibi bazılarının hırs ve ihtiraslarından dolayı devrin iktidarı haksız gerekçelerle ihtilalle devrilip, ülkemiz telafisi imkansız maceralara sürüklenmişti...

12 Eylül yapılması gerekeni yapmıştır. Böylesi görüşler belirtmem nedeniyle sakın ihtilal'e methiyeler yağdırıyor gibilerden düşünceler akıllardan geçmesin. Keşke meselelere demokratik teamüller içerisinde çözüm bulunmuş olsaydı da, ihtilal gerçekleşmeseydi. Bir gerçek daha var ki, 12 Eylül'de asker, 27 Mayıs'taki bilinen çirkin tavrılarını sergilemeyerek, hatta yaptığı darbeyi bayram olarak kutlamayıp kendi özüne dönmüştür. 1980 sonrası dönemlerde de siyasi ve ekonomik yönden büyük hataların olduğunu her şeye rağmen kabullenmeliyiz. Çünkü askerin geldiği her yerde, bilhassa hür iradenin ve iktisadi hayatın bittiği bilinen bir hakikattir. Bu kaçınılmaz durumun demokrasiye inanan herkesin ortak kanaati olduğu inancındayım. 12 Eylül'ün getirdiği tek şey var ki, o da komünizm tehlikesinin askeri darbenin oluşmasıyla önleildiği gerçeğidir.

Bayar 12 Eylül'ün olduğu gece Umurbey'deki baba evinde uyumaktaydı. Kendisiyle mülakat yapmaya gelenler olduğu söylenip sabahleyin uyanırıldıktan sonra giyinip hazırlanan Bayar, kabul ettiği gazetecilere hitaben:

"— Hoş geldiniz, haberler nasıl?"

Gazeteciler:

— Efendim ihtilal oldu. Kenan Evren Paşa idareyi ele almış, bu husustaki görüşlerinizi alabilir miyiz.

— Durun acele etmeyin bakalım. Her şeyde bir hayır vardır."

Kısa bir mülakattan sonra, kaldığı evde televizyon olmadığı için Bayar ve yakınları gazetecilerle birlikte gelişmeleri izlemek üzere yanlarında Umurbey köyü muhtarı olduğu halde, kahveye kadar çıkmışlardı. Demokrat lider İttihat Terakki'den bu yana ne fırtınalar atlatmış, ne darbeler görmüştü. Ancak o hayatının her gününde olduğu

gibi meselelerin millet iradesiyle çözülmesinden yanaydı. Ülke ne kadar iyi idare edilmese de, darbenin getirdiklerinden, götürdüklerinin daha çok olduğunu, yaşadığı deneyimler ve engin siyasi tecrübesiyle, yakinen bilmekteydi. İhtilal'le birlikte komünizm tehlikesi her ne kadar inkitaya uğramış olsa da, bu teselli bile demokrasiyle idare edilen ülkelerde askeri idarenin tasvip görmesine geçerli mazeret olamaz. Bu nedenlerden dolayı, Demokrat lider 12 Eylül İhtilal'i hakkında yorum getirmezken, "**bekleyelim, görelim**" demekle yetinmişti. Çünkü biliyordu ki, en kötü demokratik iktidar, en istikrarlı askeri yönetimden daha iyidir. Doğrusu da böyle değil mi?

BİR KÜLTÜR ABİDESİ

Denilebilir ki, bütün dünyadaki büyük Devlet adamları hatıraları ve haklarında yayınlanan kitaplarını umumiyetle maiyetlerindeki yetenekli yazarlara kaleme aldırırılar diye bir görüş hakimdir. Bu türden ön yargılı kanaatlarda, istesek de istemesek de doğruluk payı olduğunu gözardı edemeyiz. Çünkü her Devlet adamı yazar olacak diye bir kaide yoktur. O kadar uzun ve meşakkatli Devlet görevlerinden sonra kitap yazmak, gerçekten zor bir iş olsa gerek...

O nedenle dünya'daki üst düzey yetkililerin haklarında çıkan kitaplar, istisnalar hariç, yazar çizer takımına aittir. Ancak Bayar için bu hususta ayrı bir paragraf açmak lâzım. Çünkü o dünyada kitap yazmış, sayılı liderler arasında yeralan, istisnaların başlıcalarındandır. Geçiniz gençlik yıllarını ve orta yaş dönemini, 85-90 yaşından sonra saatlerce çalışma masasının başından ayrılmayıp, sayfalar dolusu ciltler içeren kitaplar yazmak, dolu dolu yaşanan Devlet hayatıyla, bir o kadar çekilen çilelerin ardından, zaman ayrılacak işler olamazdı. O yaştan sonra hayatta kalan akranları, torunlarıyla oyalanıp, geçmişteki anılarını tatlı bir serap gibi gözlerinin önünden geçirirlerken, Bayar bitmek tükenmek bilmeyen bir azimle Cumhuriyet Türkiye'si ve Anayasa hakkında kitaplar yazıp, gelecek nesillere ışık tutacak kültürel değerler bırakmak gayretindeydi. Taa Cumhurbaşkanlığı yıllarından, kalmış olan

birçok kitapları ve hatıraları tazeleyerek bıkıp usanmadan okuyup, taramaktaydı. Bugün bile genç yaştaki yetenekli yazarların dimağ olarak zor dayanabileceği uzun soluklu eserlerin tamamlanabilmesi, gerçekten kolay olmayan bir çalışma ürünüdür. Bayar böyle düşünenlerin tam aksine, sekiz ciltlik "**Bende Yazdım**" adlı eserini tamamlayarak, olmaz denileni gerçekleştirmesinin yanında, Cumhuriyet Türkiye'si'nin insanlarına ölümsüz bir kültür mirası bırakmanın anlatılmaz hazzını yaşıyordu. Bu kitabımı hazırlarken sık sık Türkiye Büyük Millet Meclisi müzesine gittiğim bir gerçektir. Orada Cumhuriyeti bizlere armağan eden üç büyük şahsiyetin odaları bulunmakta. Atatürk, Bayar ve İnönü...

Atatürk'le Bayar'ın odaları hemen giriş kapılarının iki yanında teşkil edilmiş. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve kurtarıcısı Atatürk'ün özel eşya ve resimleriyle donanmış odasından sonra, hemen yanındaki Bayar'ın odasına geçtim. Camlı panoların sıralandığı bölümde Atatürk'le olan fotoğrafları, kullandığı kalemler ve bizzat yazmış olduğu üzerinde Anıtkabir klişesi bulunan sekiz ayrı ciltlik "**Bende Yazdım**" adlı eseri gözlerimi yaşarttı. Hayli duygulanmadım desem yalan olur. Bir kültür abidesi Cumhurbaşkanlığı'nın manevi değeri büyük, bizlere tarihi miras olarak bıraktığı kitaplarına gıptayla bakarken içtenlikle guruplanıp, işte Türkiye'yi böylesine bilgi dehası Devlet adamları idare ettikleri zaman büyük ülke oluruz diye düşünmekten kendimi alamadım. Bayar'ın odasından çıktıktan sonra en dipteki İnönü'ye ait bölüme geçtiğimde, bir anda durdum ve Atatürk ilkelerinin nasıl unutturulmak istendiğini belgeli tanıklarıyla yaşayınca, gördüklerim beni şok etti!..

Evet, kitabımın içeriğinde hep bahsettiğim Tek Şeflik döneminin 1939'dan 1950'ye kadar tedavülde olan İnönü klişeli kağıt banknotları ve pulları, Atatürk'ü unutturmak isteyen tarihi kinin yanılgıları olarak gözlerimin önünde durmaktaydılar. Türk halkı tam onbir sene Atatürk'ten uzak bir şekilde, İnönü'lü para ve pullarla hayatını sürdürmüştü. Şimdi buradan, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Cumhuriyet Müzesine giden geleceğin ümidi, yarınlara teminatı olan Türk çocuklarına bir şeyler söylemek istiyorum.

Yakın tarihimizde iz bırakanları araştırırken, çok dikkatli bir şekilde İnönü dönemini inceleyiniz ki, orada Atatürk'ü asla ve asla bu-

lamayacaksınız. 1950'den sonra demokrasiye geçiş dönemlerimizde Cumhurbaşkanı olan Bayar'lı yıllara baktığınız zaman, yeniden Atatürk'lü paraları, Anıtkabir'i ve Kemalizm ilkelerini gördüğünüzde, bu gelişmeler sizlere Cumhuriyet Türkiye'sinde yaşanan tarihi gerçekleri hatırlatacaktır...

HAYATININ SON YILLARINDA HEP KÖYÜNÜ ÖZLÜYORDU

Yaşadığı yıllar içerisinde, Devletin en üst mevkilerinde ve Cumhurbaşkanlığı gibi yüce bir makamda görev almasına rağmen Bayar hep doğasındaki özünü yaşamıştır. Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde de her fırsatta doğduğu topraklara giderek, oradaki insanlarla dertleşip hasret gideren Bayar, Devlet adamlığının ötesindeki sade kişiliğiyle halkının özlemlerini sevgi ve hüznelerini paylaşabilen, abartısız bir yapıya sahiptir diyebiliriz. Bilhassa Kayseri Cezaevi'nden sonraki günlerinde, doğum tarihi olan her 16 Mayıs'ta Umurbey'e giderek, yaş günü kutlamalarında, köylü vatandaşlarıyla birlikte olmayı kendisine prensip edinmişti. Doğum gününü lüks ve şatafatlı mekanlar yerine, Umurbey'deki hemşehrileriyle köy meydanında büyük çınar ağacının altında yediği mütevazı yemekler ve içtiği bir bardak ayranla, kutlamaktan büyük haz duymaktaydı. Her gelişinde Meydan Camii'nde mevlid okutup, atalarının hayır dualarını almayı ihmal etmezdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi Bayar, eriştiği bütün yüce makam ve mevkilerin ötesinde, kişiliğinin özünü yaşayan bir liderdir. Yüz yaşına yaklaştığı günlerde, birlikte sohbet ettiği vatandaşların sorunlarına çare bulmak için gayret gösterirken, boş zamanlarında elindeki büyüteçle kütüphanesinden seçtiği kitapları okumaktaydı. Hayatta her türlü umuru ve itibarı görmüş bir liderin, o yaştan sonra öğrenmeye ne ihtiyacı var gibilerden düşünceler, akla gelebilir. Celal Bayar'ın bir kültür abidesi olduğunu, 85-90 yaşından sonra ciltlerle kitaplar yazdığını belirtmiştim. O nedenle yüz yaşındaki Bayar'ın büyüteçle de olsa her türlü eseri okuyup, takip etmesinden doğal bir şey olamaz. Umurbey'den uzaklara bakıp, akşamları ışıltı ışıltı görünen

Gemlik sahilini doyasıya seyreden Bayar, belki de gençlik yıllarını hatırlıyor olmalı ki, bu durumdan büyük zevk alırdı. Son olarak 16 Mayıs 1986 tarihinde "Yüzüç"üncü yaş gününü Umurbey'deki tarihi çınarın altında kutlayan Bayar, inşallah seneye de sizlerle beraberim diyerek, hemşehrileriyle mutluluğunu paylaşıyordu. Şöyle bir dikkat edilecek olursa, Bayar servetten, zenginlikten ve gösterişten devamlı surette uzak kalmıştır. Belki kendi yaşantısı böyle idi ama, zengin olana da cephe almadığı, bilhassa karma ekonomiden yana gerçekleştirdiği uygulamalarla, açıklıkla bilinen gerçeklerdir. Dünyada Cumhurbaşkanı olup ta, yaşantısını görev öncesi ve sonrası Bayar tarzında mazbut bir şekilde sürdüren kaç lider vardır, merak ediyorum. İnanın hiç abartmıyorum, o kadar yüce makam ve mevkiden sonra, hayatının önemli günlerini Bayar örneğindeki gibi köyünde geçiren lider sanırım yok gibidir. Birinci Meclis'ten günümüze bir asrı aşan tek üye olarak tarihe geçmesi bir yana, dünyada Bayar'dan başka yüz yaşını geçebilen lider yoktur. Bayar hayatının bu son dönemlerinde baba evinin etrafındaki müzeyi ve çevresini büyük ölçüde tefriş ettirerek, sanki çıkacağı son yolculuktaki ebedi yerini belirlemiş gibiydi. En çok kitaplara önem veriyor, eserlerin kitaplıklara sağlıklı bir şekilde yerleştirilmesine itina gösterirken gelecek nesillerin bunlardan yararlanabilmesini mutlaka istiyordu. İşte bu duygular içerisinde doğum gününü kutlayan Bayar, 104'üncü yaşında yeniden buluşmak ümidiyle Umurbey'lilere veda ederek, baba ocağından ayrılarak İstanbul'a dönmüştü. Aslında bu onun doğduğu toprakları, dünya gözüyle son görüşü ohuyordu. Son ayrılışında kendisini uğurlayan herkese elini öptürüp, sıcak bir tebessümle veda etmişti. Bir bakıma bu içten ve samimi ayrılık, Umurbey'in yetiştirdiği yaşayan tarihin doğduğu topraklara ebedi dönüşü olacaktı...

BAYAR HAYATA VEDA EDİYOR.

Baba ocağı Umurbey'den İstanbul Çiftelhavuzlar'daki evine dönen Bayar, günlerini gelen ziyaretçileriyle görüşmek, eskisi kadar pek olmasa da zaman zaman okumakla geçiriyordu. Türkiye komünizm tehlikesini atlattı ama, içine düştüğü iktisadi kriz ve işsizliğin dev boyutlara ulaşması, çözümlenmesi gereken konulardı. Bu durumlar, ülkemizin ekonomi politliğini yüzüç yaşında olmasına rağmen yakından takip eden Bayar'ı hayli üzmekteydi. Demokrat lider geçmişte olduğu gibi bugün de, ülkesinin insanlarını mutsuz görmek istemiyordu. Kendisine fikir danışan politikacı ve yazarlara, tatbikatta yaşayıp bidayette hayata geçirdiği iktisadi konuları bıkip usanmadan anlatıp, memleketin hayrına olacak gelişmeler hakkında devamlı öğütler vermektedir. Bayar amansız bir komünizm karşıtı olduğu halde, Rusya ve Kızıl Çin'in tek partili Devlet kapitalizmi sistemini demokratlıkla bağdaştırma yanlışlığına düşüp, kendisini hedef alan gazetelerin yazarlarına dahi kapısını açık tutabilmiş olan yegane liderdir. İnsanlara kırılıp, kızmak yerine onları fikir mütealası ile olumlu yöne çekebilme inancının, devamlı savunucularındandı. Az konuşan, karşısındakinin sözünü kesmeyip, dinlemeyi seven bir yapıya sahipti. Günlük yaşantısındaki gıdasına ve uyku saatlerine dikkat etmesi bir yana, doktorlarının tavsiyesinden dışarı çıkmazdı. Hayatının son yıllarında en çok inandığı insanlar arasında, dava arkadaşı Dr. Baha Akşit'in yerinin ayrı olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda Kayseri Cezaevi günlerinden bu yana Bayar'ın özel doktorluğunu üstlenen Baha Akşit her şeyiyle inandığı liderinin sağlığıyla yakından ilgilenip, günlerinin büyük bölümünü Çiftelhavuzlar'da geçirmekteydi. Bayar'ın Akşit'i idam sehпасından birlikte dönen arkadaşı olmasının ötesinde, bir baba şefkatiyle sevdiği bilinen durumlardır. Ancak sağlığıyla alâkalı başka bir doktor gelse bile Bayar yine de, Baha Akşit'in görüşlerini almak lüzumunu hissederdi. Temmuz ayının sonlarına doğru gelindiğinde, yıllar içerisinde ara ara nükseden kalp ve solunum yetmezliği Bayar'ı hayli rahatsız etmeye başlamıştı. Hastahane de yatma yerine, evine gelen hekimler tarafından tedavi edilmeyi uygun görürdü. Hiçbir zaman huysuz bir hasta olmadığı gibi bilhassa doktorlarının tavsiyelerine uyma nezaketini, sonuna kadar sürdürmüştür. Son günlerde en çok hayıflandığı şey elindeki yüzlerce kutu belgenin ancak sekiz cildini değerlendirip, kitap

haline getirebilmeseydi. Bu belgelerden daha fazla yararlanamayışı, Bayar'ın içinde bir ukte olarak kalmıştı. "**Bende Yazdım**" adlı sekiz ciltlik eserinin, geriye kalan bölümlerini Bayar tamamlayamadığına göre bundan böyle yeni kuşak tarih araştırmacıları yazacak demektir. Öyle sanıyorumki Bayar'ın bıraktığı kültür mirasının arşiv belgeleri, bilhassa Cumhuriyet döneminizdeki yaşanan önemli hadiselerle ışık tutacaktır, kanaatindeydim.

Ağustos ayının ortalarına gelindiğinde yoğun sıcak ve nem oranının yüksek olmasının etkisiyle, Bayar'ın nöbetler halinde nükseden solunum yetmezliği, hızını daha da arttırmıştı. Özellikle son bir haftadır sürekli doktor kontrolü ve müşahadesi altındaydı. Çiftelhavuzlar'a 20 Ağustos'tan itibaren gelip giden ziyaretçiler ve dava arkadaşları, bir tarihin son yolculuğuna çıkmak üzere olduğunun bilincindeydiler. Bakanlar, Milletvekilleri ve Demokrat Partiye gönül verenler, son bir kez olsun liderlerini uzaktan da olsa görebilmek gayesiyle, akın akın Çiftelhavuzlar'a geliyorlardı. Bayar'ın birlikte kaldığı kızı Nilüfer hanım, damadı Dr. Ahmet İhsan Gürsoy, torunları Emine, Akile, Bilge ve diğer aile fertleri hasta yatağının başından ayrılmayıp, yaşayan tarihe doyasıya bakarak üzüntülerini her haliyle belli ediyorlardı. 21 Ağustos akşamı durumu hayli ağırlaşan Bayar, bir ambulansla Haydarpaşa Kalp ve Göğüs Hastahanesine kaldırılır. Bilhassa Kayseri günlerinden sonra babasının yanından hiç ayrılmayan Nilüfer hanım, Bayar'ı hasta yatağının başucunda üzüntüler içinde beklemekteydi. Sabah saatlerinde hayli belirginleşen solunum yetmezliği, dakikalar ilerledikçe şiddetini daha da artırır. Artık ümitsiz bir şekilde, yakınları, Devletin üst düzey temsilcileri ve vatandaşlarımızdan oluşan topluluklar, Hastahane'nin kapısı önünde bekliyorlardı. Saatler tam on'u gösterdiğinde, kendisine uygulanan bütün tıbbi müdahalelere cevap vermeyen "**BAYAR**" 22 Ağustos 1986 günü yüzüç yaşında hayata veda etmişti.

Demokrasimizin ulu çınarı son nefesini vermesiyle birlikte bütün yurttaki müzik yayınları durdurulmuş, şanlı bayrağımızın gönderden yarıya indirilmesiyle Türkiye adeta mateme boğulmuştu. Sevenleri, demokrasiye inananlar, onun çizgisi ve ideallerinin takipçileri Demokrat liderin arkasından hüzün gözyaşları dökmektedirler. Bayar'ın cenazesi Türkiye Büyük Millet Meclisine getirilerek üç gün katabalkta

bekletilmişti. Yurdun her yerinden gelen insanlarımız naaşının önünde eğilip, gösterdikleri saygı duruşuyla, Demokrat lidere olan son vecibelerini yerine getiriyorlardı.

Bayar'ın hayata veda edişinin ilk günü durdurulan müzik yayınları ve bayrağımızın yarıya indiriliş süresi tam bir hafta devam etmişti. 29 Ağustos Cuma günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki katafalkından alınan Bayar'ın naaşı, başta Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Başbakan Turgut Özal, Bakanlar Kurulu üyeleri, Kuvvet Komutanları, Milletvekilleri ve büyük bir kalabalığın katılımıyla genç subayların çektiği top arabasının üzerinde, Maltepe Camiine doğru son yolculuğuna ilerlemekteydi.

Uzun bir yürüyüşten sonra top arabasından indirilen Bayar'ın naaşı, camideki musalla taşının üzerine konulmuştu. Avlu ve caminin çevresi öylesine kalabalıktı ki, insanlar güçlkle yürüyebilmekteydiler. Hareket edebilmenin imkanı yoktu. Muazzam bir kalabalığın eşliğinde Devlet ricalinin katılımlarıyla kılınan cenaze namazından sonra, Bayar'ın naaşı aynı gün baba ocağı Umurbey'e götürülmüştü. Kendi topraklarının yetiştirdiği büyük Devlet adamını gözyaşları içerisinde karşılayan Umurbey'liler, daha üç ay önce birlikte yaş gününü kutladıkları Bayar'a olan son görevlerini yerine getirmeye, hazır bir haldeydiler. Ankara'dan gelen politikacı ve bürokratların yanısıra yurdun çeşitli bölgelerinden iştirak eden Demokratların katılımlarıyla, büyük bir kalabalık eşliğinde Umurbey Meydan Camiinde kılınan namazdan sonra, Bayar'ın naaşı 29 Ağustos 1986 cuma günü öğle üzeri, doğduğu evin yakınındaki Anıt Mezara defnedilmişti. Demokrat liderin naçiz bedeni aramızdan ayrılmıştı ama, onun ülkesi adına yaptıkları hiç unutulmamak üzere kalplerde yaşıyordu. Şurası unutulmasın ki, Umurbey'deki Anıt Mezarı ziyaret edenler, orada yalnızca Bayar'ı değil, Atatürk ilkelerini, demokrasiyi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin vazgeçilmez değerlerini göreceklerdir. Demokrat lider yaşarken aramızdaydın, şimdi gönüllerdesin. Bu ülkenin insanı, sana olan minnettarlığıyla aziz hatıranı ebediyyen dualarla anacaktır. Ruhun şad olsun...

SONUÇ

Yüzüç senelik uzun bir ömrün acılar, çileler ve ülkesine yaptığı büyük hizmetlerle geçen hayat akışını anlatırken kendimi zor bir imtihandan çıkmış olmanın anlatılmaz mutluluğu içerisinde hissetmekteyim.

Bayar'ı geniş detay bilgiler içerisinde değerlendirirken yalnızca onun klasik hayat hikayesini değil, siyasi ve iktisadi yönlerinin ötesinde, insanı hayli hüznülendiren kader çizgisindeki dramatik acımasızlıkları da doğru kaynak bilgilerin ışığında tanımlamak benim için vazgeçilmez bir ödev olmuştur.

Şu kadarını açıklıkla söyleyebilirim ki Bayar gerçeğini, bir yazarın onun hakkında okuduğu eserlerden veya kulak dolgunluğu duyumlardan kaleme alıp anlatabilmesi asla yeterli olmaz.

Önce Demokrat lideri ve onun büyük davasını hayatınızın ilk yıllarından itibaren ruhunuzun her zerresiyle, bütün içtenliğinizle yaşamamız lâzım ki, Bayar gerçeğini ve ilkelerini anlatabilmeniz mümkün olsun. Yoksa yazdıklarınız, çizdikleriniz tüm iyi niyetlerinize rağmen hakikatları pek yansıtmayan, birer suni gölet misali anlatımlar olmaktan öteye gidemez.

İlk mektep yıllarımda Kütahya'dan koparak il olan şehrimizden, İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik, Türk Milli Eğitimi'nin saygın Bakanlarından Orhan Dengiz gibi Demokrat Partinin önde gelen siyaset adamlarının yetişmesi, bu kıymetli büyüklerimden zaman içerisinde Bayar ve onun büyük davası hakkındaki duyumlarım, edindiğim ön bilgilerin nüvemde yereden ilk feyzleri olmuştur. Anadolu'daki küçük şehirlerde insanlar birbirlerini devamlı görüp tanıdıkları için o dönemlerdeki Bakanların bizim yaşamızdaki çocukların gönlünü alması ve onların partililer'e anlattıklarını bir köşede oturup sessizce dinlememiz, olağan durumlardı. Merhum İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik gerçekçi olmasının ötesinde, doğruları anlatmaktan hiç çekinmeyen bir yapıya sahipti. Bazı Milletvekilleri'nin ellerindeki yemin metinlerini dahi doğru dürüst okuyamadıklarından şikayetle, hayıflanır dururdu. Yıllar içerisinde serpilip büyümeye başladığımda aile çevrem ve böylesine değerli siyaset adamlarından öğrendiklerimle ülke meselelerine

daha bilimsel bakmaya başladım. Hakkı Gedik ve Orhan Dengiz gibi şahsiyetlerden zaman zaman Bayar, Menderes ve Demokrat parti hakkındaki önemli konuları duyup, öğrenmek bana adeta haz veriyordu. Merhum İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik'in bir konuşmasında söyledikleri yıllar varki, halâ hafızamdan silinmemiştir.

"Beyler sizler hep binanın gövdesine ve çatısına bakıyorsunuz, oysa ki asıl yapıyı ayakta tutan onun temelidir. Bayar'da bu binanın temel taşı olduğuna göre, o olmasaydı gövde ve çatı, hatta çok benimsediğiniz **"serbest mülkiyet hakkı"** olur muydu? demişti.

Evet, bu sözlerde büyük doğruluk payı vardır. Bayar Devletin başında bulunduğundan onun yıllar önce savunup, iktidar olduklarında ısrarla gerçekleşmesini istediği karma ekonominin bir parçası olan **"serbest mülkiyet hakkı"** Hükümetin icraatı gibi görülüp kamuoyu tarafından da öyle değerlendirilmişti. Halbuki bu fikirler Bayar'ın Milli Mücadele günlerinden beri tahayyül edip, 1950'de iktidara geldiklerinde Menderes kabinesine tavsiye ederek uygulanmasında öncü olduğu gerçeklerdir. Bayar bir siyaset adamı hüviyeti taşımasının ötesinde, Türk İktisadiyatının gerçek mimarı olmasına rağmen bugüne kadar her nedense, devamlı surette onun politik yönüyle, yaptıklarını veya yapamadıklarını değerlendirmişiz. Doğuştan İktisatçı olan Bayar'ın Cumhuriyetin zor ve buhranlı yıllarında Kağıt Sanayii, Şeker Fabrikaları, Sümerbank, İş Bankası, Denizcilik İşletmeleri, Merkez Bankası gibi önde gelen kuruluşları hayata geçirdiğini kabullenirken, siyaset adamlığının ötesinde onun ekonomimizin gerçek manada öncülüğünü yapan ilk mimarı olduğunu inkar edebilir miyiz?

Dikkat edilecek olursa Bayar iktisadi hayattaki uygulamalarında, özel sektörün yanısıra o günlerin şartlarında Türkiye'yi ayakta tutan, yumuşak bir Devletçilik anlayışının ürünü olan Kamu İktisadi Teşekkülü kuruluşlarına da geniş yer vermiştir. **"KİT"** adını verdiğimiz bu Devlet Kuruluşları yokluklar içerisinde meydana getirilerek o günlerde kâra geçip ülkemizi kalkındırma günümüzde arpalık haline gelip zarar etmelerinin ötesinde, sırtımızdaki kambur olma durumuna gelmişlerse, bunun nedenlerini istikrarsız Hükümetlerde veya ard düşünceli, basiretsiz idarecilerde aramak gerekmez mi?

Bayar o yokluk yıllarında şartların gereği hayata geçirdiği, katı ku-

rallardan arınmış Devlet kuruluşlarının yanısıra özel sektörün gelişmesi yönünde de büyük gayretler sarfederek, liberal ekonomiden farklı olan karma ekonominin memleketimizdeki ilk teorisyeni olmuştur. O nedenle Bayar'ın siyasi alandaki Demokrat ve Milliyetçi görüşlerinin yanında amansız bir komünizm karşıtı olduğunu, iktisadi yönüyle ise salt bir liberalizmden farklı olan gerçek manada karma ekonomiyi benimsediğini, hakkındaki doğru kaynak bilgilerin teyidi olarak tanımlayabiliriz.

Bütün dünyada genelde iktisatçılar, nakti işlerle uğraştıklarından paraya olan yakınlıklarıyla bilinirler. Bayar bu tanımlamaların tam aksine memlekette o kadar Banka ve Kamu İktisadi Teşekkülü kurduğu halde, paranın yanısıra servet sahibi olmak gibi davranışlardan uzak kalmasıyla bilinip, tanınmakta olan bir lider görünümü sergilemekte...

Nedenine gelince, Maliye Bakanlığının geçmiş yıllardaki döküman ve arşivleri incelendiğinde, Bayar'ın on yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde, yurt dışı seyahatlerinin hiç birisinden harcırah almadığını görürüz. Bugün İstanbul Çiftelhavuzlar'da, manevi değeri evlatları tarafından önemli olması nedeniyle korunmasına özen gösterilen evi ve Umurbey'de babadan kalma zeytinlikleriyle, müze haline getirilen vakıf binasından başka gayrimenkulü olmayan, Türk siyasetine yetmiş yılını vermiş bir Devlet adamının dünya nimetlerinden uzak kalması, bizleri fazlasıyla düşündürürken, ülkemizi acımacak hale düşüren şu andaki idarecilerimize önemli mesajlar vermiyor mu?

Kaldı ki Bayar 1974 senesinin nisan ayında kendisine teklif edilen Tabii Senatörlüğü kabul etmeyerek, olayın manevi yönü bir yana her ay Devletin kendisine vereceği **"altmışbin lira"** gibi o günlerde hayli kıymetli olan maaşı almaktan imtina ederek, parayla alakalı olmadığını her yönüyle tescillemiştir. Gelelim Yassıada davalarına, kitabımızın içeriğinde hayli detay bilgilerle anlattığımız Bayar'ın ihtilalcilere taviz vermeyen savunmaları, onun kendi arkadaşlarına ne denli sahip çıktığının en büyük göstergesidir diyebiliriz. Bayar Devlet hayatındaki tartışmasız büyük liderliğinin ötesinde, bilhassa Yassıada mahkemelerindeki sağlam ve tutarlı davranışlarıyla kendisini sevenler bir yana en acımasız muhaliflerinin gözünde dahi anıtlamıştır. Bayar'ın Yassıada'daki intihar teşebbüsünü, böylesine güçlü bir iradenin ar-

kasında, onun zaafı olarak değerlendiremeyiz. Ada Kumandanı Tarık Güryay Bayar'a alaycı bir tavırla bundan böyle intihar etmek yok dediğinde, o bu konuşmaya cevaben:

"Ben canıma kastedecek insan değilim. Ancak canımdan da önemli olan onuruma dokunulacak olursa, işte o zaman hiçbir şeyi düşünmem" diyen Bayar, şahsiyetine ne denli önem verdiğini her halile ispatlamıştır.

Bir diğer önemli husus olan yabancı Devlet adamlarının Cumhurbaşkanlığı döneminde Bayar'a verdiği armağanlar meselesine gelince; Demokrat lider hayatının son yıllarında uhdesinde bulunan çok kıymetli hediye ve nişanları kayda geçirterek, Umurbey Müzesine bağışladığını özellikle açıklamıştı. Kendi evlatları ve torunlarının dahi dokunamadığı bu kıymetli armağanlar, bugün Umurbey Vakıf Müzesi'nde sergilenmektedir. Bayar sağlığında böylesine değerli nişanları vakfın malı olarak kaydettirirken, bazı yakın arkadaşları hiç değilse bu şahsi armağanların bir kısmını torunlarınıza hatıra olarak bırakınız dediklerinde, ısrarla karşı çıkarak **"Onlar benim yaptığım her işin doğruluğuna inanırlar"** diye cevap vermiştir. Bayar'ı irticanın başı olarak suçlayan geçmişteki muhalifleri Demokrat lidere dün olduğu gibi bugün de haksızlık etmektedirler, inancındayım. Gemlik'in Umurbey köyünde din eğitimi veren bir müftünün üç erkek çocuğundan en küçüğü olan Bayar, manevi değerlere önem vermesinin yanında Atatürk ilkelerine bağlı demokrat dünya görüşünü benimseyen, taasuba ve tutuculuğa şiddetle karşı olmakla beraber, laikliği gönülden desteklemesinin ötesinde, halk modeli mazbut aile yaşıyla, gerçek lider portresinin örnek temsilcilerindendir. Şartlar ne olursa olsun hiçbir karalama ve ard düşünce Bayar'ın Demokratlığına gölge düşüremez. Bugün kişisel itibarlarını yitiren bazı siyasilerimiz, din istismarcılığı yapıp, ayakta kalabilmek uğruna Demokrat Partiyi halâ bir yerlere çekebilmenin çirkin görünümünü sergilemektedirler.

Ne alakası var? Allahla kul arasında olan ibadetin kutsal yeri asırlardır bilinen bir durum olduğu halde, din olgusunu siyasi arenaya sokmak olabilir mi? Bayar ve dava arkadaşları, dinle siyasetin yerini ayrı tutan, bunun yanında manevi değerlere bağlılıklarıyla tanınmakla

birlikte, Atatürk ilke ve inkılaplarından ödün vermeyen bir siyasi teşekkülün kurucularıdır. İlk günkü tüzüğünde de belirlendiği gibi, adı üzerinde **"Demokrat"** olan bu partimizin gerçek değerlerini, aradan yarım asır geçse de hiç kimse oğluyum, yakınıyım diye çarpıtıp bir yerlere çekemez. Demokrat Partinin devamıyız diyen ve yıllardır halkımızı bıktıp usandıran siyaset bezirganlarımız artık eğreti durdukları menfaat sahnesinden çekilsinler ki, bizler de rahat olalım.

Bayar gerçeğini yaşadıkları ve okuyup öğrendiklerinin ötesinde böylesine büyük bir lideri, çocukluk yıllarımdan bu yana ruhumun derinliklerinde yereden sonsuz sevgisinden aldığım ilhamla tanımlamaya çalışırken, mutlaka noksanlarım olmuştur. Dünyada hiçbir Devlet adamına nasip olmayan **"BİR ASRI"** geçen yüzüç senelik dolu dolu yaşanan bir ömrü en büyük fikir adamları dahi tam anlamıyla yazıp, yakın tarihin sayfalarına sığdıramaz. Bizler nasıl geçmiş kuşaklardan bilgiler edinip, onlarla yetinmeyerek, araştırmalarımızı kısmende olsa geliştirmişsek, bizden sonrakilerin geniş kapsamlı bilimsel metodlarla, büyük Devlet adamı Bayar hakkında riyalardan arınmış daha etkin yapıtlar meydana getirecekleri inancındayım.

Tek dileğim Türk çocuklarının yakın siyasi tarihi bıkmadan usanmadan ısrarla incelemeleridir. Aksi halde gerçeklere yaklaşımları söz konusu olamaz. Her insan gibi benim de mutlaka bir dünya görüşümün var olduğu kaçınılmaz durumdur. Denilebilir ki, insan kendi tuttuğu davanın içindeki şahsiyetleri istese de eleştiremez. Dikkat edilecek olursa Devlet hayatındaki Menderes'i asrın Başbakanı olarak ne kadar benimsemiş olsam da, bu eserimde onun hatalarını, hatta Yassıada davalarındaki talihsiz aczini yazmaktan imtina etmedim. Bazı Demokrat Partili Bakanların affedilmez ihanetlerini gün ışığına çıkarmakla yetinmeyip bir takım üstadlarımızın dünya umurunu gerçeklere tercih eden kalıplaşmış çizgilerini aşarken, bu büyük davayı herşeyimle benimsemiş olsam bile, yıkılamayan tabuları aralayabilmişsem ortaya objektif bir eser çıkmış demektir. İnanınız ki, Bayar'ın da bilinen, hatta göze takılan olumsuz zaafı olsaydı, hiç bir tesir altında kalmaksızın doğru bildiklerimi yazardım. Devlet hayatında yalnızca Demokrat Partililerin, gönüllerinde yereden Bayar, Yassıada davalarında taraflı tarafsız herkesin, hatta en acımasız muhaliflerinin gözündeki dahi anıtlamışsa, onun örnek ve gerçek liderlik vasfına kalpten saygı duymak en akılcı yol değil mi dir?

Biz öyle duygusal bir milletiz ki, vatandaşlarımız, üst düzey yetkililerimiz, yazarımız da, çizerimiz de bazı hakikatları yarım asra varan zaman sürecinde nedense tam anlamıyla tartışmıyoruz. Devlet hayatındaki icraatlarını Türkiye'deki büyük çoğunluğun gönülden benimsediği, hatta yazdığım her satırda asrın Başbakanı gerçeğini gündeme getirdiğim Menderes'in Yassıada günlerini, sanki Demokrat Partinin manevi mirasına bir zarar gelecekmış gibi üstü kapalı geçer dururuz.

Samimiyetle ifade edeyim ki Menderes kalbimize taht kuran demokrasi şehidimiz olmasaydı, belki de Ethem Menderes'in tesiriyle ola gelen iradesi dışındaki Yassıada günleri, pek fazla tartışılırdı. Efendim tutukluluk psikozu nedeniyle böyle olmuştur diyenler olabilir. Hadi öyle diyelim. Ya seksen yaşında, Yassıada mahkemelerine ve ihtilalci subaylara granit kayalar gibi direnen Bayar'a ne diyeceksiniz? Ben şahsen Demokrat Parti, Bayar ve Menderes sevgisiyle büyüyen bir ailenin çocuğu olamam nedeniyle bu gerçekleri çok iyi analize ettiğim inancındayım. Mutlaka hatalarım olabilir. Ve olacaktır da. Bugün Menderes ailesinin hayatta kalan iki avukatı vardır. Talat Asal ve Yassıada sonrası istimlak davalarını takip eden Nejat Girdivan. Bu insanlar hayatının son yıllarında çıkıp söylesinler ki, ihtilalden önce Cemal Gürsel'in Hükmümete yazdığı tehdit niteliğindeki mektubunu, Başbakan Menderes ve Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Cumhurbaşkanı Bayar'dan neden saklamışlardır? Lütfen bu konu açılsın. Bayar kısmen öğrendiği dokuz subay hadisesinin detayını ve bu mektup meselesini bilmiş olsaydı, muhtemelen ihtilal gerçekleşmez, hiç şüphe yok ki Türkiye bugünkü karanlık bahtsızlığına gömülmezdi. Bir diğer önemli husus, Menderes'in 27 Mayıs ihtilalinin yıldönümünü, hangi şartlarda olursa olsun bir gün içerisinde Ada Kumandanı Tarık Güryay'a gönderdiği iki ayrı mesajla kutladığı meselesidir. Bunlar hiç istenilmeyen üzücü durumlar olsa da, geçmişte yaşanmış hadiseler olarak hakikatları saklayıp, gözardı edemeyiz.

Demokratlar Klübünün üyesi olan çok kıymetli eski Bakan ve Milletvekillerimizin yazdığı kitapları zevkle okuyup, yakinen incelemekteyim. Mutlaka doğruları yazmaktalar. Ne yazık ki hiç birisi de zülfiyare dokunmadıklarından dolayı, şaşırmadım desem yalan söylemiş olurum. Bu değerli şahsiyetler son Menderes kabinesinin Cemal Gürsel'in Ge-

nelkurmay Başkanlığı kararnamesini hazırlayıp, Cumhurbaşkanı'na sunmasını ve Bayar tarafından kabul görmeyip reddedildiğini, yazdıkları eserlerde bir türlü gündeme getirmezler, her nedense? Kimbilir; Gürsel bu kararname ile Genelkurmay Başkanı olsaydı, ihtilalin bir numaralı adamı konumunda bulunmak yerine, soluğu belki de Yassıada da alacaktı. Ne garip değil mi?

Bayar gerçeğini bir büyük hayatın başlangıcından sona ermesine kadar tanımlarken, tüm devirleri, acıları, hüznüleri sevgileri ve ihanetleri birlikte yaşadık. Ancak bütün vefakârlığı ve üstün zerafetine rağmen Bayar'ın hayat sürecinde, bilhassa Yassıada yıllarında, karşılaştığı vefasızlık ve inanılmayacak ihanetleri görürüz. O herşeye rağmen kendisine karşı menfi tutum takınanlara, en zor anlarında dahi hoşgörülü davranıp erdemli lider kişiliğinin örnek değerlerini sergilemiştir.

Atatürk'ün mesaisinde yakın arkadaşı ve ideal adam olarak yer alan Bayar, ona olan büyük sevgisini şu veciz sözleriyle ölümsüzleştirmekte:

"Atatürk seni sevmek milli ibadettir."

Demokrat lider böyle diyor ve içinde yaşattığı gerçekleri böyle haykırıyordu. Bayar kalpten inandıklarına büyük bir vefa ve içtenlikle bağlanırken, insan olmasının ötesinde ülkesine yaptığı fevkalade hizmetler ve şerefli mazisiyle, Cumhuriyet tarihimize damgasını vuran gerçek bir liderdir. Şurası bir hakikat ki, unutulmazlar arasına girenlerin unutulmaları mümkün olamaz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Atatürk'ün en yakınında olup, demokrasiye olan inançlarından son nefesine kadar ödün vermeyen "CELAL BAYAR" bu vatan sana ebediyyen minnettardır. Nur içinde yat...

Ağustos 1997

ANKARA

1950 senesinde Cumhurbaşkanı olduktan sonra Celal Bayar'ın Çankaya Köşkü'nün bahçesindeki anıtın kaidesine yazdırdığı "Atatürk Seni Sevmek Milli İbadettir." Söylevi, 1960'ta gerçekleşen 27 Mayıs İhtilalinden sonra söktürülmüştür.

ATATÜRK'ÜN MAHMUD CELAL BEY'E ARMAĞAN ETTİĞİ PLAKTAKİ KONUŞMASI

Efendiler, Arkadaşlar,

Biz bu milleti, bugünkü şeklinden daha yüksek mertebelere çıkarmakla mükellef adamlarız. Bu yükseliş, yalnız ve yalnız muharebe meydanlarında kazandığımız şereflerle olmaz. Bu buna kafi değil...

Asıl yükseliş, iktisat sahasında yükseliş olacaktır. Büyük memnuniyetle görüyorum ki, iktisadın başında bulunan arkadaşım Celal bey mühim surette bu istikameti yayıyor, görüyor ve muvaffak oluyor. Bu istikametteki muvaffakiyeti Türk Milleti anladığı zamandır ki, en büyük zafer tecelli edecektir. Ben o zaferin muhakkak olduğuna kani bir adam olarak, mesud ve mesrurum...

Mustafa Kemal

1934

Devletten ve ikbaliden bekleyeceğim hiçbir şey yoktur. Ne kimseden korkmama ne kimseyi korkutmama sebep var. Ömrümün hemen yetmiş yılını, memlekete hizmet yollarında tükettim. Gözlerimi yumuncaya, tenesüre sırtımı yaslayıncaya kadar doğru bildiklerimi, memleketime yararlı olduğuna inandıklarımı yaşayacağım, söyleyeceğimi..

Celal BAYAR

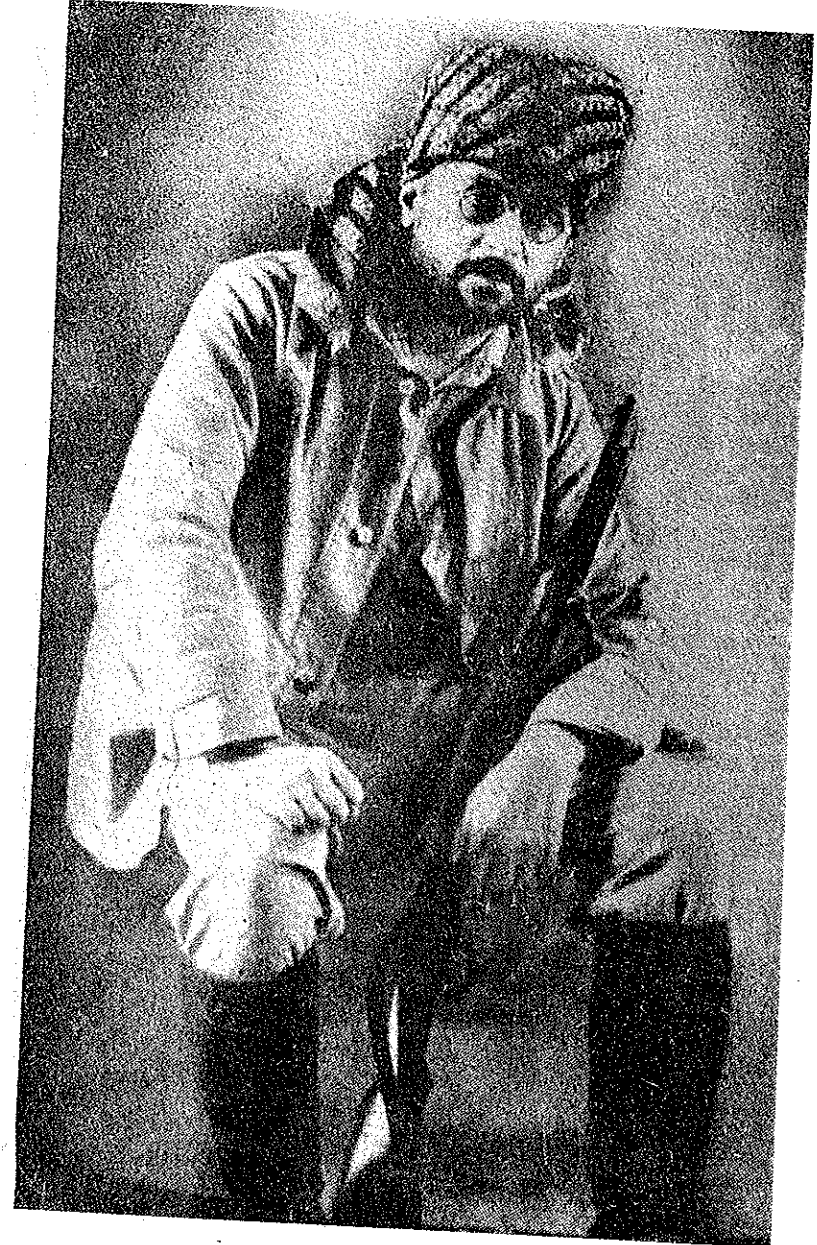
Genç Mahmud Celal ondokuz yaşında iken zor görevler üstlenmişti.

Mahmud Celal Bey İttihat Terakki'nin İzmir Katib'i-Mesulü olarak göreve başladığı günlerde, Türk Ocaklarının temeli bu şehrimizde atılmıştı.

İktidar Partisi İttihat-Terakki'nin İzmir Katib'i -Mesulü olarak Talat Paşa tarafından görevlendirilen Mahmud Celal Bey, hayatının bu önemli dönemlerinde valilerin üstünde bir görev yetkisi taşımaktaydı.

Mahmud Celal bey düşmana karşı direniş günlerinde zeybek kıyafetiyle.

Milli Mücadelede Galip Hoca olduğu zamanlarda.

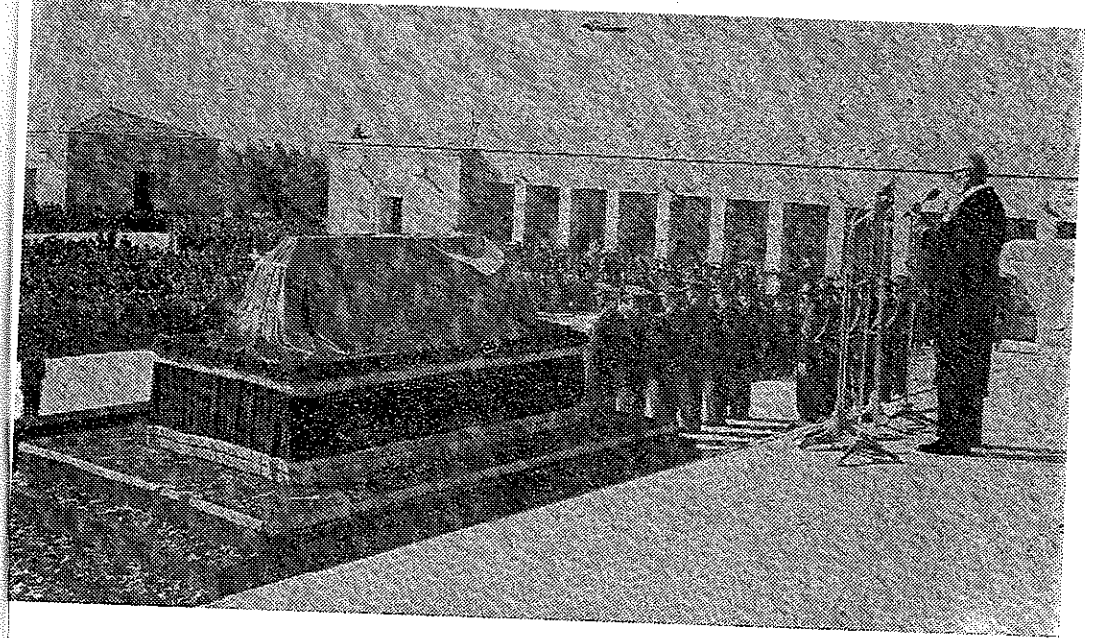
Reşide - Celal Bayar.

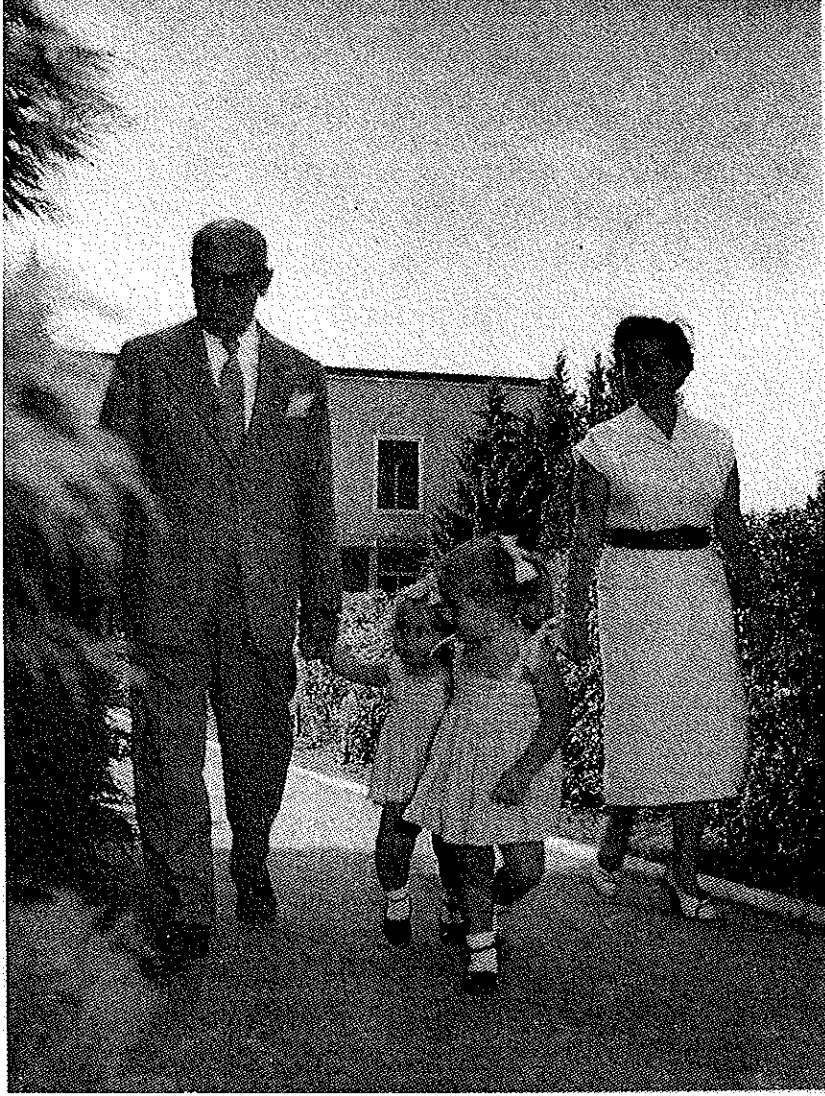
Atatürk'ün isteği üzerine İktisat Vekillüğünden istifâ ederek İş Bankası'nı kuran Celal bey, maiyetinde çalışanlarla birlikte Genel Müdürlük binası önünde.

Atatürk!
Sen bizdendin, seni halife yapmak, Padişah yapmak isteyenler oldu.
İltifat etmedin. Milli irade yolunu seçtin. Hayat ve şahsiyetini milletin
hizmetine vakfettin. Türk'ün gıpta ettiği, övdüğü vasıflara maliktin,
bütün bu meziyetlerinle Türk'ün ta kendisiydin.
Şimdi seni kurtardığın vatanın her köşesinden gönderilen mukaddes
topraklara veriyoruz.
Bil ki: Hakiki yerin, daima inandığın ve bağlandığın Türk Milleti'nin,
minnet dolu sinesidir.
Nur içinde yat!

Celal Bayar

10 Kasım 1953'te Atatürk'ün Etnografya Müzesi'nden Anıtkabir'e nakledildiği gün Cumhurbaşkanı Celal Bayar Türk Milletine sesleniyor...

*Cumhurbaşkanlığı yıllarında Çankaya Köşkü'nün bahçesinde
kızı Nilüfer, torunları Emine ve Akile Gürsoy'la birlikte.*

Bayar Yassıada'da kararların verileceği son duruşmaya getirilirken

YAZARIN YAYINLANMIŞ DİĞER ESERLERİ

"İlesam" İlim Edebiyat Eserleri, Meslek Sahipleri Birliği üyesi olan yakın tarih ve siyaset bilim araştırma konularının yazarı Süleyman YEŞİLYURT'un yayınlanmış eserlerinin dağıtım merkezleri:

AKÇAĞ Yayıncılık

Tuna Cad. İnkılap Sok. 1/A Yenışehir / ANKARA

BİRLEŞİK Dağıtım Yayıncılık

Molla Fenari Sokak 10/1
Cağaloğlu - İSTANBUL

AKÇAĞ Yayıncılık Tel: (0.312) 432 17 98 ANKARA

BİRLEŞİK Dağıtım Yayıncılık Tel: (0.212) 511 70 40 - 511 95 74

Cemal Gürsel'in Gayrimüslim Temsilcileri

Kaludi Laskari
Ortodoks Din adamı
Devlet Bşk.Temsilcisi

Erol Dilek
Yahudi Din Adamı
Devlet Bşk.Temsilcisi

Hermine Agavni
Kalutsyan
Ermeni Eseyan Lisesi Md.
Devlet Bşk.Temsilcisi

*Portretler
26.08.1992
Akademi Kütüphanesi*